

BIBLIOTHECA INDICA :

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY

THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL

NEW SERIES, Nos. 189, 197, 201, 291 & 357.

Agni Purāna,

A COLLECTION OF HINDU MYTHOLOGY AND TRADITIONS.

EDITED BY

RAJENDRALĀLA MITRA, LL. D.

Honorary Member of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, and of the Physical Class of the Imperial Academy of Sciences, Vienna; Corresponding Member of the German and of the American Oriental Societies, and of the Royal Academy of Science, Hungary; Fellow of the Royal Society of Northern Antiquaries, Copenhagen, &c., &c.

VOL. II. CHAP. 115 TO 268.

CALCUTTA :

PRINTED BY N. K. SIRCAR AT THE GANĒSA PRESS

1876.

अथाग्निपुराणस्य द्वितीयखण्डस्यानुक्रमणिका ।

अध्याये	विषयः	श्लो०	अध्याये	विषयः	श्लो०
११५-११६	मयायाना	.. १	११६	शुद्धजयार्थवीथनचवचक्रं	८१
११७	श्राद्धकल्पः	.. १४	११७	शुद्धजयार्थवीथमद्यामारो	८२
११८	भारतवर्षवर्षन	.. १९		विद्या	८३
११९	महाद्वीपादिवर्षन	... १९	११८	शुद्धजयार्थवीथपट्कर्मादि	८४
१२०	भुवनकोपवर्षन	.. १६	११९	शुद्धजयार्थवीथपटिसंघत्-	
१२१	ज्योतिःशास्त्रं	... १०		सराणि	८७
१२१	काष्ठगणनं	... १९	१२०	शुद्धजयार्थवीथपट्टम-	
१२२	शुद्धजयार्थवीथनानायोगः	४९		पदका	८९
१२३	शुद्धजयार्थवीथज्योतिःशास्त्रं	...	१२१	शुद्धजयार्थवीथपट्टविंशत्-	
	साराः	... ४६		पदकज्ञानं	९१
१२४	शुद्धजयार्थवीथनानाचक्राणि	४८	१२२	शुद्धजयार्थवीथ-	...
१२६	शुद्धजयार्थवीथनचमनिर्घण्य	४४		मन्त्रौषधादयः	९३
१२७	शुद्धजयार्थवीथनानामलानि	५९	१२३	शुद्धजयार्थवीथकुल्लिका-	...
१२८	शुद्धजयार्थवीथकोटचक्रं	६१		क्रमपूजा	९४
१२९	शुद्धजयार्थवीथचर्चकाष्ठं	६३	१२४	शुद्धजयार्थवीथकुल्लिका	...
१३०	शुद्धजयार्थवीथमण्डलं	... ६४		पूजा	९७
१३१	शुद्धजयार्थवीथचक्रादिः	६६	१२५	मालिनीमन्त्रादिन्यासः	१०१
१३२	शुद्धजयार्थवीथसेवाचक्रं	६८	१२६	शुद्धजयार्थवीथ	१०३
१३३	शुद्धजयार्थवीथनानामलानि	७१	१२७	स्त्रिणापूजादिः	१०९
१३४	शुद्धजयार्थवीथनेलौक्य	...	१२८	सङ्ग्रामविजयपूजा	१११
	विजयविद्या	... ७०	१२९	अयनसूचकोटिहोमाः	११२
१३५	शुद्धजयार्थवीथसङ्ग्रामविजय-		१३०	मन्त्रनारायि	११४
	विद्या	७८	१३१	वर्षेतरचर्माः	११७

अध्याये	विषय	पृष्ठे	अध्याये	विषय	पृष्ठे	
१४२	ऋद्धस्तोत्राय	११८	१८३	नवमीव्रतानि	.. ११९	
१४९	ब्रह्मवर्थाश्रमः	... ११०	१८६	दशमीव्रतानि	... ११४	
१५४	विवाह	११९	१८७	एकादशीव्रतानि	... ११६	
१५५	आचाराध्याय	११४	१८८	द्वादशीव्रतानि	... ११७	
१५६	द्रव्यगुद्दि	... ११८	१८९	त्रयोदशीव्रतानि	... ११८	
१५७	शावाशौचादि	१२०	१९०	चतुर्दशीव्रतानि	११९	
१५८	सावाशौच	१२४	१९१	पञ्चदशीव्रतानि	.. १२०	
१५९	असक्तृनादिमौष	.. १४१	१९२	षष्ठदशीव्रतानि	१२१	
१६०	मानप्रस्थाश्रम	१४२	१९३	शिवरात्रिव्रत	... १२५	
१६१	यतिघर्माः	.. १४४	१९४	अशौकपूर्णाभादिव्रत	१२६	
१६९	धर्मशास्त्र	... १४८	१९५	वासवव्रतानि	... १२७	
१६२	श्राद्धकल्प	१४०	१९६	नक्षत्रव्रतानि	१२८	
१६४	नवग्रहस्तोम	१४४	१९७	दिवसव्रतानि	... १२९	
१६५	नानाघर्मा	१४६	१९८	नामव्रतानि	... १३१	
१६६	वर्षाघर्मा	.. १४८	१९९	नानाव्रतानि	.. १३५	
१६७	अधूनलक्ष्कोटिहोमा	१६३	२००	दौषदायव्रत	... १३६	
१६८	सहापातकादय	.. १६६	२०१	नवशुक्लार्चन	.. १३८	
१६९ १७०	} प्रायश्चित्तानि	१७१	२०२	पुण्याध्याय	... १४०	
१७१ १७२			}	२०३	नरकस्वप्नवर्णन	... १४३
१७३ १७४				२०४	सामोपवासव्रत	... १४६
१७५	व्रतपरिभाषा	१८२	२०५	भीष्मपञ्चकव्रत	.. १४८	
१७६	प्रतिपदव्रतानि	.. १८८	२०६	अगस्त्यार्चनदानव्रत	.. १४९	
१७७	द्वितीयाव्रतानि	... १९०	२०७	कौमुदव्रत	... १५१	
१७८	तृतीयाव्रतानि	२०१	२०८	व्रतदानादिमनुष्य	.. १५३	
१७९	चतुर्थीव्रतानि	... २०६	२०९	दालपदिभाषा	१५५	
१८०	पञ्चमीव्रतानि	२०७	२१०	(महादानानि	.. १६१	
१८१	षष्ठीव्रतानि	... २०७	२११	नानादानानि	.. १६५	
१८२	सप्तमीव्रतानि	.. २०८	२१२	भेददानानि	.. १७०	
१८३ १८४	अष्टमीव्रतानि	... २०८				

अध्याये	विषय	प्रश्ने	अध्याये	विषयः	प्रश्ने	
२१२	एध्वीदानानि	... १०६	२४२	• पुरुषलक्षण	... १०४	
२१४	मन्त्रमाहात्म्यं	... १०७	२४३	स्त्रीलक्षणं	... १०६	
२१४	सन्ध्याविधिः	.. १०९	२४४	आयुषलक्षणं	.. १०७	
२१६ २१७	गायत्रीनिर्वाण	... १०७	२४५	रत्नपरीक्षा	... १०८	
२१८	राजाभिषेकः	... १०९	२४६	वास्तुलक्षणं	... १०९	
२१९	अभिषेकमन्त्राः	.. ११०	२४७	गुह्यादिपूजाफलं	... ११०	
२२०	शत्रुविजयसहायमन्त्राः	..	२४८-२४९	} शत्रुवैदः ।	... १११	
	अनुजीविष्यत्त	.. १०९	२५०-२५१			
२२१	दुर्गसम्पत्ति	... १०६	२५२-२५३	न्यस्यारः	... ४००	
२२२ २२३- २२४-२२५- २२६-	} राजधर्मः ।	... १०९	२५४	द्विष्यप्रमाथानि	.. ४१६	
२२७		सुदधाना	... ११९	२५५	दायविधानं	... ४१९
२२८		समाधाय	.. ११०	२५६	श्रीमाविवादादिनिर्णयः	४१३
२२९ २३०-		} शकुनफलं	... १११	२५७	वाक्पाठ्यादिप्रकरणं	४२०
२३१			२५८	अग्निधान	... ४२८	
२३२	यावामष्टलचिन्तादि.	२४३	२५९	यजुर्विधान	... ४४०	
२३३	यादृक्कुण्ड	... २४५	२६०	सामविधानं	... ४५५	
२३४	प्रात्यक्षिकराजकर्म	... २४८	२६१	अथर्वविधानं	... ४५८	
२३५	रणदीक्षा	.. २५०	२६२	उत्पातशान्तिः	... ४६१	
२३६	श्रीलीलं	... २५०	२६३	देवपूजावैश्वदेवादिबलिः	४६४	
२३७	रामोक्तनीतिः	.. २५९	२६४	दिक्पालादिस्नानं	... ४६७	
२३८	राज्यान्नानि	... २६१	२६५	विनायकस्नानं	... ४६९	
२३९	द्वादशराजमण्डलानि	..	२६६	माध्वेश्वरस्नानलक्ष्मीकोटि-	..	
	अन्विविप्रदादयः ।	.. २६१	२६७	शोभादयः	.. ४७२	
२४०	सामाख्युपाया	... २६०	२६८	नीराजनाभिधिः	... ४७३	
२४१	राजनीति	.. २०६	२६८	ब्रह्मादिमन्त्रादयः	... ४७८	

अग्निपुराणं ।

अथ पञ्चदशधिकशततमोऽध्यायः ।

गयायात्राविधिः ।

अग्निहवाच । उद्यतयेद्गयां यातुं^(१) आढं कृत्वा विधानतः ।

विधाय क्रापटोवेशं ग्रामस्यापि प्रदक्षिणं ॥ १ ॥

स्रत्वा प्रतिदिनहृच्छेत् संयतयाप्रतिग्रही ।

गृह्णाच्चलितमावंस्य गयाया गमनं प्रति ॥ २ ॥

स्वर्गारोहणसोपानं पिष्टृणान्तु पदे पदे ।

ब्रह्मज्ञानेन किं कार्यं गागृहे मरणेन किं ॥ ३ ॥

किं कुरुचेत्रवासेन यदा^(२) पुत्रो गयां व्रजेत् ।

गयाप्राप्तं सुतं दृष्ट्वा पिष्टृणामुत्सवो भवेत् ॥ ४ ॥

पद्मग्रामपि जलं स्पृष्ट्वा अश्वभ्यं किन्न दास्यति ।

ब्रह्मज्ञानं गयाआढं गोगृहे मरणं तथा ॥ ५ ॥

वासः पुंसां कुरुचेत्रे मुक्तिरेया चतुर्विधा ।

काङ्क्षन्ति पितरः पुत्रं नरकाद्भवभीरवः ॥ ६ ॥

गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्त्राता भविष्यति ।

सुण्डनञ्चोपवामय सर्वतीर्थेष्वयं विधिः ॥ ७ ॥

न कालाद्दिर्गयातीर्षु दद्यात् पिण्डान्च नित्यशः ।

पञ्चत्रयनिवासी च पुनात्यासप्तमं कुलं ॥ ८ ॥

१. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

अष्टकासु च वृद्धौच^(१) गयायां मृतवासरे ।

अत्र मातुः पृथक् आह्वमन्यत्र पतिना सह ॥ ८ ॥

पित्रादिनवदैवत्यं तथां द्वादशदैवतं ।

प्रथमे दिवसे स्नायात्तीर्थं ह्युत्तरमानसे ॥ १० ॥

उत्तरे मानसे पुण्ये आयुरारोग्यवृद्धये ।

सर्वाघौषविधाताय^(२) स्नानं कुर्याद् विमुक्तये^(३) ॥ ११ ॥

सन्तर्प्य देवपित्रादीन् आह्वत्तत् पिण्डदी भवेत् ।

दिव्यान्तरोच्चभौमस्थान्^(४) देवान् सन्तर्पयाम्यहं ॥ १२ ॥

दिव्यान्तरोच्चभौमादि पितृमात्रादि तर्पयेत् ।

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥ १३ ॥

माता पितामही चैव^(५) तथैव प्रपितामही ।

मातामहः प्रमातामही वृद्धप्रमातामहः^(६) ॥ १४ ॥

तेभ्योऽन्येभ्य^(७) इमान् पिण्डानुद्धाराय ददाम्यहं ।

श्रीं नमः सूर्यदेवाय सोमभौमस्वरूपिणे^(८) ॥ १५ ॥

जीवशुक्रगनैश्चारिराहुकेतुस्वरूपिणे ।

उत्तरे मानसे स्नात^(९) उदरेत्सकलं कुलं ॥ १६ ॥

सूर्यं नत्वा^(१०) ब्रजेन्मौनी नरो दक्षिणमानसं^(११) ।

१ अष्टकासु वृद्धौ चेति घ०, ङ० च । ज० च ।

२ सर्वाघौषविधातायेति ख०, घ०, ङ० च । ० तेभ्योऽन्येभ्य इति घ०, ज० च ।

३ स्नानं सर्वविमुक्तये इति ख० । ङ० सोमभौमस्वरूपिणे इति घ० ।

४ दिव्यान्तरोच्चगाम् भौमानिति ग० । ८ स्नात्वेति क० ।

५ माता पितामही चैवेति क०, ख०, १० धूर्तं दृष्ट्वा इति ङ०० ।

ग०, ङ०, ज० च ।

११ मनो दक्षिणमानसमिति ग०, घ०, १०

६ वृद्धप्रमातामह इति क०, ग०, ङ०, ज०, भ० च ।

दक्षिणे मानसे स्नानं करोमि पिबद्वयये^(१) ॥ १७ ॥
 गयायामागतः स्वर्गं यान्तु मे पितरोऽखिलाः ।
 त्राहं पिण्डन्ततः कृत्वा सूर्यं नत्वा वदेदिदं ॥ १८ ॥
 ओं नमो भानवे भर्त्रे^(२) भवाय भव मे विभो ।
 भुक्तिमुक्तिप्रदः सर्वपिटृणां भवभावितः ॥ १९ ॥
 कश्यपालानलः सोमोऽयमथैवार्थ्यमा तथा ।
 अग्निष्वात्ता वह्निषद् आन्यपाः पिबदेवताः ॥ २० ॥
 आगच्छन्तु महाभागा युष्माभी रचितास्त्रिह ।
 मदीयाः पितरो ये च मातृमातामहादयः ॥ २१ ॥
 तेषां पिण्डप्रदाताहमागतोऽस्मि गयाभिर्मां ।
 उदीच्यां मुण्डपृष्ठस्य देवर्षिगणपूजितं^(३) ॥ २२ ॥
 नाग्रा कनखलं तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतं ।
 सिद्धानां प्रोतिजननैः पापानाञ्च भयङ्करैः ॥ २३ ॥
 लेखिहानैर्महानागै रक्ष्यते चैव नित्यशः ।
 तत्र स्नात्वा दिवं^(४) यान्ति क्रीडन्ते भुवि मानवाः ॥ २४ ॥
 फल्गुतीर्थं ततो गच्छेन्नहानद्यां स्थितं परं ।
 नागाञ्जनाहंनारु कृपादटाञ्चोत्तरमानसारु ॥ २५ ॥
 एतद् गयाशिरः^(५) प्रोक्तं फल्गुतीर्थं तदुच्यते ।
 मुण्डपृष्ठनगाद्याश्च सारात् सारमयान्तरं ॥ २६ ॥

१ करोमि पितृदेवते इति ज० ।

२ भानवे नक्षत्रे इति ड० ।

३ देवर्षिगणसेवितमिति घ०, ज० च ।

४ तत्र स्नात्वा दिवमिति ज० ।

५ फल्गु गयाशिर इति घ०, ड०,

इ० च ।

यस्मिन् फलति श्रीर्गोर्वा कामधेर्जलं मही ।
 दृष्टिरम्यादिकं यस्मात् फल्गुतीर्थं न फल्गुवत् ॥ २० ॥
 फल्गुतीर्थं नरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवं गदाधरं ।
 एतेन किं न पर्याप्तं नृणां सुकृतकारिणां ॥ २८ ॥
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि आसमुद्रात्करांसि च ।
 फल्गुतीर्थं गमिष्यन्ति वारमेकं दिने दिने ॥ २९ ॥
 फल्गुतीर्थं तीर्थराजे करोति स्नानमादृतः ।
 पितृणां ब्रह्मलोकाप्त्यै आत्मनो भुक्तिमुक्तये ॥ ३० ॥
 स्नात्वा आदौ पिण्डदोऽथ नमेहेव पितामह ।
 कलौ माहेश्वरा लोका अत्र देवो(१) गदाधरः ॥ ३१ ॥
 पितामहो लिङ्गरूपी तन्नमामि महेश्वरं ।
 गदाधरं बलं काममनिरुद्ध नरायण(२) ॥ ३२ ॥
 ब्रह्मविष्णुनृसिंहाख्यं वराहादि नमाम्यह ।
 ततो गदाधरं दृष्ट्वा कुलानां प्रतमुद्धरेत् ॥ ३३ ॥
 धर्मारण्यं द्वितीयेऽङ्गि मतङ्गस्यायमे वरे ।
 मतङ्गवाप्यां संस्त्राय आदकत् पिण्डदी(३) भवेत् ॥ ३४ ॥
 मतङ्गेयं सुसिद्धेयं(४) नत्वा चेदमुदीरयेत् ।
 प्रमाणं देवताः सन्तु लोकपालाश्च साक्षिणः ॥ ३५ ॥
 मयागत्वा मतङ्गेऽस्मिन् पितृणां निष्कृतिः कृता ।
 स्नानतर्पणयाहादिर्ब्रह्मतीर्थेऽथ(५) कूपके ॥ ३६ ॥

१ वनो देव इति ख०, ग०, घ०,
 २० च ।

१ 'नारायणमिति ख०, ग०, घ० च ।

३ आदत् पिण्ड इति ख० ।

४ मतङ्गे यच्च सिद्धेयमिति ख० ।

५ ब्रह्मतीर्थेति ख० ।

तत्कूपयूपयोर्मध्ये यादं कुलशतोद्भृतौ ।
 महावीधतरुं नत्वा धर्मवान् स्वर्गलोकभाक् ॥ ३७ ॥
 हृतीये ब्रह्मसरसि^(१) स्नानं कुर्याद्यतव्रत (२) ।
 स्नान ब्रह्मसरस्तीर्थे^(३) करोमि ब्रह्मभूतये ॥ ३८ ॥
 पिण्डुणां ब्रह्मलोकाय ब्रह्मापिगणसेविते ।
 तर्पणं याद्वक्तु पिण्ड प्रदद्यात्तु प्रसेचनं^(४) ।
 कुर्याच्च वाजपेयार्थी ब्रह्मयूपप्रदक्षिणं ॥ ३९ ॥

एको मुनिः कुम्भकुर्यात्प्रहस्त

आम्बस्य मूले सलिलन्ददाति ।

आम्बाय सिक्ताः पितरस हृता

एका क्रिया दार्थकरी प्रसिद्धा ॥ ४० ॥

ब्रह्माणश्च नमस्कृत्य कुलानां शतमुद्धरेत् ।

फलगुतीर्थे चतुर्थेऽङ्गि स्नात्वा देवादितर्पण ॥ ४१ ॥

कृत्वा यादं सपिण्डश्च गयाशिरसि कारयेत् ।

पञ्चक्रोशं गयाचेत्रं क्रोशमेकं गयाशिरः ॥ ४२ ॥

तत्र पिण्डप्रदानेन कुलानां शतमुद्धरेत् ।

मुण्डपृष्ठे पदं त्रस्रं महादेवेन धीमता ॥ ४३ ॥

मुण्डपृष्ठे शिरः साञ्जाट् गयाशिर उदाहृतं ।

१ ब्रह्मसरसि इति ख०, घ०, ङ०,

ज० च ।

२ मयागत्येत्यादि, स्नान कुर्याद्यतव्रत

• इत्यन्त प्राठन्त्वं पुस्तके नास्ति ।

३ ब्रह्मसरस्तीर्थे इति घ० । ब्रह्मशिर-

स्तीर्थे इति घ० ।

४ तर्पणयाद्वक्तु पिण्डप्रदद्यापि प्रसे-

चनमिति ख०, ङ० च । तर्पणयाद्व-

क्तु पिण्डप्रदद्यात्प्रसेचनमिति ज०,

घ०, ङ०, ज० च ।

साचाद् गयाशिरस्तत्र फल्गुतोर्थाश्रमं^(१) कृतं ॥ ४४ ॥
 अमृतं तत्र वहति^२ पिबृणान्दत्तमद्यं ।
 स्नात्वा दशाश्वमेधे तु दृष्ट्वा देवं पितामह ॥ ४५ ॥
 रुद्रपादं नरः स्मृष्ट्वा नेह भूयोऽभिजायते ।
 शमीपत्रप्रमाणेन पिण्डं दत्त्वा गयाशिरे^(३) ॥ ४६ ॥
 नरकस्था दिवं यान्ति स्वर्गस्था मोक्षमाप्नुयुः ।
 पायसेनाद्य पिष्टेन शक्नोता चरुणा तथा ॥ ४७ ॥
 पिण्डदानं तण्डुलैश्च गोधूमैस्तिलमिश्रितैः ।
 पिण्डं दत्त्वा रुद्रपदे कुलानां शतमुहरेत् ॥ ४८ ॥
 तथा विष्णुपदे याद्वपिण्डदो ह्यृणमुक्तिकृत^(४) ।
 पित्रादीनां गतकुलं स्वात्मानं^(५) तारयेन्नरः ॥ ४९ ॥
 तथा ब्रह्मपदे याद्वी^(६) ब्रह्मलोकं नयेत्पिबृणु ।
 दक्षिणाग्निपदे तद्द्वार्षपत्यपदे तथा ॥ ५० ॥
 पटे याहवनीयस्य याद्वी यज्ञफलं लभेत् ।
 आवसथ्यस्य चन्द्रस्य^(७) सूर्यस्य च गणस्य च ॥ ५१ ॥
 अगस्त्यकात्तिकेयस्य याद्वी तारयति कुलं ।
 आदित्यस्य रथं नत्वा^(८) कर्णादित्यं नमेन्नरः ॥ ५२ ॥

१ फल्गुतोर्थाश्रममिति म०, य०, ज०,
भ० च ।

२ पिब्य दद्याद्वयाशिरे इति ज० ।

३ पिब्यदः कृत्तमुक्तिकृतमिति म०, ज० च ।

पिब्यदो कृत्तमुक्तिकृतमिति च० ।

४ स्नात्तमेति ज० ।

५ ब्रह्मपदे याद्वमिति भ० ।

६ नरकस्थाद्य वेन्द्रस्येति च० ।

७ आवसथ्यस्य वेन्द्रस्येति च० । याव-

८ कर्णादित्यं, वेन्द्रस्येति, म०-१ ।

९ रथं दृष्ट्वेति च०, य० च ।

कनकेशपदं नत्वा गयाकेदारकं नमेत् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः पितृन् ब्रह्मपुत्रं नयेत् ॥ ५३ ॥
 विशालोऽपि गयाशीर्षे पिण्डदोऽभूच्च पुत्रवान् ।
 विशालायां विशालोऽभूद्राजपुत्रोऽब्रवीद् द्विजान् ॥ ५४ ॥
 कथं पुत्रादयः स्युर्मे द्विजा ऊचुर्विशालकं ।
 गयायां पिण्डदानेन तव सर्वं भविष्यति ॥ ५५ ॥
 विशालोऽपि गयाशीर्षे पितृपिण्डान्ददौ ततः^(१) ।
 दृष्ट्वाकाशे सितं रक्तं पुरुषांस्तांश्च पृष्टवान् ॥ ५६ ॥
 के यूयन्तेषु चैवैकः सितः प्रोचे विशालकं ।
 अहं सितस्ते जनक इन्द्रलोकं गतः शुभात् ॥ ५७ ॥
 मम रक्तः पिता पुत्र ऊण्यथैव पितामहः ।
 अत्रवीत् नरकं प्राप्ता त्वया सुक्तीकृता वयं ॥ ५८ ॥
 पिण्डदानाद् ब्रह्मलोकं ब्रजाम इति ते गताः ।
 विशालः प्राप्तपुत्रादौ राज्यं कृत्वा हरिं वयौ ॥ ५९ ॥
 प्रेतराजः स्वसुक्त्यै च वणिजश्चेदमब्रवीत् ।
 प्रेतैः सर्वैः सहार्तः सन् सुकृतं मुच्यते फलं ॥ ६० ॥
 अवणहादशीयोगे कृष्णः सान्नश्च सोदक^(२) ।
 दक्षः पुरा स मध्याह्ने जीवनायीपतिष्ठते ॥ ६१ ॥
 धनं गृहीत्वा मे गच्छ गयायां पिण्डदो भव ।
 वणिग्धनं गृहीत्वा तु गयायां पिण्डदोऽभवत् ॥ ६२ ॥

१ ददौ मत इति च०, ग०, घ०, ङ०, २ चार्धप सोदक इति च० ।

प्रेतराजः सह प्रेतैर्भुक्तो नीतो हरेः पुरं ।
 गयागौर्षे पिण्डदानादात्मानं स्वपितृंस्तथा^(१) ॥ ६३ ॥
 पित्रवगे मृता ये च मातृवगे तथैव च ।
 गुरुश्वशुरवभ्रूनां ये चान्ये शान्धवा मृताः ॥ ६४ ॥
 ये मे कुले लुप्तपिण्डाः पुत्रदारविषर्जिताः^(२) ।
 क्रियालोपगता ये च जात्यभ्याः पद्मयस्तथा ॥ ६५ ॥
 विरूपा भ्रामगर्भा ये ज्ञाताज्ज्ञाताः कुले मम ।
 तेषां पिण्डो मया दत्तो ह्यद्ययमुपतिष्ठतां ॥ ६६ ॥
 ये केचित् प्रेतरूपेण तिष्ठन्ति पितरो मम ।
 ते सर्वे तृप्तिमायान्तु पिण्डदानेन^(३) सर्वदा ॥ ६७ ॥
 पिण्डो देयस्तु सर्वभ्यः सर्वैश्च कुलतारकैः ।
 आकनस्तु तथा देयो ह्यद्यं लोकमिच्छता ॥ ६८ ॥
 पञ्चमेऽङ्गि गदालीले स्नायान्मन्त्रेण बुद्धिमान् ।
 गदाम्बालने तीर्थे गदालालेऽतिपावने ॥ ६९ ॥
 स्नान करामि ससारगदशान्त्यै जनार्दन ।
 नमोऽक्षयवटायैव अक्षयस्वर्गदायिने ॥ ७० ॥
 पित्रादीनामक्षयाय सर्वपापक्षयाय च ।
 यावत् वटतले^(४) कुर्याद् ब्राह्मणानाञ्च भोजन ॥ ७१ ॥
 एकस्मिन् भोजिते विप्रे कोटिर्भवति भोजिता ।
 किम्पुनर्बहुभिर्भुक्ता^(५) पित्रूणां दत्तमक्षय ॥ ७२ ॥

१ प्रेतराजेत्यादि, स्वपितृं स्वधेत्यन्त
 पाठो भ० पुच्छके नास्ति ।

३ पिण्डदानेनेति ङ० ।

४ वटतले इति ज० ।

५ शम्भुर्भवति इति भ० ।

गयायामन्नदाता यः पितरस्तेन पुत्रिणः ।

वटं वटेश्वरं नत्वा पूजयेत् प्रपितामहं ॥ ७३ ॥

अक्षयांस्तभते लोकान् कुलानां शतमुचरेत् ।

क्रमतोऽक्रमतो वापि गयायात्रा महाफला ॥ ७४ ॥

इत्यान्वये महापुराणे गयामाहात्म्ये गयायात्रा नाम पञ्च-
दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ।

—००—

गयायात्राविधिः ।

१। अग्निरुवाच । गायत्रैव महानद्यां स्नातः^(१) सन्ध्यां समाचरेत् ।

गायत्रा अग्रतः प्रातः त्राष्टं पिण्डमद्याक्षयं ॥ १ ॥

मध्याह्ने चीद्यनि^(२) स्नात्वा गौतवाद्यैर्क्षुपास्य च ।

सायित्वापुरतः सन्ध्यां पिण्डदानञ्च तत्पदे ॥ २ ॥

अगस्त्यस्य पदे कुर्याद्योनिहारं प्रविश्य च ।

निर्गतो न पुनर्योनिं प्रविशेन्मुच्यते भवात्^(३) ॥ ३ ॥

१ प्रात इति ख० ।

३ मुच्यते भवादिति ख०, भ० च ।

२ मध्याह्ने परधीति ग० ।

बलिं काकशिलायाञ्च कुमारञ्च नमिष्यतः^(१) ।
 स्वर्गद्वार्यां सोमकुण्डे वायुतीर्थेऽथ पिण्डदः ॥ ४ ॥
 भवेदाकाशगङ्गायां कपिलायाञ्च पिण्डद ।
 कपिलेश शिवं नत्वा रुक्मिकुण्डे च पिण्डदः ॥ ५ ॥
 कीटीतीर्थे च कीट्टीश नन्वामोघपदे नर^(२) ।
 गदालोले वानरके गोप्रचारे च पिण्डदः^(३) ॥ ६ ॥
 नत्वा भावं वैतरण्यामेकविंशकुलोद्भृति ।
 त्राद्वपिण्डप्रदाता^(४) स्यात् कौञ्जपादे च पिण्डदः^(५) ॥ ७ ॥
 तृतीयायां विमालायां निन्दिरायाञ्च पिण्डदः ।
 ऋणमोक्षे पापमोक्षे भस्मकुण्डेऽथ भस्मना ॥ ८ ॥
 स्नानकृत् मुच्यते पापात्रमेद्देव जनार्दनम् ।
 एष पिण्डो मया दत्तस्तव हस्ते जनार्दन ॥ ९ ॥
 परलोकगते मद्भ्रमच्छथमुपतिष्ठतां ।
 गयायां पितृरूपेण स्वयमेव जनार्दन ॥ १० ॥
 तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्ष मुच्यते वै ऋणत्रयात् ।
 मार्कण्डेयेश्वरं नत्वा नमोद्गृप्तिश्वरं नर^(६) ॥ ११ ॥
 मूलक्षेत्रे महेशस्य धारायां पिण्डदो भवेत् ।

१ नमोद्गृह्णति इति घ०, ङ०, च०, छ०,

ज० च ।

२ भाग्यप्रदेन्दु इति घ०, च० च ।

३ कपिलेशशिवेति, गोप्रचारे च पिण्डद

इत्यत्र पाठो ङ० पुलके नास्ति ।

४ चाद्वे विण्डप्रदातेति ल० ।

५ भवेदाकाशगङ्गायामित्यादि,

कौञ्जपादे च पिण्डद इत्यत्र

पाठश्च० पुलके नास्ति ।

६ मार्कण्डेयेश्वर इति घ० ।

(१) गृध्रकूटे गृध्रवटे धीतपादे च पिण्डदः ॥ १२ ॥

पुष्करिण्यां कर्दमाने रामतीर्थे च पिण्डदः ।

प्रभामेगत्रमेत् प्रेतगिन्नायां पिण्डदो भवेत् ॥ १३ ॥

दिव्यान्तरोक्षभूमिष्ठाः पितरो वाग्धवादयः ।

प्रेतादिरूपा मुक्ताः (१) स्युः पिण्डैर्दत्तैर्मयापिलाः ॥ १४ ॥

म्यानत्रये प्रेतगिन्ना गयागिरमि पावनी ।

प्रभामे प्रेतकुण्डे च पिण्डदस्तारयेत् कुलम् ॥ १५ ॥

वसिष्ठेगत्रमस्कृत्य तदग्रे पिण्डदो भवेत् ।

गयानाभो सुपुम्णायां महाकोठयाश्च पिण्डदः ॥ १६ ॥

गदाधरायतो मुण्डपृष्ठे देव्याश्च सन्निधौ ।

मुण्डपृष्ठं नमेदादौ चैत्रपालादिसंयुतम् ॥ १७ ॥

पूजयित्वा भयं न स्याद्विपरीगादिनाशनम् ।

ब्रह्माणश्च नमस्कृत्य ब्रह्मलोकं नयेत् कुलम् ॥ १८ ॥

सुभद्रां वनभद्रश्च प्रपूज्य पुरुषोत्तमम् ।

सर्वकामममायुक्तः कुलमुद्धृत्य नाकभाक् (१) ॥ १९ ॥

हृषीकेशं नमस्कृत्य तदग्रे पिण्डदो भवेत् ।

साधवं पूजयित्वा च देवो वैमानिको (२) भवेत् ॥ २० ॥

महालक्ष्मीं प्रार्थ्य गौरीं मङ्गलाश्च सरस्वतीम् ।

पितृनुहृत्य स्वर्गस्थो मुक्तभोगोऽत्र शास्त्वधोः ॥ २१ ॥

१ सर्वकामममायुक्तः कुलमुद्धृत्य लोक
मागिति पाठो ब० पुस्तकेऽधिकोऽस्ति ।

२ कुलमुद्धृत्य लोकमागिति ब०, ज०, घ०
वसिष्ठे गत्रमित्यादि, कुलमुद्धृत्य नाकभा

३ प्रेतादिरूपमुक्ता इति घ०, ग०, घ०,
ब०, ज०, घ० ।

दित्वा पाठो ब० पुस्तकेऽस्ति ।
४ देवैर्देवमात्रिक इति घ० ।

द्वादशादित्यमभ्यर्च्य वङ्गं रेवन्तमिन्द्रकम् ।
 रोगादिमुक्तः स्वर्गो^१ स्याच्छ्रीकपर्दि^२विनायकम् ॥ २२ ॥
 प्रपूज्य कार्तिकेयश्च निर्विघ्नः सिद्धिमाप्नुयात् ।
 सोमनाथश्च कालेशङ्केदारं प्रपितामहम् ॥ २३ ॥
 सिद्धेश्वरश्च रुद्रेशं रामेशं ब्रह्मकेश्वरम् ।
 अष्टलिङ्गानि गुह्यानि पूजयित्वा तु^(१) सर्वभाक् ॥ २४ ॥
 नारायणं वराहश्च नारसिंहं नमस्कृत्ये ।
 ब्रह्मविष्णुमहेशाख्यं त्रिपुरघ्नमशेषदम् ॥ २५ ॥
 सीतां रामश्च गरुडं वामनं सम्पूज्य च ।
 सर्वकामानवाप्नोति ब्रह्मलोकं नयेत् पिण्डं ॥ २६ ॥
 देवैः साहं सम्पूज्य देवमादिगदाधरम् ।
 ऋणत्रयविनिर्मुक्तस्तारयेत् सकलं कुलम् ॥ २७ ॥
 देवरूपा गिला पुण्या तन्माहेवमयी गिला ।
 गयायां नहि तत् स्थानं यच्च तीर्थं न तिद्यते ॥ २८ ॥
 यथात्रा पातयेत् पिण्डं तत्रयेद्ब्रह्म शाश्वतम् ।
 फल्ग्वीगं फल्गुचण्डीं च प्रणम्याद्द्वारकेश्वरम् ॥ २९ ॥
 मतङ्गप्य पदे याही भरतात्रयमके भवेत् ।
 शंभतीर्थे कोटितीर्थे यच्च पाण्डुगिलावदः ॥ ३० ॥
 तत्र स्यादग्निधारायां मधुसूतपति पिण्डदः ।
 रुद्रेशं किमिकिलेशं नमेद्द्विविनायकम्^(१) ॥ ३१ ॥
 पिण्डदो वैशुकारख्ये पदे धेनोर्धमेऽथ गाम् ।

१ पूजयित्वायेति ख०, घ०, ङ०,
च० ५ ।

१ नमेद्द्विविनायकमिति ख०, ग०,
घ० ५ । नमेद्द्विविनायकमिति ख० ।

सर्वान् पिबुंस्तारयेच्च सरम्भत्याच्च पिण्डदः ॥ ३२ ॥

सन्ध्यामुपास्य सायाह्ने नमोद्देवो*सरम्भतोम् ।

त्रिसन्ध्याकृद्भवेद्विप्रो वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ३३ ॥

गयां प्रदक्षिणीकृत्य गयाविप्रान् प्रपूज्य च ।

अन्नदानादिकं सर्वं कृतन्तत्राक्षयं भवेत् ॥ ३४ ॥

श्रुत्वा सम्प्रार्थयेद्देवमादिदेवं गदाधरम् ।

गदाधरं गयावामं पित्रादीनां गतिप्रदम् ॥ ३५ ॥

धर्मार्थकामसौन्दर्यं योगदं प्रणमाम्यहम् ।

देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितम् ॥ ३६ ॥

नित्यशुद्धं बुद्धियुक्तं^(१) सत्यं ब्रह्म नमाम्यहम् ॥

आनन्दमहयं देवं देवदानववन्दितम् ॥ ३७ ॥

देवदेवोऽसन्दुक्तं सर्वदा प्रणमाम्यहम् ।

कलिकल्पकालार्त्तिदमनं^(२) वनमालिनम् ॥ ३८ ॥

पालिताग्निलोकेशं^(३) कुलोत्तरणमानसम् ।

व्यक्ताव्यक्तविभक्तात्माविभक्तात्मानमात्मनि ॥ ३९ ॥

स्थितं स्थिरतरं^(४) सारं वन्दे घोराघमर्दनम्^(५) ।

आगतोऽस्मि गयां देव पिबकार्ये गदाधरः ॥ ४० ॥

१ त्वं मे साक्षी भवाद्येह अनृणोऽहमृणवयात् ।

१ नित्यशुद्धबुद्धियुक्तमिति घ०, ङ०, च ।

२ कालार्त्तिनाशमिति घ० । कालार्त्ति

दक्षमिति ग०, ङ०, घ०, ज० च ।

३ पालिताग्निसदेवेशमिति घ० ।

४ स्थिततरमिति घ०, घ०, ङ० च ।

५ वन्दे घमरिघमर्दनमिति ङ० । वन्दे

संघारघर्दनमिति ज० ।

साक्षिणः सन्तु मे देवा ब्रह्मेशानादयस्तथा ॥ ४१ ॥

मया गयां समाप्ताद्य पितृणां निष्कृतिः कृता ।

गयामाहात्म्यपठनाच्छादादौ ब्रह्मलोकभाक् ॥ ४२ ॥

पितृणामक्षयं आहमक्षयं ब्रह्मलोकदम् ।

इत्याग्नेये महापुराणे गयामाहात्म्ये गयायात्वा नाम षोड-
शाधिकशततमोऽध्यायः ।

— — —

अथ सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

आहकल्पः ।

अग्निस्त्वाच । कात्यायनी मुनीनाह यथा आहं तथा वदे ।

गयादौ आहं कुर्वीत सङ्क्रान्त्यादौ विशेषतः ॥ १ ॥

काले वापरपक्षे च चतुर्थ्या जर्षमेव वा ।

सम्पाद्य च पदर्थे च^(१) पूर्वेषुय निमन्त्रयेत् ॥ २ ॥

यतीन् गृहस्थसाधून् वा स्नातकाब्ध्वोविद्यान् द्विजान् ।

अनवयान् कर्मनिष्ठान् शिष्टानाचारसंयुतान्^(२) ॥ ३ ॥

१ सम्पाद्य परमर्थे चेति व० ।

२ आचारसङ्कृतानिति व०, ज० च ।

वज्रयेच्छित्तिकुठगदीत्र गृह्णीयान्निमन्त्रितान् ।
 स्राताब्धुर्चींस्तथा दान्तान् प्राङ्मुखान् देवकर्मणि ॥ ४ ॥
 उपवेशयेत्तान् पित्रादीनेकैकमुभयत्र वा ।
 एवं मातामहादेव शकौरपि च कारयेत् ॥ ५ ॥
 तदङ्घ्रि ब्रह्मचारी स्यादकोपोऽत्वरितो गृधुः^(१) ।
 सत्वोऽप्रमत्तोऽनध्वन्यो^(२) अस्वाध्यायश्च^(३) वाग्यतः ॥ ६ ॥
 सर्वाथ पङ्क्तिमूर्धन्यान् पृच्छेत् प्रथे तथासने ।
 दर्भानाम्तीर्थ्य द्विगुणान् पित्रे देवादिकाञ्चरेत् ॥ ७ ॥
 विश्वान्देवानावाहयिष्ये पृच्छेदावाहयेति च ।
 विश्वे देवास आवाह्य विकीर्याथ यवान् जपेत् ॥ ८ ॥
 विश्वे देवाः शृणुतेमं पितृनावाहयिष्ये च ।
 पृच्छेदावाहयेत्यक्ते उग्रन्तस्त्वा समाह्वयेत् ॥ ९ ॥
 तिलान् विकीर्याथ जपेदायाम्बित्यादि पित्तके ।
 सपत्रिते निपिच्छेदा शवो देवीरभि त्वा ॥ १० ॥
 यवोऽसीति यवान् दत्त्वा पित्रे सर्वत्र वै तिलान् ।
 तिलोऽसि सोमदेवत्वो गोमवो देवनिर्मितः ।
 प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितृन् लोकान् प्रीणाहि नः
 स्वधा । इति ।
 शीथ तेषु ददेत्पुष्पं पात्रे हैमेऽथ राजते ॥ ११ ॥
 औदुम्बरे वा खड्गे वा पर्णपात्रे प्रदक्षिणम् ।
 देवानामपसव्यं तु पितृणां सव्यमाचरेत् ॥ १२ ॥

१ अन्तिलोऽप्युत्तरिति ७० ।

२०, २० च ।

३ पत्ये प्रपन्नोऽनध्वन्यो अस्वाध्यायश्चेति

एकैकस्य एकैकेन सपवित्रकरेषु च ।

या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुर्या अन्तरिक्षा उत्तपार्थि-
षीर्याः ।

हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः संश्लोभाः सुहवा
भवन्तु ॥

विश्वे देवा एष वोऽर्घः स्वाही च पितरेप ते ॥ १३ ॥

स्वधैवं पितामहादेः संस्त्रवात् प्रथमे चरेत्^(१) ।

पितृभ्यः स्थानमसीति न्युञ्जं पात्र करोत्यध ॥ १४ ॥

अथ गन्धपुष्पधूपदीपाच्छादनदानकं ।

घृताक्षमदमुद्धृत्य पृच्छत्यग्नी करिष्ये च ॥ १५ ॥

कुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञातो जुहुयात्साग्निकोऽनले ।

अग्निंकः पितृहस्ते^(१) सपवित्ते तु मन्त्रतः ॥ १६ ॥

अग्ने कव्ययाहनाय स्वाहेति^(१) प्रथमाहुतिः ।

सोमाय पितृमतेऽथ यमायाङ्गिरसे परे ॥ १७ ॥

हुतशेषं चात्रपात्रे दत्त्वा पात्रं समालभेत् ।

पृथिवी ते पात्रन्द्यौः पिधानं ब्राह्मणस्य सुखे अमृते अमृतं
सुहोमि स्वाहेति ।

जषेदं विष्णुरित्यग्ने हिजाङ्गुष्ठत्रिविंशयेत् ॥ १८ ॥

अपहतेति च तित्तान् विकोर्यान्नं प्रदाययेत् ।

सुपध्वमिति चोक्ताय गायत्र्यादि ततो जपेत् ॥ १९ ॥

१ एकैकस्येत्यादि, प्रथमे चरेदित्यस्य
पात्रो भ० पुस्तके नास्ति ।

२ अग्निंको जले चरेति क० ।
१ स्वधैति क० ।

देवताभ्यः पितृभ्यश्च महावीरिभ्य एव च ।
 नमः स्वधायै स्नाहायै नित्यमेव नमो नमः^(१) ॥ २० ॥
 तप्तान् ज्ञात्वान्न विकिरेदपो दद्यात् सकृत् सकृत् ।
 गायत्री पूर्व्वज्जह्या मधु मध्विति वै जपेत् ॥ २१ ॥
 तृप्ताः स्य इति सम्यच्छेतृप्ताः स्य इति वै वदेत् ।
 शेषमन्नमनुज्ञाप्य सर्व्वे मन्नमथैकतः ॥ २२ ॥
 उद्धृत्योच्छिष्टपार्श्वे तु कृत्वा चैवावनेजनं ।
 दद्यात्कुशेषु चोन् पिण्डानाचान्तेषु परे जगुः ॥ २३ ॥
 आचान्तेषूदकं पुष्याख्यचतानि प्रदापयेत् ।
 अक्षय्योदकमेवाथ आशिषः प्रार्थयेन्नरः^(२) ॥ २४ ॥
 अधीराः पितरः सन्तु गोमन्त्री वर्द्धतां सदा ।
 दातारो नोऽभिवर्द्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ॥ २५ ॥
 यथा च नो माव्यगमद्बहुदेयं च नोऽस्त्विति ।
 अन्नञ्च नो बहु भवेदतिर्यीय लभेमहि ॥ २६ ॥
 याचितारथ नः सन्तु मा च याचिस्म कञ्चन ।
 स्वधावाचनीयान् कुशानास्तीर्थ सपवित्रकान्^(३) ॥ २७ ॥
 स्वधां वाचयिष्ये पृच्छेदनुज्ञातश्च वाच्यतां ।
 पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहमुख्यके ॥ २८ ॥
 स्वधोच्यतामस्तु स्वधा उच्यमानस्तथैव च ।
 अपो निषिञ्चेदुत्तानं पात्र कृत्वाथ दक्षिणां ॥ २९ ॥

१ स्नाहायै नित्यमेव भवन्मिति इति
छ०, इ० च ।

२ प्रार्थयेन्नर इति व०, ज०, म० च ।

३ अधीरा पितर इत्यादि, आश्रीयं
सपवित्रकानित्यका पाठ छ०, इ०,

पुस्तकद्वये नास्ति ।

यथाशक्ति प्रदद्याच्च दैवे पैत्रेऽय वाचयेत् ।
 विश्वे देवाः प्रीयन्ताश्च वाजे वाजे विमर्जयेत् ॥ ३० ॥
 ग्रामावाजस्येत्यगुव्रज्य कृत्वा विप्रान् प्रदक्षिणं ।
 गृहे विशेदगायास्यां मासि गासि चरेत्तथा ॥ ३१ ॥
 एकोद्दिष्टं प्रवक्ष्यामि श्राव्यं पूर्ववदाचरेत् ।
 एकं पयित्तमेकार्षं एकं पिण्डम्प्रदापयेत् ॥ ३२ ॥
 नावाहनाग्नीकरणं विश्वे देवा न चात्र हि ।
 तृप्तिप्रश्ने हृदितमिति वदेत्सुहृदित द्विजः ॥ ३३ ॥
 उपतिष्ठतामित्यत्र च्ये विसर्गं चाभिरभ्यतां ।
 अभिरताः स इत्यपरे शेष पूर्ववदाचरेत् ॥ ३४ ॥
 सपिण्डीकरणं वक्ष्ये अद्भ्यस्ते मध्यतोऽपि वा ।
 पितृणां त्रीणि पात्राणि एकभ्रेतस्य पात्रक ॥ ३५ ॥
 सपवित्राणि चत्वारि तिलपुष्पयुतानि च ।
 गन्धोदकेन युक्तानि^(१) पूरयित्वाभिमिश्रति ॥ ३६ ॥
 प्रेतपात्रं पितृपात्रे ये समना इति हयात् ।
 पूर्ववत् पिण्डदानादि प्रेतानां पितृता भवेत् ॥ ३७ ॥
 अथाभ्युदयिकं श्राव्यं वक्ष्ये सर्वं तु पूर्ववत् ।
 जपेत् पितृमन्त्रवर्जं पूर्वाह्ने तत् प्रदक्षिणं ॥ ३८ ॥
 उपचारा षट्जुकुयास्त्रिस्तार्यैश्च यवैरिह^(२) ।
 तृप्तिप्रश्नस्तु सम्पन्नं सुसम्पन्नं वदेद्द्विजः ॥ ३९ ॥

१ गन्धोदकेन युक्तानि इति ल० ।

२ ऋषाभ्युदयिकमित्यादि, यवैरिह

इत्यत्र पाठो भ० पुस्तके नास्ति ।

दध्यक्षतवदराद्याः^(१) पिण्डा नान्दीमुखान् पितॄन् ।
 आवाहयिष्ये पृच्छेन्न प्रीयन्तामित्ति चाक्षये ॥ ४० ॥
 नान्दीमुखाय पितरो वाचयिष्येऽथ पृच्छति ।
 नान्दीमुखान् पितृगणान् प्रीयन्तामित्यथो वदेत् ॥ ४१ ॥
 नान्दीमुखाय पितरस्तत्पिता प्रपितामहः ।
 मातामह प्रमातामहो वृद्धप्रमातृकामहः ॥ ४२ ॥
 स्त्रधाकारत्र युञ्जीत युग्मान् विप्रंश्च भोजयेत् ।
 तृप्ति वक्ष्ये पितृणां च याम्यैरोपधिभिस्तथा ॥ ४३ ॥
 मासन्तृप्तिस्तथारक्षैः^(२) कन्दमूलफलादिभिः ।
 भक्तार्थमासद्वयं मार्गैश्चयं वै शाकुनेन च ॥ ४४ ॥
 चतुरो रौरवेणाद्य^(३) पञ्च षट् क्षागलेन तु^(४) ।
 क्रूर्मेण सप्त चाष्टौ च वाराहेण नवैव तु ॥ ४५ ॥
 मेघमांसेन दश च माहिषैः पार्ष्णैः शिवैः ।
 संवत्सरन्तु गव्येन पथसा पायसेन वा ॥ ४६ ॥
 वाईनिंसस्य मांसेन तृप्तिर्हादशवार्धिकी ।
 खड्गमांसं कालशाकं लोहितच्छागली^(५) मधु ॥ ४७ ॥
 महाशल्काद्य वर्षासु मघाश्राद्धमघाक्षदं^(६) ।
 मन्त्राध्याय्यग्निहोत्री च शाखाध्यायी षडङ्गवित् ॥ ४८ ॥
 तृणाचिकेतः त्रिमधुर्दूर्ध्नीकस्य^(७) पाठवाः ।
 त्रिपपर्णज्येष्ठसामज्ञानी स्युः षडङ्क्तिपावनाः ॥ ४९ ॥

१ दध्यक्षतवदराद्या इति ग०, ङ० च ।

२ तथा वन्यैरिति छ०, ङ० च ।

३ यत्पर रौरवेणायेति घ० ।

४ षट्क क्षागलेन तु इति ङ० ।

५ लोहितच्छागली इति ग०, घ०,

छ० च ।

६ मघाश्राद्धसिद्धाक्षयमित्ति ङ० ।

७ जलद्रोणश्चेति ङ० ।

कास्यानां कल्पमाख्यास्ये (१) प्रतिपत्सु धनं बहु ।
 स्त्रियः परा द्वितीयायाश्चतुर्थां धर्मकामदः ॥ ५० ॥
 पञ्चम्यां पुत्रकामस्तु षष्ठ्याश्च श्रेष्ठभागपि (२) ।
 ह्यपिभागी च सप्तम्यामष्टम्यामर्थलाभकः ॥ ५१ ॥
 नवम्याश्च एकशफा (३) दशम्याङ्गीगणो भवेत् ।
 एकादश्यां परीवारो द्वादश्यान्वनधान्यकं ॥ ५२ ॥
 ज्ञातिश्रेष्ठं त्रयोदश्यां चतुर्दश्याश्च शस्ततः (४) ।
 मृतानां श्राद्धं सर्वात्ममावास्यां समीरितं (५) ॥ ५३ ॥
 सप्त व्याधा दशारण्ये (६) मृगाः कालक्षरे गिरौ ।
 चक्रवाकाः शरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे ॥ ५४ ॥
 तैऽपि जाताः (७) कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
 प्रस्थिता दूरमध्वानं यूयन्तेभ्योऽवसीदत ॥ ५५ ॥
 श्राद्धादौ पठिते श्राद्धं पूर्णं स्याद्ब्रह्मलोकदं ।
 श्राद्धं कुर्याच्च पुत्रादिः (८) पितुर्जीवति तत्पितुः ॥ ५६ ॥
 तत्पितुस्तत्पितुः कुर्याज्जीवति प्रपितामहे ।
 पितुः पितामहस्याथ परस्य प्रपितामहात् (९) ॥ ५७ ॥

- १ कास्यमाख्यास्ये इति घ०, भ० च ।
 २ श्रेष्ठभागपि इति घ०, ग०, ङ०,
 च० च । श्रेष्ठभागपि इति घ० ।
 ३ नवम्यां चैकशफा इति घ० ।
 ४ चतुर्दश्याश्च शस्तत इति घ०,
 च० च ।
 ५ पितामहां श्राद्धं सर्वात्ममावास्या-

- ६ समीरिता इति क० ।
 ७ दशारण्ये इति घ०, ग०, ङ०, च०,
 च ।
 ८ तैऽभिजाता इति घ०, च० च ।
 ९ कुप्यात् सप्तम्योऽपि इति घ० ।
 १० तत्पितुस्तत्पितुः, प्रपितामहादित्यना-
 पादो भ० पुत्रके नास्ति ।

एवं माघादिकस्यापि तथा मातामहादिके ।
 आहकल्पं पठेद्यस्तु स लभेत् आङ्कितफलं^(१) ॥ ५८ ॥
 तीर्थे युगादौ मन्वादौ आहं दत्तमथाक्षयं ।
 अश्वयुक्कुलनवमी हादशी कार्तिके तथा ॥ ५९ ॥
 ष्टौया चैव माघस्य तथा भाद्रपदस्य च ।
 फाल्गुनस्याप्यभावाद्या पीपसीकादगौ तथा ॥ ६० ॥
 आपादस्यापि दशमी माघमासस्य सप्तमी ।
 यावन्ते चाष्टमी कृष्णा तथापादे च पूर्णिमा ॥ ६१ ॥
 कार्तिकी फाल्गुनी तद्वज् व्यैष्टे पञ्चदशे सिता ।
 स्वायम्भुवाद्या मनवस्तेषामाद्याः किलाक्षयाः ॥ ६२ ॥
 गया प्रयागे गङ्गा च कुशक्षेत्रं च नर्मदा ।
 श्रीपर्वतः प्रभासथ शालग्रामो वराणसी^(१) ॥ ६३ ॥
 गोदावरी तेषु आहं श्रीपुरुषोत्तमादिषु ।
 इत्याग्नेये महापुराणे आहकल्पी नाम सप्तदशाधिक-
 शततमोऽध्यायः ।

अथाष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

भारतवर्षं ।

अग्निरूपम् । अक्षरं यत् सप्तदशं विमलैश्चैव दक्षिणं ।

वर्षं तद् भारतं नाम नवसाहस्रविस्तृतं ॥ १ ॥

कर्माभूमिरियं स्वर्गोपयर्गं च गच्छतां ।

१ यत्, लभेत् आङ्कित फलमिति ख०, झ०, २ वाराणसी इति ख०, ड०, झ०,
अ०, व ।

महेन्द्रो मलयः सह्यः शक्तिमान् हेमपर्वतः^(१) ॥ २ ॥
 विन्ध्य उ पारिपात्रश्च सप्तात्र कुलपर्वताः ।
 इन्द्रहीपः कसेरुश्च ताम्रवर्णो गभस्तिमान् ॥ ३ ॥
 नागद्वीपस्तथा सौम्यो गान्धर्वस्वथ वारुणः ।
 अथ तु नवमस्त्रिंशत् द्वीपः सागरसंहतः ॥ ४ ॥
 योजनानां सहस्राणि द्वीपयं दक्षिणोत्तरात् ।
 नव भेदा भारतस्य^(२) मध्यभेदेऽथ पूर्वतः ॥ ५ ॥
 किराता यवनाद्यापि ब्राह्मणाद्याश्च मध्यतः ।
 वेदस्मृतिमुखा नद्यः पारिपात्रोद्भवास्तथा ॥ ६ ॥
 विन्ध्याच्च नर्मदाद्याः स्युः सह्यात्तापो पयोष्णिका ।
 गोदावरीभीमरधीक्ष्णवेष्णादिकास्तथा ॥ ७ ॥
 मलयात् क्वतमानाद्यास्त्रिसामाद्या महेन्द्रजाः ।
 कुमाराद्याः शक्तिमती^(३) हिमाद्रेयन्द्रभागका ॥ ८ ॥
 पश्चिमे कुरुपाञ्चालमध्यदेशादयःस्थिताः ।

इत्याग्नेये महापुराणे भारतवर्षं नामाष्टादशाधिक-
शततमोऽध्यायः ।

अथैकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—१०१—

महाद्वीपाद्भिः ।

अग्निरुवाच । लक्षयोजनविस्तारं ज्व्वद्वीपं समाहृतम् ।

१ शक्तिमान्पर्वत इति घ०, ङ० च । २ नव भेदा भवन्त्येति भ० ।
 शक्तिमापर्वत इति ङ० । ३ शक्तिमत इति घ०, ग०, घ०, भ० च ।

लक्ष्मीजनमानेन सुरीदेन समन्ततः ॥ १ ॥
 संवेद्य चारसुद्धिं ब्रह्मद्वीपस्तथा ग्वितः^(१) ।
 सप्त मेधातिथेः पुत्राः ब्रह्मद्वीपेऽग्नरास्तथा ॥ २ ॥
 स्याच्छान्तभवः शिशिरः सुखीदय इतः परः ।
 आनन्दश्च शिवः क्षेमी भ्रुवस्तन्नामवर्षकं ॥ ३ ॥
 मर्यादाशैली गोमेधश्चन्द्रो नारददुन्दुभी ।
 सोमकः सुमनाः शैली वैश्राजास्तज्जना, शुभाः ॥ ४ ॥
 नद्यः प्रधानाः सप्तात्र ब्रह्माच्छाकान्तिकेषु च ।
 जीवनं पञ्चसाहस्रं धर्मा वर्णाश्रमात्मकः^(२) ॥ ५ ॥
 आर्थिकाः कुरवश्चैव विविंगा भाविनश्च ते ।
 विप्राद्यास्तैश्च सोमोऽर्चो हिलचयाध्विलक्षकः ॥ ६ ॥
 मानेनेत्सुरसोदेन वृतो द्विगुणशाल्मलः ।
 वपुष्मतः सप्त पुत्राः शाल्मलेयास्तथाभवन् ॥ ७ ॥
 श्वेतोऽथ हरितश्चैव जीमूतो लोहितः क्रमात् ।
 वैद्युतो मानसश्चैव सुप्रभो नाम वर्षकः ॥ ८ ॥
 द्विगुणो द्विगुणेनैव सुरीदेन समावृतः ।
 कुमुदयानलश्चैव^(३) तृतीयस्तु यनाहवाः ॥ ९ ॥
 द्रोणः कंकोऽथ^(४) महिषः ककुब्जान् सप्त निम्नगाः ।
 कपिलायारुणाः पीताः कृष्णाः स्युर्माघ्नाद्यः ॥ १० ॥
 वायुरूपं यजन्ति सा सुरीदेनायमावृतः^(५) ।

१ द्वीपस्तथा कृत इति भ० ।

८ ५ ।

२ वर्णाश्रमात्मक इति ख०, घ०, ज० च ।

३ कर्कोऽपेति ख० ।

४ कुमुदधीयतश्चैवेति ख०, ग०, घ०,

५ सुरीदेन समावृत इति घ० ।

ज्योतिष्मतः कुमेशः स्युःरुद्रिजो धेनुमान् सुतः ॥११॥
 द्वैरथो लंबनी धैर्यः कपिलस्य प्रभाकरः ।
 विप्राद्या दधिमुष्यास्तु ब्रह्मरूपं यजान्ति ते ॥१२॥
 विद्वसो(१) हेमशैलस्य द्युतिमान् पुष्यशंस्तथा ।
 कुमेशयो हरिः शैली वर्षार्थं मन्दराचलः ॥१३॥
 वेष्टितोऽयं घृतोदेन क्रौञ्चद्वीपेन मोऽप्यथ ।
 क्रौञ्चेश्वराः द्युतिमतः पुत्रास्तन्नामवर्षकाः ॥१४॥
 कुमली मनोनुगद्योष्णः प्रधानोऽद्यान्धकारकः ।
 मुनिश्च दुन्दुभिः सप्त सप्त शैलाय निम्बगाः(२) ॥१५॥
 क्रौञ्चश्च वामनश्चैव तृतीयद्यान्धकारकः(३) ।
 देवाहृतं पुण्डरीकस्य दुन्दुभिर्द्दिगुणो मिथः ॥१६॥
 द्वीपा द्वीपेषु ये शैला यथा द्वीपानि ते तथा ।
 पुष्कराः पुष्कला धन्यास्तोर्या(४) विप्रादयो हरिम् ॥१७॥
 यजन्ति क्रौञ्चद्वीपस्तु दधिमण्डोदकाहतः ।
 संहृतः शाकद्वीपेन हृद्याच्छाकिश्वराः सुताः ॥१८॥
 जलदस्य कुमारस्य सुकुमारो मण्डीवकः ।
 कुशीत्तरथो मोदाको द्रुमस्तन्नामवर्षकाः ॥१९॥
 उदयाख्यो जलधरो रैवतः श्यामकोद्रको ।
 आम्बिकेशस्तथा रम्यः केशरी सप्त निम्बगाः ॥ २०॥

.१ इदम इति क० । विक्रम इति पाठो भ० पुलके नास्ति ।
 २ वनीययाहकारक इति घ० भ० च ।
 ३ पुष्कलावत्या तीर्या इति घ० ।
 ४ कुमल इत्यादिः, निम्बगा इत्याक च ।

मगा मगधमानस्या^(१) मन्दगाय दिजातयः^(२) ।
यजन्ति सूर्यरूपं तु^(३) शकः क्षीराश्विना हतः ॥ २१ ॥
पुष्करेणाहतः सोऽपि द्वी पुत्री मवनस्य च ।
महावीतो धातकिच वर्षे द्वे नामचिह्निते^(४) ॥ २२ ॥
एकोऽद्विभ्रानसाख्योऽत्र मध्यतो वलयाक्षतिः ।
योजनानां सहस्राणि विस्तारोऽश्रयतः समः ॥ २३ ॥
जीवनं दगमाहस्रं सुरैर्ब्रह्मात्र पृज्यते ।
स्वादूदकेनोदधिना विष्टितो द्वीपमानतः ॥ २४ ॥
जनातिरिक्तता चापां समुद्रेषु न जायते ।
उदयास्तमनेपिन्दोः पक्षयोः शकृत्कषायी ॥ २५ ॥
दशोत्तराणि पक्षैव^(५) अङ्गलानां शतानि वै ।
अपां हृदिजयौ दृष्टौ सामुद्रीयां^(६) महामुने ॥ २६ ॥
स्वादूदका बहुगुणा^(७) भूर्हमी जन्तुवर्जिता ।
लोकालोकस्ततः शैली योजनायुतविस्तृतः ॥ २७ ॥
लीकालोकस्तु तमसाहतोऽद्याण्डकटाहृतः ।
भूमिः माण्डकटाहेन पञ्चाशत्कोटिविस्तरा^(८) ॥ २८ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे द्वीपादिवर्णनं नामैकोनविंशत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

१ कामाग्र्यनघनालस्या इति ख०, ह० च । २ समुद्राणामिति य०, ल०, भ० च ।

३ दिजादय इति क०, ख०, ह०, ल० च । ४ स्वादूदका द्विदिजुषेति ख०, ह० च

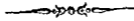
५ सूर्यरूपको इति य०, ल० च । ६ स्वादूदका तु द्विगुषेति य०, ल० च ।

७ वर्षे द्वे नामचिह्निते इति ख० । स्वादूदका तु त्रिगुषेति य०, ल० च ।

८ पञ्चाशेति य०, ल० च ।

९ पञ्चाशत्कोटिविस्तृतेति ख० ।

अथ विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

भुवनकोपः ।

अग्निर्वाच । विश्वारस्तु स्मृती भूमेः सहस्राणि च सप्ततिः ।
उच्छ्रायो दशसाहस्रं पातालञ्चैकमेककं ॥ १ ॥
अतलं वितलञ्चैव नितलञ्च गभस्तिमतं ।
महाख्यं सुतलञ्चायमं पातालञ्चापि सप्तमं ॥ २ ॥
ह्यणपीतारुणाः शुक्लशर्कराशैलकाञ्चनाः ।
भूमयस्तेषु रम्येषु सन्ति दैत्यादयः सुखं ॥ ३ ॥
पातालानामधस्तास्ते श्रेयो विष्णुश्च तामसः ।
सुणानन्त्यात्म चानन्तः शिरसा धारयन्महीं ॥ ४ ॥
भुवीऽधो नरका नैके न पतेत्तत्र वैष्णवः ।
रविणा भासिता पृथ्वी यावत्तापन्नभी मतं ॥ ५ ॥
भूमैर्यो जनलक्षन्तु यश्चिष्ठरविमण्डलं ।
रवेर्लक्षेण चन्द्रश्च लघात्राचत्रमिन्दुतः ॥ ६ ॥
दिलसाद्वाद्दधयास्ते बुवाच्छक्रो दिलक्षतः ।
दिलक्षेण कुजः शक्राद्भौमाद् दिलक्षतो गुरुः ॥ ७ ॥
गुरोर्द्विसप्ततः सौरिर्लक्षात्मपर्ययः गनेः ।
मघाद् ध्रुवो घृपिभ्यस्तु द्वैतः क्वक्षोच्छयेण च ॥ ८ ॥
ध्रुवात् कोट्या महर्षोको यत्र ते कल्पवासिनः ।

जनो द्विकोटितस्तस्माद्यत्रासन्^(१) सनकादयः ॥ ८ ॥

जनात्तपघाटकोटया वैराजा यत्र देवताः ।

पश्ववत्या तु कोटीनान्तपसः सत्वलोककः ॥ १० ॥

अपुनर्भारका यत्र ब्रह्मलोको हि स मृतः ।

पादगम्यस्तु भूर्भोवो भुवः सूर्यान्तरः क्षतः ॥ ११ ॥

स्वर्गलोको भ्रवान्तस्तु नियुतानि^(२) चतुर्दश ।

एतद्गण्डकटाहेन वृत्तो ब्रह्माण्डविस्तरः ॥ १२ ॥

वाविषन् ह्यनिलाकाशैस्ततो भूतादिना वहिः ।

वृत्तं द्वागुणैरण्डं भूतादिर्महता तथा । १३ ॥

दशोत्तराणि शेषाणि एकैकस्मान्महासुने ।

महान्तञ्च समाहृत्य प्रधानं समवस्थितं ॥ १४ ॥

अनन्तस्य न तस्यान्तः सङ्ख्यानं नापि विद्यते^(३) ।

हेतुभूतमशेषस्य प्रकृतिः सा परा सुने ॥ १५ ॥

असङ्ख्यातानि चाण्डानि तत्र जातानि चेष्टयां ।

दारुण्यग्निर्यथा तैलं तिले तद्वत् पुमानिति^(४) ॥ १६ ॥

प्रधाने च स्थितौ^(५) व्यापी चेतनात्मात्मवेदनः ।

प्रधानञ्च पुमांश्चैव सर्वभूतात्मभूतया^(६) ॥ १७ ॥

विष्णुगत्या महापात्रं वृत्तौ संयवधर्मिणौ ।

तयोः^(७) सैव स्रज्ज्वाले कर्त्तृणं स्रज्ज्वाला ॥ १८ ॥

१ यत्र वै इति छ० ।

४ पुमानपि इति घ०, म० च ।

२ क्षयुतानि इति ज० ।

५ प्रधानेऽवस्थित इति ख०, ग०, ल० च ।

३ सङ्ख्यानं नैव विद्यते इति घ०, म०, ६ सर्वभूतात्मभूतया इति छ० ।

७ स्रज्ज्वालां न च विद्यते इति म० ।

० द्वयोःपि म० ।

सोमकारणभूतस्य मर्गकाले महामुने ।
 यथा ग्रीत्यं जन्ते वातो विभक्तिं कणिकागतं ॥ १८ ॥
 जगच्छक्तिमाया विष्णोः प्रधानप्रतिपादिका ।
 विष्णुशक्तिं समागच्छ देवाद्याः मन्त्रवन्नि हि ॥ २० ॥
 स च विष्णुः शयं श्रद्धयताः मर्षमिदं जगत् ।
 योजनानां महस्त्राणि भास्करस्य रथो नव ॥ २१ ॥
 ईंगादष्टस्तथैवाप्य द्विगुणो मुनिमताम् ।
 सार्धकोटिमाया मत्तनियुतान्यधिकानि वै ॥ २२ ॥
 योजनानाम् तु तस्याष्टस्तत्र चक्रं प्रतिष्ठितं ।
 त्रिनाभिमतिपञ्चारं पञ्चेभि ह्ययनात्मकं ॥ २३ ॥
 संयत्तरमयं छत्रं कालचक्रं प्रतिष्ठितं ।
 चत्वारिंशत्सहस्राणि द्वितीयाक्षो विषध्वतः ॥ २४ ॥
 पञ्चान्यानि तु सार्धानि स्यन्दनस्य महामते ।
 अक्षप्रमाणसुभयोः प्रमाणन्तद्युगार्हयोः ॥ २५ ॥
 ङ्घ्र्योऽङ्घ्र्याद्युगार्हश्च ध्रुवाधारं रथस्य वै ।
 ह्ययस्य सप्त छन्दांसि गायत्र्यादीनि सुमत ॥ २६ ॥
 उदयास्तमनं ज्ञेयं दर्शनादर्शनं रवे ।
 यावन्मात्रप्रदेशे तु वशिष्ठोऽवस्थितो ध्रुवः ॥ २७ ॥
 स्वयमायाति तावत्तु भूमिराभूतसम्प्रवे^(१) ।
 जघ्नीत्तरमृषिभ्यस्तु ध्रुवो यत्र व्यवस्थितः ॥ २८ ॥
 एतद्विष्णुपदं दिव्यं तृतीयं व्योम्नि भास्करं ।
 निहूतदोषपङ्कानां यतीनां स्थानमुत्तमं ॥ २९ ॥

ततो गद्वा प्रभवति स्मरणात् पापनागनी(१) ।
 दिवि रूपं हरेर्ज्ञेयं शिशुमाराकृति प्रभी ॥ ३० ॥
 न्यितः पुच्छे भुवस्तत्र भ्रमन् भ्रामयति ग्रहान् ।
 स रयोऽधिष्ठितो देवैरादित्वेर्ऋषिभिर्वरैः(२) ॥ ३१ ॥
 गन्धर्वैरप्सरसीभिश्च भ्रामणीसर्पराक्षसैः(३) ।
 हिमोपावारिवर्षाणां कारणं भगवान् रविः ॥ ३२ ॥
 ऋग्वेदादिमयो विष्णुः स शुभाशुभकारणं ।
 रथस्त्रिचक्रः सोमस्य कुन्दाभास्तस्य वाजिनः(४) ॥ ३३ ॥
 वामदक्षिणतो युक्ता दश तेन चरत्यसौ ।
 त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि त्रयस्त्रिंशच्छतानि च ॥ ३४ ॥
 त्रयस्त्रिंशत्सवा देवाः पिवन्ति क्षणदाकरं(५) ।
 एकां कलाञ्च पितर एकामारश्मिसंस्थिताः ॥ ३५ ॥
 वायुग्निद्रव्यसम्भूतो रथचन्द्रमुतस्य च ।
 अष्टाभिस्सूरगैर्युक्तो बुधस्तेन चरत्यपि ॥ ३६ ॥
 शुक्रम्यापि रयोऽष्टाश्वो भौमस्यापि रथस्तथा ।
 हेहम्यते रयोऽष्टाश्वः गनेरष्टाश्वको रथः ॥ ३७ ॥
 स्वर्भानीय रयोऽष्टाश्वः कोतोचाष्टाश्वको रथः ।
 यदथ वैष्णवः कायस्ततो विप्र वसुन्धरा ॥ ३८ ॥

१ सर्वपापमण्डिलीति अ० ।

अ० दुष्टके नास्ति ।

२ ऋषिभ्यो रवेरिति अ०, य०, इ०,
अ० च ।३ कुन्दाभास्तत्र वाजिन इति अ०,
य०, इ० च ।

४ अथय इत्यादि, रावभैरवित्कल पाठ

५ क्षणदावरमिति अ० ।

पद्माकारा समुद्भूता पर्वताद्यादिसंयुता ।

ज्योतिर्भुवननद्यद्रिसमुद्भवनकं हरिः ॥ ३८ ॥

यदस्ति नास्ति तद्विष्णुर्विष्णुज्ञानविजृम्भित^(१) ।

न विज्ञानमृते किञ्चिज् ज्ञानं विष्णुः परम्पदं ॥ ४० ॥

तत् कुर्याद् येन विष्णुः स्यात् सत्यं ज्ञानमनन्तकं ।

पठेद् भुवनकोपं हि यः सोऽवाप्तसुखात्मभाक् ॥ ४१ ॥

ज्योतिःशास्त्रादिविद्याश्च शुभाशुभाधिपो हरिः^(२) ।

इत्याग्नेये महापुराणे भुवनकोपो नाम विंगन्वधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथैकविंशतिशततमोऽध्यायः ।

ज्योतिःशास्त्रं ।

अग्निर्वाच । ज्योतिःशास्त्रं प्रवक्ष्यामि शुभाशुभविवेकदं ।

चातुर्लक्षस्य सारं यत् तज् ज्ञात्वा सर्व्वविद्भवेत् ॥ १ ॥

षडष्टके^(१) विवाहेऽ न न च द्विहादये स्त्रियाः ।

न द्विकोणे अथ प्रीतिः^(२) शेषे च समममके ॥ २ ॥

१ ज्ञानविज्ञानजृम्भितमिति ज० ।

२ शुभाशुभाधिपो हरिरिति ख०,

३ षट्काष्टके इति ख०, ग०, घ०, ङ०,
ज० च ।

४ न द्विकोणेऽपि प्रीतिः स्यादिति ज० ।

द्विहादशे त्रिकोणे च मैत्रोच्चैत्रपयोर्द्यदि ।
 भवेदेकाधिपत्यञ्च ताराप्रीतिरद्यापि वा ॥ ३ ॥
 तथापि कार्यः संयोगो न तु घट्काष्टके युतः ।
 जीवे भृगौ चाम्नामिति म्रियते च पुमान् स्त्रिया ॥ ४ ॥
 गुरुच्चैत्रगते सूर्ये सूर्यच्चैत्रगते गुरौ ।
 विवाहं न प्रशंसन्ति कन्यावैधव्यकृद्भवेत् ॥ ५ ॥
 अतिचारे त्रिपक्षं स्यादक्रौ मासचतुष्टयं ।
 प्रतोडाहो न कुर्वीत गुरोर्पंचातिचारयोः ॥ ६ ॥
 चैत्रे पौषे न रिक्तासु हरौ सुप्ते कुजे रवौ ।
 चन्द्रचये चाशुभं स्यात् सन्ध्याकालः शुभावहः ॥ ७ ॥
 रोहिणी चोत्तरा मूलं स्वाती हस्तोऽथ रेवती ।
 तुले न मिथुने शम्भो विवाहः परिकीर्तितः ॥ ८ ॥
 विवाहे कर्णवेधे च व्रते पुंसवने तथा ।
 प्राग्ने चाद्यचूडायां विहर्षञ्च विवर्जयेत्^(१) ॥ ९ ॥
 यवणे मूलपुष्ये च सूर्यमङ्गलजीवके ।
 कुम्भे सिंहे च मिथुने कर्मे पुंसवनं स्मृतं ॥ १० ॥
 हस्ते मूले मृगे पौष्णे बुधे शुक्रे च निष्कृतिः ।
 घर्कन्दुजीवभृगुजे मूले ताम्बूलभक्षणं ॥ ११ ॥
 अन्नस्य प्राग्ने शुक्रे जीवे मृगे च मीनके^(२) ।
 हस्तादिपञ्चके पुष्ये कृत्तिकादित्रये तथा ॥ १२ ॥

१ विदमूच विवर्जयेत् इति ख०, ग०,

२ जीवे मकरमीनके इति ख० ।

अश्विन्यामथ रेवत्यां नवान्नफमभक्षणं ।

पुत्रा हस्ता तथा ज्येष्ठा रोहिणी अथणाश्विनौ ॥ १३ ॥

स्वातिसोम्ये च भैषज्यं कुर्यादन्यत्र धर्जयेत् ।

पूर्वात्रयं^(१) मघा याम्यं पावनं^(२) श्रवणत्रयं ॥ १४ ॥

भौमादित्यशनेर्वारे स्नातव्यं रोगमुक्तितः ।

पार्थिवे चाष्टर्षीकारं मध्ये नाम च दिक्षु च ॥ १५ ॥

झीं पुटं पार्थिवे दिक्षु झीं विदिक्षु लिखेदसूनु ।

गोरोचनाकुङ्कुमेन भूर्जे वस्त्रे गले धृतं ॥ १६ ॥

शत्रवो वगमायान्ति मन्त्रे णानेन निधितं ।

थीं झीं सम्पुटं नाम थीं झीं पत्राष्टके क्रमात् ॥ १७ ॥

गोरोचनाकुङ्कुमेन भूर्जेऽथ सुभगाहते ।

गोमध्यवागमः पत्रे हरिद्राया रसेन च ॥ १८ ॥

शिलापट्टेऽरीन् स्तम्भयति भूमावधोमुखीकृत । [॥ १९ ॥

थीं ह्रं स.^(३) सम्पुटं नाम थीं ह्रं स^(४) पत्राष्टके क्रमात् ।

गोरोचनाकुङ्कुमेन भूर्जे मृत्युनिवारणं ।

एकपञ्चनवप्रीत्यै^(५) द्विषट्हादशयोगकाः ॥ २० ॥

त्रिमसैकादशे नाभो वेदाष्टद्वादशे रिपुः ।

तनुर्धनञ्च सहजः सुहृत् सुतो रिपुस्तथा ॥ २१ ॥

जाया निधनधर्मौ च कर्मायथ्ययक क्रमात् ।

१ पूर्वाश्रितिमिति ज० ।

२ पावनमिति ज० ।

३ थीं श्रं स इति ज० ।

४ थीं ज्ञं स इति ज० । थीं श्रं स इति ज० ।

५ एकपञ्चनवप्रीत्यै इति ज० ।

स्फुटं मेघादिलग्नेषु नवतारावलं वदेत् ॥ २२ ॥
 वक्रमम्यद्विपत् क्षेमं प्रत्यरिः साधुकः क्रमात् ।
 निधनं मित्रपरममित्रं तारावलं विदुः ॥ २३ ॥
 धारे श्वशुरशुक्राणां सूर्याचन्द्रमसीस्तथा ।
 माघादिमासपटके तु क्षीरमाद्यं प्रशस्यते ॥ २४ ॥
 कर्षवेधो वृधे जीवे पुष्ये श्वशुरचित्रयोः ।
 पञ्चमेऽष्टौ चाध्ययनं पठो प्रतिपदन्वजेत् ॥ २५ ॥
 रिक्तां पञ्चदशीं भीमं प्रार्थयान्ते हरिं त्रियं ।
 माघादिमासपटके तु^(१) मेखलाबन्धनं शुभं ॥ २६ ॥
 चूडाकरणकायश्च श्रावणादौ न शस्यते ।
 अस्तं याते गुरो शुक्रे क्षीणे च शशलाब्धने ॥ २७ ॥
 उपनीतस्य विप्रस्य मृत्युं जाड्यं विनिर्दिशेत् ।
 क्षीरार्धे शुभधारे च समायत्तनमिषते ॥ २८ ॥
 शुभक्षेत्रे विलग्नेषु शुभयुक्तेचितेषु च ।
 अग्निनीमघाचित्रासु स्वातीयाम्योत्तरासु च ॥ २९ ॥
 कुजर्ष्वसौ तथा पुष्ये धनुर्वेदः प्रशस्यते ।
 भरण्यार्द्रा मघाश्लेषा वृद्धिभगर्चयोस्तथा ॥ ३० ॥
 जिजीविषुर्न कुर्वीत वस्त्रप्रावरणं नरः ।
 गुरो शुक्रे वृधे वस्त्रं विवाहादौ न भादिकं ॥ ३१ ॥
 रेवत्यग्निधनिठासु हस्तादिषु च पञ्चसु ।
 शङ्खविट्पुमरत्नानां परिधानं प्रशस्यते ॥ ३२ ॥

१ माघादिमासपटकेषु इति श० ।

याम्यमर्षधनिष्ठासु^(१) त्रिषु पूर्वेषु वारुणे^(५) ।
 क्रीतं हानिकरं द्रव्यं विक्रीत लाभकृद्भवेत् ॥ ३३ ॥
 अश्विनीस्वातिचित्रासु रेवत्यां वारुणे हरौ ।
 क्रीतं लाभकरं द्रव्यं विक्रीतं हानिकृद्भवेत् ॥ ३४ ॥
 भरणी त्रीणि पूर्वाणि आर्द्राश्लेषा मघानिलाः ।
 वज्रिज्येष्ठाविशाखासु स्वामिनो नोपतिष्ठते ॥ ३५ ॥
 द्रव्यं दत्तं प्रयुक्तं वा यत्र निक्षिप्यते धनं ।
 उत्तरे अवणे शक्रे कुर्याद्राजाभिषेचनं ॥ ३६ ॥
 चैवं ज्येष्ठं तथा भाद्रमाश्विनं पौषमेव च ।
 माघं चैव परित्यज्य शेषमासे गृहं शुभं ॥ ३७ ॥
 अश्विनी रोहिणी मूलमुत्तरात्रयमैन्दवं ।
 स्वाती हस्तानुराधा च गृहहारभ्ये प्रशस्यते ॥ ३८ ॥
 आदित्यभौमवर्जन्तु वापीपासादके तथा ।
 सिंहराशिगते जीवे गुर्व्यादित्ये मलिक्नुचे ॥ ३९ ॥
 यानि हृद्देश्वागे शक्रे गृहकर्म विवर्जयेत् ।
 अग्निदाही भयं रोगी राजपोडा धनक्षतिः ॥ ४० ॥
 मद्रुचे दृषकाष्ठानां क्षते अवणपञ्चके ।
 गृहप्रवेशनं कुर्यात्तमिष्टोत्तरवारुणे ॥ ४१ ॥
 नौकाया घटने द्वित्रिपञ्चमत्तयशोदगी ।
 तृपदगौ धनिष्ठासु हस्तापोष्णाश्विनीषु च ॥ ४२ ॥
 पूर्वत्रयत्रनिष्ठार्द्रा वज्रिः मौम्यविशाखयोः ।

अश्लेषा चाश्विनी चैव यात्रासिद्धिस्तु सम्पदा^(१) ॥ ४३ ॥

त्रिपूत्तरेषु रोहिण्यां सिनीवाली चतुर्दशी ।

श्रवणा चैव हस्ता च चित्रा च वैष्णवी तथा ॥ ४४ ॥

गोष्ठयात्रां न कुर्वीत प्रवेशं नैव कारयेत् ।

अनिलोत्तररोहिण्यां मृगशूरापुनर्वसौ ॥ ४५ ॥

पुष्यश्रवणहस्तेषु कृत्तिकर्म समाचरेत्^(२) ।

पुनर्वसूत्तरास्वातीभगमूलेन्द्रवारुणे^(३) ॥ ४६ ॥

गुरोः शुक्रस्य वारे वा वारे च^(४) सोमभास्वतीः ।

वृषभगने च कर्त्तव्यद्विन्यायां मिथुने तथा ॥ ४७ ॥

द्विपञ्च^(५) दशमी सम तृतीया च त्रयोदशी ।

रेवतीरोहिणीन्द्राम्निहस्तामैत्रीत्तरेषु^(६) च ॥ ४८ ॥

मन्दारपर्जन्यं बीजानि वापयेत् सम्पदर्थपि^(७) ।

रेवतीहस्तमूलेषु श्रवणे भगमैत्रयोः ॥ ४९ ॥

पितृदैवे तथा सौम्ये धान्यच्छेदं मृगशूरे ।

हस्तचित्रादितिस्वाती रेवत्यां श्रवणत्रये ॥ ५० ॥

रिक्ते लग्ने^(८) गुरोर्वारे अथ^(९) भागवसौम्ययोः ।

याम्यादितिमघान्येष्टासूत्तरेषु प्रवेशयेत् ॥ ५१ ॥

१ यात्रासिद्धिषु सम्पद इति म०, ६ हस्तमैत्रीनरासु इति ज० ।

ज० च ।

७ वापयेत् सद्यतोपि चेति ख०, ड०,

२ समारभेदिति घ०, ड० च ।

ज० च ।

३ भगमूले च वारुणे इति ख०, ड० च । ८ चरे लग्ने इति म० ।

४ वारे वा इति ज० ।

९ गुरोर्वारेणवा इति घ०, ज० च ।

५ द्विपञ्चेति ज० ।

श्रीं धनदाय^(१) सर्वधनेगाय देष्टि मे धनं स्वाहा^(१) ।
 श्रीं नवे वर्षे इनादेवि लोकसंघर्षनि कामरूपिणि देष्टि
 मे धनं स्वाहा ॥

पत्रस्य लिखितं धान्यराशिष्यं धान्यवर्द्धनं ।
 त्रिपूर्व्यासु विगाखायां धनिष्ठावारुणेऽपि च ॥ ५२ ॥
 एतेषु षट्सु विज्ञेयं धान्यनिष्क्रमण बधैः ।
 देवतारामवाप्यादिप्रतिष्ठोदङ्मुखे रवौ ॥ ५३ ॥
 मिथुनस्येखौ दर्गाद्यदि स्याद् द्वादशी तिथिः ।
 सदा तत्रैव कर्त्तव्यं शयनं चक्रपाणिनः ॥ ५४ ॥
 सिंहतौलिङ्गते^(१) चार्कं दर्गाद्यद्वादशीहयं ।
 आदाविन्द्रसमुत्थानं प्रबोधय हरेः क्रमात् ॥ ५५ ॥
 तथा कन्यागते भानौ^(१) दुर्गोत्थाने तथाष्टमी ।
 त्रिपादेषु च ऋक्षेषु यदा भद्रा तिथिर्भवति ॥ ५६ ॥
 भौमादित्यगनेयारि विज्ञेयं तत् त्रिपुष्करं ।
 सर्वकर्मण्युपादेया विशुद्धियन्द्रतारयो^(२) ॥ ५७ ॥
 जन्माश्रितस्त्रिपष्ठय सप्तमो दशमस्तथा ।
 एकादशः शशी येषान्तेषामेव शुभं वदेत् ॥ ५८ ॥
 शुक्लपक्षे द्वितीयश्च पञ्चमो नवमः शुभः ।
 मित्रातिमित्रसाधकममृतक्षेमादितारकाः ॥ ५९ ॥

१ ॐ श्री धनदायेति ज० ।

१ “नवे वर्षे तुतोवात् अथ भागवतौम्ययो”

११ पाठोप ह० गुणकेधकोऽति ।

१ सिंहतौलिङ्गते इति ख० ।

४ कन्याराशिगते भानौ इति घ० ।

५ विशुद्धियन्द्रतारयोऽति इति ख० ।

जन्मना मृत्युमाप्नोति विपदा धनसङ्घयं ।
 प्रत्यरो मरणं विश्वान्निधने याति पञ्चतां ॥ ६० ॥
 कृष्णाष्टमीदिनाद्दूर्ध्वं यावच्छुक्लाष्टमीदिनं^(१) ।
 तावत् कालं शशी चीणः पूर्णस्तत्रोपरि स्मृतः ॥ ६१ ॥
 ह्ये च मिथुने भानौ जीवे चन्द्रेन्द्रदैवते^(२) ।
 पौर्णमासी गुरोर्वारे महाज्यैष्ठी प्रकीर्त्तिता ॥ ६२ ॥
 ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव प्राजापत्ये रविस्तथा ।
 पूर्णिमा ज्येष्ठमासस्य महाज्यैष्ठो प्रकीर्त्तिता ॥ ६३ ॥
 स्वात्यन्तरे यन्वनिष्ठे शक्रस्योरथापयेद् ध्वजं ।
 ह्यर्घ्यक्षपादे^(३) चाग्निन्यां सप्ताहान्ते विसर्जयेत् ॥ ६४ ॥
 सर्वं हेमसमन्दानं सर्वं ब्रह्मसमा द्विजाः ।
 सर्वं गङ्गासमन्तोयं राहुयस्त्रे दिवाकरे ॥ ६५ ॥
 ध्वाङ्गी महोदरी घोरा मन्दा मन्दाकिनी द्विजाः^(४) ।
 राक्षसो च क्रमेणार्कालङ्क्रान्तिर्नामभि स्मृता ॥ ६६ ॥
 वासवे कौलवे नागे तैतिले करणे यदि ।
 उत्तिष्ठन् सङ्क्रामत्यर्कस्तदा लोकः^(५) सुखी भवेत् ॥ ६७ ॥
 गरे ववे षण्णिविष्टौ किन्तुग्ने शकुनौ ब्रजेत् ।
 रात्रौ टीषेण लोकोऽयम्पीडते सम्पदा समं ॥ ६८ ॥
 चतुर्थादिष्टिष्टिषण्ण्ये ग्रहितः सङ्क्रमेष्टिव ।

१ कृष्णाष्टमीदलाद्दूर्ध्वं यावच्छुक्लाष्टमीदिनमिति ङ० ।
 २ जीवे चन्द्रेन्द्रदैवतमिति ज० । मन्दाकिनी तथेति ख०, घ०, ङ०, च ।
 ३ इन्द्राक्षपाद इति ख०, ग०, घ० । मन्दाकिनीमि धेति ङ० ।
 ४ तथा लोके इति ख० ।

दुर्भिक्षं राजमङ्गामो दम्पत्योः संगयो भवेत् ॥ ६८ ॥
 आधाने जन्मनक्षत्रे व्याधौ क्लेशादिकं भवेत् ।
 कृत्तिकायात्रवदिनन्तिरात्रं रोहिणीषु च ॥ ७० ॥
 मृगशिरःपञ्चरात्र आर्द्रासु^(१) प्राणनागनं ।
 पुनर्वसौ च पुष्ये च सप्तरात्र विधीयते ॥ ७१ ॥
 नवरात्र तथाश्लेषा श्रमगानान्त भवासु च ।
 द्वौ मासौ पूर्वफाल्गुन्यामुत्तरासु त्रिपञ्चकम्^(२) ॥ ७२ ॥
 हस्ते तु दृशते चित्रा अर्द्धमासन्तु पीडनम् ।
 मासद्वयन्तथा म्नातिर्विशाखा त्रिगतिर्दिनं ॥ ७३ ॥
 मैत्रे चैव दशाहानि ज्येष्ठास्त्रिवाहमासकम् ।
 मूले न जायते मोक्षः पूर्वाषाढा त्रिपञ्चकम्^(३) ॥ ७४ ॥
 उत्तरा दिनविशत्या द्वौ मासौ श्वशरेण च ।
 धनिष्ठा चार्द्धमासञ्च वारुणे च दशाहकम् ॥ ७५ ॥
 न च भाद्रपदे मोक्ष उत्तरासु त्रिपञ्चकम् ।
 रेवती दशरात्रञ्च अहीरात्रन्तथाश्विनी ॥ ७६ ॥
 भरण्यां प्राणहानिः स्याद् गायत्रीहोमतः शुभं
 पञ्चधान्यतिलान्याद्यैर्धेनुदानन्द्विजे शमं ॥ ७७ ॥
 दशा सूर्यस्य षष्ठाब्दा इन्दोः षडदशैव तु ।
 अष्टौ वर्षाणि भौमस्य दशसप्तदशा बुधे ॥ ७८ ॥

१ आर्द्राशामिति ३०, ज० च ।

२ हस्ते तु दृशते इत्यादि, पूर्वाषाढा

३ उत्तरासु विराचकमिति ३० । त्रिपञ्चकमित्यन्त पाठ ४०, ६०, पुनक

४ पूर्वाषाढादिनपञ्चकमिति ६० । इयं नास्ति ।

दशाब्दानि दशा पङ्क्तिरूनविंशद्दश ।

राहोर्हादशवर्षाणि भार्गवस्यैकविंशतिः ॥ ७८ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे ज्योतिःशास्त्रसारे नाम एकविं-
शत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कालगणनं ।

अग्निरुवाच । कालः समागणो वक्ष्ये गणितं कासवृद्धये ।

• कालः समागणोऽर्कघ्नी^(१) मासैश्चैवादिभिर्युतः ॥ १ ॥

द्विघ्नी द्विष्टः सवेदः स्यात् पञ्चाङ्गाष्टयुतो गुणः^(२) ।

त्रिघ्नी मध्यो वंसुगुणः पुनर्वेदगुणश्च सः ॥ ३ ॥

अष्टरन्द्वाग्निहीनः^(३) स्यादधः सैकरसाष्टकैः ।

• मध्यो हीनः षट्द्विहती^(४) लब्धयुक्तस्तथोपरि ॥ ३ ॥

न्यूनः सप्तकतो वारस्तदधस्तिथिनाडयः ।

सगुणो द्विगुणयोद्ध^(५) त्रिभिरूनो गुणः पुनः ॥ ४ ॥

अधः खंरामसंगुक्तो रसार्काष्टफलैर्युतः ।

अष्टाविंशच्छेषपिण्डस्तिथिनाडया अधः स्थितः ॥ ५ ॥

१ समागणोर्कब्ध इति छ०, इ० छ ।

२ अष्टरन्द्वाग्निहीन इति ज० ।

३ पञ्चदशयुतो गुण इति ज० ।

४ षट्द्विहत् इति छ० ।

गुणस्त्रिसृभिरूनोर्द्धं हाभ्यां च गुणयेत् पुनः ।
 मध्ये रुद्रगुणः क्षार्यो ह्यधः सैको मवाग्निभिः (१) ॥ ६ ॥
 लब्धहीनो (१) भवेन्मध्यो हाविंशतिविवर्जितः ।
 षष्टिशेषे ऋणं त्रैयं लब्धमूर्द्धं विनिक्षिपेत् ॥ ७ ॥
 सप्तविंशतिशेषस्तु ध्रुवो नक्षत्रयोगयोः ।
 मासि मासि क्षिपेद् द्वारन्द्वाविंशद्वटिकास्त्रियौ ॥ ८ ॥
 द्वे पिण्डे द्वे च नक्षत्रे नाड्य एकादश हृष्ये ।
 वारभ्याने तिथिन्दद्यात् सप्तभिर्भागमाहरेत् ॥ ९ ॥
 शेषवाराद्य सूर्याद्या षटिकासु च पातयेत् ।
 पिण्डकेषु तिथिन्दद्याहरेचैव चतुर्दश ॥ १० ॥
 ऋणं धनं धनमृणं क्रमाज् त्रैयं चतुर्दशे ।
 प्रथमे अयोदशे पञ्च द्वितीयद्वादशे दश ॥ ११ ॥
 पञ्चदशमृतृतीये च तथाचैकादशे स्मृतां ।
 चतुर्थे दशमे चैव भवेदेकोनविंशतिः ॥ १२ ॥
 पञ्चमे नवमे चैव हाविंशतिरुदाहृताः ।
 षष्ठाष्टमे त्वखण्डाः स्युस्तुविंशतिरेव च ॥ १३ ॥
 सप्तमे पञ्चविंशः स्यात् खण्डशः पिण्डिकाद् भवेत् (१) ।
 कर्कटादौ हरेद्राशिस्तुवेदपयैः क्रमात् ॥ १४ ॥
 तुलादौ प्रातिसोम्येन अयो वेदरसाः क्रमात् ।

१ सैकेन चतुर्दशति ४०, ४० च ।

१ अथवा पिण्डिकाद्वेदिति ४०, ४०,

१ अगुणोप इति ४० ।

४०, ४०, ४०, ४० च ।

मकरादौ दीयते च रसवेदत्रयः क्रमात् ॥ १५ ॥
 मेपादौ प्रातिलोम्येन त्रयो वेदरमाः क्रमात्^(१) ।
 खेपवः खयुगा मैत्रं मेपादौ विकला धनम् ॥ १६ ॥
 कर्कटे प्रातिलोम्यं स्याद्वृणमेतत् तुलादिके ।
 चतुर्गुणा तिथिर्ज्ञेया विकलायेह सर्वदा ॥ १७ ॥
 हन्याह्निमागतागामिपिण्डसङ्ख्याफलान्तरैः ।
 पद्यासं प्रयसोश्चार्थं हानौ देयन्वने धनम् ॥ १८ ॥
 द्वितीयोचरिते वर्गे वैपरीत्यमिति स्थितिः ।
 तिथिर्द्विगुणिता कार्या षड्भागपरिवर्जिता ॥ १९ ॥
 रविकर्मविपरीता तिथिनाडीसमायुता ।
 ऋषे शुद्धे तु नाढ्यः स्युर्ऋणं शुध्येत नो यदा ॥ २० ॥
 सप्तष्टिकं प्रदेयन्तत् पद्याधिक्ये च तत्त्यजेत्^(२) ।
 नद्यत्रं तिथिमिथं स्याच्चतुर्भिर्गुणिता तिथिः ॥ २१ ॥
 तिथिस्त्रिभागसंयुक्ता ऋषेण च तथान्विता ।
 तिथिरत्र चिता कार्या तद्देदाद्योगशोधनं ॥ २२ ॥
 रविचन्द्रौ समौ कृत्वा योगो भवति निश्चलः ।
 एकोना तिथिर्द्विगुणा सप्तभिन्ना कृतिर्द्विधा^(३) ॥ २३ ॥
 तिथिश्च द्विगुणैकोना कृताङ्गैः करणत्रिणि ।

१ मकरादौ इत्यादि, वेदरमाः
 क्रमादित्यन्तः पाठः इ० पुस्तके नास्ति ।

२ सन्तप्येदिति ष० ।

३ सप्तभिन्ना कृतिर्द्विधा इति ष० ।

सप्तभिन्ना कृतिर्द्विधा इति ष०, ल० च ।

कृष्णचतुर्दशन्ते शकुनिः पर्वणीह चतुष्पदं ॥ २४ ॥
 प्रथमे तिथ्यर्चते हि किन्तुष्टं प्रतिपन्मुखे ।
 इत्याग्नेये महापुराणे कालगणनं नाम द्वाविंशत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

युद्धजयार्णवीयनानाधीयाः ।

अग्निरुवाच । वस्ये जयशुभाद्यर्थं सारं युद्धजयार्णवे ।
 अद्रुचएभौ स्वराः स्युः क्रमावन्दादिका तिथिः ॥ १ ॥
 कादिहान्ता भीमरवी शसोमौ गुरुभार्गवौ ।
 गनिर्दक्षिणनाड्यान्तु भौमार्कगनयः परे ॥ २ ॥
 खार्णवः खरसैगुण्यो रुद्रैर्भागं समाहरेत् ।
 रमाहृतन्तु सत् कृत्वा पूर्वभागेन भाजयेत् ॥ ३ ॥
 पद्भिर्पाहतं कृत्वा^(१) रूपस्तत्रैव निक्षिपेत् ।
 अग्निं नाह्याः पलानि मन्त्राण्यग्निं पुनः ॥ ४ ॥
 अनेनैव तु मानेन च्छद्यन्ति दिने दिने ।
 म्फुरणैस्त्रिभिरुष्णाम लष्कामैस्तु पलं धृतम् ॥ ५ ॥

पट्टिभिश्च पलैर्लिप्ता लिप्तापट्टिस्त्वहर्निशं ।
 पञ्चमार्द्धोदये बालकुमारयुवहृद्बलाः ॥ ६ ॥
 मृत्युर्नोदयस्तेन चास्तमेकादशांशकैः ।
 कुलागमे भवेद्भङ्गः समृत्युः पञ्चमोऽपिवा ॥ ७ ॥
 स्वरोदयञ्चक्रं ।

शनिचक्रे चार्द्धमासङ्गहाणामुदयः क्रमात् ।
 विभागैः पञ्चदशभिः शनिभागस्तु मृत्युदः ॥ ८ ॥
 शनिचक्रं ।

दशकोटिसहस्राणि अर्बुदान्यर्बुदं हरेत्^(१) ।
 त्रयोदशे च लक्षाणि प्रमाणं कूर्मरूपिणः ॥ ९ ॥
 मघादौ क्षत्तिकाद्यन्तस्तद्देशान्तः शनिस्थितौ ।
 कूर्मचक्रं ।

राहुचक्रे च सप्तोर्द्धमधः सप्त च सलिखेत्^(२) ॥ १० ॥
 वायुग्न्योथैव नैऋत्ये पूर्णिमाग्नेयभागतः ।
 अभावास्यां वायवे च राहुर्वै तिथिरूपकः ॥ ११ ॥
 रकारं दक्षभागे तु हकारं वायवे लिखेत् ।
 प्रतिपदादौ ककारादीन् सकारं नैऋते पुनः ॥ १२ ॥
 राद्योर्मुखे तु भङ्गः स्यादिति राहुकदाहतः ।
 विष्टिरग्नौ^(३) पोर्णमास्यां करानीन्द्रे ततोयकं ॥ १३ ॥
 घोरा शम्यान्तु ममम्यां दग्म्यां रौद्रसौम्यगा ।
 चतुर्दश्यान्तु वायथ्ये चतुर्थ्या वरुणाथ्ये ॥ १४ ॥

१ अर्बुदान्यर्बुदं क्रमादिति भ० ।

२ विष्टिरङ्गौ इति ग० ।

३ मत्तरसाग्निश्चदिति भ० ।

शक्ताष्टम्यां दक्षिणे च एकादश्यां भृगन्त्यजेत् ।
 रौद्रस्यैव तथा श्रुतो मैत्रः सारभटस्तथा ॥ १५ ॥
 सावित्री विरोचनश्च जयदेवोऽभिजित्तथा^(१) ।
 रावणो विजयस्यैव नन्दी वरुण एव च ॥ १६ ॥
 यमसौम्यो भवद्यान्ते दशपञ्चमुहूर्त्तकाः ।
 रौद्रे रौद्राणि कुर्वीत श्वेते स्नानादिकं चरेत् ॥ १७ ॥
 मैत्रे कन्याविवाहादि शुभं सारभटे चरेत् ।
 सावित्रे स्थापनाद्यं वा विरोचने नृपक्रिया ॥ १८ ॥
 जयदेवे जय कुर्याद् रावणे रणकर्म च^(२) ।
 विजये कृषिवाणिज्यं पटवम् च नन्दिनि ॥ १९ ॥
 वरुणे च तडागादि नाशकर्म यमे चरेत् ।
 सौम्ये सौम्यादि कुर्यात् भवेत्स्नानमर्हद्वा ॥ २० ॥
 योगा नाम्ना विरुहाः स्युर्योगा नाम्नैव शोभनाः ।
 राष्ट्रिन्द्राक्षमोरश्च वायो हंस्त यमाच्छिवम्^(३) ॥ २१ ॥
 शिवादाप्यञ्जनादग्निरग्नेः सौम्यन्ततस्तथम् ।
 ततश्च सङ्क्रमं हन्ति चतस्रो घटिकाभ्रमन् ॥ २२ ॥

राष्ट्रघक्तं ।

चण्डीन्द्राक्षी वाराक्षी च सुगन्धी गिरिकर्णिका ।
 धना चातिधना चोरी मक्षिकाजातियूथिकाः ॥ २३ ॥
 यथामार्गं धारयेन्नाः गिताङ्गय शतावरी ।
 गृह्णी वागुरी दिव्या चोपथी धारिता जये ॥ २४ ॥

१ जयदेवमितादि, जयदेवोभिजि

२ जीवकर्म चेति च० ।

३ यद्वत् ५४ च; मुक्के मालि ।

४ वायोदेवाश्च तत्र विप्रमिति च० ।

ओं नमो भैरवाय^(१) खड्गपरशुहस्ताय ओं ह्रूं^(१)
विघ्नविनाशाय ओं ह्रूं^(१) फट् ।

अनेनैव तु मन्त्रेण शिखावन्धादिकृत्तये ।

तिलकश्चाञ्जनञ्चैव धूपलेपनमेव च ॥ २५ ॥

स्नानपानानि तैलानि योगधूलिमतः शृणु ।

शुभगा मनःशिला तालं लाक्षारससमन्वितं ॥ २६ ॥

तरुणीचीरसंयुक्ती ललाटे तिलकी वशे ।

विष्णुक्रान्ता च सर्पाक्षी सहदेवञ्च^(४) रोचना ॥ २७ ॥

अजादुग्धेन संपिष्टं तिलकीवश्यकारकः ।

प्रियङ्गुकुङ्कुमं कुष्ठं मोहनी तगर घृतं ॥ २८ ॥

तिलकी वश्यस्तत्र रोचना रक्तचन्दनं ।

निशा मनःशिला तालं प्रियङ्गुसर्षपास्तथा ॥ २९ ॥

मोहनी हरिता क्रान्ता सहदेवो शिखा तथा ।

मातुलङ्गरसैः पिष्टं ललाटे तिलकी वशे ॥ ३० ॥

सेन्द्राः सुरा वगं यान्ति किं पुनः क्षुद्रमानुषाः ।

मञ्जिष्ठा चन्दन रक्तं कटुकन्दा विलासिनी ॥ ३१ ॥

पुनर्नवासमायुक्ती लैपोऽयं भास्करी वशे ।

चन्दनं नागपुष्पञ्च मञ्जिष्ठा तगरं वचा^(५) ॥ ३२ ॥

लोभपिण्डु रत्नतीर्थांसीतैलं वशदूरं ।

इत्याग्नेये महापुराणे नानायोगा नाम त्रयोविंशत्यधिका-
शततमोऽध्यायः ॥

१ ओं नमो भगवते भैरवायेति च,
४०० च ।

१,१ ओं इति च, अ० च ।

४ सहदेवा येति क० ।

५ मञ्जिष्ठा तगरमेवेति क० । मञ्जिष्ठा
भद्रक वयेति ए० ।

अथ चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

युद्धजयार्णवीयज्योतिःशास्त्रसारः ।

अग्निरुवाच । ज्योतिःशास्त्रादिसारञ्च ब्रह्मे युद्धजयार्णवे ।

विना मन्त्रोपधायञ्च यथोमामीश्वरोऽत्रवीत्^(१) ॥ १ ॥

देश्युवाच । देवैर्जिता दानवाय^(२) येनोपायेन तद्दद ।

शभाशुभविवेकाद्यं ज्ञानं युद्धजयार्णवं ॥ २ ॥

ईश्वर उवाच । मूलदेवेच्छया जाता शक्तिः पञ्चादशाक्षरा ।

चराक्षरं ततो जातं यामागध्याखिलार्थवित्^(३) ॥ ३ ॥

मन्त्रपीठं प्रवक्ष्यामि पञ्चमन्त्रसमुद्भवं ।

ते मन्त्राः सर्वमन्त्राणां जौविते मरणे स्थिताः ॥ ४ ॥

ऋग्यजुःसामाथर्वाण्यवेदमन्त्राः क्रमेण ते ।

मद्योजातादयो मन्त्रा ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रकः ॥ ५ ॥

ईशः सप्तशिखा देवाः गक्राद्याः पञ्च च स्रराः ।

अद्भुतएषो कलाय मूलं ब्रह्मेति कोर्चितं ॥ ६ ॥

काठमध्ये यथा यस्मिन्प्रवृद्धो न दृश्यते ।

विद्यमाना तथा देहे शिवागतिर्न दृश्यते ॥ ७ ॥

थादौ शक्तिः समुत्पन्ना चोद्धारस्वरभूयिता ।

ततो विन्दुमहादेवि एकारेण व्यवस्थितः ॥ ८ ॥

१ ईश्वरोऽत्रवीत् इति अ० ।

३ यामागध्याखिलार्थवित् इति अ० ।

२ दानवाया इति अ० ।

अ० अ० ।

जातो नाद उकारस्तु नदते हृदि मंस्थितः ।
 अर्धचन्द्र इकारस्तु मोक्षमार्गस्य बोधकः ॥ ८ ॥
 अकारो व्यक्त उत्पत्तौ भोगमीक्षप्रदः परः^(१) ।
 अकार ऐश्वरे भूमिर्निहत्तिय कला स्मृता ॥ १० ॥
 गन्धीनबीजः पाणाख्य दृढाशक्तिः स्थिरा स्मृता ।
 इकारश्च प्रतिष्ठान्यो रसो पालय पिङ्गला ॥ ११ ॥
 क्रूरा शक्तिरीबीजः स्यादरवीजोऽग्निरूपवान् ।
 विद्या समाना गान्धारी शक्तिय दहनी स्मृता ॥ १२ ॥
 प्रशान्तिर्वायुपस्वर्गो यथोदानथला क्रिया ।
 श्रीद्वारः शान्त्यतीताख्यः खड्गद्यूषपापिनः ॥ १३ ॥
 पञ्च वर्गाः स्वरा जाताः कुञ्जन्नगुरुभार्गवाः ।
 शनिः क्रमादकाराद्याः ककाराद्यास्त्वधः स्थिताः ॥ १४ ॥
 एतन्मूलमतः सर्वं ज्ञायते सचराचर ।
 विद्यापोठं प्रवक्ष्यामि प्रणवः शिव ईरितः ॥ १५ ॥
 उमा सीमः स्वयं शक्तिर्वामा ज्येष्ठा च रौद्रापि ।
 म्रच्छा विष्णुः क्रमाद्गुह्यो गुणाः सर्गादयस्त्रयः ॥ १६ ॥
 रत्ननाडीत्रयश्चैव^(१) स्थूलः सूक्ष्मः परोऽपरः ।
 चिन्तयेच्छ्रैतवर्णान्तं मुञ्चमानं परामृतं ॥ १७ ॥
 ज्ञाध्यमानं यथात्मानं चिन्तयेत्तं दिवानिशं ।
 अजरत्वं भवेद्देवि शिवत्वमुपगच्छति^(१) ॥ १८ ॥

१ भोगमीक्षप्रदः शुभ इति ज० ।

१ शिवत्वमधिगच्छतीति ज० ।

१ दृढनाडीपक्षेरेति ज०, क० च ।

अद्भुतादी न्यसेदहान्नेत्रं मध्येऽथ देहके ।
 मृत्युञ्जयं ततः, प्रार्थ्य रणादो विजयो भवेत् ॥ १८ ॥
 शून्यो निरालयः गच्छः स्पर्शं तिर्यङ्मनतं स्पृशेत् ।
 रूपस्योर्द्ध्वगतिं प्रोक्त्वा जलस्याधः समाश्रिता ॥ २० ॥
 सर्वस्थानविनिर्मुक्तो गन्धा मध्ये च मूलक ।
 नाभिमूले^(१) स्थितं कन्दं शिवरूपन्तु मण्डितं ॥ २१ ॥
 गतिव्यूहेन सोमोऽर्की हरिस्तत्र व्यवस्थितः ।
 दग्वायुसमोपेत पञ्चतन्मात्रमण्डितं ॥ २२ ॥
 कालानलसमाकारं प्रस्फुरन्त शिवात्मकं ।
 तज्जीवं जीवलीकस्य^(२) स्यावरम्य चरम्य च ॥ २३ ॥
 तस्मिन्नष्टे^(३) मृतं मन्ये मन्त्रपीठेऽनिलात्मक ।

इत्याग्नेवे महापुराणे युद्धजयार्णवे ज्योतिःशास्त्रसारी नाम
 चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००—

युद्धजयार्णवीयनानाचक्राणि ।

दंष्टर उवाच । श्रीं श्रीं कर्णमोटनि बहुरूपे बहुदंष्ट्रे क्क ।

१ नाभिमूले इति च ।

तत्र जीव जीवलीक इति च ।

२ मन्त्र पीठे कर्णमोटनि च, च । ३ तस्मिन्नष्टे इति च ।

फटः^(१) श्रों ह. श्रों अस अस क्तन्त क्तन्त श्क श्क ऊं फट^(१)
नमः ।

पठामानो ह्ययं मन्त्रः क्रुद्धः संरक्तलोचनः ।
भारणे पातने वापि मोहनोच्चाटने भवेत् ॥ १ ॥
कर्णमोटी महाविद्या सर्ववर्णेषु रक्षिका ।

नानाविद्याः ।

पञ्चीदयं प्रवक्ष्यामि स्वरोदयसमाश्रितं ॥ २ ॥
नाभिहृदयन्तरं यावत्तावच्चरति भारतः ।
उच्चाटयेद्रणादौ. तु कर्णाक्षीणि प्रभेदयेत् ॥ ३ ॥
करोति साधकः क्रुद्धो जपहीमपरायणः ।
हृदयात्पायुकं कण्ठं ज्वरदाहारिमारणे^(१) ॥ ४ ॥
कण्ठीद्भयो रसो वायुः शान्तिकं पौष्टिकं रसं ।
दिव्यं स्तम्भं समाकर्षं गन्धो नासान्तिको श्रवः ॥ ५ ॥
गन्धलीनं मनः कृत्वा स्तम्भयेन्नात्र संगमः ।
स्तम्भनं कीलनाद्यश्च करोत्वियं हि साधकः ॥ ६ ॥
षण्डघण्टा कराली च समुन्नी. दुर्मुन्नी तथा ।
रेषती प्रथमा घोरा थायुचक्रेषु ता यजेत् ॥ ७ ॥
उच्चाटकारिका टैल्यः स्थितास्तेजसि मन्त्रिताः ।
सौम्या च भोषणी देवी जया च विजया तथा ॥ ८ ॥
अजिता चापराभिता गङ्गाकोटी च रौद्रया ।
शुक्लकाया प्राणहरा रमचक्रे स्थिता प्रभूः ॥ ९ ॥

१,१ श्रों हृ पठित्ति य० ।

१ ज्वरदाहारिमारणे रति य० ।

विरूपाक्षी परा दिव्यास्तथा चाकाशमातरः ।
 संहारी जातहारी च दृष्टाला शुष्करेवती ॥ १० ॥
 पिपीलिका पुष्टिहरा महापुष्टिप्रवर्द्धना ।
 भद्रकाली सुभद्रा च भद्रभीमा सुभद्रिका ॥ ११ ॥
 स्थिरा च निष्ठुरा दिव्या निष्कम्पा गदिनी तथा ।
 हात्रिंशन्मातरश्चक्रे अष्टाष्टक्रमशः स्थिताः ॥ १२ ॥
 एक एव रविचन्द्र एकैकैकशक्तिका ।
 भूतभेदेन तीर्थानि^(१) यथा तोय महीतले ॥ १३ ॥
 प्राण एको मण्डलैश्च भिद्यते भूतपञ्चरे ।
 वामदक्षिणयोगेन दशधा सम्प्रवर्तते ॥ १४ ॥
 विन्दुमुण्डविचित्रश्च तत्त्ववस्त्रेण वेष्टितं ।
 ब्रह्माण्डेन^(२) कपालेन पिवेत परमासृतं ॥ १५ ॥
 पञ्चवर्गबलाद्युहे जयो भवति तच्छृणु ।
 अत्राकचटतपयाः श आद्यो वर्ग ईरितः ॥ १६ ॥
 इन्द्रखण्डथफराः षो वर्गश्च द्वितीयकः ।
 उज्जगजददवनाः सो वर्गश्च तृतीयकः ॥ १७ ॥
 एषेधभटधभवा षो वर्गश्च चतुर्थकः ।
 शो शौ चं अः षड्धनना सो वर्गः पञ्चमो भवेत् ॥ १८ ॥
 वर्षायाभ्युदये नृणां चत्वारिंशच्च पञ्च च ।
 वासः कुमारो युवा म्याहृदो मृत्युश्च नामतः ॥ १९ ॥

१ भूतभेदेन भिद्यति इति क० ।

२ ब्रह्मण्डले इति क० ।

मात्रि भेदेन भिद्यति इति च० ।

आत्मपोडा शोषकः स्यादुदासीनश्च कालकः ।
 क्तिका प्रतिपक्षौम आत्मनो लाभदः स्मृतः ॥ २० ॥
 पठी भौमो मघा पीडा आर्द्रा चैकादशी कुजः ।
 मृत्युर्मघा द्वितीया ज्ञो लाभश्चार्द्रा च सप्तमी ॥ २१ ॥
 बुधे हानिर्भरणी ज्ञः अरणं काल ईदृशः ।
 जीवो लाभाय च भवेत्तृतीया पूर्वफल्गुनी ॥ २२ ॥
 जीवोऽष्टमी^(१) घनिष्ठार्द्रा जीवोऽश्लेषा तयोदशी ।
 मृत्यौ शुक्यतुर्थी स्यात् पूर्वभाद्रपदा श्रिये ॥ २३ ॥
 पूर्वषाढा च नवमीं शुकः पीडाकरो भवेत् ।
 भरणी भूतजा शुक्रो यमदण्डो हि हानिहृत् ॥ २४ ॥
 क्तिका पञ्चमी मन्दो लाभाय तिथिरीरिता ।
 अश्लेषा दशमी मन्दो योगः पीडाकरो भवेत्^(२) ॥ २५ ॥
 मघा शनिः पूर्णिमा च योगो मृत्युकरः स्मृतः ।

। तिथियोगः ।

पूर्वोत्तराग्निनैर्ऋत्यदक्षिणानिलचन्द्रमाः^(३) ॥ २६ ॥
 ब्रह्माद्याः स्युर्दृष्टयः स्युः^(४) प्रतिपन्नवमीमुखाः ।
 राशिभिः सहिता दृष्टा ग्रहाद्याः सिद्धये स्मृताः ॥ २७ ॥
 मेषाद्याद्यतुरः कुम्भा जयः पूर्णेऽन्यथा मृतिः ।
 सूर्यादिरिता पूर्णा च क्रमादेवमदापयेत् ॥ २८ ॥

१ जीवोऽष्टमीति च ।

२ दक्षिणानिलचन्द्रमा इति च ।

३ भरणीत्यादि, पीडाकरो भवेदित्यन्त

४ ब्रह्माद्याः स्युर्दृष्टा स्युरिति च ।

पाठः च० पुस्तके नास्ति ।

रणे सूर्ये फलं माम्बि सोमे भद्रः प्रगाम्यति ।
 कुजेन कलहं विदाह, धः कामाय वे गुरुः ॥ २८ ॥
 जयाय मनमे (१) शक्रो मन्दे भङ्गी रणे भवेत् ।
 देवानि पिङ्गलाचक्रे सूर्यंगानि च भानि हि ॥ २९ ॥
 मुखे नेत्रे ललाटेऽथ शिरोहस्तोरुपादके ।
 पादे मृतिस्त्रिक्रते स्यान्त्रोणि पचेऽर्धमागनम् ॥ ३० ॥
 मुखस्ये च भवेत्योडा गिरस्ये कार्यनागनम् ।
 कुचिस्थिते फलं स्याच्च राहुचक्रं वदाम्यहम् ॥ ३१ ॥
 इन्द्राच्च नैर्ऋतञ्चैर्ऋतात्सोममेव च ।
 सोमाहुताशनं वन्देराप्यमाप्याच्छिवालयं ॥ ३२ ॥
 रुद्राद्यमं यमाहायुं वायोचन्द्रं भ्रजेत् पुनः ।
 मुङ्क्ते चतस्रो नाड्यस्तु राहुपृष्ठे जयो रणे ॥ ३३ ॥
 अग्रतो मृत्युमाप्नोति तिथिराहुं वदामि ते ।
 आग्नेयादिशिवान्तं च पूर्णिमामादितः प्रिये ॥ ३४ ॥
 पूर्वे कृष्णाष्टमी यावत् राहुदृष्टौ भयो भवेत् ।
 ऐशान्याग्नेयनैर्ऋत्यवायव्ये फणिराहुकः ॥ ३५ ॥
 मेपाद्या दिशि पूर्वार्द्धौ यत्रादित्योऽग्रतो मृतिः ।
 षड्तीया कृष्णपचे तु सप्तमी दशमी तथा ॥ ३६ ॥
 चतुर्दशी तथा शुक्रे चतुर्थ्यादशमी तिथिः ।
 पञ्चदशी विष्टयस्युः पूर्णिमान्नेयवायवे ॥ ३७ ॥
 अकचटतपयशा वर्गाः सूर्यादयो यज्ञाः ।

गृध्रोलूकश्चैनकाय पिङ्गलः कौगिकः क्रमात् ॥ ३८ ॥
 मारमथ मयूरथ गोरङ्गुः पक्षिणः झंताः ।
 आदौ साध्यो हुतो मन्त्र^(१) उच्चाटे पत्तवः स्मृतः ॥ ४० ॥
 वश्ये च्वरे तथाकर्षे प्रयोगः सिद्धिकारकः ।
 शान्तौ प्रीतौ नमस्कारौ वीपट् पुटौ वगादिषु ॥ ४१ ॥
 हुं मन्त्रौ^(२) प्रीतिसत्राथे विद्देपोच्चाटने च फट् ।
 वपट् सुते च दीप्यादौ^(३) मन्त्राणां जातयथ यट् ॥ ४२ ॥
 ओषधीः सम्यवक्ष्यामि भंजारचाविधायिनीः ।
 महाकाली तथाचण्डी वाराही चेश्वरी तथा ॥ ४३ ॥
 सुदर्शना तथेन्द्राणी गात्रस्था रक्षयन्ति तम् ।
 वसा चातिबला भीरुर्मुसली सहदेव्यपि ॥ ४४ ॥
 जाती च मल्लिका यूधी गारुडी भृङ्गराजकः ।
 चक्ररूपा महीपथो धारिता विजयादिदाः ॥ ४५ ॥
 ग्रहणे च महादेवि उद्धृताः शमदायिकाः ।
 गृदा तु कुञ्जरदृत्वा सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ ४६ ॥
 तस्य पादतले हत्वा स्तम्भयेच्छत्रुमात्मनः ।
 नगाथे चैकत्रये च वजाहतप्रटेगके ॥ ४७ ॥
 वस्त्रीकमृदमाहृत्य मातरौ योजयेत्ततः ।

श्रीं नमो महाभैरवाय विह्वतदंष्ट्रोश्चक्रमाथ पिङ्गलाचाय
 विशूलखड्गधराय^(४) वीपट् ।

१ आदौ उपागमो मन्त्र इति च० । ल० च ।

२ हुं मन्त्रौ इति च० । ४ विशूलखड्गधराय इति च०, २०, ४०.

३ वपट् सामे च दीप्यादाय इति च०, इ च । विशूलखे च उच्यते इति ल० ।

पूजयेत् कर्हमं देवि स्तम्भयेच्छस्त्रजालकम् ॥ ४८ ॥

अग्निकार्यं प्रतुष्यामि रणादौ जयवर्द्धनम् ।

श्लग्राने निशि कात्याग्नौ नग्नो मुक्तशिखी नरः ॥ ४९ ॥

दक्षिणास्यस्तु जुहुयाद्भ्रमांसं रुन्धिरं विषम् ।

तुपास्थिखण्डमित्यन्तु गवनाम्ना शताष्टकम् ॥ ५० ॥

श्रीं नमो भगवति कौमारि लल लल लालय लालय
षण्णादेवि अमुकं मारय मारय सहसा नमोऽस्तुते भगवति विद्ये
स्याहा ।

अनया विद्याया होमाद्यन्धत्वञ्जायते रिपोः^(१) ।

श्रीं वज्रकाय वज्रतुण्ड कपिलपिङ्गल करालवदनं जर्द्धकेश
महाबल रक्तमुख^(१) तडिज्जिह्व महारौद्र दंष्ट्रीत्कट कर्ह
करालिन महादृढप्रहार लङ्केश्वरसेतुबन्ध शैलप्रवाह गगन-
धर एहोहि भगवन्महाबलपराक्रम भैरवो ज्ञापयति एहोहि
महारौद्र दीर्घलाङ्गुलीन अमुकं वैष्टय वैष्टय जन्मय जन्मय खन
खन वैते झूं फट्^(१) ।

अष्टविंशच्छतन्देवि हनुमान् सर्वकर्मकृत् ॥ ५१ ॥

पटे हनुमत्मन्दर्गनाङ्गङ्गमायान्ति शतवः ।

इत्याग्निरे महापुराणे युद्धजयार्थंवे नानाशक्राणि नाम
पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ इत्यथम जायते अस्मात् इति व०,

अ० व० ।

१ वज्रमुख इति व० ।

१ नं फटिति व० ।

अथ षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००—

नक्षत्रनिर्णयः ।

इन्द्र उवाच । वक्ष्याम्यक्षात्मकं पिण्डं शुभाशुभविबुद्धये ।
यस्मिन्नृचे भवेत् सूर्यस्तदादौ त्रीणि मूर्धनि^(१) ॥ १ ॥
एकान्म खे द्वयत्रेते हस्तापादे चतुष्टयं ।
हृदि षड्भुजं सुते जानी आयुर्हृदि विचिन्तयेत् ॥ २ ॥
शिरस्थे तु भवेद्रान्यं पिण्डतो वक्तव्ययोगतः ।
नेत्रयोः कान्तसौभाग्यं हृदये द्रव्यसङ्ग्रहः ॥ ३ ॥
हस्ते हृतं तस्करत्वद्रतासुरध्वगः^(२) पदे ।
कुम्भाष्टके भानि लिख्य^(३) सूर्यकुम्भस्तु रिक्तकः ॥ ४ ॥
अशुभः सूर्यकुम्भः स्याच्छुभः पूर्वार्दिसंस्थितः ।
फणिराहुं^(४) प्रवक्ष्यामि जयाजयविवेकदं ॥ ५ ॥
अष्टाविंशाङ्गिखेहिन्दून् पुनर्भान्यस्त्रिभिस्त्रिभिः ।
अथ ऋचाणि चत्वारि रेखास्तत्रैव दापयेत् ॥ ६ ॥
यस्मिन्नृचे स्थितो राहुस्तद्वचं फणिमूर्धनि^(५) ।
तदादि विन्यसेद् भानि समत्रिंशत्क्रमेण तु ॥ ७ ॥
वक्त्रे समगते ऋचे म्रियते सर्वे आहवे ।

१ त्रीणि मसके इति ज० । ४ ।

२ गतासुरध्वग पदे इति ख० । ४ कासुराहमिति ख० ।

३ भानि लिखेदिति घ०, ज० । ५ कासमूर्धनीति ख०, ज० । ४ ।

स्कन्धे भङ्गं विजानीयात्समभेषु च मध्यतः ॥ ८ ॥
 उदरस्थेन^(१) पूजा च जयशैवात्मनस्तथा ।
 कटिदेशे स्थिते योध आह्वये हरते परान् ॥ ९ ॥
 पुच्छस्थितेन कौर्त्तिः स्याद्राहुदृष्टे च भे सृतिः ।
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रविराहुवलन्तव ॥ १० ॥
 रविः शुक्रो बृधश्चैव सोमः सौरिर्गुरुस्तथा^(२) ।
 लोहितः सहिकश्चैव एते यामार्द्धभागिनः ॥ ११ ॥
 सौरिं रविञ्च राहुञ्च कृत्वा यत्नेन वृष्टतः ।
 स जयेत् सैन्यमहृषातं द्युतमध्वानमाहवं ॥ १२ ॥
 रोहिणी चोत्तरास्तिस्त्री मृगः पञ्च स्थिराणि चि ।
 अश्विनी रेवती स्वाती धनिष्ठा शततारका ॥ १३ ॥
 चिप्राणि पञ्चभान्येव यात्रार्थी चैव^(३) योजयेत् ।
 अनुराधाहस्तमूल मृगः पुष्यं पुनर्वसुः ॥ १४ ॥
 सर्वकार्येषु चैतानि ज्येष्ठा चित्रा विशाखया ।
 पूर्वाम्तिस्त्रोऽग्निर्भरणी मघाद्र्द्राक्षेपादारुणाः ॥ १५ ॥
 स्यावरेषु स्थिरं शृचं यात्रायां चिप्रमुत्तम ।
 सोभाग्यार्थं सृष्ट्वेव उग्रेषुयन्तु कारयेत् ॥ १६ ॥
 दारुणे दारुणं कुर्व्याहस्ये चाधीमुखादिकं ।
 कृत्तिका भरण्याक्षेपा विशाखा पितृनैर्ऋतम् ॥ १७ ॥

१ उदरस्थे चेति च० ।

२ रक्षसेत्यन्त प्राठ च० पुच्छं शक्ति ।

३ कटिदेशे इत्यादि, सौरिर्गुरु-

३ यामार्द्धमिति चेति च०, य० च ।

पूर्वावयमधीवक्त्रं कर्म चाधीमुखसरेत्^(१) ।
 एषु कूपतडागादि विद्याकर्म भिषकक्रिया ॥ १८ ॥
 स्यापनश्रीकाभूपादिविधानं^(२) खननन्तथा ।
 रेवती चाग्निनी चित्रा हस्ता स्वाती पुनर्वसुः ॥ १९ ॥
 अनुराधा मृगो ज्येष्ठा नव वै पार्श्वतीमुखाः ।
 एषु रान्याभिषेकश्च पट्टवन्ध्रजाखयोः ॥ २० ॥
 आरामगृहप्रासादं प्राकारं चित्रतीरणं ।
 ध्वजचिह्नपताकाय^(३) सर्वानि तांय कारयेत् ॥ २१ ॥
 द्वादशी सूर्यदग्धा तु चन्द्रे षैकादशी तथा ।
 भौमेन द्वादशी दग्धा तृतीया वै बुधेन च ॥ २२ ॥
 पथो च गुरुणा दग्धा द्वितीया भृगुणा तथा ।
 सप्तमी सूर्यपुत्रेण त्रिपुष्करमयी वदे ॥ २३ ॥
 द्वितीया द्वादशी चैव सप्तमी वै तृतीयया^(४) ।
 रविर्भौमस्तथा^(५) गौरिः पठेतास्तु त्रिपुष्कराः^(६) ॥ २४ ॥
 विशाखा कृत्तिका चैव उत्तरे द्वे पुनर्वसुः ।
 पूर्वभाद्रपदा चैव पठेते तु त्रिपुष्कराः ॥ २५ ॥
 लाभो हानिर्जयो वृद्धिः पुत्रजन्य तथैव च ।
 नष्टं भ्रष्टं विनष्टं वा तस्मैर्वन्तिगुणं^(७) भवेत् ॥ २६ ॥

१ चाधीमुखसरेदिति ख० :

२ शौकासूतादिविधानमिति ग०, घ०,

ङ० च ।

३ नक्षत्रचिह्नपताकायेति भ० ।

४ तृतीययेति ङ०, ज० च ।

५ रविर्भौमस्तुदिति क०, ग०, घ०,

ङ० च ।

६ पठेतास्तु त्रिपुष्करा इति क०,

ख०, ङ०, द० च ।

७ तत्परं द्विगुणमिति ख०, द० च ।

अश्विनी भरणी चैव अश्लेषा पुष्यमेव च ।
 स्वातिश्चैव विशाखा च अवनं रातमं पुनः ॥ २० ॥
 एतानि दृढचक्षूषि पश्यन्ति च दिगो दृग् ।
 यात्रासु दूरगस्यापि आगमः पुण्यगोचरे ॥ २१ ॥
 आषाढे रेवती चित्रा केकराणि पुनर्वसुः ।
 एषु पञ्चसु ऋक्षेषु^(१) निर्गतस्यागमो भवेत् ॥ २२ ॥
 लक्षिका रोहिणी सौम्यं फल्गुनी च मघा तथा ।
 मूलं ज्येष्ठानुराधा च धनिष्ठा शततारकाः ॥ २३ ॥
 पूर्वभाद्रपदा चैव चिपिटानि च तानि हि^(२) ।
 अध्वानं व्रजमानस्य पुनरेषागमो भवेत् ॥ २४ ॥
 हस्त उत्तरभाद्रपदा आर्द्रापाटा तथैव च ।
 नष्टार्थाश्चैव दृश्यन्ते सङ्ग्रामो नैव विद्यते ॥ २५ ॥
 पुनर्वसुश्चामि गण्डान्तमृक्षमध्ये यथा स्थितम् ।
 रेवत्यन्ते चतुर्नाडी^(३) अश्विन्यादिचतुष्टयम् ॥ २६ ॥
 उभयोर्ग्राममावन्तु वर्जयेत्तत् प्रयत्नतः ।
 अश्लेषान्ते मघादौ तु घटिकानां चतुष्टयम् ॥ २७ ॥
 द्वितीयं गण्डमाख्यातं तृतीयं भैरवि शृणु ।
 ज्येष्ठाभमूलयोर्मध्ये उग्ररूपन्तु ग्रामकम् ॥ २८ ॥

१ केकरेषु च ऋक्षेषु इति ४० ।

२ चिपिटानि च भाति हि इति ४०,

४० च ।

३ रेवत्यन्ते चतुष्टयम् इति ४०

४०, ४०, ४०, ४०, ४० च ।

न कुर्याच्छुभकर्माणि यदीच्छेदात्मजीवितम् ।
दारके जातकाले च^(१) त्रियेते मितमातरौ ॥ ३६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे नक्षत्रनिर्णयो नाम षड्विंशत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नानाबलानि ।

इत्थर उवाच^(१) । विष्कम्भे घटिकास्तिस्रः शूले पञ्च विवर्जयेत्^(२) ।
षट् षट्^(३) गण्डेऽनिगण्डे च नव व्याद्यातवज्जयोः ॥ १ ॥
परिवे च व्यतीपाते उभयोरपि तद्दिनम् ।
वैधृते तद्दिनञ्चैव यात्रायुद्धादिकन्वजेत् ॥ २ ॥
ग्रहैः शुभाशुभं वक्ष्ये देवि मेषादिरागितः^(४) ।
चन्द्रशकौ च जन्मस्थौ वर्जितौ शुभदायकौ ॥ ३ ॥

१ जातके चापीति ख० ।
२ अग्निव्यासेति ख० ।
३ षट् च वर्जयेदिति ख०, ग०, घ०,
ङ० च ।

४ षट् च गण्डेऽनिगण्डे चेति ख०,
घ०, ङ० च । अत्र अष्टेतिगण्डे चेति
ग०, ङ० च ।
५ मेषादिरागिति ज० ।

द्वितीयो मङ्गलोऽघातः सौरियैव तु मैत्रिकः ।
 द्रव्यनागमलाभश्च आश्वये मङ्गमादिगेत् ॥ ४ ॥
 सोमो बुधो भृगुर्जीवो द्वितीयव्याः शुभावहाः ।
 तृतीयस्यो यदा भानुः शनिर्भौमी भृगुस्तथा ॥ ५ ॥
 बुधश्चैवेन्दू राहुय मर्षे ते फलदा ग्रहाः ।
 बुधशुक्रौ चतुर्थी तु श्रेयायैव भयावहाः ॥ ६ ॥
 पञ्चमस्यो यदा जीवः शुक्रः सौम्यश्च चन्द्रमाः ।
 ददेत्^(१) चेप्सितं लाभं पठे स्थाने शुभो रविः ॥ ७ ॥
 चन्द्रः सौरिर्मङ्गलश्च ग्रहा देवि-स्वरागितः ।
 बुधश्च शुभदः पठे त्वजेत् पठं शुभं भृगुं ॥ ८ ॥
 सप्तमोऽर्कः शनिर्भौमी राहुर्हान्यै सुखाय च ।
 जीवो भृगुश्च सौम्यश्च शुक्रौ चाष्टमौ शुभौ ॥ ९ ॥
 श्रेया ग्रहास्तथा हान्यै च भृगू नवमौ शुभौ ।
 श्रेया हान्यै च लाभाय दशमौ भृगुभास्करौ ॥ १० ॥
 शनिर्भौमश्च राहुश्च चन्द्रः सौम्यः शुभावहः ।
 शुभायैकादशे सर्व्वे वर्जयेद्दशमे^(२) गुरुम् ॥ ११ ॥
 बुधशुक्रौ द्वादशस्यौ श्रेयान् द्वादशगांस्यजेत् ।
 अहोरात्रे द्वादशस्यू राशयस्तान् वदाम्यहम् ॥ १२ ॥
 मोनो मेषोऽथ मिथुनश्चतस्रो नाडयो वृषः ।
 षट् कर्कसिंहकन्याय तुला पञ्च च वृश्चिकः ॥ १३ ॥
 धनुर्नक्रौ षट्थैव सूर्यगो'रागिराद्यकः ।

१ ददानोति च ।

२ ५ ।

२ वर्जयेद्दशममिति च०, २०, घ०,

चरस्थिरद्विःस्त्रभावा मेघाद्याः स्युर्यधाक्रमम् ॥ १४ ॥

कुलीरो मकरश्चैव तुलामिपादयधराः ।

चरकार्यं जयं काममाचरेच्च शुभाशुभम् ॥ १५ ॥

स्थिरो हृषो हरिः कुम्भो हृषिकः स्थिरकार्यके ।

शौघ्रः समागमो नास्ति रोगार्त्तो नैव मुच्यते ॥ १६ ॥

मिश्रुनं कन्यका मीनो धनुश्च द्विःस्त्रभावकः ।

द्विःस्त्रभावाः शुभाद्यैते सर्वकार्येषु नित्यशः ॥ १७ ॥

यात्रावाण्ड्यसङ्ग्रामे विवाहे राजदर्शने ।

हृदि जयन्तद्या लाभं युद्धे जयमवाप्नुयात् ॥ १८ ॥

अग्निनी विंशताराय तुरगस्याकृतियंघा ।

यद्यत्र कुरुते हृष्टिमेकरात्रं प्रवर्षति ॥ १९ ॥

यमभे तु यदा हृष्टिः पञ्चमेकान्तु वर्षति ।

इत्याग्नेये महापुराणे युहजयार्णवे नानावलानि नाम
सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कीटचक्रम् ।

इक्षर उवाच । कीटचक्रं प्रवक्ष्यामि चतुरस्रं पुरं लिखेत् ।

चतुरस्रं पुनर्मध्ये तन्मध्ये चतुरस्रवाम् ॥ १ ॥

नाडीत्रितयचिह्नः षट् मेषाद्याः पूर्वदिङ्मुखाः ।
 कृत्तिका पूर्वभागे तु अश्लेषाग्नेयगोचरे ॥ २ ॥
 भरणी दक्षिणे देया विगाखां नैर्ऋते न्यमेत् ।
 अनुराधां पश्चिमे च श्रवणं वायुगोचरे ॥ ३ ॥
 धनिष्ठाश्चीत्तरे न्यस्य ऐशान्यां रेवतीं तथा ।
 वाहनाड्यां स्थितान्येष अष्टौ ह्यृचाणि यत्नतः ॥ ४ ॥
 रोहिणीपुष्यफल्गुन्यः स्वाती ज्येष्ठा क्रमेण तु ।
 अभिजिच्छततारा तु अश्विनी मध्यनाडिका ॥ ५ ॥
 कीटमध्ये तु या नाडी कथयामि प्रयत्नतः ।
 ऋग्याभ्यन्तरे पूर्वं तस्याग्नेये पुनर्वसु ॥ ६ ॥
 उत्तराफल्गुनी याम्ये चित्रा नैर्ऋतसंस्थिता ।
 मूलन्तु पश्चिमे न्यस्योत्तराषाढान्तु वायवे ॥ ७ ॥
 पूर्वभाद्रपदा सौम्ये रेवती ईशगोचरे ।
 कीटस्याभ्यन्तरे नाडी ह्यृचाष्टकसमन्विता ॥ ८ ॥
 आर्द्रा हस्ता तथाषाढा चतुष्कञ्चोत्तराधिकम् ।
 मध्ये मूलश्चतुष्कान्तु दद्यात् कीटस्य कोटरे ॥ ९ ॥
 एव दुर्गस्य विन्यास वाह्ये स्यान् दिशाधिपात् ।
 आगन्तुकी यदा योडा ऋचवान् स्यात्फलान्वितः ॥ १० ॥
 कीटमध्ये ग्रहा सौम्या यदा ऋचान्विता पुनः ।
 जय मध्यस्थितानान्तु भङ्गमागामिनो विदुः ॥ ११ ॥
 प्रवेशभे प्रवेश्य निगमभे च निर्गमेत् ।
 भृगुः श्योम्यन्तु, भैरवः ऋचान्तु, सक्लः यदा ॥ १२ ॥
 तदा भङ्ग विजानीयात्प्रयागन्तुकस्य च ।

प्रवेगर्चवतुक्ते तु सङ्ग्रामञ्चारभेदु यदा ॥ १३ ॥

तदा सिद्धयति तद्गुर्गं न कुर्यात्तत्र विस्मयम् ।

इत्याग्नेये महापुराणे युवजयार्णवे कोटचक्र नामाष्टा-
विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोत्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००००००—

अर्घकाण्डम् ।

इत्थर उवाच । अर्घमानं प्रवक्ष्यामि उक्तापातोऽयभुञ्जता ।

निर्घातो ग्रहणं वेशो दिशां दाही भवेद्यदा ॥ १ ॥

लक्षयेन्मासि मास्येवं यद्येते स्युश्च चैत्रके ।

अलङ्कारादि सङ्ग्रहं पद्भिर्मासैश्चतुर्गुणम् ॥ २ ॥

वैशाखे चाष्टमे मासि षड्गुणं सर्वसङ्ग्रहं ।

ज्यैष्ठे मासि तथापाठे यवगोधूमधान्यकैः ॥ ३ ॥

श्रावणे षट्तैलाद्यैराश्विने वस्त्रधान्यकैः ।

कार्तिके धान्यकैः क्रौत्तैर्भासे स्यान्मार्गशीर्षके ॥ ४ ॥

पुष्ये कुङ्कुमगन्धाद्यैर्लाभो धान्यैश्च माघके ।

गन्धाद्यैः फाल्गुने क्रौत्तैरर्घकाण्डमुदाहृतम् ॥ ५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे अर्घकाण्ड नाम उत्तत्रिंशदधिक-
शततमोऽध्यायः ।

अथ चिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

घातचक्रं ।

इंवर उवाच । मण्डलानि प्रवक्ष्यामि चतुर्धाविजयाय हि ।
 सप्तिका च मघा पुष्पं पूर्वा चैव तु फल्गुनी ॥ १ ॥
 विशाखा भरणी चैव पूर्वभाद्रपदा तथा ।
 आश्विनमण्डलं भद्रे तस्य वक्ष्यामि लक्षणं ॥ २ ॥
 यदात्र चलते वायुर्बैष्टनं शशिसूर्ययोः ।
 भूमिकम्पोऽयं निर्घातो ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः ॥ ३ ॥
 धूमज्वाला दिगां दाहः केतोश्चैव प्रदर्शनं ।
 रक्तवृष्टिश्चोपतापः पापाणपतनन्तथा ॥ ४ ॥
 नेत्ररोगोऽतिसारश्च अग्नियं प्रसक्तो भवेत् ।
 मत्स्यघोरास्तथा गायः स्वल्पपुष्पफला हुमाः ॥ ५ ॥
 विनाशश्चैव शस्त्रानां स्वल्पवृष्टिं विनिर्दिशेत् ।
 चातुर्बर्णाः प्रयोहन्ते च धार्ता अश्विना नराः ॥ ६ ॥
 मैत्रवा यामुनाश्चैव गुर्जका भोजवाप्तिकाः ।
 लामन्धरं च काञ्चीरं सप्तमञ्चीत्तरापथम् ॥ ७ ॥
 देगाश्चैते विनाशयन्ति तस्मिन्नुत्पातदर्शने ।
 हस्ता चित्रा मघा स्वाती ऋषी माथ पुनर्वसुः ॥ ८ ॥
 उषाराफल्गुनी चैव अश्विनी च तथैव च ।

यदात्र भवते^(१) किञ्चिद्वायव्यन्तं विनिर्दिशेत् ॥ ८ ॥
 नष्टधर्माः प्रजाः सर्वा हाहाभूता विचेतसः ।
 डाहल कामरूपञ्च कलिङ्ग कोशलस्तथा ॥ १० ॥
 अयोध्या च अवन्ती च नश्यन्ते कोङ्कणान्भुक्ताः ।
 अश्लोषा चैव मूलन्तु पूर्वापाठा तथैव च ॥ ११ ॥
 रेवती वारुण हृत्सन्तथा भाद्रपदोत्तरा ।
 यदात्र चलते^(२) किञ्चिद्धारुणं तं विनिर्दिशेत् ॥ १२ ॥
 बहुचौरघृता गावो बहुपुष्पफला द्रुमाः ।
 आरोग्यं तत्र जायेत बहुशस्या च मैदिनी ॥ १३ ॥
 धान्यानि च समर्धानि सुभिन्नं पार्थिवं भवेत् ।
 परस्परं नरेद्राणां सङ्ग्रामो दारुणो भवेत् ॥ १४ ॥
 ज्येष्ठा च रोहिणी चैव अनुराधा च वैष्णवम् ।
 धनिष्ठा चोत्तरापाठा अभिजित् सप्तमन्तथा ॥ १५ ॥
 यदात्र चलते^(३) किञ्चिन् माघेन्द्रं तं विनिर्दिशेत् ।
 प्रजाः समुदितास्तस्मिन् सर्वरोगविवर्जिता ॥ १६ ॥
 सन्धिं कुर्वन्ति राजानः सुभिन्नं पार्थिवं शुभम् ।
 ग्रामस्तु द्विविधो ज्ञेयो मुखपुच्छकरो महान् ॥ १७ ॥
 चन्द्रो राहुस्तथादित्य एकराशौ यदि स्थितः^(४) ।
 मुखग्रामस्तु विज्ञेयो ग्रामित्रे पुच्छ उच्यते ॥ १८ ॥

१ यदात्र भवते इति ज० ।

२ यदा स्थित इति घ०, म०, घ०, ङ०, ज० च ।

३ यदात्र चलते इति ङ० । यदा स्थित इति ज०, अ० च ।

भानोः पञ्चदशे हृत्ये यदा चरति चन्द्रमाः ।
तिथिच्छेदे^(१) तु सम्प्राप्ते सोमग्रामं विनिर्द्दिशेत् ॥ १८ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे मण्डलं नाम त्रिंशद्-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

घातचक्रादिः ।

शंखर उवाच । प्रदक्षिणमकारादीन् स्वरान् पूर्व्वदितो लिखेत् ।
चैत्राद्यं भ्रमणाच्चक्रं प्रतिपत् पूर्णिमा तिथिः ॥ १ ॥
षयोदशी चतुर्दशी अष्टम्येका च सप्तमी ।
प्रतिपद्योदस्यन्तास्त्रिघयो द्वादश ऋताः ॥ २ ॥
चैत्रचक्रे तु संस्पर्शाण्यलाभादिकं विदुः ।
विषमे तु शुभं प्रियं समे चाशुभमीरितम् ॥ ३ ॥
युद्धकाले समुत्पन्ने यस्य नाम ह्युदाहृतम् ।
माशाहटन्तु यस्याम आदित्यो गुरुरेव च ॥ ४ ॥

जयस्तस्य सदाकालं सङ्ग्रामे चैव भीषणे ।
ऋसनाम यदा योधो म्रियते ह्यनिवारितः(१) ॥ ५ ॥
प्रथमो दीर्घं आदिस्थो द्वितीयो मध्ये अन्तकः ।
द्वौ मध्येन प्रथमान्तौ जायेते नात्र संशयः ॥ ६ ॥
पुनश्चान्ते यदा चादौ(२) स्वरारूढन्तु दृश्यते ।
ऋस्यस्य मरणं विद्याद् दीर्घस्यैव जयो भवेत् ॥ ७ ॥
नरचक्रं प्रवक्ष्यामि हृत्पिण्डात्मकं यथा ।
प्रतिमामालिखेत् पूर्वं पश्चाद्दक्षिणं विन्यसेत् ॥ ८ ॥
शीर्षे चीणि मुखे चैकं द्वे ऋत्वे नेत्रयोर्न्यसेत् ।
वेदसङ्ख्यानि हस्ताभ्यां कर्णे ऋत्वे द्वयं पुनः ॥ ९ ॥
हृदये भूतसङ्ख्यानि पङ्क्त्याणि तु पादयोः ।
नाम हृत्तं स्फुटं कृत्वा चक्रमध्ये तु विन्यसेत् ॥ १० ॥
नेत्रे शिरीश्चकर्णे याम्यहस्ते च पादयोः
हृदयोवावामहस्ते तु पुनर्गुह्ये तु पादयोः ॥ ११ ॥
यस्मिन् ऋत्वे स्थितः सूर्यः सौरिर्भौमस्तु सैहिकः ।
तस्मिन् स्थाने स्थिते विद्याद् घातमेव न संशयः ॥ १२ ॥
जयचक्रं प्रवक्ष्यामि आदिहान्तांश्च वै लिखेत् ।
रेखास्तयोदशालिख्य पङ्क्ते खास्तिर्यगालिखेत् ॥ १३ ॥
दिग् यहा मुनयः सूर्या ऋत्विषुद्रस्तिथिः क्रमात् ।
सूक्तनाम्नृतिवेदर्चजिना(३) अकठमा ह्यधः ॥ १४ ॥

१ म्रियते ह्यविचारित इति ख० । म्रियते १ यदा चादौ इति ख०, ग०, घ०, ङ० च ।

ह्यविचारित इति ग०, घ०, ङ० च ।

३ सूक्तनाम्नृतिवेदाङ्गिना इति ख० ।

आदित्याद्याः सप्तदशते नामान्ते बभिनो यदाः ।
 आदित्यसौरिभौमास्या जये सौम्याथ मन्थये ॥ १५ ॥
 रेखा द्वादश चोद्धृत्य षट् च याम्यास्तथोत्तराः ।
 मनुयैव तु^(१) ऋचाणि नेत्रे च रयिमण्डलं ॥ १६ ॥
 तिथयश्च रसा वेदा अग्निः सप्तदशाथवा ।
 वसुरभ्याः समाख्याता अकटपानघो न्यसेत् ॥ १७ ॥
 एकैकमचरग्रस्त्वा शेषाण्येवह्कमान् न्यसेत् ।
 नामाचरकृतं पिण्डं वसुभिर्भाजयेत्ततः ॥ १८ ॥
 वायसान्मण्डलोऽत्युग्रो मण्डलाद्रामभो वरः ।
 रासभाहृषभः श्रेष्ठो हवभात् कुञ्जरो वरः ॥ १९ ॥
 कुञ्जराच्च पुनः सिंहः मिंहाच्चैव खरुर्वरः ।
 खरोयैव बली धूम्र एवमादि बलाबलं ॥ २० ॥

इत्याम्बेये महापुराणे घातचक्रादिर्नामैकत्रिंशदधिक
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सेवाचक्रं ।

द्वैश्वर उवाच । सेवाचक्रं प्रवक्ष्यामि लाभालाभानुसुचकं^(१) ।

पिता माता तथा भ्राता दम्पती च विशेषतः ॥ १ ॥

१ मन्थयेव तु इति ख०, घ०, ज०, अ० च । २ लाभालाभायनुसुचकमिति भ०, अ० च ।

तस्मिंश्चक्रे तु विज्ञेयं यो यस्मान्नभते फलं ।
 पदूर्धाः स्थापयेद्रेखा भिन्नाथाष्टौ तु तिर्यगाः ॥ २ ॥
 कोष्ठकाः पञ्चत्रिंशच्च तेषु वर्णान् समालिखेत् ।
 खरान् पञ्च समुदृत्य खर्गान् पद्यात् समालिखेत् ॥ ३ ॥
 ककारादिहकारान्तान् हीनाङ्गान्स्त्रीन्विवर्जयेत् ।
 सिद्धः साध्यः सुसिद्धश्च अरिर्मुत्सुश्च नोमतः ॥ ४ ॥
 अरिर्मुत्सुश्च हावेती वर्जयेत् सर्वकर्मसु ।
 एषां मध्ये यदा नाम लक्षयेत्तु प्रयत्नतः ॥ ५ ॥
 आत्मपक्षे^(१) स्थिताः सत्त्वाः सर्वे ते शुभदायकाः ।
 द्वितीयः पोषकश्चैव तृतीयथार्थदायकः ॥ ६ ॥
 आत्मनाशद्यतुर्थस्तु^(२) पञ्चमी मृत्युदायकः ।
 स्थानमेवार्थलाभाय मित्रभृत्यादिवान्भवाः ॥ ७ ॥
 सिद्धः साध्यः सुसिद्धश्च सर्वे ते फलदायकाः ।
 अरिर्मुत्सुश्च हावेती वर्जयेत् सर्वकर्मसु^(३) ॥ ८ ॥
 अकारान्तं यथा प्रोक्तं अद्भुतएओ विदुस्तथा ।
 पुनश्चैवांशकान् वक्ष्ये वर्गाष्टकसुमंस्कृतान् ॥ ९ ॥
 देवा अकारवर्गे तु दैत्याः कवर्गमाश्रिताः ।
 नागाश्चैव चवर्गाः स्युर्गन्धर्वाश्च टवर्गजाः ॥ १० ॥

१ साध्यपक्षे इति ख०, घ०, ज०, अ० च । अ०, अ० च ।

आत्मपक्षे इति ख० ।

३ अरिर्मुत्सुर्नाश्यादि, सर्वकर्मसु

१ आत्मनाशद्यतुर्थस्तु इति ख०, घ०, ज०, इत्यत्र यावत् इ० पुस्तके नास्ति ।

तवर्गे ऋषयः प्रोक्ताः पवर्गे राक्षसाः स्मृताः ।
 पिशाचाश्च यवर्गे च गवर्गे मानुषाः स्मृताः ॥ ११ ॥
 देवेभ्यो बलिनो दैत्या दैत्येभ्यः पन्नगास्तथा^(१) ।
 पन्नगेभ्यश्च गन्धर्वा गन्धर्वादिपयो वराः ॥ १२ ॥
 ऋषिभ्यो राक्षसाः शूरा राक्षसेभ्यः पिशाचकाः ।
 पिशाचेभ्यो मानुषाः स्युर्दुर्बलं वर्जयेद्दली ॥ १३ ॥
 पुनश्चित्रविभागन्तु ताराचक्रं क्रमाच्छृणु ।
 नामायत्तरमृचन्तु स्फुटं कृत्वा तु पूर्वतः ॥ १४ ॥
 ऋषे तु संस्थितास्तारा नवतिका यथाक्रमान् ।
 जन्म सम्पत्तिपत् क्षेमं नामर्चात्तारका इमाः ॥ १५ ॥
 प्रत्यरा धनदा पृष्ठी नैधनामैत्रके परे ।
 परमैवान्तिमा तारा जन्मतारा त्वशोभना ॥ १६ ॥
 सम्पत्तारा महाश्रेष्ठा विषत्तारा तु निष्कला ।
 क्षेमतारा सर्वकार्ये प्रत्यरां अर्थनाशिनी^(२) ॥ १७ ॥
 धनदा राक्ष्यलाभादि नैधना कार्यनाशिनी ।
 मैत्रतारा च मित्राय परमित्रा द्वितावहा^(३) ॥ १८ ॥
 ताराचक्रं । मात्रा वै खरसञ्ज्ञा स्वात्प्राममध्ये क्षिपेत् प्रिये ।
 विंगत्या च हरेद्भागं यच्छ्रेयं तत् फलं भवेत् ॥ १९ ॥
 उभयोर्ग्राममध्ये तु लक्षयेद्य धनं हृणं ।
 हीनमात्ता हृणं श्रेयन्ममं मायाधिकं पुनः ॥ २० ॥

१ पन्नगा इति क०, ग०, घ०, ङ०,
च०, ष० । पन्नगं कृता इति भ० ।

२ प्रत्यरा आकाशशिनी इति क० ।
३ द्विताय वेति क० ।

धनेन मित्रता नृणां ऋणेनैव ह्यदासता ।
 सेवाचक्रमिदं प्रोक्तं लामालामादिद्वयकं ॥ २१ ॥
 भेषमिधुनयोः प्रीतिर्मैत्री मिधुनसिंहयोः ।
 तुलासिंहौ महामैत्री एवं धनुष्ये पुनः ॥ २२ ॥
 मित्रसेवां न कुर्वीत मित्री मीनहृषी मती ।
 हृषीकर्कटयोर्मैत्री कुलीरघटयोस्तथा ॥ २३ ॥
 कन्याहृषिकयीरेवन्तथा मकरकीटयोः ।
 मीनमकरयोर्मैत्री तृतीयैकादशे स्थिता ॥ २४ ॥
 तुलामिषी महामैत्री विद्विष्टो हृषहृषिकी ।
 मिधुनधनुषीः प्रीतिः कर्कटमकरयोस्तथा ॥ २५ ॥
 गृगकुम्भकयोः प्रीतिः कन्यामीनौ तथैव च ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजवाण्वे सेवाचक्रं नाम षाड्भि-
 गदधिकगततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशदधिकगततमोऽध्यायः ।

नानाबलानि ।

श्रेष्ठर उवाच । गर्भजातस्य वक्ष्यामि चेत्त्राधिपस्वरूपकं ।
 नातिदीर्घः कृशः स्थूलः समाह्वो गौरपैतिकः ॥ १ ॥

रक्ताची गुणवान् शूरी गृहे सूर्यस्य जायते ।
 सौभाग्यो मृदुंसारथ जातश्चन्द्रगृहोदये ॥ २ ॥
 वाताधिकोऽतिलुब्धादिर्जातो भूमिभुवो गृहे ।
 बुद्धिमान् सुभगो मानी जातः सौम्यगृहोदये ॥ ३ ॥
 बृहत्क्रोधश्च शुभगो जातो गुरुगृहे नरः ।
 त्यागो भीमो च सुभगो जातो भृगुगृहोदये ॥ ४ ॥
 बुद्धिमाञ्छुभगो मानी जातयार्किगृहे नरः ।
 सौम्यलन्ने तु सौम्यः स्यात् क्रूरः स्यात् क्रूरलन्नेके ॥ ५ ॥
 दशाफलज्ञौरि वक्ष्ये नामरागौ तु संस्थितं ।
 गजाश्वधनधान्यानि राज्यश्रीर्विपुला भवेत् ॥ ६ ॥
 पुनर्धनागमथापि दशायां भास्करस्य तु ।
 दिव्यस्त्रीदा चन्द्रदशा भूमिलाभः सुखं कुजे ॥ ७ ॥
 भूमिर्धान्यं धनं बोधे गजाश्वादिधनं शूरी ।
 आद्यपानधनं शुक्रे शनी व्याध्यादिसंयुतः ॥ ८ ॥
 सानमेवादिनाध्वानं वाणिव्यं राहुदर्शने ।
 वामनाढोप्रवाहे स्यान्नाम चेद्विपमाचरं ॥ ९ ॥
 तदा जयति सङ्ग्रामे शनिभौमससैहिकाः ।
 दक्षनाढोप्रवाहेके वाणिज्ये चैव निष्कला ॥ १० ॥
 सङ्ग्रामे जयमाप्नोति समनामा नरो ध्रुवं ।
 अध्यारे जयं विद्यादूर्ध्वपारे रणे मतिं ॥ ११ ॥

श्रीं हं श्रीं ऊं श्रीं स्फे प्रसं मीटय(१) श्रीं पूर्णय २ श्रीं
 शर्वशतं मह्य २ श्रीं ऊं श्रीं ऊः फट् ।

सप्तवारद्यमेन्मन्त्रं ध्यात्वात्मानन्तु भैरवं ।
चतुर्भुजन्दगभुजं त्रिगङ्गाद्वात्मकं शुभं ॥ १२ ॥
शूलखट्वाङ्गहस्तान्तु खड्गकटारिकोद्यतं ।
भक्षणं परसैन्यानामात्मसैन्यपराङ्मुखं ॥ १३ ॥
सम्मुखं शत्रुसैन्यस्य गतमटीत्तरं जपेत् ।
जपाद्दहमन्त्रकाष्ण्डाच्छस्त्रं त्यक्त्वा पलायते ॥ १४ ॥
परसैन्यं शृणु भङ्गं प्रयोगेण पुनर्यदे ।
श्लगानाङ्गारमादाय विहाञ्चोलूककाकयोः ॥ १५ ॥
कर्पटे प्रतिमां लिख्य साधस्यैवाचरं यथा ।
नामाय नवधा लिख्य रिपोश्चैव यथाक्रमं ॥ १६ ॥
मूर्द्धि यत्ने सलाटे च छद्दये गुह्यपादयोः ।
पृष्ठे तु बाहुमध्ये तु^(१) नाम धै नवधा लिखेत् ॥ १७ ॥
मीटयेद्युहकाले तु^(२) उच्चरित्वा तु विद्यया ।
तार्क्ष्यचक्रं प्रवक्ष्यामि जयार्थं त्रिसुखाचरं^(३) ॥ १८ ॥
क्षिप श्यां स्वाहा तार्क्ष्याया शत्रुरोगविपादिभुत् ।
दुष्टभूतग्रहास्तस्य व्याधितस्यातुरस्य च ॥ १९ ॥
करोति यादृशदृग्म तादृगं सिद्धते खगात् ।
स्वाचरं जङ्गमश्चैव मृताय कृत्रिमं विषं ॥ २० ॥
तत्सर्वं नागमायाति^(४) साधकस्यावलीकनात् ।

१ बाहुमध्ये तु इति २० ।

२ मीटयेद्युहकाले तु इति ज०,

भ० च ।

३ जयार्थं भूषणाचरमिति च०, ज०,

च०, ज०, च०, ज०, च० च ।

४ नागमापूरीति ज० ।

पुनर्ध्यायेन्नहातार्घ्यं द्विपक्षं मानुषाकृतिं ॥ २१ ॥

द्विभुजं वक्रचक्षुं च^(१) गजकूर्मधरं प्रभुं ।

असहस्योरगपादस्थमागच्छन्तं खुमध्यतः ॥ २२ ॥

यस्यन्तश्चैव खादन्तं तुदन्तं चाहवे रिपून् ।

चक्ष्वाहताथ द्रष्टव्याः केचित्पादैश्च चूर्णिताः ॥ २३ ॥

पक्षपातैश्चूर्णिताश्च केचिन्नष्टा दिशो दश ।

तार्क्ष्यध्यानान्वितो यथ त्रैलोक्ये ह्यंजयो भवेत्^(१) ॥२४॥

पिच्छिकान्तु प्रवक्ष्यामि मन्त्रसाधनजां क्रियां ।

ओं ह्रूं पद्मिन् क्षिप ओं ह्रूं सः महाबलपराक्रम सर्व-
सैन्यं भक्षयन् ओं मर्दयन् ओं चूर्णयन् ओं विद्रावयन् ओं ह्रूं
सुः ओं भैरवो ज्ञापयति स्वाहा ।

अमुधन्द्रग्रहणे तु जपद्भृत्वा तु पिच्छिकां ॥ २५ ॥

मन्त्रयेद् भ्रामयेत्सैन्यं सम्मुखं गजसिंहयोः ।

ध्यानाद्रवान् मह्येषु सिंहारुदो मृगाविकान् ॥ २६ ॥

शब्दाद्दह्यं प्रवक्ष्यामि दूरं मन्त्रेण^(१) बोधयेत् ।

मातृणां चरकं दद्यात् कालरात्र्या विशेषतः ॥ २७ ॥

अगानभक्षसंयुक्तं मासती चामरी तथा^(१) ।

कार्पासमूलमाचन्तु तेन दूरन्तु बोधयेत् ॥ २८ ॥

सो पष्टे हे महेन्द्रि पष्टे महेन्द्रि भक्ष हि सो जहि
मसानंदि खाहि खाहि किलि किलि सो हुं फट् ।

१ वक्रचक्षुं चेति ३०, ३०, ३०, ३० च । ३०, ३०, ३० च ।

२ अष्टयो भवेदिति ३०, ३०, ३० च । ३ अष्टमी वावरी तमेति ३०, ३० च ।

३ कार्पासं चेति ३० । मूलमूलं चेति ३० ।

अरेर्त्नायं दूरशब्दाज्जतया भङ्गविद्यया ।

अपराजिता च धुस्तूरस्ताभ्यान्तु तिलकेन हि ॥ २८ ॥

श्रीं किलि किलि विकिलि द्रच्छाकिलि भूतहनि शङ्खिनि
 उमे दण्डहस्ते रौद्रि माघेश्वरि उक्तासुखि ज्वालासुखि
 शङ्कुकर्णे शुकजङ्घे असम्बुपे हर श्रीं सर्वदुष्टान् खन श्रीं
 यन्मात्रिरीक्षयेद्देवि तांस्तान् मोहय श्रीं रुद्रस्य हृदये स्थिता
 रौद्रि सौम्येन भावेन आत्मरक्षान्ततः कुरु स्वाहा ।

वाह्यतो मातृः संलिख्य सकलाकृतिवेष्टिताः ।

नागपत्रे (१) लिखेद्विद्यां सर्वकामार्थसाधनीं ॥ ३० ॥

हस्ताद्यैर्हारिता पूर्वं ब्रह्मरुद्रेन्द्रविष्णुभिः ।

गुरुसङ्ग्रामकाले तु विद्यया रक्षिताः सुराः ॥ ३१ ॥

रक्षया नारसिंहा च भैरव्या शक्तिरूपया ।

सर्वे त्रैलोक्यमोहिन्या गौर्या देवासुरे रणे ॥ ३२ ॥

वीजसम्पुटितं नाम कर्णिकायां दक्षेषु च ।

पूजाक्रमेण चाङ्गानि रक्षायन्त्रं (२) स्मृतं शुभे ॥ ३३ ॥

मृत्युञ्जयं प्रवक्ष्यामि नामसंस्कारमध्यग ।

कलाभिर्वेष्टितं पयात् सकारेण निबोधितं ॥ ३४ ॥

जकारं विन्दुसंयुक्तं श्रीङ्कारेण समन्वितं ।

धकारोदरमध्यस्थं वकारेण निबोधितं (३) ॥ ३५ ॥

१ नामपत्रे इति ड०, ज०, व० ।

वकारोदरमध्यस्थं वकारेवेति ड०, व० ।

२ रक्षायन्त्रमिति ड०, ग०, ह०, ज०, व० ।

ज०, व० । वकारोदरमध्यस्थं वकारे

३ वकारोदरमध्यस्थं वकारेवेति ड०, व० ।

रेवेति ड०, व०, व० ।

चन्द्रसम्पुटमध्यस्थं सर्वदुष्टविमर्दकम्^(१) ।

अथवा कर्णिकायाश्च लिखेन्नाम च कारणम् ॥ ३६ ॥

पूर्वं दले तयोद्धार स्वदक्षे चोत्तरे लिखेत् ।

आग्नेय्यादौ च हृद्धारन्दले प्रोढशके स्वरान् ॥ ३७ ॥

चतुस्त्रिंशदले काद्यान् वाह्ये मन्त्रश्च मृत्युजित् ।

लिखेद्भूर्जपत्रे तु रोचनाकुहुमेन च ॥ ३८ ॥

कर्पूरचन्दनाभ्याश्च श्वेतसूत्रेण विष्टयेत् ।

सिक्थकेन परिच्छाद्य कलशोपरि पूजयेत् ॥ ३९ ॥

यन्त्रस्य^(२) धारणाद्रीगाः शाम्यन्ति रिपवो मृतिः ।

विद्यान्तु भेलखीं वक्ष्ये विप्रयोगमृतेर्हरीं^(३) ॥ ४० ॥

आं वातले वितले विडालमुखि इन्द्रपुत्रि उद्भवो वायुदेवे
न खीलि आजी हाजा मयि वाह इहादि दुःखनित्यकखीवैर्मु
हर्तान्वया अह मां यस्मह उपाडि ओं भेलखि ओं स्वाहा ।

नवदुर्गासप्तजप्तान्मु खस्तभो मुखस्थितात् ।

ओं चण्डि ओं हं फट् स्वाहा ।

गृहीत्वा सप्तजप्तं तु खड्गयुद्धेऽपराजितं ॥ ४१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे यद्वज्रयार्णवे नानाबलानि नाम
वयस्त्रिंशदधिकगततमोऽध्यायः ॥

१ सर्वदुष्टविमर्दकमिति ४० ।

२ मन्त्रस्येति ४०, ४०, ४०, ४० च ।

३ रिपुवैरोगमृतेर्हरीमिति ४०, ४०,

४०, ४०, ४०, ४० च ।

अथ चतुस्त्रिंशद्दधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रैलोक्यविजयविद्या ।

ईश्वर उवाच । त्रैलोक्यविजयां वक्ष्ये सर्वमन्त्रविमर्दिनीं^(१) ।

ओं हं घूं झूं ओं नमो भगवति दंष्ट्रिणि भीमवक्त्रे मही-
 ग्ररूपे हिलि हिलि रत्ननेत्रे किलि किलि महानिम्बने कुलु ओं
 विद्युज्जिह्वे कुलु श्रीं निर्मांसे कट कट गोनसाभरणे विलि चिनि
 शवमालाधारिणि द्रावय ओं महारौद्रि सार्द्रं चर्मकृताच्छदे^(२)
 विजृम्भ ओं नृत्य असिलताधारिणि नृकुटीकृतापाङ्गे विपमनेत्र-
 कृतानने वसामेदोपिलिसगात्रे कृह २ ओं हस २ क्रुड २
 ओं नीलजीमूतवर्णे अभ्रमालाकृताभरणे विस्फुर ओं घण्टार-
 वावकीर्णदेहे ओं सिंसिखे शरुणवर्षे ओं झां झीं झूं रौद्ररूपे
 हं झीं क्लीं ओं झीं हं श्रीं आकर्ष्य ओं धून २ ओं हे हः खः
 वज्रिणि हं घूं चूं क्रोधरूपिणि प्रज्वल २ श्री भीमभीषणे भिन्द
 ओं महाकाये क्लिष्ट ओं करालिनि किट्टि २ महाभूतमातः
 सर्वदुष्टनिवारिणि जये ओं विजये ओं त्रैलोक्यविजये ह फट्
 साहा ।

१ सर्वमन्त्रविमर्दिनीमिति घ० ।

२ सार्द्रं चर्मकृताभरणे इति भ० ।

नीलवर्णां प्रेतसंस्थां विंशहस्तां यजेज्जये ॥ १ ॥

न्यासं कृत्वा तु पश्चाद्गं रक्तपुण्याणि ह्रीमयेत् ।

सङ्ग्रामे सैन्यभङ्गः स्यात् त्रैलोक्यविजयापठात् ॥ २ ॥

श्रीं बहुरूपाय स्तम्भय स्तम्भय श्रीं मोहय श्रीं सर्व्वशत्रून् द्रावय
श्रीं ब्रह्माणमाकर्षय विष्णुमाकर्षय श्रीं माहेश्वरमाकर्षय श्रीं इन्द्रं
टालय श्रीं पर्वतान् चालय श्रीं सप्तसागरान् शोषय श्रीं
हिन्द हिन्द बहुरूपाय नमः ।

भुजङ्गनामसूक्तिसंस्थं विद्यादरिस्ततः ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे त्रैलोक्यविजयविद्या नाम
चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सङ्ग्रामविजयविद्या ।

ऐश्वर उवाच । सङ्ग्रामविजयां विद्यां पद्मालां वदाम्यहं ।
श्रीं ह्रीं चासुण्डे श्मशानयासिनि शृङ्गाङ्गकपालहस्ते^(१)

१. सङ्ग्रामविजयविद्या इति अ० ।

[१३५ अध्यायः । युद्धजयार्णवीयसङ्ग्रामजयविद्याकथनं । ७८

महाप्रेतसमारूढे महाविमानसमाकुले कालरात्रि महागणपरि-
हते महामुखे बहुभुजे घण्टालमरुकिङ्किणीमहादृहासे किलि
किलि श्रीं हूं फट् दंष्ट्राघोरात्मकारिणि नादशब्दवहुले गजवर्ष-
प्राहतशरीरे मांसदिग्धे लेलिहानोग्रजिह्वे महाराक्षसि रौद्र-
दंष्ट्राकराले भीमाद्यादृहासे स्फुरद्विद्युत्प्रभे चल चल श्रीं चको-
रनेत्रे चिलि चिलि श्रीं ललल्लिह्वे श्रीं भीं भ्रुकुटोमुखि इङ्गार-
भयत्रासनिकृपालमालावेष्टितजटामुकुटशशाङ्गधारिणि भटादृ-
हासे किलि किलि श्रीं हूं दंष्ट्राघोरात्मकारिणि सर्वविघ्नविना-
शिनि इदं कर्म साधय २ श्रीं शीघ्रं कुरु २ श्रीं फट् श्रीं प्रदुगेन
गमय प्रवेगय श्रीं रङ्ग रङ्ग कम्पय २ श्रीं चालय श्रीं रुधिर-
मांसमद्यप्रिये हन २ श्रीं कुहर श्रीं छिन्द श्रीं मारय श्रीं प्रतुकमय
श्रीं ब्रह्मशरीरम्पातय^(१) श्रीं त्रैलोक्यगतन्दुष्टमदुष्टं वा गृहीत-
मगृहीतं वा आवेगय श्रीं वृत्त्य श्रीं वन्द श्रीं कीटराक्षि जह्नुंकेशि
चलुकवदने करद्विणि श्रीं करहमालाधारिणि दह श्रीं पच २
श्रीं गृह्ण श्रीं मण्डलमध्ये प्रवेगय श्रीं किं विलम्बसि ब्रह्मसत्येन
विष्णुसत्येन रुद्रसत्येन ऋषिसत्येन आवेगय श्रीं किलि किलि
श्रीं खिनि खिनि विलि विलि श्रीं विह्वतरूपधारिणि ह्यण्भुज-
द्वेष्टितशरीरे सर्वग्रहावेशनि प्रलम्बीष्टिनि भ्रूभङ्गलम्बनासिके
विकटमुखि कपिलजटे ब्राह्मि भञ्ज^(१) श्रीं ज्वालामुखि^(१)

१ ब्रह्मशरीरं पातयेति च० । ब्रह्मशरीर
पातयेति च०, अ० च ।

भ० ।

२ अपि सजगत्धारिणि मङ्गल भञ्जेति

१ अष्टज्वालाकारिणि इति च०,
च०, उ०, अ० च ।

स्वन ओं पातय ओं रक्ताक्षि घूर्णय भूमिं पातय ओं गिरो गृह
 चक्षुर्मीलय ओं हस्तपादौ गृह मुद्रां स्फोटय ओं फट् ओं
 विदारय ओं त्रिशूलेन च्छेदय ओं वज्रेण हन ओं दण्डेन
 ताडय २ ओं चक्रेण च्छेदय २ ओं शक्त्या भेदय दंष्ट्रया कीलय
 ओं कर्णिकया पाटय ओं अद्भुतेन गृह ओं गिरोत्तिज्वरमैकाहिकं
 द्वाहिकं त्र्याहिकञ्चातुर्थिकं ङाकिनीस्कन्दग्रहान् मुञ्च मुञ्च ओं
 पच ओं उक्तादय ओं भूमिं पातय ओं गृह ओं ब्रह्माणि एहि
 ओं माहेश्वरि एहि ओं कौमारि एहि ओं वैष्णवि एहि ओं
 वाराहि एहि ओं ऐन्द्रि एहि ओं चामुण्डे एहि ओं रेवति एहि
 ओं आकाशरेवति एहि ओं हिमवच्चारिणि एहि ओं रुद्र-
 मर्दिनि असुरचयङ्करि आकाशगामिनि पाशेन बन्ध बन्ध
 अद्भुतेन कट २ समयं तिष्ठ ओं मण्डलं प्रवेशय ओं गृह सुख-
 स्वन्ध ओं चक्षुर्बन्ध हस्तपादौ च बन्ध दुष्टग्रहान् सर्वान् बन्ध ओं
 दिशो बन्ध ओं विदिशो बन्ध अधस्ताद्बन्ध ओं सर्वं बन्ध ओं
 भस्मना पानीयेन वा मृत्तिकया सर्पपैर्वा, सर्वाणांविशय ओं
 पातय ओं चामुण्डे किलि किलि ओं विच्छेद् फट् स्वाहा ।

पदमाला जयाख्येयं सर्वकर्मप्रसाधिका ॥ १ ॥

सर्वदा हीमजप्याद्यैः पाठायैश्च रणे जयः ।

अष्टाविंशभुजा ध्येया असिखेटकवट्करौ (१) ॥ २ ॥

गदादण्डयुतौ (१) चान्यौ शरचापधरौ परौ ।

१ असिखेटकवट्कराविति अ० ।

२ गदादण्डयुतौ इति अ० ।

असिखेटकपृष्णरौ इति अ० ।

मुष्टिसुहरयुक्ती च^(१) गङ्गखड्गयुती परी ॥ ३ ॥

ध्वजवधधरी चान्यौ सचक्रपरशू परी ।

डमरुदर्पणाब्धौ च गतिकुन्तधरी परी ॥ ४ ॥

हलेन मुपलेनाब्धौ पागतोमरसंयुती ।

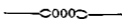
टक्कापणवसंयुक्ती अभयमुष्टिकान्वितौ^(२) ॥ ५ ॥

तर्ज्जयन्ती च महिषं घातनी हीमतोऽरिजित् ।

त्रिमध्वाक्तिलैर्होमो न देया यस्य कस्य चित् ॥ ६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युवजयार्णवे सङ्ग्रामविलयविद्या नाम
पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

नक्षत्रचक्रं ।

इंद्रर उवाच । अथ चक्रं प्रवक्ष्यामि यात्रादौ च फलप्रदम् ।

शशिन्यादौ निखेद्यक्रं विनाडोपरिभूपितं ॥ १ ॥

शशिन्यार्द्रादिभिः पूर्वा ततयोत्तरफल्गुनी ।

इस्ता च्येष्टा तथा मूलं वारुणं चाप्यजेकपात् ॥ २ ॥

१ मुष्टिसुहरयुक्ती इति ज० । अहि- २०, भ० च । अभयमुष्टिकान्वितौ
मुष्टिसुहरी चेति अ० । मौ इति ज० ।

२ अभयमुष्टिकान्वितौ इति घ, ग०, ङ०,

नाडीयं प्रथमा चान्या याम्यं मृगशिरस्तथा ।

पुष्यं भाग्यन्तथा चित्रा मैत्रघ्नाप्यं च वासवं ॥ ३ ॥

अष्टिर्वृषं तृतीयाथ कृत्तिका रोहिणी ह्यङ्घ्रिः ।

चित्रा स्वाती विशाखा च श्रवणा रेवती च भं ॥ ४ ॥

नाडीत्रितयसंजुष्टयहाज् ज्ञेयं शुभाशुभं ।

चक्रम्फणीश्वरन्तत्तु^(१) त्रिनाडीपरिभूषितं ॥ ५ ॥

रविभौमार्कैराहुस्थमशुभं स्याच्छुभं परं ।

देशग्रामयुता भ्रातृभार्याद्या एकशः शुभाः ॥ ६ ॥

अ,भ,क,रौ,मृ,आ,पु,पु,अ,म,पू,उ,ह,चि,स्वा,वि,अ,न्ये,मू,पू,उ,
अ,ध,ग,पू,उ,रे । अत्र सप्तविंशतिनुचत्राणि ज्ञेयानि ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे नक्षत्रक्रं नाम पट् .

त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००—

महामारीविद्या ।

इन्द्र उवाच । महामारीं प्रवक्ष्यामि विद्यां शत्रुविमर्दिनीं ।

१ पञ्चमीदशमहात् रमि ३०, ४०, ५०, ६०, ७० च ।

ओं ह्रीं महामारि रक्ताक्षि कृष्णवर्णे यमस्याज्ञाकरिणि सर्व-
भूतसंहारकारिणि अमुकं हन २ ओं दह २ पच २ ओं छिन्द २ ओं
मारय २ ओं उत्सादय २ ओं सर्वसत्त्ववशहरि सर्वकामिके हुं
फट् स्वाहेति ।

ओं मारि हृदयायनमः । ओं महामारि गिरसे स्वाहा ।
ओं कालरात्रि गिखायै धौषट् । ओं कृष्णवर्णे खः कवचाय हुं ।
ओं तारकाक्षि विद्युज्जिह्वे सर्वसत्त्वभयहरि रच २ सर्वकार्येषु कं
त्रिनेत्राय षषट् । ओं महामारि सर्वभूतदमनि महाकालि
अस्त्राय हुं फट् ।

एष न्यासो महादेवि कर्त्तव्यः साधकेन तु ॥ १ ॥

शवादिषष्ठमादाय चतुरस्रन्त्रिहस्तकं ।

कृष्णवर्णां त्रिवक्त्राञ्च चतुर्बाहुं समालिखेत् ॥ २ ॥

पटे विचित्रवर्णैश्च धनुः शूलञ्च कर्त्तव्यं^(१) ।

खट्वाङ्गभारयक्तीं च कृष्णाभं पूर्वमाननं ॥ ३ ॥

तस्य दृष्टिनिपातेन मधयेदप्रतो नरं ।

द्वितीयं याम्यभागे तु रक्तजिह्वं मयानकं ॥ ४ ॥

बेलिह्वानं करालं च दंष्ट्रोत्कटभयानकं ।

तस्य दृष्टिनिपातेन मध्यमाणं हयादिकं ॥ ५ ॥

तृतीयं च मुखं देव्याः श्वेतवर्णं गजादिनुत् ।

गन्धपुष्पादिमध्वान्यैः पयिमाभिमुखं यजेत् ॥ ६ ॥

*१० एषु शूलधनुर्कातिनि च०, य०, घ०, ङ०, ञ०, ष० च ।

मन्त्रधृतेरक्षिरोगशिरोरोगादि नश्यति ।
 वश्याः स्वयं चरन्नाथ नाशमायान्ति शत्रवः ॥ ७ ॥
 समिधो निम्बवृक्षस्य ह्यजारक्तविमिश्रिताः ।
 मारयेत् क्रोधसंयुक्ती होमादेव न संग्रयः ॥ ८ ॥
 परसैन्यमुखी भूत्वा समाहं जुहुयाद्यदि ।
 व्याधिभिर्गृह्यते सैन्यभङ्गो भवति वैरिणः ॥ ९ ॥
 समिधोऽष्टसहस्रन्तु यस्य नाम्ना तु होमयेत् ।
 अचिरान् म्रियते सोऽपि ब्रह्मणा यदि रक्षितः ॥ १० ॥
 उन्मत्तसमिधो रक्तविषयुक्तसहस्रकं ।
 दिनत्रयं ससैन्यय नाशमायाति वै रिपुः ॥ ११ ॥
 राजिकासवणैर्होमाद्गङ्गोऽरेः स्याद् दिनत्रयात् ।
 खररक्तसमायुक्तहोमादुच्चाटयेद्दिपुं ॥ १२ ॥
 काकरक्तसमायोगाहोमादुक्त्वादनं ह्यरेः ।
 यथाय कुरुते सर्वं यत् किञ्चिन्मनसेषितं ॥ १३ ॥
 भय सङ्घामसमये गजारूढस्तु साधकः ।
 कुमारीदयसंयुक्ती मन्त्रसन्नदविषहः ॥ १४ ॥
 दूरगह्खादिवायानि विद्यया ह्यभिमन्त्रयेत् ।
 महामायापटं गृह्य उच्छेत्तव्यं रणाजिरे ॥ १५ ॥
 परसैन्यमुखी भूत्वा दगंयेत्त महापटं ।
 कुमारीर्भोजयेत्तत्र पयात्पिण्डीश्च भ्रामयेत् ॥ १६ ॥
 गाधकयिक्तयेकैर्म्यम्पापाणमिव निषक्तं ।
 निदक्त्वाहं विभक्तश्च सुहृत्मानश्च भावयेत् ॥ १७ ॥
 एष स्तभो मया प्रीक्षो न देयो यष्य कष्य चित् ।

त्रैलोक्यविजया माया दुर्गेवं भैरवी तथा ॥ १८ ॥
कुजिका भैरवो रुद्रो नारसिंहपटादिना ।

इत्याम्नेये महापुराणे शुद्धजयार्णवे महामारी नाम
सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

षट्कर्माणि ।

ईश्वर उवाच । षट्कर्माणि प्रवक्ष्यामि सर्वमन्त्रेषु तच्छृणु ।
आदौ साध्यं लिखेत् पूर्वं चान्ते मन्त्रसमन्वितं ॥ १ ॥
पल्लवः स तु विज्ञेयो महीचाटकरः परः ।
आदौ मन्त्रः ततः साध्यो मध्ये साध्यः पुनर्भूतुः ॥ २ ॥
योगाख्यः सम्प्रदायोऽयद्दुःखोत्सादेषु योजयेत् ।
आदौ मन्त्रपदन्त्यान्मध्ये साध्यं नियोजयेत् ॥ ३ ॥
पुनश्चान्ते लिखेन्मन्त्रं साध्यं मन्त्रपदं पुनः ।

रोधकः सम्प्रदायस्तु स्तभनादिषु योजयेत् ॥ ४ ॥
 अधोर्द्धं याम्यवामे तु (१) मध्ये साध्यन्तु योजयेत् ।
 सम्पटः सतु विज्ञेयो वश्याकर्षेषु योजयेत् ॥ ५ ॥
 मन्त्राक्षर यदा साध्यं प्रथितञ्चाक्षराक्षरं ।
 प्रथमः सम्प्रदायः स्यादाकृष्टियशकारकः ॥ ६ ॥
 मन्त्राक्षरद्वयं लिख्य एक साध्याक्षरं पुनः ।
 विदर्भः सतु विज्ञेयो वश्याकर्षेषु योजयेत् ॥ ७ ॥
 आकर्षणादि यत् कर्म वसन्ते चैव कारयेत् ।
 तापञ्जरे तथा वश्रे स्वाहा चाकर्षणे शुभं ॥ ८ ॥
 नमस्कारपदञ्चैव शान्तिहृदौ प्रयोजयेत् ।
 पौष्टिकेषु वषट्कारमाकर्षे वशकर्मणि ॥ ९ ॥
 विद्वेषोच्चाटने मृत्यौ फट् स्यात् खण्डीकृतौ शुभे ।
 लाभादौ मन्त्रदीक्षादौ वषट्कारस्तु सिद्धिदः ॥ १० ॥
 यमोऽसि यमराजोऽसि कालरूपोऽसि धर्मराट् ।
 मयादत्तमिमं शत्रु मचिरेण निपातय ॥ ११ ॥
 निपातयामि यत्नेन निवृत्तो भव साधक ।
 संहृष्टमनसा (१) ब्रूयाद्द्वैशिकोऽरिप्रसूदनः ॥ १२ ॥
 पशे शुक्ले यमं प्रार्थ्य होमादेतत् प्रसिद्धयति ।
 आत्मानश्चैरवं ध्यात्वा ततो मध्ये कुलेश्वरीं ॥ १३ ॥
 रात्रौ वासां विजानाति आत्मनय परस्य च ।

दुर्गे दुर्गे रचयति दुर्गां प्रार्थारिहा भवेत् ॥ १४ ॥
जघा हसद्यमलवरयुभैरवीं घातयेदरिं ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयाणंवे षट्कर्माणि नामाष्ट-
त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०•••००••—

षष्टिसंवत्सराः ।

ईश्वर उवाच । पश्यद्दानां प्रवक्ष्यामि शुभाशुभमतः शृणु ।

प्रभवे यज्ञकर्माणि विभवे सुखिनी जनाः ॥ १ ॥

शक्ते च सर्वशस्यानि प्रसोदेन प्रसोदिताः ।

प्रजापतौ प्रहृष्टिः स्यादङ्गिरा भोगवर्धनः ॥ २ ॥

यीमुखे वर्द्धते लोकी भावे भावः प्रवर्द्धते ।

पूरयो पूरते शक्रो धाता सर्वोपधीकरः ॥ ३ ॥

ईश्वरः क्षेम आरोग्यबहुधान्यसुभिन्नदः ।

प्रमाथी मध्यवर्षस्तु विक्रमे शस्यसम्पदः ॥ ४ ॥

वृषो वृषति सर्वांश्च चित्रभानुश्च चित्रतां ।

स्वर्भागुः क्षेममारोग्यं तारणे जमदाः शुभाः ॥ ५ ॥
 पार्थिवे शस्यषम्भिरतिहृष्टिस्तथा जयः।
 सर्वजित्युत्तमा हृष्टिः सर्वधारी सुभिषदः ॥ ६ ॥
 विरोधी जमदान् हन्ति विलतय भयद्वरः।
 खरे भयेत् पुमान् वीरो नन्दने नन्दते प्रजा ॥ ७ ॥
 विषयः गत्र हन्ता च गत्रुरोगादि मर्हयेत्।
 ज्वराक्षी मन्मथे लोको दुष्करे दुष्करा प्रजाः ॥ ८ ॥
 दुर्मुखे दुर्मुखो लोको(१) हेमसम्ये न मम्पदः।
 संवत्सरो महादेवि विसम्भु सुभिषदः ॥ ९ ॥
 विकारी गत्रु कोपाय विजये सर्वदा क्वचित्।
 भवे भवन्ति तीयानि शोभने शुभकृतप्रजा ॥ १० ॥
 राक्षसे निहुरो लोको विविधस्थान्यमानने।
 सुहृष्टिः पिङ्गले क्षापि काले ह्यतो धनक्षयः ॥ ११ ॥
 सिद्धार्थे सिद्धाते सर्व्वं रौद्रे रौद्रं प्रवर्त्तते।
 दुर्मौतो मध्यमा हृष्टिर्दुन्दभिः क्षेमधान्यकृत् ॥ १२ ॥
 स्रवन्ते रुधिरोद्गारी रक्ताक्षः क्रोधनो जयः।
 चये क्षीणधनोलोकः(२) षष्टिसंवत्सराणि तु ॥ १३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्थवे षष्टिसंवत्सराणि नाम
 जनचत्वारिंशद्दधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ दुर्मुखे मुखरो लोक इति ख०, घ०, ङ०, ज० च।

२ क्षीणधरो लोक इति क०। क्षीणजनो लोक इति ख०।

अथ चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वश्यादियोगाः ।

ईश्वर उवाच । वश्यादियोगान् वक्ष्यामि लिखेद् दशष्टपदे त्विमान् ।
 भृङ्गराजः सहदेवी^(१) मयूरस्य शिखा-तथा ॥ १ ॥
 पुत्रञ्जीवकृतञ्चली ह्यधःपुष्पा रुदन्तिका ।
 कुमारी रुद्रजटा^(२) स्याद्विष्णुकान्ता श्रितोऽङ्ककः ॥ २ ॥
 लज्जालुका मोहलता कथधसूरसञ्ज्ञिता^(३) ।
 गोरचः कर्कटो चैव सैपशुद्धी सुहो तथा ॥ ३ ॥
 ऋत्विजो १६ वङ्गयो ३ नागाः ८ पक्षी २ मुनि ३ मनु १४ शिवः ११ ।
 वसवो ८ दिक् १० रसा ६ वेदा ४ ग्रह ८ चतुर् ६ रवि १२ चन्द्रमाः १ ॥ ४ ॥
 तिथयश्च १५ क्रमाद्भागो ज्ञेयधीनां प्रदक्षिणं ।
 पाथमेन चतुष्केण धूपयोर्चर्त्तनं परं ॥ ५ ॥
 तृतीयेनाञ्जनं कुर्यात् स्नानं कुर्याच्चतुष्कतः ।
 भृङ्गराजानुलोमाश्च चतुर्धा लेपनं स्मृतं ॥ ६ ॥
 मुनयो दक्षिणे पार्श्वे युगाद्याद्योत्तराः स्मृताः ।
 भुजगा पादसंस्थाश्च ईश्वरा मूर्द्धि संस्थिताः ॥ ७ ॥
 मध्येन सार्कशशिभिर्धूपः स्यात् सर्वकार्यके ।
 एतैर्विलिप्तदेहस्तु त्रिदशैरपि पूज्यते^(४) ॥ ८ ॥

१ सहदेवा इति ख०, घ, ङ०, च० च । २ कथधसूरसञ्ज्ञिकेति ख० ।

३ कुमारी रुद्रजटा इति ख० ।

४ त्रिदशैरपि ऋत्विजै इति ख०, ङ० च ।

धूपस्तु षोडशायस्तु गृह्याद्युदर्त्तने स्मृतः ।
 युगाद्याथास्त्रने प्रोक्ता वाणाद्याः स्नानकर्म्मणि ॥ ८ ॥
 रुद्राद्या भक्षणे प्रोक्ताः पञ्चाद्याः पानके स्मृताः ।
 ऋत्विग्वेदत्तुनयनैस्तिलकं लोकमोहनं ॥ ९ ॥
 सूर्याग्निदशपक्षेय शैलैः स्त्री लेपती वशा ।
 चन्द्रेन्द्रफणिरुद्रैश्च योनिलेपाङ्गयाः स्त्रियः ॥ ११ ॥
 त्रिधिदिग्युगवाणैश्च गुटिका तु वशङ्करी ।
 भक्ष्ये भोज्ये तथा पाने दातव्या गुटिका वग्ने ॥ १२ ॥
 ऋत्विग्प्रहाचिशैलेय शस्त्रस्तम्भे मुखे हृता ।
 शैलेन्द्रवेदरन्ध्रैश्च अङ्गलेपाङ्गले वसेत् ॥ १३ ॥
 वाणाक्षिमनुरुद्रैश्च गुटिका चतुर्पादिभुत् ।
 त्रिषोडशदिशावाणैर्ज्ञेपात् स्त्री दुर्भगा शभा ॥ १४ ॥
 त्रिदशाक्षिदिशानेवैर्ज्ञेपात् क्रीडेश्च पन्नगैः ।
 त्रिदशाक्षिभुजगैर्ज्ञेपात् स्त्री सयते सुखं ॥ १५ ॥
 समदिङ्मुनिरन्ध्रैश्च द्यूतजिह्वस्त्रलेपतः ।
 त्रिदशाक्षिभुनिभिर्ध्वजलेपात्^(१) रतौ सुतः ॥ १६ ॥
 पञ्चाक्षिसर्प्यत्रिदशैर्गुटिका स्याद् वशङ्करी ।
 ऋत्विक्पदस्थितौषध्याः प्रभावः प्रतिपादितः ॥ १७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युहजयार्धवे षोडशपदका नाम
 चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—••—••—

षट्त्रिंशत्पदकज्ञानं ।

ईश्वर उवाच । षट्त्रिंशत्पदसंस्थानामोषधीनां वदे फलं ।

अमरीकरणं नृणां ब्रह्मरुद्रेन्द्रसेवितं ॥ १ ॥

हरीतक्यक्षधान्नाथ मरोचम्पिप्पलीशिफा ।

वङ्गिः शण्ठी पिप्पली च गुडूचीवचनिम्बकाः(१) ॥ २ ॥

वासकः शतमूलो च सैश्ववं सिन्धुवारकं ।

कण्टकारी गोक्षुरका विश्वम्पोननवं बला ॥ ३ ॥

एरण्डमुष्ठी रुचकी भृङ्गः चारोऽथ पर्पटः ।

धन्याकी लीरकश्चैव शतपुथी जवानिका ॥ ४ ॥

विडङ्गः खदिरश्चैव हतमालो हरिद्रया ।

वचा सिद्धार्थ एतानि षट्त्रिंशत्पदगानि हि ॥ ५ ॥

क्रमादेकादिसंज्ञानि ह्योषधानि महान्ति हि ।

सर्वरोगहराणि स्युरमरीकरणानि च ॥ ६ ॥

बलीपलितभेत्तणि(१) सर्वकोष्ठगतानि तु ।

एषां पूर्णं च वटिका रसेन परिभाषिता ॥ ७ ॥

अवलेहः कषायो वा भीदको गुडसुप्लवकः ।

मधुतो घृततो वापि घृतन्तैलमद्यापि वा ॥ ८ ॥
 सर्वात्मनोपयुक्तं हि मृतसञ्जीवनम्भवेत् ।
 कर्पाईं कर्पमेकं वा पलाहं पलमेककं ॥ ९ ॥
 यथेष्टाचारनिरतो^(१) जीवेद्वर्षशतत्रयं ।
 मृतसञ्जीवनीकल्पे योगो नास्मात् परोऽस्ति हि ॥ १० ॥
 प्रथमान्नवकाद्योगात् सर्वरोगैः प्रमुच्यते ।
 द्वितीयाच्च तृतीयाच्च चतुर्थान्मुच्यते रुजः ॥ ११ ॥
 एवं पट्काच्च प्रथमाद् द्वितीयाच्च तृतीयतः ।
 चतुर्थान्मुच्यते पठान्तथा नवचतुष्कतः ॥ १२ ॥
 एकद्वित्रिचतुःपञ्चपट्सप्ताष्टमतोऽनिलात् ।
 अग्निभास्करपट्त्रिंशत्सप्तयिंशैश्च पित्ततः ॥ १३ ॥
 वाणर्तुगैलवसुभिस्त्रिभिर्मुच्यते कफात् ।
 वेदाग्निभिर्षाणगुणैः पद्भुणैः स्याद्वशि घृते ॥ १४ ॥
 प्रहादिप्रहणान्तैश्च सर्वैरेव विमुच्यते ।
 एकद्वित्रिरसैः शैनेर्वसुप्रहशिषैः क्रमात् ॥ १५ ॥
 हात्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत् ।
 पट्त्रिंशत्पदकज्ञानं न देयं यस्य कस्य चित् ॥ १६ ॥

इत्याग्नेये मद्यापुराणे युञ्जयार्णवे पट्त्रिंशत्पदकज्ञानं नाम
 एकवत्वारिंशदधिकगततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विवारिंशदधिकशततमोऽध्याय ।

मन्त्रोपधादिः ।

इन्द्र उवाच । मन्त्रोपधानि चक्राणि(१) वक्ष्ये सर्वप्रदानि च ।
 चौरनाम्नो वर्णगुणो द्विघ्नो मात्राद्यतुर्गुणाः ॥ १ ॥
 नाम्ना हृते भवेच्छेषयूरोऽथ जातकं वदे ।
 प्रथे ये विषमा वर्णास्ते गर्भे पुत्रजन्मदाः ॥ २ ॥
 नामवर्णैः समैः काणो वामेऽत्ति विषमैः पुन ।
 दक्षिणात्ति भवेत् काणं स्त्रीपुत्रामाचरस्य च ॥ ३ ॥
 मात्रावर्णायतुर्निघ्ना वर्णपिण्डे गुणे कृते ।
 समे स्त्री विषमे ना स्याद्विशेषे च(२) ऋतिः स्त्रियाः ॥ ४ ॥
 प्रथमं रूपशून्येऽथ प्रथमं त्रियते पुमान् ।
 प्रथं सूत्राच्चरैर्गृह्य द्रव्यैर्भागिऽखिले मतम् ॥ ५ ॥
 शनिचक्रं प्रवक्ष्यामि तस्य दृष्टिं परित्यजेत् ।
 रागिण्यः सप्तमे दृष्टिद्यतुर्दशगतेर्दिका ॥ ६ ॥
 एकद्वयद्वयद्वयः पाददृष्टिय तं त्यजेत् ।
 दिनाधिपः प्रहरभाक् शेषा यामार्धभागिनः(३) ॥ ७ ॥

१ मन्त्रोपधादिवक्राणीति घ०, अ० च ।

२ यामार्धभोगिन इति क०, ग०,

३ विशेषेणेति च० ।

क०, ज० च ।

गनिभागन्यजेद्द्वे दिनराहुं वदामि ते ।
 रवौ पूर्वेऽनिले मन्दे गुरौ याम्येऽनले भृगौ ॥ ८ ॥
 अग्नौ कुजे भवेत् मोम्ये स्थिते राहुर्बुधे सदा ।
 ऋणिराहुस्तु प्रहरमेशे वक्रौ च राक्षसे ॥ ९ ॥
 वायौ संवेष्टयित्वा च गतं हस्तीशसम्मुख ।
 तित्थिराहुं प्रवक्ष्यामि पूर्णिमाग्नेयगोचरे ॥ १० ॥
 अमावास्या वायवे च राहुः सम्मुखश्चन्द्रहा ।
 काद्या जान्ताः सम्मुखे स्युः साद्या दान्ताश्च दक्षिणे ॥ ११ ॥
 शुक्ले त्यजेत् कुजगुणान् धाद्या मान्ताश्च पूर्वतः ।
 याद्या हान्ता उत्तरे स्युस्त्रिद्विष्टं विवर्जयेत् ॥ १२ ॥
 पूर्व्याय दक्षिणास्त्रिस्तौ रेखा वै मूलभेदके ।
 सूर्यराग्यादि संल्लिख्य दृष्टौ हानिर्जयोऽन्यथा ॥ १३ ॥
 विष्टिराहुं प्रवक्ष्यामि अष्टौ रेखास्तु पातयेत् ।
 गिवाद्यमं यमाहायुं वायोरिन्द्रं ततोऽभ्युपं ॥ १४ ॥
 नैर्षताश्च नयेचन्द्रं चन्द्रादग्निं ततो जले ।
 जलादीशे चरेद्राहुर्विष्टा मह महाबलः ॥ १५ ॥
 ऐगान्यां च तृतीयादौ सप्तम्यादौ च याम्यके ।
 एवं कृण्वे मिते पक्षे वायो राहुय हन्यरीन् ॥ १६ ॥
 इन्द्रादीन् भैरवादींश्च ब्रह्माण्णादीन् चहादिकान् ।
 षटाष्टकश्च पूर्वादौ याम्यादौ वातयोगिनीं ॥ १७ ॥
 यास्त्रिंशं वहते वायुस्ततम्यो घातयेदरीन् ।
 दृष्टौ करश्चाम्याम्ये कण्ठे बाह्यादिधारिता ॥ १८ ॥
 पृथोद्धृता कान्त्रमण्यं वारयेत् गरपुष्पिका ।

तथा पराजिता पाठा द्वाभ्यां खड्गं निवारयेत् ॥ १८ ॥

ओं नमो भगवति वज्रमृङ्खले हनर ओं भस्वर ओं खाद
ओं अरे रक्तं पिव कपालेन रक्ताचि रक्तपटे भस्माङ्घ्रि भस्मलि-
मगरोरे वज्रायुधे वज्रगकारनिचिते पूर्वा दिगं वन्धर ओं
दक्षिणां दिगम्बन्धर ओं पश्चिमां दिगम्बन्धर उत्तरां दिगम्बन्धर
नागान् वन्धर नागपत्नीर्वन्धर ओं असुरान् वन्धर ओं यक्षराक्षस-
पिशाचान् वन्धर ओं प्रेतभूतगन्धर्वादयो ये केचिदुपद्रवास्तेभ्यो
रक्षर ओं उर्ध्वं रक्षर अधो रक्षर ओं क्षुरिक वन्धर ओं ज्वल
महाबले षट्ठिं ओं मोट्टिं सटावलिवज्राग्निवज्रपाकारे हं फट्
ह्रीं ह्रूं श्रीं फट् ह्रीं हः फूं फें फः सर्वपहेभ्यः सर्वव्याधिभ्यः
सर्वदुष्टोपद्रवेभ्यो ह्रीं अग्नेभ्यो रक्षर ।

• पहज्वरादिभूतेषु सबंकमैसु योजयेत् ।

इत्वाग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे मन्त्रोपधादिर्नाम

द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

कुलिकापूजा ।

ईश्वर उवाच । कुलिकाक्रमपूजाश्च(१)वर्ण्ये सर्वार्थसाधनी ।

यया जिताः सुरा देवैः गम्प्राद्यैराज्यसंयुतैः ॥ १ ॥

मायावीजं च गुह्याङ्गे षट्कमस्तं करे न्यसेत् ।
 कालौ कालीति हृदयं दुष्टचाण्डालिका शिरः ॥ २ ॥
 क्लौं स्फौं ह्र स ख क छ ड ओं कारो भैरवः शिखा ।
 भेलखी कवचं दृती नेत्रास्या रत्नाचण्डिका ॥ ३ ॥
 ततो गुह्यकुञ्जिकास्त्रं मण्डले स्थानके यजेत् ।
 अग्नी कूर्चशिरो रुद्रे नैर्ऋत्येऽथ शिखानिले ॥ ४ ॥
 कवचमध्यतो नेत्रं अस्त्रन्दिक्षु च मण्डले ।

द्वात्रिंशता कर्णिकायां स्त्रीं हसच्चमलनवधप्रदङ्गसचाक्षमन्त्र
 बीजकं ॥ ५ ॥

ब्रह्माणी चैव माहेगो कौमारी वैष्णवी तथा ।
 वाराही चैव माहेन्द्रे चासुण्डा चण्डिकेन्द्रकात् ॥ ६ ॥
 यजेद्रवलकसहान् शिवेन्द्राग्निथमेऽग्निपे ।
 जले तु कुसुममालामद्रिकाणां च पञ्चक ॥ ७ ॥
 जालन्धरं पूर्णगिरिं कामरूपं क्रमाद्यजेत् ।
 मरुद्दीशाग्निनैर्ऋत्ये मध्ये वै वज्रकुञ्जिकां ॥ ८ ॥
 अनादिविमलः पूज्यः सर्वत्रविमलस्ततः ।
 प्रसिद्धविमलराय सयोगविमलस्ततः ॥ ९ ॥
 समशाम्योऽथ विमल एतद्विमलपञ्चकं ।
 मरुद्दीशाननैर्ऋत्ये वज्जी चोत्तरशृङ्गके ॥ १० ॥
 कुजार्थं खिंखिनी पठा सीपद्मा सुम्बिरा तथा ।
 रत्नसुन्दरी चैगाने शृङ्गे चाष्टादिनाथकाः ॥ ११ ॥
 मिथ प्रोहोगपठशाप्यो वर्णा अग्न्यभ्युपेऽनिले ।
 भवेद्गनरत्नं स्यात्साप्ये कवचरत्नक ॥ १२ ॥

वृं मर्त्यः पञ्चनामाव्यो^(१) मरुद्दीशानवह्निगः ।
 याम्याग्नेये पञ्चरत्नं ज्येष्ठा रौद्री तथाऽन्तिका ॥ १३ ॥
 तिस्रो ह्यासां महाहृदाः पञ्चप्रणवतीऽखिलाः ।
 समविंशत्यष्टविंशभेदात् सम्पूजनं द्विधा ॥ १४ ॥
 ओं ऐं गूं क्रमगणपतिं प्रणवं वटुकं यजेत् ।
 चतुरस्रे मण्डले च दक्षिणे गणपं यजेत् ॥ १५ ॥
 वामे च वटुकं कोणे गुरुन् षोडशनाथकान् ।
 तथव्यादौ चाष्ट दश प्रतिपट्कोणके ततः ॥ १६ ॥
 षष्ठाद्याष्टाष्ट परितस्तन्मध्ये च नवात्मकः ।
 कुजिका कुलटा चैव क्रमपूर्वा तु मध्येटा ॥ १७ ॥

पूत्याग्नेये महापुराणे युद्धजर्गवे कुजिकाक्रमपूजा नाम
 त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

कुजिकापूजा ।

ईश्वर उवाच । श्रीमती कुजिकां वक्ष्ये धर्मोर्थादिजयप्रदां ।

पूजयेन्मूलमन्त्रेण परिवारयुतेन वा ॥ १ ॥

ओं ऐं ह्रीं श्रीं खैं ह्रै ह्रस्वमनचवयभगवति शम्बिके ह्रीं ह्रीं
 श्रीं श्रीं घूं श्रीं कुजिके ह्रीं श्रीं ह्रजनगमे भधीरमुखि त्रां ह्रूं

१ य मन्त्रो बुद्धनामाथा इति ज्ञः ।

ह्रीं किलि२ श्रौं विश्वे र्य्यीं श्रीं श्रीं ह्रीं ऐं वज्रकुञ्जिनि^(१)
 स्त्रीं वैलोक्यकर्पिणिं ह्रीं कामाङ्गद्रायिणिं ह्रीं श्रीं महाशोभ-
 कारिणि ऐं ह्रीं श्रौं ऐं ह्रीं श्रीं फें श्रौं नमो भगवति
 श्रौं कुञ्जिके ह्रीं ह्रीं क्रीं ह्रज्जनमे अघोरमुखि ह्रीं ह्रीं विश्वे
 श्रीं किलि२ ।

कृत्वा कराङ्गन्यासञ्च सन्ध्यावन्दनमाचरेत् ।

वामा ज्येष्ठा तथा रौद्री सन्ध्यात्रयमनुक्रमात् ॥ २ ॥

कुलवागीशि विश्वहे महाकालीति धीमहि ।

तत्रः कौली प्रचोदयात् ।

मन्त्राः पञ्च प्रणवाद्याः पादुकां पूजयामि च ।

मध्ये नाम चतुर्थन्तं दिनवात्मकवीजकाः ॥ ३ ॥

नमोन्ता वाऽथ पद्या तु सर्वे ज्ञेया वदामि तान् ।

कौलीगनाथः सुकला जन्मतः कुञ्जिका ततः ॥ ४ ॥

श्रीकण्ठनाथः कौलेशो गगनानन्दनाथकः ।

चटला देवो मैत्रीशो कराली तूर्णनाथकः ॥ ५ ॥

अतलदेवो श्रीचन्द्रा देवोत्यन्तास्ततस्त्वमे ।

भगात्मपुङ्गवदेवमोहनीं पादुकां यजेत् ॥ ६ ॥

अतीतभुवनानन्दरत्नाभ्यां पादुकां यजेत् ।

ब्रह्मघ्नानाऽथ कमला परमा विद्यया सह ॥ ७ ॥

विद्यादेवीगुरुशक्तिशक्तिं प्रवदामि ते ।

गगनघटस्त्री चात्मा पद्मानन्दो मणिः कला ॥ ८ ॥

१ शक्तिकुञ्जिनि इति च., व. च ।

कमलो माणिक्यकण्ठी गगनः कुमुदस्ततः ।

श्रीपद्मी भैरवानन्दी देवः कमल इत्यतः ॥ ८ ॥

शिवो भवोऽथ कृष्णश्च नवसिदाय षोडश ।

चन्द्रपुरोऽथ गङ्गाश्च शुभः कामोऽतिमुक्तकः^(१) ॥ १० ॥

कण्ठी वीरः^(२) प्रयोगोऽथ कुमली देवभोगकः ।

विश्वदेवः खड्गदेवो रुद्रो धाताऽसिरेव च ॥ ११ ॥

सुद्रास्फोटी वंशपुरो भोजः षोडश सिद्धकाः ।

समयान्यस्तु देहस्तु षोढान्यासेन यन्त्रितः ॥ १२ ॥

प्रक्षिप्य मण्डले पुष्पं मण्डलान्यथ पूजयेत् ।

अनन्तश्च महान्तश्च सर्वदा शिवपादुकां ॥ १३ ॥

महाध्यामिश्च शून्यश्च पञ्चतत्त्वात्ममण्डलं ।

श्रीकण्ठनाथपादुकां शङ्करानन्तकौ यजेत् ॥ १४ ॥

सदाशिवः पिङ्गलश्च भृग्वानन्दश्च नाथकः ।

लाङ्गलानन्दसंवर्त्ता मण्डलस्थानके यजेत ॥ १५ ॥

नैर्ऋत्ये श्रीमहकालः पिनाकी च महेन्द्रकः ।

खड्गो मुजङ्गो वाणश्च अघासिः शङ्करी वशः ॥ १६ ॥

आशारूपो नन्दरूपो बलिन्दत्वा क्रमं यजेत् ।

ह्रीं खं खं हंसीं वटुकाय अरुं अर्घं पुष्पं धूपं दीपंगन्धं बलिं
पूजां गृह्णत नमस्तुभ्यं । ओं ह्रीं ह्रीं ह्रूं चै चैवपालाय अवतरत
महाकपिलजटाभार भास्वरत्रिनेत्रज्वालासुख एष्टिहि गन्धपुष्पव-
लिपूजां गृह्णत खः खः श्रीं कः श्रीं लः श्रीं महालामराधिपतये^(३)
स्वाहा ।

१ कामोऽतिमुक्तक इति ल०, ख०, घ० च ।

२ प्रमथाधिपतये इति ल० ।

३ वटो वीर इति ल०, ख० च ।

महामाताधिपतये इति ल० ।

बलिशेषेऽथ यजेत् ईं ङ् हं श्रीं वै त्रिकुटकं ॥ १७ ॥
 वामे च दक्षिणे ह्ये याम्ये निगानाथपादुकाः ।
 दक्षे तमोरिनाथस्य ह्ये कालानलस्य च ॥ १८ ॥
 उड्डियाण जालम्बर पूर्णं वै कामरूपकं ।
 गगनानन्ददेवञ्च स्वर्गानन्दं सवर्गकं^(१) ॥ १९ ॥
 परमानन्ददेवञ्च^(२) सत्यानन्दस्य पादुकां^(३) ।
 नागानन्दञ्च वर्गाग्यमुक्तन्ते रत्नपञ्चक ॥ २० ॥
 सौम्ये शिवे यजेत् पट्कं सुरनाथस्य पादुकां ।
 श्रीमत्समयकोटीशं विद्याकोटीश्वरं यजेत् ॥ २१ ॥
 कोटीशं विन्दुकोटीशं सिद्धकोटीश्वरन्तथा ।
 सिद्धचतुष्कमाग्नेयां अमरीशेश्वरं यजेत् ॥ २२ ॥
 चक्रौशनाथ कुरङ्गेशं हृषेशञ्चन्द्रनाथकं^(४) ।
 यजेद्ब्रह्मादिभिद्यैतान् याम्ये विमलपञ्चक ॥ २३ ॥
 यजेदनादिविमलं सर्वञ्चविमलं ततः ।
 यजेद्योगीशविमलं सिद्धाख्य समयाख्यकं ॥ २४ ॥
 नैर्ऋत्ये चतुरो देवान्^(५) यजेत् कन्दर्पनाथकं ।
 पूर्वाः शक्तीय सर्वाथ^(६) कुलिकापादुकां यजेत् ॥ २५ ॥

१ सत्यानन्दश्च देवकमिति घ०, ङ० च । ४ भतीश मन्वनाथकमिति ङ० ।

२ परमानन्ददेवश्चेति ङ० । पञ्चकं भूतीश मन्वनाथकमिति ङ० ।
 नन्ददेवश्चेति ङ० ।

३ मन्वनाथस्य पादुकामिति ङ०, ङ०, ङ० च । ५ चतुरो वेदाभिति ङ०, ङ०, ङ० च ।
 ६ पूर्वान् मन्वतीनां सर्वाथेति ङ०, ङ० च ।

नवात्मकेन मन्त्रेण पञ्चप्रणवकेन वा ।

सहस्राक्षमनवयं विष्णुं गिवं सटा यजेत्^(१) ॥ २६ ॥

पूर्वाच्छिवान्तं तद्घाटि वद्घाणी च महेश्वरी ।

कौमारी वैष्णवी चैव वाराहो शक्रगङ्गिका ॥ २७ ॥

चामुण्डा च महालक्ष्मीः पूर्वाढीशान्तमर्चयेत् ।

हाकिनी राकिनी पूज्या लाकिनी काकिनी तथा ॥ २८ ॥

शाकिनी याकिनी पूज्या वायव्यादुयपट्सु च ।

यजेद् ध्यात्वा ततो देवीं डात्रिंशद्दर्शनकात्मिकां ॥ २९ ॥

पञ्चप्रणवकेनापि श्रींकारेणायवा यजेत् ।

नीलीत्पलदलश्यामा पद्मवक्त्रा^(२) पट्प्रकारिका ॥ ३० ॥

चिच्छक्तिरष्टादशाख्या बाहुहादशसंयुता ।

सिंहासनसुखामोना प्रेतपद्मोपरिस्थिता ॥ ३१ ॥

कुलकोटिसहस्राख्या कर्कोटो मेखलास्थितः ।

तच्चकेणोपरिष्टाच्च गले हारश्च वासुकिः ॥ ३२ ॥

कुलिकः कर्णयोर्यस्याः कर्मः कुण्डनमण्डनः ।

भ्रुवोः पद्मो महापद्मो वामे नागः कपालकः ॥ ३३ ॥

अक्षस्रश्च शट्टाङ्गं गङ्गं पुस्तञ्च दक्षिणे ।

त्रिशूलन्दर्पणं खड्गं रत्नमालाद्भुगम्भु^(३) ॥ ३४ ॥

श्वेतमूर्ध्नि सुषन्देव्या ऊर्ध्वश्रेतन्तथापरं ।

पूर्वाभ्यं पाण्डुरं क्रोधि दक्षिणं लण्णवर्णकं ॥ ३५ ॥

१ यदादिप अट पजेदिति क०, ख०, २ यद्वयमेति क० ।

ग० च ।

३ यममाला इव धनुर्दिति ख०, क० च ।

हिमकुन्देन्दुभं सौम्यं ब्रह्मा पादतले स्थितः ।
 विष्णुस्तु जघने रुद्रो हृदि कण्ठे तथेश्वरः ॥ १६ ॥
 सदाशिवो ललाटे स्याच्छिवस्तस्योर्ध्वतः स्थितः ।
 आघूर्णिता कुञ्जिकैवभ्येया पूजादिकर्मसु ॥ ३७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजघार्णवे कुञ्जिकापूजा नाम चतु-
 यत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:◊:—

मालिनीनानामन्त्राः ।

ईश्वर उवाच । नानामन्त्रान् प्रवक्ष्यामि षोढान्यासपुरःसरम् ।
 न्यासस्त्रिधा तु षोढा स्युः शाक्तशाम्भवयामलाः ॥ १ ॥
 शाम्भवे शब्दराशिः षट्षोडशग्रन्थिरूपवान्^(१) ।
 त्रिविद्या तद्गृहो न्यासस्त्रितत्त्वात्माभिधानकः ॥ २ ॥
 चतुर्थी वनमालायाः श्लोकहादशरूपवान् ।
 पञ्चमी रत्नपञ्चात्मा नवात्मा षष्ठ ईरितः ॥ ३ ॥
 शाक्ते षष्ठे च मालिन्यास्त्रिविद्यात्मा द्वितीयकः ।

अघोर्यष्टकरूपोऽन्वो द्वादशाङ्गयतुर्यकः ॥ ४ ॥
 पञ्चमस्तु पङ्कजः स्याच्छक्तिद्यान्यास्तचण्डिका^(१) ।
 क्रीं क्रीं क्रीं रीं क्रूं फट् चयं स्यात्सूर्याख्यं सर्वमाधकं^(२) ॥ ५ ॥
 मालिन्या नादिफान्तं स्यात् नादिनी च गिखा मृता ।
 अयसनी^(३) गिरसि स्यात् गिरोमालानिहृत्तिः शः ॥ ६ ॥
 ट शान्तिश्च गिरो भूयाच् चामुण्डा च चिनेत्रगा ।
 ट पियट्टिर्दिनेत्रे च नासागा युद्धगतिनी ॥ ७ ॥
 न नारायणी द्विकर्णे च दक्षकर्णे त मोहनौ ।
 ज प्रज्ञा वामकर्णम्या वक्त्रे च वज्रिणी मृता ॥ ८ ॥
 क काराली दक्षदंष्ट्रा वामांसा ख कपालिनी ।
 ग शिवा ऊर्ध्वदंष्ट्रा म्याद् च घोरौ वामदंष्ट्रिका ॥ ९ ॥
 उ गिखा दन्तविन्ध्यामा ई माया जिह्वया मृता ।
 अ स्यान्नागेश्वरी वाचि व कण्ठे शिखिवाहिनी ॥ १० ॥
 भ भौषणी दक्षस्कन्धे वायुवेगा म वामके ।
 डनामा दक्षवाहौ तु ट वामे च विनायका ॥ ११ ॥
 प पूर्णिमा द्विहस्ते तु ओकाराद्यङ्गुलीयके ।
 अं दर्शनी वामाङ्गुल्य अ म्यात्मश्रीवनी करे ॥ १२ ॥
 ट कपालिनी कपालं शूलदण्डे त दीपनी ।
 त्रिशूले ज जयन्ती स्याद्द्विद्वयः साधनी^(४) मृता ॥ १३ ॥

१. कञ्चि श्यादा विभक्तिंका इति ज० ।

कञ्चिद्यन्या विभक्तिरेति अ० ।

२. उदात्त स्यात् तर्थादे सर्वमाधक

मिति ख०, इ० च ।

३. अयसनीति ख०, इ० च ।

४. पादनीति ज०, अ० च ।

जीवे श परमाख्या स्याद् ह प्राणे चाम्बिका स्मृता ।
 दक्षस्तने छ शरीरा न वामे पूतना स्तने ॥ १४ ॥
 अ स्तनघ्नोर आ मोटेः नम्बीदर्युदरे च य ।
 नाभौ संहारिका च स्थान् महाक लो नितम्बम् ॥ १५ ॥
 गुह्ये म कुसुममाना प शुक्रे शुक्रेदेविका ।
 उरुद्वये त ताराभ्याद् ज्ञाना दक्षजानुनि ॥ १६ ॥
 वामे स्यादौ क्रियाशक्तिरो गायत्री च जह्वगा ।
 ओ सावित्री वामजह्वा दक्षे दो दोहनी पदे ॥ १७ ॥
 फ फेत्कारौ वामपात्रे नवात्मा मालिनी मनुः ।
 अ श्रीकण्ठः शिखायां स्यादावक्त्रे स्यादनन्तकः ॥ १८ ॥
 इ मूर्ध्नो दक्षनेत्रे स्यादौ त्रिमूर्त्तिस्त, वामके ।
 उ दक्षकर्णेऽमरोग ऊ कर्णेर्घांशकोऽपरे ॥ १९ ॥
 ऋ भावभूतिर्नासाग्रे वामनासा तिथीश ऋ ।
 ल स्याणुर्दक्षगण्डे स्याद्भ्रामगण्डे हरय लृ ॥ २० ॥
 कटोशो दन्तपङ्क्ताये भूतीशयोर्द्वन्द्वे ए ।
 सद्योजात ओ अधरे जह्वोर्द्वेऽनुग्रहीश औ ॥ २१ ॥
 अ क्रूरो घाटकार्या स्याद् महासेनजिह्वया ।
 क क्रोधोयो दक्षस्कन्धे खड्गण्डीशय बाहुषु ॥ २२ ॥
 पञ्चान्तकः कूर्परे गो घ शिखी दक्षकङ्कणे ।
 उ एकपादद्याङ्गुल्यो वामस्कन्धे च कर्मकः ॥ २३ ॥
 छ एकनेत्रो बाहौ स्यात्तुर्वक्त्रो ज कूर्परे ।
 भ राजस, कङ्कणगः जः सर्यकामदोऽङ्गुली ॥ २४ ॥
 ट सोमेगो नितम्बे स्याद्घ ऊर्ध्वे नाङ्गुली ।

उ दारुको दचजानौ जह्वा डोऽर्धजलेश्वरः ॥ २५ ॥
 य उमाकान्तकीऽङ्गुल्यस्त आपाटी नितम्बके ।
 थ दण्डी वाम ऊरी स्याद् भिदो वामजानुनि ॥ २६ ॥
 ध भोनी वामजहायाव मियरणाङ्गुली ।
 प लोहितो दचकुचौ फ शिखी वामकुचिगः ॥ २७ ॥
 व गलण्डः पृष्ठवंगे भो नाभौ च हिरण्डकः ।
 म महाकालो हृदये य वाणीगस्त्विस्रृतः^(१) ॥ २८ ॥
 र रक्ते स्याद्गुज्जेशो ल पिनाकी च मांसके ।
 व खट्गीगः स्वात्मनि स्यादकद्यास्त्रिनि शः स्मृतः ॥ २९ ॥
 प खेतयैव मज्जायां स भृगुः शुक्रधातुके ।
 प्राणे हो नकुलीगः स्यात् च संवर्त्तय कीपगः ॥ ३० ॥
 रुद्रगङ्गीः प्रपूज्य ह्रींघीजेनाखिलमाप्नुयात् ।
 इत्याग्नेये महापुराणे भास्विनीमन्त्रादिन्वासी नाम
 पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

अष्टाष्टकदेश्यः ।

ईश्वर उवाच । तिस्रण्डीं सम्प्रवक्षामि ब्रह्मविष्णुमहेश्वरीं ।

१ य वाणीगस्य विषय म इति ज्ञ० ।

ओं नमो भगवते रुद्राय नमः । नमयामुण्डे नमयाकाशमाट्टृणां
सर्वकामार्थसाधनीनामजरामरीणां सर्व्वताप्रतिहतगतीनां स्वरू-
परूपपरिवर्त्तिनीनां सर्व्वसत्त्वयथीकारणोत्सादनोन्मूलनसमस्तक-
र्मप्रवृत्तानां सर्व्वमाट्टगुह्यं हृदयं परमसिद्धं परकर्मच्छेदनं परम-
सिद्धिकरमाट्टृणां वचनं शुभं ।

ब्रह्मखण्डपदे रुद्रैरेकविंशधिकं शतं ॥ १ ॥

तद्यथा, ओं नमयामुण्डे ब्रह्माणि अघोरे अमोघे वरदे विघ्ने
स्वाहा । ओं नमयामुण्डे माहेश्वरि अघोरे अमोघे वरदे विघ्ने
स्वाहा । ओं नमयामुण्डे कीमारि अघोरे अमोघे वरदे विघ्ने
स्वाहा । ओं नमयामुण्डे वैष्णवि अघोरे अमोघे वरदे विघ्ने
स्वाहा । ओं नमयामुण्डे वाराहि अघोरे अमोघे वरदे विघ्ने
स्वाहा । ओं नमयामुण्डे इन्द्राणि अघोरे अमोघे वरदे विघ्ने
स्वाहा । ओं नमयामुण्डे चण्डि अघोरे अमोघे वरदे विघ्ने
स्वाहा । ओं नमयामुण्डे ईशानि अघोरे अमोघे वरदे विघ्ने
स्वाहा^(१) ।

यथाचरपदानां हि विष्णुखण्डन्दितीयकं ।

ओं नमयामुण्डे ऊर्ध्वयोगि ज्वलितशिखरे^(१) विद्युज्जिह्वे
तारकासि पिङ्गलभ्रुवे विक्षतदंष्ट्रे क्रुद्धे ओं मांसशीणितसुरा-
सवप्रिये ह्रम २ ओं नृत्य २ ओं विजृम्भय २ ओं मायावै-
शोकरूपसहस्रपरिवर्त्तिनीतां ओं वन्ध २ ओं कुट्ट २ घिरि २
हिरि २ भिरि २ भामनि २ भामणि २ ओं द्रायणि २ सोमणि २

१ ओं नमयामुण्डे माहेश्वरीत्यादि, विघ्ने सार्व्वेदना पाठः प्र० पुस्तके मूर्ध्नि ।

१ ऊर्ध्वयोगि इति च०, क०, घ०, ङ० च ।

मारुतिर संजीवनिर हेरिर गेरिर घेरिर ओं सुरिर ओं
नमो मातृगणाय नमो नमो विघ्ने ।

एकत्रिंशत्पदं शम्भोः शतमन्त्रैकसप्ततिः ॥ २ ॥

हे घो' पञ्चप्रणवाद्यन्तां त्रिखण्डीञ्च जपेद् यजेत् ।

हे घो' ओकुञ्जिकाहृदयं पदसम्भौ तु योजयेत् ॥ ३ ॥

अकुलादितिमध्यस्थं कुलादेश त्रिमध्यगं ।

मध्यमादि त्रिमध्यस्थं पिण्डं पादे त्रिमध्यगं ॥ ४ ॥

त्रयार्धमात्रासंयुक्तं प्रणवाद्यं शिखाशिवां ।

ओं घो' शिखाभैरवाय नमः । एवीं एवीं एवीं सवीजत्र-
चरः ।

ङ्गां ङ्गीं ङ्गे निर्वीजन्त्रार्णं द्वात्रिंशद्वर्णकम्बरं ॥ ५ ॥

चादयय ककारान्ता अकुला च कुलक्रमात् ।

गशिनी भानुनी चैव पावनी शिव इत्यन्तः ॥ ६ ॥

गान्धारी ण्य पिण्डाची चपला गजनिहिका ।

म सृपा भयसारा स्यान्मध्यमा फोऽजराय च ॥ ७ ॥

कुमारी कालरात्री न सहटा द ध कालिका ।

फ शिवा भवघोरा ण ट वीभक्ता त विद्युता ॥ ८ ॥

ठ विम्बभरा गंगिन्या ठ ज्वालाज्ञान्तया तथा ।

कराली दुर्जया रङ्गी वामा ज्येष्ठा च रौद्राणि ॥ ९ ॥

ख काली क कुलालम्बी अनुलोमा द पिण्डिनी ।

आ वेदिनी इ रूपी वै गान्तिर्भूतिः कलाकुला ॥ १० ॥

षट् खट्गिनी उ वनिता ल कुला लृ तथा यदि ।

सुभगा वेदनादिन्या कराली अं च मध्यमा ॥ ११ ॥

अः अपेतरया पीठे पूज्याय गङ्गायः क्रमात् ।
 एवां सर्वीं सर्वौ महाभैरवाय नमः ।
 अश्वीया घृत्तकर्णी च राक्षसी चपणञ्जया ॥ १२ ॥
 पिङ्गाक्षी चाक्षया चेमा ब्रह्माख्यष्टकसंस्थिताः ।
 इला लीलावती नीला लङ्का लङ्गेश्वरी तथा ॥ १३ ॥
 लालसा विमला माला^(१) माहेश्वर्य्यष्टके स्थिताः ।
 इतायना विमलाक्षी क्रूङ्गारी वडवामुखी ॥ १४ ॥
 हाहारवा तथा क्रूरा क्रीडा बाला खरानना ।
 कौमार्या देहसम्भूताः पूजिताः सर्वसिद्धिदाः ॥ १५ ॥
 सर्वज्ञा तरला तारा ऋषिदा च हयानना ।
 सारासारस्रवद्ग्याहा शाश्वती^(१) वैष्णवीकुले ॥ १६ ॥
 तालुजिह्वा च रक्ताक्षी विद्युज्जिह्वा करङ्गिणी ।
 मेघनादा प्रचण्डोग्रा कालकर्णी कलिप्रिया ॥ १७ ॥
 वाराहीकुलसम्भूताः पूजनीया जयार्धिना ।
 चम्पा चम्पावती चैव प्रचम्पा ज्वलितानना ॥ १८ ॥
 पिशाची पिचुवक्ता च लोलपा ऐन्द्रीसम्भवाः ।
 पावनी याचनी चैव वामनी दमनी तथा ॥ १९ ॥
 विन्दुबेला वृहत्कुक्षी विद्युता विश्वरूपिणी ।
 चामुण्डाकुलसम्भूता मण्डले पूजिता जये ॥ २० ॥
 यमजिह्वा जयन्ती च दुर्जया च यमान्तिका^(१) ।

विडाली रेवती चैव जया च विजया तथा ॥ २१ ॥

महालक्ष्मीकुले जाता अष्टाष्टकमुदाहृतं ।

इत्याग्नेये महापुराणे अष्टाष्टकादिर्नाम यद्चत्वारिंश-
दधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

त्वरितापूजादिः ।

इन्द्र उवाच । ओं गुह्यकुलिके हुं फट् मम सर्वोपद्रवान् यन्त्र-
मन्त्रतन्त्रचूर्णप्रयोगादिकं येन कृतं कारितं भुङ्क्ते करिष्यति
कारयिष्यति तान् सर्वान् हनन् दंष्ट्राकरालिनि ह्रैं ह्रीं हुं
गुह्यकुलिकायै स्वाहा । ह्रीं ह्रीं खे(१) वां गुह्यकुलिकायै नमः ।

ह्रीं सर्वजनघोमणी जनानुकर्षिणी ततः ।

ह्रीं खे ख्यां(२), सर्वजनवशहारी तथा स्यान्नमोहनी ॥ १ ॥

ह्रीं ख्यौ(३), सर्वजनसुश्रुणी ऐं खं खूं घोमणी तथा ।

१ ह्रीं य य ये ख्यौ इति ह० ।

२ ह्रीं य य्यौ इति ह० । ख्यौ ख्यं इति

३ ह्रीं य य्यौ इति ह० । ख्यौ

ख्यं ।

ख्यं इति ह० ।

ऐं त्रितत्त्वं वीजं श्रेष्ठङ्गले पञ्चाक्षरी तथा ॥ २ ॥

फं श्रीं चीं श्रीं ह्रीं चैं वच्चे चै चै ह्रूं फट् ह्रीं नमः ।
श्रीं ह्रीं चै वच्चे चै चो ह्रीं फट् नवेयं त्वरिता पुनर्ज्ञेयाऽर्चिता
जये ।

ह्रीं सिंहायैत्यासनं स्यात् ह्रीं चै हृदयमौरितं ।

वच्चेऽथ शिरसे स्वाहा त्वरितायाः शिवः स्मृतः ॥ ३ ॥

चै ह्रीं शिखायै वीषट् स्याद् भवेत् चै कवचाय हुं ।

ह्रूं नेत्रत्रयाय वीषट् ह्रीमन्तश्च फडन्तकं ॥ ४ ॥

ह्रीं कारी(१) खेचरी चण्डा छेदनो चोभणी क्रिया ।

चैमकारी च ह्रीं कारी फट् कारी नवशक्तयः ॥ ५ ॥

अथ दूतीः प्रवक्ष्यामि पूज्या इन्द्रादिगाय ताः ।

ह्रीं नले बहुतुण्डे(२) च खगे ह्रीं(३) खेचरे ज्वालिनि
ज्वल ख खे छ छे शवविभीषणे(४) च छे चण्डे छेदनि करालि
ख खे छे चै खरहाङ्गी ह्रीं । चै वच्चे कपिले ह चै ह्रूं क्रून्ते-
जोवति रौद्रि मातः ह्रीं फे वे फे फे वक्त्रे वरी फे । पुटि पुटि
घोरि ह्रूं फट्(५) ब्रह्मवेतालि मध्ये ।

गुह्याङ्गानि च तत्त्वानि त्वरितायाः पुनर्वदे ॥ ६ ॥

ह्रीं ह्रूं हः(६) हृदये प्रोक्तं हेां हय शिरः स्मृतं ।

फां ज्वल ज्वलेति च शिखा वर्ग्य इले ह्रूं हुं हुं ॥ ७ ॥

१ क्री कारी इति ख० ।

४ शरविभीषणे इति ज० ।

२ श्रीं नले बहुतुण्डे इति ज० ।

५ ह्रूं फट् इति ख० ।

३ चने क्रीमिति ख० ।

६ क्री ह्रूं ह इति ख० ।

क्रौं चूं यौं नेत्रमित्युक्तं चौं अस्त्रं वै तंतच्च फट् हुं
खे वच्छे चैः झीं चे' हुं फट् वा ।

हुं शिरसैव मध्ये स्यात् पूर्वादीं खे सदागिवे ।

व ईयः के मनोमानी मत्ते तार्थौ झीं च माधवः ॥ ८ ॥

चे' व्रज्या हुं तथादित्यो दारुणं फट् सृताः सदा ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे त्वरितापूजादिर्नाम
सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सङ्ग्रामविजयपूजा ।

ईश्वर उवाच । शौं हे खु ख्यां सूर्याय सङ्ग्रामविजयाय नमः ।

ज्ञां झीं झूं झीं झीं झः ।

पठद्भानि तु सूर्यस्य सङ्ग्रामे जयदृष्य हि ।

श्रीं हं खं खगोहाय स्वाहा । स्फूं छूं हुं क्रूं यौं झीं के ।

प्रभूतं विमनं सारमारार्धं परमं सुखं ॥ १ ॥

धर्मज्ञानश्च वैराग्यमैश्वर्याद्यष्टकं यजेत् ।

अनन्तासनं सिंहासनं पद्मासनमतः परं ॥ २ ॥

कर्णिकाकेगराख्येव सूर्यसोमाग्निमण्डलं ।
 दीप्ता सूक्ष्मा^(१) जवा भद्रा विभूतिर्विमला तथा ॥ ३ ॥
 अमोघा विद्युता पूज्या नघमौ सर्वतीमुखी ।
 सत्त्वं रजस्तमयैव प्रकृतिं पुरुषं तथा ॥ ४ ॥
 आत्मानश्चान्तरात्मानं परमात्मानमर्चयेत् ।
 सर्वं विन्दुसमायुक्ता मायानिलसमन्विताः ॥ ५ ॥
 उषा प्रभा च सन्ध्या च साया भाया बलान्विता ।
 विन्दुविष्णुसमायुक्ता^(२) हारपालास्तथाष्टकं ॥ ६ ॥
 सूर्यं चण्डं प्रचण्डञ्च पूजयेद्बन्धकादिभिः ।
 पूजया जपहोमाद्यैर्युद्धादौ विजयो भवेत् ॥ ७ ॥

त्रेत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे सङ्ग्रामविजयपूजा नाम
 अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

नक्षत्रोत्तिष्ठोमः ।

इन्द्र उवाच । होमादृणादौ विजयो राज्याप्तिर्विघ्ननाशनं ।
 कृष्टे ष गृह्णित्वात् प्राणायामशतेन च ॥ १ ॥

अन्तर्जले च गायत्रीं जप्त्वा योऽहगधाचरेत् ।
 प्राणायामांश्च पूर्वाह्ने जुहुयात् पावके हविः ॥ २ ॥
 भैक्ष्यावाकभक्षी च फलमूलाशनोऽपि वा ।
 चीरशक्लपृष्ठाहार एकमाहारमाचरेत् ॥ ३ ॥
 शवत्समामिर्भवति लक्ष्मीहोमस्य पार्वति ।
 दक्षिणा लक्ष्मीहोमान्ते गावो वस्त्राणि कार्श्वनं ॥ ४ ॥
 सर्वोत्पातसमुत्पत्तौ पञ्चभिर्दशभिर्द्विजैः ।
 नास्ति लोके स उत्पातो यो ह्यनेन न शाम्यति ॥ ५ ॥
 मद्गन्धं परमं नास्ति यदस्मादतिरिच्यते ।
 कोटिहोमन्तु यो राजा कारयेत् पूर्ववद्विजैः ॥ ६ ॥
 न तस्य शत्रवः मङ्गल्ये जातु तिष्ठन्ति कर्हिचित् ।
 न तस्य मारुको देगे व्याधिर्वा जायते क्वचित् ॥ ७ ॥
 अतिवृष्टिरनावृष्टिर्भूषकाः गन्धमाः शुकाः ।
 राक्षसाद्याय शाम्यन्ति सर्वे च रिपवो रणे ॥ ८ ॥
 कोटिहोमे तु वरयेद्वाह्मणान्विंशतिं तथा ।
 शतघ्राय महस्रं वा यथेष्टाभृतिमाप्नुयात् ॥ ९ ॥
 कोटिहोमन्तु यः कुर्याद् द्विजो भूपोऽथवा च वित् ।
 यदिच्छेत् प्राप्नुयात्तत्तत् सगरीरो दिवं व्रजेत् ॥ १० ॥
 गायत्र्या ग्रहमन्त्रैर्वा कुष्माण्डीजातवेदसैः ।
 ऐन्द्रवारुणवायव्याम्याग्नेयैश्च वैष्णवैः ॥ ११ ॥
 शाक्तेयैः शाश्वतैः सौरैर्मन्त्रैर्होमार्चनात्ततः ।
 अयुतेनास्पसिद्धिः श्यामलक्ष्मीसोऽसिद्धार्थिभुत् ॥ १२ ॥
 सर्वपीडादिनागाय कोटिहोमोऽसिद्धार्थदः ।

यन्नीहितिलक्षीरघृतकुशप्रस्रातिकाः ॥ १३ ॥

पङ्कजोशीरदिल्वाम्बदला ह्रीमे प्रकीर्त्तिता ।

अष्टहस्तप्रमाणेन कोटिह्रीमेषु खातकं ॥ १४ ॥

तस्मादर्द्धप्रमाणेन लक्षह्रीमे विधीयते ।

ह्रीमोऽयुतेन लक्षेण कीट्याज्याद्यैः प्रकीर्त्तितः ॥ १५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युञ्जयार्णवे अयुतलक्षकोटिह्रीमो नामो
नपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

मन्वन्तराणि ।

अग्निरुवाच । मन्वन्तराणि वक्ष्यामि आद्यः स्वायम्भुवो मनुः ।

अग्नीध्राद्यामृतस्य सुता यमो नाम तदा सुराः ॥ १ ॥

श्रीर्षाद्याय सप्तर्षय इन्द्रस्यैव शतक्रतु ।

पारावताः सप्तपिता देवाः स्वारोचिषेऽन्तरे ॥ २ ॥

यिपचित्तथ देवेन्द्र ऊर्जस्ताम्भादयो द्विजाः ।

चैत्रकिम्पुरुषाः पुत्रामृततीययोत्तमो मनुः ॥ ३ ॥

सुगान्तिरिन्द्रो देवाय सुधामाद्या यगिष्ठजाः ।

सप्तर्षयोऽजाद्याः पुत्रायतुर्थस्ताममो मनुः ॥ ४ ॥

स्वरूपाद्याः सुरगणाः शिखिरिन्द्रः सुरेश्वरः ।
 ज्योतिर्वामादयो विप्रा नव ख्यातिमुखाः सुताः ॥ ५ ॥
 रैवते वितथञ्चेन्द्रो अमिताभास्तथा सुराः ।
 हिरण्यरोमाद्या मुनयो^(१) बलवन्धादयः सुताः ॥ ६ ॥
 मनोजवद्याक्षुषेऽय इन्द्रः स्वात्यादयः सुराः ।
 सुमेधाद्या महर्षयः पुरुप्रभृतयः सुताः ॥ ७ ॥
 विवस्वतः सुतो विप्रः आह्रदेवो मनुस्मृतः ।
 आदित्ववसुद्राद्या देवा इन्द्रः पुरन्दरः ॥ ८ ॥
 वशिष्ठः काश्यपोऽथात्रिर्जमदग्निः सगीतमः ।
 विष्णामित्रभरद्वाजी मुनयः सप्त साम्प्रतं ॥ ९ ॥
 इक्ष्वाकुप्रमुखाः पुत्रा अंशेन हरिराभवत् ।
 स्वायम्भुवे मानसोऽभूद्जितस्तदनन्तरे ॥ १० ॥
 सत्यो हरिर्देववरो वैकुण्ठो वामनः क्रमात् ।
 ऋष्याजः सूर्यपुत्रस्तु भविता चाष्टमो मनुः ॥ ११ ॥
 पूर्वस्य च सवर्णोऽसी सावर्णिर्भविताष्टमः ।
 सुतपाद्या देवगणा दैशिमदृश्रीणिकादयः ॥ १२ ॥
 मुनयो बलिरिन्द्रय विरजप्रमुखाः सुताः ।
 नवमो दक्षसावर्णिः पाराद्याश्च तदा सुराः^(२) ॥ १३ ॥
 इन्द्रश्चैवाङ्गुतस्त्रेपां सवनाद्या द्विजोत्तमाः ।
 दृतकोत्वादयः सुता नृह्यसावर्णिरित्यतः ॥ १४ ॥
 सुखादयो देवगणास्त्रेपां शान्तिः शतक्रतुः ।

१ हिरण्यरोमाद्या ऋषय इति ज० ।

२ तथा सुरा इति व० ।

हविष्याद्याय मुनयः सुक्षेत्राद्याय तक्षुताः ॥ १५ ॥
 धर्मसावर्णिकथाय विहङ्गाद्यास्तदा सुराः ।
 गणेशेन्द्रो निधराद्या मुनयः पुत्रका मनोः ॥ १६ ॥
 सर्वत्रगाद्या रुद्राख्यः सावर्णिर्भविता मनुः ।
 ऋतधामा सुरेन्द्रश्च हरिताद्याय देवताः ॥ १७ ॥
 तपस्याद्याः सप्तर्षयः सुता वै देववन्मुखाः ।
 मनुस्त्रयोदशो रौच्यः सूत्रामाणादयः सुराः ॥ १८ ॥
 इन्द्रो दिवस्यतिस्तेषां दानवादिविमर्दनः ।
 निर्मोहाद्याः सप्तर्षयश्चित्तसेनादयः सुताः ॥ १९ ॥
 मनुश्चतुर्दशो भौत्यः शुचिरिन्द्रो भविष्यति ।
 चाक्षुपाद्याः सुरगणा अग्निबाह्वादयो द्विजाः ॥ २० ॥
 चतुर्दशस्य भौत्यस्य पुत्रा ऊरुमुखा मनोः ।
 प्रवर्त्तयन्ति वेदाय भुवि सप्तर्षयो दिवः ॥ २१ ॥
 देवा यज्ञभुजस्ते तु भूः पुत्रैः परिपाल्यते ।
 ब्रह्मणो दिवसे ब्रह्मन्ननवस्तु चतुर्दश ॥ २२ ॥
 मन्वाद्याय हरिर्वेदं हापरान्ते विभेद सः ।
 प्राद्यो वेदश्चतुष्पादः शतसाहस्रसंश्रितः ॥ २३ ॥
 एकायासीद् यजुर्वेदस्यं चतुर्हा व्यकल्पयत् ।
 प्राध्वर्य्यं यजुर्भिस्तु षट्गभिर्होत्रं तथा मुनिः ॥ २४ ॥
 'पौत्राच' सामभियक्ते ब्रह्मत्वश्चाप्यथर्षभिः ।
 प्रथमं घ्यासगिष्यस्त, पैलो हृत्वेदपारगः ॥ २५ ॥
 इन्द्रः प्रमत्तये प्रादादास्तन्नाय च संहितां ।
 भोष्यादिभ्यां ददौ सोपि चतुर्हा निजसंहितां ॥ २६ ॥

यजुर्वेदतरोः शाखाः सप्तविंशन्महामतिः ।
 वैशम्पायननामासौ व्यासशिष्यश्चकार वै ॥ २७ ॥
 काण्वा वाजसनेयाद्या याज्ञवल्क्यादिभिः स्मृताः ।
 सामवेदतरोः शाखा व्यासशिष्यः सजैमिनिः ॥ २८ ॥
 सुमन्तुश्च सुकर्मा च एकैकां संहितां ततः ।
 षट्कृते च सुकर्माख्यः सहस्रं संहितां गुरुः ॥ २९ ॥
 सुमन्तुयाथर्वतरुं व्यासशिष्यो विभेद तं ।
 शिष्यान्ध्यापयामास प्रैष्यन्नादान् सहस्रशः ॥ ३० ॥
 पुराणसंहितां चक्रे सुतो व्यासप्रसादतः ।

इत्याग्नेये महापुराणे मन्वन्तराणि नाम पञ्चाशदधिक-
 शतततोऽध्यायः ॥

अथैकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

वर्णंतरधर्माः ।

अग्निरुवाच । मन्वाद्यो भुक्तिमुक्तिधर्मांश्चीर्त्वाप्नुवन्ति यान् ।
 प्रोचि परशुरामाय वरुणीकृन्तु पुष्करः ॥ १ ॥
 पुष्कर उवाच । वर्णाद्यमेतराणान्ते धर्मान्वक्ष्यामि सर्वदान् ।
 मन्वादिभिर्भिगदितान् वासुदेवादितुष्टिदान् ॥ २ ॥

अहिंसा सत्यवचनन्दया भूतेष्वनुग्रहः ।
 तीर्थानुसरणं दानं ब्रह्मचर्यममत्सरः ॥ ३ ॥
 देवहिजातिशुश्रूषा गुरुणाश्च भृगूत्तम ।
 यवणं सर्वधर्माणां पितृणां पूजनं तथा ॥ ४ ॥
 भक्तिश्च नृपतौ नित्यं तथा सच्छास्त्रनेत्रता ।
 आनृशंस्यन्तितिक्षा च तथा चास्तित्त्वमेव च ॥ ५ ॥
 वर्णाश्रमाणां सामान्यं धर्माधर्मं^(१) समीरितं ।
 यजनं याजनं दानं वेदाद्यध्यापनक्रिया ॥ ६ ॥
 प्रतिग्रहश्चाध्ययनं विप्रकर्माणि निर्दिशेत् ।
 दानमध्ययनञ्चैव यजनञ्च यथाविधि ॥ ७ ॥
 क्षत्रियस्य सवैश्यस्य कर्मेदं परिकीर्त्तितं ।
 क्षत्रियस्य विशेषेण पालनं दुष्टनिग्रहः ॥ ८ ॥
 कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यस्य परिकीर्त्तितं ।
 शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा सर्वशिल्पानि वाप्यथ ॥ ९ ॥
 मौञ्जीबन्धनतो जन्म विप्रादेश द्वितीयकं ।
 आशुलोस्येन वर्णानां जातिर्न्नाट्समा स्मृता ॥ १० ॥
 चण्डालो ब्राह्मणीपुत्रः शूद्राश्च प्रतिलोमतः ।
 सूतस्तु क्षत्रियाज्जातो वैश्याश्चै देवलस्तथा ॥ ११ ॥
 पुंससः क्षत्रियापुत्रः शूद्रात् स्यात् प्रतिलोमजः ।
 भागधः स्यात्तथा वैश्याच्छूद्रादायोगवो भवेत् ॥ १२ ॥
 वैश्यायां प्रतिलोमेभ्यः प्रतिन्नीगाः सहस्रशः

विवाहः सदृशैस्तेषां नीत्तमैर्नाधमैस्तथा ॥ १३ ॥
 चण्डालकर्म निर्दिष्टं ब्रह्मिणां घातनं तथा ।
 स्त्रीजीवन्तु तद्द्रक्षाप्रोक्तं^(१) वेदेहकस्य च ॥ १४ ॥
 सूतानामश्वसारथ्यं पुकसानाञ्च व्याधता ।
 स्तुतिक्रिया भागधानां तथा चायोगदस्य च ॥ १५ ॥
 रङ्गावतरणं प्रोक्तं तथा शिल्पैश्च जीवनं ।
 वहिर्यामनिवासश्च कृतचेलस्य धारणं ॥ १६ ॥
 न संस्पर्शस्तथैवान्यैश्चण्डालस्य विधीयते ।
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा देहत्यागोऽत्र यः कृतः ॥ १७ ॥
 स्त्रीबालाद्युपपत्तौ वा वाह्यानां सिद्धिकारणं ।
 • सङ्करे जातयो ज्ञेयाः पितुर्मातुश्च कर्मतः ॥ १८ ॥
 • इत्याग्नेये महापुराणे वर्णान्तरधर्मा नामैकपञ्चाश-
 दधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

गृहस्थवृत्तिः ।

पुङ्कर उवाच । आजीवंन्तु यथोक्तेन ब्राह्मणः स्वेन कर्मणा ।
 क्षत्रविट्शूद्रधर्मेण जीवेन्नैव तु शूद्रजात् ॥ १ ॥
 क्षपिवाण्णियगोरक्ष्यं कुशीदञ्च दिजयरेत् ।
 गोरसं शुडलवखलाक्षामांसानि वर्जयेत् ॥ २ ॥

भूमिं भित्वीपधीच्छित्वा हत्वा कीटपिपीलिकान् ।
 पुनन्ति खलु यज्ञेन कर्षका देवपूजनात् ॥ ३ ॥
 हलमष्टगवं धर्म्यं षड्गवं जीवितार्थिनां ।
 चतुर्गवं नृगंमानां द्विगवं धर्मघातिनाम् ॥ ४ ॥
 ऋतामृताभ्यां जीवेत मृतेन प्रमृतेन वा ।
 सत्यामृताभ्यामपिवा न म्रहत्या कदा च न ॥ ५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे गृहस्यहत्तयो नाम द्विपञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

ब्रह्मचर्याश्रमधर्मः ।

पुष्कर उवाच । धर्ममाश्रमिणां वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।
 षोडशर्तुनिशा स्त्रीणामाद्यास्त्रिस्त्रस्तु गर्हिताः ॥ १ ॥
 व्रजेद्युग्मासु पुत्रार्थी कर्माधानिकमिष्यते ।
 गर्भस्य स्पष्टताज्ञाने भवनं स्पन्दनात् पुरा । २ ॥
 पठेऽष्टमे वा सीमन्तं पुत्रीयं नामभं शुभं ।
 अष्टिभ्रमनाद्यां कर्त्तव्यं जातकर्म विचक्षणैः ॥ ३ ॥
 अशौचे तु व्यतिक्रान्ते नामकर्म विधीयते ।
 गर्भान्तं वाक्षणस्योक्तं वर्मान्तं चतुर्विधं तु ॥ ४ ॥
 गुह्यदाभात्कं नाम प्रगभ्यं वैश्वशूद्रयोः ।

गर्भान्तं व्रक्षणस्योक्तं वर्मान्तं चत्रियस्य च ॥ ५ ॥

गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः ।

बाल निवेदयेद्बर्ध्ने तव पुत्रोऽयमित्युत । ६ ॥

यथाकुलन्तु चूडाहृद् व्राक्षणस्योपनायनं ।

गर्भाष्टमेऽष्टमे वाव्ये गर्भादिकादशे नृपे ॥ ७ ॥

गर्भान् हाटशे वैश्ये षोडशाब्दादितो न हि ।

मुद्धानां वल्कलानान्तु क्रमान्मौज्याः प्रकीर्त्तिताः ॥ ८ ॥

मार्गवेद्याध्रवास्तानि चर्माणि व्रतचारिणां ।

पर्णाप्यलविल्वानां क्रमाद्दण्डाः प्रकीर्त्तिताः ॥ ९ ॥

केयदेयललाटास्यतुल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ।

श्वक्राः सत्वचः सर्वे नाविमुष्टास्तु दण्डकाः ॥ १० ॥

यासोपवीते कार्पासघोमोर्णानां यथाक्रमं ।

धादिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितं ॥ ११ ॥

प्रथमं तत्र भिक्षेत यत्र भिक्षा ध्रुवं भवेत् ।

स्त्रीणाममन्त्रतप्तानि विवाहस्तु समन्तकः ॥ १२ ॥

उपनीय गुरुः गिष्यं सिद्धयेष्यौषमादितः ।

आचारमनिकार्यं च सन्ध्योपासनमेव च ॥ १३ ॥

आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।

त्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ॥ १४ ॥

सायं प्रातय जुहुयान् नामिध्यं व्यस्तहस्तकं ।

मधु मांसं जनैः साहं गीतं नृत्यञ्च वै त्यजेत्^(१) ॥ १५ ॥

१ नृत्यञ्च यज्जेदिति ७३, २०, ३०, ४०, आदि, नृत्यञ्च वै त्यजेदित्यत्र
४०, ५०, २० च । प्रातः प्रातर्धे- प्रातः ज० पृथगे वाचि ।

हिंसाम्परापवादं च अग्नीसं च विजेपतः ।
 दण्डादि धारयेद्यष्टमस्य चिघ्नान्यधारणं ॥ १६ ॥
 वेदस्वीकारणं कृत्वा स्याद्यद्वै दशदक्षिणः ।
 नेष्टिको ब्रह्मचारी वा देहान्तं निवसेद्गुरो ॥ १७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे ब्रह्मचर्याश्रमो नाम त्रिपञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

विवाहः ।

शुक्ल उवाच । विप्रयतस्त्रो विन्देत् भार्यांश्चिन्तस्तु भूमिपः ।
 हे च वैश्यो यथाकामं भार्यैकामपि चान्यजः ॥ १ ॥
 धर्मकार्याणि सर्वाणि न कार्याण्यसवर्णया ।
 पाणिर्षोष्ठः सवर्णासु गृह्णीयात् चत्रिया शरं ॥ २ ॥
 वैश्या प्रतीदमादद्याद्दशां वै चान्यजा तथा ।
 सक्तं कन्या प्रदातव्या हरंस्तं चौरदण्डभाक् ॥ ३ ॥
 अपत्यविकाशसक्ते निष्कृतिर्न विधीयते ।
 कन्यादानं शचीयागो(१) विवाहोऽथ चतुर्थिका ॥ ४ ॥

- विवाहमेतत् कथितं नामकर्मचतुष्टयं ।
 नष्टे मृते प्रव्रजिते क्लेशे च पतिते पतौ ॥ ५ ॥
 पञ्चस्नापन्सु नारीणां पतिरन्यो विधीयते ।
 मृते तु देवरे देयात् तदभावे यथेच्छया ॥ ६ ॥
 पूर्वोचितयमाग्नेयं वायव्यं शीत्तरात्रयं ।
 रोहिणी चेति चरणे भक्षणः शस्यते सदा ॥ ७ ॥
 नेकगोत्रान्तु वरयेन्नैकार्षेयाञ्च भार्गव ।
 पितृतः सप्तमाद्रूङ्मातृतः पञ्चमात्तया ॥ ८ ॥
 आह्वय दानं भाह्वः स्यात् कुलशीलयुताय तु ।
 पुरुषांस्तारयेत्तज्जो नित्यं कन्याप्रदानतः ॥ ९ ॥
 तथा गोमिथुनादानाद्विवाहस्वार्प उच्यते ।
 प्रार्थिता दीयते यस्य प्राजापत्यः स धर्मकृत् ॥ १० ॥
 शुक्लेन चासुरी मन्दो गान्धर्वी वरणान्निधः ।
 राघवी युद्धहरणात् पैशाचः कन्यकाच्छ्रुत्वात् ॥ ११ ॥
 वैवाहिकेऽङ्गि(१) कुर्वीत कुम्भकारमृदा शची ।
 ललायये तु तां पूज्य वाद्याद्यैः(१) स्त्रीं गृहत्रयेत् ॥ १२ ॥
 प्रशमे केशवे नैव विवाहः कार्य एव हि ।
 पौषे चैत्रे कुजदिने रिक्ताविष्टितिद्यौ न च ॥ १३ ॥
 न शुक्रजीवेऽस्तमिते न शशाङ्के ग्रहार्हिते ।
 अर्काकिंभौमयुक्ते भे व्यतीपातहते न हि ॥ १४ ॥
 सोम्यं पित्राञ्च यायव्यं सावित्रं रोहिणी तथा ।

* १ वैवाहिकेऽङ्गि इति म०, व०, अ०, १ वाचीवेरिति म०, व०, अ० च ।

उत्तरात्रितयं मूलं मैत्रं षोष्णं विवाहभं ॥ १५ ॥
 मानुषाख्यस्तथा सन्तो मानुषाख्यांगकः शुभः ।
 तृतीये च तथा षष्ठे दशमैकादशेऽष्टमे ॥ १६ ॥
 अर्काक्षिचन्द्रतनयाः प्रशस्ता न कुजोऽष्टमः ।
 सप्तान्द्याष्टमवर्गेषु शेषाः शस्ता अहोत्तमाः ॥ १७ ॥
 तेषामपि तथा मध्यात् षष्ठः शुक्रो न शस्यते ।
 वैवाहिके भे कर्त्तव्या तथैव च चतुर्थिका ॥ १८ ॥
 न दातव्या अहास्तत्र चतुराद्यास्तथैकगाः ।
 पर्ववर्जं स्त्रियं गच्छेत् सत्या दत्ता सदा रतिः ॥ १९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे विवाहो नाम चतुःपञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:~:—

आचारः ।

पुष्कर उवाच । ब्राह्मे मुहूर्त्ते चोत्थाय विष्णुादोन् दैवतान् अरेत्
 उभे मूत्रपुरीषे तु दिषा कुर्यादुदङ्मुखः ॥ १ ॥
 राधो च दक्षिणे कुर्यादुभे सन्ध्ये यथा दिषा ।
 न मार्गादौ जले षोष्णं सतृणायां सदाचरेत् ॥ २ ॥

शौचं कृत्वा मृदान्मय भक्षयेद्दन्तधावनं ।

निम्बं नैमित्तिकं काम्यं क्रियाङ्गं मलकर्षणं ॥ ३ ॥

क्रियास्नानं तथा पङ्कं षोढास्नानं प्रकीर्तितं ।

अस्नातस्याफलं कार्यं प्रातःस्नानं चरेत्ततः ॥ ४ ॥

भूमिठसुहृतात् पुण्यं ततः प्रस्रवणोदकं ।

ततोऽपि सारमं पुण्यं तस्मान्नादेयमुच्यते ॥ ५ ॥

तोर्धतोयं ततः पुण्यं गाङ्गं पुण्यं तु सर्वतः ।

संशोधितमलः पूज्यं निमग्नय जलाशये ॥ ६ ॥

उपस्रुश्व ततः कुर्यादम्भसः परिमार्जनं ।

हिरण्यवर्णास्त्रिसृभिः शत्रो देवीति चाप्यथ ॥ ७ ॥

आपोहिष्ठेति तिष्ठभिरिदमापस्तंथैव च ।

ततो जलाशये मग्नः कुर्यादन्तर्जलं जपं ॥ ८ ॥

तत्राघमर्षणं सूक्तं द्रुपदां वा तथा जपेत् ।

युञ्जते मन इत्येवं सूक्तं वाप्यथ पौरुषं ॥ ९ ॥

गायत्रीं तु विशेषेण अघमर्षणसूक्तके ।

देवता भावहृत्तस्तु ऋषिषेवाघमर्षणः ॥ १० ॥

छन्दयानुष्टुभं तस्य भावहृत्तो हरिः स्मृतः ।

आपीडमानः शार्टीं तु देवतापितृतर्पणं^(१) ॥ ११ ॥

पौरुषेण तु सूक्तेन द्देवैवोदकाञ्जलिं ।

ततोऽग्निहवनं^(१) कुर्याद्दानं दत्त्वा^(१) तु शक्तितः ॥ १२ ॥

१ तत्राघमर्षणमित्यादिः देवतापितृतर्पणं - १ ततोऽग्निहवनमिति व०, व० च ।

दमित्यत्र पाठ अ० पुस्तके मादि । १ दौषं दमेति अ० ।

ततः समभिगच्छेत योगक्षेमार्थमीश्वरं ।

आसनं शयनं यानं आद्याऽपत्यङ्गमण्डलः ॥ १३ ॥

आत्मनः शुचिरेतानि परेषां न शुचिर्भवेत् ।

भाराकान्तस्य शुर्विण्याः पत्या देवो गुरुष्वपि ॥ १४ ॥

न पश्येच्चार्कमुद्यन्तघास्तं यान्तं न चाश्रसि ।

नेचेन्नग्नां स्त्रियं कूपं शूनास्थानमघौघिनं ॥ १५ ॥

कार्पासास्थि तथा भस्म नाक्रामेद् यश्च कुम्भितं ।

अन्तःपुरं वित्तगृहं परदीत्यं ब्रजेन्न हि^(१) ॥ १६ ॥

नारोहेद्विषमात्रावन्न हस्तं न च पर्वतं ।

अर्थायतनशास्त्रेषु तथैव स्यात् कुतूहली ॥ १७ ॥

सोष्टमर्ही तृणच्छेदी नखखादी विनश्यति ।

सुखादिवादनं नेहैद् विना दीपं न रात्रिम^(१) ॥ १८ ॥

नाहारेण विग्रेहेश्म न च वक्त्रं विरागयेत् ।

कथाभङ्गं न कुर्वीत न च वासोविपर्ययं ॥ १९ ॥

भद्रं भद्रमिति ब्रूयान्निष्टं कीर्त्तयेत् क्वचित् ।

पालाशमासनं वर्ज्यं देवादिच्छायया^(१) ब्रजेत् ॥ २० ॥

न मध्ये पूज्ययोर्यायात् नोच्छिष्टस्तारकादिदृक् ।

नद्यान्वान्यां नदीं ब्रूयाच्च कण्डूयुद्-द्विहस्तकं ॥ २१ ॥

असन्तर्प्य पितृन् देवान्प्रदीपारञ्च न ब्रजेत् ।

मलादि प्रक्षिपेन्नाप्^(१) न नग्नः स्नानमाचरेत् ॥ २२ ॥

१ परभूमौ भवेन्न हि इति भ० ।

१ देवादिच्छाययेति ष०, क०, न० च ।

१ सोष्टमर्हीत्यादि, नरात्रिम इत्यत्र

४ मलादि क्षेपयेन्नाप् इति भ०, ट०

पाठः, न० उक्तये नास्ति ।

ततः समभिगच्छेत् योगक्षेमार्थमीश्वरं ।

स्रजस्नात्मनापनयेत् खरादिक-रजस्यजेत् ॥ २३ ॥

हीनाद्वावहसेत् गच्छेन्नादेशे निवसेच्च तैः ।

वेद्यराजनदीक्षोने स्नेच्छस्त्रीबहुनायके ॥ २४ ॥

रजस्वलादिपतितैर्न भाषेत् केशवं स्मरेत् ।

नासंवृतमुखः कुर्याद्वासं^(१) जृम्भां तथा क्षुतं ॥ २५ ॥

प्रभोरप्यवमानं स्यद्द्वीपयेद्वचनं बधः ।

इन्द्रियाणां नानुकूली वेगरोधं न कारयेत् ॥ २६ ॥

नोपेक्षितव्यो व्याधिः स्याद्भिपुरत्वोऽपि^(२) भार्गव ।

रथ्यातिगः सदाचामेत्^(३) विभृयात्वाग्निवारिणी ॥ २७ ॥

न हुद्दुर्थाच्छिवं पूज्यं पादं पादेन नाक्रमेत् ।

प्रत्यक्षं वा परोक्षं वा कस्य चिन्नाप्रियं वदेत् ॥ २८ ॥

वेदशास्त्रनरेन्द्रर्षिदेवनिन्दां विवर्जयेत् ।

स्त्रीणामीर्षां^(४) न कर्त्तव्या विश्वासन्तासु वर्जयेत् ॥ २९ ॥

धर्मश्रुतिं देवरतिं^(५) कुर्याद्दर्मादि नित्यशः^(६) ।

मीमंस्य पूजां जग्मर्षे विप्रदेवादिपूजनं ॥ ३० ॥

१ कुर्याद्वासं इति ख०, उ० च ।

२ रिपुर्भोगोपि इति ख० ।

३ सदाचामेति ख० ।

४ स्त्रीणां मिर्षेति ख० ।

५ देवरतिमिति ग०, घ०, ङ०, च०,

उ० च । देवमतिमिति ख०, घ०

च ।

६ भद् भद्मिति ब्रूयादिभ्यादि, कुर्या

दर्मादि नित्यश इत्यत्र पाठः ख०

पुस्तके नास्ति ।

ततः समभिगच्छेत योगक्षेमार्थमीश्वरं ।

आसनं शयनं यानं जाघाऽपत्यङ्गमण्डलः ॥ १३ ॥

आत्मनः शुचिरेतानि परेषां न शुचिर्भवेत् ।

भाराक्रान्तस्य शुर्विख्याः पत्या देयो गुरुष्वपि ॥ १४ ॥

न पश्येच्चार्कमुद्यन्तग्रास्त यान्तं न चान्धसि ।

नेचेन्ननां स्त्रियं कूपं शूनास्थानमघौघिनं ॥ १५ ॥

कार्पासास्थि तथा भस्म नाक्रामेद् यश्च कुम्भितं ।

अन्तःपुरं वित्तगृहं परदीप्यं ब्रजेन्न हि^(१) ॥ १६ ॥

नाराहेहिपमान्नावन्न वृचं न च पर्वतं ।

अर्थायतनशास्त्रेषु तथैव स्यात् कुतूहली ॥ १७ ॥

लोष्टमर्द्दीं तृणच्छेदी नखखादीं विनश्यति ।

मुखादिवादनं नेहेद् विना दीपं न रात्रिगः^(१) ॥ १८ ॥

नादारेण विशेद्देश्म न च वक्त्रं विरागयेत् ।

कथाभङ्गं न कुर्वीत न च वासोविपर्ययं ॥ १९ ॥

भद्रं भद्रमिति ब्रूयान्निष्टं कीर्त्तयेत् क्वचित् ।

पासाशमासनं वर्ज्यं देवादिच्छायया^(२) ब्रजेत् ॥ २० ॥

न मध्ये पूज्यधीर्यायात् नोच्छिष्टस्तारकादिदृक् ।

नद्यात्रान्यां नदीं ब्रूयान्न कण्डूयेद् द्विहस्तक ॥ २१ ॥

असन्तर्प्यं पितॄन् देवान्नदीपारश्च न ब्रजेत् ।

मलादिं प्रक्षिपेन्नाप्^(३) न नग्नः स्नानमाचरेत् ॥ २२ ॥

१ परभृतो भवेन्न हि इति भ० ।

२ देवादिच्छाययेति श०, ह०, व० च ।

३ लोष्टमर्द्दीत्यादि, भरापिग इत्यल

४ मलादि क्षेपणेक्षापुत्र इति ल०, ट०

ततः समभिगच्छेत् योगक्षेमाद्यमीश्वरं ।
 स्रजवात्मनापनयेत् खरादिक-रजस्यजेत् ॥ २३ ॥
 हीनाप्रावृष्टसेत् गच्छेन्नादेशे नियमेन तैः ।
 वेद्यराजनदीहोने स्नेच्छस्त्रीबहुनायके ॥ २४ ॥
 रजस्रलादिपतितैर्न भाषेत् केशवं स्मरेत् ।
 नासंहतमुखः कुर्याद्वासं^(१) जृम्भां तथा घृतं ॥ २५ ॥
 प्रभोरप्यवमानं स्रङ्गोपयेद्दहनं बधः ।
 इन्द्रियाणां नानुकूली वेगरोधं न कारयेत् ॥ २६ ॥
 नोपेक्षितव्यो व्याधिः स्याद्विपुरत्योऽपि^(२) भार्गव ।
 रथ्यातिगः सदाचामेत्^(३) विभृयात्त्राग्निवारिणी ॥ २७ ॥
 * न दृढुर्ध्याच्छिवं पूज्यं पादं पादेन नाक्रमेत् ।
 * प्रत्यक्षं वा परोक्षं वा कस्य चित्प्राप्तियं वदेत् ॥ २८ ॥
 वेदगास्त्रनरेन्द्रिर्षिदेवनिन्दां विवर्जयेत् ।
 स्त्रीणामीपां^(४) न कर्त्तव्या विखासन्तासु वर्जयेत् ॥ २९ ॥
 धर्मश्रुतिं देवरतिं^(५) कुर्याद्दर्मादि नित्यशः^(६) ।
 भोमस्य पूर्वा जन्मर्षे विप्रदेवादिपूजनं ॥ ३० ॥

१ कुर्व्याद्वासं इति ७०, ८० वा ।

२० वा । ब्रह्मनिमित्ति ७०, ८०

१ रिपुर्भोगोपि इति ८० ।

७ ।

२ धमाचामेति ७० ।

६ अद् अद्मिति ब्रूयादिन्यादि, कुर्याद्

३ स्त्रीणांमिषेति ७० ।

दर्मादि नित्यश इत्यत्र पाठ ७०

४ देवनिमित्ति ३०, ३०, ७०, ७०, ७०

दुसुखे वाधि ।

पठोचतुर्दशदश्यामभ्यङ्गं वर्जयेत्तथा ।

दूराद्गृहान् मूत्रविष्टे नोत्तमैर्वैरमाचरेत् ॥ ३१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे आचाराध्यायो नाम पक्षपञ्च
शदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

द्रव्यशुद्धिः ।

पुष्कर उवाच । द्रव्यशुद्धिं प्रवक्ष्यामि पुनःपाकेन-सूत्रमयं ।

शुद्धेयन् मूत्रपुरीषाद्यैः स्पृष्टन्ताम्रं सुवर्णकं ॥ १ ॥

आधत्ति तच्चान्यथा तु वारिणास्त्रे न ताम्रकं ।

घारेण कांस्यलीहानां मुक्तादेः चालनेन तु ॥ २ ॥

अजानां(१) चैव भाण्डानां सर्वस्याश्ममयस्य च ।

शाकरञ्जमूलफलवैदलानां तथैव च ॥ ३ ॥

मार्जनाद्यन्नपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि ।

उष्णाम्बुना सस्त्रेहानां शुद्धिः सममार्जनाद्गृहे ॥ ४ ॥

शोधनाभ्युत्थणादस्त्रे (१) मृत्तिकाद्भिर्विशोधनं ।
 बहुर्वस्त्रे प्रोक्षणाच्च दारवाणाच्च तक्षणात् ॥ ५ ॥
 प्रोक्षणात् संहतानान्तु द्रवाणाच्च तथोत्प्लवात् ।
 शयनासनयानानां शूर्पस्य शकटस्य च ॥ ६ ॥
 शुद्धिः सम्प्रोक्षणाच्च ज्ञेया पलालेश्वनयोस्तथा ।
 सिद्धार्थकानाद्भस्त्रेण शृङ्गदन्तनवस्य च ॥ ७ ॥
 गोवालैः पलपात्राणामस्थ्रां स्याच्छृङ्गवत्तथा ।
 निर्यासानां गुडानाच्च लवणानां च शोधणात् ॥ ८ ॥
 कुशभकुसुमानाच्च ऊर्णाकार्पोसयोस्तथा ।
 शुद्धबदीगतं तीयं मुख्यन्तद्वत् प्रसारितं ॥ ९ ॥
 मुखवर्जश्च गौः शुद्धा शुद्धमश्वजयोर्मुखं ।
 नारीणाञ्चैव वल्गानां शकुनीनां शनी मुखं ॥ १० ॥
 मुखैः प्रस्त्रवणे हृत्ते शृगयायां सदा शुचि ।
 भुक्त्वा क्षुत्वा तथा सुप्त्वा पीत्वा चाभो विगाद्य च ॥ ११ ॥
 रथ्यामाक्रम्य चाचामिदासो विपरिधाय च ।
 मार्जारयह्कमाच्छृङ्गयतुर्थेऽङ्घ्रि रजस्त्रला ॥ १२ ॥
 चाता स्त्री पद्ममे योग्या देवे पित्रे च कर्मणि ।
 पद्मापाने दशैकस्त्रिभुयोः सप्त मृत्तिकाः ॥ १३ ॥
 एकां सिद्धे मृदं दद्यात् करयोस्त्रिद्विमृत्तिकाः ।
 ब्रह्मचारियनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणं ॥ १४ ॥
 श्रीफलैरंशुपदानो चीमाणाङ्गोरसर्षपैः ।

पठौचतुर्दशष्टम्यामभ्यङ्गं वर्जयेत्तथा ।

दूराद्गृहान् मूत्रविधे नोत्तमेर्वैरमाचरेत् ॥ ३१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे आचाराध्यायो नाम षष्ठपञ्च
शदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

द्रव्यशुद्धिः ।

पुष्कर उवाच । द्रव्यशुद्धिं प्रवक्ष्यामि पुनःपाकेन नृगमयं ।

शुद्धेऽन् मूत्रपुरीषाद्यैः स्पृष्टन्ताम्बं सुवर्णकं ॥ १ ॥

आवर्त्तितञ्चान्यथा तु वारिणाम्बेन ताम्बकं ।

घारेण कांस्यलोहानां मुक्तादेः क्षालनेन तु ॥ २ ॥

अधानां^(१) चैव भाण्डानां सर्वस्याश्रममयस्य च ।

शाकरज्जम्बूलफलवैदलानां तथैव च ॥ ३ ॥

मार्जनायज्ञपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि ।

उष्णाम्बुना सस्त्रेहानां शुद्धिः सम्मार्जनाद्गृहे ॥ ४ ॥

शोधनाभ्युत्थनादस्ते (१) मृत्तिकाद्विविंशो धनं ।
 बहुवस्ते प्रोक्षणाच्च दारवाणाच्च तक्षणात् ॥ ५ ॥
 प्रोक्षणात् संहतानान्तु द्रवाणाच्च तथोत्प्लवात् ।
 शयनासनयानानां शूर्पस्य शकटस्य च ॥ ६ ॥
 शक्तिः सम्प्रोक्षणाञ्च श्रेया पलालेभ्यनयोस्तथा ।
 सिद्धार्थकानाद्वस्तेन शृङ्गदन्तमयस्य च ॥ ७ ॥
 गोवालैः पलपात्राणामस्त्रां स्याच्छृङ्गवसथा ।
 निर्यासानां गुडानाच्च लवणानां च शीपणात् ॥ ८ ॥
 कुशम्बकुसुमानाच्च कर्णाकार्पासयोस्तथा ।
 शङ्खदीगतं तोयं पुष्पन्तद्वत् प्रसारितं ॥ ९ ॥
 मुखवर्जश्च गोः शुद्धा शङ्खमश्वजयोर्मुखं ।
 नारीणाश्चैव वल्सानां शकुनीनां शनो मुखं ॥ १० ॥
 मुहैः प्रस्रवणे हृत्ते मृगयायां सदा शुचि ।
 भुक्त्वा क्षुत्वा तथा सुप्ला पीत्वा घाम्भो विगाह्य च ॥ ११ ॥
 रथ्यामाक्रम्य चाचामेहासो विपरिधाय च ।
 मार्जारयट्क्रमाच्छुद्धयत्तुर्थेऽङ्गि रजस्रला ॥ १२ ॥
 स्राता स्त्री पश्चमे योग्या दैवे पित्रे च कर्मणि ।
 पश्चापाने दशैकस्त्रिभुवयोः सप्त मृत्तिकाः ॥ १३ ॥
 एकां लिङ्गे मृदं दद्यात् करयोस्त्रिद्विमृत्तिकाः ।
 त्र्यध्वारिवनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणं ॥ १४ ॥
 श्रीकलैरंशुपट्टानां शोभाणाङ्गीरसर्षपैः ।

शुद्धिः पर्युष्य तोयेन शृगलोष्ठां प्रकीर्त्तिता ॥ १५ ॥
 पुष्याणाञ्च फलानाञ्च प्रोक्षणाञ्जलतोऽखिलं ।

इत्याग्नेये महापुराणे द्रव्यशुद्धिर्नाम षट्पञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

शावाशौचादिः ।

पुष्कर उवाच । प्रेतशुद्धिं प्रवक्ष्यामि सूतिकाशुद्धिमेव च ।
 दशाहं शावमाशौचं सपिण्डेषु विधीयते ॥ १ ॥
 जनने च तथा शुद्धिर्वाघ्नयानां भृगूत्तम ।
 द्वादशाहेन राजन्यः पञ्चाद्वैश्याऽथ मासतः ॥ २ ॥
 शूद्रोऽमुलोमतो दासे स्वामितुष्यन्त्वशौचकं ।
 षट्भिस्त्रिभिरथैकेन चत्रविट्शूद्रयोनिषु ॥ ३ ॥
 ब्राह्मणः शुद्धिमाप्नोति क्षत्रियस्तु तथैव च ।
 विट्शूद्रयोनेः शुद्धिः स्यात् क्रमात् परशरामक ॥ ४ ॥
 पद्माक्षेण विराक्षेण षड्भिः शूद्रे तथा विश ।

आदन्तजननात् सद्यः प्राचूडात्रैशिकी श्रुतिः(१) ॥ ५ ॥
 त्रिरात्रमात्रतादेगाद्द्वयरात्रमतः परं ।
 जनत्रैवार्पिके शूद्रे पञ्चाहाच्छुद्धिरिष्यते ॥ ६ ॥
 द्वादशाहेन शुद्धिः स्यादतीते वत्सरत्रये ।
 गतेः संवत्सरैः षट्भिः शुद्धिर्मासेन कीर्त्तिता ॥ ७ ॥
 स्त्रीणामकृतचूडानां विशुद्धिर्त्रैशिकी स्मृता ।
 तथा च कृतचूडानां वराहाच्छुद्धान्ति बान्धवाः ॥ ८ ॥
 विवाहितासु नाशौचं पितृपक्षे विधीयते ।
 पितुर्गृहे प्रसूतानां विशुद्धिर्त्रैशिकी स्मृता ॥ ९ ॥
 स्तिका दशरात्रेषु शुद्धिमाप्नोति नान्यथा ।
 विवाहिता हि चेत् कन्या म्रियते पितृवेश्मनि ॥ १० ॥
 तस्यास्त्रिरात्राच्छुद्धान्ति बान्धवा नात्र संशयः ।
 समानं लघ्वगौचन्तु प्रथमेन समापयेत् ॥ ११ ॥
 असमानं द्वितीयेन धर्मराजवचो यथा ।
 देयान्तरस्यः शुक्ला तु कुल्यानां मरणोद्भवो ॥ १२ ॥
 यच्छ्रेयं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ।
 अतीते दशरात्रे तु त्रिरात्रमशुचिर्भवेत् ॥ १३ ॥
 तथा संवत्सरेऽतीते स्नात एव विशुद्धाति ।
 मातामहे तद्योऽतीते आचार्ये च तथा मृते ॥ १४ ॥
 रात्रिभिर्मासतुल्याभिर्गर्भस्त्रावे विशोधनं ।
 सपिण्डे ब्राह्मणे वर्षाः सर्व्व एवायिज्येतः ॥ १५ ॥

दशरात्रेण शुद्धान्ति द्वादशाहिन भूमिपः ।
 वैश्याः पञ्चदशाहिन शूद्रा मासेन भार्गव ॥ १६ ॥
 उच्छिष्टसन्निधावेकं तथा पिण्डं निवेदयेत् ।
 कीर्त्तयेच्च तथा तस्य नामगोत्रे समाहितः ॥ १७ ॥
 भुक्तवत्सु द्विजिन्द्रेषु पूजितेषु धनेन च^(१) ।
 विस्मृष्टाक्षततोयेषु गोत्रनामानुकीर्त्तनेः ॥ १८ ॥
 चतुरङ्गुलविस्तारं तत्खातन्तावदन्तरं ।
 वितस्त्रिदीर्घं कर्त्तव्यं विकर्षणां तथा त्रयं ॥ १९ ॥
 विकर्षणां समीपे च ज्वालयेज् ज्वलनत्रयं ।
 सोमाय वङ्गये राम यमाय च समासतः ॥ २० ॥
 जुहुयादाहुतीः सम्यक् सर्वत्रैव चतुस्त्रयः ।
 पिण्डनिर्व्वपणं कुर्यात् प्राग्बदेव पृथक् पृथक् ॥ २१ ॥
 अन्नेन दध्ना मधुना तथा मासेन पूरयेत् ।
 मध्ये चेदधिमासः स्यात् कुर्यादभ्यधिकान्तु तत् ॥ २२ ॥
 अथवा द्वादशाहिन सर्वमेतत् समापयेत् ।
 संवत्सरस्य मध्ये च यदि स्यादधिमासकः ॥ २३ ॥
 तदा द्वादशके अहि कार्य्यं तदधिकं भवेत् ।
 संवत्सरे समाप्ते तु अहं आहवदाचरेत् ॥ २४ ॥
 प्रेताय तत ऊर्ध्वं च तस्यैव पुरुषत्रये ।
 पिण्डान् विनिर्यपेत्तद्व्यहुरस्तु समाहितः ॥ २५ ॥
 सम्मूष्य दत्त्वा पृथिवी समाना इति चाप्यथ ।

योजयेत् प्रेतपिण्डं तु पिण्डेष्वन्येषु भार्गव ॥ २६ ॥
 प्रेतपात्रं च पात्रेषु तथैव विनियोजयेत् ।
 पृथक् पृथक् प्रकर्त्तव्यं कर्मैतत् कर्मपात्रके ॥ २७ ॥
 मन्त्रवर्जमिदं कर्म शूद्रस्य तु विधीयते ।
 सपिण्डीकरणं स्त्रीणां कार्यमेव तदा भवेत्^(१) ॥ २८ ॥
 आहं कुर्यान्न प्रत्यब्दं प्रेते कुम्भान्नमब्दक ।
 गङ्गायाः सिकता धारा यथा वर्षति वासवे ॥ २९ ॥
 शक्या गणयितुं लोके नत्वतीता. पितामहाः ।
 काले सततगे स्थैर्यं नास्ति तस्मात् क्रियां चरेत् ॥ ३० ॥
 देवत्वे यातनास्थाने प्रेतः आहं कृतं लभेत् ।
 नोपकुर्यान्नरः शोचन् प्रेतस्यात्मन एव वा ॥ ३१ ॥
 भृग्वग्निपाशकाम्भीभिर्भृतानामात्मघातिनां ।
 पतितानां च नाशौचं विद्युच्छस्त्रहताश्च ये ॥ ३२ ॥
 यतिव्रतिब्रह्मचारिनृपकारकदीघिताः ।
 राजान्नाकारिणो^(२) ये च स्त्रायार्है प्रेतगाम्यपि ॥ ३३ ॥
 मैथुने कटधूमे च सद्यः स्नानं विधीयते ।
 द्विजं न निर्हरेत्^(३) प्रेतं शूद्रेण तु कथञ्चन ॥ ३४ ॥
 न च शूद्रं द्विजेनापि तयोर्दोषो हि जायते^(४) ।
 अनाथविप्रप्रेतस्य वहनात् स्वर्गलोकभाक् ॥ ३५ ॥

१ कार्यमेव तथा भवेदिति ख०, क०, ख० २ न निर्दंष्टेदिति ख० ।

३ च । कार्यमेतन्ना भवेदिति ख० । ४ तयोर्दोषोऽभिजायते इति ख० ।

१ राजाशाकारवा इति ख० ।

सङ्ग्रामे जयमाप्नोति प्रेतेऽनाथे च कोष्ठदः ।
 सङ्कल्प्य बान्धवं प्रेतमपसव्येन तां चिति ॥ ३६ ॥
 परिक्रम्य ततः स्नानं कुर्युः सर्वे सेवाससः ।
 प्रेताय च तथा दद्यात्स्त्रींस्त्रीयैवोदकाञ्जलीन् ॥ ३७ ॥
 हार्यश्मनि षट् दत्त्वा प्रविशेयुस्तथा गृह ।
 अचतान्निक्षिपेद्बह्वी निम्बपत्र विदश्य च ॥ ३८ ॥
 पृथक् शयीरन् भूमौ च क्रीतलव्याशनी भवेत् ।
 एकः पिण्डो दशाहे तु श्मश्रुकर्मकरः शुचिः ॥ ३९ ॥
 सिद्धार्थकैस्त्रिलोविहान् मज्जेहासोपरं दधत्^(१) ।
 अजातदन्ते तनये शिशौ गर्भस्त्रुते तथा ॥ ४० ॥
 कार्यो नैवाग्निसंस्कारो नैव चास्योदकक्रिया ।
 चतुर्थे च दिनेकार्यस्तथास्यां चैव सश्रयः ॥ ४१ ॥
 अस्थिसश्रयनाद्रूढमङ्गस्वर्गो विधीयते ।

इत्याग्नेये महापुराणे श्रावाशौच नाम सप्तपञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

श्रावाशौच ।

पुष्कर उवाच । श्रावाशौचं प्रवक्ष्यामि मन्वादिमुनिसम्मतम् ।

१ विहासकेलिसेविहान् यजहासापरं यकेलिसेविहान् श्रावाहासोपरं
 दधदिति म०, क०, ख० च । विहा दधदिति म०, क० च ।

रात्रिभिर्भासतुल्याभिर्गर्भस्त्राणि चरहेण वा ॥ १ ॥
 चातुर्भासिकपातान्ते दग्धाहं पञ्चमासतः ।
 राजन्थे च चतुराहं वैश्ये पञ्चाहमेव च ॥ २ ॥
 श्रटाहेन तु शूद्रस्य द्वादशाहादतः परं ।
 स्त्रीणां विशुद्धिरदिता^(१) स्नानमात्रेण वै पितुः ॥ ३ ॥
 न स्नानं हि सपिण्डे स्यान्निरात्रं सप्तमाष्टयोः ।
 सद्यः शोचं सपिण्डानामादन्तजननात्तथा ॥ ४ ॥
 भाषूडादेकरात्रं स्यादात्रताश्च त्रिरात्रकं ।
 द्वादशरात्रं भवेदस्नात्तापित्रोस्त्रिरात्रकं ॥ ५ ॥
 अजातदन्ते तु मृते कृतचहोऽर्भके तथा ।
 प्रेते न्यूनं त्रिभिर्वर्षैर्भृते शुद्धिस्तु नैगिकी ॥ ६ ॥
 द्वादशेण चत्रिये शुद्धिस्त्रिभिर्वैश्ये मृते तथा ।
 शुद्धिं शूद्रे पञ्चभिः स्यात् प्राग्विवाहाद् द्विपटुत्वहः^(२) ॥ ७ ॥
 यत्र त्रिरात्रं विप्राम्नामशोचं सम्प्रदृश्यते ।
 तत्र शूद्रे द्वादशाहः षष्ठव चत्रवैश्ययोः ॥ ८ ॥
 द्वादशे नेवान्निःसंस्कारी मृते तत्रिखनेद् भुवि ।
 न षोडशक्रिया तस्य नात्रि चापि कृते सति ॥ ९ ॥
 जातदन्तस्य वा कार्या स्यादुपनयनादयम् ।
 एकाहाच्छुद्धयते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ॥ १० ॥
 हीने हीनतरे चैव ब्राह्मणतरुहस्तया ।
 पञ्चाहेनाग्निहीनस्तु द्वादशाहाद्ब्राह्मणवः ॥ ११ ॥

१ विशुद्धिः श्रवितेति व०, च०, ज० च । २ द्विपटुत्वमिति व० ।

चत्रियो नवसप्ताहाच्छुद्धोद्दिप्रो गुणैर्युतः ।
 दशाहात् सगुणो वैश्यो विंशाहाच्छूद्र एव च ॥ १२ ॥
 दशाहाच्छुद्धाते विप्रो द्वादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुद्धति ॥ १३ ॥
 गुणोत्कर्षे दशाहाप्तौ त्र्यहमेकाहकं चान्हे ।
 एकांहाप्तौ सद्यः शौचं सर्वत्रैवं समूहयेत् ॥ १४ ॥
 दासान्तेवासिसृष्टकाः शिष्याश्चैकत्र वासिनः ।
 स्वामितुल्यमशौचं स्यान्नृते पृथक् पृथग्भवेत् ॥ १५ ॥
 मरणादेव कर्त्तव्यं संयोगो यस्य नाग्निभिः ।
 दाहादूर्ध्वमशौचं स्यादस्य वैतानिको विधिः ॥ १६ ॥
 सर्वेषामेव वर्णानान्त्रिभागात् स्पर्शनम्भवेत् ।
 त्रिचतुःपञ्चदशभिः स्पृश्यवर्णाः क्रमेण तु ॥ १७ ॥
 चतुर्थे पञ्चमे चैव सप्तमे नवमे तथा ।
 अस्थिसंख्यनं कार्यं वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १८ ॥
 अहस्वदत्तकन्यासु प्रदत्तासु चरहं भवेत् ।
 पक्षिणी संस्कृतास्त्रैव क्षत्रादिषु विधीयते ॥ १९ ॥
 पिण्डगोत्रं कुमारीणां ध्यूष्टानां भर्तृगोत्रता ।
 जलप्रदानं पिण्डे च उदाहे शोभयत् तु ॥ २० ॥
 दशाहोपरि पिण्डेषु दुहितुर्मरणे चान्हे ।
 सद्यः शौचं सपिण्डानां पूर्वं चूडाकृतेर्हिज ॥ २१ ॥
 एकाहतो द्वाविवाहादूर्ध्वं दशोदकात् त्र्यहं ।
 पक्षिणी भ्रातृपुत्रस्य सपिण्डानां च सद्यतः ॥ २२ ॥
 दशाहाच्छुद्धाते विप्रो जन्मजानो सद्योनिषु ।

पद्भिस्त्रिभिरहैकेन चतुर्विष्टशूद्रयोनिषु ॥ २३ ॥
 एतज् ज्ञेयं सपिण्डानां वक्ष्ये चानौरसादिषु ।
 अनौरसेषु पुत्रेषु भार्यास्त्रन्यगतासु च ॥ २४ ॥
 परपूर्वासु च स्त्रीषु विरात्राच्छुद्धिरिष्यते ।
 ष्टयासद्वरजातानां प्रव्रज्यासु च तिष्ठतां ॥ २५ ॥
 आत्मनस्वाग्निनाञ्चैव निवर्त्तेतोदकक्रिया ।
 मातृकया द्विपितरौ भ्रातरावन्यगामिनी ॥ २६ ॥
 एकाहः सूतके तत्र मृतके तु द्व्यहो भवेत्^(१) ।
 सपिण्डानामशौचं हि समानोदकतां वदे ॥ २७ ॥
 बाले देशान्तरस्थे च पृथक्पिण्डे च संस्थिते ।
 सवासा जलमाप्नुत्य सद्य एव विशुद्ध्यति ॥ २८ ॥
 दशाहेन सपिण्डास्तु शुद्धान्ति प्रेतसूतके ।
 विरात्रेषु सकुल्यास्तु स्नानात्^(२) शुद्धान्ति गोत्रिणः ॥ २९ ॥
 सपिण्डता तु पुरुषे सममे विनियर्त्तते ।
 समानोदकभावस्तु नियर्त्तताचतुर्दशत् ॥ ३० ॥
 जन्मनामस्मृते वैतत् तत्परं गोत्रमुच्यते ।
 विगतन्तु विदेशस्थं शृण्वयादौ ह्यनिर्हृशं ॥ ३१ ॥
 यच्छेषं दगरात्रस्य ताषदेवाशुचिर्भवेत् ।
 अतिक्रान्ति दशाहे तु विरात्रमशुचिर्भवेत् ॥ ३२ ॥
 संवसरे व्यतीते तु स्पृष्ट्वेवापो विशुद्ध्यति ।

१ मृतके तु यासो भवेदिति घ०, ङ०, ज० च । २ स्नाना इति घ०, ग०, घ०,
 ष०, ङ०, ज० च ।

मातुले पक्षिणौ रात्रिः शिष्यत्विग्बान्धवेषु च ॥ ३३ ॥
 मृते जामातरि प्रेते दौहित्रे भगिनीसुते^(१) ।
 श्यालके तत्सुते चैव स्नानमात्रं विधीयते ॥ ३४ ॥
 मातामह्यां तथाचार्य्ये मृते मातामहे त्राहं ।
 दुर्भिक्षे राष्ट्रसम्भाते आगतायां तथापदि ॥ ३५ ॥
 उपसर्गमृतानाञ्च दाहे ब्रह्मविदान्तथा ।
 सन्नित्ति^(२) ब्रह्मचारिसङ्ग्रामि देशविप्लवे ॥ ३६ ॥
 दाने यज्ञे विवाहे च सद्यः शौचं विधीयते ।
 विप्रगोनृपहन्तृशामनुक्तं चात्मघातिनां ॥ ३७ ॥
 असाध्यव्याधियुक्तस्य स्वाध्याये चाक्षमस्य च ।
 मायश्चित्तमनुज्ञातमग्नितीयप्रवेशनं ॥ ३८ ॥
 अपमानात्तथा^(३) क्रोधात् स्नेहात्परिभवाद्भयात् ।
 उद्वह्य म्रियते नारी पुरुषो वा कथञ्चन ॥ ३९ ॥
 आत्मघाती चैकलक्षं वसेत् नरके शुची ।
 वृद्धः श्रौतस्मृतेर्लुप्तः परित्यजति यस्त्वसृन् ॥ ४० ॥
 द्विरात्रं तत्र चाशौचं द्वितीये चास्थिसञ्चयं ।
 तृतीये तूदकं कार्य्यं चतुर्थे याज्ञमाचरेत् ॥ ४१ ॥
 विद्युद्गनिहतानाञ्च त्राहं शक्तिः सपिण्डके^(४) ।
 पापण्डाश्रिता भर्तृघ्नी नागोचोदकगाः स्त्रियः ॥ ४२ ॥
 पिबन्नादिपाते तु चार्द्रवासा ह्युपोषितः ।

१ प्रेते, भगिनीसुते इत्यपि इति ट० । ५०, ६०, ज० च ।

२ सन्नित्ति इति ज० ।

३ विद्युदादिहतानाञ्च चरुवाण्डु द्विर्निधीयते

४ अपमानादर्थेति ५०, ६०, ७०,

इति ट० ।

अतीतेव्ये प्रकुर्वीत प्रेतकार्यं यथाविधि ॥ ४३ ॥
 यः कश्चित्तु हरेत् प्रेतमसपिण्डं कथञ्चन ।
 स्नात्वा सचेलः स्रृष्ट्वाग्निं घृतं प्राश्य विशुद्धयति ॥ ४४ ॥
 यद्यन्नमत्ति तेषान्तु दग्धाहिनैव शुद्धयति ।
 अनदन्नन्नमज्जेयव न वै तस्मिन् गृहे वसेत् ॥ ४५ ॥
 अनाद्यं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति द्विजातयः ।
 पदे पदे यज्ञफलं शक्तिः स्यात् स्नानमात्रतः ॥ ४६ ॥
 प्रेतीभूतं द्विजः शूद्रमनुगच्छंस्त्राहाच्छुचिः ।
 मृतस्य बान्धवैः साहं कृत्वा च परिदेवनं ॥ ४७ ॥
 वर्जयेत्तद्दहोरात्रं दानन्यादादि कामतः^(१) ।
 * शूद्रायाः प्रसवी गेहे शूद्रस्य मरणं तथा ॥ ४८ ॥
 * भाण्डानि तु परित्यज्य चाहाङ्गलेपतः शुचिः ।
 न विप्रं स्त्रियु तिष्ठन्तु मृतं शूद्रेण नाययेत् ॥ ४९ ॥
 नयेत् प्रेतं स्नापितञ्च पूजितं कुसुमैर्दहेत् ।
 नग्न्देहं दहेन् नैव किञ्चिद्देहं परित्यजेत् ॥ ५० ॥
 गोचजस्तु गृहीत्वा तु चितां चारोपयेत्तदा ।
 याहिताग्निर्यथान्यायं दग्धव्यस्तिभिरग्निभिः ॥ ५१ ॥
 अनाहिताग्निरेकेन लौकिकेनापरस्तथा ।
 यस्मात् त्वमभिजातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः ॥ ५२ ॥
 असौ स्वर्गाय लोकाय मुखान्निं प्रददेत्सुतः ।
 सकृत्प्रसिञ्चन्त्युदकं नामगोत्रेण बान्धवाः ॥ ५३ ॥

एवं मातामहाचार्यंप्रेतानाञ्चोदकक्रिया ।
 काम्योदकं सखिप्रेतस्त्रीयश्चशरत्विजां ॥ ५४ ॥
 अपो नः शीघ्रुचदयं दगादृश्च सुतोऽप्येत् ।
 ब्राह्मणे दशपिण्डाः स्युः चत्रिये द्वादश स्रुताः ॥ ५५ ॥
 वैश्ये पञ्चदश प्रोक्ताः शूद्रे त्रिंशत् प्रकीर्त्तिता ।
 सुतो वा पुत्रिकान्यो वा पिण्डं दद्याच्च पुत्रवत् ॥ ५६ ॥
 विदश्य निम्बपत्राणि नियतो द्वारि वैश्रमनः ।
 आचम्य चाग्निमुदकं गोमयं गौरसर्पपान् ॥ ५७ ॥
 प्रविशेयुः समालभ्य कृत्वाश्मनि पदं गनैः ।
 अचारलवणान्नाः स्युर्विर्मांसा भूमिशायिनः ॥ ५८ ॥
 क्रीतलव्यागनाः स्राता आदिकर्त्ता दशाहकृत् ।
 अभावे ब्रह्मचारी तु कुर्यात्पिण्डोदकादिकं ॥ ५९ ॥
 यथेदं शावमाशौचं सपिण्डेषु विधीयते ।
 जननेष्वेवमेवं स्यान्निपुणां शुद्धिमिच्छतां ॥ ६० ॥
 सर्वेषां शावमाशौचं मातापितृोच सूतकं ।
 सूतकं मातुरेव स्यादुपसृश्य पिता शुचिः ॥ ६१ ॥
 पुत्रजन्मदिने याद्वं कर्त्तव्यमिति निश्चितं ।
 तदहस्तप्रदानार्थं गोहिरण्यादिवाससां ॥ ६२ ॥
 मरणं मरणेनैव सूतकं सूतकेन तु ।
 उभयोरपि यत् पूर्वं तेनाशौचेन शक्यति ॥ ६३ ॥
 सूतके शतकं चेत्यान् शतके त्वथ सूतकं ।
 तथाधिलव्य शतकं शौचं कुर्यात्स सूतकं ॥ ६४ ॥
 उभानं सप्तशौघान्तु प्रथमेन समापयेत् ।

असमानं द्वितीयेन धर्मराजवचो यथा ॥ ६५ ॥
 शावान्तः शाव आयाति^(१) पूर्वागौचेन श्रद्धति ।
 गुरुणा लघु बाध्येत लघुना नैव तद्गुरु ॥ ६६ ॥
 मृतके मृतके वापि रात्रिमध्येऽन्यदापतेत् ।
 तच्छ्रेणैव श्रद्धेरन् रात्रिगेषे द्वाहाधिकात् ॥ ६७ ॥
 प्रभाते यद्यगौचं स्याच्छुद्धेरन् त्रिभिर्दिनेः ।
 उभयत्र दशाहानि कुलस्यान्नं न भुज्यते ॥ ६८ ॥
 दानादि विनिवर्त्तत भोजने कृत्वमाचरेत् ।
 अघ्नते पातकं नाद्ये भीक्षुरेकमहोऽन्यथा^(१) ॥ ६९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे स्त्रावाद्यगौचं नाम अष्टपञ्चायद-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकोनपष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

असंस्कृतादिगौचं ।

पुष्कर उवाच । संस्कृतस्यासंस्कृतस्य स्वर्गो मीचो हरिष्मृतेः ।

अस्याद्वाद्वाभसि चेपात् प्रेतस्याभ्युदयो भवेत् ॥ १ ॥

१ चापात् इति घ०, ङ० च ।

रेकमहोऽन्यथा पाठः घ०, ङ०, च०,

१ अत्रगेषे चर्मेरं स्त्रादित्यादि, भीक्षु- पुष्टकत्रपेषु आसि ।

गङ्गातोये नरस्यास्थि यावत्तावद्दिवि स्थितिः ।
 आत्मनस्त्याग्निनां नास्ति पतितानां तथा क्रिया ॥ २ ॥
 तेषामपि तथा गाङ्गे तीयेऽस्थ्यां पतनं हितं ।
 तेषां दत्तं जलं चान्नं गगने तंतु प्रलीयते ॥ ३ ॥
 अनुग्रहेण महता प्रेतस्य पतितस्य च ।
 नारायणबलिः कार्यस्तेनानुग्रहमश्रुते ॥ ४ ॥
 अक्षयः पुच्छरीकाक्षस्तत्र दत्तं न नश्यति ।
 पतनात्तायते यस्मात् तस्मात् पात्रं जनार्दनः ॥ ५ ॥
 पततां भुक्तिमुक्त्यादिप्रद एको हरिर्ध्रुवं ।
 दृष्ट्वा लोकान् त्रियमाणान् सहायं धर्ममाचरेत् ॥ ६ ॥
 मृतोऽपि बान्धवः शक्तो नानुगन्तुं नरं मृतं ।
 जायावर्जं हि सर्वस्य याम्यः पत्न्या विभिद्यते^(१) ॥ ७ ॥
 धर्मं एको^(१) व्रजत्येनं यत्र क्वचन गामिनं ।
 श्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चापराद्धिकं ॥ ८ ॥
 न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं वास्य न वा कृतं ।
 चेन्नापण्यगृहासक्तमन्यत्रगतमानसं ॥ ९ ॥
 वृकीवीरणमासाद्य मृत्युरादाय गच्छति ।
 न कालस्य प्रियः कश्चिद् द्वेष्ययास्य न विद्यते ॥ १० ॥
 आयुष्ये कर्मणि क्षीणे प्रसह्य हरते जनं ।
 नाम्नासक्तान्त्तो म्रियते विठः गरगतैरपि ॥ ११ ॥
 कुगापेषापि संस्पृष्टः प्राप्तकालो न जीवति ।

श्रीपधानि^(१) न मन्त्राद्यास्त्रायन्ते मृत्युनान्वितं ॥ १२ ॥

वत्सवत् प्राक्ततं कर्म कर्त्तारं विन्दति ध्रुवं ।

अव्यक्तादि व्यक्तमध्यमव्यक्तनिधनं जगत् ॥ १३ ॥

कौमारादि यथा देहे तथा देहान्तरागमः ।

नवमन्ययथा वस्त्रं गृह्णात्खिवं शरीरकं ॥ १४ ॥

देही नित्यमवध्योऽयं यतः गोकं ततस्त्वजेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे शौचं नामैकोनपद्यधिकगत-
तमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

वानप्रस्थायमः ।

पुष्कर उवाच । वानप्रस्थयतीमाञ्च^(१) धर्मं वच्चेऽधुना शृणु ।

जटित्वमग्निहोत्रित्वं भूगव्याजिनधारणं ॥ १ ॥

वने वासः पयोमूलनीवारफलहत्तिता ।

प्रतियहनिहत्तिय त्रिःघानं वृद्धचाम्निना ॥ २ ॥

देवातिथीनां पूजा च धर्मोऽयं वनपामिनः ।

गृही ह्यपत्यापत्यञ्च दृष्टारण्यं^(१) समाश्रयेत् ॥ ३ ॥

तृतीयमायुषो भागमेकाकी वा सभार्यकः ।

श्रीषो पञ्चतपा नित्यं वर्षास्त्रभ्रावकाशिकः ॥ ४ ॥

आर्द्रवासाय हेमन्ते तपस्योयञ्चरेहली^(२) ।

अपराहन्तिमास्थाय व्रजेद्द्विशमजिह्वागः^(३) ॥ ५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे वानप्रस्थाश्रमो नाम षष्ठ्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथैकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

यतिधर्मः ।

पुष्कर उवाच । यतिधर्मं प्रवक्ष्यामि ज्ञानमोक्षादिदर्शकं ।

चतुर्थमायुषो भागं प्राप्य सङ्गात् परिव्रजेत्^(४) ॥ १ ॥

यदङ्घ्रि विरजेद्दीरस्तदङ्घ्रि^(५) च परिव्रजेत् ।

प्राजापत्यां निरूप्येष्टिं सर्वदेवसदक्षिणां ॥ २ ॥

प्रात्मन्यग्नीन् समारोप्य प्रव्रजेद्वाह्यणी गृह्णात् ।

१ दृष्टारण्यमिति क० ।

४ धाम् परित्यजेदिति क० ।

२ तपस्योप वने चरेदिति क० ।

५ विरजेद्वापि तदङ्घ्रि इति क० ।

३ भजेद्द्विशमजिह्वम इति क० ।

एक एव चरेन्नित्यं यासमन्नाद्यमाश्रयेत् ॥ ३ ॥
 उपेक्षकोऽसञ्चयिको मुनिर्ज्ञानसमन्वितः ।
 कपालं हृत्तमूलञ्च(१) कुचेलमसहायता ॥ ४ ॥
 समता चैव सर्वस्मिन्नेतन्मुक्तस्य(२) लक्षणं ।
 नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवनं(३) ॥ ५ ॥
 कालमेव प्रतीक्षेत निदेशं श्रुतको यथा ।
 दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं पिवेत् ॥ ६ ॥
 सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत् ।
 शलावदारुपात्राणि मृगमयं वैश्वं यतेः ॥ ७ ॥
 विधुमे न्यस्तमुपले व्यङ्गारे भुक्तवल्गने ।
 हृत्ते गरावसम्पाते भिक्षां नित्यं यतिसरेत् ॥ ८ ॥
 माधूकरमसङ्क्षिप्तं प्राक्प्रणीतमयाचितं ।
 तात्कालिकञ्चोपपन्नं भैक्षं पञ्चविधं शृतं ॥ ९ ॥
 पाणिपात्री भवेद्वापि पात्रे पात्रात् समाचरेत् ।
 अवेक्षेत गतिं नृणां कर्मदोषसमुद्भवां ॥ १० ॥
 शुद्धभावधरेद्धर्मं यत्र तत्रायमे रतः ।
 समः सर्वेषु भूतेषु न लिङ्गं धर्मकारणं ॥ ११ ॥
 फलं कतकहृत्तस्य यद्यप्यस्युप्रसादकं ।
 न नामग्रहणादेव तस्य वारि प्रसौदति ॥ १२ ॥

१ हृत्तमूलान्वाति य०, घ०, ङ०, ञ० च ।

२ जीवितमिति ख०, घ०, ङ०,

हृत्तमूलादि इति ट० ।

ङ०, ञ० च ।

३ रतश्चुद्धयेति ट० ।

अजिह्वः पण्डकः पङ्गुरन्धो बधिर एव च ।
 सदृभिश्च मुच्यते सङ्गिरञ्जानात् संसृतो द्विजः ॥ १३ ॥
 अङ्गि रात्र्याश्च यान् जन्तून् हिनस्यञ्जानतो यतिः ।
 तेषां स्नात्वा विशुद्धार्थं प्राणायामान् पडाचरेत्^(१) ॥ १४ ॥
 अस्थिसूक्ष्मं स्नायुयुतं मांसशोणितलेपनं ।
 चर्मावनडं दुर्गन्धं पूर्णं मूत्रपुरीषयोः ॥ १५ ॥
 जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरं ।
 रजस्वलमनित्यश्च भूतावासमिमन्त्यजेत् ॥ १६ ॥
 धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं^(२) शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 स्त्रीर्विद्या सत्यं भक्तौधो दशकं धर्मलक्षणं ॥ १७ ॥
 चतुर्विधं भैक्षवस्तु कुटीरकावहृदके ।
 हंसः परमहंसश्च यो यः पयात् स उत्तमः ॥ १८ ॥
 एकदण्डी त्रिदण्डी वा^(३) योगी मुच्येत बन्धनात् ।
 अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्याऽपरिग्रही ॥ १९ ॥
 यमाः पञ्चाथ नियमाः शौचं सन्तोषणन्तपः ।
 स्वाध्यायेश्वरपूजा च पद्मकाद्यासनं यतिः^(४) ॥ २० ॥
 प्राणायामस्तु द्विविधः स गर्भोऽगर्भ एव च ।
 जपध्यानयुतो गर्भो विपरीतस्त्वगर्भकः ॥ २१ ॥
 प्रत्येकं त्रिविधः शोषि पूरकुम्भकरेषकेः ।
 पूरणात् पूरको वायोर्त्रिषसत्वाश्च कुम्भकः ॥ २२ ॥

१ समाचरेदिति ङ०, ङ० च ।

२ विदण्डो चेति ङ० ।

३ दण्डो धमिति ङ० ।

४ च प्रश्नायाऽर्जुनं महत् इति ङ० ।

रेचनाद्रेचकः प्रीक्तो मात्राभेदेन च विधा ।
 द्वादश्यासु चतुर्विंशः षट्त्रिंशन्नात्रिकोऽपरः ॥ २३ ॥
 तालो लब्धचरो मात्रा प्रणवादि घरेच्छनैः ।
 प्रत्वाहारो जापकानां ध्यानमीश्वरचिन्तनं ॥ २४ ॥
 मनोघृतिर्दारुणा स्यात् समाधिर्नृद्धाणि स्थितिः ।
 अथमात्मा परं ब्रह्म सत्यं ज्ञानमनन्तकं ॥ २५ ॥
 विज्ञानमानन्दं ब्रह्म तत्त्वमस्यऽहमस्मि तत् ।
 परं ब्रह्म ज्योतिरात्मा वासुदेवो विमुक्त ओं ॥ २६ ॥
 देहेन्द्रियमनोबुद्धिग्राणाहङ्कारवर्जितं ।
 जायत्स्वप्नसुषुप्त्यादिमुक्तं^(१) ब्रह्म तुरीयकं ॥ २७ ॥
 नित्यशुद्धबुद्धयुक्तसत्यमानन्दमद्वयं^(२) ।
 अहं ब्रह्म परं ज्योतिरचरं सर्वगं हरिः ॥ २८ ॥
 योऽसावादित्यपुरुषः सोऽसावहमखण्ड ओं ।
 सर्वारम्भपरित्यागी समद्रुःखसुखः क्षमी ॥ २९ ॥
 भावशुद्धय ब्रह्माण्डं भित्त्वा ब्रह्म भवेन्नरः ।
 आपढ्यां पौर्णमास्याञ्च चातुर्मास्यं व्रतश्चरेत् ॥ ३० ॥
 ततो व्रजेत् नवम्यादौ छृतुसन्धिषु वापयेत् ।
 प्रायश्चित्तं यतीनाञ्च ध्यानं वायुवमस्तथा ॥ ३१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे यतिधर्मा नामैकपद्यधिकशतत-
 तीऽध्यायः ॥

१ जायत्स्वप्नसुषुप्त्यादिमुक्तमिति २ इत्याग्नेये अथौचनिर्यय इत्यादि, सत्यमा-
 नन्दमद्वयमित्यन्तः पाठो ज० पुस्तके नास्ति ।

अथ द्विपष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ।

धर्मशास्त्रकथनं ।

पुष्कर उवाच । मनुर्विष्णुर्याज्ञवल्को हारीतोऽत्रिर्यमोऽङ्गिराः ।

वसिष्ठश्च संवत्सरात्तातपपराशराः ॥ १ ॥

आपस्तम्बोऽश्विनोऽध्यासाः कात्यायनश्च हस्तती ।

गोतमः शङ्खलिखितो धर्ममेते यथाऽऽहुयन् ॥ २ ॥

तथा बह्वे समासेन भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।

प्रवृत्तञ्च निवृत्तञ्च द्विविधं धर्मं वैदिकं ॥ ३ ॥

काम्यं कर्म प्रवृत्तं स्याद्विवृत्तं ज्ञानपूर्वकं ।

वेदाभ्यासस्तपो ज्ञानमिन्द्रियाणाञ्च संशमः ॥ ४ ॥

अहिंसा गुरुमेवा च निःश्रेयसकारं परं ।

सर्वेषामपि चैतेषामात्मज्ञानं परं श्रुतं ॥ ५ ॥

तद्याप्यं सर्वविद्यानां प्राप्यते ह्यमृत ततः ।

सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ॥ ६ ॥

समम्पश्यन्नात्मयाज्ञी स्याराज्यमधिगच्छति ।

आत्मज्ञाने समे च स्याद्वेदाभ्यासे च यत्नवान् ॥ ७ ॥

एतद्विज्ञानमामर्ष्यं^(१) ब्राह्मणस्य विशेषतः ।

१ एतद्विज्ञानमामर्ष्यमिति अ०, क०, ग०, एतद्विज्ञानमामर्ष्यमिति च० ।
अ०, २० च ।

वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो यत्र तत्रायमे वसन् ॥ ८ ॥
 इहैव लोके तिष्ठन् हि ब्रह्मभूयाय कल्पते^(१) ।
 साध्यायानानुपाकर्म यावस्थां श्रवणेन तु । ९ ॥
 हस्ते चौपधिवारे च पञ्चम्यां यावणस्य वा ।
 पौपमासस्य रोहिण्यामष्टकायामघापि वा ॥ १० ॥
 जलान्ते छन्दसाद्गुर्ध्यादुत्तमर्गं विधिवद्वहिः ।
 चाहं, प्रेतेश्वनध्यायः शिष्यत्विग्गुरुवन्धुषु ॥ ११ ॥
 उपाकर्मणि चोत्तमं स्वगात्राश्रोत्रिये तथा^(२) ।
 सन्ध्यागर्जितनिर्घाते भूकम्प्योल्कानिपातने ॥ १२ ॥
 समाप्य वेदं ह्यनिगमारण्यकमधीत्य च ।
 पञ्चदश्यां चतुर्दश्यामष्टम्यां राहुसूतके ॥ १३ ॥
 ऋतुसन्धिषु भुक्त्वा वा यादिकं प्रतिगृह्य च ।
 पशुमङ्गूकानकुलखाहिमार्जारशूकरैः^(३) ॥ १४ ॥
 छतेन्तरे त्वहोराचं शक्रपाते तद्योच्छ्रये ।
 शक्रोष्टुर्गर्भभोक्तृमासवाणस्तुनिम्बने ॥ १५ ॥
 अमेध्यश्वशूद्रान्दशमगानपतितान्तिके ।
 अशुभासु च तारासु विद्युत्सूतनितमन्त्रवे ॥ १६ ॥
 भुक्त्वाद्रूपान्गिरन्ध्रोन्तरहीरात्रेऽतिमारुते ।
 पांशुवर्षे दिगान्दाहे सन्ध्यानीहारभौतिषु ॥ १७ ॥
 धावतः प्राण्वाधे च विगिष्टे गृहमागते ।

१ ब्रह्मचर्याय कल्पते इति ८० ।

२ क्षमाशाश्रोत्रिये ऋते इति ४०,

३०, ४०, ८० च ।

३ शशुभाश्राशूकरैरिति ८० ।

खरोष्ट्रयानहस्यम्ब्रनौकाहृष्वादिरोहणे ॥ १८ ॥

समलिशदनध्यायानेतांस्तात्कालिकान्विदुः ।

इत्याग्नेये महापुराणे धर्मशास्त्रं नाम द्विपद्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिपद्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

यादृक्कल्पकथनं ।

पुष्कर उवाच । यादृक्कल्पं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।
निमन्त्र्य विप्रान् पूर्वद्युः स्वागतेनापराहृतः ॥ १ ॥
प्राचीं पवेशयेत् पीठे युग्मान्देवेऽथ पित्रके ।
अयुग्मान् प्राङ्मुखान्देवे धीन् पैत्रे चैकमेव वा ॥ २ ॥
मातामहानामप्येवन्तन्त्रं वा वैश्वदेविकं ।
पाणिप्रक्षालनं दत्त्वा विष्टरार्थं कुशानपि ॥ ३ ॥
आवाहयेदनुज्ञातो विश्वे देवास इत्यृचा ।
यदैरन्वयकीर्याय भाजने सपित्रके ॥ ४ ॥
शन्नो देव्या पयः क्षिप्त्वा ययोसीति यवांस्तथा ।
यादिव्या इति मन्त्रेण हस्ते ह्यर्घं विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥
दत्त्वा दकं गन्धमाख्यं धूपदानं प्रदीपकं ।
अपसव्यं सतः कृत्वा पिष्टृणामप्रदक्षिणं ॥ ६ ॥

द्विगुणांस्तु कुशान् कृत्वा ह्युशन्तस्त्रैल्युचा पिटृन् ।
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु नस्ततः ॥ ७ ॥
 यवार्थास्तु तिलैः कार्याः कुर्यादर्घ्यादि पूर्ववत् ।
 दक्षार्घ्यं संयवान् शेषान् पात्रे कृत्वा विधानतः ॥ ८ ॥
 पितृभ्यः स्नानमसीति न्युक्तं पात्रं करोत्यथ ।
 अग्नौ करिष्य आदाय पुच्छत्यन्नं घृतप्रुत ॥ ९ ॥
 कुरुष्वेति ह्यनुज्ञातो हुत्वाग्नौ पितृयज्ञवत् ।
 हुतशेषं प्रदद्यात्तु भाजनेषु समाहितः ॥ १० ॥
 यथात्नाभीपपत्रेषु रौप्येषु तु विशेषतः ।
 दत्त्वान्नं पृथिवीपात्रमिति पात्राभिमन्त्रणं ॥ ११ ॥
 कृत्वेदं विष्णुरित्यग्ने दिजाङ्गुष्ठं निवेशयेत् ।
 सव्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता इति त्वचं ॥ १२ ॥
 जह्या यथासुखं वाच्यं भुञ्जीरंस्तेऽपि वाग्यताः ।
 अथमिष्टं हविष्यञ्च दद्याज्जह्या पवित्रक ॥ १३ ॥
 अन्नमादाय तप्ताः स्य शेषं चैवान्नमस्य च ।
 तदन्नं विकिरेद् भूमौ दद्याद्वापः सकृत् सकृत् ॥ १४ ॥
 सर्वमन्नमुपादाय सतिलं दक्षिणामुखः ।
 उच्छिष्टसत्रिधौ पिण्डान् प्रदद्यात् पितृयज्ञवत् ॥ १५ ॥
 मातामहानामप्येवं दद्याद्वाचमनं ततः ।
 स्वस्ति वाच्यं ततः कुर्यादक्षयोदकमेव च ॥ १६ ॥
 दत्त्वा तु दक्षिणां शक्या स्वधाकारमुदाहरित् ।
 वाच्यतामित्यनुज्ञातः स्वपितृभ्यः स्वधीच्यतां(१) ॥ १७ ॥

कुर्युरस्तु स्वधेत्युक्ते भूमौ मिक्षेक्षतो जलं ।
 प्रीयन्तामिति वा दैवं विश्वे देवा जलं ददेत् ॥ १८ ॥
 दातारी नोऽभिवर्द्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ।
 यदा च नो माध्यगमद्दृष्टेयं च नोऽस्त्विति ॥ १९ ॥
 इत्युक्त्वा तु प्रिया वाचः प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।
 वाजे वाज इति प्रीतपितृपूर्वं^१ विसर्जनं ॥ २० ॥
 यस्मिन् सश्रवाः पूर्वमर्घपात्रे निपातिताः ।
 पिष्टपात्रं तदुत्तानं कृत्वा पिप्रान् विसर्जयेत् ॥ २१ ॥
 प्रदक्षिणमनुव्रज्य भुक्त्वा तु पितृसेवितं ।
 ब्रह्मचारी भवेत्तान्त्तु रजनीं ब्राह्मणैः सह ॥ २२ ॥
 एवं प्रदक्षिणं कृत्वा वृद्धौ नान्दीमुखान् पिटृन् ।
 यजेत दधिकर्कान्मिश्रान् पिण्डान् यवैः क्रिया ॥ २३ ॥
 एकीद्दिष्टं दैवहीनमेकार्घकपवित्तमं ।
 आवाहनाग्नीकरणरहितं ह्यपसव्यवत् ॥ २४ ॥
 उपतिष्ठतामित्यच्यस्थाने पितृविसर्जने ।
 अभिरम्यतामिति वदेद् ब्रूयस्तेऽभिरताः स्र ह ॥ २५ ॥
 गन्धोदकतिलेर्युक्तं कुर्यात् पात्रचतुष्टयं ।
 अर्घार्थपिष्टपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसेचयेत् ॥ २६ ॥
 ये समाना इति द्वाभ्यां शेषं पूर्व्ववदाचरेत् ।
 एतत् सपिण्डीकरणमेकीद्दिष्टं स्त्रिया सह^(१) ॥ २७ ॥
 अर्घ्वाक्सपिण्डीकरणं यस्य संवत्सराद् भयेत् ।

१ पितृपूर्वं विसर्जयेदिति ख०, ब०, भ० च । २ स्त्रिया अपीति ख०, ब० च ।

तस्याध्यत्रं सोदकुम्भं दद्यात् संवत्सरं द्विजे ॥ २८ ॥
 मृताहनि च कर्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरं ।
 प्रतिसवत्सरं कार्यं श्राद्धं वै मासिकान्नवत् ॥ २९ ॥
 हविष्यान्नेन वै मासं पायसेन तु वत्सरं ।
 मात्स्यहारिणकौरभ्रगाक्लुनच्छागपार्पतैः^(१) ॥ ३० ॥
 ऐषरौरववाराहशार्शैर्मासैर्यथाक्रमं ।
 मासवृद्ध्याऽभितृष्यन्ति दत्तैरेव^(२) पितामहाः ॥ ३१ ॥
 खड्गामिषं महायुक्तं मधुयुक्तान्नमेव च^(३) ।
 लोहामिषं कालशार्कं मांसं वार्हानिसस्य च ॥ ३२ ॥
 यद्ददाति गवास्त्रय सर्वमानन्वमुच्यते^(४) ।
 तथा वर्षात्रयोद्ग्रां मघासु च न संशयः ॥ ३३ ॥
 कन्यां प्रजां बन्दिनय पशून् सुखान् सुतानपि ।
 हृतं कृपिं च वाणिज्यं द्विशमैकशफं तथा ॥ ३४ ॥
 ब्रह्मवर्चस्विन. पुत्रान् सर्परूप्ये सकुप्यके ।
 ज्ञातिश्रेष्ठं सर्वकामानाप्नोति यावद्. सदा ॥ ३५ ॥
 प्रतिपत्प्रभृतिष्वेतान्वर्जयित्वा चतुर्दशीं ।
 शस्तेषु तु हता ये वै तेषां तत्र प्रदीयते ॥ ३६ ॥
 स्वर्गं^(५) ह्यपत्यमोजस्रं गौर्यं क्षेत्रं बलं तथा ।
 पुत्रश्रेष्ठं ससौभाग्यमपत्यं सुख्यतां सुतान् ॥ ३७ ॥

१ मात्स्यहारिणकौरभ्रगाक्लुनच्छागपार्पतैरिति ह० ।

२ दत्तैरिति ष० ङ०, ज० च ।

३ मधुमुद्गान्नमेव वेति ह० ।

४ सर्वमानन्नामङ्गुते इति ष०,

ङ० च ।

५ स्वर्गमिति ष०, ह० च ।

प्रवृत्तचक्रतां पुत्रान् वाणिव्यं प्रभुतां तथा ।
 अरोगित्वं यशो वीतशोकतां परमाह्वति ॥ ३८ ॥
 धनं विद्यां भिषकसिद्धिं रूप्यं गाथाप्यजाविकं ।
 अश्वानायुय विधिवत् यः आहं सम्प्रयच्छति ॥ ३९ ॥
 कृत्तिकादिभरणन्ते स कामानाप्नुयादिमान् ।
 वसुरुद्रादितिसुताः पितरः यादृदेवताः ॥ ४० ॥
 प्रीणयन्ति मनुष्याणां^(१) पिष्टृन् याद्वेन तर्पिताः ।
 आयुः प्रजां धनं^(२) विद्यां स्वर्गं भोगं सुखानि च ॥ ४१ ॥
 प्रयच्छन्ति तथा राज्यं प्रीता नृपां पितामहाः^(३) ।

इत्याग्नेये महापुराणे यादृकल्पो नाम त्रिषष्ट्यधिक
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

भवग्रहहोमः ।

पुष्कर उवाच । श्रीकामः शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समारभेत् ।
 उष्यायुःपुष्टिकामो वा तद्यैवाभिचरन् पुनः ॥ १ ॥

१ मनुष्यादीन्निति ख०, घ० च ।

२ आयुः प्रजां धनमिति ख० ।

आयुः प्रजां धनमिति ख० ।

३ प्रीता पितृपितामहा इति ख० ।

सूर्यः सोमो मङ्गलय बुधश्चाथ वृहस्पतिः ।
 शुक्रः शनैश्वरो राहुः केतुश्चेति ग्रहाः श्रुताः ॥ २ ॥
 ताम्रकात् स्फटिकाद्रक्तचन्दनात् स्वर्णकार्दुमौ ।
 रजतादयसः शीशात् ग्रहाः कार्याः क्रमादिमे ॥ ३ ॥
 सुवर्णैर्वायजेन्नित्यं गन्धमण्डलकेषु वा ।
 यथावर्णं प्रदेयानि वासांसि कुसुमानि च ॥ ४ ॥
 गन्धाय बलयस्यैव धूपो देयस्तु गुग्गुलुः ।
 कर्त्तव्या मन्त्रवन्तश्च चरवः प्रतिदेवतं ॥ ५ ॥
 आकृष्येन इमं देवा अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् ।
 उद्बुध्यसेति च ऋचो यथासङ्गरं प्रकीर्त्तिताः ॥ ६ ॥
 वृहस्पते अतियदर्थस्तथैवाल्पात् परिश्रुतः ।
 शन्नो देवीस्तथा काण्डात् केतुं कन्वन्निमास्तथा ॥ ७ ॥
 अर्कः पालाशः खदिरो ह्यपामार्गोऽथ^(१) पिप्पलः ।
 उदुम्बरः शमी दुर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ॥ ८ ॥
 एकैकस्यान्नाष्टयतमष्टाविंशतिरेव वा ।
 होतव्या मधुसर्पिर्भ्यां दघ्ना चैव समन्विताः ॥ ९ ॥
 गुडोदनं पायसं च हविष्यं क्षीरयष्टिकं ।
 दध्योदनं हविः पूषान् मांसं चित्रान्नमेव च ॥ १० ॥
 दद्याद्ब्रह्मक्रमादेतद्विजेभ्यो भीजनं बुधः ।
 शक्तिती वा यथालाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकं ॥ ११ ॥
 धेनुः शङ्खस्तथानङ्गान् हेम वासो ह्यस्तथा ।

कृष्णा गौरायसम्प्राग एता वै दक्षिणाः क्रमात् ॥ १२ ॥

यय यस्य यदा दृष्यः^(१) स तं यत्नेन पूजयेत् ।

ब्रह्मर्षेपां वरो दत्तः पूजिताः पूजितस्य च ॥ १३ ॥

यद्वाधीना नरेन्द्राणा^(२) मुच्छ्रयाः पतनानि च ।

भाषाभावो च जगतस्तस्मात् पूज्यतमा यद्वाः ॥ १४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे नवग्रहहोमो नाम चतुःषष्ट्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

६

अथ पञ्चषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

नानाधर्माः ।

अग्निरुवाच । ध्येय आत्मा स्थितो योऽसौ हृदये दीपवत् प्रभु ।

अनन्यविषयं कृत्वा मनो बुद्धिस्मृतीन्द्रियं ॥ १ ॥

आहन्तु ध्यायिने देयं^(१) गच्छं दधि घृत पयः ।

प्रियङ्गवो मसूराश्च वार्त्ताकुः कीद्रवो न हि ॥ २ ॥

सैहिकेयो यदा सूर्यं^(२) यसते पर्वसन्धिषु ।

हस्तिच्छाया तु सा ज्ञेया आहदानादिकोऽक्षया ॥ ३ ॥

१ यदा तु सूर्य इति ख०, ब० च ।

२ ध्यायिने देयमिति ड० ।

३ ननुयाथाविति ड० ।

पित्रि चैव यदा सोमो हंसे चैव करे स्थिते ।

तिथिर्वैवस्वती नाम सा छाया कुञ्जरस्य तु ॥ ४ ॥

अग्नौकरणशेषन्तु न दद्याद्दैवदेविके ।

अन्यभावे तु विप्रस्य हस्ते दद्यात्तु दक्षिणे ॥ ५ ॥

• न स्त्री दुष्यति जारेण न विप्रो वेदकर्मणा ।

बलात्कारोपभुक्ता चेद्द्वैरिहस्तगतापि वा(१) ॥ ६ ॥

सन्त्यजेद् दूषितान्नारीभृतुकाले न शुद्ध्यति ।

य आत्मव्यतिरेकेण द्वितीयं नात्र पश्यति(२) ॥ ७ ॥

ब्रह्मभूतः स एवेह योगो चात्मरतोऽमलः ।

विषयेन्द्रियसंयोगात् केचिद् योगं वदन्ति वै ॥ ८ ॥

• अधर्मा धर्मबुद्ध्या तु गृह्येत्स्त्रैरपिष्ठितैः ।

आत्मनी मनसश्चैव संयोगश्च तथा परे ॥ ९ ॥

हृत्तिहीनं मनः कृत्वा चैत्रज्ञं परमात्मनि ।

एकीकृत्य विमुञ्चेत् ब्रह्माद्योगीऽयमुत्तमः ॥ १० ॥

कुटुम्बैः पञ्चभिर्धामैः षष्ठस्तत्र महत्तरः ।

देवासुरमनुष्यैर्वा स जेतुं नैव शक्यते(३) ॥ ११ ॥

बहिर्मुखानि सर्वाणि कृत्वा चाभिमुखानि वै ।

मनस्येवेन्द्रियग्रामं मनश्चात्मनि योजयेत् । १२ ॥

• सर्वभावविनिर्मुक्तं चैत्रज्ञं ब्रह्मणि न्यसेत् ।

एतज् ज्ञानञ्च ध्यानञ्च श्रेयोऽन्यो यत्न्यविस्तरः(४) ॥ १३ ॥

१ चौरस्यगतापि वेति छ०. घ०,

अ० घ ।

२ स जेतुं न च शक्यत इति ग०,

ङ० घ ।

३ द्वितीयं नाद्वयशक्तीनि घ०, २० घ ।

४ श्रेया ये प्रत्यविकारा इति ङ० ।

यत्रास्ति सर्वलोकस्य तदस्तीति विरुध्यते ।
 कथ्यमानं तथाऽन्यस्य हृदये नावतिष्ठते ॥ १४ ॥
 असंवेद्यं हि तद् ब्रह्म^(१) कुमारी.स्त्रीसुखं यथा ।
 अयोगी नैव जानाति जात्यन्धो हि घटं यथा ॥ १५ ॥
 सद्यसन्तं द्विजं दृष्ट्वा स्थानाञ्चलति भास्करः ।
 एष मे मण्डलं भित्त्वा परं ब्रह्माऽधिगच्छति ॥ १६ ॥
 उपवासव्रतञ्चैव ज्ञानन्तीर्थं फलन्तपः ॥
 द्विजसम्पादनञ्चैव सम्पन्नन्तस्य तत् फलं ॥ १७ ॥
 एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामः परन्तपः ।
 सावित्रास्तु परं नास्ति पावनं परमं स्मृतं ॥ १८ ॥
 पूर्वं स्तियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववह्निभिः ।
 भुञ्जते मानुषाः पथान्नैता दुष्यन्ति केनचित् ॥ १९ ॥
 असवर्णेन यो गर्भः स्त्रीणां योनी निपिच्यते ।
 अशुद्धा तु भवेन्नारी यावच्छल्यं न मुञ्चति ॥ २० ॥
 निःसृते तु ततः शल्ये रजसा शुद्धाते ततः ।
 ध्यानेन सदृशत्रास्ति शोधनं पापकर्मणां ॥ २१ ॥
 श्रुपाकेष्वपि भुञ्जानो ध्यानेन हि विशुद्ध्यति ।
 ध्यात्वा ध्याता मनो ध्यानं ध्येयो विष्णुः फलं हरिः ॥ २२ ॥
 अक्षयाय यतिः त्रिहो पङ्क्तिपावनपावनः ।
 शारुटो नैष्ठिकान्यमं यस्तु प्रथयते द्विजः ॥ २३ ॥

१ असंवेद्यं हि तद् ब्रह्म इति ग०, क० च । एषमेव हि तद् ब्रह्म इति ल०, ट० च ।
 स्वर्पं देव हि तद् ब्रह्म इति घ०, ञ० च ।

प्रायश्चित्तं न पश्यामि येन शुद्धेयस्य आत्महा ।
 ये च प्रव्रजिताः पत्रायां या चैषां बीजसन्ततिः ॥ २४ ॥
 विदुरा नाम चण्डाला जायन्ते नात्र संशयः ।
 शतिको म्रियते गृध्रः श्वासौ द्वादशिकस्तथा ॥ २५ ॥
 भासो विशतिवर्षाणि शूकरो दशभिस्तथा ।
 अपुष्पो विफलो बृहो जायते कण्टकाहतः ॥ २६ ॥
 ततो दावाग्निदग्धस्तु स्थाणुर्भवति सानुगः ।
 ततो वर्षयतान्द्यष्टौ हे च तिष्ठत्यचेतनः ॥ २७ ॥
 पूर्णं वर्षसहस्रे तु जायते ब्रह्मराक्षसः ।
 प्रवेन लभते मोक्षं कुलस्योत्सादनेन वा ॥ २८ ॥
 ,योगमेव निषेवेत नान्यं मन्त्रमघापहं ।

इत्याग्नेये महापुराणे नानाधर्मा नाम पञ्चपद्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पष्टत्र्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

वर्णधर्मादिकथनं ।

पुष्कर उवाच । वेदस्मार्त्तं प्रवक्ष्यामि धर्मं वै पञ्चधा स्मृतं^(१) ।

वर्णत्वमेकमाश्रित्य योऽधिकारः प्रवर्त्तते ॥ १ ॥

१ धर्मं वै पञ्चधा स्मृतमिति ख०, ख० प ।

वर्णधर्मः स विज्ञेयो यद्योपनयनच्छिष्य ।
 यस्त्वायमं समाश्रित्य पदार्थः संविधीयते ॥ २ ॥
 उक्त आयमधर्मस्तु भिन्नपिण्डादिको यथा ।
 उभयेन निमित्तेन यी विधिः सम्भवत्तते ॥ ३ ॥
 नैमित्तिकः स विज्ञेयः प्रायश्चित्तविधिर्वथा ।
 ब्रह्मचारी गृही चापि वानप्रस्थो यतिर्नृप ॥ ४ ॥
 उक्त आयमधर्मस्तु धर्मः स्यात् पञ्चधा परः^(१) ।
 पाङ्गुल्यस्याभिधाने यी दृष्टार्थः स उदाहृतः ॥ ५ ॥
 स त्रेधा मन्त्रयागाद्यदृष्टार्थ इति मानवाः ।
 उभयार्थौ व्यवहारस्तु द्गडधारणमेव च ॥ ६ ॥
 तुल्यार्थानां विकल्पः स्याद् यागभूलः प्रकीर्तितः ।
 वेदे तु विहितो धर्मः स्मृतौ तादृश एव च ॥ ७ ॥
 अनुवादं स्मृतिः सूते^(२) कार्यार्थमिति मानवाः ।
 गुणार्थः परिसंख्यार्थो वानुवादो विशेषतः^(३) ॥ ८ ॥
 विशेषदृष्ट एवासौ फलार्थ इति मानवाः ।
 स्यादष्टचत्वारिंशतिः सस्कारैर्वृद्धलोकगः ॥ ९ ॥
 गर्भाधान पुंसवन सीमन्तीन्नयनं ततः ।
 जातकर्म नामकृतिरन्नप्राशनचूडकं ॥ १० ॥
 सस्कारयोपनयनं वेदव्रतचतुष्टयं ।
 स्नानं स्वधर्मचारिण्या योगः स्यादष्टपञ्चकं ॥ ११ ॥

१ धर्म एव मन्त्रायन इति ८० ।

२ स्मृतंवादं स्मृति यत्न इति ८०,
८० ॥३ पार्थवादी विशेषत इति
८८, ८० ॥

देवयज्ञः पितृयज्ञो मनुष्यभूतयज्ञकौ ।
 ब्रह्मयज्ञः सप्तपाकयज्ञसंस्थाः पुरोऽष्टकाः ॥ १२ ॥
 पार्व्वण्यत्राहं व्यावस्त्रायहायणी च चैत्रपि ।
 आश्वयुजी सप्तहविर्यज्ञसंस्थास्ततः स्मृताः ॥ १३ ॥
 अग्न्याधियमग्निहोत्रं^(१) दर्शः स्यात् पौर्णमासकः ।
 चातुर्मास्याग्रहायणेष्टिर्निरुटः पशुबन्धकः ॥ १४ ॥
 सौत्रामणिसप्तसोमसंस्थाग्निष्टोम आदितः ।
 अत्यग्निष्टोम उक्थय षोडशो बालधेयकः ॥ १५ ॥
 अतिरात्रास्तथा स्तोमा अष्टौ चाल्मगुणास्ततः ।
 दद्यात्तन्माससूया च अनाजासोऽथ मद्बलं ॥ १६ ॥
 अकार्ष्णस्त्रास्यूदागौचं वस्यैते स परं व्रजेत् ।
 प्रचारे मैथुने चैव प्रस्त्रावि दन्तधावने ॥ १७ ॥
 स्नानभोजनकाले च पट्सु मौनं समाचरेत् ।
 पुनर्दानं पृथक्पानमान्द्येन यपसा निशि ॥ १८ ॥
 दन्तच्छेदनसुषां च सप्त गङ्गपु वर्जयेत् ।
 स्नात्वा पुष्यं न गृह्णीयाद् देवायोग्यन्तदीरितं ॥ १९ ॥
 अन्यगोत्रीयसम्बद्धः^(२) प्रेतस्याग्निन्ददाति यः ।
 पिण्डश्चोदकदानञ्च स द्वाहं समापयेत् ॥ २० ॥
 उदकञ्च तृणं भस्म हारम्पत्यास्तथैव च ।

१ अनाजापानमग्निहोत्रमिति ख०,
 छ० च ।

२ अन्यगोत्रीयसम्बद्ध इति ख०, घ
 छ० च ।

अर्कः पलाशः खदिरो ह्यपामार्गश्च पियंपलः ॥ ६ ॥
 उदुम्बरः शमी दुर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ।
 मध्वाज्यदधिसंमिथा होतव्याद्याष्टधा शतम् ॥ ७ ॥
 एकाष्टचतुरः कुम्भान् पूर्य पूर्णाहुतिन्तथा ।
 वसोर्धारात्ततो दद्याद्दक्षिणाञ्च ततो ददेत् ॥ ८ ॥
 यजमानं चतुर्भिस्तैरभिपिञ्चेत् समन्वकैः ।
 सुरास्वामभिपिचन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ९ ॥
 वासुदेवो जगन्नाथस्तथा सङ्कर्षणः प्रभुः ।
 प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवन्तु विजयाय ते ॥ १० ॥
 आखण्डलोऽग्निर्भगवान् शमी वै नैर्ऋतस्तथा ।
 वरुणः पवनश्चैव घनाध्यक्षस्तथा शिवः ॥ ११ ॥
 ब्रह्मणा सहितः श्रेयो दिक्पालाः पान्तु वः सदा ।
 कीर्त्तिलक्ष्मीर्ऋतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया मतिः ॥ १२ ॥
 बुद्धिर्ज्ञाना वपुः शान्तिस्तुष्टिः कान्तिश्च मातरः ।
 एतास्वामभिपिचन्तु धर्मपदारः समागताः ॥ १३ ॥
 आदित्यश्चन्द्रमा भौमो बृधजीवशितार्कजाः ।
 ग्रहास्वामभिपिचन्तु राहुः केतुश्च तर्पिताः ॥ १४ ॥
 देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ।
 ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च ॥ १५ ॥
 देवपत्न्यो द्रुमा नागा दैत्याद्याप्सरसाङ्गणाः ।
 अस्त्राणि सर्वशास्त्राणि राजानो वाहनानि च ॥ १६ ॥
 औषधानि च रत्नानि कालस्यावयवाश्च ये ।
 सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदा ॥ १७ ॥

एभिरन्तरितं कृत्वा पङ्क्तिदोषो न विद्यते ॥ २१ ॥

पञ्च प्राणाहुतीर्द्वाद्वादनामाहुष्ठयीगतः ।

इत्याग्नेये महापुराणे वर्षधर्मादिर्नाम पटपद्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपद्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

अमृतसल्लकोटिहीमाः ।

अग्निरुवाच । श्रीशान्तिविजयाद्यर्थं सहयज्ञं पुनर्वदे ।

यद्ययज्ञोऽयुतहीमल्लकोट्यामकस्त्रिधा ॥ १ ॥

वेदेरैगे अग्निकुण्डाद् ग्रहानांवाद्य मण्डले ।

सौम्ये गुरुबंधयैशे शक्रः पूर्वदमे शशो ॥ २ ॥

आग्नेये दक्षिणे भीमो मध्ये स्याद्वास्करस्तथा ।

शनिराग्नेय्ये नैर्ऋत्ये राहुः क्रतुश्च वायवे ॥ ३ ॥

द्वेगयोमा गृहो विष्णुर्मन्त्रेन्द्रो यमकामको ।

चित्रगुप्तयाधिदेवा अग्निरापः चित्तिर्हरिः ॥ ४ ॥

इन्द्रो देवता च प्रजेगोऽहिर्विधिः क्रमात् ।

इमे प्रत्यधिदेवाश्च गणेशो दुर्गयानिमः ॥ ५ ॥

इति धर्मो गम्पूय यत्रेष्टो जेय विदोः ।

अर्कः पलाशः खदिरो ह्यपामार्गश्च पिप्पलः ॥ ६ ॥
 उदुम्बरः शमी दुर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ।
 मध्वान्यदधिसंमिथ्या होतव्याद्याष्टधा शतम् ॥ ७ ॥
 एकाष्टचतुरः कुम्भान् पूर्य पूर्णाहुतिन्तथा ।
 वसोर्धोरान्ततो दद्याद्दक्षिणाञ्च ततो ददेत् ॥ ८ ॥
 यजमानं चतुर्भिस्त्रैरभिषिञ्चेत् समन्त्रकैः ।
 सुरास्वामभिषिञ्चन्तु वद्भविष्णुमहेश्वराः ॥ ९ ॥
 वासुदेवो जगन्नाथस्तथा सहस्रपंशः प्रभुः ।
 प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवन्तु विजयाय ते ॥ १० ॥
 आखण्डलोऽग्निर्भगवान् यमो वै नैर्ऋतस्तथा ।
 वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः ॥ ११ ॥
 ब्रह्मणा सहितः शेषो दिक्पालाः पान्तु वः सदा ।
 कीर्त्तिलक्ष्मीर्दृष्टिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया मतिः ॥ १२ ॥
 बुद्धिर्ज्ञाना वसुः शान्तिस्त्रुष्टिः कान्तिश्च मातरः ।
 एतास्वामभिषिञ्चन्तु धर्मपत्नयः समागताः ॥ १३ ॥
 आदित्ययन्द्रमा भीमो वृधजीवशिताङ्गजाः ।
 ग्रहास्वामभिषिञ्चन्तु राहुः केतुश्च तर्पिताः ॥ १४ ॥
 देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपद्मगाः ।
 ऋषयो मनवो गावो देवनातर एव च ॥ १५ ॥
 देवपत्न्यो द्रुमा नागा दैत्याद्याप्सरसाङ्गणाः ।
 अस्त्राणि सर्वशास्ताणि राजानो वाहनानि च ॥ १६ ॥
 औषधानि च रत्नानि कालस्यावयवाश्च ये ।
 सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदाः ॥ १७ ॥

एते त्वामभिपिचन्तु सर्वकामार्थसिद्धये^(१) ।
 अलङ्कृतस्ततो दद्याद्धेमगोत्रभुजादिकं ॥ १८ ॥
 कपिले सर्वदेवानां पूजनीयासि रोहिणि ।
 तीर्थदेवमयी यस्मादतःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ १९ ॥
 पुण्यस्त्वं शङ्ख पुण्यानां मङ्गलानाञ्च मङ्गलं ।
 विष्णुना विष्टतो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २० ॥
 धर्मं त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ।
 अष्टमूर्त्तैरधिष्ठानमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २१ ॥
 हिरण्यगर्भगर्भस्य हेमवोजं विभावसोः ।
 अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २२ ॥
 पीतवस्त्रयुगं यस्माद्वासुदेवस्य वल्लभं ।
 प्रदानात्तस्य वै विष्णुरतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २३ ॥
 विष्णुस्त्वं मत्स्वरूपेण यस्मादमृतसम्भवः ।
 चन्द्रार्कवाहनो नित्यमतःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २४ ॥
 यस्मात्त्वं पृथिवी सर्वा धेनुः केशवसद्भिभा ।
 सर्वपापहरा नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २५ ॥
 यस्मादायसकर्माणि तवाधीनानि सर्वदा ।
 लाद्रलाद्यायुधादीनि अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २६ ॥
 यस्मात्त्वं सर्वयज्ञानामङ्गत्वेन व्यवस्थितः ।
 योनिर्विभावसोर्नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २७ ॥
 एते मत्पुत्रेषु तिष्ठन्ति सुवनानि चतुर्दश ।
 तेषु क्वचित् सुख्यं मे स्यादिह लोके परमं च ॥ २८ ॥

यस्मादशून्यं शयनं केशवस्य शिवस्य च ।

शय्या ममाप्यशून्याऽस्तु दत्ता जन्मनि जन्मनि^(१) ॥२८॥

यथा रत्नेषु सर्वेषु सर्वे देवाः प्रतिष्ठिताः ।

तथा शान्तिं प्रयच्छन्तु रत्नदानेन मे सुराः ॥ २० ॥

यथा भूमिप्रदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीं ।

दानान्यन्यानि मे शान्तिर्भूमिदानाद्भवत्विह ॥ ३१ ॥

ग्रहयज्ञोऽयुतहोमो दक्षिणाभी रणे जितिः ।

राहोत्सवयज्ञेषु प्रतिष्ठादिषु कर्माणु ॥ ३२ ॥

सर्वकामामये लक्षकोटिहोमद्वयं मतं ।

गृहदेशे मण्डपेऽथ^(२) अयुते हस्तमात्रकं ॥ ३३ ॥

मेखलायोनिसंयुक्तं कुण्डचत्वार ऋद्धिजः ।

स्वयमेकोऽपि वा लक्षे सर्वं दशगुणं हि तत् ॥ ३४ ॥

चतुर्हस्तं द्विहस्तं वा तार्क्ष्यान्नाधिकं यजेत् ।

सामध्वनियरौरस्त्रं वाहनं परमेष्ठिनः ॥ ३५ ॥

विषयापहरो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ।

पूर्ववत् कुण्डमामन्त्र्य लक्षहोमं समाचरेत् ॥ ३६ ॥

वसोर्धारां ततो दद्याच्छय्याभूपादिकं ददेत् ।

दश चाष्टौ च लक्षहोमे तथर्त्विजः ॥ ३७ ॥

पुत्रान्नरान्यविजयभुक्तिमुक्तादि^(३) चाप्नुयात् ।

दक्षिणाभिः फलेना^{ति} चतुर्घ्नः कोटिहोमकः ॥ ३८ ॥

१ तथा जन्मनि जन्मनि ॥

२ गृहदेशे मण्डपे ॥

गृहादौ मण्डपे चैवमिति च० ।

३ पुत्रार्थरान्यविजयभुक्तिमुक्तादीति

च० च ।

एते त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वकामार्थसिद्धये(१) ।
 अलङ्कृतस्ततो दद्याद्देमगोन्नभुजादिकं ॥ १८ ॥
 कपिले सर्वदेवानां पूजनीयासि रोहिणिं ।
 तीर्थदेवमयी यस्मादतःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ १९ ॥
 पुण्यस्वम् शङ्ख पुण्यानां मङ्गलानाञ्च मङ्गलं ।
 विष्णुना विष्टतो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २० ॥
 धर्मं त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ।
 अष्टमूर्त्तेरधिष्ठानमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २१ ॥
 हिरण्यगर्भगर्भस्यं हेमवोजं विभावसोः ।
 अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २२ ॥
 पीतवस्त्रयुगं यस्माद्वासुदेवस्य वल्लभं ।
 प्रदानात्तस्य वै विष्णुरतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २३ ॥
 विष्णुस्वम् मत्स्यरूपेण यस्मादमृतसम्भवः ।
 चन्द्रार्कवाहनो नित्यमतःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २४ ॥
 यस्मात्स्वम् पृथिवी सर्वा धेनुः केशवसन्निभा ।
 सर्वपापहरा नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २५ ॥
 यस्मादायसकर्माणि तवाधीनानि सर्वदा ।
 लाङ्गलाद्यायुधादीनि अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २६ ॥
 यस्मात्स्वम् सर्वयज्ञानामङ्गल्येन व्यवस्थितः ।
 योनिर्विभावसोर्नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २७ ॥
 एतन्मन्त्रेषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।

१६ अग्नि पुराणे ॥ १६७ अध्यायं मे स्याद्विष्ट सोके परप च ॥ २८ ॥
 १६ अग्नि पुराणे ॥ १६७ अध्यायं मे स्याद्विष्ट सोके परप च ॥ २८ ॥

यस्माद्गूढं गयनं केशवस्य शिवस्य च ।
 यथा ममाप्यगून्याऽस्तु दत्ता जन्मनि जन्मनि^(१) ॥२८॥
 यथा रत्नेषु सर्वेषु सर्वे देवाः प्रतिष्ठिताः ।
 तथा शान्तिं प्रयच्छन्तु रत्नदानेन मे सुराः ॥ ३० ॥
 यथा भूमिप्रदानस्य कलां नाहन्ति षोडशी^१ ।
 दानान्यन्यानि मे शान्तिर्भूमिदानाद्भवत्विह ॥ ३१ ॥
 ग्रहयज्ञोऽयुतहीमो दक्षिणाभी रणे जितिः ।
 पाद्भोत्सवयज्ञेषु प्रतिष्ठादिषु कर्मषु ॥ ३२ ॥
 सर्वकामाप्तये लक्षकोटिहीमद्वयं मतं ।
 गृहदेशे भण्डपेऽथ^(१) अयुते हस्तमात्रकं ॥ ३३ ॥
 मेखलायोनिंसंयुक्तं कुण्डस्रत्वार ऋद्धिजः ।
 स्रग्मेकोऽपि वा लक्षे सर्वं दशगुणं हि तत् ॥ ३४ ॥
 चतुर्हस्तं द्विहस्तं वा तार्क्ष्याभ्राधिकं यजेत् ।
 सामध्वनिशरीरस्त्वं वाहनं परमेष्ठिनः ॥ ३५ ॥
 विषयापहरो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ।
 पूर्ववत् कुण्डमामन्त्र्य लक्षहीमं समाचरेत् ॥ ३६ ॥
 वसीर्दारां ततो दद्याच्छय्याभूपादिकं ददेत् ।
 अथ चाष्टौ च लक्षहीमे तथस्त्रिजः ॥ ३७ ॥
 पुत्राप्तराज्याविजयमुक्तिभुक्त्वाद्दि^(१) जम्बुधरात् ।
 दक्षिणाभिः - - - - - आच्छत्रुघ्नः कोटिहीमकः ॥ ३८ ॥

१ तथा जन्मनि कर्तव्यं ८० । गृहादौ मण्डपे शैवमिति ८० ।
 २ गृहात् - - - - - त ८० । ३ पुत्रार्थे राज्याविजयमुक्तिभुक्त्वादीति ८० च ।

एते त्वामभिपिञ्चन्तु सर्वकामार्थसिद्धये^(१) ।
 अलङ्कृतस्ततो दद्याद्देमगोमभुयादिकं ॥ १८ ॥
 कपिले सर्वदेवानां पूजनीयासि रोहिणिं ।
 तीर्थदेवमयी यस्मादतःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ १९ ॥
 पुण्यस्वं शङ्ख पुण्यानां मङ्गलानाञ्च मङ्गलं ।
 विष्णुना विष्टतो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २० ॥
 धर्मं त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ।
 अष्टमूर्त्तैरधिष्ठानमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २१ ॥
 हिरण्यगर्भगर्भस्यं हेमवोजं विभावसोः ।
 अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २२ ॥
 पीतवस्त्रयुगं यस्माद्वासुदेवस्य वल्लभं ।
 प्रदानात्तस्य वै विष्णुरतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २३ ॥
 विष्णुस्वं मत्स्यरूपेण यस्मादस्मृतसम्भवः ।
 चन्द्रार्कवाहनो नित्यमतःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २४ ॥
 यस्मात्त्वं पृथिवी सर्वा धेनुः केशवसन्निभा ।
 सर्वपापहरा नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २५ ॥
 यस्माद्वायसकर्माणि तवाधीनानि सर्वदा ।
 लाङ्गलाद्यायुधादीनि श्रतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २६ ॥
 यस्मात्त्वं सर्वयज्ञानामहत्वेन व्यवस्थितः ।
 योनिर्विभावसोर्नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २७ ॥
 एतेऽसन्निपु दिष्टन्ति भुवनानि चतुर्दश ।
 इदं कृतिः पुरा ^{विष्णु} ^{सिद्धयं} मे स्यादिह लोके परत्र च ॥ २८ ॥

चतुर्हस्तं चाष्टहस्तं कुण्डन्दाद्यं च द्विजाः ।
 पञ्चविंशं षोडशं वा पटे द्वारे चतुष्टयं ॥ ३९ ॥
 कोटिहोमी सर्वकामी विष्णुलोकं स गच्छति ।
 होमस्तु ब्रह्मन्त्रैर्व्या गायत्र्या वैष्णवैरपि ॥ ४० ॥
 जातवेदीमुखैः शैवैः^(१) वैदिकैः प्रथितैरपि ।
 तिलैर्यवैर्घृतैर्धान्यैरश्वमेधफलादिभाक् ॥ ४१ ॥
 विद्देयणाभिचारिषु त्रिकोणं कुण्डमिष्यते ।
 समिधो वामहस्तेन श्येनास्थानलसंयुताः ॥ ४२ ॥
 रक्तभूषैर्मुक्तकेशैर्ध्यायद्विरशिवं रिपोः ।
 दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु यो हेष्टि ह्यं फडिति च ॥ ४३ ॥
 द्विन्द्वात् क्षुरेण प्रतिमां पिष्टरूपं रिपुं हनेत्^(१) ।
 यजेदेकं षोडशं वा यः स कृत्वा दिवं व्रजेत् ॥ ४४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणेऽयुतलक्षकोटिहोमा नाम सप्तपद्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टपद्यधिकशततमोऽध्यायः ।

महापातकादिकघनम् ।

— पुष्कर उवाच । दण्डं कुर्व्यात्सुपो नृणां प्रायश्चित्तमकुर्वतां ।
 कामतोऽकामतो वापि प्रायश्चित्तं कृतं चरेत् ॥ १ ॥

- मत्तक्रुदातराणां च न भुञ्जीत कदाचन ।
 महापातकिना स्पृष्ट यत्र स्पृष्टमुदक्यया ॥ २ ॥
 गणान्नं गणिकान्नं च^(१) वार्द्धुपेर्गायनस्य च ।
 अभिशप्तस्य षण्डस्य यस्याद्योपपत्तिर्गृहे ॥ ३ ॥
 रजकस्य नृशंसस्य वन्दिनः कितवस्य च ।
 मिथ्यातपस्विनश्चैव चौरदण्डिकयोस्तथा^(२) ॥ ४ ॥
 कुण्डगोलस्त्रोजितानां वेदविक्रयिणस्तथा ।
 शैलूपतन्त्रवादान्नं कृतघ्नस्यान्नमेव च ॥ ५ ॥
 कर्मारस्य निपादस्य चेलनिर्णेजकस्य च ।
 मिथ्याप्रव्रजितस्यान्नम्युंयत्वास्तौलिकस्य च ॥ ६ ॥
 श्रौकूटपतितस्यान्नं दिदिष्टान्नं च वर्जयेत् ।
 तथैव ब्राह्मणस्यान्नं ब्राह्मणेनानिमन्वितः ॥ ७ ॥
 ब्राह्मणावन्न शूद्रेण नाद्याच्चैव निमन्वितः ।
 एषामन्यतमस्यान्नममत्या वा चरह क्षपेत् ॥ ८ ॥
 मत्या भुक्त्वा चरेत् कृच्छ्रं रेतोविण्मूत्रमेव च ।
 चण्डालश्चपचारन्तु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ९ ॥
 अनिर्दशं च प्रेतान्नं गवाघ्नान्नं तथैव च ।
 शूद्रोच्छिष्टं शूनोच्छिष्टं पतितान्नं तथैव च ॥ १० ॥
 तप्तकृच्छ्रं प्रकुर्वीत अशीचे कृच्छ्रमाचरेत् ।
 अशीचे यस्यंशी भुङ्क्ते सोप्यशुद्धस्तथा भवेत् ॥ ११ ॥
 मृतपञ्चनखात् कूपाद्मेघेन सकृद्युतात् ।

^१ गणाना गणिकानाच्चेति ८०, ८१ च । ^२ चौरदाभिकयोश्चपेति ७० ।

अपः पीत्वा त्वहं तिष्ठेत् सोपवासो द्विजोत्तमः ॥ १२ ॥
 सर्वत्र शूद्रे पादः स्याद् द्वित्रयं वैश्यभूपयोः^(१) ।
 विड्वराहखरोट्टाणां गोमायोः कपिकाकयोः ॥ १३ ॥
 प्राश्य मूत्रपुरीषाणि द्विजयान्द्रायणं चरेत् ।
 शुक्लाणि जग्ध्वा मांसानि^(२) प्रेतान्नं करकाणि च ॥ १४ ॥
 क्रव्यादशूकरोट्टाणां गोमायोः कपिकाकयोः ।
 गोनराश्वखरोट्टाणां कृत्राकं ग्रामकुक्कुटं ॥ १५ ॥
 मांसं जग्ध्वा कुञ्जरस्य तप्तकृच्छ्रेण शुद्धति ।
 आमत्याह्वे तथा भुक्त्वा वृद्धाचारी मधु त्वदन् ॥ १६ ॥
 लशुनं गृह्णन् चाद्यात् प्राजापत्यादिना शुचिः^(३) ।
 भुक्त्वा चान्द्रायणं कुर्यान् मांसश्चात्मकतन्तथा ॥ १७ ॥
 पेलुगव्यञ्च पेयूषं तथा श्लेष्मातकं मृदं ।
 वृथाकृत्तरसंयावपायसापूपशक्नु लीः ॥ १८ ॥
 अनुपाकृतमांसानि देवान्नानि हवींषि च ।
 गवाश्च महिषीणां च वर्जयित्वा तथाप्यजां ॥ १९ ॥
 सर्वघ्नोरणि वर्ज्याणि तामाश्चैवाप्यग्निर्दग्ं ।
 गगकः गल्पकी गोधा खड्गः कूर्भस्तथैव च ॥ २० ॥
 भक्ष्याः पञ्चनखाः प्रोक्ताः परिशेषाय वर्जिताः ।
 पाठीनरोहितात्मस्यान् सिंहसुण्डाय भक्षयेत् ॥ २१ ॥
 यवगोधूमजं सर्वं पयस्यैव विक्रियां ।
 वागपाद्गवधक्षादीन् सस्त्रेहमुपितं तथा ॥ २२ ॥

१ द्विजोत्तमं वैश्यभूपयोः इति ख०, घ०, १ शुक्लाणि दग्धमांसानि इति ख० ।
 २ मांसापत्यादिना शुचिः इति ख० ।

३ प्राजापत्यादिना शुचिः इति ख० ।

अग्निहोत्रपरीडाम्निर्वाङ्मणः कामचारतः ।
 चान्द्रायणं धरेन्मासं धीरवध्वासनं हितं ॥ २३ ॥
 ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः ।
 महान्ति पातकान्याहुः संयोगश्चैव तैः सह ॥ २४ ॥
 अनृते च समुत्कर्षो राजगामि च पैशुन ।
 गुरोद्यालीकनिर्बन्धः समानं ब्रह्महृत्या(१) ॥ २५ ॥
 वज्रोन्भावेदनिन्दा च कौटसाख्यं सुहृद्वधः ।
 गर्हितात्राज्वयीर्जग्धिः(२) सुरापानसमानि षट् ॥ २६ ॥
 निक्षेपस्यापहरणं नराङ्गरजतस्य च ।
 भूमिवज्रमणीनाञ्च रुक्मस्तेयसमं स्मृतं ॥ २७ ॥
 रैतःसेकं स्वयोन्यापु कुमारीष्वन्यजासु च ।
 सद्युः पुत्रस्य च(३) स्त्रीषु गुरुतल्पसमं विदुः ॥ २८ ॥
 गोबधःऽयाज्यसयाज्यं पारदार्यात्मविक्रयः ।
 गुरुमातृपितृत्वागः स्वाध्यायान्घोः सुतस्य च ॥ २९ ॥
 परिविञ्चितातुजेन परिवेदनमेव च ।
 तयोर्हानञ्च कन्यायास्तयोरेव च याजनं ॥ ३० ॥
 कन्याया दूषणञ्चैव वार्द्ध्यं व्रतलोपनं ।
 तडागारामदारानामपत्नस्य च विक्रयः ॥ ३१ ॥
 व्रात्यता वान्धवत्वो गो भृताध्यापनमेव च ।
 भृताश्चाध्ययनादानमविक्रयस्य विक्रयः ॥ ३२ ॥

१ समानि ब्रह्महृत्यापेति च., च.
 १. च.

१ गर्हितानामङ्गजगुषिरिति च०
 १ सद्युः एतस्य चेति च० ।

सर्वाकारिष्यधीकारो महायन्त्रप्रपन्नं ।
 हिंसोपधीनां शाराजीवः क्रियामह्नमेव च ॥ ३३ ॥
 इत्यनार्थमशुक्लाणां दुग्गाण्याद्यैव पातनं ।
 योपितां यद्यप्येव श्लोनिन्द्यागमागमः ॥ ३४ ॥
 भ्राजार्थं च क्रियारम्भो निन्दितासादनत्वात् ।
 यनाहिताग्नितास्त्रेयगृह्यानापानपक्रिया ॥ ३५ ॥
 असञ्चान्नाधिगमनं दौःशील्यं धमनक्रिया ।
 धान्यकुप्यपरुस्त्रेयं मद्यपस्तीनिषेधं ॥ ३६ ॥
 श्लोशूद्रविट्श्वश्रुधी नास्तिव्यश्वीपपातकं ।
 ब्राह्मणस्य रुजः कृत्यं घ्रातिरन्नेयमद्ययोः ॥ ३७ ॥
 जैश्वं पुंसि च मैथुन्यं जातिभ्रंगकरं श्रुतं ।
 श्वश्रुश्लोशूद्रगोन्द्राशामजाप्योयैव भारणं(१) ॥ ३८ ॥
 सद्द्वीर्णकरणं श्रेयं मीनाहिनकुलस्य च ।
 निन्दितैभ्यो धनादानं बाण्ड्यं शूद्रसेवनं ॥ ३९ ॥
 अपातीकरणं श्रेयमसत्वस्य च भाषणं ।
 कृमिकीटवयोहत्या मद्यानुगतभोजनं ॥ ४० ॥
 फलैधःकुसुमस्त्रेयमधैव्यश्च मलावहं ।
 इत्याग्नेये महापुराणे महापातकादिकथनं नामाष्ट-
 पद्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकोनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तानि ।

पुष्कर उवाच । एतत्प्रभृतिपापानां प्रायश्चित्तं वदामि ते ।

ब्रह्महा द्वादशाब्दानि कुटीङ्गत्वा वने वसेत् ॥ १ ॥

भिचेतात्मविशुद्धयर्थं कृत्वा शवशिरोध्वजं ।

प्रास्येदात्मानमग्नी वा समिद्धे त्रिरवाक्शिराः ॥ २ ॥

यजेत वाग्धमेधेन स्वजिता गोसवेन वा ।

जपन्वान्यतमं वेदं योजनानां शतं व्रजेत् ॥ ३ ॥

सर्वस्त्रं वा वेदविदे ब्राह्मणायोपपादयेत् ।

व्रतैरेतैर्व्यपोहन्ति महापातकिनो मलं ॥ ४ ॥

उपपातकसंयुक्तो गोघ्नो मासं यवान् पिबेत् ।

हृतयापी वसेद्गोष्ठे चर्मणा तेन संहतः ॥ ५ ॥

चतुर्थकालमग्नीयादचारलवणं मितं ।

गोमूत्रेण चरेत् स्नानं द्वौ मासौ नियतेन्द्रियः ॥ ६ ॥

दिवानुगच्छेद्वायैव तिष्ठन्नृद्धं रजः पिबेत् ।

हृषभैकादशा गास्तु दद्याद्विचरितव्रतः (१) ॥ ७ ॥

अविद्यमाने सर्वस्त्रं वेदविद्गो निवेदयेत् ।

पादमेकधरेद्गोष्ठे द्वौ पादौ वस्यने चरेत् ॥ ८ ॥

योजने पादहीनं स्याच्चरेत् सर्वं निपातने ।
 कान्तारिष्वथ दुर्गेषु विपत्तये भयेषु च ॥ ८ ॥
 यदि तत्र विपत्तिः स्यादेकपादो विधीयते ।
 घण्टाभरणदीपेण तथैवार्हं विनिर्द्दिशेत् ॥ १० ॥
 दामने दामने रोधे शकटस्य नियोजने ।
 स्तम्भशृङ्खलपाशेषु मृते पादोनमाचरेत् ॥ ११ ॥
 शृङ्खलभङ्गेऽस्थिभङ्गे च लाङ्गूलच्छेदने तथा ।
 यावकन्तु पिवेत्तावद्यावत् सुखा तु गौर्भवेत् ॥ १२ ॥
 गोमतीश्च जपेद्दियां गोस्तुतिं गोमतीं स्मरेत् ।
 एका चेद्दुर्गभिर्द्दिवाद् यत्र व्यापादिता भवेत् ॥ १३ ॥
 पादं पादन्तु हत्यायाद्यरेयुस्ते पृथक् पृथक् ।
 उपकारे क्रियमाणे विपत्तौ नाम्नि पातकं ॥ १४ ॥
 एतदेव व्रतं कुर्य्युरुपपातकिनस्तथा ।
 अवकीर्णिवर्जं शुद्धार्थश्चान्द्रायणमथापि वा ॥ १५ ॥
 अवकीर्णी तु कालेन गर्हभेन चतुष्यथे ।
 पाकयज्ञविधानेन यजेत निर्वर्ततिं निशि ॥ १६ ॥
 कृत्याग्निं विधिवद्दीमान्गतस्तु सन्निधौ च ।
 चन्द्रेन्द्रगुरुवह्नीनां शुद्ध्यात् सपिंपाहुतिं(१) ॥ १७ ॥
 पयसा गर्हभश्चर्मैश्चिसित्वाष्ट्यश्चरेत्प्रही ।
 हत्वा गर्भमधिघ्रातं मद्यहत्यामतं चरेत् ॥ १८ ॥

सुरां पीत्वा द्विलो मोहादग्निवर्णां सुरां पिवेत् ।
 गोमूत्रमग्निवर्णं वा पिवेद्दुदकमेव वा ॥ १८ ॥
 सुवर्णस्तेयकृद्भिर्गो राजानमभिगम्य तु ।
 श्वकर्षं ख्यापयन् ब्रूयाद्भ्रां भयाननुगास्त्विति ॥ २० ॥
 गृहीत्वा मुगलं राजा सकृद्व्यात् स्वयङ्गतं ।
 बधेन शहरति स्तेयो ब्राह्मणस्तपसैव वा ॥ २१ ॥
 गुरतल्पो निकृत्वैव शिशुश्च वृषणं श्वयं ।
 निधाय चाश्वलौ गच्छेदानिपाताच्च नैर्ऋतिं ॥ २२ ॥
 चान्द्रायणान् वा त्रीन्मासानभ्यसेन्नियतेन्द्रियः ।
 जातिभ्रंगकरं कर्म कृत्वान्यतमनिच्छया ॥ २३ ॥
 चरेच्छान्तपनं कृच्छ्रं प्राजापत्यमनिच्छया ।
 सङ्घरीपात्रकृत्वासु मासं शोधनमैन्दवं ॥ २४ ॥
 मलिनीकरणीयेषु तप्तं स्याद्यावकं ब्रह्मं ।
 तुरीयो ब्रह्महत्यायाः चतुर्विधस्य बधे स्मृतः ॥ २५ ॥
 वैश्वेऽष्टमांगी वृत्तस्ये शूद्रे त्रियस्तु षोडशः ।
 मार्जारनकुली हत्वा घासं मण्डूकमेव च ॥ २६ ॥
 श्वगोधोलूककाकांश्च शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 चतुर्षामपि वर्षानां नारीं हत्वानवस्थितां ॥ २७ ॥
 अमत्यैव प्रमाप्य स्त्रीं शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 सर्पादीनां बधे नक्तमनस्त्रां वायुसंयमः ॥ २८ ॥
 द्रव्याणामल्पसाराणां क्षयं कृत्वान्यवेश्मतः ।
 चरेच्छान्तपनं कृच्छ्रं व्रतं निर्वाप्य शहरति ॥ २९ ॥

भक्षभोज्यापहरणे यानशय्यासनस्य च ।
 पुष्पमूलफलानाञ्च पञ्चगव्यं विशोधनं ॥ ३० ॥
 लणकाष्ठद्रमाणान्तु शुष्कान्नस्य गुडस्य च ।
 चेलचर्माभिषाणान्तु(१) त्रिरात्रं स्यादभोजनं ॥ ३१ ॥
 मणिसुक्ताप्रवालानां ताम्रस्य रजतस्य च ।
 अयःकांस्योपलानाञ्च द्वादशाहं कषात्रभुक् ॥ ३२ ॥
 कार्पासकीटजीर्णानां द्विशकैकशफस्य च ।
 पक्षिगन्धौषधीनान्तु रज्जा चैव चरहम्पयः ॥ ३३ ॥
 गुरुतल्पव्रतं कुर्याद्रेतः सिक्त्वा स्वयोनिषु ।
 सख्युः पुत्रस्य च स्त्रीषु कुमारोष्वन्यजासु च ॥ ३४ ॥
 पिष्टस्त्रस्रेयीं भगिनीं स्वस्त्रीयां मातुरेव च ।
 मातुश्च भ्रातुराप्तस्य गत्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ॥ ३५ ॥
 अमानुषोपु पुरुष उदक्यायामयोनिषु ।
 रेतः सिक्त्वा जले चैव कृच्छ्रं शान्तपनञ्चरेत् ॥ ३६ ॥
 मैथुनन्तु समासेथ्य पुंसि योषिति वा द्विजः ।
 गीयानिऽम्बु दिवा चैव सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ ३७ ॥
 चण्डालान्व्यस्त्रियो गत्वा भुक्त्वा च प्रतिगृह्य च ।
 पतत्यज्ञानतो विप्रो ज्ञानात् साम्यन्तु गच्छति ॥ ३८ ॥
 विप्रदुष्टां स्त्रियं भर्ता निरुन्ध्यादेकवेश्मनि ।
 यत् पुंसः परदारेषु तदेनाधारयेद्भृतं ॥ ३९ ॥
 साचेत्पुनः प्रदुष्येत् सदृशेनोपमन्विता ।
 कृच्छ्रदान्द्रायणस्यैव रुदस्याः पायनं कृतं ॥ ४० ॥

यत् करीत्येकरात्रेण हृषलीसेवनं द्विजः ।

तत्रैक्ष्यमुक्त् जपेन्नित्यं त्रिभिर्वर्षैर्घ्यपोहति ॥ ४१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम एकीनसप्तत्व-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

प्रायश्चित्तानि ।

पुष्कर इवाच । महापापानुयुक्तानां^(१) प्रायश्चित्तानि वक्ष्मिहे ।

संबन्धरेण पतति पतितेन सहाचरन् ॥ १ ॥

याजनाद्वापनाधीनाद्वा तु यानाशनासनात् ।

द्यौ येन पतितेनैषां संसर्गं याति मानवः ॥ २ ॥

स तस्यैव व्रतं कुर्यात्संसर्गस्य शुद्धये ।

पतितस्योदकं कार्यं सपिण्डैर्बान्धवैः सह ॥ ३ ॥

निन्दितेऽहनि सायाह्ने ज्ञात्वृत्विग्ं गुणसन्निधौ ।

दासो घटमपां पूर्णं पर्य्यस्वेत् प्रेतवत्पदा^(२) ॥ ४ ॥

अहोरात्रमुपासीरन्नशीचं बान्धवैः सह ।

निवर्त्तयेरंश्लक्ष्मास्तु ज्येष्ठांशम्रापणादिके ॥ ५ ॥

ज्येष्ठांशम्राप्नु याचास्य यवीयान् गुणतोऽधिकः ।

१ महापापेषु पदानानिति ७० ।

२ प्रेतवत् पदेति घ०, ग०, घ०, ङ०

३ प्रायश्चित्तं वदामि त इति ४० ।

च ।

प्रायश्चित्ते तु चरिते पूर्णं कुम्भमपां नवं ॥ ६ ॥
 तेनैव साक्षं प्राश्येयुः स्नात्वा पुण्यजलाशये ।
 एवमेव विधिं कुर्युर्घोषित्तु पपितास्रपि ॥ ७ ॥
 वस्त्रान्नपानन्देयन्तु यसेयुय गृहान्तिके ।
 तीपां द्विजानां सावित्री नानूद्येत^(१) यथाविधि ॥ ८ ॥
 तांघारयित्वा त्रीन् कृच्छ्रान् यथाविधुपनाययेत् ।
 विकर्मस्थाः परित्यक्तास्तेषां मप्येतदादिशेत् ॥ ९ ॥
 जपित्वा त्रीणि सावित्र्याः सहस्राणि समाहितः ।
 मासङ्गीष्टे पयः पीत्वा मुच्यतेऽसत्प्रतिग्रहात् ॥ १० ॥
 ब्राह्मणानां याजनं कृत्वा परेषामन्यकर्म च ।
 अभिचारमहीनानान्निभिः कृच्छ्रैर्व्यपोहति^(२) ॥ ११ ॥
 शरणागतं परित्यज्य वेदं विप्राव्य च द्विजः ।
 संवत्सरं यथाहारस्तत्पापमपसेधति ॥ १२ ॥
 खट्वगालखरैर्दंष्ट्री शान्धैः क्रव्याद्भिरेव च ।
 नरोष्ट्राश्वैर्वराहैश्च^(३) प्राणायामेन शुद्धयति ॥ १३ ॥
 स्नातकव्रतलोपे च कर्मत्यागे ह्यभोजनं ।
 दुद्धारं^(४) ब्राह्मणस्योक्त्वा त्वद्धरश्च गरीयंसः ॥ १४ ॥
 स्नात्वानश्रमहृत्शेषमभिवाद्य प्रसादयेत् ।
 श्वगूर्यं चरेद्यच्छ्रमतिकृच्छ्रविपातने ॥ १५ ॥
 साच्छ्रमतिकृच्छ्रं कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शीणितं ।

१ न पूज्येति च० ।

२ साक्षैर्विंशत्यति इति ग०, घ०,
च० च ।

३ नरोष्ट्रविह्वरापे चेति च० ।

४ दुद्धारमिति घ०, घ०, च०

च । शोद्धारमिति ग०, च० च ।

वद्धारमिति च० ।

चाण्डालादिरविज्ञातो यस्य तिष्ठेत वैश्वानि ॥१६॥
 सस्वग्ं ज्ञातस्तु कालेन तस्य कुर्वीत शोधनं ।
 चान्द्रायणं पराकं वा द्विजानान्तु विशीधनं ॥१७॥
 प्राजापत्यन्तु शूद्राणां शेषन्तदनुसारतः ।
 गुडङ्गसुम्भं लवणं तथा धान्यानि यानि च ॥१८॥
 कृत्वा गृहे ततो द्वारि तेमान्दद्याद्भुताशनं ।
 ऋणमयानान्तु भाण्डानां त्याग एव विधीयते ॥१९॥
 द्रव्याणां परिशेषाणां द्रव्यशुद्धिर्विधीयते ।
 कूपैकपानसंज्ञा ये स्पर्शात्सङ्घट्टदूषिताः^(१) ॥२०॥
 शुद्धोयुरुपवासेन पञ्चगव्येन वाप्यथ ।
 यस्तु संस्पृश्य चण्डालमश्रीयाञ्च स्वकामतः ॥२१॥
 द्विजयान्द्रायणं कुर्यात्तप्तकच्छमथापि वा ।
 भाण्डसङ्गलसङ्घोर्णं चाण्डालादिजुगुप्सितैः ॥२२॥
 भुक्त्वापीत्वा तथा तेषां पद्माचेण विशुद्धयति ।
 अन्यानां भुक्तशेषन्तु भक्षयित्वा द्विजातयः ॥२३॥
 व्रतं चान्द्रायणं कुर्यान्निरात्रं शूद्र एव तु ।
 चण्डालकूपभाण्डेषु अज्ञानान्त्विवते जलं ॥ २४॥
 द्विजः शान्तपनं कुर्याच्छूद्रयोपवसेहिनं ।
 चण्डालेन तु संस्पृष्टो^(२) यस्त्वपः पिबते द्विजः ॥२५॥
 निरात्रन्तेन कर्त्तव्यं शूद्रयोपवसेहिनं ।
 उच्छिष्टेन घृष्टि^(३) स्पृष्टः शुना शूद्रेण वा द्विजः ॥२६॥

१ स्पर्शान्दूषितदूषिता इति भ० । २ घटेति घ०, ग०, घ०, ङ०, इ० च ।

३ चमूट इति क० ।

उपोष्य रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुद्धयति ।
 वैश्वेन चत्रियेषैव स्नानं नक्तं समाचरेत् ॥ २७ ॥
 अध्वानं प्रस्थितो विप्रः कान्तारे यदनूदके ।
 पक्वान्नेन शृहीतेन मूत्रोच्चारयति वै ॥ २८ ॥
 अनिधायैव तद्दूष्यं अङ्गे कृत्वा तु संस्थितं ।
 शीघ्रं कृत्वान्नमभ्युक्ष्य अर्कस्याग्नेयं दर्शयेत् ॥ २९ ॥
 श्वेष्वैर्गतानां चौरैर्वा कान्तारे वा प्रवासिनां ।
 भक्ष्याभक्ष्यविशुद्धार्थं (१) तेषां वक्ष्यामि निष्कृतिं ॥ ३० ॥
 पुनः प्राप्य स्रदेशश्च वर्णानामनुपूर्वशः ।
 कृच्छ्रस्यान्ते ब्राह्मणस्तु पुनः संस्कारमर्हति ॥ ३१ ॥
 पादीनान्ते चत्रियश्च अर्हन्ते वैश्य एव च ।
 पादं कृत्वा तथा शूद्रो दानं दत्त्वा विशुद्धयति ॥ ३२ ॥
 उदक्या तु सवर्णायां स्मृष्टा चेत् स्यादुदक्यया ।
 तस्मिन्नेवाहनि स्नाता शुद्धिमाप्नोत्यसंशयं ॥ ३३ ॥
 रजस्रला तु नाश्रीयात् संस्मृष्टा हीनवर्णया ।
 यावन्न शुद्धिमाप्नोति शुद्धस्नानेन शुद्धयति ॥ ३४ ॥
 मूत्रं कृत्वा वज्रवर्त्मं स्मृतिभ्रंशाज्जलं पिवेत् ।
 अहोरात्रोपिती भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥ ३५ ॥
 मूत्रोच्चारं द्विजः कृत्वा अकृत्वा शीघ्रमात्मनः ।
 मीढाङ्गुक्त्वा (२) विरापन्तु यवान् पीत्वा विशुद्धयति ॥ ३६ ॥
 ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रपञ्चादिवलात्तथा ।

अनायकनिवृत्ताश्च तेषां शुद्धिः प्रचक्ष्यते ॥ ३० ॥
 चारयेत्क्षीणि कृच्छ्राणि चान्द्रायणमथापि वा ।
 जातकर्मादिसंस्कारैः संस्कुर्यात्तं तथा पुनः ॥ ३८ ॥
 उपानहममैर्ध्वं च यस्य संस्मृतं मुखं ।
 मृत्तिकागोमयी तत्र पञ्चगव्यञ्च शोधनं ॥ ३९ ॥
 वापनं विक्रयञ्चैव त्रीलवस्त्रादिधारणं ।
 तपनीयं हि विप्रस्य त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुद्धयति ॥ ४० ॥
 अन्यजातिश्रवपाकेन^(१) संस्मृष्टा स्त्री रजस्वला ।
 चतुर्थेऽह्नि शुद्धा सा त्रिरात्रं तत्र आचरेत्^(२) ॥ ४१ ॥
 चाण्डालश्रवपक्षौ स्मृष्ट्वा तथा पूयञ्च सृत्तिकां ।
 तत्र तत्सर्गिणं स्मृष्ट्वा^(३) सद्यः स्नानेन शुद्धयति ॥ ४२ ॥
 नारं स्मृष्ट्वास्त्रि सत्वेहं स्नात्वा विप्रो विशुद्धयति ।
 रथ्याकर्मतोयेन अधीनाभेर्मृदोदकैः ॥ ४३ ॥
 धान्ती विविक्तः स्नात्वा तु घृतं प्राग्य विशुद्धयति ।
 स्नानात् घृतरकमं कर्त्ता कृच्छ्रकृच्छ्रहृषेऽन्नमुक्त् ॥ ४४ ॥
 अपाट्क्षेयायी गव्यायी शुना दष्टस्तथा शुचिः ।
 कृमिदष्टयात्मघाती कृच्छ्राज्जग्याञ्च होमतः ॥ ४५ ॥
 होमाद्यैद्यानुतापेन पूयन्ते पापिनोऽखिलाः^(४) ।
 इत्याग्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम सप्तत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१. अन्यजातेषु श्रवपाकेनेति ४० ।

२. अन्यजातिश्रवपाकेनेत्यादि, तत्र आचरेदित्यत्र पाठ ७० पुस्तके नास्ति ।

३. श्रवपाकेसर्गिणं स्नानमिति ४० । श्रवपाकेसुहृत्तम स्नानमिति ४०, ७० च ।

४. क्षत्रियोऽर्च्यो हि ज्ञेयः इत्यादि, पूयन्ते पापिनोऽखिला इत्यत्र पाठ ७०, ७१ पुस्तके नास्ति ।

अथ एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्याय ।

प्रायश्चित्तानि ।

पुष्कर उवाच । प्रायश्चित्त रहस्यादि षष्ठे शुद्धिकर पर ।
 पौरुषेण तु सूक्तेन मास जप्यादिनाघहा ॥ १ ॥
 सुच्यते पातकै सर्वैर्जिघा चिरघमर्षण ।
 वेदजप्यादायुयमाद् गायत्र्या व्रततोऽद्यहा^(१) ॥ २ ॥
 सुष्णं सर्वकृच्छ्रेषु स्नान होमो हरैर्यजिः ।
 उत्थितस्तु दिवा तिष्ठेदुपविष्टस्तथा निशि ॥ ३ ॥
 एतद्दीरासन प्रोक्त कृच्छकृत्तेन पापहा ।
 अष्टभि प्रत्यह चासैर्यतिचान्द्रायणं स्मृत ॥ ४ ॥
 प्रातश्चतुर्भि सायञ्च त्रिंशच्चान्द्रायणं स्मृत ।
 यथाकथञ्चित् पिण्डाना चत्वारिंशच्छतद्वय ॥ ५ ॥
 मासेन भक्षयेदेतत् सुरचान्द्रायणं चरेत् ।
 ब्राह्मण्यं पिवेदाषस्त्यहमुष्णं पयं पिवेत् ॥ ६ ॥
 ब्राह्मण्यं घृतं पीत्वा वायुभक्षी भवेत् ब्राह्म ।
 तप्तकृच्छ्रमिदं प्रोक्तं शीतं शीतं प्रकीर्तित ॥ ७ ॥
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रं पयसा दिवसानेकविंशति ।
 गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पि कुशोदकं ॥ ८ ॥

एकरात्रोपवासकृच्छ्रं शान्तपनं स्मृतं ।
 एतच्च प्रत्यहाभ्यस्तं महाशान्तपनं स्मृतं ॥ १८ ॥
 त्र्यहाभ्यस्तमथैकैकमतिशान्तपनं स्मृतं ।
 कृच्छ्रं पराकसञ्चं स्याद्वाद्वाहमभोजनं ॥ १९ ॥
 एकभक्तं त्र्यहाभ्यस्तं क्रमाश्रितमयाचितं ।
 प्राजापत्यमपोथान्ते पादः स्यात् कृच्छ्रपादकः ॥ २० ॥
 फलैर्भासं फलं कृच्छ्रं विल्वैः श्रीकृच्छ्रं श्रितः ।
 पद्माक्षैः स्यादामलकैः पुष्पकृच्छ्रं तु पुष्पकैः ॥ २१ ॥
 पत्रकृच्छ्रं न्तथा पत्रैस्तोयकृच्छ्रं जलेन तु ।
 मूलकृच्छ्रं न्तथा मूलैर्दध्ना क्षीरेण तक्रतः ॥ २२ ॥
 भौंसं वायव्यकृच्छ्रं स्यात्पाणिपूराश्रभोजनात् ।
 तिलैर्द्वादशरात्रेण कृच्छ्रमाग्नेयमार्त्तिनुत् ॥ २३ ॥
 पाचं पसंत्वा लाजानां ब्रह्मकृच्छ्रं तथा भवेत् ।
 उपोषितयतुर्दश्यां पञ्चदश्यामनन्तरं ॥ २४ ॥
 पञ्चगव्यं समग्रीयाद्दिव्याशीत्वनन्तरं ।
 मासेन द्विर्वरः कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २५ ॥
 श्रीकामः पुष्टिकामश्च स्वर्गकामोऽघनदृष्टे ।
 देवताराधनपरः कृच्छ्रकारी स सर्वभाक् ॥ २६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे रहस्यादिर्भाषाजितं नाम एकशत-

स्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सर्वपापप्रायश्चित्तानि ।

पुष्कर उवाच । परदारपरद्रव्यजीवहिंसादिके यदा ।
 प्रयत्नते नृणां चित्तं प्रायश्चित्तं स्तुतिस्तदा ॥ १ ॥
 विष्णवे विष्णवे नित्यं विष्णवे विष्णवे (१) नमः ।
 नमामि विष्णुं चित्तस्थमहद्वारगतिं हरिं ॥ २ ॥
 चित्तस्थमीशमव्यक्तमनन्तमपराजितं ।
 विष्णुमीड्यमशेषेण अनादिनिधनं विभुं ॥ ३ ॥
 विष्णुचित्तगतो यन्मे विष्णुर्बुद्धिगतश्च यत् ।
 यच्चाहद्वारगो विष्णुर्यद्विष्णुर्मयि सस्थितः ॥ ४ ॥
 करोति कर्मभूतोऽसौ स्थावरस्य चरस्य च ।
 तत् पापदाशमायातु तस्मिन्नेव हि चिन्तिते ॥ ५ ॥
 ध्यातो हरति यत् पापं स्वप्ने दृष्टस्तु भावनात् ।
 तमुपेन्द्रमहं विष्णुं प्रणतार्त्तिहरं हरिं ॥ ६ ॥
 जगत्यस्मिन्निराधारे मज्जमाने तमस्यधः ।
 हस्तावसम्भनं विष्णुं प्रणमामि परात् परं ॥ ७ ॥
 सर्वेश्वरेश्वर विभो परमात्मदधोऽक्षज ।
 हृषीकेश हृषीकेश हृषीकेश नमोऽस्तुते ॥ ८ ॥
 नृसिंहामल गोविन्द भूतभाक्कन केशव ।

दुःकृतं दुष्कृतं ध्यातं शमयाघ्नमोऽस्तुते ॥ ८ ॥
 यन्नया चिन्तितं दुष्टं स्वचित्तवशवर्तिना ।
 अकार्यमहदल्पन्तच्छमन्नय केयव ॥ १० ॥
 ब्रह्मण्यदेव गोविन्द परमार्थपरायण ।
 जगन्नाथ जगद्दातः पापं प्रयमवाच्युत ॥ ११ ॥
 यथापराङ्मे सायाङ्गे मध्याङ्गे च तथा निशि ।
 कायेन मनसा वाचा कृतं पापमजानता ॥ १२ ॥
 जानता च हृषीकेग पुण्डरीकाक्ष माधव ।
 नामत्रयोच्चारणतः स्वप्ने यातु मम कथं ॥ १३ ॥
 शारीरं मे हृषीकेग पुण्डरीकाक्ष माधव ।
 पापं प्रयमयाच्य त्वं^(१) वाक्कृतं मम माधव ॥ १४ ॥
 यद्ब्रह्मन्व्यस्वपंस्तिष्ठन् गच्छन् जायद् यदाम्बितः ।
 कृतवान् पापमद्याहं कायेन मनसा गिरा ॥ १५ ॥
 यत् स्वल्पमपि यत् स्थूलं कुयोनिनरकावहं ।
 तद्यातु प्रयमं सर्वं वासुदेवानुकीर्तनात् ॥ १६ ॥
 परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमह यत् ।
 तस्मिन्^(२) प्रकीर्त्तिते विष्णौ यत् पापं तत् प्रणश्यतु ॥ १७ ॥
 यत् प्राप्य न निवर्त्तन्ते गन्धसर्गादिवर्जितं ।
 सूरयस्तत् पदं विष्णोस्तत् सर्वं शमयत्वघं^(३) ॥ १८ ॥
 पापप्रणाशनं स्तोत्रं यः पठेच्छुभ्रयादपि^(४) ।

१ प्रयमाम्यर्थमिति च, घ०, ज० च ।

२ चक्षिदिति घ० ।

३ सर्वं शमयत्वमिति घ० ।

४ यं पठेच्छुभ्रयात् इति ज०,

ज० च । यं पठेच्छुभ्रयात्

इति ज० ।

शारीरैर्भीमानसैर्वाग्जैः कृतैः पापैः प्रमुच्यते ॥ १८ ॥

सर्वपापग्रहादिभ्यो याति विष्णोः परं पदं ।

तस्मात् पापे कृते जप्यं स्तोत्रं सर्वाघमर्दनं ॥ २० ॥

प्रायश्चित्तमघौघानां स्तोत्रं व्रतकृते वरं ।

प्रायश्चित्तैः स्तोत्रजपैर्व्रतैर्विश्रुति पातकं ॥ २१ ॥

ततः कार्याणि^(१) ससिद्धैः तानि वै भुक्तिमुक्तये ।

इत्याग्नेये महापुराणे सर्वपापप्रायश्चित्ते पापनाशन-
स्तोत्रं नाम द्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

प्रायश्चित्तं ।

अग्निरुवाच । प्रायश्चित्तं ब्रह्मणीकं वच्चे पापीपशान्तिद ।

स्यात् प्राणवियोगफलो व्यापारी हनन स्मृत ॥ १ ॥

रागाद् द्वेषात् प्रमादाच्च स्वतः परत एव वा ।

ब्राह्मणं घातयेद्यस्तु स भवेद्ब्रह्मघातकः ॥ २ ॥

बह्वनामिककार्याणां सर्वेषां गुरुधारिणां ।

यद्येकी घातकस्तत्र सर्वे ते घातकाः स्मृताः ॥ ३ ॥

आक्रोशितस्त्राडितो वा धनैर्व्या परिपीडितः ।

यमुद्दिश्य त्यजेत् प्राणांस्तमाहुर्ब्रह्मघातकं ॥ ४ ॥

श्रीपथाद्युपकारे तु न पापं स्यात् कृते मृते ।

पुत्रं म्रियन्तया भार्य्यां शासते न मृते ह्यर्घं ॥ ५ ॥

देगं कालञ्च यः शक्तिं पापञ्चावेक्ष्य यत्नतः ।

प्रायश्चित्तं प्रकल्पं स्याद्यत्र चोक्ता न निष्कृतिः^(१) ॥ ६ ॥

गवार्थे ब्राह्मणार्थे वा सद्यः प्राणान् परित्यजेत् ।

प्रास्येदात्मानमग्नौ वा मुच्यते ब्रह्महत्या ॥ ७ ॥

गिरःकपाली ध्वजवान् भैचाशी कर्म वेदघ्नः ।

ब्रह्महा हादगायानि मितभुक् शुद्धिमाप्नुयात् ॥ ८ ॥

पद्भिर्वर्यैः शुद्धचारी ब्रह्महा म्रियते नरः ।

विहितं यदकामानां कामात्तु द्विगुणं स्मृतं ॥ ९ ॥

प्रायश्चित्तं प्रहत्तस्य वधे स्यात्तु^(२) त्रिवार्षिकं ।

ब्रह्मणि चत्रे द्विगुणं विट्च्छूद्रे द्विगुणं चिधा ॥ १० ॥

अन्यत्र विप्रे सकलं पादोनं चत्रिये मतं ।

वैश्वेऽहंपादं चत्रे स्याद्बृद्धस्त्रीवानरोगिषु ॥ ११ ॥

तुरीयो ब्रह्महत्यायाः क्षत्रियस्य वधे स्मृतं ।

वैश्वेऽष्टमांगो हत्तस्ये गूद्रे ज्ञेयस्तु षोडशः ॥ १२ ॥

अप्रदुष्टां स्त्रियं हत्वा शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।

पञ्चगव्यं पिवेद्द्वीघ्नो माममामीत मयतः ॥ १३ ॥

गोष्ठे गयो गोऽनुगामौ शीघ्रदानेन शुद्धाति ।

क्षुच्छे वातिरुच्छं वा पादङ्गामो नृपादिषु ॥ १४ ॥

अतिहृद्दामतिकृशामतिपानाच्च रोगिणी ।

१ न संस्कृतिरिति व० ।

२ वधेऽथ तु इति व० ।

हत्वा पूर्वविधानेन चरेदर्धव्रतं द्विजः ॥ १५ ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेच्छत्रया दद्यादे मतिलदिकं ।
 मुष्टिचपेटकीलेन तथा शृङ्गादिमोटने ॥ १६ ॥
 लगुडादिप्रहारेण गोबधं तत्र निर्दिशेत् ।
 दमने दामने चैव शकटादौ च योजने ॥ १७ ॥
 स्नाभशृङ्खलपाशैर्वा मृते पादोनमाचरेत् ।
 काष्ठे शान्तपनं कुर्यात् प्राजापत्यन्तु लोष्टके ॥ १८ ॥
 तप्तकच्छन्तु पापाण्यं शस्त्रे चाप्यतिकृच्छकं ।
 मारजारगोधानकुलमण्डूकखपतत्रिणः ॥ १९ ॥
 हत्वा अहं पिबेत् चीरं कृच्छ्रं चान्द्रायणं चरेत् ।
 व्रतं रहस्ये रहसि प्रकाशेऽपि प्रकाशकं ॥ २० ॥
 प्राणायामशतं कार्यं सर्वपापापनुत्तये ।
 पानकं द्राघमधुकं खार्ज्जरन्तालमैत्रयं ॥ २१ ॥
 माध्वीकं टह्ममाध्वीकं मैत्रयं नारिकेलजं ।
 न मद्यान्यपि मद्यानि पैट्टी सुरत्या सुरा मृता ॥ २२ ॥
 चैयर्ण्य निपिहानि पीत्वा तन्नाप्यपः शुचिः ।
 कणान् वा भक्षयेद्वृष्टं पिण्याकं वा मह्ययिञ्जि ॥ २३ ॥
 सुरापानापनुत्तर्यं वासवामा जटी ध्वजी ।
 अत्रानात् प्राश्य विष्णुमूर्धं सुरासम्पृष्टमेव च ॥ २४ ॥
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ।
 मद्यमाण्डन्यिता पापः पीत्वा समदिनं व्रतो ॥ २५ ॥
 चाण्डालस्य तु पानीयं पीत्वा म्यात् षट्दिनं व्रती ।
 अण्डासकूपभास्त्रेषु पीत्वा शान्तपनं चरेत् ॥ २६ ॥

पञ्चगव्यं त्रिरान्ते पीत्वा चान्वजलं द्विजः ।
 मत्स्यकण्टकशम्बुकशङ्खशुक्तिकपर्दकान् ॥ २७ ॥
 पीत्वा नवोदकं चैव पञ्चगव्येन शुद्धगति ।
 शवकूपोदकं पीत्वा त्रिरात्रेण विशुद्ध्यति ॥ २८ ॥
 अन्वावसायिनामन्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 आपत्काले शूद्रगृहे मनस्तापेन शुद्धगति ॥ २९ ॥
 शूद्रभाजनभुक् विप्रः पञ्चगव्यादुपोषितः ।
 कन्दुपक्वं स्नेहपक्वं स्नेहं च दधिगन्तवः ॥ ३० ॥
 शूद्रादनित्यान्धेतानि गुडचीररसादिकं ।
 अस्नातभुक् चोपवासी दिनान्ते तु जपाच्छुचिः ॥ ३१ ॥
 मूत्रोच्चार्यशुचिर्भुक्त्वा त्रिरात्रेण विशुद्ध्यति ।
 केशकीटावपन्नं च पादसृष्टञ्च कामतः ॥ ३२ ॥
 भ्रूणघ्नावेक्षितं चैव ससृष्टं वाप्युदकव्या ।
 काकाद्यैरयलीढं च शुनासंसृष्टमेव च ॥ ३३ ॥
 गवाद्यैरन्नमाघ्रातं भुक्त्वा त्रयस्त्रिमुपावसेत् ।
 रेतोविशंमूत्रभञ्जी तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ३४ ॥
 चान्द्रायणं नवत्याडे पराकी मासिके मतः ।
 पञ्चत्रयेऽतिहृच्छ्रं स्यात् षण्मासे हृच्छ्रमेव च ॥ ३५ ॥
 आब्धिके पादहृच्छ्रं स्यादेकाहः पुनराब्धिके ।
 पूर्वेषुर्वापिकं याहं परेद्युः पुनराब्धिकं ॥ ३६ ॥
 निषिद्धभक्षणे भुक्ते प्रायश्चित्तमुपोषणं ।
 भूस्तृणं लशुनं भुक्त्वा^(१) शिशुकं हृच्छ्रमाचरेत्^(२) ॥ ३७ ॥

अभोज्यानान्तु भुक्त्वात्रं स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव च ।
 जग्ध्वा मांसमभक्ष्यञ्च सप्तरात्रं पयः पिवेत् ॥ ३८ ॥
 मधु मांसञ्च योऽश्रीयाच्छावं सूतकमेव वा ।
 प्राजापत्यं व्रजेत् कच्छं ब्रह्मचारी यतिर्व्रती ॥ ३९ ॥
 अन्यायेन परस्त्रापहरणं स्तेयमुच्यते ।
 सुसलेन हतो राज्ञा स्वर्णस्तेयी विशुद्धाति ॥ ४० ॥
 अधःयायी जटाधारी पणंमूलफलाशनः ।
 एककालं समग्रानो द्वादशाब्दे विशुद्धाति ॥ ४१ ॥
 रुक्मस्तेयी सुरापय ब्रह्महा गुरुतल्पगः ।
 स्तेय कृत्वा सुरां पीत्वा कच्छञ्चाब्दं चरेन्नरः ॥ ४२ ॥
 गण्डिमुक्ताप्रवालानां ताम्रस्य रजतस्य च ।
 अयस्कांस्योपलानाञ्च द्वादशाहं कणावभुक् ॥ ४३ ॥
 मनुष्याणान्तु हरणे स्त्रीणां चैत्रगृहस्य च ।
 वापीकूपतडागानां शुद्धिद्यान्द्रायणं स्मृतं ॥ ४४ ॥
 भक्ष्यभोज्यापहरणे यानगव्यासंनस्य च ।
 पुष्पमूलफलानाञ्च पञ्चगव्यं विप्रोधनं ॥ ४५ ॥
 दण्डकाष्ठद्रमाणाञ्च शुष्कान्नस्य शुद्धस्य च ।
 चेलचर्मामिषाणाञ्च विरात्रं स्यादभोजनं ॥ ४६ ॥
 पितुः पत्नीञ्च भगिनीमाचार्यैतनयान्तथा ।
 आचार्याणीं सुतां स्वाञ्च गच्छेच्च गुरुतल्पगः ॥ ४७ ॥
 गुरुतल्पेऽभिभाष्यैतस्मिन् पश्चादशीमये ।
 शूर्पा ल्वलन्तीश्चाग्निप्य गत्युना स विशुद्धाति ॥ ४८ ॥
 चान्द्रायणान् वा त्रीन्मासानभ्यस्य गुरुतल्पगः ।

एवमेव विधिं कुर्व्याद् योपित्सुपतितास्त्रपि ॥ ५० ॥
 यत् पुंसः परदारेषु तत्रैनां कारयेद्धतं ।
 रेतः सिक्ता कुमारीषु चाण्डालोषु सुतासु च ॥ ५१ ॥
 सपिण्डापत्यदारेषु प्राणत्यागो विधीयते ।
 यत् करोत्येकरात्रेण वृषलीसेवनं द्विजः ॥ ५२ ॥
 तद्वैद्यभुगु^(१) जपन्नित्यं त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति ।
 पिष्टव्यदारगमने भ्रातृभार्यागमे^(२) तथा ॥ ५३ ॥
 चाण्डालीं पुकसीं वापि स्त्रुपाञ्च भगिनीं सखीं ।
 मातुः पितुः स्वसारञ्च निचितां शरणागतां ॥ ५४ ॥
 मातुलानीं स्वसारञ्च सगीवामन्यमिच्छतीं ।
 त्रिभार्यां गुरोर्भार्यां गत्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ॥ ५५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम त्रिसप्तत्य-
 धिकयततमोऽध्यायः ॥

१ इविद्यभुगिति म०, ट० च ।

२ भ्रातृजापारमे इति म०, इ०, ट० च ।

अथ चतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तानि ।

अग्निरुवाच । देवात्रमार्धनादीनां प्रायश्चित्तन्तु लोपतः ।
 पूजालोपे चाष्टशतं जपेद्द्विगुणपूजनं ॥ १ ॥
 पञ्चोपनिषदैः नैऋतैर्हुत्वा ब्राह्मणभोजनं ।
 सूक्तिकान्त्यजकोदक्यास्पृष्टे देवे शतं जपेत्^(१) ॥ २ ॥
 पञ्चोपनिषदैः पूजां द्विगुणं स्नानमेव च ।
 विप्रभोग्यं होमलोपे होमस्नानं तथा र्धनं ॥ ३ ॥
 होमद्रव्ये मूपिकाद्यैर्भक्षिते कीटसंयुते ।
 तावन्मात्रं परित्यज्य प्रोक्ष्य देवादि पूजयेत् ॥ ४ ॥
 अङ्कुरार्पणमात्रन्तु छिन्नं भिन्नं परित्यजेत् ।
 अस्पृश्यैश्चैव सस्पृष्टे अन्यपात्रे तदर्पणं ॥ ५ ॥
 देवमानुषविघ्नघ्नं पूजाकाले तथैव च ।
 मन्त्रद्रव्यादिव्यत्यामे मूलं जप्त्वा पुनर्जपेत् ॥ ६ ॥
 कुम्भेनाष्टशतजपो देवे तु पतिते करात् ।
 भिक्षे नष्टे चोपवासः शतहीमाच्छुभं भवेत्^(१) ॥ ७ ॥

१ शत शतभेदिति च०, स० च । २ शतहीमाच्छुचित्तभेदिति च०, स०, ज० च ।

कृते पापेऽनुतापो वै यस्य पुंसः प्रजायते ।
 प्रायश्चित्तन्तु तस्यैकं हरिसंस्मरणं परं ॥ ८ ॥
 चान्द्रायणं पराको वा प्राजापत्यमघौघनुत् ।
 सूर्येशशक्तिश्रीशादिमन्त्रजप्यमघौघनुत् ॥ ९ ॥
 गायत्रीप्रणवस्तोत्रमन्त्रजप्यमघान्तकं ।
 काद्यैरावीजसंयुक्तैराद्यैराद्यैस्तदन्तकैः ॥ १० ॥
 सूर्येशशक्तिश्रीशादिमन्त्राः कोटाधिकाः पृथक् ।
 शौक्लीमाद्याद्यतुर्थ्यन्ता नमोन्ताः सर्वकामदाः ॥ ११ ॥
 वृसिंहद्वादशाष्टाण्णमालामन्त्राद्यघौघनुत् ।
 आग्नेयस्य पुराणस्य पठनं यवणादिकं ॥ १२ ॥
 द्विविंद्यारूपको विष्णुरग्निरूपस्तु गीयते ।
 परमात्मा देवमुखं सर्ववेदेषु गीयते ॥ १३ ॥
 प्रहत्तौ तु निहत्तौ तु द्रव्यते मुक्तिमुक्तिदः^(१) ।
 अग्निरूपस्य विष्णोर्हि हवनं ध्यानमर्चनं ॥ १४ ॥
 जप्यं स्तुतिश्च प्रणतिः गारीराशिपाघौघनुत् ।
 द्यम्बर्णानि दानानि धान्यद्वादशमेव च ॥ १५ ॥
 तुलापुरुषमुल्यानि महादानानि षोडश ।
 अन्नदानानि सुरस्यानि सर्वाश्वहराणि हि ॥ १६ ॥
 तिथिवारर्चसङ्क्रान्तिवीगमन्वादिकालके ।
 यथादि सूर्येशशक्तिश्रीशादेरघघातनं^(२) ॥ १७ ॥
 गङ्गा गया प्रयागय काशयोध्या द्वावन्मिता ।

१ प्रहत्तौ, निहत्तौ, द्रव्यते मुक्तिमुक्तिद

२ यथादि

कुर्वन्नेत्रं पुष्करञ्च नैमिषं पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥
 शालग्रामप्रभासाद्यं तीर्थञ्चाघौघघातकं ।
 अहं ब्रह्म परं ज्योतिरिति ध्यानमघौघनुत् ॥ २० ॥
 पुराणं ब्रह्म चाग्नेयं ब्रह्मा विष्णुर्भृहेश्वरः ।
 अवताराः सर्वपूजाः प्रतिष्ठाप्रतिमादिकं ॥ २१ ॥
 ज्योतिःशास्त्रपुराणानि स्मृतयस्तु तपोव्रतं^(१) ।
 अर्थशास्त्रञ्च सर्गाद्या आयुर्वेदो धनुर्मतिः ॥ २२ ॥
 शिवा छन्दो व्याकरणं निरुक्तञ्चाभिधानकं ।
 कल्पो न्यायश्च मीमांसा छान्यत् सर्वं हरिः प्रभुः ॥ २३ ॥
 एके द्वयोर्यतो यस्मिन् यः सर्वमिति वेद यः ।
 तं दृष्ट्वान्यस्य पापानि विनश्यन्ति हरिश्च सः ॥ २४ ॥
 विद्याटादगरूपय सूक्ष्मः स्थूलोऽपरो हरिः ।
 ज्योतिः सदचरं ब्रह्म परं विष्णुश्च निर्गमलः ॥ २५ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम चतुःसप्तत्य-
 धिकगततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चसप्तत्यधिकगततमोऽध्यायः ।

—:—

व्रतपरिभाषा ।

अग्निर्वाच । तिथिवारर्षेदियममासर्षेष्ट्यार्षगद्गमे ।

शुक्लोऽपरादि^(१) वष्यामि षमिष्ठ शृणु तत् क्रमात् ॥ १

१ शुक्लोऽपरादि इति मिति ५०, ५०, ५०, तिथिवार ५०, ५०, ५०, शुक्लोऽपरादि ५०, ५०, ५० । अथ ब्रह्मणादि, तपोव्रत १ शुक्लोऽपरादीति ५०, ५०, ५० ।

गान्धोदितो हि नियमो व्रतं तच्च तपो मतं ।
 नियमास्तु विज्ञेयास्तु व्रतस्यैव दमादयः ॥ २ ॥
 व्रतं हि कर्तृसन्नापात्तप इत्यभिधीयते ।
 इन्द्रियग्रामनियमान्द्रियमद्याभिधीयते ॥ ३ ॥
 अनग्नयस्तु ये विप्रास्तेषां यैर्गोऽभिधीयते ।
 व्रतीपवासनियमैर्नानादानैस्तद्या द्विजः ॥ ४ ॥
 ते स्युर्देवादयः^(१) प्रीता भुक्तिमुक्तिप्रदायकाः ।
 उपावृत्तस्य पापेभ्यो यस्तु वासो गुणैः सह ॥ ५ ॥
 उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः^(२) ।
 कांस्यं मांसं मसूरश्च चणकं कोरदूपकं ॥ ६ ॥
 प्राकं मधु पराशरश्च^(३) ललेदुपवसन् स्त्रियं ।
 पुष्पालङ्कारवस्त्राणि धूपगन्धातुलेपनं ॥ ७ ॥
 उपवासे न गच्छन्ति दन्तधावनमञ्जनं ।
 दन्तकाष्ठं पञ्चगव्यं कृत्वा प्रातर्व्रतश्चरेत् ॥ ८ ॥
 असक्तज्वलपानाच्च तान्मूलस्य च भक्षणान् ।
 उपवासः प्रदुष्येत दिवास्त्रप्राच्च मैथुनात् ॥ ९ ॥
 क्षमा सत्यन्दया दानं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 देवपूजाग्निहरणं^(४) सन्तोषोऽस्तेयमेव च ॥ १० ॥
 सर्वव्रतेश्वयं धर्मः सामान्यो दग्धघा कृतः ।
 पवित्राणि जपेच्चैव जुहुयाच्चैव शक्तितः ॥ ११ ॥

१ तेः स्युर्देवादय इति म०, ६० अ । २ प्राकं इति पराशरचेति घ०, ६० अ ।

३ सर्वपापविवर्जित इति ज०, ३० ४ देवपूजाग्निहरणमिति घ०, २० अ ।

अ । सर्वतः परिवर्जित इति घ० ।

नित्यस्त्रायी मिताहारी(९) गुरुदेवद्विजार्धकः ।
 चारं चौद्रश्च जवणं मधु मांसानि यजयेत् ॥ १२ ॥
 तिलमुद्गाहृते शस्यं शस्ये गोधूमकोद्रवौ ।
 चीनकं देवधान्यञ्च शमीधान्यं तथैचवं(९) ॥ १३ ॥
 शितधान्यं तथा पण्यं मूलं चारगणः स्मृतः ।
 ब्रीहियष्टिकसुद्गाश्च कलायाः सतिसा यवाः ॥ १४ ॥
 श्यामाकाशैव नीवारा गोधूमाद्या व्रते हिताः ।
 कुष्माण्डालावुवार्त्ताकून् पालङ्गीभ्युतिकान्वजेत् ॥ १५ ॥
 चरुभैक्ष्यं शङ्खकणाः शाकन्दधि घृतं पयः ।
 श्यामाकशालिनीवारा यवकं मूलतण्डुलं ॥ १६ ॥
 हविष्यं व्रतनक्तादावग्निकाथ्यादिके हितं ।
 मधु मांसं विद्यायान्यद् व्रते वा हितमीरितं ॥ १७ ॥
 ब्रह्मं प्रातस्त्र्यहं सायं चरहमद्यादयाचितं ।
 ब्रह्मरश्मि रश्मिनाश्रीयात् प्राजापत्यश्चरन् द्विजः ॥ १८ ॥
 एकैकं यासमश्रीयात् आहाणि त्रीणि पूर्वयत् ।
 ब्रह्मोपवसेदन्वमतिकृच्छ्रं चरन् द्विजः ॥ १९ ॥
 गोमूत्रं गोमयं चीरं दधि सर्पिः कुशीदकं ।
 एकराघोपवासस्य कृच्छ्रं शान्तपनं स्मृतं ॥ २० ॥
 पृथक् शान्तपनद्रव्यैः षडहः सोपवासकः ।
 मसाद्येन तु कृच्छ्रीऽयं महाशान्तपनोऽघहा ॥ २१ ॥
 द्वादशोपवामेन पराकः सूर्योपापहा ।

महापराकस्त्रिगुणस्त्वयमेव प्रकीर्तितः ॥ २२ ॥
 पौर्णमास्यां पञ्चदश्यास्यमावास्याभोजनः ।
 एकापाये ततो हृद्वौ चान्द्रायणमतोऽन्यथा ॥ २३ ॥
 कपिलागोः पलं मूत्रं अर्वाङ्गुष्ठञ्च गोमयं ।
 चीरं सप्तपलन्दद्याद् दध्नैव पलद्वयं^(१) ॥ २४ ॥
 घृतमेकपलन्दद्यात् पलमेकं कुण्डोदकं ।
 गायत्र्या षट्त्रयं गोमूत्रं गन्धहारेति गोमयं ॥ २५ ॥
 आप्यायस्वेति च चीरं दधिक्रावणेति वै दधि ।
 तेजोऽसीति तथा चाज्यं देवस्येति कुण्डोदकं^(२) ॥ २६ ॥
 तद्भक्ष्यं भवत्येवं आपो हिष्ठैत्युचं जपेत् ।
 अंशभयं सृतेन संयोज्य प्रणवेन वा ॥ २७ ॥
 पीत्वा सर्वाघनिर्मुक्तो विष्णुलोकी ह्युपीप्रितः ।
 उपवासी सायभोजी यतिः पष्ठात्मकालवान् ॥ २८ ॥
 मांसवर्जो चाग्नेधो सत्यवादी दिवं व्रजेत् ।
 अन्याधेयं प्रतिष्ठाञ्च यज्ञदानव्रतानि च ॥ २९ ॥
 देवव्रतव्रतपोत्सर्गचूडाकरणमेखलाः ।
 माङ्गल्यमभिषेकञ्च मलमासे विवर्जयेत् ॥ ३० ॥
 दर्शाद्दर्शस्तु चान्द्रः स्यात् त्रिंशाद्दशैव सावनः ।
 मासः सौरस्तु सङ्क्रान्तेर्नाचत्रो भविवर्त्तनात् ॥ ३१ ॥
 सौरौ मासो विवाहादौ यज्ञादौ सावनः स्मृतः^(३) ।

१ दध्नैव पलद्वयमिति घ०, अ०, ट० पाठः इ० पुस्तके नास्ति ।

२ च ।

३ मासो नत इति इ० ।

४ गायत्र्या इत्यादिः, कुण्डोदकमित्यन्तः

आदिके पितृकार्ये च चान्द्री मासः प्रगस्यते ॥ ३२ ॥
 आपाटीमवधिं कृत्वा यः स्यात्पक्षस्तु पञ्चमः ।
 कुर्याच्छ्रावन्तत्र रविः कन्यां गच्छतु वा न वा ॥ ३३ ॥
 मासि सवत्सरे चैव तिथिद्वैधं यदा भवेत् ।
 तत्रोत्तरोत्तमा ज्ञेया पूर्वा तु स्यान् मलिङ्गुचा ॥ ३४ ॥
 उपोषितस्य नक्षत्रं येनास्तं याति भास्करः ।
 दिवा पुण्यास्तु तिथयो रात्रौ नक्षत्रते शुभाः ॥ ३५ ॥
 युग्माग्निहोतभूतानि^(१) पण्मुन्योर्वसुरन्ध्रयोः ।
 रुद्रेण हादयो युक्ता चतुर्दश्याथ^(२) पूर्णिमा ॥ ३६ ॥
 प्रतिपदा त्वमावास्या तिथ्योर्मुग्मं महाफलं ।
 एतद्वस्तं महाघोरं हन्ति पुण्यं पुराकृत ॥ ३७ ॥
 नरेन्द्रमन्त्रिणतिनां^(३) विवाहोपद्रवादिषु ।
 मयः शौचं समाख्यात कान्तारापदि संपदि ॥ ३८ ॥
 आरथ्यदीर्घतपसां न राजा व्रतहा स्त्रियाः ।
 गर्भिणी सूतिका नक्तं कुमारी च रजंस्वला ॥ ३९ ॥
 यदाऽऽहा तदान्येन कारयेत् क्रियाः सदा ।
 क्रोधात् प्रमादाहोभाहा व्रतभङ्गी भवेद्यदि ॥ ४० ॥
 दिनत्रयं न चुञ्जीत सुण्डनं शिरसोऽथ वा ।
 असाजर्थ्यं व्रतकृतौ पत्नीं वा कारयेत् सुतं ॥ ४१ ॥
 सूतके गृतके कार्यं प्रारथ्यं पूजनीज्भितं ।
 प्रतप्तं सूचिर्दत्तं दुग्धपानाद्यैरुद्धरेद् गुरुः ॥ ४२ ॥

१ यामाग्निहोतभूतानि ज०, भ० च । २ नरेन्द्रमन्त्रिणतिनामिति ध०, षः

३ चतुर्दश्या चिति ज० ।

ज०, भ० च ।

अष्टौ तान्यव्रतघ्नानि आपो मूलं फलं पयः ।
 हविर्वाह्यणकाम्या च गुरोर्वचनमौषधं ॥ ४३ ॥
 कीर्त्तिसन्ततिविद्यादिसौभाग्यारोग्यवृद्धये ।
 नैर्मल्यमुक्तिसुत्तर्यं कुर्वं व्रतपते व्रतं ॥ ४४ ॥
 इदं व्रतं मया श्रेष्ठं गृहीतं पुरतस्त्वाव ।
 निर्विघ्नां सिद्धिमायातु त्वत्प्रसादात् जगन्पते ॥ ४५ ॥
 गृहीतेऽस्मिन् व्रतवरे^(१) यद्यपूर्णे न्विये ह्यहं ।
 तत्सर्वं पूर्णमेवास्तु प्रसवे त्वयि सत्पतौ । ४६ ॥
 व्रतमूर्त्तिं जगद्भूतिं मण्डले सर्वसिद्धये ।
 आवाहये नमस्तुभ्यं सन्निधीभव केगव ॥ ४७ ॥
 मनसा कल्पितैर्भक्त्या पञ्चगव्यैर्जलैः शुभैः ।
 पञ्चासृतैः स्नापयामि त्वं मे च भव पापहा ॥ ४८ ॥
 गन्धपुष्पोदकैर्युक्तमर्घ्यमर्घ्यपते शुभं ।
 गृहाण पाद्यमाचामनर्घ्यार्हद्भुक् मां सदा ॥ ४९ ॥
 वस्त्रं वस्त्रपते पुण्यं गृहाण कुरु मां सदा ।
 भूपणाद्यैः सुवस्त्राद्यैश्चादितं व्रतसत्पते ॥ ५० ॥
 सुगन्धिगन्धं विमलं गन्धमूर्त्तं गृहाण वै ।
 पापगन्धविहीनं मां कुरु त्वं हि सुगन्धिकं ॥ ५१ ॥
 पुष्पं गृहाण पुष्पादिपूर्णं मां कुरु सर्वदा ।
 पुष्पगन्धं सुविमलं आयुरारोग्यवृद्धये ॥ ५२ ॥
 दशाङ्गं गुग्गुलुहृतयुक्तं धूपं गृहाण वै ।
 सधूप धूपितं मां त्वं कुरु धूपितसत्पते ॥ ५३ ॥

दीपमूर्द्धङ्गिखं दीप्तं गृहाणाखिलभासकं ।
 दीपमूर्त्तं प्रकाशाढ्यं सर्वदोर्हृगतिं कुरु ॥ ५४ ॥
 अन्नादिकञ्च नैवेद्यं गृहाणान्नादि सत्पते ।
 अन्नादिपूर्णं कुरु मामन्नदं सर्वदायकं ॥ ५५ ॥
 मन्त्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं मया प्रभो ।
 यत् पूजितं व्रतपते परिपूर्णन्तदस्तु मे ॥ ५६ ॥
 धर्मं देहि धनं देहि सौभाग्यं गुणसन्ततिं ।
 कीर्त्तिं विद्यां(१) देहि चायुः स्वर्गं मोक्षञ्च देहि मे ॥ ५७ ॥
 इमां पूजां व्रतपते गृहीत्वा व्रज साम्प्रतं ।
 पुनरागमनायैव वरदानाय वै प्रभो ॥ ५८ ॥
 स्नात्वा व्रतवता सर्वव्रतेषु व्रतमूर्त्तयः ।
 पूज्याः सुवर्णजास्ता वै शक्त्या वै भूमिशायिना ॥ ५९ ॥
 जपो होमय सामान्यव्रतान्ते दानमेव च ।
 चतुर्विंशद्वादश वा पञ्च वा त्रय एककः ॥ ६० ॥
 विप्राः प्रपूज्या गुरवो(१) भोज्याः शक्त्या तु दक्षिणा ।
 देया गावः सुवर्णाद्याः पादुकीपानहौ पृथक् ॥ ६१ ॥
 जलपात्रञ्चान्नपात्रसृत्तिकाच्छत्रमासनं(१) ।
 शय्या वस्त्रयुगं कुम्भाः परिभाषेयमीरिता ॥ ६२ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे व्रतपरिभाषानाम् पञ्चसप्तत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ कीर्त्तिं दक्षिणति घ०, द० च ।

ज०, ट० च ।

१ विप्राः पूज्याः सगरद इति घ०,

२ मुद्रिकाश्च वनासमभिति घ० ।

अथ षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रतिपद्व्रतानि ।

अग्निस्त्वाच । वक्ष्ये प्रतिपदादीनि व्रतान्यखिलदानि ते ।
 कार्तिकाश्रयुजे चैत्रे प्रतिपद्द्वह्मणस्तिथिः ॥ १ ॥
 पञ्चदश्यामिराहारः प्रतिपद्यर्चयेदजं ।
 ओं तत् सद्ब्रह्मणे नमो गायत्र्या वाङ्मेककं ॥ २ ॥
 अक्षमालायुवन्द्ये^(१) वामे शुचकमण्डलु^(२) ।
 लक्ष्मकूर्चञ्च जटिलं हैमं ब्रह्माणसञ्चयेत् ॥ ३ ॥
 शक्त्या क्षीरं प्रदद्यात्तु ब्रह्मा मे प्रीयतामिति ।
 निर्मलो भोगमुक् स्वर्गं भूमौ विप्रो धनी भवेत् ॥ ४ ॥
 धन्यं व्रतं प्रवक्ष्यामि अधन्यो धन्यतां व्रजेत् ।
 मार्गशीर्षे प्रतिपदि नक्तं हुत्वा घ्युपीपितः^(३) ॥ ५ ॥
 अग्नये नम इत्यग्निं प्रार्थ्याद्दं सर्वभाग् भवेत् ।
 प्रतिपथेकभक्ताशी समाप्ते कपिलाप्रदः ॥ ६ ॥
 वैश्वानरपदं याति शिखिव्रतमिदं स्मृतं ।

इत्याग्नेये महापुराणे प्रतिपद्व्रतानि नाम षट्सप्तत्यधि-
 कशततमोऽध्यायः ॥

१ अक्षमालायुवन्द्ये इति इ० ।

वामे शुचकमण्डलु इति इ० ।

२ वामे दक्षकमण्डलु इति इ०, अ० ।

३ नक्तं छद्यामुपीपित इति इ० ।

अथ सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वितीयाव्रताति ।

अग्निस्त्वाच । द्वितीयाव्रतक वक्ष्ये भुक्तिमुक्त्वादिदायकं ।
 पुष्पाहारौ द्वितीयायामग्निनौ पूजयेत् सुरौ ॥ १ ॥
 अब्द स्वरूपसौभाग्य स्वर्गभाग् जायते व्रती ।
 कार्तिके शुक्लपक्षस्य(१) द्वितीयायां यमं यजेत् ॥ २ ॥
 अब्दमुपोषितः स्वर्गं गच्छेन्न नरकं व्रती ।
 अगून्यशयनं वक्ष्ये अवैधव्यादिदायकं ॥ ३ ॥
 कृष्णपक्षे द्वितीयायां आयुषस्य चरेद्दिदं ।
 श्रीवत्सधारिन् श्रीकान्त श्रीधामन् श्रीपतेऽव्यय ॥ ४ ॥
 गार्हस्थ्यं मा प्रणायं मे यातु धर्मार्थकामदं ।
 अग्नयो मा प्रणश्यन्तु मा प्रणश्यन्तु देवताः ॥ ५ ॥
 पितरो मा प्रणश्यन्तु मत्तो दाम्पत्यभेदतः ।
 लक्ष्मणा वियुज्यते देवो न कदाचिद्यथा भवान् ॥ ६ ॥
 तथा कलत्रसम्पन्धो देव मा मे विभियतां ।
 लक्ष्मणा न शून्यं वरद यथा ते शयनं विभो ॥ ७ ॥
 शय्या ममाप्यशून्यास्तु तथैव मधुसूदन ।
 सस्त्रीं विष्णुं यजेदष्टं दद्याच्छय्यां फलानि च ॥ ८ ॥
 प्रतिमासं च सीमाय दद्यादर्घ्यं समन्त्रकं ।

गगनाङ्गणसन्दीप दुग्धाब्धिमघनोद्भव ॥ ८ ॥
 भाभासितादिगाभीम रामानुज नमोऽस्तु ते ।
 धीं श्रीं श्रीधराय नमः सीमात्मानं हरिं वजेत् ॥ १० ॥
 वं ढं भं हं थ्रियै नमो दशरूपमहात्मने ।
 हृतेन होमो नक्तञ्च शय्यां दद्याद्दिजातये^(१) ॥ ११ ॥
 दीपाव्रभाजनैर्युक्तं कृत्रोपानहमासनं ।
 सोदकुम्भञ्च प्रतिमां विप्रायाय च पात्रकं^(२) ॥ १२ ॥
 पत्न्या य एव कुरुते भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 कान्तिव्रत प्रवक्ष्यामि कार्तिकस्य सिते चरेत् ॥ १३ ॥
 नक्तभोजो द्वितीयायां पूजयेद् बलकेशधौ ।
 वर्षं प्राप्नोति वै कान्तिमायुरारोग्यकादिकं ॥ १४ ॥
 अथ विष्णुव्रत वक्ष्ये मनोवाञ्छितदायकं ।
 पौषशुक्लद्वितीयादि कृत्वा दिनचतुष्टयं ॥ १५ ॥
 पूर्वं सिद्धार्थकैः स्नानं ततः कृष्यतिलैः^(३) स्मृतं ।
 वचया च तृतीयेऽङ्गु सर्वापध्या चतुर्थके ॥ १६ ॥
 सुरामांसी ववा कुष्ठ शैलेयं रजनीद्वयं^(४) ।
 सटी चम्पकमुस्तञ्च सर्वापधिगणः स्मृतः ॥ १७ ॥
 नाम्ना कृष्णाण्युतानन्त हृषीकेशेति पूजयेत् ।
 पादे नाभ्यां चक्षुषि च क्रमाच्छिरसि पुष्पकैः ॥ १८ ॥
 शशिवन्द्यशशाङ्केन्दुसञ्ज्ञाभिषार्घ्यं दन्द्वे ।
 नक्तं भुञ्जीत च नरो यावन्निष्ठति चन्द्रमा ॥ १९ ॥

१ शय्या दद्याद्द्वितीये इति घ०, ङ०, २ शुक्लतिलैरिति ग० ।

३ घ०, ङ०, ह, ख०, ज०, ट० च । ४ पूर्वं शिवायैकैरित्यादि, रजनीद्वय-

१ विशापाय च पानकमिति घ०, ज० च । सित्यन्त पाठः ङ० पुस्तके नास्ति ।

पञ्चमासं पावनं चाब्दं प्राप्नुयात् सकलं व्रती ।

एतद् व्रतं नृपैः स्त्रीभिः कृतं पूर्वं सुरादिभिः ॥ २० ॥

इत्याग्नेये महापुराणे द्वितीयाव्रतानि नाम समसप्तत्य-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

द्वितीयाव्रतानि ।

अग्निर्वाच । द्वितीयाव्रतान्याख्यास्ये भुक्तिमुक्तिप्रदानि ते ।

ललितायां तृतीयायां मूलगौरीव्रतं शृणु ॥ १ ॥

द्वितीयायां चैत्रशुक्ले कटा गौरी हरेण हि ।

तिलस्नातोऽर्घ्येच्छम् गौर्यां हैमफलादिभिः ॥ २ ॥

नमोऽस्तु पाटलायैव पादौ देव्याः शिवस्य च ।

शिवायैति च सहीर्त्य जयायै गुल्फयोर्यजेत् ॥ ३ ॥

त्रिपुरघ्नाय रुद्राय भयान्धै जहयोर्यज्योः ।

शिवं रुद्रायैवराय(१) विजयायैव जानुनी ॥ ४ ॥

ईगायैति कटिं देव्याः(२) शङ्करायैति शङ्करम् ।

१ शिव, वराय विद्यायैति ज०, व० च ।

शिव महादेवरायैति ज०, भ०,
ज०, व० च ।

२ ईगाय कटा देव्याय इति ज० ।

ईगायैति शतो देव्या इति य० ।

कुचिद्वयञ्च कोट्यै शूलिनं शूलपाणये ॥ ५ ॥
 मङ्गलायै नमस्तुभ्यमुदरञ्चाभिपूजयेत् ।
 सर्वात्मने नमो रुद्रमैशान्यै च कुचद्वयं ॥ ६ ॥
 शिवं देवात्मने तद्वत् क्वादिन्यै (१) कण्ठमर्चयेत् ।
 महादेवाय च शिवमनन्तायै करद्वयं ॥ ७ ॥
 त्रिलोचनायैति हर वाहुं कालानलप्रिये (२) ।
 सोभाग्यायै महेशाय भूषणानि प्रपूजयेत् ॥ ८ ॥
 अशोकमधुवासिन्यै ईश्वरायैति चौष्ठकौ ।
 चतुर्मुखप्रिया चास्यं हराय स्थाणवे नमः ॥ ९ ॥
 नमोऽर्धनारीयहरममिताङ्ग्यै च नासिकां ।
 नम उयाय लोकेशं ललितेति पुनर्भुवो ॥ १० ॥
 सर्वाय पुरइन्तारं (३) वासन्त्यै चैव तालुकं (४) ।
 नम त्रीकण्ठनाथायै शितिकण्ठाय केशवं ॥ ११ ॥
 भीमोग्राय सुहृदिपिण्डै गिरः सर्वात्मने नमः ।
 मल्लिकाशोककमलकुन्दन्तगरमालती (५) ॥ १२ ॥
 कदम्बकरवीरञ्च (६) वाणमग्लानकुङ्कुमं ।
 सिन्धुवारञ्च मासेषु सर्वेषु क्रमशः स्मृतं ॥ १३ ॥
 उमामहेश्वरौ पूज्यौ सोभाग्याटकमग्रतः (७) ।

१ शिवं देवात्मने तद्वत् क्वादिन्यै इति घ०,
ज०, अ० घ ।

२ मल्लिकाशोककमलकुन्दन्तगरमाल-
ती इति घ०, द०, अ० घ ।

स्थापयेद्(१) घृतनिष्पावकुसुमक्षीरजीवकं ॥ १४ ॥
 तरुराजेक्षुलवणं(२) कुस्तुम्बुरुमघाष्टमं ।
 चैत्रे शृङ्गीदक प्राशु देवदेव्यद्यतः स्वपेत् ॥ १५ ॥
 प्रातः स्नात्वा समभ्यर्च्य विप्रदाभ्यात्ममर्चयेत्(३) ।
 तदष्टकं द्विजे दद्यात्कलिता प्रीयतां मम(४) ॥ १६ ॥
 शृङ्गीदक(५) गोमयं च मन्दार विल्वपत्रक ।
 कुशोदकं दधि क्षीर कार्त्तिके पृषदाज्यकम ॥ १७ ॥
 गोमूत्राज्यं कृष्णतिलं पञ्चगव्यं क्रमाशनं ।
 ललिता विजया भद्रा भवानी कुमुदा गिवा ॥ १८ ॥
 वासुदेवी तथा गौरी मङ्गला कमला सती ।
 चैत्रादी दानकाले च प्रीयतामिति वाचयेत् ॥ १९ ॥
 फलमेकं पवित्राज्यं(६) वृत्तान्ते शयन ददेत् ।
 उमामहेश्वर हैमं हृषभश्च गवा सह ॥ २० ॥
 गुरुश्च मिथुनान्यर्च्य(७) वस्ताद्यैर्भुक्तिमुक्तिभाक्(८) ।
 सौभाग्यारोग्यरूपायुः सौभाग्यशयनव्रतात् ॥ २१ ॥
 नभस्ये वायु वैशाखे कुर्यान्मार्गजिरस्यथ(९) ।

१ अर्पयेदिति ख०, इ० च ।

२ तरुराजेक्षुलवणमिति ख०, इ०,
 ट० च ।

३ द्विजदाभ्यात्ममर्चयेदिति ख०, घ०,
 ङ०, ट० च ।

४ ललिता प्रीयतामिति ट० ।

५ शृङ्गीदकमिति ख० । कुशो
 दकमिति ज०, भ० च ।

६ पवित्राज्यमिति ख०, ज०, ट० च ।

७ पवित्यज्येति ख०, इ० च । पवित्राज्य
 मिति ट० ।

८ गुरु तिथुनमभ्यर्चयेति ट० ।

९ वस्ताद्यै चर्चमाप्नुयादिति ख०,
 घ०, ङ०, च०, भ०, ज०, ट० च ।

१० कुर्यान्मार्गजिरस्येति ख०, ज०,
 ङ० च ।

शक्तपत्रे तृतीयायां ललितायै नमो यजेत् ॥ २२ ॥
 प्रतिपच्चं ततः प्रार्थ्यं व्रतान्ते^(१) मिथुनानि च ।
 चतुर्विंशतिमभ्यर्च्यं वस्त्राद्यैर्भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ २३ ॥
 उक्तो मार्गो द्वितीयोऽयं सौभाग्यव्रतमावटे ।
 फाल्गुनादितृतीयायां लवणं यस्तु वर्जयेत् ॥ २४ ॥
 समाप्ते शयनन्दद्याद् हृद्भ्रुवोपस्करान्वितं ।
 सम्पूज्य विप्रमिथुनं भवानी प्रीयतामिति^(२) ॥ २५ ॥
 सौभाग्यार्थं तृतीयोक्ता गौरोत्तोकादिद्रायिनी ।
 माघे भाद्रे च वैशाखे तृतीयाव्रतकृतया ॥ २६ ॥
 दमनकतृतीयाकृतं चैवे दमनकैर्यजेत् ।
 श्राद्धतृतीया मार्गस्य प्रार्थ्यं च्छाभोजनादिना ॥ २७ ॥
 गौरी काली उमा भद्रा दुर्गा कान्तिः सरस्वती ।
 वैष्णवी लक्ष्मीः प्रकृतिः शिवा नारायणी क्रमात्^(३) ॥ २८ ॥
 मार्गतृतीयामारभ्य सौभाग्यं स्वर्गमाप्नुयात् ।

इत्याग्नेये महापुराणे तृतीयाव्रतानि नाम षट्सप्तत्य-

धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ यत्रोक्तो इति १०, ६०, २० ष।

२ श्रुतद्वाराणि सभाषि भरुनो दीपता

मिति इति २०।

३ दमनकतृतीयाकृतदिव्यादि नारा-

यणी क्रमादिदन्त्य पाठः क० पुलके

मादि ।

अथैकोनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

चतुर्थीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । चतुर्थी व्रतान्याख्यास्ये भुक्तिमुक्तिप्रदानि ते^(१) ।

माघे शुक्लचतुर्थ्यान्तु उपवासी यजेद् गणं ॥ १ ॥

पञ्चम्याश्च तिलान्नादो वर्षात्रिविघ्नतः^(२) सुखी ।

गं स्वाहा^(३) मूलमन्वीऽयं गामाद्यं हृदयादिकं ॥ २ ॥

आगच्छोल्काय चावाह्य गच्छोल्काय विसर्जनं ।

उल्कान्तेर्गादिगन्धाद्यैः पूजयेन्मोदकादिभिः ॥ ३ ॥

भ्रां महोल्काय विद्महे वक्रतुण्डाय^(४) धीमहि तन्नो दन्ती
प्रचोदयात् ।

मासि भाद्रपदे चापि चतुर्थीष्ठाच्छिवं व्रजेत् ।

चतुर्थ्यङ्गारकेऽभ्यर्च्यं गणं सर्वमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥

चतुर्थ्यां फाल्गुने नक्तमविघ्नाख्या चतुर्थ्यापि ।

चतुर्थ्यां दमनैः पूज्य चैत्रे प्रार्थ्यं गणं सुखी ॥ ५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे चतुर्थीव्रतानि नाम एकोनाशीत्य-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ चतुर्थीव्रतार्थं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिः । २ चां स्वाधेति च० ।

प्रदायकमिति च० ।

३ चक्रमुखायेति च० । च० च । वक्रमुखा

४ वर्षात्रिविघ्नत इति च०, अ० च ।

येति च० । वक्रतुण्डायेति च०, अ०

वर्षात्रिविघ्नार्थं इति च० ।

च ।

अथाशौत्यधिकशततमोऽध्याय ।

—:०:—

पञ्चमीव्रतानि ।

अग्निहवाच । पञ्चमीव्रतकं वक्ष्ये आरोग्यस्वर्गमोक्षद^(१) ।

नभोनभस्याश्विने च कार्तिके शुक्लपक्षके ॥ १ ॥

वासुकिस्तक्षकः पूज्यः कालीयो मणिभद्रक ।

ऐरावती धृतराष्ट्रः कर्कोटकधनञ्जयी ॥ २ ॥

एते प्रयच्छन्त्यभयमायुर्विद्यायगः त्रियं ।

इत्याग्नेये महापुराणे पञ्चमीव्रतानि नाम अशौत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

—

अथैकाशौत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

षष्ठीव्रतानि ।

अग्निहवाच । षष्ठीव्रतानि यस्यामि कार्तिकादौ समाचरेत्^(१) ।

षष्ठां फलाग्नौ^(२) ऽर्घ्याद्यैर्भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १ ॥

१, आरोग्यस्वर्गमोक्षदमिति ४० । दित्यस्य पाठः भ० पुस्तके नास्ति ।

२ रेरावत इत्यादि, कार्तिकादौ समाचरे १ षष्ठां न समाग्नौर्घ्याद्यैरेति ४० ।

स्कन्दपठोव्रतं प्रोक्तं भाद्रे पष्ठमथाक्षय ।
 कृष्णपंथोव्रतं वक्ष्ये मार्गशीर्षे चरेच्च तत्^(१) ॥ २ ॥
 अनाहारी वर्षमेकं भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।

इत्याग्नेये महापुराणे पठोव्रतानि नाम एकाशीत्यधि-
 कशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:—:—

सप्तमीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । सप्तमीव्रतकं वक्ष्ये सर्वेषां भुक्तिमुक्तिदं^(१) ।
 माघमासेऽङ्गके शुक्ले सूर्यं प्रार्च्यं विशोकभाक् ॥ १ ॥
 सर्वावासिस्तु सप्तम्यां मासि भाद्रेऽर्कपूजनात् ।
 पौषे मासि सितेऽनग्रन् प्रार्च्यार्कं पापनाशनं ॥ २ ॥
 कृष्णपक्षे तु माघस्य सर्वावासिस्तु सप्तमी ।
 फाल्गुने तु सिते नन्दा सप्तमी चार्कपूजनात् ॥ ३ ॥
 मार्गशीर्षे सिते प्रार्च्यं सप्तमी चापराजिता ।
 मार्गशीर्षे सिते चार्द्धं पुत्रोया सप्तमी स्तिथाः ॥ ४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे सप्तमीव्रतानि नाम द्वाशीत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ मार्गशीर्षे चरेद्भूमिति घ०, ज०,
 ष०, उ० च ।

१ सर्वेषां भुक्तिमुक्तिदमिति, घ०,
 ज०, ष० च ।

अथ त्रयोत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टमीव्रतानि ।

अग्निस्वाच । वक्ष्ये व्रतानि चाष्टम्यां रोहिण्यां प्रथमं व्रतं ।

नासि भाद्रपदेऽष्टम्यां रोहिण्यामर्दिरात्रके ॥ १ ॥

कृष्णो जातो यतस्तस्यां जयन्ती स्यात्ततोऽष्टमी ।

सप्तजन्मकृतात् पापात् मुच्यते चोपवासतः ॥ २ ॥

कृष्णपक्षे भाद्रपदे अष्टम्यां रोहिणीयुते ।

उपोषितोश्चैत् कृष्णं(१) भुक्तिसुक्तिप्रदायकं ॥ ३ ॥

आवाहयाम्यहं कृष्णं बलभद्रश्च देवकीं ।

यसुदेवं यशोदाज्ञाः(२) पूजयामि नमोऽप्युते ॥ ४ ॥

योगाय योगपतये योगिणाय नमो नमः ।

योगादिसम्भावायैव गीविन्दाय नमो नमः ॥ ५ ॥

स्नानं कृणुयान् दद्यात्तु अर्घ्यं धनैश्च दानैश्च ।

यन्नाय यज्ञेश्वराय यज्ञानां पतये नमः ॥ ६ ॥

यन्नादिसम्भावायैव गीविन्दाय नमो नमः ॥

दीपदीप्त महादीपं दीपदीप्तिद सर्वदा^(१) ॥ ८ ॥
 मया दत्तं गृहाण त्वं कुरु चोर्द्ध्वगतिं च मां ।
 विश्वाय विश्वपतये विश्वेशाय नमो नमः^(२) ॥ १० ॥
 विश्वादिसम्भवायैव गोविन्दाय निवेदितं ।
 धर्माय धर्मपतये धर्मेशाय नमो नमः ॥ ११ ॥
 धर्मादिसम्भवायैव गोविन्द शयनं कुरु ।
 सर्वाय सर्वपतये सर्वेशाय नमो नमः ॥ १२ ॥
 सर्वादिसम्भवायैव गोविन्दाय च पावनं^(३) ।
 चीरोदार्षवसम्भूत अग्निनेत्रसमुद्भव ॥ १३ ॥
 गृहाणार्घ्यं यशस्विदं रोहिण्या सहितो मम ।
 स्वण्डिले स्थापयेद्देवं सचन्द्रां रोहिणीं यजेत् ॥ १४ ॥
 देवकीं वसुदेवं च यशोदां नन्दकं बलं ।
 अर्धरात्रे पयोधाराः पातयेद् गुडसर्पिणा ॥ १५ ॥
 धस्तहेमादिकं दद्याद्वाह्यघ्नान् भोजयेद्भृती ।
 जम्भाष्टमीव्रतकरः पुत्रवान्विष्णुलोकभाक्^(४) ॥ १६ ॥
 वर्षे वर्षे तु यः कुर्यात् पुत्रार्थी वेत्ति नो भयं^(५) ।
 पुत्रान् देहि धनं देहि आयुरारोग्यसन्ततिं ॥ १७ ॥
 धर्मं कामं च सौभाग्यं स्वर्गं मोक्षं च देहि मे ।

इत्याग्नेये महापुराणे जयन्त्यष्टमीव्रतं नाम त्रशीत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ सर्वद इति घ०, ङ० च ।

पावनमित्यत्र पाठः इ० पुस्तके नास्ति ।

२ विश्वेशाय नमोऽस्तु इति ज० । ३ लक्ष्मणलोकभागिति इ० ।

४ पाठत्रिमिति ज० । वर्षापेत्यादि, ५ पुत्रार्थी लभत सुतमिति ज०, ङ० च ।

अथ चत्तरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

अष्टमीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । ब्रह्मादिमातृयजनाज्जपेन् मातृगणाष्टमीं ।
 कृष्णाष्टम्यां चैत्रमासे पूज्याब्दं कृष्णमर्घभाक् ॥ १ ॥
 कृष्णाष्टमीव्रतं वस्ये मासे मार्गगिरि चरेत् ।
 नक्तं कृत्वा शचिभूत्वा गोमूत्रं प्राशयेद्विशि ॥ २ ॥
 भूमिगायो निगायाञ्च गद्गरं पूजयेद् वृती ।
 पौषे गन्धुं घृतं प्राश मासे क्षीरं महेश्वरम्^(१) ॥ ३ ॥
 महादेवं फाल्गुने च तिलागी^(२) समुपोषितः ।
 चैत्रे स्वाणं यवागी च वैशाखेऽथ शिवं यजेत् ॥ ४ ॥
 कुशीदासी पशुपतिं ज्येष्ठे शृङ्गोदकाशनः ।
 आपाटे गोमयाशुभ्रं याचणे सर्वभक्तभुक् ॥ ५ ॥
 चामकं च भाद्रपदे विश्वपत्नागनो निशि ।
 तच्छुनाशी चाश्वयुजे ईयं रुद्रन्तु कार्तिके ॥ ६ ॥
 दध्यागी होमकारी व्याहर्षान्ते मण्डले यजेत्^(३) ।
 गोवन्तहेम गुरवे दद्याद्विप्रेभ्य ईदृगं ॥ ७ ॥
 प्रार्थयित्वा हिलान् भोज्य^(४) भुक्तिभुक्तिमवाप्नुयात् ।

१ मासे क्षीरी महेश्वरमिति ५०,

२ ६०, ७० च ।

३ तिलादीनि ५० ।

४ वसे वसे तु मण्डले इति

५० ।

६ द्विजान् गोष इति ५० ।

नक्ताग्नी त्वष्टमीषु स्याद् वत्सरान्ते च धेनुदः ॥ ८ ॥
 पौरन्दरं पदं याति स्वर्गतिव्रतमुच्यते^(१) ।
 अष्टमी वधवारिण पक्षयोरुभयोर्यदा ॥ ९ ॥
 तदा व्रतं प्रकुर्वीत अथवा सगुडागिता ।
 तस्यां नियमकर्त्तारो न स्युः खण्डितसम्पदः ॥ १० ॥
 तण्डुलस्याष्टमुष्टीनां वर्जयित्वाङ्गुलीहयं ।
 भक्तं कृत्वा चाम्बपुटे सकुशे सकुलाम्बिकां ॥ ११ ॥
 सात्त्विकं पूजयित्वाङ्गं भुञ्जीत च कथाश्रयात् ।
 शक्तिं दक्षिणान्दद्यात् कर्कटीन्तण्डुलान्वितां^(२) ॥ १२ ॥
 धीरो द्विजोऽस्य^(३) भार्यास्ति रश्मा पुत्रस्तु कौशिकः ।
 दुहित्वा विजया तस्य धीरस्य धनदो ह्यपः^(४) ॥ १३ ॥
 कौशिकस्त गृहीत्वा तु गोपालैयारयन् ह्यपं ।
 गङ्गायां स्नानकृत्येऽथ^(५) नीतयौरैर्हपस्तदा ॥ १४ ॥
 खात्वा ह्यपमपश्यन् स ह्यपं मार्गितुमागतः ।
 विजयाभगिनीयुक्ता ददर्श स सरोवरे ॥ १५ ॥
 दिव्यस्त्रीधीपितां हृन्दमन्नवीहेहि भोजनं ।
 स्त्रीहृन्दमुषे व्रतहाद् भुङ्क्ष्व त्वमतिरियतः ॥ १६ ॥
 पुरां कृत्वा स धुभुजे प्राप्तवान् वनपालकं ।

१ पुरातिव्रतमुच्यते इति अ०, घ०,
 घ०, ज०, झ०, ट० च ।

२ कर्कटीन्तण्डुलान्विता इति अ० ।

३ धीरोऽस्य भार्यास्ति अ०, घ०,
 घ० च । धीरोऽस्य भार्यास्ति अ० ।

१ धीरो द्विजोऽस्येति अ०, घ०, घ०,
 झ०, ज० च ।

४ धीरस्य धनदो ह्यप इति अ०, घ०,
 ट० च । धीरस्य धनदो ह्यप इति अ०,
 अ०, ज०, झ० च ।

५ स्नानकृत्ये इति अ० ।

गतो धीरः^(१) सहस्रभो विजयासहितस्तदा ॥ १७ ॥
 धोरेण^(१) विजया दत्ता यमायान्तरितः पिता ।
 व्रतभावात् कौगिकोऽपि ह्ययोध्यायां नृपोऽभवत् ॥ १८ ॥
 पित्रोस्तु नरके दृष्ट्वा विजयार्तिं यमे गता ।
 मृगयामागतं प्रोचे मुच्यते नरकात् कथं ॥ १९ ॥
 व्रतद्वयमः प्रोचे प्राप्य तत् कौगिको ददौ ।
 वृधाष्टमीद्वयफलं स्वर्गतौ पितरौ ततः^(१) ॥ २० ॥
 विजया हर्षिता चक्रे व्रतं भुक्त्यादिसिद्धये ।
 अगोककस्तिका याष्टो ये पिवन्ति पुनर्वसौ ॥ २१ ॥
 चैत्रे मामि सिताष्टम्यां न ते शोकमवाप्नुयुः ।
 त्वामंगोकहराभीष्ट मधुमाससमुद्भव ॥ २२ ॥
 पिवामि योकसन्तप्तो मामगोकं सदा कुरु ।
 चैत्रादौ माष्टपूजाकृदष्टम्यां जयते रिपून् ॥ २३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे अष्टमीव्रतानि नाम चत्तरशीत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:ॐ:—

नवमीव्रतानि ॥

अग्निहोत्रे । नवमीव्रतकं वर्षे भुक्तिमुक्त्यादिसिद्धिदं ।

देवी पूज्याग्निने शुक्रे गोर्ध्याग्यानवमीव्रतं ॥ १ ॥

१ इतो रोद हति अ०, इ०, इ०, इ०,

१ रोद्रेति इ० ।

अ०, अ० च ।

२ पितरौ तदेति अ० ।

मक्तायी त्वष्टमीषु स्याद् वत्सरान्ते च धेनुदः ॥ ८ ॥

पौरन्दरं पदं याति स्वर्गतिव्रतमुच्यते^(१) ।

अष्टमी बंधवारेण पचयोरुभयोर्यथा ॥ ९ ॥

तदा व्रतं प्रकुर्वीत अथवा सगुडाशिता ।

तस्यां नियमकर्त्तारो न स्युः खुण्डितसम्पदः ॥ १० ॥

तण्डुलस्याष्टमुष्टीनां वर्जयित्वाङ्गुलीद्वयं ।

भक्ता कृत्वा चाम्प्रपुटे सकुणे सकुलाश्विकां ॥ ११ ॥

सात्त्विकं पूजयित्वाङ्गं भुञ्जीत च कथाश्रयात् ।

शक्तिं दक्षिणान्द्र्यात् कर्कटीन्तण्डुलान्वितां^(२) ॥ १२ ॥

धीरो द्विजोऽस्य^(३) भार्यास्ति रग्ना पुत्रस्तु कौशिकः ।

दुहिता विजया तस्य धीरस्य धनदो ह्यपः^(४) ॥ १३ ॥

कौशिकस्त गृहीत्वा तु गोपालैश्चारयन् ह्यपं ।

गङ्गायां स्नानकृत्येऽथ^(५) नीतधौरैर्ह्यपस्तदा ॥ १४ ॥

श्रात्वा ह्यपमपश्यन् स ह्यपं मार्गितुमागतः ।

विजयाभगिनीयुक्तो ददर्श स सरोवरे ॥ १५ ॥

दिव्यस्त्रीयोपितां हृन्दमन्नवीहेहि भोजनं ।

श्रीहृन्दमूचे व्रतकृद् भुङ्क्ष्व त्वमतिधिर्यतः ॥ १६ ॥

यतं कृत्वा स वभुजे प्राप्तवान् धनपालवां ।

१ सुगतिव्रतमुच्यते इति ख०, घ०,

ङ०, ज०, झ०, ट० च ।

दशान्वितमुच्यते इति ज० ।

२ कर्कटीनाशु स्नान्वितामिति ख०, घ०,

ङ० च । नगरीनाशुस्नान्वितामिति झ० ।

३ धीरो द्विजोऽस्येति ख०, घ०, ङ०,

ज०, झ० च ।

४ धीरस्य धनदो ह्यप इति ख०, घ०,

ङ० च । धीरस्य धनदो ह्यप इति घ०,

ङ०, ज०, झ० च ।

५ स्नानकृत्येऽथ इति ट० ।

गतो धीरः^(१) सद्यपमो विजयासहितस्तदा ॥ १७ ॥
 धीरेण^(१) विजया दत्ता यमायान्तरितः पिता ।
 व्रतभावात् कौशिकोऽपि ह्ययोध्यायां नृपोऽभवत् ॥ १८ ॥
 पित्रोस्तु नरके दृष्ट्वा विजयार्तिं यमि गता ।
 मृगयाभागतं प्रीचे मुच्यते नरकात् कथं ॥ १९ ॥
 व्रतद्वयाद्यमः प्रीचे प्राप्य तत् कौशिको ददौ ।
 वृधाष्टमीद्वयफलं स्वर्गतौ पितरौ ततः^(२) ॥ २० ॥
 विजया हर्षिता चक्रे व्रतं मुक्त्यादिसिद्धये ।
 अशोककलिका चाष्टौ ये पिबन्ति पुनर्वसौ ॥ २१ ॥
 चैत्रे मामि सिताष्टम्यां न ते शोकमवाप्नुयुः ।
 त्वामंशोकहराभीष्ट मधुमाससमुद्भव ॥ २२ ॥
 पिबामि शोकसन्तप्तो मामशोकं सदा कुरु ।
 चैत्रादौ मातृपूजाकृदष्टम्यां जयते रिपून् ॥ २३ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे अष्टमीव्रतानि नाम चत्तरशीत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

नवमीव्रतानि ॥

अग्निरुवाच । नवमीव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिमुक्त्यादिसिद्धिर्दं ।

देवी पूज्याश्विने शुक्ले गौर्याख्यानवमीव्रतं ॥ १ ॥

१ गतो धीर इति ख०, ग०, घ०, ङ०,

२ धीरेण इति ख० ।

अ०, अ० च ।

३ पितामहे गदेति ख० ।

पिष्टकास्या तु नवमी पिष्टाग्री देविपूजनात् ।
 अष्टम्यामाश्विने शुक्ते कन्यार्कमूलभे यदा ॥ २ ॥
 अघार्दना सर्वदा वै महती नवमी स्मृता ।
 दुर्गा तु नवगेहस्या एकागारस्थिताऽथवा ॥ ३ ॥
 पूजिताष्टादशभुजा शेषाः षोडशसत्कराः^(१) ।
 शेषाः षोडशहस्ताः स्युरञ्जनं हमारुन्तथा ॥ ४ ॥
 रुद्रचण्डा प्रचण्डा च चण्डोग्रा चण्डनायिका ।
 चण्डा चण्डवती पूज्या चण्डरूपातिचण्डिका ॥ ५ ॥
 क्रमान्मध्ये चोग्रचण्डा दुर्गा महिषमर्दिनी^(२) ।
 शैवो दुर्गे दुर्गे रक्षणि स्नाहा दशाचरो मन्त्रः ॥ ६ ॥
 दीर्घाकारादिमन्त्रादिर्नवनेत्रो नमोऽन्तकः ।
 पद्भिः पदैर्नमःस्त्रधाषट्कारहृदादिकं ॥ ७ ॥
 अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्तं न्यस्याङ्गानि जपेच्छिवां^(३) ।
 एतञ्जपति^(४) यो गुह्यं नासौ केनापि बाध्यते ॥ ८ ॥
 कपालं खेटकं घण्टां दर्पणन्तर्जनीन्धनुः ।
 ध्वजण्डमरुकं पायं वामहस्तेषु विभ्रती ॥ ९ ॥
 शक्तिमुहरशूलानि वज्रं खड्गञ्च कुन्तकं ।
 शङ्खं चक्रं शलाकां च आयुधानि च पूजयेत् ॥ १० ॥
 पशुञ्च काली कालीति जप्त्वा खड्गेन घातयेत् ।
 कालि कालि वज्रेश्वरि लौहदण्डायै नमः ॥ ११ ॥

१ षोडशसत्करा इति ४० । २ दीर्घाकारादीत्यादिः, जपेच्छिवांसित्यन्तः
 ३ क्रमान् मध्ये चोग्रचण्डा इत्या पाठः ४० अ० ५० पुष्पकेषु माति ।
 महिषमर्दिनीमिति ग० । ४ एवं जपतीति ज०, ५० च ।

तदुत्थं रुधिरं मांसं पूतनायै च नैर्ऋते ।
 वायव्यां पापराक्षस्यै चरक्यै नम ईश्वरे ॥ १२ ॥
 विदारिकायै चाम्नेय्यां महाकौशिकमग्नये^(१) ।
 तस्याग्रतो नृपः स्नायाच्छत्रुं पिष्टमयं हरेत्^(२) ॥ १३ ॥
 दद्यात् स्कन्दविगाखाभ्यां वाह्यगाद्या निशि ता यजेत् ।
 जयन्ती मङ्गला काली भद्रकाली कपालिनी ॥ १४ ॥
 दुर्गा शिवा शमा धात्री स्वाहा स्वधा नमोऽस्तु ते ।
 देवीं पञ्चासृतैः स्नाप्य पूजयेच्चार्हणादिना ॥ १५ ॥
 ध्वजादिरथयानादिवलिदानं वरादिहृतम् ।

इत्याग्नेये महापुराणे नवमोव्रतानि नाम पञ्चाशीत्य-
 धिकगततमोऽध्यायः ॥

अथ षडशीत्यधिकगततमोऽध्यायः ।

—:०:—

दशमीव्रतं ।

अग्निरुवाच । दशमीव्रतकं वक्ष्ये धर्मकामादिदायकं ।

दशम्यामेकभक्ताशी समाप्ते दशधेनुदः ॥ १ ॥

दिग्बल काञ्चनोर्द्ध्वाद्वाह्यघ्नाधिपतिर्भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे दशमीव्रतानि नाम षडशीत्य-
 धिकगततमोऽध्यायः ॥

१ महाकौशिकं मन्त्रपे इति घ०, अ०
२ ।

१ पिष्टमयं क्रेतेदिति घ०, अ०
२ ।

अथ सप्ताशीत्यधिकगततमोऽध्यायः ।

—:०:—

एकादशीव्रतं ।

अग्निस्वाच । एकादशीव्रतं यस्ये भुक्तिसुक्तिप्रदायकं ।

दशम्यात्रियताहारी मांसमैथुनवर्जितः(१) ॥ १ ॥

एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ।

द्वादशैकादशी यत्र तत्र सच्चिहितो हरिः ॥ २ ॥

तत्र(२) क्रतुशतं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणे ।

एकादशी कला यत्र परतो द्वादशी गता(३) ॥ ३ ॥

तत्र क्रतुशतं पुण्यन्त्रयोदश्यान्तु पारणे ।

दशम्यैकादशीमित्रा नोपोष्या नरकप्रदा ॥ ४ ॥

एकादश्याद्विराहारी भुक्ता चैवापरेऽहनि ।

भोक्ष्येऽहं पुण्डरीकाच्च शरणं मे भवाच्युत ॥ ५ ॥

एकादश्यां सिते पक्षे पुण्यर्चन्तु यदा भवेत् ।

सोपोष्याच्चय्यफलदा मोक्षा सां पापनाशिनौ ॥ ६ ॥

एकादशी द्वादशी या त्रयणेन च संयुता ।

विजया सा तिथिः प्रोक्ता भक्तानां विजयप्रदा ॥ ७ ॥

एषैव फासुने मासि पुण्यर्चयेत् च संयुता ।

१ मधुमासेर्विभर्जित इति श्रु० ।

२ यत्रेति श्रु०, श्रु०, ल० च ।

३ द्वादशी मतेति श्रु०, ल० च ।

द्वादशी भवेदिति श्रु०, श्रु० च ।

विजया प्रोच्यते सदभिः कोटिकोटिगुणोत्तरा(१) ॥ ८ ॥

एकादश्यां विष्णुपूजा(२) कार्या सर्वोपकारिणी(३) ।

धनवान् पुत्रवान् लोके विष्णुलोके महीयते ॥ ९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे एकादशीव्रतं नाम सप्ताशीत्यधि-
कगततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

द्वादशीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । द्वादशोव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।

एकभक्तौ न भक्तौ न तथैवायाचितेन च ॥ १ ॥

उपवासेन भैक्ष्येण चैवं द्वादशिकव्रती ।

चैत्रे मासि सिते पक्षे द्वादश्यां मदनं हरिं ॥ २ ॥

पूजयेद् भुक्तिमुक्त्यर्थी(४) मदनद्वादशोव्रती ।

माघशुक्ले तु द्वादश्यां भीमद्वादशिकव्रती ॥ ३ ॥

नमो नारायणायेति यजेद्विष्णुं स सर्वभाक् ।

फाल्गुने च सिते पक्षे गोविन्दद्वादशोव्रती ॥ ४ ॥

विशोकद्वादशीकारी यजेदाश्वयुजे हरिं ।

सवणं मार्गशीर्षे तु कृत्वा मभ्यर्च्य यो नरः ॥ ५ ॥

ददाति शुकद्वादश्यां स सर्वरमदायकः ।

१ कोटिकोटिगुणोत्तरेति ४० ।

२ एकादश्याधि पूज्येति ४०, ४० ।

३ एकादश्यामधिपूज्येति ४० ।

४ कार्या मनावधारिणीति ४०,

४० च ।

५ भुक्तिमुक्त्यर्थेति ४०, ४० च ।

गीपत्सं पूजयेद् भाद्रे गीवत्सदादगीव्रती ॥ ६ ॥
 माघ्यान्तु समतीतायां त्रयणेन तु संयुता ।
 द्वादशी या भयेत् कृष्णा मोक्ता ना तिस्रद्वादशी ॥ ७ ॥
 तिलैः स्नानन्तिलैर्होमो नैवेद्यमिल्लमोदकं ।
 दीपश्च तिस्रस्तैलेन तथा देयं तिलोदकं ॥ ८ ॥
 तिलाय देया विप्रेभ्यः फलं होमोपवासतः ।
 ओं नमो भगवतेऽयो यासु देवाय वै यजेत् ॥ ९ ॥
 सकुलः स्वर्गमाप्नोति षट्त्तिस्रद्वादशीव्रती ।
 मनोरथद्वादशीकृत् फाल्गुने तु सितेऽर्चयेत् ॥ १० ॥
 नामद्वादशीव्रतकृत् केयवादीय नामभिः ।
 वर्षं यजेद्वरिं स्वर्गा न भवेन् नारकी नरः ॥ ११ ॥
 फाल्गुनस्य सितेऽभ्यर्च्य सुमतिद्वादशीव्रती ।
 मासि भाद्रपदे शक्ते अनन्तद्वादशीव्रती^(१) ॥ १२ ॥
 अश्लेषर्षे तु भूले वा^(१) माघे कृष्णाय वै नमः ।
 यजेत्तिलांश्च जुहुयात्तिस्रद्वादशीकृत्वरः ॥ १३ ॥
 सुगतिद्वादशीकारी फाल्गुने तु सिते यजेत् ।
 जय कृष्ण नमस्तुभ्यं वर्षं स्याद् भुक्तिमुक्तिभः^(१) ॥ १४ ॥
 पौषशक्ते तु द्वादश्यां सम्प्राप्तिद्वादशीव्रती ।

इत्याग्नेये महापुराणे नानाद्वादशीव्रतानि नामाष्टाशीत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ मनोरथद्वादशीत्यादि, अनन्तद्वादशी
 व्रतीत्यादि पाठः ष० पुस्तके नास्ति ।

ज०, ड० च ।

२ आषाढर्षे तु भूले वा इति ष०, ग०,

१ वर्षं स्याद् भुक्तिमुक्तिद इति

ग०, घ० च ।

अथैकोनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

श्रवणहादयोन्नतम् ।

अग्निरुवाच । श्रवणहादयीं वक्ष्ये मासि भाद्रपदे सिते ।

श्रवणेन युता श्रेष्ठा(१) महती सा ह्युपोषिता ॥ १ ॥

सङ्गमे सरितां सानाच्छ्रवणहादयोफलं(१) ।

बुधश्रवणसंयुक्ता दानादौ सुमहाफला ॥ २ ॥

नियिद्धमपि कर्त्तव्यन्त्रयोदश्यान्तु पारणं ।

हादश्याश्च निराहारो वामनं पूजयाम्यहं ॥ ३ ॥

उदकुम्भे स्नानमयन्त्रयोदश्यान्तु पारणं ।

आवाहयाम्यहं विष्णुं वामनं गृहचक्रिणं ॥ ४ ॥

सितवस्त्रमुगच्छन्ने घटे सच्छत्रपादुके ।

स्नापयामि जलैः शुकैर्विष्णुं(१)पश्चात्सुतादिभिः ॥ ५ ॥

छत्रदण्डधरं विष्णुं वामनाय नमो नमः ।

अर्घ्यं ददामि देवेश अर्घ्यार्हाद्यैः सदाश्रितैः(५) ॥ ६ ॥

भुक्तिमुक्तिप्रजाकीर्त्तिसर्वैर्गन्थैर्युतं कुरु ।

वामनाय नमो गन्धं ह्रीमोऽग्निनाटकं गतं ॥ ७ ॥

१ श्रवणेन समापुत्रेति व० ।

व०, उ०, इ०, अ० च ।

१ हादहादयोपश्रमिति व०, म०,

१ शुकैर्विष्णुमिति व०, उ० च ।

५ शुकैर्विष्णु इति । व०,

श्रीं नमो वासुदेवाय शिरः सम्पूजयेद्दरेः ।
 श्रीधराय मुखं तद्वत् करेण कृष्णाय वै नमः ॥ ८ ॥
 नमःश्रीपतये वक्षो भुजो सर्वास्तधारिणे ।
 व्यापकाय नमो नाभिं वामनाय नमः कटिं ॥ ९ ॥
 त्रैलोक्यजयकायेति(१) मेढ्रं जङ्घे यजेद्दरेः ।
 सर्वाधिपतये पादौ विष्णोः सर्वात्मने नमः ॥ १० ॥
 दृढपक्वञ्च नैवेद्यन्दद्याद् दध्मोदनैर्घटान् ।
 रात्रौ च जागरं कृत्वा प्रातः स्नात्वा च सङ्गमे ॥ ११ ॥
 गन्धपुष्पादिभिः पूज्य वदेत् पुष्पाञ्जलिस्त्रिदं ।
 नमो नमस्ते गोविन्द बुधश्रवणसञ्ज्ञित ॥ १२ ॥
 अघौघसङ्क्षयं कृत्वा सर्वसौख्यप्रदो भव ।
 प्रीयतान्देव देवेश मम नित्यञ्जनार्हिन ॥ १३ ॥
 वामनो बुद्धिदो दाता द्रव्यस्थो वामनः स्वयं ।
 वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो मे ददाति च ॥ १४ ॥
 द्रव्यस्थो वामनो नित्यं वामनाय नमो नमः ।
 प्रदत्तदक्षिणो विप्रान् सम्भोज्यान्नं स्वयञ्चरेत् ॥ १५ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे श्रवणहादशीव्रतं नामैकोननव-
 त्वधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

त्रयोदशीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । त्रयोदशीव्रतानोह सर्वदानि वदामि ते ।

अनङ्गेन कृतामादौ वक्ष्येऽनङ्गत्रयोदशीं ॥ १ ॥

त्रयोदश्यां मार्गशीर्षे शुक्लेऽनङ्गं हरं यजेत्^(१) ।

मधु सम्प्राशयेद्रात्रौ घृतहीमश्लिलाक्षतैः ॥ २ ॥

योषे योगेश्वरं प्रार्थ्य चन्द्रनागी कृताहुतिः ।

महेश्वरं मौक्तिकागी माघेऽभ्यर्च्य दिवं व्रजेत् ॥ ३ ॥

काकीलं प्राश्य नीरं तु^(२) फाल्गुने पूजयेद्भृती ।

कर्पूराशी स्वरूपं च चैत्रे सौभाग्यवान् भवेत् ॥ ४ ॥

महारूपन्तु वैशाखे यजेज्जातीफलाश्लपि ।

लवङ्गाशी ज्यैष्ठदिने^(३) प्रद्युम्नं पूजयेद् व्रती ॥ ५ ॥

तिलोदाशी तथापाठे उमाभर्तारमर्चयेत् ।

यावणे गन्धतोयाशी पूजयेच्छूलपाणिनम् ॥ ६ ॥

सद्योजातं भाद्रपदे प्रागिता गुरुमर्चयेत् ।

सुवर्णवारि संप्राश्य आश्विने त्रिदशाधिपम् ॥ ७ ॥

१ इति धर्मदिशि ह०, ज०, अ० च । २ ज्यैष्ठमासे इति ग०, घ०, ङ०, ज०,

३ काकीलं प्राश्य नीरं चैत्रे ति घ०, ज०, ग०, अ०, च ।

भ०, अ०, च ।

विष्णोर्वरं कार्तिके तु मदनाशी यजेद्भृती ।
 शिवं हैमन्तु वर्षान्ते सञ्छायाम्बदलेन तु ॥ ८ ॥
 वस्त्रेण पूजयित्वा तु दद्याद्विप्राय गान्तथा ।
 शयनञ्चकलशान् पादुकारसभाजनम् ॥ ९ ॥
 त्रयोदश्यां सिते चित्रे रतिप्रोतियुतं स्मरन् ।
 अगोकाभ्यं नगं लिख्य सिन्दूररजनीमुखैः ॥ १० ॥
 अष्टं यजेत् कामार्थी कामत्रयोदशीव्रतम् ।

इत्याग्नेये महापुराणे त्रयोदशी व्रतानि नामैकनवत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ दिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुर्दशीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । व्रतं वष्ये चतुर्दश्यां भुक्तिसुक्तिप्रदायकम्^(१) ।
 कार्तिके तु चतुर्दश्यां निराहारी यजेच्छिवम् ॥ १ ॥
 वर्षान्भोगधनयुष्मान्^(२) कुर्वन् शिवचतुर्दशीम् ।
 मार्गशीर्षे सितेऽष्टम्यां यते यायां मुनिव्रतः ॥ २ ॥

१ भुक्तिसुक्तिर्द चतु रति च०, व० ।
 ल०, म०, अ०, द०, च ।

भुक्तिसुक्तिप्रदायकं च० ।
 १ भोगधनयुष्मानि च० ।

द्वादश्यां वा चतुर्दश्यां फलाहारो यजेत् सुरं^(१) ।
 त्वक्ता फलानि दद्यात् कुर्वन् फलचतुर्दशीं ॥ ३ ॥
 चतुर्दश्या मघाष्टम्यां पचयी. शुक्लकृष्णयोः ।
 अनश्रन् पूजयेच्छम् स्वर्ग्युभयचतुर्दशीं ॥ ४ ॥
 कृष्णाष्टम्यान्तु नक्तो न तथा कृष्णचतुर्दशीं ।
 इह भोगानवाप्नोति परत्र च शुभाङ्गतिं ॥ ५ ॥
 कार्तिके च चतुर्दश्यां कृष्णायां स्नानकृत् सुखी ।
 आराधिते महेन्द्रे तु ध्वजाकारासु यष्टिषु^(२) ॥ ६ ॥
 ततः शुक्लचतुर्दश्यामनन्त पूजयेद्दरिं ।
 कृत्वादर्भमयं चैव वारिधानो समन्वितं ॥ ७ ॥
 शालिप्रस्थस्य पिष्टस्य पूषनाम्नः कृतस्य च ।
 अर्घं विप्राय दातव्यमर्घमात्मनि योजयेत्^(३) ॥ ८ ॥
 कर्त्तव्यं सरितां चान्ते कथां कृत्वा^(४) हरेरिति ।
 अनन्तसंसारमहासमुद्रे मग्नान् समभ्युद्धर वासुदेव ॥ ९ ॥
 अनन्तरूपे विनिधीलयस्व अनन्तरूपाय नमो नमस्ते ।
 अनेन पूजयित्वाथ सूत्रं बद्धा तु मन्वितं ॥ १० ॥
 स्वके करे वा कण्ठे वा त्वनन्तव्रतकृत् सुखी ।

इत्याग्नेये महापुराणे नानाचतुर्दशीव्रतानि नाम दिन-
 यत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ यजेत् स्वपत्निति घ० ।

२ भोजनमिति घ०, ङ०, ज० ।

३ अर्घे भोगधनानुष्णानित्यादि ध्वजाकारासु भ०, ङ०, ट०, थ० ।

४ यष्टिषु इत्यत्र पाठ भ० पुस्तके नास्ति । ५ कथां कुर्वन्ति भ० ।

अथ त्रिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

शिवरात्रिव्रतम् ।

अग्निहोत्रं च । शिवरात्रिव्रतं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु(१) ।
माघफाल्गुनयोर्मध्ये कृष्णा वा तु चतुर्दशी ॥ १ ॥
कामयुक्ता तु सोपोष्या कुर्वन् जागरणं व्रतौ ।
शिवरात्रिव्रतं कुर्वे चतुर्दश्यामभीजनं ॥ २ ॥
रात्रिजागरणेनैव पूजयामि शिव व्रतौ ।
आवाहयाम्यहं शम्भुं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ ३ ॥
नरकार्पणकोत्तारनावं शिव नमोऽस्तु ते ।
नमः शिवाय शान्ताय प्रजाराज्यादिदायिने ॥ ४ ॥
सौभाग्यारोग्यविद्याद्यम्बुर्गमार्गप्रदायिने(२) ।
धर्मन्देहि धनन्देहि कामभोगादि देहि मे ॥ ५ ॥
गुणकोत्तिसुखं देहि स्वर्गं मोक्षं च देहि मे ।
लुब्धकाः प्राप्तवान् पुष्टं पापी सुन्दरसेनकः ॥ ६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे शिवरात्रिव्रतं नाम त्रिनवत्यधि-
कशततमोऽध्यायः ॥

१ भुक्तिमुक्तिप्रदायकमिति भ०, ट० च । २ सर्वभोगप्रदायिने इति क० ।

अथ चतुर्नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अशोकपूर्णिमादिव्रतं ।

अग्निरुवाच । अशोकपूर्णिमो वष्ये भूधरं च भुवं यजेत् ।

फाल्गुन्यां सितपद्मायां वर्षं स्याद्भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ १ ॥

कार्तिक्यान्तु वृषोत्सर्गं कृत्वा नक्तं समाचरेत् ।

शैवं पद्मघाप्नोति वृषव्रतमिदं परं ॥ २ ॥

पित्राग यामावसौ तस्यां पितृणां दत्तमक्षयं ।

उपोष्याद्धं पितृनिष्ठा निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ॥ ३ ॥

पञ्चदश्यां च माघस्य पूज्याजं सर्वमाप्नुयात् ।

वष्ये सावित्रामावास्याभुक्तिसुक्तिकरीं शुभां ॥ ४ ॥

पञ्चदश्यां व्रती ज्येष्ठे वटमूले महासतीं ।

त्रिराचीपोपिता नारी सप्तधान्यैः प्रपूजयेत् ॥ ५ ॥

प्ररुढैः कण्ठसूत्रैश्च रजन्यां कुटुमादिभिः ।

खटावलम्बने कृत्वा नृत्यगीतैः प्रभातके ॥ ६ ॥

जमः सावित्रौ सत्यवते नैवेद्यं चार्पयेद् द्विजे ।

वेश्म गत्वा द्विजान् भोज्यं स्वयं भुक्त्वा विसर्जयेत् ॥ ७ ॥

सावित्री प्रीयतां देवी सौभाग्यादिकमाप्नुयात् ।

इत्याग्नेये महापुराणे तिथिव्रतानि नाम चतुर्नवत्यधि-
कशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

वारव्रतानि ।

अग्निस्वाच । वारव्रतानि वक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदानि हि ।
करं पुनर्वसुः सूर्यो ज्ञाने सर्वोपधी शुभा ॥ १ ॥
आहो चादित्यवारो तु सप्तलम्बास्त्ररीगभाक् ।
सद्भ्रातृो सूर्यवारो यः सोऽर्कस्य हृदयः शुभः ॥ २ ॥
कृत्वा हस्ते सूर्यवारं नक्षत्रेणाब्दं स सर्वभाक् ।
चित्राभसोमवाराणि सप्त कृत्वा सुखी भवेत् ॥ ३ ॥
स्वात्यां गृहीत्वा चाङ्गारं सप्तनक्षत्रार्चिर्वजितः ।
विगाखायां बुधं गृह्य सप्तनक्षी यद्दार्त्तिशुत् ॥ ४ ॥
अनुराधे देवगुरुं सप्तनक्षी यद्दार्त्तिशुत्^(१) ।
शुक्रं ज्येष्ठासु सद्गृह्य सप्तनक्षी यद्दार्त्तिशुत् ॥ ५ ॥
मूले शनैश्चरं गृह्य सप्तनक्षी यद्दार्त्तिशुत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे वारव्रतानि नाम पञ्चनवत्यधि-
कशततमोऽध्यायः ॥

अथ पणवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

नक्षत्रव्रतानि ।

अग्निरुवाच । नक्षत्रव्रतकं वक्ष्ये मे हरिः पूजितोऽर्थदः^(१) ।

नक्षत्रपुरुषं चादौ चैत्रमासे हरिं यजेत् ॥ १ ॥

मूले पादौ यजेज्जङ्घे रोहिणीसर्व्वये हरिं ।

जानुनी चाश्विनीयोगे आषाढासूरुसज्जके ॥ २ ॥

मेढ्रं पूर्व्वोत्तराखेव कटिं वै कृत्तिकासु च ।

षाखे भाद्रपदाभ्यान्तु कुचिं वै रेवतीषु च ॥ ३ ॥

स्तनी चैवानुराधासु घनिष्ठासु च पृष्ठकं ।

भुजौ पूज्यौ विगाखासु पुनर्व्वस्रङ्गुलीर्यजेत् ॥ ४ ॥

अश्लेषासु नखान् पूज्य कण्ठं ज्येष्ठासु पूजयेत् ।

शोच्रे विष्णोय श्वणे मुखं पुष्ये हरेर्यजेत् ॥ ५ ॥

यजेत् स्वातिषु दन्ताग्रमास्यं वारुणतोऽर्चयेत् ।

मघासु नासां नयने मृगशीर्षे खलाटकं ॥ ६ ॥

चित्रासु चार्द्रासु कचानध्दान्ते स्वर्णकं हरिं ।

गुडपूर्णे घटेऽभ्यर्च्यं शय्यागोर्थादि दक्षिणा^(२) ॥ ७ ॥

नक्षत्रपुरुषो विष्णुः पूजनीयः शिवात्मकः ।

१ इति. सर्व्वत्र पणवति इति ग० ।

शय्यागोर्थादि दक्षिणा इति घ०, ल०.

२ शय्यागोर्थादि दक्षिणा इति ल०, ट०, य०, ल०, घ० । शय्याधेयादि दक्षिणा इति घ० ।

गाभवायनीयन्नतकन्मासमे पूजयेद्धरिं ॥ ८ ॥
 कार्तिके कृत्तिकायां च मृगशीर्षे मृगाम्यके ।
 नामभिः केगवाद्यैस्तु अष्टुताय नमोऽपि वा ॥ ९ ॥
 कार्तिके कृत्तिकाभिःऽङ्घ्रि मासनक्षत्रं हरिं ।
 गाभवायनीयन्नतकं करिष्ये भुक्तिमुक्तिदं ॥ १० ॥
 केगवादि महामूर्त्तिमच्युतं सर्वशायकं(१) ।
 आवाहयाम्यहन्देवमायुरारोग्यहर्हाडदं ॥ ११ ॥
 कार्तिकादौ मकामारमद्रं(२) भामचतुष्टयं(३) ।
 फान्गुनादौ च कृगरभाषाढादौ च पायसं ॥ १२ ॥
 देवाय ब्राह्मणेभ्यश्च नक्तत्रैवेद्यमागयेत्(४) ।
 पञ्चगव्यजलेस्नातम्नास्यैव प्रागनाञ्जुचिः ॥ १३ ॥
 अर्वाग्विसर्जनाद् द्रव्यं दैपेयं सर्वमुच्यते ।
 विसर्जिते लग्नाद्ये निर्माल्यभवति क्षणात् ॥ १४ ॥
 नमो नमसोऽच्युत मे चयोस्तु
 पापस्य हृदि समुपैतु पुण्यं ।
 एष्वैव्यवित्तादि भदाऽक्षयं मे(५)
 अथ च मा सन्ततिरभ्युपैतु ॥ १५ ॥
 यथाच्युतस्त्वम्परतः परस्मात्
 स ब्रह्मभूतः परतः परात्मन् ।

१ सर्वेषांपरमिति ४०,

८ मन्त्र केवेदमर्षपेदिति म० ।

२ सर्वेषांपरममिति ४०, ४०, ४०, ४० ।

३ एष्वैव्यवित्तादि भदादयं मे इति

४ मातृपुत्रभूमिति ४०,

म० ।

अथ पणवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

• —:०:— •

नक्षत्रतानि ।

अग्निरुवाच । नक्षत्रततकं वक्ष्ये मे हरिः पूजितोऽर्घदः^(१) ।

नक्षत्रपुरुषं चादौ चैत्रमासे हरिं यजेत् ॥ १ ॥

मूले पादौ यजेज्जङ्घे रोहिणीस्वर्षयेहरिं ।

जानुनी चाश्विनीयोगे आपाठासूरसञ्जके ॥ २ ॥

मेढ्रं पूर्वोत्तरास्त्रेव कटिं वै कृत्तिकासु च ।

पार्श्वे^२ भाद्रपदाभ्यान्तु कुर्चिं वै रेवतीषु च ॥ ३ ॥

स्तनी चैवानुराधासु धनिष्ठासु च पृष्ठकं ।

भुजौ पूज्यो विगाखासु पुनर्व्वस्रङ्गलीर्यजेत् ॥ ४ ॥

अश्लेषासु नखान् पूज्यं कण्ठे ज्येष्ठासु पूजयेत् ।

श्रीचे विष्णोय श्रवणे मुखं पुष्ये हरेर्यजेत् ॥ ५ ॥

यजेत् स्नातिषु दन्ताग्रमास्यं वारुणतोऽर्चयेत् ।

मघासु नासां नयने मृगशीर्षे सलाटकं ॥ ६ ॥

चिन्दासु चार्द्रासु कचानद्धान्ते स्वर्णकं हरिं ।

गुह्यपूर्णं घटेऽभ्यर्घ्यं शय्यागोर्थादि दक्षिणा^(१) ॥ ७ ॥

नक्षत्रपुरुषो विष्णुः पूजनीयः शिवात्मकः ।

१ हरि मन्त्रं च पूजित इति श्लो ।

शय्यागोर्थादि दक्षिणा इति श्लो, अ० ।

२ शय्यागोर्थादि दक्षिणा इति श्लो, ट० च; अ०, च । शय्यापत्त्यादि दक्षिणा इति श्लो ।

गान्धवायनीयव्रतकृत्स्नासभे पूजयेदरिं ॥ ८ ॥
 कार्तिके कृत्तिकायां च सृगशोर्षे सृगास्यके ।
 नामभिः केशवाद्येस्तु अच्युताय नमोऽपि वा ॥ ९ ॥
 कार्तिके कृत्तिकाभेऽङ्घ्रि मासनक्षत्रं हरिं ।
 गान्धवायनीयव्रतकं करिष्ये भुक्तिमुक्तिदं ॥ १० ॥
 केशवादि महामूर्त्तिमच्युतं सर्वदायक(१) ।
 प्रावाहयास्यहृन्देवमायुरारोग्यवाहदं ॥ ११ ॥
 कार्तिकादौ सकामारमत्रं(२) मासचतुष्टयं(३) ।
 फाल्गुनादौ च कृगरमापाढादौ च पायस ॥ १२ ॥
 देवाय ब्राह्मणेभ्यश्च नक्तत्रैवेद्यमाशयेत्(४) ।
 पञ्चगव्यजलेस्नातन्तस्यैव प्रागनाच्छुचिः ॥ १३ ॥
 अर्वाग्विसर्जनाद् द्रव्यं नैवेद्यं सर्वमुच्यते ।
 विसर्जिते जगन्नाथे निष्काल्यभवति क्षणात् ॥ १४ ॥
 नमो नमस्तेऽच्युत मे ज्योस्तु
 पापस्य वृद्धिं समुपैतु पुण्य ।
 हिम्यर्थेवित्तादि मदाऽचय मे(५)
 क्षयश्च मा सन्ततिरभ्युपैतु ॥ १५ ॥
 यथाच्युतस्त्वम्परतः परस्मात्
 स ब्रह्मभूतः परतः परात्मन् ।

१ सर्वपापहानिनि ४०,

४ अत्र त्रैवेद्यमर्षयेदिति श्रुः ।

२ सर्वपापममत्रं मति ४०, ४०, ४०, ४० ।

५ ऐश्वर्यविभादि मदीदृश म इति

३ नाशयगुहकानिनि ४०,

श्रुः ।

तथाद्युतं त्वं कुरु वाञ्छितं मे
 मया कृतम्प्रापहराप्रमेय ॥ १६ ॥
 अथतानन्द गोविन्द प्रसीद यद्भीषितं ।
 अक्षयं माममेयाकम् कुरुष्व पुरुषोत्तम ॥ १७ ॥
 सप्त वर्षाणि सम्पूज्य भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 अनन्तव्रतमाख्यास्ये नक्षत्रव्रतकेर्धद^(१) ॥ १८ ॥
 मार्गशीर्षे ऋगग्निरे गीमूत्रायो यजेद्वरिं ।
 अनन्तं सर्वकामानामनन्तो भगवान् फलं ॥ १९ ॥
 ददात्यनन्तश्च पुनस्तद्देवान्धत्र जन्मनि ।
 अनन्तपुन्योपचयद्भरोत्येतन्महाव्रतं ॥ २० ॥
 यथाभिलपितप्राप्तिं करोत्यक्षयमेव च ।
 पादादि पूज्य नक्षे तु भुञ्जीयात्तैलवर्जितं ॥ २१ ॥
 घृतेनानन्तमुद्दिश्य होमो मासचतुष्टयं ।
 चैत्रादौ शान्तिना होमः पयसा आवशादिषु ॥ २२ ॥
 मान्धाताभूद् युवनाम्नादनन्तव्रतवात् सुतः ।

इत्याग्नेये महापुराणे नक्षत्रव्रतकानि नाम पणवत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

दिवसव्रतानि ।

अम्बिरुवाच । दिवसव्रतकं वक्ष्ये ह्यादौ धेनुव्रतं वदे ।

यद्योभयमुखीन्द्यात् प्रभूतकनकान्वितां ॥ १ ॥

दिनं पयोव्रतस्तिष्ठेत् स याति परमम्पदं ।

षाडं पयोव्रतं कृत्वा काञ्चनं कल्पपादपं ॥ २ ॥

इत्वा ब्रह्मपदं याति कल्पहृत्पत्रं स्मृतं ।

दद्याद्विंशत् पलादूर्ध्वं^(१) महीडृत्वा तु काञ्चनीं ॥ ३ ॥

दिनं पयोव्रतस्तिष्ठेद्दुद्रुगः स्याद्दिवावृत्ती ।

पक्षे पक्षे विरात्रन्तु भक्तेनैकेन यः क्षपेत्^(२) ॥ ४ ॥

विपुलं धनमाप्नोति विरात्रव्रतकृद्दिनं ।

मासे मासे विरात्राशी एकभक्ती गणेशतां ॥ ५ ॥

यस्त्रिरात्रव्रतं^(३) कुर्यात् समुद्दिश्य जनार्दनं ।

कुनानां शतमादाय स याति भवनं हरेः ॥ ६ ॥

नवम्याश्च सिते पक्षे नरो मार्गगिरस्यध^(४) ।

प्रारभेत त्रिरात्राणां व्रतन्तु विधिवद् व्रती ॥ ७ ॥

१ इत्यात् विंशत्पलादूर्ध्वमिति ३० अ० च ।

ज०, अ० च ।

२ विपुलमिति ३०, ३०, ३०, ३०,

३ यस्त्रिरात्रव्रतं कुर्यादिति ३०, ३०, ३०,

४ मार्गगिरस्य धेति ३०, ३०, ३०, ३० च

श्रौं नमो वासुदेवाय महस्त्रं वा शत जपेत् ।
 अष्टम्यामेकभक्तागो दिनत्रयमुपायमेत् ॥ ८ ॥
 द्वादश्यां पूजयेद् विष्णुं कार्तिके कारयेद् व्रतं ।
 विमान् सन्धोऽन्य वस्त्राणि शयनान्यासनानि च ॥ ९ ॥
 छत्रोपवीतपात्राणि ददेत् सम्प्रार्थयेद्विजान् ।
 व्रतेऽस्मिन् दुष्करे चापि विकल्पं यदभून्मम ॥ १० ॥
 भवद्भिस्तदनुज्ञातं परिपूर्णं भवत्विति ।
 भुक्तभोगो व्रजेद् विष्णुं तिरात्रव्रतकरती^(१) ॥ ११ ॥
 कार्तिकव्रतक पक्ष्यं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।
 दशम्यां पञ्चमव्याशी एकादश्यामुपोषितः ॥ १२ ॥
 कार्तिकस्य सितेऽभ्यर्च्य^(१) विष्णुं देवविमानगः ।
 चैत्रे तिरात्रं नक्तागो अजापञ्चप्रदः सुखी ॥ १३ ॥
 तिरात्रं पयसः पानमुपवासपरस्वहं ।
 पठ्यादि कार्तिके शक्ते कृच्छ्रो माहेन्द्र उच्यते ॥ १४ ॥
 पञ्चरात्रं पयः पीत्वा दध्याहारी श्युपोषितः ।
 एकादश्यां कार्तिके तु कृच्छ्रोऽयं भास्करोर्धदः^(१) ॥ १५ ॥
 यवागूं यावकं शाकं दधि क्षीरं घृतं जलं ।
 पञ्चम्यादि सिते पक्षे कृच्छ्रः शान्तपनः स्मृतः ॥ १६ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे दिवसव्रतानि नाम सप्तनवत्यधि-
 कशतत्समीऽध्यायः ॥

१ तिरात्रव्रतकरती इति ख०, घ०, ङ० च ।   ७०, ७०, ७०, ७० च ।
 तिरात्रव्रतकृद् व्रती इति ७० ।   २ भास्करोऽवद इति ख०, ग०,
 १ कार्तिकस्य सिते प्राच्ये इति ख०, ग०, घ०,   घ०, ङ०, ङ० च ।

अथाष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

मासव्रतानि ।

अग्निरुवाच । मासव्रतकमास्यास्यै भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।
 आपाटादिचतुर्मासमभ्यङ्गं वर्जयेत् सुधीः ॥ १ ॥
 वैशाखे पुष्यश्रवणत्यक्ता गोदो नृपो भवेत् ।
 गोदो मासोपवासी च^(१) भीमव्रतकरो हरिः^(२) ॥ २ ॥
 आपाटादिचतुर्मासं प्रातःस्नायी च विष्णुगः ।
 भाषे मास्यद्य चैत्रे वा गुडधेनुप्रदो भवेत् ॥ ३ ॥
 गुडवतस्तृतीयायां गौरीगः स्यान्महाव्रती ।
 मार्गशीर्षादिमासेषु नक्तकृद्विष्णुलीकभाक् ॥ ४ ॥
 एकभक्तव्रतो तद्दद् द्वादशीव्रतकं पृथक्^(३) ।
 फलव्रती चतुर्मासं फलं त्यक्त्वा प्रदापयेत् ॥ ५ ॥
 यावणादिचतुर्मासं व्रतैः सर्व्वं लभेद्भृतो ।
 आपाटस्य सिते पक्षे एकादश्यासुपोषितः ॥ ६ ॥
 चातुर्मास्यव्रतानान्तु कुर्व्वीत परिकल्पनं ।
 आपाट्याश्चाद्य सद्भक्तान्तो कर्कटस्य^(४) हरिं यजेत् ॥ ७ ॥
 इदं व्रतं मया देव शृण्वीतं पुरतस्तव ।

१ मासे एवाग्नौ वेति च० ।

२ द्वादशीव्रतक परमिति च० ।

३ भीमव्रतपरो हरिरिति च० ।

४ आपाटां दसदृक्कान्त्यां कर्कटे वेति च० ।

निर्विघ्नां सिल्लिमायातु प्रसन्ने त्वयि केगव ॥ ८ ॥
 गृहोतेऽस्मिन् व्रते देव यद्यपूर्णं म्रिये ह्यहं ।
 तन्मे भवतु सम्पूर्णं त्वत्प्रसादाज्जनार्दन ॥ ९ ॥
 मांसादि त्वक्ता^(१) विप्रः स्यात्तैलत्यागी हरिं यजेत् ।
 एकान्तरोपवासी च विरात्रं विष्णुलोकभाक् ॥ १० ॥
 चान्द्रायणी विष्णुलोकी मौनी स्यान् मुक्तिभाजनं ।
 प्राजापत्यव्रती स्वर्गी गङ्गुयावक्रभचक ॥ ११ ॥
 दुग्धाद्याहारवान् स्वर्गी पञ्चगव्याम्बुमुक्तया ।
 शाकमूलफलाहारी नरो विष्णुपुरीं व्रजेन्^(२) ॥ १२ ॥
 मांसवर्जी यवाहारी रसवर्जी हरिं व्रजेत् ।
 कौमुद्व्रतमास्यास्ये आश्विने समुपोषितः ॥ १३ ॥
 हादश्यां पूजयेद्विष्णुं प्रलिप्याञ्जोत्पलादिभिः ।
 घृतेन तिलतैलेन दौपनैवेद्यमर्पयेत् ॥ १४ ॥
 ॐ नमो वासुदेवाय मान्त्या भालया यजेत् ।
 धर्मकामार्थमोक्षांश्च प्राप्नुयात् कौमुद्व्रती ॥ १५ ॥
 सर्वं लभेद्वरिं प्रार्थ्य मासोपवासकव्रती ।

इत्याग्नेये महापुराणे मासव्रतानि नाम अष्टनवत्यधि-
 कगततमोऽध्यायः ॥

१ मांसादि त्वक्ते नि ष०, प०, ष० च ।
 मांसात्तामी तु इति ष० ।

२ विष्णुपुरं व्रजेदिति ष०,
 ट० च ।

अथैकोनशताधिकशततमोऽध्यायः ।

—०—

नानाव्रतानि ।

अग्निर्वाच । ऋतुवतान्यहं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदानि ते ।

इन्धनानि तु यो दद्याद्वर्षादिचतुरो हृतून् ॥ १ ॥

घृतधेनुप्रदद्यान्ते ब्राह्मणोऽग्निव्रती भवेत् ।

कृत्वा मौनन्तु सन्ध्यायां मासान्ते घृतकुम्भदः ॥ २ ॥

तिलघण्टायस्त्रदाता सुखी सारस्वतव्रती^(१) ।

पञ्चाशतेन स्रपनं कृत्वाब्दं धेनुदो नृपः ॥ ३ ॥

एकादशान्तु नक्ताशी चैत्रे भक्तं निर्वदयेत् ।

हैमं विष्णीः पदं याति मामान्ते विष्णुसद्व्रती ॥ ४ ॥

पायसाशी गीयुगदः श्रीभागदेवीव्रती भवेत् ।

निवेद्य पितृदेवेभ्यो यो भुङ्क्ते स भवेन्नृपः ॥ ५ ॥

वर्षव्रतानि चोक्तानि^(२) सद्भ्रान्तिव्रतकं वदे ।

सङ्क्रान्ती स्वर्गलीकी स्याद्भ्राविजागरणान्नरः ॥ ६ ॥

अमावास्यां तु सद्भ्रान्तौ शिवार्कथननात्तथा ।

उत्तरे त्वयने चान्यप्रस्रसानेन केशवे ॥ ७ ॥

१ सुधीं मास्त्रतमो इति ख०, ग०, २ सर्वव्रतानि चोक्तानीति ख० ग०, ३०, ४०, ४० घ । ३० घ ।

द्वात्रिंशत्पलमानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 छतचीरादिना स्राप्य प्राप्नोति विपुवादिषु ॥ ८ ॥
 स्त्रीणामुमाव्रतं त्रीदं तृतीयास्त्रष्टमीषु च ।
 मौरीं महेश्वरं चापि यजेत् सौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ९ ॥
 उमामहेश्वरौ प्रार्थ्य अवियोगादि चाप्नुयात् ।
 मूलव्रतकरी स्त्री च उमेयव्रतकारिणी ॥ १० ॥
 सूर्यभक्ता तु या नारी ध्रुवं सा पुरुषो भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे नानाव्रतानि नाम एकीनशता-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ दिशततमोऽध्यायः ।

दीपदानव्रतं ।

अग्निरुवाच । दीपदानव्रतं वष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।
 देवदिजातिकव्यहे दीपदोऽष्टं स सर्वभाक् ॥ १ ॥
 चतुर्मासं विष्णुस्तोत्री कार्तिके स्वर्गलोकापि ।
 दीपदानात् परं नास्ति न भूतं न भविष्यति ॥ २ ॥
 दीपेनायुष्यश्चक्षुष्यान्दीपास्तस्त्रीगुतादिकं ।
 सौभाग्यं दीपदः प्राप्य स्वर्गलोके मधीयते ॥ ३ ॥
 विदर्भराजदुहिता ससिता दीपदावभाक् ।

चारुधर्मस्त्रापपत्नी शतभार्याधिकाऽभवत् ॥ ४ ॥

ददौ दीपसहस्रं सा विष्णोरायतने सती ।

पृष्टा सा दीपमाहात्म्यं सपत्नीभ्य उवाच ह ॥ ५ ॥

सलितोवाच । सौवीरराजस्य पुरा मैत्रेयोऽभूत् पुरोहितः ।

तेन चायतनं विष्णोः कारितं देविकातटे ॥ ६ ॥

कार्तिके दीपकक्षेत्रे दत्त सम्पेरितो मया ।

वज्रप्रान्तेन नश्यन्त्या माञ्जारम्य तदा भयात् ॥ ७ ॥

निर्वाणवान् प्रदीप्तोऽभूद्धर्त्या मृषिकया तदा ।

मृता राजात्मजा जाता राजपत्नी शताधिका ॥ ८ ॥

असहृत्पितमप्यस्य प्रेरणं यत् कृतं मया ।

विष्णायतनदीपस्य तस्येदं भुज्यते फलं ॥ ९ ॥

जातिधरा धृतो दीपान् प्रयच्छामि त्वहर्विशं ।

एकादशां दीपदो वै विमाने दिवि मोदते ॥ १० ॥

जायते दीपहर्ता तु मूको वा जड एव च ।

अथे तमसि दुष्पारे नरके पतते किल ॥ ११ ॥

विक्रोगमानांघ नरान् वमकिङ्करआहतान् ।

विलापैरनमन्नापि किं वो विनपिते फलं ॥ १२ ॥

यदा प्रमादिभिः पूर्वमत्यन्तसमुपेक्षितः ।

जन्तुर्जन्मसहस्रेभ्यो ह्येकस्मिन् मानुषो यदि ॥ १३ ॥

तत्राप्यतिविमूढात्मा किं भोगानभिधावति ।

स्वहित^(१) विषयाम्बादैः क्रन्दनं तदिहागतं ॥ १४ ॥

भुज्यते च कृतं पूर्वमेतत् किं वी न चिन्तितं ।
 परस्त्रोप कुचाभ्यङ्गप्रोतये दुःखदं हि वः ॥ १५ ॥
 सुहृर्त्तविपयास्त्रादीऽनेककोटाब्ददुःखदः ।
 परस्त्रोहारियद्गीत हा मातः किं विलप्यते ॥ १६ ॥
 कोऽतिभारो हरेर्नाम्नि जिह्वया परिकीर्त्तने ।
 वर्त्तितैस्तेऽल्पमूल्येऽपि यद्ग्निरुत्थते सदा ॥ १७ ॥
 दानागतैर्हरेर्दीपो हृतस्तद्दीऽस्ति दुःखदं ।
 इदानीं किं विलापेन सहध्वं यदुपागतं ॥ १८ ॥
 अग्निरुवाच । ललितोक्तञ्च ताः श्रुत्वा दीपदानाद्दिवं ययुः ।
 तस्माद्दीपप्रदानेन व्रतानामधिकं फलं ॥ १९ ॥
 इत्यग्नेये महापुराणे दीपदानव्रतं नाम द्विंशत्त
 मोऽध्यायः ॥

अथैकाधिकद्विंशत्तमोऽध्यायः ।

—:ॐ:—

नवव्यूहार्चनं ।

अग्निरुवाच । नवव्यूहार्चनं यद्ये नारदाय हरीरितं ।
 मण्डनेऽष्टोऽर्चयेन्मध्ये अवीजं यामुदेवकं ॥ १ ॥
 प्रावीजस्य सदूर्पणम् प्रदाग्नं च दक्षिणे ।

अः अनिरुहं नैर्ऋते श्रीं नारायणमस्य च ॥ २ ॥
 तत् सद्ब्रह्माण्यमनिले हुं विष्णुं श्रीं नृसिंहकं^(१) ।
 उत्तरे भूर्वराहञ्च ईशे द्वारि च पश्चिमे ॥ ३ ॥
 कं ठं सं शं गरुत्मन्त पूर्ववक्त्रञ्च दक्षिणे^(१) ।
 खं छं वं हं फडिति च खं ठं फं शं गदां विधौ ॥ ४ ॥
 बं शं मं चं कोणेशञ्च घ दं भं हं श्रियं यजेत् ।
 दक्षिणे चोत्तरे पुष्टिं गं हं बं शं स्ववीजकं ॥ ५ ॥
 पीठस्य पश्चिमे धं वं वनमालाञ्च पश्चिमे ।
 शीवस्त्रं चैव सं हं न्तं छं तं यं कौस्तुभं जने ॥ ६ ॥
 दशमाङ्गक्रमादिष्णीर्नमोऽनन्तमधोऽर्चयेत् ।
 दशाङ्गादिमहेन्द्रादीन् पूर्व्यादी चतुरो घटान् ॥ ७ ॥
 तीरणानि वितानं च श्रम्वनिलेन्द्वीजकैः ।
 मण्डलानि क्रमादवात्वा तनुं वन्द्य ततः प्रवेत् ॥ ८ ॥
 श्रम्वरस्यं ततो ध्यात्वा सूक्ष्मरूपमघात्मनः ।
 सितामृते निमग्नश्च^(२) चन्द्रविम्बात् सुतेन च ॥ ९ ॥
 तदेव चात्मनो वीजममृतं प्रवसंस्कृतं ।
 उत्पद्यमानं पुरुषमात्मानमुपकल्पयेत् ॥ १० ॥
 उत्पद्योऽस्मि स्त्रयं विष्णुर्वीजं द्वादशकं न्यसेत् ।
 छच्छिरस्तु शिखा चैव कवचं चास्त्रमेव च ॥ ११ ॥
 वचोमूर्धशिखापृष्ठसोचनेषु न्यसेत पुनः ।
 घस्रं करद्वये न्यस्य ततो दिव्यतनुर्भवेत् ॥ १२ ॥

१ कं विष्णुं श्रीं नृसिंहकमिति
१०, १०, १०, १० ।

२ पश्चिराजस्य दक्षिणे रति ६० ।

३ मितामिते निमग्नयेति १०, १०, १० ।

यथात्मनि तथा देवे शिष्यदेहे न्यसेत्तथा ।
 अनिर्मात्या स्मृता पूजा यद्वरेः पूजनं हृदि ॥ १३ ॥
 सनिर्मात्या मण्डलादौ बडनेत्राय शिष्यकाः ।
 पुष्पं क्षिपेयुर्धनमूर्त्तौ तस्य तन्नाम कारयेत् ॥ १४ ॥
 निवेश्य वामतः शिष्यांस्तिलव्रीहिघृतं हुनेत् ।
 शतमष्टोत्तरं हुत्वा सहस्रं कायशुद्धये ॥ १५ ॥
 नवव्यूहस्य मूर्त्तीनामङ्गानां च शताधिकं ।
 पूर्णान्दत्त्वा दीक्षयेत्तान् गुरुः पूज्यश्च तैर्धनैः ॥ १६ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे नवव्यूहाच्चर्चनं नाम एकाधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्व्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

पुष्पाध्यायकथनं ।

अग्निरुवाच । पुष्पगन्धधूपदीपनैवेद्यैस्तृणैश्च हरिः ।

पुष्पाणि देवयोग्यानि ह्ययोग्यानि वदामि ते ॥ १ ॥

पुष्पं श्रेष्ठं मानती च तमालो भुक्तिमुक्तिमान् ।

मल्लिका सर्वपापघ्नी युधिका विष्णुलीकदा ॥ २ ॥

अतिमुक्तमयं तदत् पाटसा विष्णुलीकदा ।

करवीरैर्विष्णुलोकी लवापुष्यैश्च पुष्यवान् ॥ ३ ॥
 पावन्तीकुञ्जकाद्यैश्च तगरैर्विष्णुलोकभाक् ।
 कर्णिकारैर्विष्णुलोकः कुरुगृहैः पापनाशनं ॥ ४ ॥
 पद्मैश्च केतकीभिश्च कुन्दपुष्यैः परा गतिः ।
 वाणपुष्यैर्वर्वराभिः कृष्णाभिर्हरिलोकभाक् ॥ ५ ॥
 अगोकैस्त्रिलोकैस्तद्वदृष्टरूपभवैस्तथा ।
 मुक्तिभागी विल्वपत्रैः शमीपत्रैः परा गतिः ॥ ६ ॥
 विष्णुलोकी भृङ्गराजैस्तमालस्य दलैस्तथा ।
 सुलसी कृष्णगौराख्या करुहारोत्पलवानि च ॥ ७ ॥
 पद्मं कोकनदं पुण्यं शतान्नमालया हरिः ।
 नीपार्जुनकदम्बैश्च^(१) बहुलैश्च सुगन्धिभिः ॥ ८ ॥
 किंशुकैर्मुनिपुष्यैस्तु गोकर्णैर्द्रागकर्णकैः ।
 सन्ध्यापुष्यैर्विल्वतकै रञ्जनीकेतकीभवैः^(२) ॥ ९ ॥
 कुष्माण्डतिमिरोत्थैश्च कुशकाशशरोद्भवैः ।
 द्यूतादिभिर्मरुतकैः पत्रैरन्यैः सुगन्धकैः ॥ १० ॥
 भुक्तिर्मुक्तिः पापहानिर्भक्त्या सर्वैस्तु तुष्यति ।
 स्वर्णलक्षाधिकं पुष्यं माला कोटिगुणाधिका ॥ ११ ॥
 स्ववनेऽन्यवने पुष्यैस्त्रिगुणं वनजैः फलं^(३) ।
 विशीर्षैर्नार्चयेद्दिष्णुद्राधिकाङ्गैर्न मोटितैः ॥ १२ ॥
 वाञ्छनारैस्तद्योन्मत्सैर्गिरिकर्णिकया तथा ।

१ मुक्तिभागी कदम्बैश्च ८० ।

८०, ९०, १००, ५ ।

२ रजशोकेतकीपत्रैरिति ८० ।

१ जलजैः पत्रमिति ८० ।

कुटजैः शाल्मलीयैश्च^(१) गिरीयैर्नरकादिकं ॥ १३ ॥
 सुगन्धैर्ब्रह्मपद्मैश्च^(२) पुष्पैर्नीलोत्पलैर्हरिः^(३) ।
 अर्कमन्दारधस्तूरकुसुमैरर्चयते हरः ॥ १४ ॥
 कुटजैः कर्कटीपुष्पैः केतकीयैश्च शिवे ददेत् ।
 कुष्माण्डनिम्बसम्भूतं पैशाचं गन्धवर्जितं ॥ १५ ॥
 अहिंसा इन्द्रियजयः^(४) चान्तिर्ज्ञानं^(५) दया श्रुतं ।
 भावाष्टपुष्पैः सम्पूज्य देवान् स्याद् भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ १६ ॥
 अहिंसा प्रथमं पुष्पं पुष्पमिन्द्रियनिग्रहः ।
 सर्वपुष्पं दया भूते पुष्पं शान्तिर्विशिष्यते ॥ १७ ॥
 अमः पुष्पं तपः पुष्पं ध्यानं पुष्पं च सप्तमं ।
 सत्यञ्चैवाष्टमं पुष्पमेतैस्तुष्यति केशवः ॥ १८ ॥
 शतैरेवाष्टभिः पुष्पैस्तुष्यत्येवार्चितो हरिः ।
 पुष्पान्वराणि सन्त्यत्र वाह्यानि मनुजोत्तम ॥ १९ ॥
 भक्त्या दयान्वितैर्विष्णुः पूजितः परितुष्यति^(६) ।
 वारुणं सलिलं पुष्पं सौम्यं घृतपयोदधि ॥ २० ॥
 प्राजापत्यं तथात्रादि आग्नेयं धूपदीपकं ।
 फलपुष्पादिकञ्चैव वानसत्यन्तु पञ्चमं ॥ २१ ॥
 पार्थिवं कुगमूलाद्यं वायव्यं गन्धचन्दनं ।

१ शाल्मलिभैरेति ख०, ग०,
 ६०, ५ ।

२ सुगन्धैः पद्मपुष्पैश्चेति ६० ।

३ पुष्पो नीलोत्पलैर्हरिरिति
 ख०, ग०, ६०, ज० ५ ।

४ अहिंसा इन्द्रियजय इति ग० ।

५ चान्तिर्ज्ञानमिति ख० ।

६ अहिंसा प्रथमं पुष्पमित्यादि, पूजितः
 परितुष्यति इत्यन्तः पाठः ख०, ग०, घ०,
 ६०, ६०, ज०, अ०, ८० पुस्तकेषु प्राणि ।

अहास्यं विष्णुपुष्पञ्च सर्वदा चाष्टपुष्पिकाः ॥ २२ ॥
 आसनं मूर्त्तिपञ्चाङ्गं^(१) विष्णुर्वा चाष्टपुष्पिकाः ।
 विष्णोस्तु वासुदेवाद्यैरीशानाद्यैः शिवस्य वा ॥ २३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे पुष्पाध्यायो नाम द्व्यधिकद्विशत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ त्र्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

नरकस्वरूपम् ।

शमिरुवाच । पुष्पाद्यैः पूजनाद्विष्णोर्न याति नरकान्वदे ।
 आयुषोऽन्ते नरः प्राणैरनिच्छन्नपि मुच्यते ॥ १ ॥
 जलमग्निर्विषं शस्त्रं चुद्वाधिः पतनं गिरेः ।
 निमित्तं किञ्चिदासाद्य देही प्राणैर्विमुच्यते ॥ २ ॥
 अन्यच्छरीरमादत्ते यातनीयं स्वकर्मभिः ।
 भुङ्क्तेऽथ पापकृत् दुःखं सुखं धर्माय सङ्गतः ॥ ३ ॥
 नीयते यमदूतैस्तु यमं प्राणिभयद्वरैः ।
 कुपथे दत्तिणहारि धार्मिकः पद्मिमादिभिः ॥ ४ ॥
 यमाग्नेः किङ्करैस्तु पात्यते नरकेषु च^(१) ।

१ आसनं मूर्त्तिपञ्चाङ्गमिति ख० । पात्यते नरके सदा इति ख० । पीडयते

१ पात्यते नरकेऽपि इति ख० । नरकेऽधुमेति ख०, इ० च ।

स्वर्गे तु नोयते धर्माद् वसिष्ठाद्युक्तिसंश्रयात् ॥ ५ ॥

गोघाती तु महावीचां वर्षलघन्तु पीडयते ।

आमकुम्भे महादीप्तिं ब्रह्महा भूमिहारकः ॥ ६ ॥

महाप्रलयकं यावद्रौरवे पीडयते शनैः ।

स्त्रीबालवृद्धहन्ता तु यावदिन्द्राद्यतुर्दश ॥ ७ ॥

महारौरवके रौद्रे गृहचेत्वादिदीपकः ।

दह्यते कल्पमेकं स चौरस्तामिस्रके पतेत् ॥ ८ ॥

नैककल्पन्तु शूलाद्यैर्भियते यमकिङ्करैः ।

महातामिस्रके सर्पजलीकाद्यैश्च पीडयते ॥ ९ ॥

यावद्भूमिर्मातृहाद्या असिपत्रवनेऽग्निभिः^(१) ।

नैककल्पन्तु नरके करम्भवालुकानु च ॥ १० ॥

येन दग्धो जनस्तत्र दह्यते बालकादिभिः ।

काकोले स्त्रिमिविष्टाशो एकाकी मिष्टभोजनः ॥ ११ ॥

कुटले भूचरकाशौ पञ्चयज्ञक्रियोत्थितः ।

सुदुर्गन्धे रक्तभीजी भवेत्तामस्यभक्षकः ॥ १२ ॥

तैलपाके तु तिलवत् पीडयते परपीडकः ।

तैलपाके तु पचेत् शरणागतघातकः ॥ १३ ॥

निरुच्छासे दाननाशो रसयिक्रयकीऽध्वरे ।

नाम्ना वज्रकवाटेन महापाते तदाऽनृती ॥ १४ ॥

महाज्वाले पापवृद्धिः क्रकचेऽगम्यगामिनः ।

सह्यरी गुडपाके च^(१) प्रतुदेत् परमर्म्भनुत् ॥ १५ ॥

१ असिपत्रवनेऽग्निभिरिति च० ।

२ गुडपाके चेति च०, ज० च ।

चारुद्धे^(१) प्राणहन्ता क्षुरधारे च भूमिहृत् ।
 अम्बरीषे गोस्वर्णहृद द्रुमच्छिद्वज्रशस्त्रके ॥ १६ ॥
 मधुहर्ता परीतापे कालसूत्रे परार्धहृत् ।
 कश्मलेऽत्यन्तमांसाशी उग्रगन्धे ह्यपिण्डदः १७ ॥
 दुर्धरे तु काचभक्षी वन्दियाहरताय ये ।
 मञ्जुपे नरके लोहेऽप्रतिष्ठे अतिनिन्दकः ॥ १८ ॥
 पूतिवह्नि कूटसाक्षी परिलुण्ठे धनापहा ।
 बालस्त्रीवृद्धवाती च कराले ब्राह्मणार्चिकृत् ॥ १९ ॥
 विलेपे मद्यपी पिप्रो महातास्त्रे तु मेदिन^(२) ॥ २० ॥
 तथाक्रम्य पारदारान् ज्वलन्तीमायसीं शिलां ।
 शाललास्ये तमालिङ्गिन् नारी बहुनरङ्गमा ॥ २१ ॥
 आस्फोटनिह्नीहरणं स्त्रीचणान् नेत्रभेदनं ।
 अङ्गारराशौ क्षिप्यन्ते मातृपुत्रादिगामिनः ॥ २२ ॥
 चौराः क्षुरैश्च भिद्यन्ते स्वमांसाशी च मांसभुक् ।
 मासोपवासकर्त्ता वै न याति नरकद्वरः ॥ २३ ॥
 एकादशीव्रतकरो भीष्मपञ्चकसद् व्रती ।

इत्याग्नेये महापुराणे नरकस्वरूपवर्णनं नाम त्र्यधिक-
 द्विंशत्तमोऽध्यायः ॥

१ चारुद्धे इति ख०, इ० च ।

२ महाप्रते तु मेदिन इति ख०,
ग०, घ०, ङ०, इ०, ञ० च ।

अथ चतुरधिकद्विगततमोऽध्यायः ।

—:०:—

मासोपवासव्रतं ।

अग्निरुवाच । व्रतं मासोपवासञ्च^(१) सर्वोत्कृष्टं वदामि ते ।

कृत्वा तु वैष्णवं यज्ञं गुरोराज्ञामवाप्य च ॥ १ ॥

कृच्छ्राद्यैः स्वबलं बुद्ध्वा कुर्यान् मासोपवासकं ॥

वानप्रस्थो यतिर्वाथ नारी वा विधवा सुने ॥ २ ॥

प्राश्विनस्यामले पक्षे एकादश्यामुपोषितः ।

व्रतमेतत्तु गृह्णीयाद्यावत्त्रिंशद्दिनानि तु ॥ ३ ॥

अद्यप्रभृत्यहं विष्णो यावदुत्थानकन्तव ।

अर्धयेत्वामनग्रन् हि यावत् त्रिंशद्दिनानि तु ॥ ४ ॥

कार्तिकाश्विनयोर्विष्णोर्यावदुत्थानकन्तव ।

मित्रे यद्यन्तरालेऽहं व्रतभङ्गो न मे भवेत् ॥ ५ ॥

त्रिकालं पूजयेद्विष्णुं त्रिःस्नातो गन्धपुष्पकैः ।

विष्णोर्गीतादिकं जप्यभ्यानं कुर्याद् व्रती नरः ॥ ६ ॥

पृथावादम्परिहरेद्दुर्घाकाङ्क्षां विवर्जयेत्^(२) ।

नाव्रतस्थं स्पृशेत् कञ्चिद्विकर्मस्यात्र चालपेत् ॥ ७ ॥

१ तत मासोपवासाध्यायानि ३०, ७०

२ अत्राकाङ्क्षां विवर्जयेदिति ३०,

- देवतायतने तिष्ठेद्यावत् त्रिंशद्दिनानि तु ।
 द्वादश्यां पूजयित्वा तु भोजयित्वा द्विजान्ब्रूती ॥ ८ ॥
 समाप्य दक्षिणो दत्त्वा पारणन्तु समाचरेत् ।
 भुक्तिमुक्तिमवाप्नोति कल्पाद्यैव त्रयोदश ॥ ९ ॥
 कारयेद्द्वेषत्रं यज्ञं यजेद्विप्रांस्त्रयोदश ।
 तावन्ति वस्त्रयुग्मानि भाजनान्यासनानि च ॥ १० ॥
 छत्राणि सपवित्राणि तथोपानयुगानि च^(१) ।
 योगपट्टोपवीतानि दद्याद्विप्राय तैर्भृतः^(२) ॥ ११ ॥
 अन्यविप्राय गव्यायां हैमं विष्णुं प्रपूज्य च ।
 आत्मनश्च तथामूर्त्तिं वस्त्राद्यैश्च प्रपूजयेत् ॥ १२ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विप्रो विष्णुप्रसादतः ।
 विष्णुलोकं गमिष्यामि विष्णुरेव भवाम्यहं ॥ १३ ॥
 ब्रज ब्रज देवबुधे विष्णोः स्नानमनामयं ।
 विमानेनामनस्तत्र तिष्ठेद् विष्णुस्वरूपधृक् ॥ १४ ॥
 द्विजानुक्ताय^(३) तां शय्यां गुरवेऽथ निवेदयेत् ।
 कुलानां शतमुहृत्य विष्णुलीकत्रयेद् व्रती ॥ १५ ॥
 मासोपवासी यद्देशे स देशो निर्भ्रलो भवेत् ।
 किं पुनस्तत्कुलं सर्वं यत्र मासोपवासकृत् ॥ १६ ॥
 व्रतस्य मूर्च्छितं दृष्ट्वा चीरान्वञ्चैव पाययेत् ।
 नैते व्रतं विनिघ्नन्ति हविर्विप्रानुमीदितं ॥ १७ ॥

१ तत्र पानयुतानि चेति घ० ।

२ वे नम इति घ० ।

३ द्विजान् ननामेति छ० ।

शीरं गुरोर्द्वितीयं च आपो मूलफलानि च ।
विष्णुर्गर्भहोपध कर्ता व्रतमध्यात् समुदरेत् ॥ १८ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे मासोपवासव्रतं नाम चतुरधिक-
द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:ॐ:—

भीमपञ्चकव्रतं ।

अग्निरुवाच । भीमपञ्चकमाख्यास्ये व्रतराजन्तु सर्वदं ।
कार्तिकस्यामले पक्षे एकादश्यां समाचरेत् ॥ १ ॥
द्विनानि पञ्च त्रिःश्रायी पञ्चत्रीहितिलैस्तथा^(१) ।
तर्पयेद्देवपित्वादीन् मौनी सम्पूजयेद्भरिं ॥ २ ॥
पञ्चगव्येन संस्त्राय देवं पञ्चासृतेन च ।
चन्दनाद्यैः समालिप्य गुरुगुलुं सष्टतन्दहेत् ॥ ३ ॥
दीपं दद्याद्दिवाराती नैवेद्यं परमात्मकं ।
ओं नमो वामदेवाय जपिदशोत्तरं शतं ॥ ४ ॥

१ पञ्चत्रीचितिलैस्तथा इति प्र०, इ०, इ०, ज० च ।

जुहुयाच्च वृताभ्यक्तांस्त्रिलवोर्हीस्तती व्रते ।
 षडक्षरेण मन्त्रेण स्वाहाकारान्वितेन च ॥ ५ ॥
 कमलैः पूजयेत् पादौ द्वितीये विस्रपचकैः ।
 जानु सक्थि तृतीयेऽथ नाभिं मृद्धरजेन तु ॥ ६ ॥
 वाणविस्रजवाभिस्तु चतुर्थे पञ्चमेऽहनि ।
 मालत्या भूमिगायी स्यादेकादम्यान्तु गोमयं ॥ ७ ॥
 गोमूत्रं दधि दुग्धं च पञ्चमे पञ्चगव्यकं ।
 पीर्णमाप्याक्षरेषुक्तं मुक्तिं मुक्तिं लभेद् व्रती ॥ ८ ॥
 भीष्मः कृत्वा क्षरिं प्राप्तस्तेनैव^(१) भीष्मपञ्चकं ।
 ब्रह्मणः पूजनायैव उपवामादिकं व्रतं^(२) ॥ ९ ॥
 इत्वान्नेये महापुराणे भीष्मपञ्चकं नाम पञ्चाधिकद्विग्नत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ षडधिकद्विग्नततमोऽध्यायः ।

—:०:—

अगस्त्यार्घ्यदान कथनं ।

अग्निरुवाच । अगस्त्यो भगवान्निशुस्तमंभ्यर्च्योप्र वाक्षरिं ।
 अप्राप्ते भास्करे कन्यां सच्चिमागैस्त्रिभिर्द्दिने ॥ १ ॥

१ इति ज्ञेने तेनैतदिति १० । इति २ पूजनात्पञ्चउपवामादिकं व्रतमिति
 प्राप तेनैतदिति ८० । इति ब्राह्मणेन- ३०, ४०, ६०, ७०, ८०, ९०, १००, ११०, १२०
 तदिति ७०, ८०, ९० । ३ ।

अर्घ्यं दद्याद्गक्ष्याय पूजयित्वा ह्युपोषितः ।
 काशपुष्पमयीं मूर्त्तिं प्रदोषे विन्ध्यसेद् घटे ॥ २ ॥
 मुनेर्यजेतां कुम्भस्यां रात्रौ कुर्यात् प्रजागरं ।
 अगस्त्य मुनिशार्दूल तेजोरामे महामते(१) ॥ ३ ॥
 इमां मम कृतां पूजां गृह्णीष्व प्रियया सह ।
 आवाह्यार्घ्यं च साम्प्रुस्यं प्रार्थयेद्यन्दनादिना ॥ ४ ॥
 जलाशयसमीपे तु प्रातर्नोत्वार्यमर्पयेत् ।
 काशपुष्पप्रतीकाश अग्निमारुतसम्भव(२) ॥ ५ ॥
 मित्रावरुणयोः पुत्र कुम्भयोने नमोऽस्तु ते ।
 आतापिर्भञ्चितो येन वातापिथ महासुरः ॥ ६ ॥
 समुद्रः शोषितो येन सोऽगस्त्यः सम्मुखोऽस्तु मे ।
 अगस्तिं प्रार्थयिष्यामि कर्मणा मनसा गिरा ॥ ७ ॥
 अर्घ्ययिष्याम्यहं मैत्रं परलोकाभिकाङ्क्षया ।
 हीपान्तरसमुत्पन्नं देवानां परमं प्रियं ॥ ८ ॥
 राजानं सर्व्ववृक्षाणां चन्दनं प्रतिगृह्णातां(३) ।
 धर्मार्थकाममोक्षाणां भाजनी पापनाशनी ॥ ९ ॥
 सौभाग्यारोग्यलक्ष्मीदा पुष्पमाला प्रगृह्णातां ।
 धूपोऽयं गृह्णातां देव भक्तिं मे ह्यचलाङ्कुर ॥ १० ॥
 ईप्सितं मे वरं देहि परत्र च शमाङ्गतिं ।
 सुरासुरैर्मुनियेष्ठ सर्व्वकामफलप्रद ॥ ११ ॥

१ तेजोरामे महासुते इति ग०, घ०,
 ङ०, ञ०, भ०, अ०, ट० च । तेजो-
 रामो जगत्पते इति छ० ।

२ वज्रिमारुतसम्भवेति भ० ।
 ३ चन्दनं मे प्रगृह्णातामिति ग०,
 अ० च ।

वस्तुत्रीहिफलैर्हन्त्रा दत्तस्त्वर्धो ह्ययं(१) मया ।

अगस्त्यं वीषयित्वामि यन्मया मनसोद्धृतं(२) ॥ १२ ॥

फलैरर्घ्यं प्रदास्यामि गृहाणार्घ्यं महामुने ।

अगस्त्य एवं खनमानः खनिवैः प्रजामपत्यं बलमीहमानः ।

उभौ कर्णाहृषिरुग्रतेजाः पुषोष सत्या देवैश्वाशिपो जगाम ॥ १३ ॥

राजपुत्रि नमस्तुभ्यं सुनिपत्रि महाव्रते ।

अर्घ्यं गृह्णीष्व देवेशि लीपामुद्रे यशस्विनि ॥ १४ ॥

पञ्चरत्नसमायुक्तं हेमरूप्यसमन्वितं ।

सप्तधान्यहृतं(३) पात्रं दधिचन्दनसंयुतं ॥ १५ ॥

अर्घ्यं दद्यादगस्त्याय स्त्रीगूद्राणामवैदिकं ।

अगस्त्य मुनियार्हून् तैजौराशे च सर्वद ॥ १६ ॥

इमां मम कृतां पूजां गृह्णीत्वा व्रज शान्तये ।

त्यजेदगस्त्यमुद्दिश्य धान्यमेकं फलं रसं ॥ १७ ॥

ततोऽबं भोजयेद्दिप्रान् हृतपायसमोदकान् ।

गां वासांसि सुवर्णञ्च(४) तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणां ॥ १८ ॥

हृतपायसयुक्तेन पात्रिणाच्छादिताननं ।

सहिरस्यञ्च तं कुम्भं ब्राह्मणायोपकल्पयेत्(५) ॥ १९ ॥

१ दत्तस्त्वर्थोऽहृष इति ८० ।

३ प्रतिमाद्य सुवर्णञ्चेति ८० ।

४ मनसेष्पित्तमिति म०, घ०, ङ० च ।

५ ब्राह्मणायोपपादयेदिति घ०, ङ०,

मनसेष्पित्तमिति ८० ।

ज०, अ० च ।

२ सप्तधान्यमुत्तमिति ८० ।

सप्तवर्षाणि दत्त्वार्घ्यं सर्वं सर्वमवाप्नुयुः ।

नारीं पुत्राश्च सोभाग्यं पतिं कन्या नृपोद्भवम् ॥ २८ ॥

द्रव्याग्नेये महापुराणे अगस्त्यार्घ्यदानव्रतं नाम षडधिक-

द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ताधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

कौमुद्व्रतम् ।

अग्निरुवाच । कौमुदार्यं मयोक्तञ्च चरेदाश्रयुजे सिते ।

हरिं यजेन् मासमेकमेकादश्यामुपोषितः ॥ १ ॥

आग्निने शुकप्रचेहमेकाहारी हरिं जपन् ।

मासमेकं भुक्तिमुक्तयै करिष्ये कौमुदं व्रतम् ॥ २ ॥

उपोष्य विष्णुं द्वादश्यां यजेद्देवं विसिष्य च ।

चन्द्रनागुरुकाशमीरैः कमलीतृपलपुष्पकैः ॥ ३ ॥

कन्दहारेर्ध्वाद्य मासत्या दीपं तैस्तेन वाग्यतः ।

अक्षोराश्वं च त्रैपद्यं पायसापूपमोदकैः ॥ ४ ॥

धीं नमो वारुदेवाय विज्ञाप्याय चमाभयेत् ।

भोजनादि^(१) द्विजे दद्याद्यावद् देवः प्रवृहते ॥ ५ ॥
तावन्मासोपवासः स्यादधिकं फलमप्यतः ।

इत्याग्नेये महापुराणे कौमुदव्रतं नाम समाधिकद्विश-
ततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

व्रतदानादिसमुच्चयः ।

*अग्निर्वाच । व्रतदानानि सामान्यं प्रवदामि समासतः ।
तिथौ प्रतिपदादौ च सूर्यादौ कृत्तिकासु च ॥ १ ॥
विष्णुभ्रातृदौ च मेपादौ काले च ग्रहणादिके ।
यत् काले यद् व्रतं दानं यद् द्रव्यं नियमादि यत् ॥ २ ॥
तद् द्रव्याख्यं कालाख्यं सर्वं वै विष्णुदेवतं ।
रथीगव्रह्मलक्ष्माद्याः^(२) सर्वे विष्णोर्विभूतयः ॥ ३ ॥
तमुद्दिश्य व्रतं दानं पूजादि स्यात्तु सर्वदं ।
जगत्पते समागच्छ आसनं पादमर्घ्यकं ॥ ४ ॥
*सधुपर्कं तथाचामं स्नानं वस्त्रञ्च गन्धकं ।

१ भोजनादि इति ग०, ज० च ।

२ रथीगव्रह्मलक्ष्मा इति ल० ।

पुष्पं धूपय दीपय नैवेद्यादि नमोऽस्तु ते ॥ ५ ॥
 इति पूजाव्रते दाने दानयाव्य सम शृणु ।
 अद्यासुकसगोत्राय विप्रायासुकशर्मणे ॥ ६ ॥
 एतद् द्रव्यं विष्णुदेवं सर्वपापोपशान्तये ।
 आयुरारोग्यसृष्टयर्थं सौभाग्यादिविबुद्धये^(१) ॥ ७ ॥
 गोत्रसन्ततिवृद्ध्यर्थं विजयाय धनाय च ।
 धर्मायैश्वर्यकामाय तत्पापशमनाय च ॥ ८ ॥
 संसारमुक्तये दानन्तुभ्यं सम्प्रददे ह्यहं ।
 एतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमेतद् ददाम्यहं ॥ ९ ॥
 एतेन प्रीयतां नित्यं सर्वलोकपतिः प्रभुः ।
 यज्ञदानव्रतपते विद्याकीर्त्यादि देहि मे ॥ १० ॥
 धर्मकामार्थमोक्षांश्च देहि मे मनसेषितं ।
 य पठेच्छृणुयान्नित्यं व्रतदानसमुच्चयं ॥ ११ ॥
 स प्राप्तकामो विमलो भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 तिथिवारर्चसङ्घान्तियोगमन्वादिक व्रतं ॥ १२ ॥
 नैकधा वासुदेवादेर्नियमात् पूजनाद्भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे व्रतदानसमुच्चयो नाम अष्टाधिक
 द्विंशत्तमोऽध्यायः ॥

१ सौभाग्याय सृष्टये इति क०, प्र०, ट० च । सौभाग्याय सुबुद्धये इति व०,
 ज०, ष० च ।

अथ नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—१०—

दान परिभाषा कथनं ।

अग्निहयाच । दानधर्मान् प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदान् शृणु ।
दानमिष्टं तथा पूत्तं धर्मं कुर्वन् हि सर्वभाक् ॥ १ ॥
वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ।
अन्नप्रदानमारामाः पूत्तं धर्मं च मुक्तिदं ॥ २ ॥
अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चानुपालनं ।
आतिथ्यं वैश्वदेवञ्च प्राद्वुरिष्टञ्च नाकदं ॥ ३ ॥
ग्रहोपरागे यद्दानं सूर्यसङ्क्रमणेषु च ।
द्वादशादौ च यद्दानं पूत्तं तदपि नाकदं ॥ ४ ॥
देशे काले च पात्रे च दानं कोटिगुणं भवेत् ।
अयने विषुवे पुष्ये व्यतीपाते दिनचये ॥ ५ ॥
युगादिषु च सङ्क्रान्ती चतुर्दशष्टमेषु च ।
सितपञ्चदशोसर्वद्वादशोषष्टकासु च ॥ ६ ॥
यज्ञोत्सवविवाहेषु तथा मन्वन्तरादिषु ।
वैष्टभे दृष्टदुःश्रमे द्रव्यद्राह्यणसामतः ॥ ७ ॥
शुद्धा वा यद्दिने तत्र सदा वा दानमिष्यते ।
अयने हि विषुवे हि चतस्रः पङ्क्तयः ॥ ८ ॥
चतस्रो विष्णुपदय सद्भाव्यो द्वादशोत्तमाः ।

कन्यायां मिथुने मीने धनुष्यपि रवेर्गतिः ॥ ९ ॥
 पङ्कशोतिमुखाः प्रोक्ताः पङ्कशोतिगुणाः फलैः ।
 अतीतानागते पुण्ये हे उदग्दक्षिणायने ॥ १० ॥
 विंशत् कर्कटके नाड्या मकरे विंशतिः स्मृताः ।
 वर्त्तमाने तुलामेषे नाडास्तूभयतो दश ॥ ११ ॥
 पङ्कशीत्यां व्यतीतायां पष्टिरुक्तास्तु नाडिकाः ।
 पुण्याख्या विष्णुपद्याच्च प्राक्पद्यादपि षोडश ॥ १२ ॥
 श्रवणाश्लिघनिष्ठासु नागदैवतमस्तके ।
 यदा स्याद्रविवारेण व्यतीपातः स उच्यते ॥ १३ ॥
 नवम्यां शुक्लपक्षस्य कार्तिके निरगात् कृतं ।
 चेता सितवृतीयायां वैशाखे द्वापरं युगं ॥ १४ ॥
 दशै वै माघमासस्य त्रयोदश्यां नभस्यके ।
 कृष्णे कलिं विजानीयाज् ज्ञेया मन्वन्तरादयः ॥ १५ ॥
 अश्वयुक्च्छुक्लनवमी द्वादशी कार्तिके तथा ।
 तृतीया चैव माघस्य तथा भाद्रपदस्य च ॥ १६ ॥
 फाल्गुनस्याप्यमावास्या पौषस्यैकादशी तथा ।
 आषाढस्यापि दशमी माघमासस्य सप्तमी ॥ १७ ॥
 श्रावणे चाष्टमी कृष्णा तथापाठे च पूर्णिमा ।
 कार्तिके फाल्गुने तद्वज् ज्यैष्ठे पञ्चदशी तथा ॥ १८ ॥
 ऊर्ध्वं चैवापहायण्या अष्टकास्तिस्त्र ईरिताः ।
 अष्टकाख्या चाष्टमी स्यादासु^(१) दानानि चाद्यं ॥ १९ ॥

गयागङ्गाप्रयागादौ तीर्थे देवालयवादिषु ।
 अप्रार्थितानि दानानि विद्यार्थं कन्यका न हि ॥ २० ॥
 दद्यात् पूर्वमुखो दानं गृह्णीयादुत्तरामुखः ।
 आयुर्विवर्धते दातुर्यज्ञीतुः क्षीयते न तत् ॥ २१ ॥
 नाम गोत्रं समुद्यर्थं सम्प्रदानस्य चात्मनः ।
 सम्प्रदेयं प्रयच्छन्ति कन्यादाने पुनस्त्रयं ॥ २२ ॥
 स्यात्वाभ्यर्च्य व्याहृतिभिर्दद्याद्दानन्तु सोदकं ।
 कनकाश्रतिला नागा दासीरथमहीगृहाः ॥ २३ ॥
 कन्या च कपिला धेनुर्महादानानि वै दद्युः ।
 श्रुतशौर्यतपःकन्यायाज्यगिष्यादुपागतं ॥ २४ ॥
 शुक्लं धनं हि सकलं शुक्लं गित्पानुवृत्तितः ।
 कुशीदेकपिवाणिव्यप्राप्तं यदुपकारतः ॥ २५ ॥
 पायकद्युतचौर्यादिप्रतिरूपकसाहसैः ।
 व्याजेनीपार्जितं क्लृप्तं त्रिविधं त्रिविधं फलं ॥ २६ ॥
 अध्यन्यध्यावाहनिकं दत्तञ्च प्रीतिकर्मणि ।
 भ्रातृमातृपितृप्राप्तं षड्विधं स्त्रीधनं स्मृतं^(१) ॥ २७ ॥
 ब्रह्मघ्नविद्यां द्रव्यं शूद्रस्यैषामनुग्रहात् ।
 बहुभ्यो न प्रदेयानि गौर्गृहं शयनं स्त्रियः ॥ २८ ॥
 कुनानान्तु शातं हन्यादप्रयच्छन् प्रतिश्रुतं ।
 दीवानाञ्च गुरुणाञ्च मातापित्रोस्तथैव च ॥ २९ ॥
 पुण्यं देयं प्रयत्नेन यत् पुण्यञ्चार्जितं कश्चित् ।

१ कुशीदेत्यादि स्त्रीधनं धनमित्यत्र पाठ इति पुस्तके भाषि ।

प्रतिलाभेच्छया दत्तं यत्नं तदपार्थक्यं ॥ ३० ॥
 अथवा साध्यते धर्मो दत्तं कार्यपि चाक्षयं ।
 ज्ञानशीलगुणोपेतः परपीडयद्द्विष्कृतः ॥ ३१ ॥
 अज्ञानां पान्थनाशानाक्षत् पात्रं परमं गतम् ।
 मातुः शतगुणं दानं सहस्रं पितुरुच्यते ॥ ३२ ॥
 अनन्तं दुहितुर्दानं मोदयेत् दत्तमक्षयं ।
 अमनुष्ये समं दानं पापे ज्ञेयं महाफलम् ॥ ३३ ॥
 वर्षसहस्रे द्विगुणं शूद्रे दानं चतुर्गुणं ।
 वैश्ये चाष्टगुणं क्षत्रे षोडशत्वं द्विजग्रवे ॥ ३४ ॥
 वेदाध्याये शतगुणमनन्तं वेदवीधके^(१) ।
 पुरोहिते याजकादौ^(२) दानमक्षयमुच्यते ॥ ३५ ॥
 योषिहीनेषु यद्दत्तं तदनन्तं च यज्वनि ।
 अतपस्वानधीयानः प्रतिग्रहरुचिर्हिजः ॥ ३६ ॥
 अश्वस्यश्मश्रुयेनैव सह तेनैव मज्जति ।
 ज्ञातः सम्यगुपस्पृश्य गृह्णीयात् प्रयतः शुचिः ॥ ३७ ॥
 प्रतिग्रहीता सावित्रीं सर्वदैव प्रकीर्त्तयेत्^(३) ।
 ततस्तु कीर्त्तयेत्सार्धं द्रव्येण सह दैवतं ॥ ३८ ॥
 प्रतिग्राही पठेदुच्चैः प्रतिगृह्य द्विजोत्तमात् ।
 मन्दं पठेत् क्षत्रियास्तु षपांशु च तथा विशः ॥ ३९ ॥

१ अश्ववीधके इति घ०, ङ०, ज०, ञ०, ट० च ।

ट० च ।

३ सर्वदैवैव प्रकीर्त्तयेदिति ङ०, म०,

१ पुरोहिते याजकादाविति घ०, ङ०, घ०, ङ०, ज०, ञ०, ट० च ।

मनसा च तथा शूद्रात् स्वस्तिवाचनकं तथा ।
 अभयं सप्तदैवत्यं भूमिर्वै विष्णुदेवता ॥ ४० ॥
 कन्या दासस्तथा दासी प्राजापत्याः प्रकीर्त्तिताः ।
 प्राजापत्यो गज, प्रोक्तस्तुरगो यमदैवतः ॥ ४१ ॥
 तथा चैकशफं सर्वं याम्यद्यमहिषस्तथा ।
 लष्टय नैर्ऋतो धेनू रौद्री छागोऽनलस्तथा ॥ ४२ ॥
 आप्यो मेघो हरिः क्रोड आरण्याः पशवोऽनिलाः ।
 जलाशयं वारुणं स्याद्धारिधानीघटादयः ॥ ४३ ॥
 समुद्रजानि रत्नानि हेमलौहानि चानलः ।
 प्राजापत्यानि पश्यानि पक्षान्नमपि सत्तम ॥ ४४ ॥
 गान्धर्वं गन्धमित्याहुर्वस्त्रं वार्हस्पतं स्मृतं ।
 वायव्याः पश्चिणः सर्वे विद्या ब्राह्मी तथाङ्गकं ॥ ४५ ॥
 सारस्वतं पुस्तकादि विश्वकर्मा तु शिल्पके ।
 वनस्पतिर्दुर्मादीनां द्रव्यदेवा हरेस्तनुः ॥ ४६ ॥
 छत्रं छण्याजिनं शय्या रथ आसनमेव च ।
 उपानहौ तथा यानमुत्तानाद्भिर ईरितं ॥ ४७ ॥
 रथोपकरणं शस्तं ध्वजाद्यं सर्वदैवतं ।
 गृहस्य सर्वदैवत्यं सर्वेषां विष्णुदेवता ॥ ४८ ॥
 शिवो वा न ततो द्रव्यं व्यतिरिक्तं यतीऽस्ति हि(१) ।
 द्रव्यस्य नाम गृह्णीयाद्दानोति तथा षडेत् ॥ ४९ ॥
 तोयं दद्यात्ततो हस्ते दाने विधिरयं स्मृतः ।

विष्णुर्दाता विष्णुर्द्रव्यं प्रतिगृह्णामि वै वदेत् ॥ ५० ॥
 स्वस्ति प्रतिग्रहं धर्मं भुक्तिमुक्तौ फलदयं ।
 गुरुन् भृत्यान् जिहीर्षुरर्चिष्यन् देवताः पितॄन् ॥ ५१ ॥
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयात् तु तृप्येत् स्वयन्ततः ।
 गूद्रीयन्न तु यन्नार्घ्यं धनं गूद्रेण तत्फलं ॥ ५२ ॥
 गुह्यतक्ररसाद्याद्य गूद्रेणाद्या निवर्त्तिना ।
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयादहत्याकर्षितो द्विजः ॥ ५३ ॥
 नाध्यापनाद्याजनाद्वा गर्हिताद्वा प्रतिग्रहात् ।
 दीपो भवति विप्राणां ज्वलनाङ्गममां हि ते ॥ ५४ ॥
 कृते तु दीयते गत्वा त्रेतास्वानीय दीयते ।
 द्वापरे याचमानाय कलौ त्वनुगमान्विते ॥ ५५ ॥
 मनसा पातमुद्दिश्य जलं भूमौ विनिक्षिपेत् ।
 विद्यते सागरस्थान्तो नान्तो दानस्य विद्यते^(१) ॥ ५६ ॥
 अथ सोमार्कण्ड्वणमड् कान्त्यादौ च कालके ।
 गङ्गागयाप्रयागादौ तीर्थदेशे महागुणे ॥ ५७ ॥
 तथा चासुकगोत्राय तथा चासुकधर्मणे ।
 वेदवेदाङ्गयुक्ताय पात्राय सुमहात्मने ॥ ५८ ॥
 यथानाम महाद्रव्यं विष्णुरुद्रादिदैवतं ।
 सुवपौत्रगृहे श्वर्थपत्नीधर्मार्थसङ्गुणा ॥ ५९ ॥
 कीर्त्तिविद्यामहाकामसोभाग्यारोग्यवृद्धये ।
 सर्वपापोपयान्त्वर्थं स्वर्गार्थं भुक्तिमुक्तये ॥ ६० ॥

एतत्तुभ्यं सम्प्रददे प्रीयतां मे हरिः शिवः ।

दिव्यान्तरौचभौमादिसमुत्पातौघघातकृत्^(१) ॥ ६१ ॥

धर्मार्थकाममोक्षाप्त्यै ब्रह्मलोकप्रदोऽस्तु मे ।

यथानामसगीत्राय विप्रायामुकशर्म्भणे ॥ ६२ ॥

एतद्दानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णं दक्षिणां ददे ।

अनेन दानवाक्येन सर्वदानानि वै ददेत् ॥ ६३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे दानपरिभाषा नाम नवाधिक-
द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ दशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

महादानानि ।

अग्निरुवाच । सर्वदानानि वक्ष्यामि महादानानि धीइश ।

तुलापुरुष आद्यन्तु हिरण्यगर्भदानकं ॥ १ ॥

ब्रह्माण्डं कल्पहृत्त्रय गोसहस्रञ्च पञ्चमं ।

हिरण्यकामधेनुय हिरण्याश्वय समभं ॥ २ ॥

हिरण्याश्वरघस्तद्वहेमहस्तिरयस्तथा ।

पञ्चलाङ्गलकान्तद्वहरादानं तथैव च ॥ ३ ॥

१ समुत्पाताद्यपापहृत् इति ७० । समुत्पातादिपापहृदिनि ७० ।

विश्वचक्रं कल्पलता सप्तसागरकं परं ।
 रत्नधेतुमंहाभूतघटः शुभदिनेऽर्पयेत् ॥ ४ ॥
 मण्डपे मण्डले दानं देवान् प्रार्थार्पयेद्विजे ।
 मेरुदानानि पुण्यानि मेरुवो दश तान् शृणु ॥ ५ ॥
 धान्यद्रोणसहस्रेण उत्तमोऽर्हाईतः परौ ।
 उत्तमः षोडशद्रोणं कर्त्तव्यो सवणाचलः ॥ ६ ॥
 दशभारैर्गुडाद्रिः स्यादुत्तमोऽर्हाईतः परौ ।
 उत्तमः पलसाहस्रैः स्वर्णमेरुस्तथा परौ ॥ ७ ॥
 दशद्रोणैस्त्रिंशत्तुल्यैः स्यात् पञ्चभिश्च त्रिभिः क्रमात् ।
 कार्पासपर्वतो विशभारैश्च दशपञ्चभिः ॥ ८ ॥
 विंशत्या घृतकुम्भानामुत्तमः स्याद् घृताचलः^(१) ।
 दशभिः पलसाहस्रैश्चत्तमो रजताचलः ॥ ९ ॥
 अष्टभारैः शर्कराद्रिर्धूम्रधूम्रोऽर्हाईतोऽर्हाईतः ।
 दश धेनुं प्रवक्ष्यामि या दत्त्वा भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ १० ॥
 प्रथमा गुडधेनुः स्याद् घृतधेनुस्तथाऽपरा ।
 तिष्ठयेत्तुस्तृतीया च चतुर्थी जलधेनुका ॥ ११ ॥
 शीरधेनुर्धधेनुः शर्करादधिधेनुके ।
 रसधेनुः स्वरूपेण दशमी विधिरुच्यते ॥ १२ ॥
 कुम्भाः स्युर्द्रवधेनुनामितरासान्तु राशयः ।
 छायाजिनश्चतुर्हस्तं प्राग्शीवं विन्यसेद्भवि ॥ १३ ॥
 गोमयेनानुमितायां दर्भानास्तोयं मन्वेत ।

१ यत्र राजाचलसोपकपाठः पठितः दशविधासलविभागस्य प्रतिज्ञातत्वात्
 अग्निपुराणोपक्रमे अत्रत्यध्याये रमसैलसवाष्टम एतन्नेन राजाचलस्य दशविधासलानाम्
 मन्वे बोद्धव्यम् ।

- खड्गै षकाजिनं तद्वदकस्य परिकल्पयेत् ॥ १४ ॥
 प्राङ्मुखीं कल्पयेदनुमुदक् पादां सवत्सकां ।
 उत्तमा गुडधेनुः स्यात् सदा भारचतुष्टयात् ॥ १५ ॥
 वत्सं भारेण कुर्वीत भाराभ्यां मध्यमा ऋता ।
 अर्धभारेण वत्सः स्यात् कनिष्ठा भारकेण तु ॥ १६ ॥
 चतुर्थ्यांशेन वत्सः स्याद् गुडवित्तानुमारतः ।
 पञ्च ह्यप्यलका मापस्ते सुवर्णंस्तु पीडय ॥ १७ ॥
 पलं सुवर्णाद्यत्वारस्तुला पलयतं ऋतं ।
 स्याद्भारो विंगतितुला द्रोणस्तु चतुराटकः ॥ १८ ॥
 धेनुवक्त्रो गुडस्योभो सितसूक्ष्माम्बराहतौ ।
 शुक्तिकर्णाविचुपादी शुचिसुक्ताफलेचणौ ॥ १९ ॥
 सितसूत्रशिरालौ च सितकम्बलकम्बलौ ।
 ताम्रगड्ढुकपृष्ठौ तौ सितचामररोमकौ ॥ २० ॥
 विद्रुमभ्रूयुगावेतौ नवनीतभ्रूयुगान्वितौ ।
 चौमपुच्छौ कांस्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ ॥ २१ ॥
 सुवर्णभ्रूयुगाभरणौ रजतचुरसंयुतौ ।
 नानाफलमया दन्ता गन्धघ्राणप्रकास्पितौ ॥ २२ ॥
 रचयित्वा यजेद्देवमिन्द्रैर्गन्धैर्द्विजोत्तम ।
 या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवैस्त्ववस्थिता ॥ २३ ॥
 धेनुरूपेण सा देवी मम यान्तिं प्रदच्छतु ।
 देहस्या या च रुद्राणी यद्भरस्य सदा मित्रा ॥ २४ ॥
 धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु ।
 विशुवक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसीः ॥ २५ ॥

चन्द्रार्कचन्द्रशक्तिया धेनुरूपास्तु मा श्रिये ।
 चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्द्धनदस्य च ॥ २६ ॥
 लक्ष्मीर्या लोकपालानां मा धेनुर्वरदास्तु मे ।
 स्वधा त्व पिष्टमुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजां यतः ॥ २७ ॥
 सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ।
 एव मामन्वितां धेनु ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ २८ ॥
 समानं सर्वधेनूनां विधानं चैतदेव हि ।
 सर्वयज्ञफल प्राप्य निर्मली भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ २९ ॥
 स्वर्णशृङ्गो शफै रौप्यैः सुशीला वस्त्रसंयुता ।
 कांस्थीपदोहा दातव्या चोरिणौ गौः सदक्षिणा ॥ ३० ॥
 दातास्याः स्वर्गमाप्नोति वत्सरान् रोमसम्भितान् ।
 कपिला चैत्तारयति भूयसासप्तम कुलं ॥ ३१ ॥
 स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां कास्यदोहनकान्वितां ।
 शक्तितो दक्षिणायुक्तां दत्त्वा स्याद्भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ ३२ ॥
 सवत्सरोमतुल्यानि युगान्नुभयतोमुखीं ।
 दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददेत् ॥ ३३ ॥
 आमन्नमृत्युना देया सवत्सा गौस्तु पूर्ववत् ।
 यमहारे महावीरे तप्ता वैतरणी^(१) नदी ॥ ३४ ॥
 ताम्नां च ददाभ्येनां^(२) कृष्णां वैतरणीञ्च गां ।

इत्याग्नेये महापुराणे महादानानि नाम दशाधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

१ कृष्णा वैतरणी इति अ०, भ०, ट० च । २ ताम्नां च ददाभ्येनामिति अ० ।

अथैकादशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

नानादानानि ।

अग्निरुवाच । एकाङ्गां दशगुह्याद्दश दद्याच्च गोगती ।

गतं महस्त्रगुह्यात् सर्वं तुल्यफला हि ते ॥ १ ॥

प्राभादा यत्र मौषर्णा वसोर्धारा च यत्र सा ।

गन्धर्वाप्सरसो यत्र तत्र यान्ति सहस्रदाः ॥ २ ॥

गवां शतप्रदानेन मुच्यते नरकार्णवात् ।

दत्त्वा यत्सतरीं चैव स्वर्गलोके महीयते ॥ ३ ॥

गोदानादायुरारोग्यसौभाग्यस्वर्गमाप्नुयात् ।

इन्द्रादिलोकपालानां या राजमहिषी शुभा ॥ ४ ॥

महिषोदानमाहात्म्यादस्तु मे सर्वकामदा^(१) ।

धर्मराजस्य साहाय्ये^(२) यस्याः पुत्रः प्रतिष्ठितः ॥ ५ ॥

महिषासुरस्य जननी या सास्तु वरदा मम ।

महिषोदानाच्च सौभाग्यं ह्यपदानादिवं व्रजेत् ॥ ६ ॥

संयुक्तहलपट्ट्त्रयास्यं दानं सर्वफलप्रदं ।

पट्ट्त्रिदशहस्ता प्रोक्ता दारुजा हंपसंयुता ॥ ७ ॥

सौवर्णपट्टमवदान्दत्त्वा स्वर्गं महीयते ।

१ यथा शतप्रदानेभ्यसादि, सर्वकामदा

२ धर्मराजस्य साहाय्ये इति ज.

इत्यत्र पाठः अ० पृष्ठके जालि ।

दशानां वापिलानां तु दत्तानां ष्येष्ठपुष्करे ॥ ८ ॥
 तत् फलश्चाद्यं प्रोक्तं^(१) ह्यभम्य तु मोक्षणे^(२) ।
 धर्मोऽसित्वच्चतुष्पादयतस्त्रस्ते प्रिया इमाः ॥ ९ ॥
 नमो ब्रह्मण्यदेवेश पिष्टभृतर्षिपोषक ।
 त्वयि भुक्तेऽक्षया लोका मम सन्तु निरामयाः ॥ १० ॥
 मा मे ऋणेऽस्तु दैवत्वो^(३) भीतः पैत्रोऽथ मानुषः ।
 धर्मोस्त्वं त्वत्प्रपन्नस्य या गतिः साऽस्तु मे भुवा ॥ ११ ॥
 अङ्गयेचक्रशूलाभ्यां मन्त्रेणानेन चीत्सृजेत् ।
 एकादयाहे प्रेतस्य यस्य चीत्सृज्यते ह्यपः ॥ १२ ॥
 सुच्यते प्रेतलोकात्तु षणमासे चाब्दिकादिषु ।
 दशहस्तेन कुण्डेन त्रिंशत्कुण्डाविवर्त्तनं ॥ १३ ॥
 तान्येव दशांविस्ताराद्गोचर्मं तत्प्रदोऽवभित्^(४) ।
 गोभूहिरण्यसंयुक्तं कृष्णाजिनन्तु योऽर्पयेत्^(५) ॥ १४ ॥
 सर्वदुष्कृतकर्मापि सायुज्यं ब्रह्मणी व्रजेत् ।
 भाजनन्तिलसम्पूर्णं मधुना पूर्णमेव च ॥ १५ ॥
 दद्यात् कृष्णतिलानाञ्च प्रस्यमेकञ्च मागधं ।
 शय्यां दत्त्वा तु सगुणां^(६) भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १६ ॥
 हेमीं प्रतिकृतिं कृत्वा दत्त्वा स्वर्गस्तथात्मनः ।
 विपुलन्तु गृहं कृत्वा दत्त्वा स्याद्भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ १७ ॥

१ तत्फलं चाद्यं स्याद्दे इति ट० । ४ तत्प्रदोऽवभृदि ग० । तत्प्रदोऽवभि-

१ ह्यभस्य विमोक्षणे इति छ० । दिति घ०, उ० च ।

ह्यभस्य च मोक्षणादिति ज० । ४ यत् कृष्णाजिनं ददेदिति ट० ।

१ देवोऽथेति छ०, श० च । ६ दशोत्तमगुणामिति घ० ।

गृहं मठं सभां स्वर्गोदत्त्वा स्याच्च प्रतिययं ।
 दत्त्वा कृत्वा गोशृङ्गश्च निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ॥ १८ ॥
 यममाहिषदानान्तु निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ।
 ब्रह्मा हरो हरिदेवैर्मध्ये च यमदूतकः ॥ १९ ॥
 पायी^(१) तस्य शिरश्छिन्त्वा तं दद्यात् स्वर्गभागमवेत् ।
 विमुग्धाख्यमिदं दानं गृहीत्वा तु द्विजोऽघभाक् ॥ २० ॥
 चक्रं रूप्यमयं कृत्वा के छुत्वा तत् प्रदापयेत् ।
 हेमयुक्तं द्विजायैतत् कालचक्रमिदमग्रहत् ॥ २१ ॥
 आत्मतुल्यन्तु यो लौहं ददेन्न नरकं व्रजेत् ।
 पञ्चाशत्पलसंयुक्तं लौहदण्डं तु योऽर्पयेत् ॥ २२ ॥
 वस्त्रेणाच्छाद्य विप्राय यमदण्डो न विद्यते ।
 मूलं फलादि वा द्रव्यं सहस्रं वाथ चैक्यः ॥ २३ ॥
 मृत्युञ्जयं समुद्दिश्य दद्यादायुर्विवर्द्धये ।
 पुमान् कृष्णतिलैः काय्यो रौप्यदन्तः सुतर्णदृक् ॥ २४ ॥
 खड्गोद्यतकरो दीर्घो जवाकुसुममण्डलः ।
 रक्ताम्बरधरः स्रग्वी शङ्खमालायिभूषितः ॥ २५ ॥
 उपानद्युगयुक्ताङ्घ्रिः कृष्णकम्बलपार्श्वकः ।
 गृहीतमांसपिण्डस्य वामे ये कामपूरुषः ॥ २६ ॥
 सम्पूज्य तच्च गन्धार्घ्यैः^(१) ब्राह्मणायोपप्रादयेत् ।
 मरणव्याधिहीनः स्याद्ब्राह्मणसिद्धिर्भवेत् ॥ २७ ॥
 गोशृङ्गो तु द्विजे दत्त्वा भुञ्जिभुञ्जिभवाप्नुयात् ।

देवन्ताधिष्ठितशास्त्रं हैमं दत्त्वा न मृत्युभाक् ॥ २८ ॥
 घण्टादिपूर्णमप्येकं दत्त्वा स्याद्भुक्तिमुक्तिभाक् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति यः प्रयच्छति काञ्चन ॥ २९ ॥
 सुवर्णे दीयमाने तु रजतं दक्षिणेष्यते ।
 अन्येषामपि दानानां सुवर्णं^(१) दक्षिणा स्मृता ॥ ३० ॥
 सुवर्णं रजतं ताम्रं तण्डुलं धान्यमेव च ।
 नित्यश्राद्धं देवपूजा सर्वमेतददक्षिणं ॥ ३१ ॥
 रजतं दक्षिणा पित्रे धर्मकामार्थसाधनं ।
 सुवर्णं रजतं ताम्रं मणिमुक्तावसूनि च ॥ ३२ ॥
 सर्वमेतन्महाप्राज्ञो ददाति वसुधान्ददत् ।
 पितृभ्यः पितृलोकस्थान् देवस्थाने च देवताः ॥ ३३ ॥
 सन्तर्पयति शान्तात्मा यो ददाति वसुन्धराम् ।
 खर्वटं खेटकं वापि ग्रामं वा गश्यशालिनं ॥ ३४ ॥
 निवर्त्तनशतं वापि तर्द्धं वा गृह्यादिकां ।
 अपि गोचर्ममात्राभ्यां दत्त्वोर्वी सर्वभाग् भवेत् ॥ ३५ ॥
 तैलविन्दुर्यथा चाप्सु प्रमर्षेद् भूगतं तथा ।
 मर्षेणामेवदानानामेकजम्भानुगं फलं ॥ ३६ ॥
 पाटकक्षितिगौरीणां सप्तजम्भानुगं फलं ।
 विमलकुलमुदुल्य कन्यादो ब्रह्मभोग्यभाक् ॥ ३७ ॥
 गजमदक्षिणं दत्त्वा निर्मलः स्वर्गभाग् भवेत् ।
 चागं दत्त्वायुरारोग्यसौभाग्यस्वर्गमाप्नुयात् ॥ ३८ ॥

दामीं दत्त्वा द्विजेन्द्राय अप्सरोलीकमाप्नुयात् ।
 दत्त्वा तान्त्रमयीं स्थालीं पलानां पञ्चभिः शतैः ॥ ३८ ॥
 अर्धं स्रग्द्वैरर्धं भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्^(१) ।
 शकटं ह्यपसंयुक्तं दत्त्वा यानेन नाकभाक् ॥ ४० ॥
 वस्त्रदानात्तुभेदायुरारोग्यं स्वर्गमक्षयं ।
 धान्यगोधूमकलमयवादीन् स्वर्गभाग् ददत् ॥ ४१ ॥
 आसनं तैजसं पात्रं लवणं गन्धचन्दनं ।
 धूपं दीपञ्च ताम्बूलं लोहं रूप्यञ्च रत्नकं^(२) ॥ ४२ ॥
 दिव्यानि नानाद्रव्याणि दत्त्वा स्याद् भुक्तिमुक्तिभाक् ।
 तिलांश्च तिलपात्रञ्च दत्त्वा स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥
 अन्नदानात् परं नास्ति न भूत न भविष्यति ।
 हस्त्यश्वरथदानानि दासीदासगृहाणि च ॥ ४४ ॥
 अन्नदानस्य सर्वाणि कलां नार्हन्ति षोडशीं ।
 कृत्वापि सुमहत्पापं यः पथादन्नदी भवेत् ॥ ४५ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो लोकानाप्नोति चाक्षयान् ।
 पानीयञ्च प्रपान्दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥
 अग्निं काष्ठञ्च मार्गादौ दत्त्वा दीप्यादिमाप्नुयात्^(३) ।
 देवगन्धर्वनारीभिर्विमाने सेव्यते दिवि ॥ ४७ ॥
 घृतं तैलञ्च सवणं दत्त्वा सर्वमवाप्नुयात् ।

१ तनीर्धनस्रग्द्वैरर्धं युक्त्वा भुक्तिमवाप्नुयात्
रति इ० ।

२ धूपदीपञ्च नैवेद्यं ताम्बूलं लोह-
रत्नकमिति इ० ।

३ दीप्याग्निमापनुयादिति इ० ।

छत्रोपानहकाष्ठादि दत्त्वा स्वर्गे सुखी वसेत्^(१) ॥ ४८ ॥
 प्रतिपत्तिघिसुख्येषु विष्कुम्भादिकयोगके ।
 चैत्रादौ वक्षरादौ च अश्विन्यादौ हरिं हरं ॥ ४९ ॥
 ब्रह्माणं लीकपालादीन् प्रार्थ्य दानं महाफलं ।
 वृक्षारामान् भोजनादीन् मार्गसंवाहनादिकान् ॥ ५० ॥
 पादाभ्यङ्गादिकं दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 त्रीणि तुल्यफलानीह गावः पृथ्वी सरस्वती ॥ ५१ ॥
 ब्राह्मीं सरस्वतीन्दत्त्वा निर्मलो ब्रह्मलोकभाक् ।
 सप्तद्वीपमहीदः स ब्रह्मज्ञानं ददाति यः ॥ ५२ ॥
 अभयं सर्वभूतेभ्यो यो दद्यात् सर्वभाङ् नरः ।
 पुराणं भारतं वापि रामायणमथापि वा ॥ ५३ ॥
 लिखित्वा पुस्तकं दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 वेदशास्त्रं नृत्यगीतं योऽध्यापयति नाकभाक् ॥ ५४ ॥
 वित्तं दद्यादुपाध्याये छात्राणां भोजनादिकं ।
 किमदत्तं भवेत्तेन धर्मकामादिदर्शिना ॥ ५५ ॥
 वाजपेयसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत् फलं ।
 तत्फलं सर्वमाप्नोति विद्यादानान्न संशयः ॥ ५६ ॥
 शिवालये विष्णुगृहे सूर्यस्य भवने तथा ।
 सर्वदानप्रदः स स्यात् पुस्तकं वाचयेत्तु यः ॥ ५७ ॥
 चैलोक्ये चतुरी वर्णाश्वत्वारथायमाः पृथक् ।
 ब्रह्माद्या देवताः सर्वा विद्यादाने प्रतिष्ठिताः ॥ ५८ ॥

विद्या कामदुघा धेनुर्विद्या चतुरनुत्तमं ।
 उपवेदप्रदानेन गन्धर्वैः सह भोदते ॥ ५८ ॥
 वेदाङ्गानाञ्च दानेन स्वर्गलोकमवाप्नुयात् ।
 धर्मशास्त्रप्रदानेन धर्मेण सह भोदते ॥ ६० ॥
 सिद्धान्तानां प्रदानेन मीक्षमाप्नोत्यसंशयं ।
 विद्यादानमवाप्नोति प्रदानात् पुस्तकस्य तु ॥ ६१ ॥
 ग्राम्नाणि च पुराणानि दत्त्वा सर्वमवाप्नुयात् ।
 शिष्यांश्च शिष्येद्यस्तु पुण्डरीकफलं लभेत् ॥ ६२ ॥
 येन जीवति तदृत्वा फलस्यान्तो न विद्यते ।
 लोके श्रेष्ठतमं सर्वमात्मनद्यापि यत् प्रियं ॥ ६३ ॥
 सर्वं पितॄणां दातव्यं तेषामेवाक्षयार्थिना ।
 विष्णुं रुद्रं पद्मयोनिं देवीविघ्नेश्वरादिकान् ॥ ६४ ॥
 पूजयित्वा प्रदद्याद्यः पूजाद्रथं स सर्वभाक् ।
 देवालयं च प्रतिमां कारयन् सर्वमाप्नुयात् ॥ ६५ ॥
 सभ्राजं चोपलेपं कुर्यान् स्यान्निर्मलः पुमान् ।
 नानामण्डलकार्येण मण्डलाधिपतिर्भवेत्(१) ॥ ६६ ॥
 गन्धं पुष्पं घूपदीपं नैवेद्यञ्च प्रदक्षिणं ।
 घण्टाध्वजवितानञ्च प्रेषणं वाद्यगीतकं ॥ ६७ ॥
 वस्त्रादिदत्त्वादेवाय भुक्तिमुक्ति भवाप्नुयात् ।
 कस्तूरिकां शिङ्गकञ्च शीखण्डमगुरुन्तथा ॥ ६८ ॥
 कर्पूरञ्च तथासुस्तं गुग्गुलुं विजयं ददेत् ।

घृतप्रस्थेन संस्थाप्य सद्भ्रान्त्यादौ स सर्वभाक् ॥ ६८ ॥
 स्नानं पलशत त्रैयमभ्यङ्गं पञ्चविंशतिः ।
 पलानान्तु महस्त्रेण महास्नानं प्रकीर्त्तितं ॥ ७० ॥
 दशापराधास्तोत्रेण चोदरेण स्नापनाच्छतं ।
 सहस्र पयसा दध्ना घृतेनायुतमिष्यते ॥ ७१ ॥
 दामोदाममलङ्कार गोभूम्यश्वगजादिकं ।
 देवाय दत्त्वा सौभाग्यं धनायुषान् व्रजेद्विवं ॥ ७२ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे नानादानानि नामैकादशाधि-
 कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

मेरुदानानि ।

अग्निरुवाच । काम्यदानानि वक्ष्यामि सर्वकाम प्रदानि ते ।
 नित्यपूजां मासि मासि कृत्वाथो काम्यपूजनं ॥ १ ॥
 व्रतार्चनं गुरोः पूजा वत्सरान्ते मर्हार्चनं ।
 अथ वै मार्गशीर्षे तु कमलं पिष्टसन्धयं ॥ २ ॥
 शिवाय पूज्य यो दद्यात् सूर्यलोके चिरं समेत्(१) ।

१ अक्षरंभेः चिरं वदेदिति ग०, घ०, ङ०, ट० च । शिवलोके चिरं वदेदिति ष० ।

गजं पौषे पिष्टमय त्रिसप्तकुलमुद्धरेत् ॥ ३ ॥
 माघे चाश्वरथं पैष्टं दत्त्वा न नरकं व्रजेत् ।
 फाल्गुने तु वृषं पैष्टं स्वर्गभुक् स्यान्नहीपतिः ॥ ४ ॥
 चैत्रे चेन्नमयीं गावन्दासदासीसमन्वितां ।
 दत्त्वा स्वर्गं चिरं स्थित्वा तदन्ते स्यान्नहीपतिः ॥ ५ ॥
 'सप्तव्रीहीं' य वैशाखे दत्त्वा शिवमयो भवेत् ।
 वलिमण्डलकञ्चै, सत्त्वापाठे शिवो भवेत् ॥ ६ ॥
 विमानं यावणे पौष्यं दत्त्वा स्वर्गी ततो नृपः ।
 शतद्वयं फलानाम्नु दत्त्वोद्धृत्य कुलं नृपः ॥ ७ ॥
 गुग्गुलादि दहेद्भाद्रे स्वर्गी स स्यात्ततो नृपः ।
 चौरसर्पिर्भूतं पात्रमाश्रित्ने स्वर्गदम्भवेत् ॥ ८ ॥
 कार्तिके गुडखण्डान्वयं दत्त्वा स्वर्गी ततो नृपः ।
 मेरुदानं द्वादशकं वक्ष्येऽहं मुक्तिमुक्तिद ॥ ९ ॥
 मेरुव्रते तु कार्तिक्यां रत्नमेरुन्देदु द्विजे ।
 सर्वपात्रैश्च मेरुणां प्रमाणं क्रमशः शृणु ॥ १० ॥
 यत्रपद्ममहानीलनीलम्फटिकसञ्चितः ।
 पुष्य मरकत मुक्ता प्रस्थमात्रेण चोत्तमः ॥ ११ ॥
 मध्येऽहं स्यात्तदर्होऽधी विस्तृताठर विवर्जवेत् ।
 कर्णिकार्यां न्यसेन्नेरुं ब्रह्मविष्णुशदेवतं ॥ १२ ॥
 माल्यावान् पूषत. पूष्यस्तत्पूर्वं भद्रसञ्चितः ।
 अश्वरथस्ततः प्रोक्तो निपद्यो मेरुदक्षिणे ॥ १३ ॥
 हिमकूटोऽथ हिमवान् त्रयं सोम्ये तथा त्रयं ।
 नीलः श्वेतश्च शृङ्गी च पश्चिमे गन्धमादनः ॥ १४ ॥

वैकङ्कः केतुमासः स्यान्मेरुर्द्वादशसंयुतः ।
 सोपवासोऽर्चयेद्विष्णुं शिवं वा स्नानपूर्वकं ॥ १५ ॥
 देवाग्ने चार्थं मेरुश्च मन्त्रैर्विंप्राय धी हृदेत् ।
 विप्रायामुकगोत्राय मेरुन्द्रव्यमथम्परं ॥ १६ ॥
 भुक्त्यै मुक्त्यै निर्भलत्वे विष्णुदैवं ददामि ते ।
 इन्द्रलोके ब्रह्मलोके शिवलोके हरेः पुरे ॥ १७ ॥
 कुलमुद्धृत्य क्रोडित विमाने देवपूजितः ।
 अन्येष्वपि च कालेषु सङ्क्रान्त्यादौ प्रहापयेत् ॥ १८ ॥
 पद्मान्तरु सहस्रेण हेममेरुस्यकल्पयेत् ।
 शृङ्गवयसमायुक्तं ब्रह्मविष्णुहरान्वितं ॥ १९ ॥
 एकैकं पर्वतन्तस्य शतैकैकेन धारयेत् ।
 मेरुणा सह शैलास्तु स्यातास्तत्र त्रयोदश ॥ २० ॥
 अग्ने ब्रह्मणादौ च विष्णुये हरिमथ्यं च ।
 स्वर्णमेरुं द्विजायार्थं विष्णुलोके चिरं वसेत् ॥ २१ ॥
 परमाणुवो यावन्त इह राजा भवेच्चिरं ।
 रौप्यमेरुं द्वादशाद्रियुतं सङ्कल्पतो ददेत्^(१) ॥ २२ ॥
 प्रागुक्तं च फलं तस्य विष्णुं विप्रभ्रपूज्य च ।
 भूमिमेरुश्च विषयं मण्डलं ग्राममेव च^(२) ॥ २३ ॥
 परिकल्पयाष्टमांशेन शेषांशाः^(३) पूर्ववत् फलं ।
 द्वादशाद्रिसमायुक्तं हस्तिमेरुस्वरूपिणं ॥ २४ ॥

१ सङ्कल्पया तद्देदिनि ग०, घ०, ङ०, ट० च ।

अ० च ।

२ शेषांशा इति ष० ।

३ मण्डलं ग्राममेव वेति ग०, ष०,

ददेत्त्रिपुरपैर्युक्तं दत्त्वा नन्तं फलं लभेत् ।
 त्रिपञ्चाशैरश्वमेरुं हयहादशसयुतं ॥ २५ ॥
 विष्णुादीन् पूज्य तं दत्त्वा भुक्तभोगो वृषो भवेत् ।
 अश्वसहस्र्याप्रमाणेन गोमेरुं पूर्ववद्देत् ॥ २६ ॥
 पट्टवस्त्रैर्भारमात्रैर्वस्त्रमेरुश्च मध्यतः ।
 शैलैर्दादशवस्त्रैश्च दत्त्वा तश्चाक्षयं फलं ॥ २७ ॥
 दृढतपस्त्रसहस्रैश्च पलांनामाज्यपर्वत ।
 शतैः पञ्चभिरेकैकः पर्वतेऽस्मिन् हरिं यजेत् ॥ २८ ॥
 विष्णुये ब्राह्मणायार्घ्यं सर्वं प्राप्य हरिं व्रजेत् ।
 एवं च खण्डमेरुश्च कृत्वा दत्त्वाप्नुयात् फलं ॥ २९ ॥
 धान्यमेरुः पञ्चखारोऽपर एकैकखारकाः ।
 स्वर्णविशुद्धकाः सर्वे ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ ३० ॥
 सर्वेषु पूज्य विष्णुं वा विशेषादक्षयं फलं ।
 एवं दशांशमानेन तिलमेरुं प्रकल्पयेत् ॥ ३१ ॥
 शृङ्गाणि पूर्ववत्तस्य तथैवान्यनगेषु च ।
 तिलमेरुं प्रदायाथ बभ्रुभिर्विष्णुलोकभाक्^(१) ॥ ३२ ॥
 नमो विष्णुस्वरूपाय धराधराय वै नमः ।
 ब्रह्मविष्णुीगशृङ्गाय धरानाभिस्थिताय च ॥ ३३ ॥
 नगहादशनाथाय सर्वपापापहारिणे ।
 विष्णुभक्ताय शान्ताय चाणं मे कुरु सर्वथा ॥ ३४ ॥
 निष्पापः पितृभिः सार्धं विष्णुं गच्छामि श्रीं नमः ।

त्वं हरिस्तु हरेरग्रे अहं विष्णुय विष्णवे ॥ ३५ ॥
निवेदयामि भक्त्या तु भुक्तिमुक्त्यर्थहेतवे ।

इत्याग्नेये महापुराणे मेरुदानानि नाम द्वादशाधिक-
द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:ॐ:—

पृथ्वीदानानि ।

अग्निरुवाच । पृथ्वीदानं प्रवक्ष्यामि पृथिवी त्रिविधा मता ।

गतकोटिर्योजनानां सप्तद्वीपा सप्तागरा ॥ १ ॥

जम्बुद्वीपावधिः सा च उत्तमा मेदिनीरिता ।

उत्तमां पञ्चभिर्भारैः काञ्चनैव प्रकल्पयेत् ॥ २ ॥

तदर्धान्तरजं कूर्मं तथा पद्मं समादिशेत् ।

उत्तमा कथिता पृथ्वी द्व्यंशेनैव तु मध्यमा ॥ ३ ॥

कन्यसा च त्रिभागेन^(१) त्रिहान्या कूर्मपद्मजे ।

फलानान्तु सहस्रेण कल्पयेत् कल्पपादपं ॥ ४ ॥

मूलदण्डं सपञ्च फलपुष्पसमन्वितं ।

पञ्चस्कन्धन्तु सङ्ख्या पञ्चानान्दाययेत् सुधीः ॥ ५ ॥

एतद्दाता ब्रह्मलोके पितृभिर्मोदते चिरं ।

विष्णुषे कामधेनुन्तु पलानां पञ्चभिः शतैः ॥ ६ ॥

ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या देवा धेनौ ध्यवस्थिताः ।

धेनुदानं सर्वदानं सर्वदं ब्रह्मलोकदं ॥ ७ ॥

विष्णुषे कपिलां दत्त्वा तारयेत् सकलं कुलं ।

अलङ्कृत्य म्लियं दद्यादश्वमेधफलं लभेत्^(१) ॥ ८ ॥

भूमिं दत्त्वा सर्वभाक् स्यात् सर्वगम्यप्ररोहिणीम् ।

ग्रामं वाथ पुरं वापि^(२) खेटकञ्च ददत् सुखी ॥ ९ ॥

कार्तिक्यादौ^(३) वृषोत्सर्गं कुर्वन्सारयते कुलं^(४) ।

इत्याग्नेये महापुराणे षट्शुदानानि नाम त्रयोदशाधि-
कद्विगततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशाधिकद्विगततमोऽध्यायः ।

मन्त्रमाहात्म्यकथनं ।

अग्निवषाच । नाडीचक्र^१प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञानाज् ज्ञायते हरिः ।

नाभेरधस्ताद्यत् कन्दमङ्कुरास्तत्र निर्गताः ॥ १ ॥

१ नरवेषफलं लभेदिति म., ८.,

अ. ८.

२ पुरो वापीति अ० ।

३ कार्तिकादाविति अ., ट. ८.

४ कुलं च अन्तरेत् कुलमिति म., ८.,

अ., ट. ८.

कृकरो भक्षणे चैव देवदत्तो विजृम्भति ॥ १३ ॥
 धनञ्जयः स्थितो घोषे मृतस्यापि न मुञ्चति ।
 जीयः प्रयाति दग्धा नाडीचक्रं हि तेन तत् ॥ १४ ॥
 सद्भ्रान्तिर्विपुयश्चैव अहोरात्रायनानि च ।
 अधिमास ऋणश्चैव जनरात्र धनन्तथा^(१) ॥ १५ ॥
 जनरात्रं भवेद्विक्ला अधिमासो विजृम्भिका ।
 ऋणश्चात्र भवेत् कासो निश्वासी धनमुच्यते^(२) ॥ १६ ॥
 उत्तर दक्षिणं त्रैयं वामं दक्षिणसञ्चितं ।
 मध्ये तु विपुवं प्रोक्तं पुटद्वयविनिःसृतं ॥ १७ ॥
 सद्भ्रान्तिः पुनरस्यैव स्रस्थानात् स्थानयोगतः ।
 सुसुम्णा मध्यमे हृद्गे इडा वामे प्रतिष्ठिता ॥ १८ ॥
 पिङ्गला दक्षिणे विप्र ऊर्ध्वं प्राणो ह्यहः स्मृतं ।
 अपानो रात्रिरेवं स्यादेको वायुर्दशात्मक ॥ १९ ॥
 आयामो देहमध्यस्थः सोमप्रहणमिष्यते ।
 देहातितत्वमायामं आदित्यप्रहणं विदुः ॥ २० ॥
 उदरं पूरयेत्तावदायुना यावदीप्सितं ।
 प्राणायामो भवेदेव पूरको देहपूरकः ॥ २१ ॥
 पिधाय सर्व्वहारान्नि निश्वासीच्छ्वासवर्जितः ।
 सम्पूर्णकुम्भवत्तिष्ठेत् प्राणायामः स कुम्भकः ॥ २२ ॥
 मुञ्चेदायुं ततश्चूर्द्धं श्वासेनेकेन मन्त्रवित् ।
 उच्छ्वासयोगसुक्तं वायुमूर्द्धं विरेचयेत् ॥ २३ ॥

उच्यते मयं यथात् सद्देहायस्थितः शिवः ।
 तस्मात्-सखविदासैव स एव जप उच्यते ॥ २४ ॥
 अयुते हे सदस्रैकं षट्शतानि तथैव च ।
 अहोरात्रेण योगीन्द्रो जपसहस्रां करोति सः ॥ २५ ॥
 अजपा नाम गायत्री ब्रह्मविष्णुमहेश्वरी ।
 अजपां जपते यस्तां पुनर्जन्म न विद्यते ॥ २६ ॥
 चन्द्राग्निरविसंयुक्ता आद्या कुण्डलिनी मता ।
 हृत्प्रदेशे तु सा ज्ञेया अद्भुताकारसंस्थिता ॥ २७ ॥
 सृष्टिन्यासो भवेत्तत्र स वै सर्गावलम्बनात् ।
 स्रवन् चिन्तयेत्तस्मिन्नमृतं सात्त्विकोत्तमः ॥ २८ ॥
 देहस्थः सकलो ज्ञेयो निष्कलो देहवर्जितः(१) ।
 हंसहंसेति यो ब्रूयाद्दसो देवः सदाशिवः ॥ २९ ॥
 तिलेषु च यथा तैलं पुष्पे गन्धः समाश्रितः ।
 पुरुषस्य तथा देहे स वाङ्माभ्यन्तरं स्थितः ॥ ३० ॥
 ब्रह्मणी हृदये स्थानं कण्ठे विष्णुः समाश्रितः ।
 तालुमध्ये(२) स्थितो रुद्रो ललाटे तु महेश्वरः ॥ ३१ ॥
 प्राणायन्तु शिवं विद्यात्तस्थान्ते तु परापरं ।
 पञ्चधा सकलः प्रोक्तो विपरीतस्तु निष्कलः ॥ ३२ ॥
 प्रासादं नादमुत्थाप्य शततन्तु जपेद्यदि ।
 पञ्चमासात्किञ्चिमाप्नोति योगयुक्तो न संशयः ॥ ३३ ॥
 गमागमस्य ज्ञानेन सर्वपापक्षयो भवेत् ।

अग्निमादिगुणैर्भव्यं पृष्ठभिर्ग्रासैरवाप्नुयात् ॥ ३४ ॥
 स्थूलः सूक्ष्मः परथेति प्रासादः कथितो मया ।
 ऋत्नो दीर्घः प्लुतथेति प्रासादं लक्षयेत्त्रिधा ॥ ३५ ॥
 ऋत्नो दहति पापानि दीर्घो मोक्षप्रदो भवेत् ।
 आघ्रायने प्लुतथेति मूर्द्धि विन्दुविभूषितः ॥ ३६ ॥
 आदावन्ते च ऋत्नस्य फट्कारो मारणे हितः ।
 आदावन्ते च हृदयमाकृष्टौ सम्प्रकीर्तितम् ॥ ३७ ॥
 देवस्य दक्षिणां मूर्त्तिं पञ्चलक्षं स्थितो जपेत् ।
 जपान्ते घृतहीमस्तु दशसाहस्रिकी भवेत् ॥ ३८ ॥
 एवमाघ्रायितो मन्त्रो वश्योच्चाटादि कारयेत् ।
 ऊर्ध्वं शून्यमधः शून्य मध्ये शून्यं निरामयं ॥ ३९ ॥
 त्रिशून्यं यो विजानाति मुच्यतेऽसौ ध्रुवं द्विजः ।
 प्रासादं यो न जानाति पञ्चमन्त्रमहातनुं ॥ ४० ॥
 अष्टत्रिंशत्कलायुक्तं न स आचार्य उच्यते ।
 तद्योद्धारश्च गायत्रीं रुद्रादीन् वेत्त्यऽसौ गुरुः ॥ ४१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे मन्त्रमहात्म्यं नाम चतुर्दशधि-
 कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

उच्यते स्यं यस्मात् स्वदेहावस्थितः शिवः ।
 तस्मात् तत्त्वविदाश्चैव स एव जप उच्यते ॥ २४ ॥
 अयुते द्वे सहस्रैकं पट्गतानि तथैव च ।
 अक्षोराक्षेण योगीन्द्रो जपसहस्र्यां करोति सः ॥ २५ ॥
 अजपा नाम गायत्रो ब्रह्मविष्णुमहेश्वरी ।
 अजपां जपते यस्तां पुनर्जन्म न विद्यते ॥ २६ ॥
 चन्द्राग्निरविसंयुक्ता आद्या कुण्डलिनी मता ।
 हृत्पदेशे तु सा ज्ञेया अक्षुराकारसंस्थिता ॥ २७ ॥
 सृष्टिन्यासी भवेत्तत्र म वै सर्गावलम्बनात् ।
 स्रवन्त चिन्तयेत्तस्मिन्नमृतं सात्त्विकोत्तमः ॥ २८ ॥
 देहस्थः सकलो ज्ञेयो निष्कलो देहवर्जितः (१) ।
 हंसहंसेति यो ब्रूयात्सो देवः सदाशिवः ॥ २९ ॥
 तिलेषु च यथा तैलं पुष्पे गन्धः समाश्रितः ।
 पुरुषस्य तथा देहे स वाह्याभ्यन्तरं स्थितः ॥ ३० ॥
 ब्रह्मणो हृदये स्थानं कण्ठे विष्णुः समाश्रितः ।
 तालुमध्ये (१) स्थितो रुद्रो ललाटे तु महेश्वरः ॥ ३१ ॥
 प्राणायन्तु शिवं विद्यात्तस्यान्ते तु परापरं ।
 पञ्चधा सकलः प्रोक्तो विपरीतस्तु निष्कलः ॥ ३२ ॥
 प्रामादं नादमुत्थाप्य शततन्तु जपेद्यदि ।
 पञ्चमासात्किञ्चिमाप्नोति योगयुक्तो न संशयः ॥ ३३ ॥
 गमागमस्य ज्ञानेन सर्वपापघ्नो भवेत् ।

अग्निमादिगुणैर्गर्व्यं षड्भिर्भ्रासैरवाप्नुयात् ॥ ३४ ॥
 स्थूलः सूक्ष्मः परयेति प्रासादः कथितो मया ।
 ब्रह्मो दीर्घः पुतयेति प्रासादं लक्षयेत्त्रिधा ॥ ३५ ॥
 ब्रह्मो दहति पापानि दीर्घो मौक्तप्रदो भवेत् ।
 आप्यायने पुतयेति मूर्द्धि विन्दुविभूषितः ॥ ३६ ॥
 आदावन्ते च ब्रह्मस्य फट्कारो मारणे हितः ।
 आदावन्ते च हृदयमाकृष्टो सम्प्रकीर्तितम् ॥ ३७ ॥
 देवस्य दक्षिणां मूर्त्तिं पञ्चलक्षं म्यितो जपेत् ।
 जपान्ते हृतहोमस्तु दशसाहस्रिकी भवेत् ॥ ३८ ॥
 एवमाप्यायितो मन्वो वशीञ्चाटादि कारयेत् ।
 ऊर्ध्वं शून्यमधः शून्य मध्ये शून्यं निरामयं ॥ ३९ ॥
 त्रिशून्यं यो विजानाति मुच्यतेऽसौ ध्रुवं द्विजः ।
 प्रासादं यो न जानाति पञ्चमन्त्रमहातनुं ॥ ४० ॥
 अष्टविंशत्कलायुक्तं न स आचार्य उच्यते ।
 तयोद्धारञ्च गायत्रीं रुद्रादीन् वेत्त्यऽसौ गुरुः ॥ ४१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे मन्त्रमहात्म्यं नाम चतुर्दशधि-
 कविंशततमोऽध्यायः ॥

पापे कृते तिलैर्होमो गायत्रीजप ईरितः ।
 जप्ता सहस्रं गायत्र्या उपवासी स पापहृत्(१) ॥ १० ॥
 गोघ्नः पिबृघ्नो मातृघ्नो ब्रह्महा गुरुतल्पगः ।
 ब्रह्मघ्नः स्वर्णहारी च सुरापो लचजघ्यतः ॥ ११ ॥
 शुभ्यते वाऽथ वा स्नात्वा शतमन्तर्जले जपेत् ।
 अपः शतेन पीत्वा तु गायत्र्याः पापहा भवेत् ॥ १२ ॥
 शतं जप्ता तु गायत्री पापीपशमनी स्मृता ।
 सहस्रं जप्ता सा देवी उपपातकनाशिनी ॥ १३ ॥
 अग्नीष्टुट्ठ कोटिजप्या देवत्वं प्राप्नुयात्प्रियम् ।
 श्रीद्वारं पूर्वमुच्चार्य भूर्भुवः सस्तयैव च ॥ १४ ॥
 गायत्री प्रणवयान्ते जपे चैवमुदाहृतं ।
 विश्वामिच ऋषिच्छन्दो गायत्रं सविता तथा ॥ १५ ॥
 देवतोपनये जप्ये विनियोगी हुते तथा ।
 अग्निर्वायू रविर्विद्युत् यमो जलपतिर्गुरुः ॥ १६ ॥
 पर्जन्य इन्द्रो गन्धर्वः पूषा च तदनन्तरं ।
 मिथोऽथ वरुणस्त्वष्टा वसधो भरतः शर्मि ॥ १७ ॥
 अङ्गिरा विश्वनासत्वी कस्तथा सर्वदेवताः ।
 रुद्रो ब्रह्मा च विष्णुश्च क्रमशोऽघोरदेवताः ॥ १८ ॥
 गायत्र्या जपकाले तु कथिताः पापनाशनाः ।
 पादाङ्गुष्ठौ च शुक्लौ च नलको जानुनो त्रिश ॥ १९ ॥
 जठे शिग्रय हृदयो कटिर्वाभिस्तयोदरं ।

अथ पञ्चदशाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

शुभ्याविधिः ।

अग्निर्वाच । ओङ्कारं यो विजानाति स योगी स हरिः पुमान् ।

ओङ्कारमभ्यजेत्तस्मान्मन्त्रमारन्तु सर्वदं ॥ १ ॥

सर्वमन्त्रप्रयोगेषु प्रणवः प्रथमः स्मृतः ।

तेन सम्परिपूर्णं यस्तत् पूर्णं कश्चिन्नेतरत् ॥ २ ॥

ओङ्कारपूर्विकास्त्रिस्तौ महाव्याघ्रतयोऽव्ययाः ।

त्रिपदा चैव सायित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखं ॥ ३ ॥

योऽधीतेऽहन्यहन्येतास्त्रीणि वर्षाण्यतस्त्रितः ।

स ब्रह्मपरमभ्येति वायुभूतः खमूर्त्तिमान् ॥ ४ ॥

एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामपरन्तपः ।

सावित्रास्तु परश्चास्ति मोनात् सत्त्वं विगिष्यते ॥ ५ ॥

सप्तावर्त्ता पापहरा दशभिः प्रापयेद्दिवं ।

विंशावर्त्ता तु सा देवी नयते हीश्वरालयं ॥ ६ ॥

अष्टोत्तरयत्नं जघात्तैषः संसारसागरात् ।

रुद्रकुम्भाण्डजप्येभ्यो गायत्री तु विगिष्यते ॥ ७ ॥

न गायत्र्याः परञ्चप्यं न व्याहृतिसमं हुतं ।

गायत्र्याः पादमप्यर्द्धमृगर्द्धमृचमेव वा ॥ ८ ॥

ब्रह्महत्या सुरापानं सुवर्णस्त्रियमेव च ।

गुरुदारोगमस्यैव जप्येनैव पुनाति सा ॥ ९ ॥

पापे कृते तिलैर्होमो गायत्रीजप ईरितः ।
 जप्ता सहस्रं गायत्र्या उपवासी स पापहा(१) ॥ १० ॥
 गोघ्नः पितृघ्नो मातृघ्नो ब्रह्महा गुरुतल्पगः ।
 ब्रह्मघ्नः स्वर्णहारी च सुरापो लघजप्यतः ॥ ११ ॥
 शुष्यते वाऽथ वा स्नात्वा शतमन्तर्जले जपेत् ।
 अपः शतेन पीत्वा तु गायत्र्याः पापहा भवेत् ॥ १२ ॥
 शतं जप्ता तु गायत्री पापीपशमनी स्मृता ।
 सहस्रं जप्ता सा देवी उपपातकनाशिनी ॥ १३ ॥
 अभीष्टदा कीटिजप्या देवत्वं राजतामियात् ।
 श्रीद्वारं पूर्वमुच्चार्य भूर्भुवः स्वस्त्यैव च ॥ १४ ॥
 गायत्री प्रणवयान्ते जपे चैवमुदाहृतं ।
 विष्णामित्र ऋषिच्छन्दो गायत्रं सविता तथा ॥ १५ ॥
 देवतोपनये जप्ये विनियोगो कृते तथा ।
 अग्निर्वायू रविर्विद्युत् यमो जलपतिर्गुरुः ॥ १६ ॥
 पर्जन्य इन्द्रो गन्धर्वः पूषा च तदनन्तरं ।
 मित्रोऽथ वरुणस्त्वष्टा वसवो भरतः शशी ॥ १७ ॥
 अङ्गिरा विश्वनासत्यौ कस्तथा सर्वदेवताः ।
 रुद्रो ब्रह्मा च विष्णुश्च क्रमशोऽक्षरदेवताः ॥ १८ ॥
 गायत्र्या जपकाले तु कथिताः पापनाशनाः ।
 पादाङ्गुष्ठौ च शुक्लौ च नलकौ ज्ञानुनी तथा ॥ १९ ॥
 जह्ने शिथ्यश्च हृषणो कटिर्वाभिस्तथोद्देहं ।

शानो च हृदयं शीघ्रा मुष्णन्ताम् च नामिके ॥ २० ॥
 चक्षुषी च भ्रुवोर्मध्यं ममाटं पूर्वमाननं ।
 दक्षिणोत्तरपार्श्वे द्वे गिर आभ्यमनुक्रमात् ॥ २१ ॥
 पीतः ग्रामश्च कापिनी मरकतोऽग्निगृध्रिभः ।
 रुक्मविद्युद्भ्रूणरक्तगोरेन्द्रनीलभाः ॥ २२ ॥
 स्फाटिकमूर्णपाण्ड्राभाः पद्मरागोऽखिलद्युतिः^(१) ।
 हेमधूसरक्तनीलरक्तलणसुवर्णभाः ॥ २३ ॥
 शुक्ललणपालाशाभा^(२) गायत्र्या वर्णकाः क्रमात् ।
 ध्यानकाले पापहरा द्युतैषा सर्वकामदा ॥ २४ ॥
 गायत्र्या तु तिसैर्होमः सर्वपापप्रणाशनः ।
 गान्तिकामो ययैः कुर्व्यादायुष्कामो हृत्नेन च ॥ २५ ॥
 सिद्धार्थकैः कर्मसिद्धौ ययना ब्रह्मवर्षसे ।
 पुत्रकामस्तथा दध्ना धान्यकामस्तु गालिभिः ॥ २६ ॥
 चीरिष्ठचसमिद्धिस्तु ग्रहपीडोपशान्तये ।
 धनकामस्तथा विल्वैः श्रीकामः कमलैस्तथा ॥ २७ ॥
 आरोग्यकामो दूर्वाभिर्गुरुत्पाते स एव हि ।
 सौभाग्येच्छुर्गुग्गुलुना विद्यार्थी पाथमेन च ॥ २८ ॥
 अयुतेनोक्तसिद्धिः स्यान्नचेण मनसेषितं ।
 कोट्या ब्रह्मवधाम् सुक्तः कुलीहारी हरिर्भवेत् ॥ २९ ॥
 ग्रहयज्ञमुखो वापि होमोऽयुतमुखोऽर्थकृत् ।

१ पद्मरागोऽमलद्युतिरिति ख०, ब०, १ शुक्लपद्मपालाशाभेति ख०, ल० च ।
 ल०, २० च ।

आवाहनञ्च गायत्र्यास्तत आद्धारमभ्यसेत् ॥ ३० ॥

सृत्वोद्धारन्तु गायत्र्या निवर्त्नीयाच्छिखान्ततः ।

पुनराचम्य हृदयं नामिं स्कन्धौ च संस्मृशेत् ॥ ३१ ॥

प्रणवस्य ऋषिर्ब्रह्मा गायत्रीच्छन्द एव च ।

देवोऽग्निः परमात्मा स्याद्योगो वै सर्वकर्मसु ॥ ३२ ॥

शुक्ला चाग्निमुखी दिव्या काव्यायनसगोत्रजा ।

त्रैलोक्यवरणा दिव्या पृथिव्याधारसंयुता ॥ ३३ ॥

अचस्रवधरा देवी पद्मासनगता शुभा ।

श्रीं तेजोऽसि महोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानान्धामनामासि ।

विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुः श्रीं अभि भूः ।

आगच्छ वरदे देवि जप्ये मे सन्निधौ भव ॥ ३४ ॥

व्याहृतीनान्तु सर्वासान्प्रिरेव प्रजापतिः ।

व्यस्तायैव समस्ताय ब्राह्ममचरमीमिति ॥ ३५ ॥

विश्वामिधो यमद्ग्निर्भरद्भ्राजोऽथ गीतमः ।

ऋषिरत्रिर्वशिष्ठश्च काश्यपश्च यथाक्रमं ॥ ३६ ॥

अग्निर्वायू रविसैव वाक्पतिर्वरुणस्तथा ।

इन्द्रो विष्णुर्व्याहृतीनां देवतानि यथाक्रम ॥ ३७ ॥

गायत्र्याष्टिगनुष्टुप् च बृहती पङ्क्तिरेव च ।

त्रिष्टुप् च जगती चेति छन्दांस्याद्भुरनुक्तमात् ॥ ३८ ॥

विनियोगे व्याहृतीनां प्राणायामे च होमके ।

आपोहिष्ठेतृषा चापान्द्रुपदादीति वा स्मृता^(१) ॥ ३९ ॥

तथा हिरण्यवर्णाभिः पावमानीभिरन्ततः ।
 विप्रुपोऽष्टौ क्षिपेदूर्ध्वमाजम्भकतपापजित् ॥ ४० ॥
 अन्तर्जले ऋतश्चेति जपेत्त्रिरघमर्षणं ।
 आपोहिष्ठेत्वृचोऽस्याय सिन्धुद्वीप ऋषिः स्मृतः ॥ ४१ ॥
 ब्रह्मस्रानाय छन्दोऽस्य गायत्री देवता जलं ।
 मार्जने विनियोगस्य हयावभृशके क्रतोः ॥ ४२ ॥
 अघमर्षणसक्तस्य ऋषिरेवाघमर्षणं ।
 अनुष्टुप् च भवेच्छन्दो भावहृत्तस्तु दैवतं ॥ ४३ ॥
 आपोऽप्योतीरस इति गायत्रास्तु शिरः स्मृतं ।
 ऋषिः प्रजापतिस्तस्य छन्दोऽहीनं यजुर्यतः ॥ ४४ ॥
 ब्रह्माग्निषायुर्स्याय देवताः परिकीर्षिताः ।
 प्राणरोधास्तु यायुः स्यादायोरग्निय जायते ॥ ४५ ॥
 अग्नेरापस्ततः शुद्धिस्तयाघमनश्चरेत् ।
 अन्तयरति भूतेषु गुहायां विष्वमूर्त्तिषु ॥ ४६ ॥
 तपोयज्ञवपट्कार आपो ज्योती रसोऽमृतं ।
 उदुत्यं जातयेदसगृषिः प्रप्लव उच्यते ॥ ४७ ॥
 गायत्रीच्छन्दं धार्यातं शृण्व्यथैव तु दैवतम् ।
 अतिरात्रे नियोगः प्यादग्नीषोमो नियोगकः ॥ ४८ ॥
 त्रिषं देवेति षट्शके ऋषिः कौत्स उदाहृतः ।
 त्रिष्टुप् छन्दो दैवतस्य शृण्व्योऽप्याः परिकीर्षितं ॥ ४९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे मन्वाविधिर्नाम षष्ठ्यगाधिकवि-

गततमोऽध्यायः ॥

अथ षोडशाधिकद्विशततमोऽध्याय ।

—:०:—

गायत्रीनिर्वाणं ।

अग्निरुवाच । एवं सन्ध्याविधिं कृत्वा गायत्रीञ्च जपेत् स्मरेत् ।
गायन्च्छिष्यान् यतस्त्रायेत् भार्यां प्राणांस्तथैव च^(१) ॥ १ ॥
ततः स्मृत्यं गायत्री सावित्रीय ततो यतः ।
प्रकाशनात्सा सवितुर्वाग्रूपत्वात् सरस्वती ॥ २ ॥
तज् ज्योतिः परमं ब्रह्म भर्गस्तेजो यतः स्मृतं ।
भा दीप्ताविति रूपं हि भ्रसृजः पाप्मेऽय तत् स्मृतं ॥ ३ ॥
ओषध्यादिकं पचति भ्राजु दीप्तौ तथा भवेत् ।
भर्गः स्याद् भ्राजत इति बहुलं छन्द ईरितं ॥ ४ ॥
वरुणं सर्वतेजोभ्यः श्रेष्ठं वै परमं पदं ।
स्वर्गापवर्गकामैर्वा वरुणीयं सदैव हि ॥ ५ ॥
हृणीतेर्वरुणार्थत्वाज्जायतन्मृदादिवर्जितं ।
नित्यशुद्धबुद्धमेकं सत्यन्तद्वीमहोम्बरं ॥ ६ ॥
अहं ब्रह्म परं ज्योतिर्दशैमाहि विमुक्तये ।
तज् ज्योतिर्भगवान् विष्णुर्जगज्जन्मादिकारणं ॥ ७ ॥
शिवं केचित् पठन्ति स्र शक्तिरूपं पठन्ति च ।
केचित् सूर्यद्वेषिदग्निं वेदगा अग्निहोत्रिणः ॥ ८ ॥

अग्न्यादिरूपी विष्णुर्हि वेदादौ ब्रह्म गीयते ।
 तत् पदं परमं विष्णोर्देवस्य सवितुः स्मृतं ॥ ८ ॥
 महदान्यं स्रयते हि स्वयं ज्योतिर्हरिः प्रभुः ।
 पर्जन्यो वायुरादित्यः शीतोष्णाद्यैश्च पाचयेत् ॥ १० ॥
 अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते ।
 आदित्याज्जायते वृष्टिर्दृष्टेरन्नन्ततः प्रजाः ॥ ११ ॥
 दधातेर्वा धीमहीति मनसा धारयेमहि ।
 नोऽस्माकं यच्च भर्ग्यं सर्वेषां प्राणिनां धियः ॥ १२ ॥
 चीदयात् प्रेरयेद् बुद्धीर्भोक्तृणां सर्वकर्मसु ।
 दृष्टादृष्टविपाकेषु विष्णुसूर्याग्निरूपवान् ॥ १३ ॥
 ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वाऽश्वभ्रमेव वा ।
 ईशावास्यमिदं सर्वं महदादिजगद्धरिः ॥ १४ ॥
 स्वर्गाद्यैः क्रीडते देवो योऽहं स पुरुषः प्रभुः ।
 आदित्यान्तर्गतं यच्च भर्गाख्यं वै सुमुक्षुभिः ॥ १५ ॥
 जन्ममृत्युविनाशाय दुःखस्य त्रिविधस्य च ।
 ध्यानेन पुरुषोऽयञ्च द्रष्टव्यः सूर्यमण्डले ॥ १६ ॥
 तत्त्वं सदसि चिद्ब्रह्म विष्णोर्यत् परमं पदं ।
 देवस्य सवितुर्भर्गो वरेण्यं हि तुरीयकं ॥ १७ ॥
 देहादिजाग्रदाब्रह्म अहं ब्रह्मेति धीमहि ।
 योऽसावादित्यपुरुषः सोऽसावहमनन्त भोः ॥ १८ ॥
 ज्ञानानि शुभकर्मादीन् प्रवर्त्तयति यः सदा ।

इत्याग्नेये महापुराणे गायत्रीनिर्वाणं नाम षोडशोऽधि-
 कदिगततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

गायत्रीनिर्वाणं ।

अग्निरुवाच । लिङ्गमूर्त्तिं शिवं स्तुत्वा गायत्र्या योगमाप्तवान् ।

निर्वाण(१) परमं ब्रह्म वसिष्ठोऽन्यथ शङ्करात्(२) ॥ १ ॥

नमः कनकलिङ्गाय(३) वेदलिङ्गाय वै नमः ।

नमः परमलिङ्गाय(४) व्योमलिङ्गाय वै नमः ॥ २ ॥

नमः सहस्रलिङ्गाय वज्रलिङ्गाय वै नमः ।

नमः पुराणलिङ्गाय श्रुतिलिङ्गाय वै नमः ॥ ३ ॥

नमः पाताललिङ्गाय ब्रह्मलिङ्गाय वै नमः ।

नमो रहस्यलिङ्गाय सप्तद्वोषोर्ध्वलिङ्गिने ॥ ४ ॥

नमः सर्वात्मलिङ्गाय सर्वलोकाङ्गलिङ्गिने ।

नमस्त्वव्यक्तलिङ्गाय बुद्धिलिङ्गाय वै नमः ॥ ५ ॥

नमोऽष्टद्वारलिङ्गाय भूतलिङ्गाय वै नमः ।

नम इन्द्रियलिङ्गाय नमस्तन्मात्रलिङ्गिने ॥ ६ ॥

नमः पुरुषलिङ्गाय भावलिङ्गाय वै नमः ।

१ निर्वाणमिति च० ।

२ कनकलिङ्गादेति च० ।

३ वसिष्ठोऽन्यथ शङ्करादिति च०, च० ४ नमः पवनलिङ्गादेति च०, न०, व०,
च० ।

५, ६, ७ ।

नमो रजोर्हलिङ्गाय सत्त्वलिङ्गाय^(१) वै नमः^(१) ॥ ७ ॥

नमस्ते भवलिङ्गाय नमस्त्रैगुण्यलिङ्गिने ।

नमोऽनागतलिङ्गाय तेजोलिङ्गाय वै नमः ॥ ८ ॥

नमो वायूर्हलिङ्गाय^(२) अतिलिङ्गाय वै नमः ।

नमस्तेऽथर्वलिङ्गाय सामलिङ्गाय^(३) वै नमः ॥ ९ ॥

नमो यज्ञाङ्गलिङ्गाय यज्ञलिङ्गाय वै नमः ।

नमस्ते तत्त्वलिङ्गाय देवानुगतलिङ्गिने^(४) ॥ १० ॥

दिश नः परमं योगमपत्यं मत्समन्तथा ।

ब्रह्म चैवाक्षयं देव शमश्चैव परं विभो^(५) ॥ ११ ॥

अक्षयन्त्वञ्च वंशस्य धर्मं च मतिमध्वयां ।

अग्निश्वाच । वसिष्ठेन स्तुतः शम्भुस्तुष्टः श्रीपर्वते पुरा ॥ १२ ॥

वसिष्ठाय परं दत्त्वा तन्नैवात्तरधीयत ।

इत्याग्नेये महापुराणे गायत्रीनिर्वाणं नाम सप्तदशाधि-

कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

१ तत्त्वलिङ्गायेति ष०, ज० च ।

२ नम रजिपलिङ्गायेत्यादिं. सत्त्वलि

ङ्गाय वै नम इत्यत्र पाठः ज० पुस्तके
नास्ति ।

३ नमो वायूर्हलिङ्गायेति ष० ।

४ नमस्ते सध्वलिङ्गाय सामलिङ्गा
येति ष०, ज० च ।

५ नमोऽनागतलिङ्गायेत्यादिः, दे-
वानुगतलिङ्गिने इत्यत्र, पाठ, ज०
पुस्तके नास्ति ।

६ परमात्मा परं विभो इति ज० ।

अथाष्टादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

राजाभिषेककथनं ।

अग्निरुवाच । पुष्करेण च रामाय राजधर्मं हि पृच्छते ।

यथादौ कथितं तद्वदशिष्ट कथयामि ते ॥ १ ॥

पुष्कर उवाच । राजधर्मं प्रवक्ष्यामि सर्वस्मात् राजधर्मतः ।

राजा भवेत्^(१) शत्रुहन्ता प्रजापालः सुदण्डवान् ॥ २ ॥

पालयिष्यति वः सर्वान् धर्मस्थान् व्रतमाचरेत् ।

संवत्सरं स दृणुयात् पुरोहितमथ द्विजं^(२) ॥ ३ ॥

मन्त्रिणद्याखिलात्मज्ञान्महिषीं धर्मसङ्घां ।

संवत्सरं नृपः काले ससम्भारोऽभिषेचनं ॥ ४ ॥

कुर्यान्मृते नृपे नात्र कालस्य नियमः श्रुतः ।

तिलैः सिंहायकैः स्नानं सांवत्सरपुरोहितौ ॥ ५ ॥

घोषयित्वा जयं राज्ञो राजा भद्रासने स्थितः ।

अभयं घोषयेद् दुर्गान्नीचयेद्राज्यपालके ॥ ६ ॥

पुरोधसाऽभिषेकात् प्राक् कार्येन्द्री गान्तिरेव च ।

उपवास्यभिषेकाहे वेदमनो जुहुयात्तनून्^(३) ॥ ७ ॥

१ राजा इति ३०, ४०, ४०, ५०,
५०, ६० च ।

१ पुरोहितमथद्विजमिति ४०, ४०,
५०, ५०, ६० च ।

१ जुहुयादिति ६० ।

वैष्णवानैन्द्रमन्त्रांस्तु सायिन्नान् वैश्वदेवतान् ।
 सौम्यान् स्वस्ययनं गर्भं प्रायुष्याभयदान्मनून् ॥ ८ ॥
 अपराजिताश्च कससं वज्रेर्दक्षिणपार्श्वगं ।
 सम्पातवन्तं हैमश्च पूजयेद्गन्धपुष्पकैः ॥ ९ ॥
 प्रदक्षिणावर्त्तं शिखस्तमजास्त्रूनदप्रभः ।
 रथौघमेघनिर्घोषो विधूमय द्युताशनः ॥ १० ॥
 अनुत्तोमः सुगन्धश्च स्वस्तिकाकारमन्त्रिभः ।
 प्रसन्नाचिर्न्महाज्वालाः स्फुल्लिङ्गरहितो हितः ॥ ११ ॥
 न ब्रजेयुश्च मध्येन मार्जारमृगपक्षिणः ।
 पर्वताग्रमृदा तावन्मूर्ध्नि शोधयेन्नृपः ॥ १२ ॥
 पत्नीकाग्रमृदा कर्णा वदनं केशवाक्षयात् ।
 इन्द्रालयमृदा^(१) शीवां हृदयन्तु नृपाजिरात् ॥ १३ ॥
 करिदन्तीष्टुतमृदा दक्षिणन्तु तथा भुजं ।
 हृत्पृष्ठोष्ठुतमृदा वामश्वेव तथा भुजं ॥ १४ ॥
 सरोमृदा तथा पृष्ठसुदरं सङ्गमान् मृदा ।
 नदीतटद्वयमृदा पार्श्वे संशोधयेत्तथा^(१) ॥ १५ ॥
 वैश्याहारमृदा राज्ञः कटिशौचं विधीयते ।
 यज्ञस्थानात्तथैवीरु गीस्थानाञ्जानुनी तथा ॥ १६ ॥
 अश्वस्थानात्तथा लक्ष्णे रथवक्रमृदाङ्घ्रिके ।
 मूर्ध्नि पश्चगव्येन भद्रामनगतं नृपं ॥ १७ ॥
 अभिपिच्छेद्मालानां चतुष्टयमधो घटैः ।

१ चन्द्राक्षपदेति ज० ।

१ शरीरदेत्यादिः संशोधयेत्तथा
पाठः ज० पुस्तकेषां च ।

पूर्वतो हेमकुम्भेन हृतपूर्णेन ब्राह्मणः ॥ १८ ॥

रुद्रकुम्भेन याम्ये च क्षीरपूर्णेन क्षत्रियः ।

दध्ना च ताम्बकुम्भेन वैश्वः पश्चिमगेन च ॥ १९ ॥

मृण्मयेन जलेनोदक् शूद्रामात्योऽभिषेचयेत् ।

ततोऽभिषेकं नृपतेर्बह्वृचप्रवरो द्विजः ॥ २० ॥

कुर्वीत मधुना विप्रखण्डीगय कुगोदकैः ।

मम्यातवन्तं कल्पयं तद्या गत्वा पुरोहितः ॥ २१ ॥

विधाय वज्रिरघान्तु सदम्येषु यथाविधि ।

राजश्रियाभिषेके च ये मन्त्राः परिकीर्षिताः ॥ २२ ॥

तैस्तु दद्यान्महाभाग ब्राह्मणानां स्त्रनैस्तथा ।

ततः पुरोहितो गण्धेहेदिमूलन्तदेव तु(१) ॥ २३ ॥

शतच्छिद्रेण पात्रेण सोवर्षेनाभिषेचयेत् ।

या सोपधीत्वोपधीभीरघेत्युक्ते ति गन्धकैः ॥ २४ ॥

पुष्यैः पुष्यवतीत्येव ब्राह्मणेति च बीजकैः(२) ।

रत्नैराशुः शिगानय ये देवाय कुगोदकैः ॥ २५ ॥

यजुर्वेद्यधर्व्ववेदी(३) गन्धहारिति संस्पृशेत् ।

शिरः कण्ठं रोचनया सर्वतीर्घोदकैर्हिजाः ॥ २६ ॥

गीतवाद्यादिनिर्घोषैशामरव्यजनादिभिः ।

सर्वोपधिभयं कुम्भं धारयेद्युर्नृपपतः ॥ २७ ॥

तं प्रज्जेहर्षणं राजा हृतं ये मङ्गलादिकं ।

अभ्यर्ष्यं विष्णुं ब्रह्माण्यमिन्द्रादींश्च पद्मेवरान्(४) ॥ २८ ॥

१ वेदिमूलन्तदेव इति च० ।

२ यजुर्वेद्यधर्व्ववेदी इति च० ।

३ रोचनवेदिनि च० ।

४ पद्मादिवागिति च०, २०, ३० च ।

व्याघ्रचर्मोत्तरां शय्यासुपविष्ठः पुरोहितः ।
 मधुपर्कादिकं दत्त्वा पट्टवत्सं प्रकारयेत् ॥ २८ ॥
 रात्रोमुकुटबन्धश्च पञ्चचन्मात्तरं ददेत् ।
 ध्रुवाद्यैरिति च विशेष्टं तृपजं तृपदंगजं ॥ २० ॥
 हीपिज सिहज व्याघ्रजातश्चर्मै तदासने ।
 अमात्यसचिवादींश्च प्रतीहारः प्रदर्शयेत् ॥ ३१ ॥
 गोजाविष्टहृदानाद्यैः सांस्तरपुरोहितो ।
 पूजयित्वा द्विजान् प्रार्थ्यं ह्यन्यभूगोत्रमुख्यकैः ॥ ३२ ॥
 वक्त्रिं प्रदक्षिणीकृत्य गुरुं नत्वाथ पृष्ठतः ।
 तृषमात्रभ्य गा वत्सां पूजयित्वाथ मन्त्रितं ॥ ३३ ॥
 अश्वमारुह्य नागश्च पूजयेत्तं समारुहेत् ।
 परिभ्रमेद्राजमार्गं बलयुक्तः प्रदक्षिणं ॥ ३४ ॥
 पुरं विशेच्च दानाद्यैः प्रार्थ्यं सर्वान् विसर्जयेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजाभिषेकी नाम अष्टादशाधि-
 कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथोनविंशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—१०—

अभिषेकमन्त्रः ।

पुष्करउवाच । राजदेवाद्यभि-

कुम्भात् कुम्भोदकैः

सुरास्त्वामभियिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
वासुदेवः सङ्घर्षणः प्रद्यम्नद्यानिरुद्धकः ॥ २ ॥
भवन्तु विजयायैते इन्द्राद्या दशदिग्गताः ।
रुद्रो धर्मो मनुर्दंष्ट्रो रुचिः अहा च सर्वदा ॥ ३ ॥
भृगुरत्रिर्वसिष्ठश्च सनकश्च सनन्दनः ।
मनत्कुमारोऽङ्गिराश्च पुनर्वस्यः पुलहः ऋतुः ॥ ४ ॥
मरीचिः कश्यपः पान्तु प्रजेगाः पृथिवीपतिः ।
प्रभासुरा वह्निषद् अग्निश्वात्ताश्च पान्तु ते* ॥ ५ ॥
ऋष्यादाधोपहृताश्च आज्यपाश्च सुकालिनः ।
अग्निभिद्याभियिञ्चन्तु लक्ष्मणाद्या धर्मवह्मभाः ॥ ६ ॥
आदित्याद्याः कश्यपस्य बहुमुत्स्य^(१) वह्मभाः ।
ह्रगाश्वस्याग्निपुत्रस्य भार्यायारिष्टनेमिनः ॥ ७ ॥
अग्निन्याद्याश्च चन्द्रस्य पुलहस्य^(२) तथा प्रियाः ।
भूता च कपिशा दंष्ट्री सुरसा सरमा दतुः ॥ ८ ॥
स्येनी भासो तथा क्रीची पृतराष्ट्री शकी तथा ।
पत्न्यस्त्वामभियिञ्चन्तु अरुण्यार्कसारधिः ॥ ९ ॥
आयतिर्त्रियतीरात्रिर्विद्रा लोकस्थितौ स्थिताः ।
उमा मेना शची पान्तु धूमोर्नानिर्ऋतिर्ऋजे ॥ १० ॥
गौरी शिवा च ऋद्धिय विला या चैव नह्वला ।
अग्निक्ती च^(३) तथा ज्योत्स्ना देवपत्न्यो वनस्पतिः ॥ ११ ॥
महाकल्पय कल्पय मन्वन्तरयुगानि च ।

१ देवपुनश्चेति ज० ।

२ पुलहस्येति ग०, घ०, ङ० च ।

३ अचिता चेति ङ० ।

संवत्सराणि वर्षाणि पान्तु त्वामयनद्वयं ॥ १२ ॥
 ऋतवय तथा मासा पक्षा रात्राहनी तथा ।
 सभ्यातिथिसुहृत्ताय कालस्यावयवाकृतिः ॥ १३ ॥
 सूर्याद्याय ग्रहाः पान्तु मनुः स्वायम्भुवादिकः ।
 स्वायम्भुवः स्वारीचिप श्रीत्तमिस्तामसो मनुः ॥ १४ ॥
 रैवतयाज्ञपः पृथो वैवस्वत इहेरितः ।
 सावर्णो ब्रह्मपुत्रश्च धर्मपुत्रश्च रुद्रजः ॥ १५ ॥
 दक्षजो रोच्यभोत्यो च मनवस्तु चतुर्दश ।
 विश्वभुक् च विपश्चिञ्च सुचित्तिय शिखी विभुः ॥ १६ ॥
 मनोजवस्तथैजस्वी बलिरद्भुतशान्तयः ।
 हृषय ऋतधामा च दिवस्पृक् कविरिन्द्रकः ॥ १७ ॥
 रेवन्तश्च कुमारश्च तथा वत्सविनायकः ।
 वीरभद्रश्च नन्दी च विश्वकर्मा पुरोजयः ॥ १८ ॥
 एते त्वामभिषिञ्चन्तु सुरमुख्याः समागताः ।
 नासत्सु देवभिषजौ भ्रवाद्या वसयोऽष्ट च ॥ १९ ॥
 दश चाङ्गिरसो वेदास्वाभिषिञ्चन्तु सिद्धये ।
 आत्मा ह्यायुर्मनो दक्षो मदः प्राणस्तथैव च ॥ २० ॥
 हविष्मांश्च गरिष्ठश्च ऋतः सत्यश्च पान्तु वः ।

भरतय तथा मृत्युः कापालिरथ किङ्किणिः ॥ २३ ॥
 भवनो भावनः पान्तु स्वजन्यः म्वजनस्तथा^(१) ।
 क्रतुयवाय मूर्धा च याजनोऽभ्युगनास्तथा ॥ २४ ॥
 प्रसवद्याव्यययैव दक्षय भृगवः सुराः ।
 मनोऽनुमन्ता प्राणय नवीपानय वीर्यवान् ॥ २५ ॥
 वीतिहोत्रो नयः साधो हंसी नारायणोऽवतु ।
 विभुयैव प्रभुयैव देवयेष्टा जगद्धिताः ॥ २६ ॥
 धाता मित्रोऽर्यमा पूषा शक्रोऽथ वरुणो भगः ।
 त्वष्टा विवस्वान् सविता विष्णुर्होदथ भास्कराः ॥ २७ ॥
 एकण्योतिथ द्विज्योतिश्चिद्यतुर्ज्योतिरेव च ।
 एकशक्रो द्विशक्रय त्रिशक्रय महाबलः ॥ २८ ॥
 इन्द्रय मेत्यादिशतु ततः प्रतिमस्तथा ।
 मितय सम्मितयैव अमितय महाबलः ॥ २९ ॥
 ऋतजित् सत्यजिषैव सुपेणः मेनजित्तथा ।
 अतिमित्रोऽनुमित्रय पुरुमित्रोऽपराजितः ॥ ३० ॥
 ऋतय ऋतवाग् धाता विधाता^(२) धारणो ध्रुवः ।
 विधारणो महातेजा वासवस्य परः सखा ॥ ३१ ॥
 इंद्रक्षयाप्यदक्षय^(३) एतादृगमितागनः ।
 कौडितय सहस्रय सरभय महातपाः ॥ ३२ ॥

१ सुप्रमत्तयेति सं०, व० च ।

२ इंद्रक्षयाप्यदक्षयेति व० ।

३ विशाक्रेति व० ।

संवत्सराणि वर्षाणि पान्तु त्वामयनद्वयं ॥ १२ ॥
 ऋतवश्च तथा मासा पक्षा रात्राहनी तथा ।
 सन्ध्यातिथिसुहृत्तार्य कालस्यावयवाकृतिः ॥ १३ ॥
 सूर्याद्याय ऋहाः पान्तु मनुः स्वायम्भुवादिकः ।
 स्वायम्भुवः स्वारोचिष औत्तमिस्तामसी मनुः ॥ १४ ॥
 रैवतयाक्षयः पंथो वैवस्वत इहेरितः ।
 सावर्णो ब्रह्मपुत्रश्च धर्मपुत्रश्च रुद्रजः ॥ १५ ॥
 दक्षजो रोचभौत्यो च मनवन्तु चतुर्दश ।
 विश्वभुक् च विपश्चिच्च सुचित्तिय शिखी विभुः ॥ १६ ॥
 मनोजवस्तथीजस्वी बलिरद्भुतशान्तयः ।
 हृषय ऋतधामा च दिवस्पृक् कविरिन्द्रकः ॥ १७ ॥
 रेवन्तश्च कुमारश्च तथा वत्सविनायकः ।
 वीरभद्रश्च नन्दी च विश्वकर्मा पुरोजवः ॥ १८ ॥
 एते त्वामभिपिञ्चन्तु सुरमुख्याः समागताः ।
 नासत्यो देवभिषजौ ध्रुवाद्या वसवीऽष्ट च ॥ १९ ॥
 दश चाङ्गिरसो वेदास्त्वाभिपिञ्चन्तु सिद्धये ।
 आत्मा ह्यायुर्मनो दक्षो मदः प्राणस्तथैव च ॥ २० ॥
 हविष्मांश्च गरिष्ठश्च ऋतः सत्यश्च पान्तु वः ।
 क्रतुर्हृचो वसुः सत्यः कालकामो धुरिर्जये ॥ २१ ॥
 पुरूरवा माद्रवाश्च विश्वेदेवाश्च रोचनः ।
 अङ्गारकाद्याः सूर्यस्त्वान्विष्ट^१तिय तथा यमः ॥ २२ ॥
 अजैकपादहिर्ब्रध्नो धूमकेतुश्च रुद्रजाः^(१) ।

भरतय तथा मृत्युः कापालिरथ किङ्किणिः ॥ २३ ॥
 भवनी भावनः पान्तु खजन्यः खजनस्तथा^(१) ।
 क्रतुश्च वाच मूर्धा च याजनोऽभ्युगनास्तथा ॥ २४ ॥
 प्रसवथाव्ययथैव दक्षश्च भृगवः सुराः ।
 मनोऽनुमन्ता प्राणश्च नवीपानश्च वीर्यवान् ॥ २५ ॥
 वीतिहोत्रो नयः साधो हंसी नारायणोऽवतु ।
 विभुश्चैव प्रभुश्चैव देवयेष्टा जगद्धिताः ॥ २६ ॥
 धाता मित्रोऽर्यमा पूषा शक्रोऽथ वरुणो भगः ।
 त्वष्टा विवस्वान् सविता विष्णुर्द्वादश भास्कराः ॥ २७ ॥
 एकण्योतिश्च द्विष्योतिश्चित्रतुर्ज्योतिरेव च ।
 एकशक्रो द्विशक्रश्च त्रिशक्रश्च महाबलः ॥ २८ ॥
 इन्द्रश्च मेल्यादिशतु ततः प्रतिमल्लत्तथा ।
 मितश्च सम्मितश्चैव अमितश्च महाबलः ॥ २९ ॥
 ऋतजित् सत्यजिच्चैव सुषेणः सेनजित्तथा ।
 अतिमित्रोऽनुमित्रश्च पुरुमित्रोऽपराजितः ॥ ३० ॥
 ऋतश्च ऋतवाग् धाता विधाता^(२) धारणी ध्रुवः ।
 विधारणो महातेजा वासवस्य परः सखा ॥ ३१ ॥
 इंद्रश्चाप्यदक्षश्च^(३) एतादृगमिताशनः ।
 क्रीडितश्च सदक्षश्च सरभश्च महातपाः ॥ ३२ ॥

१ सज्जनस्येति शं०, व० च ।

२ इंद्रश्चाप्यदक्षश्चेति व० ।

३ विधातोति व० ।

धर्ता धुर्यो धुरिर्भीम अभिमुक्तः क्षपाणह(१) ।
 धृतिर्व्वसुरनाष्टयो(२) रामः कामो जयो धिराट् ॥ ३३ ॥
 देवा एकीनपञ्चाशन्मरुतस्वामवन्तु ते ।
 चित्राङ्गदक्षिणरथः चित्रसेनय वै कलिः ॥ ३४ ॥
 उर्णायुरुग्रसेनय धृतराष्ट्रय नन्दकः ।
 हाहा ह्रहर्नारदश्च विश्वावसुय तुम्बुरुः ॥ ३५ ॥
 एते त्वामभिपिञ्चन्तु गन्धर्वा विजयाय ते ।
 पान्तु ते कुरुपा मुख्या दिव्याद्याप्सरसाङ्गणाः ॥ ३६ ॥
 अनवद्या सुकेशी च मेनकाः सह जन्यया(३) ।
 क्रतुस्यला घृताची च विश्वाची पुष्पिकस्यला ॥ ३७ ॥
 प्रम्लोचा चोर्व्वशी रश्मा पञ्चवूडा तिलीत्तमा ।
 चित्रलेखा लक्ष्मणा च पुण्डरीका च वारुणी ॥ ३८ ॥
 प्रह्लादो विरोचनोऽथ बलिर्व्वीणोऽथ तत्सुताः ।
 एते चान्तेऽभिपिञ्चन्तु दानवा राक्षसास्तथा ॥ ३९ ॥
 हेतियैव प्रहेतिय विद्युत्स्फुर्जंघुरयकाः ।
 यचः सिद्धात्मकः पातु माणिभद्रय नन्दनः ॥ ४० ॥
 पिङ्गाघो द्युतिमांशैव पुष्पयन्तो जयावहः ।
 गङ्गः पद्मय मकरः कच्छपय निधिर्जये ॥ ४१ ॥
 पिशाचा ऊर्ध्वकेशाद्या भूता भूम्यादिवाग्निनः ।
 महाकानं पुरस्कृत्य नरसिंहश्च मातरः ॥ ४२ ॥

१ अभिमुक्त क्षपाणचेति ४० ।

२ उच्यते कथ्यतेति ४० ।

३ अनाष्ट इति ३०, ४०, ५० ।

गृहः स्कन्दी विशाखस्वात्रैगमेयोऽभिषिञ्चतु ।
 हाकिन्यो यास योगिन्यः खेचरा भूचराय याः ॥ ४३ ॥
 गरुडधारुणः पान्तु सम्पातिप्रमुखाः खगाः ।
 अनन्ताद्या महानागाः शेषवासुकितक्षकाः ॥ ४४ ॥
 ऐरावतो महापद्मः कम्बलाश्वतरावुभौ ।
 गृहः कर्कोटकश्चैव धृतराष्ट्री धनध्वजः ॥ ४५ ॥
 कुमुदैरावणौ पद्मः पुष्पदन्तोऽय वामनः ।
 सुप्रतीकोऽश्वनी नागाः पान्तु त्वां सध्वतः सदा ॥ ४६ ॥
 पैतामहस्तथा हंसो वृषभः शङ्करस्य च ।
 दुर्गासिंहय पान्तु त्वां यमस्य महिषस्तथा ॥ ४७ ॥
 लक्ष्मैःश्रवाशश्वपतिस्तथा धन्वन्तरिः सदा ।
 कौस्तुभः गङ्गराजय वज्रं शूलश्च चक्रयं ॥ ४८ ॥
 नन्दकोऽस्त्राणि रचन्तु धर्मैय व्यवसायकः ।
 चित्रगुप्तय दण्डय पिङ्गलो मृत्युकालकौ ॥ ४९ ॥
 बालखिन्यादिमुनयो व्यासवाल्मीकिसुष्यकाः ।
 पृथुर्दिलीपो भरतो दुष्यन्तः शक्रजिह्वली^(१) ॥ ५० ॥
 महः ककुत्स्थयानिन युवनाश्रौ जयद्रथः ।
 मान्धाता सुषुकुन्दय पान्तु त्वाच्च पुरुरवाः ॥ ५१ ॥
 वास्तुदेवाः पञ्चविंशत्त्वानि विनयाय ते ।
 रत्नभौमः शिलाभौमः यातालो नीलमूर्त्तिकः^(१) ॥ ५२ ॥

१ शंभुजिह्वली इति ४०, ४० च ।

१ नीलमूर्त्तिक इति ४०, ४०, ४०, ४०, ४०, ४० च । नीलमूर्त्तिक इति ४० ।

पीतरक्तः क्षितिश्चैव श्वेतभीमो रसातलं ।
 भूर्लोकोऽथ भुवर्मुखा जम्बूद्वीपादथ. श्रिये ॥ ५३ ॥
 उत्तराः कुरयः पान्तु रम्या हिरण्यकस्तथा^(१) ।
 भद्राश्वः केतुमालय वर्षश्चैव वलाहकः ॥ ५४ ॥
 हरिवर्षः किम्पूरुष इन्द्रद्वीपः कशेरुमान् ।
 ताम्रवर्षी गमस्तिमान् नागद्वीपश्च सौम्यकः ॥ ५५ ॥
 गन्धर्वी वरुणो यश्च नवमः पान्तु राज्यदाः ।
 हिमवान् हेमकूटश्च निषधो नील एव च ॥ ५६ ॥
 श्वेतश्च शृङ्गवान् मेरुर्माख्यवान् गन्धमादनः ।
 महेन्द्रो मलयः सहाः शक्तिमानृक्षवान् गिरिः ॥ ५७ ॥
 विन्ध्यश्च पारिपात्रश्च गिरयः शान्तिदास्तु ते ।
 ऋग्वेदाद्याः षडङ्गानि इतिहासपुराणकं ॥ ५८ ॥
 आयुर्वेदश्च गन्धर्व्वधनुर्वेदोपवेदकाः ।
 शिखा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषाङ्गतिः ॥ ५९ ॥
 छन्दोगानि च वेदाय मीमांसा न्यायविस्तरः ।
 धर्मशास्त्रं पुराणश्च विद्या छेतायतुर्दश ॥ ६० ॥
 साङ्ख्यं योगः पाशुपतं वेदा वै पञ्चरात्रकं ।
 कृतान्तपञ्चकं श्वेतद् गायत्री च शिवा तथा ॥ ६१ ॥
 दुर्गा विद्या च गान्धारी पान्तु त्वा शान्तिदाश्च ते ।
 सवणे क्षुत्तरासर्पिर्दधिदुग्धजलाब्जयः ॥ ६२ ॥
 पत्वारः सागराः पान्तु तीर्थानि विविधानि च ।

(१) वैदिककालेति २०, ४०, ७० च । हिरण्यकस्तमेति २० ।

अथ विंशत्यधिकदिशततमोऽध्यायः ।

सहायसम्पत्तिः ।

पुष्कर उवाच । सोऽभिपिक्तः सहामात्यो जयेच्छत्रुघ्नोत्तमः ।
राज्ञा मेनापतिः कार्यो ब्राह्मणः क्षत्रियोऽथ वा ॥ १ ॥
कुलीनो नीतिशास्त्रज्ञः प्रतीहारश्च नीतिवित् ।
दूतश्च प्रियवादी स्यादक्षीणोऽतिबलान्वितः ॥ २ ॥
ताम्रलधारी ना स्त्री वा भक्तः क्लेशसहप्रियः ।
सान्निविषहृदिकः कार्य्यः पाद्गुणादिवियारदः ॥ ३ ॥
खड्गधारी रक्षकः स्यात्सारथिः स्याद्बलादिवित् ।
सूदाध्यक्षो हितो विज्ञो महानसगतो हि सः ॥ ४ ॥
सभासदस्तु धर्मज्ञा लेखकोऽचरविद्वितः ।
आद्यानकालविज्ञाः स्युर्हिता दौषारिका जनाः ॥ ५ ॥
रत्नादिज्ञो धनाध्यक्षः अनुहारे हितो नरः ।
स्यादायुर्वेदविद्वेद्यो गजाध्यक्षोऽथ हस्तिवित् ॥ ६ ॥
जितत्रयो गजारोही हयाध्यक्षो हयादिवित् ।
दुर्गाध्यक्षो हितो धीमान् स्वपतिर्वास्तुवेदवित् ॥ ७ ॥
यस्तमुक्ते पाणिमुक्ते षमुक्ते मुक्तधारिते ।
षप्ताचार्य्यो नियुक्ते च कुशलो नृपतेर्हितः ॥ ८ ॥
हृद्यस्ताःपुराध्यक्षः पश्चाद्दार्पिकाः क्षियः ।

सप्तत्यब्दास्तु पुरुपाथरेयुः सर्वकर्मसु ॥ ८ ॥
 जायत्यादायुधागारे ज्ञात्वा वृत्तिर्विधीयते ।
 उत्तमाधममध्यानि बुद्धा कर्माणि पार्थिवः ॥ १० ॥
 उत्तमाधममध्यानि पुरुपाणि नियोजयेत् ।
 जयेच्छः पृथिवीं राजा सहायानानयेदितान् ॥ ११ ॥
 धर्मिष्ठान् धर्मकार्येषु शूरान् सङ्ग्रामकर्मसु ।
 निपुणानर्थहृत्पुत्रेषु^(१) सर्वत्र च तथा शुचीन् ॥ १२ ॥
 स्त्रीषु पण्डान्निगुञ्जीत तीक्ष्णान् दारुणकर्मसु ।
 यो यत्र विदितो राज्ञा शुचित्वेन तु तन्नरं ॥ १३ ॥
 धर्मं चार्थं च कामे च नियुञ्जीताधमेऽधमान् ।
 राजा यथाहं कुर्याच्च उपधाभिः परीक्षितान् ॥ १४ ॥
 समन्त्रौ च यथान्यायात् कुर्याद्वस्तिवनेचरान् ।
 तत्पदान्वेषणे यत्तानध्यक्षांस्तत्र कारयेत् ॥ १५ ॥
 यस्मिन् कर्मणि कौशल्यं यस्य तस्मिन् नियोजयेत् ।
 पितृपैतामहान् भृत्यान् सर्वकर्मसु योजयेत् ॥ १६ ॥
 विना दायदक्षत्येषु तत्र ते हि समागताः ।
 परराजगृह्यात् प्राप्तान् जनान् संश्रयकाम्यवा^(२) ॥ १७ ॥
 दुष्टानप्यथ वाऽदुष्टान् संश्रयेत प्रयत्नतः ।
 दुष्टं ज्ञात्वा विग्रसेन्न तद्वृत्तिं वर्त्तयेद्दगे ॥ १८ ॥
 देशान्तरागतान् पार्श्वं चारैर्ज्ञात्वा हि पूजयेत् ।
 शत्रवोऽग्निर्विषं सर्पो निस्त्रिंशमपि चैकतः ॥ १९ ॥

१ रिपननर्थहृत्पुत्रिणि च० ।

२ जनामाधयकाम्यपति च० ।

भृत्या वशिष्टं विज्ञेयाः कुभृत्याश्च तथैकतः ।

चारचक्षुर्भवेद्राजा नियुञ्जीत सदाचरान् ॥ २० ॥

जनस्याविहितान् सौम्यांस्तथाभ्रातान् परस्परं ।

वणिजो मन्त्रकुशलान् सांख्यरचिकित्सकान् ॥ २१ ॥

तथा प्रव्रजिताकारान् बलाबलविवेकिनः ।

नैकस्य राजा श्रद्ध्याच्छ्रद्ध्याद् बहुवाक्यतः ॥ २२ ॥

रागापरागौ भृत्यानां जनस्य च गुणागुणान् ।

शुभानामशुभानाञ्च ज्ञानद्वय्याहशाय च ॥ २३ ॥

अनुरागकरं कर्म चरेज्जह्यादिरागजं ।

जनानुरागया लक्ष्म्या राजा स्याज्जनरञ्जनात् ॥ २४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे सहायसम्पत्तिर्नाम विंशत्यधिक-
द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

पुष्कर उवाच । भृत्यः कुर्यात्तु राजाज्ञां मिथ्यवत्सङ्घियः पतेः ।

न त्रिपेहचनं रात्रौ चतुर्कूलं प्रियं वदेत् ॥ १ ॥

रहोगतस्य वक्तव्यमप्रियं यद्वितं भवेत् ।

न नियुक्तो हरेद्विशं नोपेक्षेत्तस्य मानकं ॥ २ ॥

राजस्य न तथाकार्यं तेगभाषाविषेष्टितं ।

पत्न्यःपुरचराध्यक्षो वैरभूतेविराजतेः ॥ ३ ॥

संसर्गं न व्रजेद्भृत्यो राज्ञो गुह्यञ्च गोपयेत् ।
 प्रदग्धं कौशलं किञ्चिद्राजानन्तु विशेषयेत् ॥ ४ ॥
 राज्ञा यच्छावितं गुह्यं न तल्लोके प्रकाशयेत् ।
 भ्रात्राप्यमाने षान्यस्मिन् किङ्करोमीति वा वदेत् ॥ ५ ॥
 वस्त्रं रत्नमलहारं राज्ञा दत्तं च धारयेत्^(१) ।
 नानिर्दिष्टो^(२) द्वारि विशिन्नायोग्ये भुवि राजट्टक् ॥ ६ ॥
 जृम्भान्निष्ठौवनद्वारं कीपं पर्यन्तिकाययं ।
 भृकुटीं वातसुहारं तप्तमोषे विसर्जयेत्^(३) ॥ ७ ॥
 स्वगुणाख्यापने युक्त्वा परानेव प्रयोजयेत्^(४) ।
 शाठ्यं लोभ्यं सपेशून्यं नास्तिक्यं च्छुद्रता तथा ॥ ८ ॥
 चापस्यञ्च परित्याज्यं नित्यं राजानुजीविना ।
 युतेन विद्याशिलैश्च संयोज्यात्मानमात्मना ॥ ९ ॥
 राजसेवान्ततः कुर्याद्भूतये भूतिवर्द्धनः^(५) ।
 नमस्कार्याः सदा चास्य पुत्रवह्मभमन्त्रिणः ॥ १० ॥
 सचिवैर्नास्य विभ्वासो राजचित्तप्रियश्चरेत् ।
 त्वजेद्विरक्तं रक्ताक्षु हृत्तिमीहितं राजवित् ॥ ११ ॥
 अपृष्टयास्य न द्रूयात् कामं कुर्यात्तद्यापदि ।
 प्रसन्नो वाक्यसद्भाषी रहस्ये न च गह्वरे ॥ १२ ॥

१ राजादत्तं न धारयेदिति अ० । २ विवर्जयेदिति ग०, घ०, ङ०, ट० च ।
 ३ मीतिर्दिष्टे इति अ०, ग०, ४ नियोजयेदिति ग०, घ०, ङ० च ।
 ५ भूतिवर्द्धिमीभिति ग०, ट० च ।

कुशलादिपरिप्रयत्रं मग्नयच्छति चामनं ।
 तत्कवायवणावृष्टी अप्रियाण्यपि मन्दते ॥ १२ ॥
 अल्पं दत्तं प्रगृह्णाति स्मरेत् कथान्तरेष्वपि ।
 इति रत्नास्य कर्त्तव्यं सेवामन्यस्य वर्जयेत् ॥ १४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे अनुजीयित्तं नाम विंशत्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथैकविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

दुर्गसम्पत्तिः ।

पुष्कर उवाच । दुर्गसम्पत्तिमाख्यास्ये दुर्गदेशे वसेत्पुनः ।
 वैश्वशूद्रजनप्रायोऽह्वनाहार्यस्तथापरैः ॥ १ ॥
 किञ्चिद्वाह्मणसंयुक्तो बहुकर्म्मकरस्तथा ।
 अदेवमाहूको भक्तजलो देयः प्रशस्यते ॥ २ ॥
 परैरपौड्डीतः पुष्पफलधान्यसमन्वितः^(१) ।
 अगम्यः परचक्राणां व्यासतस्करवर्जितः ॥ ३ ॥
 प्रथामेकतमं दुर्गं तत्र कृत्वा वसेद्वली ।
 धनुर्दुर्गं महीदुर्गं नरदुर्गं तथैव च ॥ ४ ॥
 यार्चयेवाम्बुदुर्गञ्च गिरिदुर्गञ्च भार्गव ।
 सर्वोत्तमं शैलदुर्गमभेद्यं चान्मभेदनं ॥ ५ ॥

[१ पुष्पफलधान्यधनान्वित इति ग०, घ०, ङ०, ट० ५ ।

पुरस्तत्र च हृदायदेवतायतनादिकं ।
 अमुयन्वायुधोपेतं सोदकं दुर्गमुत्तमं ॥ ६ ॥
 राजरक्षां प्रवक्ष्यामि रक्ष्यो भूपो विषादितः ।
 पञ्चाङ्गस्तु शिरीषः स्यान्मूत्रपिटो विषार्दनः ॥ ७ ॥
 गतापरी छिन्नरुहा विषघ्नो तण्डुलीयकं ।
 कोषातकी च कल्हारी प्राङ्गी चित्रपटोलिका ॥ ८ ॥
 भण्डूकपर्णी वाराही धान्नगानन्दकमेव च ।
 उम्मादिनी मीमराजी विषघ्नं रत्नमेव च ॥ ९ ॥
 वास्तुसङ्घणसंयुक्ते वसन् दुर्गे सुरान्यजेत् ।
 प्रजाय पालयेद्दुष्टाश्ववेदानानि दापयेत् ॥ १० ॥
 देवद्रव्यादिहरणात् कल्पन्तु नरके वसेत् ।
 देवालयाणि कुर्वीत देवपूजारतो नृपः ॥ ११ ॥
 सुरालयाः पालनीयाः स्थापनीयाश्च देवताः ।
 मृगमयाद्धारुजं पुष्टं दारुजादिटकामयं ॥ १२ ॥
 एटकाच्छैलजं पुष्टं शैलजात् स्वर्णरत्नजं ।
 क्रीठन् सुरगृहं कुर्वन् भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १३ ॥
 चित्ररुद्र गीतवाद्यादिप्रेक्षणियादिदानरुत् ।
 तैलान्पमधुदुग्धाद्यैः चाप्य देवं दिवं वजेत् ॥ १४ ॥
 पूजयेत् पालयेद्विप्रान् द्विजम्बत्र हरेद्रूपः ।
 सुषर्षमेकां गामेकां भूमिरप्येकमङ्गलं ॥ १५ ॥
 हरद्वरकमाप्नोति यावदाहृतमम्भवं ।
 दुराचारश्च द्विषेच्च सर्वपापेष्वपि म्यितं ॥ १६ ॥
 नैवास्ति प्राप्नोतिवधात् पापं गुह्यतरं क्वचित् ।

अद्वैतं दैवतं कुर्युः कुर्युर्द्वैतमद्वैतं ॥ १७ ॥
 ब्राह्मणा हि महाभागास्तात्रमस्यैतद्वैव तु(१) ।
 ब्राह्मणी रुदती हन्ति कुलं राज्यं प्रजास्यथा ॥ १८ ॥
 साधीस्त्रीणां पालनञ्च राजा कुर्याच्च धार्मिकः ।
 स्त्रिया प्रहृष्टया भाव्यं गृहकार्यैकादशया ॥ १९ ॥
 सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चामुक्तहस्ताया ।
 यस्मै दद्यात्पिता त्वेनां शुश्रूषेत्तं पतिं सदा ॥ २० ॥
 गृते भर्त्तरि स्त्रियायात् ब्रह्मचर्यं स्थिताङ्गना ।
 परवेश्मरुचिर्नस्यान्न स्यात् कलहशालिनी ॥ २१ ॥
 मण्डनं वर्जयेन्नारो तथा प्रोषितभर्त्तका ।
 देवताराधनपरा तिष्ठेद्ब्रह्मचर्ये रता ॥ २२ ॥
 धारयेन्मङ्गलार्थाय किञ्चिदाभरणन्तथा ।
 भर्ताग्निं या विशेन्नारी सापि स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ २३ ॥
 त्रियः सम्पूजनङ्कार्यं गृहसम्भारजनादिकां ।
 द्वादशां कार्तिके विष्णुं गां सवत्सां ददेत्तथा ॥ २४ ॥
 सावित्र्या रक्षितो भर्ता सत्याचारव्रतेन च(२) ।
 सप्तम्यां मार्गशीर्षे तु सितेऽभ्यर्च्य दिवाकरं ॥ २५ ॥
 पुत्रानाप्नोति च स्त्रीह नात्र कार्या विचारणा ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मो नाम एकविंशत्यधिक-
 द्विंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । ग्रामस्याधिपतिं कुर्याद्दृशयामाधिपं नृपः ।
 शतयामाधिपञ्चान्यं तथैव विषयेश्वरं ॥ १ ॥
 तेषां भीगविभागश्च भवेत् कर्मानुरूपतः ।
 नित्यमेव तथा कार्यं तेषाञ्चारैः परीक्षणं ॥ २ ॥
 ग्रामे दीपान् समुत्पन्नान् ग्रामेशः प्रगमं नयेत् ।
 अगत्तो दृगपालस्य स तु गत्वा निवेदयेत् ॥ ३ ॥
 श्रुत्वापि दृगपालोऽपि तत्र युक्तिमुपाचरेत् ।
 विज्जाद्याप्नोति राजा वै विषयात्तु सुरचितात् ॥ ४ ॥
 धनवान्धर्ममाप्नोति धनवान् काममश्रुते !
 उच्छिद्यन्ते विना ह्यर्थैः^(१) क्रिया यीप्से सरिद्यथा ॥ ५ ॥
 विशेषो नास्ति लोकेषु पतितस्याधनस्य च ।
 पतितश्च तु शृङ्गन्ति दरिद्रो न प्रयच्छति ॥ ६ ॥
 धनहीनस्य भार्यापि नैका स्यादुपवर्तिनी^(२) ।
 राष्ट्रपीडाकरो राजा नरके वसते चिरं ॥ ७ ॥
 नित्यं राज्ञा तथा भाव्यं गर्भिणी सहधर्मिणी ।
 यथा स्वं सुखमुत्सृज्य गर्भस्य सुखमावहेत्^(३) ॥ ८ ॥

१ विना ह्यर्थमिति घ०, ङ० च ।

नैव स्याद्दृशयति नीति घ०, ङ०, च० च ।

२ नैव स्यादुपवर्तिनीति घ०,

१ उपजाचरेदिति ङ०, ट० च ।

ट० च ।

किं यज्ञैस्सपसा तस्य प्रजा यस्य न रक्षिताः ।
 सुरक्षिताः प्रजा यस्य स्वर्गश्चास्य गृहोपमः ॥ ८ ॥
 अरक्षिताः प्रजा यस्य नरकां तस्य मन्दिरं ।
 राजा पद्मभागमादत्ते सुकृताद्भुक्तादपि ॥ १० ॥
 धर्मागमो रक्षणाच्च पापमाप्नोत्विरक्षणात् ।
 सुभगा विटभीतेव राजवत्सभतस्करैः ॥ ११ ॥
 भस्वमाणाः प्रजा रक्ष्याः कायस्थैश्च विशेषतः ।
 रक्षिता तद्गवेभ्यस्तु राज्ञो भवति सा प्रजा^(१) ॥ १२ ॥
 अरक्षिता सा भवति तेषामेवैह भोजनं ।
 दुष्टसम्भर्दनं कुर्याच्छास्त्रोक्तं क्रममाददेत्^(२) ॥ १३ ॥
 कोपे प्रवेशयेद्धं नित्यञ्चाहं द्विजे ददेत्^(३) ।
 निधिं द्विजोत्तमः प्राप्य गृह्णेत्यात्सकसं तथा ॥ १४ ॥
 चतुर्थमष्टमं भागं तथा षोडशमं द्विजः ।
 वर्षक्रमेण दद्याच्च निधिं पात्रे तु धर्मतः ॥ १५ ॥
 अनृतन्तु वदन् दण्डगः^(४) सुवित्तस्यांशमष्टमं ।
 प्रणष्टस्वामिकसृक्थं राजात्तद्व्यं निधापयेत् ॥ १६ ॥
 अर्थाक् ब्रह्म्यादरेत् स्वामी परेण नृपतिर्हरेत् ।
 ममेदमिति यो ब्रूयात् सोऽर्थशुक्तो यथाविधि ॥ १७ ॥
 सम्पाद्य रूपसङ्क्रमादीन् स्वामी तद् द्रव्यमर्हति ।

१ उत्तमजा इति घ०, अ० च ।

२ सुभगा विटभीतेवेत्यादि, क्रमाददे

दित्यक्तः पाठ. अ० पुस्तके नास्ति ।

३ द्विजेऽप्येदिति अ०, उ० च ।

४ अनृत वदती प्राप्नोति इ० ।

बान्धवाद्यादिकमृक्यं^(१) तावद्राजानुपामयेत् ॥ १८ ॥
 यावत्स्यात्क समाहृत्तो यावदातीतगैश्रवः ।
 बान्धुवासु चैवं स्याद्रक्ष्यं निष्कुलासु च ॥ १९ ॥
 पतिग्रतासु च स्त्रीषु विधवाभ्यातुरासु च ।
 जीवन्तीनान्तु तासां वै संहरेयुः स्ववान्धवाः ॥ २० ॥
 ताश्छिव्याश्चौरदण्डेन धार्मिकः पृथिवीपतिः ।
 सामान्यतो हृतश्चैरैस्तैर्है दद्यात् भयं नृपः ॥ २१ ॥
 शौररक्षाधिकारिभ्यो राजापि हृतमाप्नुयात् ।
 अहते यो हृतं म्रूयान्निःमार्थो दण्डा एव सः ॥ २२ ॥
 न तद्राजा प्रदातव्यं गृहे यद् गृहगैर्हृतं ।
 स्वराष्ट्रपक्षादादद्याद्राजा विंशतिमं द्विज ॥ २३ ॥
 शल्कांगं परदेशाच्च क्षयव्ययप्रकाशकं ।
 धात्वा सद्दृश्येच्छुल्कं लाभं वणिग्घातुयात् ॥ २४ ॥
 विंशतिं लाभमादद्याद्दण्डनीयस्ततोऽन्यथा ।
 स्त्रीणां प्रव्रजितानाश्च^(२) तरशुल्कं विवर्जयेत् ॥ २५ ॥
 तरेषु दासदेपेण नष्टं दासांस्तु दापयेत् ।
 गृकधान्येषु यद्भागं गिम्बिधान्ये तथाष्टमं ॥ २६ ॥
 राजा वन्यार्थमादद्याद्दिगकालानुरूपकं ।
 पञ्चपद्भागमादद्याद् राजा पद्महिरण्ययोः ॥ २७ ॥
 गन्धोपधिरमानाश्च पुष्पमूनफलस्य च ।

१ बान्धवाद्यादिकं मृक्यमिति ४०,

१ शीवाशेष द्विकानीयामिति ४० ।

पञ्चगायत्र्यानाञ्च संशयैर्नववर्षीणां ॥ २८ ॥
 वैद्वानाञ्च भाण्डानां सर्वेष्याश्ममयस्य च ।
 षड्भागमेव चादद्यात् मधुमांसस्य सर्पिषः ॥ २९ ॥
 म्रियन्नपि न चादद्याद् वाह्येभ्यस्तथा करं ।
 यस्य राज्ञस्य विषये शोचियः सोदति क्षुधा ॥ ३० ॥
 तस्य सोदति तद्वाट्यं व्याधितुर्भिक्षतम्करैः ।
 श्वसं हृत्तन्तु विज्ञाय हत्तिं तस्य प्रकाशयेत् ॥ ३१ ॥
 रक्षेच्च सर्वतस्त्र्येनं पिता पुत्रमिषीरसं ।
 संरक्ष्यमाणो राज्ञा यः कुरुते धर्ममन्वहं ॥ ३२ ॥
 तेनायुर्वर्द्धते राज्ञो द्रविणं राष्ट्रमेव च ।
 कर्म कुर्युर्नरेन्द्रस्य मामेनैकज्ञ^(१) गिन्दिनः ॥ ३३ ॥
 भुक्तमात्रेण ये चान्ये स्वगरीरोपजीविनः ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मो नाम द्वाविंशत्यधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशत्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । वल्लेऽन्तःपुरचिन्तां च धर्माद्याः पुरुषार्थकाः ।

अन्योन्यरक्षया तेषां सेवा कार्या स्त्रिया नृपैः ॥ १ ॥

धमेमूनोऽर्थविटपस्तथा कर्मफलो महान् ।
 त्रिवर्गपादपस्तत्र रचया फलभाग् भवेत् ॥ २ ॥
 कामाधीनाः^(१) स्त्रियो राम तदर्थं ब्रह्मद्रुहः ।
 सेव्यास्ता नातिसेव्याय भुञ्जा विषयैषिणा ॥ ३ ॥
 आहारो मैथुनत्रिद्रा सेव्या नाति हि रुग् भवेत् ।
 गञ्जाधिकारे^(२) वात्तव्याः स्त्रियः सेव्याः स्वराभिकाः^(३) ॥ ४ ॥
 दुष्टान्याचरते^(४) या तु नाभिनन्दति तत्कथां ।
 ऐक्यं द्विपद्भिर्प्रजति गर्वं वदति चोदता ॥ ५ ॥
 चम्बिता मार्ष्टि वदनं दत्तत्र बहु मन्यते ।
 स्वपित्यादौ प्रसुतापि तथा पद्याद्विबुध्यते ॥ ६ ॥
 भ्रूटा धनोति गात्राणि गात्रञ्च विकण्ठि या ।
 श्लेषच्छृणोति वाय्वानि प्रियाख्यपि पराङ्मुखी ॥ ७ ॥
 न पश्यत्यदत्तन्तु जघनञ्च निगूहति ।
 दृष्टे विवर्णवदना मित्रेष्वथ पराङ्मुखी^(५) ॥ ८ ॥
 तत्कामितासु च श्लोसु मध्यम्येव च लक्ष्यते ।
 ज्ञातमण्डनकालापि न करोति च मण्डनं ॥ ९ ॥
 या सा विरक्ता तास्यक्ता मानुरागां स्त्रियश्चजेत्^(६) ।
 दृष्टेव दृष्टा भजति वीक्षिते च पराङ्मुखी ॥ १० ॥

१ कामाधारा इति च०, अ० ५ ।

२ ज्ञयाधिकारे इति म०, अ० ५ ।

३ स्वराभिका इति च० ।

४ दिष्टान्याचरते इति अ० ।

५ न पश्यत्यदत्तन्तु इति च०, अ० ५ ।

६ पराङ्मुखीत्यन. पाठः अ० पुलके मालि ।

७ स्त्रियं प्रजेदिति च०, अ० ५ ।

दृश्यमाना तथाऽन्यत्र दृष्टिं क्षिपति चक्षुर्ना ।
 तथाप्युपायर्त्तयितुं नैव गमतीत्यशेषतः ॥ ११ ॥
 विवृणोति तथाङ्गानि स्वस्या गुह्यानि भार्गव ।
 गर्हितश्च तथैवाङ्गं प्रयत्नेन निगूहति ॥ १२ ॥
 तद्दर्शने च कुरुते बालान्निङ्गनचम्पनं ।
 आभाष्यमाणा भवति मत्तवाक्या तथैव च ॥ १३ ॥
 स्पृष्टा पुनर्कितैरङ्गैः स्निदेनैव च भव्यते ।
 करोति च तथा राम सुलभद्रव्ययाचनं ॥ १४ ॥
 ततः स्वल्पमपि प्राप्य करोति परमां सुदं ।
 नामसङ्कीर्त्तनादेव सुदिता बहू मन्यते ॥ १५ ॥
 करजाङ्गाङ्घ्रितान्यस्य फलानि प्रेषयत्यपि ।
 तत्प्रेषितञ्च हृदये विन्यसत्यपि चादरात् ॥ १६ ॥
 आलिङ्गनेश्च गात्राणि स्निम्पतीवागृतेन या ।
 सुप्ते स्वपित्यथादी च तथा तस्य विबुध्यते ॥ १७ ॥
 उरू स्पृशति चात्वर्यं सुप्तञ्चैनं विबुध्यते ।
 कपित्थचूर्णयोगेन तथा दध्नः स्वजा तथा ॥ १८ ॥
 घृतं सुगन्धि भवति दुग्धैः क्षिप्तैस्तथा यवैः ।
 भोज्यस्य कल्पनैवं स्याद्दन्वमुक्तिः प्रदर्श्यते ॥ १९ ॥
 गौचमाचमनं राम तथैव च विरेचनं ।
 भावना चैव पाकश्च बोधनं धूपनन्तथा ॥ २० ॥
 वामनञ्चैव निर्दिष्टं कर्माष्टकमिदं स्मृतं ।
 कपित्थविस्वजम्बाम्बकरवीरकपल्लवैः ॥ २१ ॥
 कृत्वोदकन्तु यद्रव्यं गौचितं गौचनन्तु तत् ।

तेषामभावे गौचन्तु सृगदर्पाभसा भवेत् ॥ २२ ॥
 नखं कुष्ठं घनं मांसी स्पृङ्गैलेयजं जलं ।
 तथैव कुङ्कुमं लाघा चन्दनागुरुनीरदं^(१) ॥ २३ ॥
 सरलं देवकाष्ठञ्च^(२) कर्पूरं यान्तया सह ।
 बालः कुन्दरुकधैव गुग्गुलुः त्रीनिवामकः ॥ २४ ॥
 सह सर्जरसेनैवं धूपद्रव्यैकविंशतिः ।
 धूपद्रव्यगणादस्मादेकविंशत्यथैच्छया ॥ २५ ॥
 द्वे द्वे द्रव्ये समादाय मर्जभागैर्विंशोजयेत् ।
 नखपिष्ट्याकमलयैः संयोज्य मधुना तथा ॥ २६ ॥
 धूपयोगा भवन्तीह यथावत् स्त्रैच्छया कृताः ।
 त्वचत्राढीं फलन्तैलं कुङ्कुमं ग्रन्थि पर्वकं^(३) ॥ २७ ॥
 शैलेयन्तगरं क्रान्तां चोलहर्षूरमेव च^(४) ।
 मांसीं सुराञ्च कुष्ठञ्च स्नानद्रव्याणि निर्दिशेत् ॥ २८ ॥
 एतेभ्यस्तु समादाय द्रव्यत्रयमध्येच्छया ।
 सृगदर्पयुतं स्नानं कार्यं कन्दर्पवर्द्धनं ॥ २९ ॥
 त्वङ्मुरानलदैस्तुल्यैर्बालकार्द्विसमायुतैः ।
 स्नानमुत्पलगन्धि स्यात् मतेस्तं कुङ्कुमायते ॥ ३० ॥
 जातीपुष्पसुगन्धि स्यात् तगरार्द्धेन योजितं ।
 सद्दामकं स्याद्दकुलैस्तुल्यगन्धि जनोहरं ॥ ३१ ॥

१ चन्दनागुरुशैलशक्ति २०, ३० च । २ सह मर्जरसेनेत्यादिः शोल कर्पूरमे

३ देवकाष्ठेति ९०, १०० च ।

४ चेतक पाठः ट० पुष्पकं नास्ति ।

३ पन्थिनैवशक्ति २०, ९३, १०० च ।

मञ्जिष्ठातगरं चीलं त्वचं व्याघ्रनखं नखं ।
 गन्धपत्रञ्च विन्ध्यस्य गन्धतैलं भवेच्छुभं ॥ ३२ ॥
 तैलं निपीडितं राम तिलैः पुष्पाधिवासितैः ।
 वासनात् पुष्पसदृशं गन्धेन तु भवेद्दुर्ध्वं ॥ ३३ ॥
 एलालवङ्गककौलजातीफलनिशाकराः ।
 जातीपतिकया सार्धं स्वतन्त्रा मुखवासकाः ॥ ३४ ॥
 कर्पूरं कुङ्कुमं कान्ता सृगदर्पं हरेणुकं ।
 ककौलैलालवङ्गञ्च जातो कोशकमेव च ॥ ३५ ॥
 त्वक्पत्रं त्रुटिमुस्ती च सतां कस्तूरिकं तथा ।
 कण्टकानि लवङ्गस्य फलपत्रे च जातितः ॥ ३६ ॥
 कटुकञ्च^(१) फलं राम कार्पिकाख्यपकल्पयेत् ।
 तच्चूर्णे खदिरं सारं दद्यात्तुर्यं तु वासितं^(२) ॥ ३७ ॥
 सहकाररसेनास्मात् कर्त्तव्या गुटिकाः शुभाः^(३) ।
 मुख न्यस्ताः सुगन्धास्ता मुखरोगविनाशनाः ॥ ३८ ॥
 पूगं प्रक्षालितं सम्यक् पञ्चपल्लवधारिणा ।
 शक्त्या तु गुटिकाद्रव्यैर्वासितं मुखवासकं ॥ ३९ ॥
 कटुकं दन्तकाष्ठञ्च गोमूत्रे वासितं चरुहं ।
 कृतञ्च पूगवद्राम मुखमौगन्धिकारकं ॥ ४० ॥
 त्वक्पथ्योः समावंशौ शशिभागाद्देसंयुतौ ।
 नागवल्लीममी भाति मुखवासी मनीहरः ॥ ४१ ॥

१ कम्पु कर्षं ति ष०, इ० च ।

२ ककौलैसेत्यादिः गुटिका शुभा इत्य-

३ दद्यात्तुर्यं ककौलैश्वरिणि ट०,

ना पाठ. घ० क० पुस्तकद्वये मालि ।

एवं कुर्यात् सदा स्त्रीणां रक्षणं पृथिवीपतिः ।
 न चासां विश्वसेज्जातु पुत्रमातुर्विशेषतः ॥ ४२ ॥
 न स्वपेत् स्त्रीगृहे रात्रौ विश्वासः कृत्रिमी भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे स्त्रीरक्षादिकामशास्त्रं नाम
 त्रयोविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

राजधर्माः ।

पुंस्कार उवाच । राजपुत्रस्य रक्षा च कर्त्तव्या पृथिवीजिता ।
 धर्मार्थकामशास्त्राणि धनुर्वेदञ्च शिष्ययेत् ॥ १ ॥
 शिल्पानि शिष्ययेच्चैवमाप्तैर्मिथ्याप्रियंवदैः ।
 गरीररक्षाव्याजेन रक्षिणीऽस्य नियोजयेत् ॥ २ ॥
 न चास्य सङ्गो दातव्यः क्रुद्धलुब्धविमानितैः ।
 अशक्यन्तु गुणाधानं कर्त्तुं तं बन्धयेत् सुखैः ॥ ३ ॥
 अधिकारेषु सर्वेषु विनीतं विनियोजयेत् ।
 सृगयां पानमक्षांश्च राज्यनाशं स्वजेन्नृपः ॥ ४ ॥
 दिवास्त्रप्रं वृथाट्याञ्च वाक्पारुष्यं विवर्जयेत् ।
 निन्दाञ्च दण्डपारुष्यमर्षदूषणमुत्सृजेत् ॥ ५ ॥
 आकाराणां समुच्छेदो दुर्गादीनामसत्क्रिया ।

अर्थानां द्रूपणं प्रीक्तं विप्रकीर्णत्वमेव च ॥ ६ ॥
 अदेगकाले यद्दानमपात्रे दानमेव च ।
 अर्थेषु द्रूपणं प्रीक्तमसत्कर्मप्रवर्त्तनं ॥ ७ ॥
 काम क्रोधं मदं मानं लोभं दर्पश्च वर्जयेत् ।
 ततो भृत्यजयङ्गत्वा पौरजानपदं जयेत् ॥ ८ ॥
 जयेद्वाद्यानरीन् पथाद्वाद्याद्य त्रिविधारयः ।
 गुरवस्ते यथा पूर्वं कुल्यान्तरकृषिमाः ॥ ९ ॥
 पिष्टपैतामहं मित्रं सामन्तञ्च तथा त्रिपोः ।
 कृत्रिमञ्च महाभाग मित्रन्त्रिविधमुच्यते ॥ १० ॥
 स्वाम्यमात्यञ्जनपदा दुर्गं दण्डस्तथैव च ।
 कोपो मित्रञ्च धर्मज्ञ समाङ्गं राज्यमुच्यते ॥ ११ ॥
 मूलं स्वामी स वै इत्यस्तस्माद्राज्यं^(१) विशिषतः ।
 राज्याद्द्रोहिणं हन्यात्काले तीक्ष्णो मृदुर्भवेत् ॥ १२ ॥
 एवं लोकाद्वयं राज्ञो भृत्यैर्हासं विवर्जयेत् ।
 भृत्याः परिभवन्तीह नृपं हर्षणसत्कथं ॥ १३ ॥
 लोकसङ्ग्रहणार्थाय हातकव्यसनो भवेत् ।
 क्षितपूर्वाभिभाषी स्यात् लोकानां रञ्जनं चरेत् ॥ १४ ॥
 दीर्घसूत्रस्य नृपतेः वार्महानिर्भुवं भवेत् ।
 रागे दर्पे च माने च द्रोहे पापे च कर्मणि ॥ १५ ॥
 अप्रिये चैव वक्तव्ये दीर्घसूत्रः प्रशस्यते ।
 गुप्तमन्त्रो भवेद्राजा नापदो गुप्तमन्ततः ॥ १६ ॥

ज्ञायते हि कृतं कर्म नारब्धं तस्य राज्यकं(१) ।
 आकारैरिद्धितैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च ॥ १७ ॥
 नेत्रवक्त्रविकाराभ्यां ष्टेष्टतेऽन्तर्गतं पुनः ।
 नैकस्तु मन्त्रयेन् मन्त्रं न राजा बहुभिः सह ॥ १८ ॥
 बहुभिर्मन्त्रयेत् कामं राजा मन्त्रान् पृथक् पृथक् ।
 मन्त्रिणामपि नो कुर्यान् मन्त्री मन्त्रप्रकाशनं । १९ ॥
 क्वापि कस्यापि(२) विद्वांसो भवतीह मदा नृणां ।
 निद्ययत्र तथा मन्त्रे कार्यं एकेन मूरिणा ॥ २० ॥
 नग्नेद्विनयाद्राजा राज्यञ्च विनयाज्ञमेत् ।
 त्रैविद्येभ्यस्तयीं विद्यां दण्डनीतिञ्च शास्वतीं ॥ २१ ॥
 आन्वीचिकीञ्चार्धवेद्यां वार्त्तारम्भाञ्च लोकातः ।
 जितेन्द्रियो हि गक्रोति वशे स्वापयितुं प्रजाः ॥ २२ ॥
 पूज्या देवा द्विजाः सर्वे दद्याद्दानानि तेषु च ।
 द्विजे दानञ्चाक्षयोऽयं निधिः कैश्चिन्न नाशते ॥ २३ ॥
 मङ्गामेष्वनिवर्त्तित्वं प्रजानां परिपालनं ।
 दानानि ब्राह्मणानाञ्च राज्ञो निःशेषमम्परं ॥ २४ ॥
 कृपणानाथवृद्धानां विधवानाञ्च योषितां ।
 योगक्षेमञ्च हृत्तिञ्च तथैव परिकल्पयेत् ॥ २५ ॥
 वर्णाश्रमव्यवस्थान् कार्यन्तापसफूलनं ।
 न विश्वसेच सर्वत्र तापसेषु च विश्वमेत् ॥ २६ ॥
 विश्वासयेच्चापि परन्तस्त्रभूतेन हेतुना ।

१ तस्य कर्मकमिति ख० ।

घ०, ज०, ट० च ।

२ क्वपिन् कस्यापि इति ख०, म०,

वकंवच्चिन्त्येदर्धं सिंहवच्च पराक्रमेत् ॥ २० ॥
 हकवच्चाबलुस्मित शशवच्च विनिष्पतेत् ।
 दृढप्रहारो च भवेत् तथा शूकरवन्नृपः ॥ २८ ॥
 चित्राकारश्च शिखिवद् दृढभक्तिस्तथाश्ववत् ।
 भवेच्च मधुराभाषी तथा कीकिलवन्नृपः ॥ २९ ॥
 काकशङ्खी भवेन्नित्यमज्ञातां वसतिं वसेत् ।
 नापरीक्षितपूर्वञ्च भोजनं शयनं स्पृशेत् ॥ ३० ॥
 नाविज्ञातां स्त्रियं गच्छेद्याज्ञातं नावमारुहेत् ।
 राष्ट्रकर्षी भ्रस्यते च राज्यार्थाच्चैव जीवितात् ॥ ३१ ॥
 भृतो वसो जातबलः कर्मयोग्यो यथा भवेत् ।
 तथा राष्ट्रं महाभाग भृतं कर्मसहं भवेत् ॥ ३२ ॥
 सर्वं कर्मदमायत्तं विधाने दैवपीरुषे ।
 तयर्देवमचिन्त्यं हि पीरुषे विद्यते क्रिया ॥ ३३ ॥
 जनानुरागप्रभवा राज्ञो राज्यमहीश्रियः ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मा नाम चतुर्विंशत्यधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशत्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । स्वमेव कर्म दैवाभ्यं विद्धि देहान्तरार्जितं ।

तस्मात् पीरुषमेवेष्ट श्रेष्ठमाहुर्मनीषिणः ॥ १ ॥

प्रतिकूलं तथा दैवं पौरुषेण विहन्यते ।
 सात्त्विकात् कर्मणः पूर्वात् सिद्धिः स्यात्पौरुषं विना ॥२॥
 पौरुषं दैवसम्पत्त्या काले फलति भार्गव ।
 दैवं पुरुषकारय द्वयं पुंसः फलावहं ॥ ३ ॥
 क्षपेर्दृष्टिसमायोगात् काले स्युः फलसिद्धयः ।
 सधर्मं पौरुषं कुर्यान्नालसो न च दैववान् ॥ ४ ॥
 सामादिभिरुपायैस्तु सर्वे सिद्धान्त्युपक्रमाः ।
 साम चोपप्रदानञ्च भेददण्डौ तथापरौ ॥ ५ ॥
 मायोपेक्षेन्द्रजालञ्च उपायाः सप्त ताञ्छृणु ।
 द्विविधं कथितं साम तथञ्चातथ्यमेव च ॥ ६ ॥
 तत्राप्यतथ्यं साधूनामाक्रोशायैव जायते ।
 महाकुलीना घृजवो धर्मनित्या जितेन्द्रियाः ॥ ७ ॥
 सामसाध्या अतथैश्च गृह्यन्ते राज्ञसा अपि ।
 तथा तदुपकाराणां कृतानाञ्चैव वर्णनं ॥ ८ ॥
 परस्परन्तु ये द्विष्टाः क्रुद्धभीतावमानिताः ।
 तेषाम्भेदं प्रयुञ्जीत परमं दर्शयेद्भयं^(१) ॥ ९ ॥
 आत्मीयान् दर्शयेदाशं येन दोषेण विभ्यति ।
 परास्तेनैव ते भेद्या रक्ष्यो वै ज्ञातिभेदकः ॥ १० ॥
 सामन्तकोपो वाह्यस्तु मन्त्रामात्यावजादिकः^(२) ।
 अन्त कोपश्चोपशाम्यं कुर्वन् शचीय तं जयेत् ॥ ११ ॥
 उपायश्रेष्ठं दानं स्याद्दानादुभयलीकभाक् ।
 न सोऽस्ति नाम दानेन वशगो यो न जायते ॥ १२ ॥

१ परस्पादशंभेदमिति अ० ।

२ मन्त्रामात्यानुजादिक इति अ० ।

दानवानेव शक्नोति संहतान् भेदितुं परान् ।
 त्रयासाध्यं साधयेत्तं दण्डेन च कृतेन च ॥ १३ ॥
 दण्डे सर्वं स्थितं दण्डो नाशयेद्दुष्प्रणीकृतः ।
 अदण्डान् दण्डयन्नश्येद्दण्डान् राजाप्यदण्डयन् ॥ १४ ॥
 देवदैत्योरगनराः सिद्धा भूताः पतत्रिणः ।
 उत्क्रमेयुः स्वमर्यादां यदि दण्डान् न पालयेत् ॥ १५ ॥
 यस्माद्दान्तान् दमयत्वदण्डगन्दण्डयत्वपि ।
 दमनाद्दण्डनाञ्चैव तस्माद्दण्ड विदुर्बुधाः ॥ १६ ॥
 तेजसा दुर्निरीक्ष्यो हि राजा भास्करवत्ततः ।
 लोकप्रसादं गच्छेत् दर्शनाच्चन्द्रवत्ततः ॥ १७ ॥
 जगद्गाम्नीति वै चारैरती राजा समीरणः ।
 क्षीपनिग्रहकारित्वाद्राजा वैवस्वतः प्रभुः ॥ १८ ॥
 यदा दहति दुर्बुद्धिं तदा भवति पावकः ।
 यदा दानं द्विजातिभ्यो दद्यात् तस्माद्दनेश्वरः ॥ १९ ॥
 धनधाराप्रवर्षित्वाद्देवादी यदणः स्मृतः ।
 क्षमया धारयंस्त्रोकान् पार्थिवः पार्थिवी भवेत् ॥ २० ॥
 उत्साहमन्तशक्त्याद्यै रक्षेद्यत्साहस्रिस्ततः ॥

इत्यग्नेये महापुराणे सामाद्युपायो नाम पञ्चविंशत्य-
 धिकश्चिह्नतमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

राजधर्माः ।

पुंकर उवाच । दण्डप्रणयनं वक्ष्ये येन राज्ञः परा गतिः ।
 त्रियवं कृष्णलं विद्धि भापस्तत्पञ्चकं भवेत् ॥ १ ॥
 कृष्णलानां तथा पथ्या (१) कर्पाडं राम कीर्तितं ।
 सुवर्णं च विनिर्हिंष्टो राम षोडशभापकः ॥ २ ॥
 निष्कः सुवर्णाद्यत्वारो घरणं दशभिस्तु तैः ।
 ताम्बरूप्यसुवर्णानां मानमेतत् प्रकीर्तितं ॥ ३ ॥
 ताम्बिकैः कार्पिको राम प्रोक्तः कार्पापणो बुधैः ।
 पणानां द्वे शते साडं प्रथमः साहसः स्मृतः (२) ॥ ४ ॥
 मध्यमः पञ्च विज्ञेयः सहस्रमपि चोत्तमः ।
 चौरैरभूषितो वस्तु मूषितोऽस्त्रीति भापते ॥ ५ ॥
 तत्प्रदातरि भूपाले स दण्डास्तावदेव तु ।
 यो यावद्विपरीतार्थं मिथ्या वा यो वदेत्तु तं ॥ ६ ॥
 तौ नृपेण ह्यधर्मज्ञौ दाप्यौ तद्विगुणं दमं (३) ।
 कूटसाध्यन्तु कुर्वाणांस्त्रीन् वर्णांश्च प्रदापयेत् ॥ ७ ॥
 विवासयेद्द्राक्ष्यन्तु भोज्यो विभिन्नं हीरितः ।
 निक्षेपस्य समं मूल्यं दण्डो निक्षेपभुक् तथा ॥ ८ ॥

१ तथा पाथी इति ह०, ज० च ।

२ ताम्बिकैः कार्पिक इत्यादि, साहस स्मृत इत्यन्त पाठ भ० पुस्तके नास्ति ।

३ धीपावदित्यादि, तद्द्विगुण दममित्यन्त पाठ भ० पुस्तके नास्ति ।

वस्त्रादिकास्य धर्मज्ञ तथा धर्मो न हीयते ।
 यो निक्षेपं घातयति यथानिच्छिप्य याचते ॥ ८ ॥
 तावुभौ चौरवच्छास्यौ दण्डगौ वा द्विगुणं दम ।
 अज्ञानाद्यः पुमान् कुर्यात् परद्रव्यस्य विक्रयं ॥ १० ॥
 निर्दोषो ज्ञानपूर्वन्तु चौरवदण्डमर्हति^(१) ।
 मूल्यमादाय यः शिल्पं न दद्याद् दण्डा एव सः ॥ ११ ॥
 प्रतिशुल्वाप्रदातारं सुवर्णं दण्डयेन्नृपः ।
 भृतिं गृह्य न कुर्याद्यः कर्माष्टौ क्षणला दमः ॥ १२ ॥
 अकाले तु त्यजन् मृत्यं दण्डयः स्यात्तापदेव तु ।
 क्रीत्वा विक्रीय वा किञ्चिद्व्यस्ये हानुशयो भवेत् ॥ १३ ॥
 सोऽन्तर्दगाहात्तत्स्वामी दद्याच्चैवाददीत च ।
 परेण तु दगाहस्य नादद्यान्नैव दापयेत् ॥ १४ ॥
 आददष्टि ददचैव राज्ञा दण्डयः शतानि घट् ।
 वरे दीपानविख्याप्य यः कन्यां वरयेद्दिह^(२) ॥ १५ ॥
 दत्ताप्यदत्ता सा तस्य राज्ञा दण्डयः शतद्वयं ।
 मदाय कन्यां योऽन्यथै पुनस्तं सम्प्रयच्छति ॥ १६ ॥
 दण्डः कार्यो नरेन्द्रेण तस्याप्युत्तमसाहसः ।
 सत्यदृकारेण याचा च युक्तं पुण्यमसगय ॥ १७ ॥
 नृप्योऽन्यत्र च विक्रोता घट्शतं दण्डमर्हति ।
 दद्याच्चिन्तुं न यः पालो गृह्णीत्वा भक्तवेतनं ॥ १८ ॥
 स तु दण्डयः शतं राज्ञा सुवर्णं वाप्यरक्षिता ।

धनुःशतं परीणाहो ग्रामस्य तु समन्ततः ॥ १८ ॥
 द्विगुणं त्रिगुणं वापि नगरस्य च कल्पयेत् ।
 वृत्तिं तत्र प्रकुर्वीत यामुष्ट्रो नावलोकयेत् ॥ २० ॥
 तत्रापरिहते धान्ये हिंसिते नैव दण्डनं ।
 गृहन्तडागमारामं क्षेत्रं वा भीषया हरन् ॥ २१ ॥
 शतानि पञ्च दण्डाः स्यादज्ञानाद् द्विशतो दमः ।
 मर्यादाभेदकाः सर्वे दण्डाः प्रथमसाहसं ॥ २२ ॥
 शतं ब्राह्मणमाक्रुश्य क्षत्रियो दण्डमर्हति ।
 वैश्यश्च द्विशतं राम शूद्रश्च बधमर्हति ॥ २३ ॥
 पञ्चाशद्ब्राह्मणो दण्डाः क्षत्रियस्याभिर्गंसने ।
 वैश्ये वाप्यर्धपञ्चाशच्छूद्रे द्वादशको दमः ॥ २४ ॥
 क्षत्रियस्याप्रुयाद्वैश्यः साहसं पूर्वमेव तु ।
 शूद्रः क्षत्रियमाक्रुश्य जिह्वाच्छेदनमाप्नुयात् ॥ २५ ॥
 धर्मोपदेशं विप्राणां शूद्रः कुर्वीत्य दण्डमाक् ।
 युतदेगादिवितथी दास्यो द्विगुणसाहसं ॥ २६ ॥
 उत्तमः साहसस्त्रास्य यः पापैरुत्तमान् क्षिपेत् ।
 प्रमादाद्यैर्मया प्रोक्तं प्रीत्या दण्डार्हमर्हति ॥ २७ ॥
 मातरं पितरं ज्येष्ठं भ्रातरं श्वशुरं गुरुं ।
 आचारयञ्छतं दण्डाः पत्यानं चाददद्गुरोः ॥ २८ ॥
 अन्यजातिर्द्विजातिन्तु येनाङ्गेनापराधुयात् ।
 तदेवच्छेद्येत्तस्य क्षिप्रमेवाविचारयन् ॥ २९ ॥
 भवनिष्ठो वतो दर्पाद् हावोषो छेद्येन्नृपः ।
 अपनूत्रयतो मेद्रमपशब्दयतो गुर्दं ॥ ३० ॥

उत्कृष्टासनसंख्यस्य नीचस्याधोनिहन्तनं ।
 यो यदङ्गं च रुजयेत्तदङ्गन्तस्य कर्त्तयेत् ॥ ३१ ॥
 अर्द्धपादकराः कार्या गीगजाश्वीष्टघातकाः ।
 ह्यचन्तु विफलं कृत्वा सुवर्णं दण्डमर्हति ॥ ३२ ॥
 द्विगुणं द्वापयेच्छिन्ने पथि सीम्नि जलाशये ।
 द्रव्याणि यो हरेशस्य ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपिवा ॥ ३३ ॥
 स तस्योत्पाद्य तुष्टिन्तु राज्ञे दद्यात्ततो दमं ।
 यस्तु रज्जुं घटं कूपादरेच्छिन्याच्च तां प्रपां ॥ ३४ ॥
 स दण्डं प्राप्नुयान् मासं दण्ड्यः स्यात् प्राणितान्ने ।
 धान्यं दशम्यः कुम्भेभ्यो हरतोऽभ्यधिकं बधः ॥ ३५ ॥
 शिषेऽप्येकादशगुणं तस्य दण्डं प्रकल्पयेत् ।
 सुवर्णरजतादीनां नृस्त्रीणां हरण्ये बधः ॥ ३६ ॥
 येन येन यथाज्ञेन स्तेनो नृपु विचेष्टते ।
 तत्तदेव हरेशस्य प्रत्यादेशाय पार्थिवः ॥ ३७ ॥
 मग्न्यणः शाकधान्यादि अल्पं गृह्णन्न दोषभाक् ।
 गोदेवार्थं हरंश्चापि हन्याद्दुष्टं बधोद्यतं ॥ ३८ ॥
 गृह्णन्नेवापहर्त्तारं तथा पत्न्यभिगामिनं ।
 अग्निदं गरदं हन्यात्तथा चाभ्युद्यतायुधं ॥ ३९ ॥
 राजा गवाभिचाराद्यं हन्याच्चेवाततायिनः ॥
 परस्त्रियं न भापितं प्रतिपिही विशिष्य हि ॥ ४० ॥
 अदण्ड्या स्त्री भवेद्राज्ञा वरंयन्ती पतिं स्वयं ।
 उत्तमां सेयमाना स्त्री जघन्यो बधमर्हति ॥ ४१ ॥
 भर्तारं स्रग्धयेद्या तां गभिः सट्घातयेत् स्त्रियं ।

.सर्वार्थदूषितां कुर्यात् पिरुडमात्रीपजीविनीं ॥ ४२ ॥
 ज्वायसा दूषिता नारी मुण्डनं समवाप्नुयात् ।
 वैश्यागमे तु विप्रस्य क्षत्रियस्यान्वजागमे ॥ ४३ ॥
 क्षत्रियः प्रथमं वैश्या दण्ड्यः शूद्रागमे भवेत् ।
 गृहीत्वा वितनं वैश्या लोभादन्यत्र गच्छति ॥ ४४ ॥
 वितनन्दिगुणं दद्याद्दण्डश्च द्विगुणं तथा ।
 भार्या पुत्राय दासाय शिष्यो भ्राता च सीदरः ॥ ४५ ॥
 कृतापराधास्ताडाः सूरज्वा वेणुदलेन वा ।
 पृष्ठे न मस्तके हन्याच्चौरस्याप्नोति किल्बिषं ॥ ४६ ॥
 रचास्वधिकृतैयस्तु प्रजाऽत्यर्थं दिलुप्यते ।
 तेषां सर्वस्वमादाय राजा कुर्यात् प्रवासनं ॥ ४७ ॥
 ये नियुक्ताः सकार्येषु हन्युः कार्याणि कर्मिणां ।
 निर्दृष्टाः क्रूरमनसस्तान्निःस्तान् कारयेद्युषः ॥ ४८ ॥
 अमात्यः प्राह्विवाकी वा यः कुर्यात् कार्यमन्यथा ।
 तस्य सर्वस्वमादाय तं राजा विप्रवासयेत् ॥ ४९ ॥
 गुरुतल्पे भयः कार्यः सुरापाणे सुराध्वजः ।
 स्तेष्वेषु श्रपदं विद्याद् ब्रह्महत्यागिरः पुमान् ॥ ५० ॥
 शूद्रादीन् घातयेद्राजा पापान् विप्रान् प्रवासयेत् ।
 महापातकिनां वित्तं वरुणाद्योपपादयेत् ॥ ५१ ॥
 ग्रामेष्वपि च ये केचिच्चौराणां भक्तदायकाः ।
 भाण्डारकीपदायैव सर्वान्दानपि घातयेत् ॥ ५२ ॥
 राष्ट्रेषु राष्ट्राधिकृतान् सामन्तान् पापिनो हरित् ।
 सन्धिं कृत्वा तु ये चीर्षं रात्रौ कुर्यन्ति तस्कराः ॥ ५३ ॥

तेषां च्छित्वा नृपो हस्तौ तीक्ष्णौ शूले निवेगयेत् ।
 तङ्गागदेवतागारभेदकान् घातयेन्नृपः ॥ ५४ ॥
 समुत्सजेद्राजगार्गे यस्त्रमेधमनापदि ।
 स हि कार्पापणन्दण्डस्तममेध्यश्च शोधयेत् ॥ ५५ ॥
 प्रतिमासह्क्रमभिदो ददुः पञ्चगतानि तैः ।
 समैश्च विपमं यो वा चरते मूल्यतोऽपि वा ॥ ५६ ॥
 समाप्नुयान्नरः पूर्वं दमं मध्यमेव वा ।
 द्रव्यमादाय वणिजामनर्घेणावरुन्धतां ॥ ५७ ॥
 राजा पृथक् पृथक् कुर्याद्दण्डमुत्तमसाहसं ।
 द्रव्याणां दूषको यश्च प्रतिच्छन्दकविक्रयी ॥ ५८ ॥
 मध्यमं प्राप्नुयाद्दण्डं कूटकर्ता तथोत्तमं ।
 कलहापकृतं देयं दण्डय द्विगुणस्ततः ॥ ५९ ॥
 अभक्ष्यमस्ये विप्रे वा शूद्रे वा क्षण्णलो दमः ।
 तुलाशासनकर्ता च कूटकवाशकस्य च ॥ ६० ॥
 एभिश्च व्यवहर्ता यः स दाम्यो दममुत्तमं ।
 विषान्निदां पतिगुरुविप्रापत्यप्रमापिणीं ॥ ६१ ॥
 विकर्णकरनासौष्टीं कृत्वा गोभिः प्रवासयेत् ।
 चैत्रवेश्मशामवनविदारकास्तथा नराः ॥ ६२ ॥
 राजपत्न्यभिगामी च दग्धव्यास्तु कटाग्निना ।
 ऊनं वाप्यधिकं वापि लिखेद्यो राजशासनं ॥ ६३ ॥
 पारजायिकचौरो च मुञ्चतो दण्ड उत्तमः ।
 राजयानासनारोर्दण्ड उत्तमसाहसः ॥ ६४ ॥
 यो मन्येताजितोऽस्मीति न्यायेनापि पराजितः ॥

तमायान्तं पराजित्य^(१) दण्डयेद् द्विगुणं दमं ॥ ६५ ॥

आह्वानकारी बध्दः स्यादनाहृतमघाह्वयन् ।

दाण्डिकस्य च यो हस्ताद्भिमुक्तः पलायते ॥ ६६ ॥

हीनः पुरुषकारेण तद् दद्याद्दाण्डिको धनम् ।

इत्याग्नेये महापुराणे दण्डप्रणयनं नाम षड्विंशत्यधि-
कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशत्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:—

युद्धयात्रा ।

पुष्कर उवाच । यदा मन्येत नृपतिराक्रन्देन बलीयसा ।

पार्श्विग्राहोऽभिभूतो मे तदा वाचां प्रयोजयेत् ॥ १ ॥

पुष्टा बोधा भृता भृत्याः प्रभूतश्च बलं मम ।

भूलरचासमर्थोऽस्मि तैर्गत्वा^(१)शिविरे व्रजेत् ॥ २ ॥

गत्रोर्वा व्यसने यायात् दैवाद्यैः पीडितं परं ।

भूकम्पो यान्दिशं याति याश्च केतुर्व्यदूषयत् ॥ ३ ॥

विद्धिष्टनाशकं सैन्यं सम्भूतान्तःप्रकोपनं^(१) ।

शरीरस्फुरणे धन्ये तथा सुखप्रदर्शने ॥ ४ ॥

निमित्ते गकुने धन्ये जाते शत्रुपुरं व्रजेत् ।

१ पुनर्जिबेति ग०, घ०, ल० च ।

२ नैर्गत्वा इति साधः ।

३ सुखं तात्पर्यकोपदिति ख०, द० च ।

पदातिनागबहुलां सेनां प्रावृषि योजयेत् ॥ ५ ॥
 हेमन्ते शिशिरे चैव रथवाजिसमाकुलां ।
 चतुरङ्गबलीषेतां वसन्ते वा शरन्मुखे^(१) ॥ ६ ॥
 सेना पदातिबहुला गत्रून् जयति सर्वदा ।
 अद्भुदक्षिणभागे तु शस्तं प्रस्फुरणं भवेत् ॥ ७ ॥
 न शस्तन्तु तथा वामे घृष्टस्य हृदयस्य च ।
 लाब्धनं पिटकश्चैव विज्ञेयं स्फुरणं तथा ॥ ८ ॥
 विपर्ययेणाभिहितं सव्ये स्त्रीणां शुभं भवेत् ।
 इत्याग्नेये महापुराणे यात्रा नाम सप्तविंशत्यधिकद्विंश-
 ततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाविंशत्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

स्त्रप्राध्यायः ।

पुष्कर उवाच । स्त्रपत्रं शुभाशुभं वक्ष्ये दुःस्त्रप्रहरणन्तथा ।
 नाभिं विनान्यत्र गात्रे तृणवृक्षसमुद्भवः ॥ १ ॥
 घूर्णनं मूर्द्ध्नि कांध्यानां मुण्डनं नम्रता तथा ।
 मलिनाम्बरधारित्वमभ्यङ्गः पङ्कदिग्धता ॥ २ ॥
 उद्यात् प्रपतनश्चैव विवाहो गीतमेव च ।
 तस्त्रीयाद्यविनोदय द्रोहारोद्वेगमेव च ॥ ३ ॥
 अर्जनं पद्मसोहानां सर्पाणामथ मारणं ।

रक्तपुष्पद्रुमाणाञ्च चण्डालस्य तथैव च ॥ ४ ॥
 वराहश्चखरोट्टाणां तथा चारोहणक्रिया ।
 भक्षणं पचिमांसानां तैलस्य छयस्य च (१) ॥ ५ ॥
 मातुः प्रवेशो जठरे चित्तारोहणमेव च ।
 शकृद्धजाभिपतनं पतनं शगिसुर्ययोः ॥ ६ ॥
 दिव्यान्तरीक्षभौमानामुत्पातानाञ्च दर्शनं ।
 देवहिजातिभूपानां गुरुणाङ्गीप एव च ॥ ७ ॥
 नर्तनं हसनञ्चैव विवाहो गीतमेव च (२) ।
 तन्त्रीवाद्यविहीनानां वाद्यानामपि वादनं ॥ ८ ॥
 स्रोतीवहाधोगमनं स्नानं गोमयवारिणा ।
 पद्मोदकेन च तथा मशीतोयेन वाप्यथ ॥ ९ ॥
 पालिङ्गनं कुमारीणां पुरुषाणाञ्च मैद्युनं (३) ।
 हानियैव स्वगाचाणां विरेको वमनक्रिया ॥ १० ॥
 दक्षिणाशामगमनं व्याधिनाभिभवस्तथा ।
 फलानामुपहानिय धातूनां भेदनं तथा ॥ ११ ॥
 गृहाणाञ्चैव पतनं गृहसम्भार्जनस्तथा ।
 क्रोडा पिशाचकव्याद्वानरान्यनरैरपि ॥ १२ ॥
 परादभिभवयैव तस्माच्च व्यसनीज्वरः ।
 फायायपस्तधारित्वं तद्भस्त्रैः क्रीडनं तथा (४) ॥ १३ ॥

१ मन्त्रोपाधिनीदयेत्यादिः, तैलस्य
 छयस्य-चेदकः पाठः ॥ ५ ॥ पुस्तकद्वये
 नास्ति ।

१ विवाहोत्सव इव चेति ज० ।

२ नाशामेव च मैद्युनमिति ज० ।

३ दानिर्घोषेत्यादिः, क्रीडनं तथे-
 त्यनः पाठः ज० पुस्तके नास्ति ।

स्नेहपानावगाहौ च रक्तमात्यानुलेपनं ।
 इत्यधन्यानि स्वप्नानि तेषामकथनं शुभं ॥ १४ ॥
 भूयस्य स्वपनं तद्वत् कार्यं स्नानं द्विजार्थनं ।
 तिलैर्होमी हरिव्रह्मगियाकर्गणपूजनं ॥ १५ ॥
 तथा स्तुतिप्रपठनं पुंसुक्तादिजपस्तथा ।
 स्वप्नास्तु प्रथमे यामे^(१) संवत्सरविपाकिनः ॥ १६ ॥
 षड्भिर्मासैर्द्वितीये तु त्रिभिर्मासैस्त्रियामिकाः ।
 चतुर्थे त्वर्द्धमासेन दशहादशणोदये ॥ १७ ॥
 एकस्यामय चैद्राघौ शुभं वा यदि याऽशुभं ।
 पद्यादृष्टस्तु यस्तत्र तस्य पाकं त्रिनिर्दिशेत् ॥ १८ ॥
 तस्मात्तु गोभने च्छ्रे पयारव्यापो न गम्यते ।
 गैलप्रासादनागाग्रहपभारोक्ष्यं हितं ॥ १९ ॥
 दृमाणां त्रितपुष्पाणां गगने च तथा द्विज ।
 दृमल्लणोद्गयो नाभौ तथा च बहुयादुता ॥ २० ॥
 तथा च बहुगोपैस्त्रै पलितोद्गवं एव च ।
 सुशक्तमाभ्यधारित्वं सुशक्ताम्बरधारिता ॥ २१ ॥
 चन्द्रार्कतारापदचं परिमार्जनमेव च ।

सुरारुधिरमद्यानां पानं क्षीरस्य वाप्यथ । २५ ॥
 अस्त्रैर्विचेष्टनं भूमौ निर्मलं गगनं तथा ॥ २५ ॥
 मुखेन दोहनं शस्तं महिषीणां तथा गवां ।
 सिंहीनां हस्तिनीनाञ्च बडवानां तथैव च ॥ २६ ॥
 प्रसादो देवविप्रेभ्यो गुरुभ्यश्च तथा विज ।
 अश्वसा चाभिपेकस्तु गवां शृङ्गच्युतेन च ॥ २७ ॥
 चन्द्राद् भ्रष्टेन वा राम ज्ञेयं राज्ञ्यप्रदं हि तत् ।
 राज्याभिपेकश्च तथा छेदनं गिरसोऽप्यथ ॥ २८ ॥
 मरणं वज्रिसाभय वज्रिदाहो गृहादियु ।
 लब्धिय राजन्निष्ठानां तन्नीवाद्याभिषादनं ॥ २९ ॥
 यस्तु पश्यति स्वप्नान्ते राजानं कुक्षरं हयं ।
 हिरण्यं वृषभद्वाश्च कुटुम्बस्तस्य वर्हते ॥ ३० ॥
 वृषभगृहगैलाग्रहचारोहणरोदनं ।
 घृतविष्ठानुलेपो वा अगम्यागमनं तयोः ॥ ३१ ॥ २ ॥
 सितवस्त्रं प्रसव्राग्भः फली वृक्षो नभोऽमनं ।

इत्याग्नेये महापुराणे अष्टाध्यायी नाम अष्टात्रिंशदधिक-
 द्विगत्तमोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशदधिकद्विगत्तमोऽध्यायः ।

अङ्गारं शुद्धसर्जं च^(१) सुष्ठाभ्यक्तञ्च नम्रकं ।
 अयः पद्मं चर्मकेशी उन्नतञ्च नपुंसकं ॥ २ ॥
 चण्डालश्चपचाद्यानि नरा बन्धनपालकाः ।
 गर्भिणी स्त्री च विधवाः पिण्याकादीनि वै स्मृतं ॥ ३ ॥
 सुषभस्रकपालास्थिभित्तभाण्डमशस्तकं ।
 अशस्तो वाद्यशब्दश्च भिन्नभैरवभर्त्सरः ॥ ४ ॥
 एहीति पुरतः शब्दः शस्यते न तु घृष्टतः ।
 गच्छेति पद्याच्छब्दोऽयः पुरस्तात्तु विगर्हितः ॥ ५ ॥
 क्व यासि तिष्ठ मा गच्छ किन्ते तत्र गतस्य च ।
 अनिष्टशब्दा मृत्युर्थं क्रव्यादश्च ध्वजादिगः ॥ ६ ॥
 श्वलनं वाहनानाञ्च शस्त्रभङ्गस्तथैव च ।
 शिरीघ्रातश्च दाराद्यैश्च त्रवासादिपातनं ॥ ७ ॥
 हरिमभ्यर्थं संस्तुत्य स्यादमङ्गल्यनाशनं ।
 द्वितीयन्तु ततो दृष्टा विरुद्धं प्रविशेद्गृहं ॥ ८ ॥
 श्वेताः सुमनसः चेष्टाः पूर्णकुम्भी महोत्तमः ।
 मांसं मरुत्या दूरशब्दा एव एकः पशुस्वजः ॥ ९ ॥
 गावस्त्ररङ्गमा नागा देवाश्च ज्वलितोऽनसः ।
 दूर्वाद्रिगोमयं वेश्यां स्वरुप्यश्च रत्नकं ॥ १० ॥
 वचासिद्धार्धकौपथ्यो सुप्त आयुधखड्गकं ।
 छत्रं पीठं राजलिङ्गं शयनं रुदितयर्जितं ॥ ११ ॥
 फलं घृतं दधि पयो अचतादगंमाघिकं ।
 गङ्गा इक्षुः शम्भं वाक्यं भक्तवादित्तगीतकं ॥ १२ ॥

गभीरमेघस्तनितं तडित्तुष्टिय मानसी ।

एकतः सर्वलिङ्गानि मनसस्तुष्टिरिक्तः ॥ १३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे माद्गल्याध्यायी नाम एकोनत्रिंश-
दधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

शकुनानि ।

पुष्कर उवाच । तिष्ठती गमने प्रश्ने पुरुषस्य शुभाशुभं ।

निवेदयन्ति शकुना देशस्य नगरस्य च ॥ १ ॥

सर्वः पापफलो दीप्तो निर्दिष्टो दैवचिन्तकैः ।

शान्तः शुभफलयैव दैवज्ञैः समुदाहृतः ॥ २ ॥

षट्प्रकारा विनिर्दिष्टा शकुनानाञ्च दीप्तयः ।

वेत्तादिग्देशकरणरुतजातिविभेदतः ॥ ३ ॥

पूर्वा पूर्वा च विज्ञेया सा तेषां बलवन्तरा ।

दिवाचरो रात्रिचरस्तथा रात्रौ दिवाचरः ॥ ४ ॥

ऋरेषु दीप्ता विज्ञेया ऋत्तलम्नषट्पादिषु ।

धूमिता सा तु विज्ञेया याद्गमिष्यति भास्करः ॥ ५ ॥

यस्यां स्थितः सा ज्वलिता मुक्ता चाद्धारिणी मता ।

एतास्त्रिंशः श्रुता दीप्ताः पञ्च शान्तास्तथापराः ॥ ६ ॥

- हंसाद्य मृगमार्जारनकुलर्षभुजङ्गमाः ।
 हकारिसिंहव्याघ्रोष्ट्रयामशूकरमानुषाः ॥ १८ ॥
 श्वाविट्टपभगोमायुवृककोकिलसारसाः ।
 तुरङ्गकौपीननरा गोधा ह्यभयचारिणः ॥ १९ ॥
 वनप्रम्यानयोः सर्वे पुरस्तात्सहचारिणः ।
 जयावहा विनिर्दिष्टाः पद्यान्निधनकारिणः ॥ २० ॥
 गृहाद्रम्य यदा चासी व्याहरेत् पुरतः स्थितः ।
 नृपावमानं वदति वामः कलहभोजने ॥ २१ ॥
 याने तद्दर्शनं गस्तं सध्वमद्भस्य वाप्यथ ।
 चौरैर्मौपमयाप्याति मयूरी भिन्ननिस्वनः ॥ २२ ॥
 प्रयातस्यायतो राम मृगः प्राणहरो भवेत् ।
 ऋक्षाखुजम्बुकव्याघ्रसिंहमार्जारगर्दभाः ॥ २३ ॥
 प्रतिसोमस्तथा राम खरय विह्वलस्वनः ।
 वामः कपिञ्चलः श्रेष्ठस्तथा दक्षिणसंस्थितः ॥ २४ ॥
 पृष्ठतो निन्दितफलमिच्छित्तिरिस्तु न गस्यते ।
 एषा धराहाः पृपता वामा भूत्वा तु दक्षिणाः ॥ २५ ॥
 भवन्वर्धकरा नित्यं विपरीता विगर्हिताः ।
 हृष्याम्बुजम्बुकव्याघ्राः सिंहमार्जारगर्दभाः^(१) ॥ २६ ॥
 याञ्छितार्थकरा त्रैया दक्षिणाद्दामतो गताः ।
 शिवा श्यामाननाच्छूच्छः पिङ्गला गृहगोधिका ॥ २७ ॥
 शूकरो परपुटा च पुद्गामानय वामतः ।

१ प्रतिसोमस्तथादि, सिंहमार्जारगर्दभा इत्यन्तः पाठः ज० भ० पुस्तकस्ये
 नास्ति ।

स्त्रीसञ्ज्ञा भासकारूपकपित्रीकर्णच्छित्कराः ॥ २८ ॥
 कपित्रीकर्णपिष्ठीका(१) रुक्म्येनाथ दक्षिणाः ।
 जातीघ्राहिशशक्रोडगोधानां कीर्त्तनं शुभं ॥ २९ ॥
 ततः सन्दर्शनं नेष्टं प्रतीपं चानरर्षयोः ।
 कार्य्यकृद्दली शकुनः प्रस्थितस्य द्वि योऽन्वहं ॥ ३० ॥
 भवेत्तस्य फलं वाच्यं तदेव दिवसं बुधैः ।
 मत्ता भक्ष्याधिनेो बाला वैरसक्तास्तथैव च ॥ ३१ ॥
 सीमान्तमभ्यन्तरिता विघ्नेया निष्फला द्विज ।
 एकद्विविचतुर्भिस्तु शिवा धन्या रुतैर्भवेत् ॥ ३२ ॥
 पञ्चभिद्य तथा षड्भिरधन्या परिकीर्त्तिता ।
 सप्तभिद्य तथा धन्या निष्फला परतो भवेत् ॥ ३३ ॥
 नृणां रोमाञ्जनी वाहनागां भयप्रदा ।
 ज्यास्तानसां सूर्यमुखी विघ्नेया भयवर्द्धनी ॥ ३४ ॥
 प्रथमं सारङ्गे दृष्टे शुभे देशे शुभं वदेत् ।
 संवत्सरं मंगुष्यस्य अशुभे च शुभं तथा ॥ ३५ ॥
 तथाविधशरः पश्येत्सारङ्गं प्रथमेऽहनि ।
 आत्मनश्च तथास्वेन ज्ञातव्यं वत्सरं फलं ॥ ३६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे शकुनानि नाम त्रिंशदधि-
 ष्ठाद्विंशततमोऽध्यायः ॥

१ पुत्राणामपेक्षादि, पिन्दुबीजा इत्याकां पाठोऽकृद्भेदु भवेत्पुत्रकेषु प्रायः वदन्
 न्य । निवासेषुमपेक्षादि वाचाध्यैव क्रोधिषुं न च लक्षणे । अविवासादिर्ष्यं च
 लक्षणा मोदकभक्तो । अलक्ष्य विरतिः ।

अथैकत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

शकुनानि ।

मुष्कर उवाच । विशन्ति येन मार्गेण वायसा बहवः पुरं ।

तेन मार्गेण रुद्रस्य पुरस्य ग्रहणं भवेत् ॥ १ ॥

सेनायां यदि वासायै निविष्टो वायसो रुवन् ।

वामो भयातुरस्त्रस्तो भयं वदति दुस्तरं^(१) ॥ २ ॥

कायाद्बवाहनोपानच्छत्रवस्त्रादिकुट्टने ।

सृत्यस्तत्पूजने पूजा तदिष्टकरणे शुभं ॥ ३ ॥

प्रोषितागमकृत्काकः कुर्वन् द्वारि गतागतं ।

रक्तं दग्धं गृहे द्रव्यं क्षिपन्वह्निनिवेदकः ॥ ४ ॥

न्यसेद्रक्तं पुरस्ताच्च निवेदयति बन्धनं ।

पीतं द्रव्यं तथा रुक्मं रूप्यमेव तु मार्गव ॥ ५ ॥

यश्चैवोपनयेद् द्रव्यं तस्य सखिं विनिर्दिशेत् ।

द्रव्यं वापनयेद्यत्तु तस्य हानिं विनिर्दिशेत् ॥ ६ ॥

पुरतो धनलखिः स्याद्दाममांसस्य कर्दने ।

भूलखिः स्यान् रुद्रः क्षेपे राज्यं रत्नार्पणे महत् ॥ ७ ॥

यातुः काकोऽनुकूलस्तु क्षेमः कर्मक्षमो भवेत् ।

न त्वर्यसाधको श्रेयः प्रतिकूलो भयावहः ॥ ८ ॥

सम्मुखेऽभ्येति विरुवन् यात्राघातकरो भवेत् ।

वामः काकः स्मृती धन्यो दक्षिणोऽर्घ्वविनाशकृत्^(१) ॥ ९ ॥

१ दुस्तरमिति च०, र० च । २ दक्षिणोऽर्घ्वविनाशकृदिति ग०, ब०, ज० च ।

वामोऽनुलीमगः श्रेष्ठी मध्यमो दक्षिणः स्मृतः ।
 प्रतिलोमगतिर्वामो गमनप्रतिषेधकम् ॥ १० ॥
 निवेदयति यात्रार्थमभिप्रेतं गृहे गतः^(१) ।
 एकाक्षिचरणस्वर्कं वीक्षमाणो भयावहः ॥ ११ ॥
 कीटरे वासमानय महानर्थकरो भवेत् ।
 न शुभस्तूपरे काकः पङ्खाङ्गः स तु शस्यते ॥ १२ ॥
 अमेध्यपूर्णवदनः काकः सर्वार्थसाधकः^(२) ।
 ज्ञेयाः पतत्रिणीऽन्येऽपि काकवद् भृगुनन्दन ॥ १३ ॥
 स्कन्धावारापसव्यस्याः श्वानो विप्रधिनाशकाः ।
 इन्द्रस्थाने नरेन्द्रस्य पुरेणस्य तु गोपुरे ॥ १४ ॥
 अन्तर्गृहे गृहेशस्य मरणाय भवेद्गण्ण ।
 यस्य जिघ्रति वामाङ्गं तस्य स्यादर्घसिद्धये ॥ १५ ॥
 भयाय दक्षिणं चाङ्गं तथा भुजमदक्षिणं ।
 यात्राघातकरो यातुर्भवेत् प्रतिमुखागतः ॥ १६ ॥
 मार्गावरोधको मार्गं चीरान् वदति भार्गव ।
 अनाभोऽग्निसुखः पापो रज्जुचीरमुखस्तथा ॥ १७ ॥
 सोपानतृणसुखे धन्यो सार्गपूर्णसुखोऽपि च ।
 अग्नद्रूपसुखद्रव्यं केगक्षैवाशुभं तथा ॥ १८ ॥
 अथमूषागतो याति यस्य तस्य भयं भवेत् ।
 अथ्यावमूषा व्रजति शुभं देगन्तथा हृमं ॥ १९ ॥

१ अमर्षोपापक इत्यादि, गृहे गत इत्यादि । २ कीटरे इत्यादि, सर्वार्थसाधक
 इत्यादि पाठ इत्यादि ।

भङ्गस्य च तथा द्रव्यं तस्य स्यादर्धसिद्धये ।
 श्ववच्च राम विज्ञेयास्तथा वै जम्बुकादयः ॥ २० ॥
 भयाय स्वामिनी ज्ञेयमनिमित्तं रुतद्भवां ।
 निशि चौरभयाय स्याद्विस्तृतं मृत्यवे तथा ॥ २१ ॥
 शिवाय स्वामिनी रात्रौ वलीवर्हो नदन् भवेत् ।
 उत्सृष्टहृषभो राज्ञी विजयं सम्प्रयच्छति ॥ २२ ॥
 अभयं भक्षयन्वद्य गावो दत्तास्तथा स्वकाः ।
 त्यक्तस्नेहाः स्ववत्सेषु गर्भक्षयकरा भताः ॥ २३ ॥
 भूमिं पादैर्विनिघ्नन्त्वो दीना भीता भयावहाः ।
 धार्द्राद्गो हृष्टरोमाय मृद्गलग्नमृदः शुभाः ॥ २४ ॥
 महिष्यादिषु चाप्येतत् सर्वं वाच्यं विजानता ।
 आरोहणं तद्याऽन्येन सपर्याणस्य^(१) वाजिनः ॥ २५ ॥
 जलोपवेगनं नेष्टं भूमौ च परिवर्त्तनं ।
 विपत्करन्तुरङ्गस्य सुप्तं वाप्यनिमित्ततः ॥ २६ ॥
 यवमोदकयोर्होपस्वकृष्णाच्च न गस्यते ।
 वदनाट्टुधिरोत्पत्तिर्वेषनं न च गस्यते ॥ २७ ॥
 क्रीडन् वकैः कपोतैश्च सारिकाभिर्मृतिं वदेत् ।
 सायुनेत्रो जिह्वया च पादनेत्री विनष्टये^(१) ॥ २८ ॥
 वामपादेन च तथा विलिखंश्च वसुन्धरां ।
 स्वपेदा वामपार्श्वेन दिवा वा न शुभप्रदः ॥ २९ ॥
 भयाय स्यात् सकृन्मूत्रे तथा निद्राविलाननः ।

१. सपर्याणस्येति वाच्यः ।

१. विनाशदिति ज०, ट० च ।

आरोहणं न चेद्दद्यात् प्रतीपं वा गृहं व्रजेत् ॥ १० ॥
 यात्राविघातमाचष्टे यामपाश्वं तथा स्पृशन् ।
 हेममाणः शत्रुयोधं पादस्पर्शीं जयावहः ॥ ११ ॥
 ग्रामे व्रजति नागधेनुं मैथुनं देयहा भवेत् ।
 प्रसूता नागवनिता मत्ता चान्ताय भूपतेः ॥ १२ ॥
 आरोहणं नचेद्दद्यात् प्रतीपं वा गृहं व्रजेत् ।
 भद्रं वा वारणो जह्याद्राजघातकरो भवेत् ॥ १३ ॥
 वामं दक्षिणपादेन पादमाक्रमते शुभः ।
 दक्षिणश्च तथा दक्षं परिमार्ष्टि करेण च ॥ १४ ॥
 ह्योऽश्वः कुञ्चरो वापि रिपुसैन्यगतोऽशुभः ।
 खण्डमेघातिष्ठत्या तु सेना नाशमवाप्नुयात् ॥ १५ ॥
 मतिकूलपद्वर्षात्तु तथा सम्मुखमारुतात्(१) ।
 यात्राकाले रणे वापि छत्रादिपतनं भयं ॥ १६ ॥
 दृष्टा नरायानुलोमा ग्रहा वै जयलक्षणं ।
 काकैर्योधाभिभवनं क्रव्याद्विर्मण्डलक्षयः ॥ १७ ॥
 प्राचीपश्चिमकैरानी सोम्या मेघा शुभा च दिक् ।
 इत्याग्नेये महापुराणे शकुमानि नाम एकविंशदधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वात्रिंशद्दिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

यात्रामण्डलचिन्तादिः ।

पुष्कर उवाच । सर्वयात्रां प्रवक्ष्यामि राजधर्मसमाश्रयात् ।
 अस्तङ्गते नौचगते विकले रिपुराशिगे ॥ १ ॥
 प्रतिलोमे च विध्वस्त्रे शक्रे यात्रां विसर्जयेत्^(१) ।
 प्रतिलोमे बुधे यात्रां दिक्पती च तथा ग्रहे ॥ २ ॥
 वैष्टी च व्यतीपाते नागे च शुकुनौ तथा ।
 चतुष्पादे च किन्तुघ्ने तथा यात्रां विसर्जयेत् ॥ ३ ॥
 विपत्तारे नैधने च प्रत्यरौ चाथ जन्मनि ।
 गण्डे विवर्जयेद्यात्रां रिक्तायाश्च तिथत्वपि ॥ ४ ॥
 उदीची च तथा प्राची^(१) तयोरेक्यं प्रकीर्तितं ।
 पश्चिमा दक्षिणा या दिक् तयोरेक्यं तथैव च ॥ ५ ॥
 वायुग्निदिक्समुद्भूतं परिघ्नतु लङ्घयेत् ।
 आदित्वचन्द्रशौरास्तु दिवसाद्य न शोभनाः ॥ ६ ॥
 हस्तिकाद्यानि पूर्वेषु मघाद्यानि च याम्यतः ।
 मैघाद्यान्यपरे चाद्य षासवाद्यानि वाप्युदक् ॥ ७ ॥
 सर्वद्वाराणि शस्तानि छायामानं वदामि ते ।
 आदित्ये विगतिज्ञेयासन्द्रे षोडश कीर्तिताः ॥ ८ ॥
 भोमे पञ्चदशैकोक्ताद्यसुदंश तथा बुधे ।

१ विसर्जयेत् इति अ०, न०, य०, अ० च । १ दिक् पूर्वा या तयोरीचीति ज०र्ण

त्रयोदश तथा जीवे शुक्रे द्वादश कीर्त्तिताः ॥ ९ ॥
 एकादश तथा सौरे सर्वकर्मसु कीर्त्तिताः ।
 जन्मसन्ने शक्रचापे सम्मुखे न ब्रजेन्नरः ॥ १० ॥
 गङ्गुनादौ शभे यायाज्जयाय हरिमास्मरन् ।
 वक्ष्ये मण्डलचिन्तान्ते कर्त्तव्यं राजरक्षणं ॥ ११ ॥
 स्वाम्यमात्यं तथा दुर्गं कोपेा दण्डस्तथैव च ।
 मित्रञ्जनपदथैव राज्यं सप्ताङ्गमुच्यते ॥ १२ ॥
 सप्ताङ्गस्य तु राज्यस्य विघ्नकर्तृन् विनाशयेत् ।
 मण्डलेषु च सर्वेषु वृद्धिः कार्य्या महीचिता ॥ १३ ॥
 आत्ममण्डलमेयात्र प्रथमं मण्डलं भवेत् ।
 सामन्तास्तस्य विज्ञेया रिपवो मण्डलस्य तु ॥ १४ ॥
 उपेतस्तु सुहृज् ज्ञेयः शत्रुमित्रमतः परं ।
 मित्रमिषं ततो ज्ञेयं मित्रमिषरिपुस्ततः ॥ १५ ॥
 एतत्पुरस्तात् कथितं पथादपि निबोध मे ।
 पार्थिवाहस्तातः पथात्ततस्त्वाक्रन्द उच्यते (१) ॥ १६ ॥
 आमारस्तु ततोऽन्यः स्यादाक्रन्दामार उच्यते ।
 जिगीषोः शत्रुशुक्रस्य विमुक्तस्य तथा द्विज ॥ १७ ॥
 नातापि निघयः शक्यो वक्तुं मनुजपुङ्गव ।
 निघहानुपदे गह्वी मध्यम्यः परिकीर्त्तितः ॥ १८ ॥
 निघहानुपदे गह्वः सर्वेषामपि यो भवेत् ।
 उदासीनः स कथितो बलवान् पृथिवीपतिः ॥ १९ ॥

१. पथात्ततस्त्वाक्रन्द उच्यते इति मे इत्यर्थोऽपि आचारवित्त्वस्य पुं० ॥
 पृथके वसन्ते, पथात्ततस्त्वाक्रन्द ।

न कस्यचिद्रिपुर्मिवद्वारणाच्छत्रुमित्रके ।
 मण्डलं तव सम्प्रोक्तमेतद् द्वादशराजकं ॥ २० ॥
 त्रिविधा रिपवी ज्ञेयाः कुच्यानन्तररुत्रिभाः ।
 पूर्वपूर्वो गुरुस्तेषां दुषिकित्स्यतमो मतः ॥ २१ ॥
 थनन्तरोऽपि यः शत्रुः सोऽपि मे कृत्रिमो मतः ।
 पार्थिव्याहो भवेच्छत्रोर्मिवाणि रिपवस्तथा ॥ २२ ॥
 पार्थिव्याहमुपायैश्च ग्रमयेच्च तथा श्वकं ।
 मित्रेषु शत्रोरुच्छेदं प्रशंसन्ति पुरातनाः ॥ २३ ॥
 मित्रञ्च शत्रुतामेति भामन्तत्वादनन्तरं ।
 शत्रुं जिगोपुरुच्छिन्यात्^(१) स्वयं शक्नोति चेद्यदि ॥ २४ ॥
 प्रतापहृदौ तेनापि नामित्राज्जायते भयं ।
 यथास्य नोद्विजेन्नोको विघ्नासद्यथा भवेत् ॥ २५ ॥
 जिगोपुर्धर्मविजयी तथा लोकं वगमयेत् ।
 इत्याग्नेये महापुराणे यात्रामण्डलचिन्तादिर्नाम द्वात्रिं-
 शदधिकद्विंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशदधिकद्विंशत्तमोऽध्यायः ।

—:—

पाङ्गुल्यं ।

पुष्कर उवाच । मामभेदी मया प्रीक्षी दानदण्डी तथैव च ।

दण्डः स्वदेशे कथितः परदेशे ब्रवीमि ते ॥ १ ॥

प्रकाशयाप्रकाशय द्विविधो दण्ड उच्यते ।
 लुण्ठनं आभघातय शस्यघातोऽग्निदीपनं ॥ २ ॥
 प्रकाशोऽथ विषं वज्जिर्विविधैः पुरुषैर्बभूव ।
 दूषणञ्चैव साधूनामुदकानाञ्च दूषणं ॥ ३ ॥
 दण्डप्रणयणं प्रोक्तमुपेक्षां नृणु भार्गव ।
 यदा मन्येत नृपती रणे न सम वियहः ॥ ४ ॥
 अनर्थायानुबन्धः स्यात् सन्धिना च तथा भवेत् ।
 सामलब्धास्पदश्चात्र दानञ्चार्यचयङ्करं ॥ ५ ॥
 भेददण्डानुबन्धः स्यात्तदोपेक्षां समाश्रयेत् ।
 न चार्यं मम शक्नोति किञ्चित् कर्तुमुपद्रवं ॥ ६ ॥
 न चाहमस्य शक्नोमि तद्योपेक्षां समाश्रयेत् ।
 अयन्नोपहतस्तत्र राज्ञा कार्य्या रिपुर्भवेत् ॥ ७ ॥
 मायोपायं प्रयस्यामि उत्पातैरनृतैर्यरत् ।
 शत्रोरुद्देजनं शत्रोः शिविरस्यस्य पक्षिणः ॥ ८ ॥
 स्यूनस्य तस्य पुच्छस्यां क्षत्वोस्कां विमुलां दिज ।
 विसृजेच्च ततथैवमुक्त्वापातं प्रदर्शयेत् ॥ ९ ॥
 एवमन्धे दर्शनीया उत्पाता बहवोऽपि च ।
 उद्देजनं तथा कुर्व्यात् कुहकैर्विविधैर्द्विपां ॥ १० ॥
 सावत्सरास्तापताय नागं ब्रूयुः परस्य च ।
 जिगीषुः पृथिवीं राजा तेन शोद्देजयेत् परान् ॥ ११ ॥
 देवतानां प्रसादय कौशलीयः परस्य तु ।
 आगतयोऽमित्तबलं प्रहरन्ममभौतवत् ॥ १२ ॥
 एवं ब्रूयाद्गणे प्राप्ते भग्ना. सर्वे परे इति ।

श्लेहाः किलकिलाः कार्या वाच्यः शत्रुहंतस्तदा ॥ १३ ॥
 देवाब्राह्मंहितो राजा सप्रहः समरं प्रति ।
 इन्द्रजासं प्रवक्ष्यामि इन्द्रं कालेन दर्शयेत् ॥ १४ ॥
 चतुरङ्गं बलं राजा सहायार्थं दिवोकसां ।
 बलन्तु दर्शयेत् प्राप्तं रत्नदृष्टिश्चरेद्विभो ॥ १५ ॥
 क्षिप्रानि रिपुशीर्षाणि प्रासादाग्नेषु दर्शयेत्^(१) ।
 षाड्गुणं सम्प्रवक्ष्यामि तद्वरौ सन्धिविग्रहौ ॥ १६ ॥
 सन्धिय विग्रहस्यैव यानमासनमेव च ।
 द्वैधीभावः संग्रहय षड्गुणाः परिकीर्त्तिताः ॥ १७ ॥
 पणवन्धः स्मृतः सन्धिरपकारस्तु विग्रहः ।
 जिगीषोः शत्रुविषये यानं यात्राऽभिधीयते ॥ १८ ॥
 विग्रहेण स्वके देशे स्थितिरासनमुच्यते ।
 बलाहनेन प्रयाणन्तु द्वैधीभावः स उच्यते ॥ १९ ॥
 उदासीनो मध्यमो वा संग्रहात्म्ययः स्मृतः ।
 समेन सन्धिरन्वेथोऽहीनेन च बलीयसा ॥ २० ॥
 हीनेन विग्रहः कार्यः स्वयं राज्ञा बलीयसा ।
 तथापि शूद्रपार्ष्णिस्तु बलीयांसं समाश्रयेत् ॥ २१ ॥
 भासीनः कर्मविच्छेदं शक्रः कर्तुं रिपोर्यदा ।
 अशूद्रपार्ष्णिचासीत् विगृह्य यसुधाधिपः ॥ २२ ॥
 अशूद्रपार्ष्णिर्धन्वान् द्वैधीभार्यं समाश्रयेत् ।
 बलिना विगृह्योत्तमः^(२) योऽसन्देहेन पार्ष्णिवः ॥ २३ ॥
 संग्रह्येन यज्ञव्यो गुणानामधमो गुणः ।

बहुघयव्ययायासं^(१) तेषां यानं प्रकीर्तितं ॥ २४ ॥

बहुलाभकरं पद्यात्तदा राजा समाश्रयेत्^(२) ।

सर्वशक्तिविहीनस्तु तदा कुर्यात्तु संश्रयं ॥ २५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे उपायपङ्क्त्यादिर्नाम त्रयस्त्रि-
गदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

प्रात्यहिकराजकर्म ।

पुष्कर उवाच । अजस्रं कर्म वक्ष्यामि दिनं प्रति यदाचरेत् ।

द्विमुहूर्त्तायशिपायां रात्रौ निद्रास्त्यजेत्पुः ॥ १ ॥

वाद्यवन्दिस्वनेर्गीतैः पश्चेद् गूढांस्ततो नरान् ।

विज्ञायते न ये लोकास्तादीया इति केनचित् ॥ २ ॥

आयव्ययस्य श्रवणं ततः कार्यं यथाविधि ।

वेगीत्सर्गं ततः कृत्वा राजा शानगृहं व्रजेत् ॥ ३ ॥

शानं कुर्यात्पुः पद्याहन्तधावनपूर्वकं ।

कृत्वा रात्र्यान्ततोऽज्यं वासुदेवं प्रपूजयेत् ॥ ४ ॥

वस्त्रो पविताम् जुहुयात् तर्पयेदुदकेः पितृम् ।

१ बहुघयव्ययायासं (१) तेषां यानं प्रकीर्तितं ॥ २४ ॥

१ आभोगे कर्मविशेषादिभिर्वादि, राजा
इत्यादिभिर्वादि वाः ॥ पुष्करे उवाच ।

दद्यात्सकाशनीं धेनुं द्विजाशीर्वाद्संयुतः ॥ ५ ॥
 अनुत्तमोऽलङ्कृतश्च मुखं पश्येच्च दर्पणे ।
 ससुवर्णे धृते राजा शृणुयाद्दिवसादिकं ॥ ६ ॥
 औषधं भिषजोक्तं च मङ्गलालम्बनश्चरेत् ।
 पश्येद् गुरुं तेन दत्ताशीर्वादीऽथ व्रजेक्षभां ॥ ७ ॥
 तत्रस्थो ब्राह्मणान् पश्येद्मात्यान्मन्त्रिणस्तथा ।
 प्रकृतीय महाभाग प्रतीहारनिवेदिताः ॥ ८ ॥
 शुक्लेतिहास कार्याणि कार्याणां कार्यनिर्णयम् ।
 व्यवहारन्ततः पश्येन्मन्त्रं कुर्यात्तु मन्त्रिभिः ॥ ९ ॥
 नैकेन सहितः कुर्यान्न कुर्याद्बहुभिः सह ।
 न च मूर्खैर्वचानामैर्गुप्तं न प्रकटं चरेत्^(१) ॥ १० ॥
 मन्त्रं स्वधिष्ठितं कुर्याद्येन राष्ट्रं न बाधते ।
 आकारग्रहणे राष्ट्रो मन्त्ररक्षा परा मता^(२) ॥ ११ ॥
 आकारैरिद्धितैः प्राज्ञा मन्त्रं गृह्णन्ति पण्डिताः ।
 सांबन्धराणां वैद्यानां मन्त्रिणां यचने रतः ॥ १२ ॥
 राजा विभूतिमाप्नोति^(३) धारयन्ति नृपं हि ते ।
 मन्त्रं कृत्वाथ व्यायामश्चक्रे याने च शस्त्रके ॥ १३ ॥
 नि सत्त्वाद्दौ नृपः स्यातः पश्येद्दिष्णुं सुपूजितम् ।
 हृतश्च पावकं पश्येद्दिप्रान् पश्येत्सुपूजितान् ॥ १४ ॥

१ गुप्तं चाप्रकटं चरेदिति ग०, ज०, ट० इत्यस्य स्थाने आकारैरिद्धितमन्त्रं का-
 यं । व्याकार्यं चिचक्षुश्च रति ट० पुलक पाठः ।

२ आकारं ग्रहणे राष्ट्रो मन्त्ररक्षा परा मता ३ राजाविभूतिमाप्नोति ज० ।

भूपिती भोजनङ्गुर्थाद् दानार्थैः सुपरीक्षितं ।
 भुक्त्वा गृहीतताम्बूलो वामपार्श्वेन संस्थितः(१) ॥ १५ ॥
 शास्त्राणि चिन्तयेद् दृष्ट्वा योधान् कोष्ठायुधं गृहं ।
 अन्वास्थ पश्चिमां सन्ध्यां कार्याणि च विचिन्त्य तु ॥ १६ ॥
 चरान् समेय भुक्त्वाचमन्तःपुरचरी भवेत् ।
 वाद्यगीतैरक्षितोऽन्वैरेवन्नित्यञ्चरेन्नृपः ॥ १७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे आजस्रिकं नाम चतुस्त्रिंशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

रणदीप्ता ।

पुष्कर उवाच । गात्राविधानपूर्वन्तु वक्ष्येगाष्टपात्रिकं विधिं ।
 सप्ताहेन यदा यात्रा भविष्यति महीपतेः ॥ १ ॥
 पूजनीयो हरिः शंभुर्मादक्षाद्यैर्विनायकः ।
 द्वितीयेऽहनि दिक्पालान् सम्पूज्य गगनचरिन् ॥ २ ॥
 ग्रण्यायां वा तदप्येऽथ देवान् प्रार्थ्यं मनुं चरिन् ।
 जमः शम्भो विभेताय रुद्राय वरदाय च ॥ ३ ॥
 वामनाय विहवाय स्वप्नाधिपतये जमः ।

भगवन्देवदेवेश शूलनृहृपवाहन ॥ ४ ॥
 इष्टानिष्टे ममाक्षत्त स्रप्ते समस्य शाश्वत ।
 यज्जायतो दूरमिति पुरीषा मन्त्रमुच्चरेत् ॥ ५ ॥
 तृतीयेऽहनि दिक्पालान् रुद्रांस्तान् दिक्पतीन् यजेत् ।
 ग्रहान् यजेच्चतुर्थेऽङ्गि पञ्चमे चाश्विनौ यजेत् ॥ ६ ॥
 मार्गे या देवतास्तासाञ्चयादीनाञ्च पूजनं ।
 दिव्यान्तरीक्षभूमिस्यदेवानाञ्च तथा वलिः ॥ ७ ॥
 राधौ भूतगणानाञ्च वासुदेवादिपूजनं ।
 भद्रकाल्या त्रियः कुर्यात् प्रार्थयेत् सर्वदेवताः ॥ ८ ॥
 वासुदेवः सहस्रर्षणः प्रद्युम्नयानिरुहकः ।
 नारायणोऽञ्जली विष्णुर्नारसिंहो वराहकः ॥ ९ ॥
 शिव ईशान्तत्पुरुषो^(१) ह्यघोरो राम सल्लजः^(२) ।
 सूर्यः सोमः कुजयान्द्रिजीवशक्रशनेयराः ॥ १० ॥
 राहुः केतुर्गणपतिः सेनानी चण्डिका ह्युमा ।
 लक्ष्मीः सरस्वती दुर्गा ब्रह्माणीप्रमुखा गणाः ॥ ११ ॥
 रुद्रा इन्द्रादयो वज्रिर्वागास्तार्ष्योऽपरे सुराः ।
 दिव्यान्तरीक्षभूमिष्ठा विजयाय भवन्तु मे ॥ १२ ॥
 मर्दयन्तु रणे शत्रून्^(३) सम्प्रष्टह्यौपहारकं ।
 सपुत्रमाहृत्वोऽहं^(४) देवा वः शूरणद्धतः ॥ १३ ॥

१ मत्पुत्रत इति च० ।

२ राधादिव्यादि, सत्यञ्ज इत्यञ्ज
माह न० पुस्तके नास्ति ।

३ मर्दयन्तु च मे शत्रून् इति व०, न० च ।

४ अहं, मां अहंन्योऽहमिति व०,
इ० च ।

चमूनां पृष्ठतो गत्वा रिपुनाशा नमोऽस्तु वः^(१) ।
 विनिवृत्तः प्रदास्यामि^(२) दत्तादभ्यधिकं बलिं ॥ १४ ॥
 पष्टेऽङ्गि विजयस्नानं कर्त्तव्यं चाभिषेकवत् ।
 यात्रादिने सप्तमे च पूजयेच्च त्रिविक्रमं ॥ १५ ॥
 नीराजनोक्तमन्त्रैश्च आयुधं वाहनं यजेत् ।
 पुण्याहजयशब्देन मन्त्रमेतन्निशामयेत् ॥ १६ ॥
 दिव्यान्तरौचभूमिष्ठाः सन्वायुर्दाः सुराश्च ते ।
 देवसिद्धिं प्राप्नुहि त्वं देवयात्रास्तु^(३) सा तव ॥ १७ ॥
 रघन्तु देवताः सर्वा इति श्रुत्वा नृपोब्रजेत् ।
 गृह्येत्वा सगरस्त्रापं धनुर्नागेति मन्त्रत ॥ १८ ॥
 तद्विष्णोरिति जघाय दद्याद्रिपुमुखे पदं ।
 दक्षिणं पदं द्वात्रिंशद्दिक्षु प्राच्यादिषु क्रमात् ॥ १९ ॥
 नागं रथं हयश्चैव धुर्यंश्चैवारुहेत् क्रमात् ।
 आरुह्य वाद्यैर्गच्छेत् पृष्ठतो नावलोकयेत् ॥ २० ॥
 कोशमाशं गतस्तिष्ठेत् पूजयेद्देवता द्विजान् ।
 परदेशं ब्रजेत् पद्यादात्मसैन्यं हि पालयन् ॥ २१ ॥
 राजा प्राप्य विदेशस्तु^(४) देशपालस्तु पालयेत्^(५) ।
 देवानां पूजनं कुर्व्याच्च छिन्द्यादायमश्च तु ॥ २२ ॥
 नायमानयेत्तद्देशानागत्य स्युरं पुनः ।

१ चमूनां पृष्ठतो गत्वा रिपुनाशो भवेद्य
 चेति २० ।

२ क्षिमा शब्द प्रदास्यामीति २० ।

३ अत्रैवासागमिति २० ।

४ प्राग्निदेशस्तु इति म०, घ०, ङ०
 च ।

५ देवतापालं प्राप्तेवदिति म० । देवा

पारेण पालयेदिति म०, घ०, ङ०, ञ०,

अ० च ।

जयं प्राप्यार्चयेद्देवान् दद्याद्दानानि पार्थिवः ॥ २३ ॥

द्वितीयेऽहनि सङ्ग्रामो भविष्यति यदा तदा ।

स्नापयेद्भजमग्नादि यजेद्देवं वृसिंहकं ॥ २४ ॥

एवादिराजसिंहानि शस्त्राणि निगि वै गणाम् ।

प्रातर्नृसिंहकं पूज्य वाहनाद्यमशेषतः ॥ २५ ॥

पुरोधसा हृतं पश्येदङ्घ्रिं हुत्वा द्विजान्यजेत् ।

गृहीत्वा सगरक्षापं गजाद्यारुह्य वै प्रजेत् ॥ २६ ॥

देशे त्वदृश्यः शत्रूणां कुर्यात् प्रकृतिकल्पनां ।

संहतान् योधयेदस्यान् कामं विस्तारयेद्भङ्गन् ॥ २७ ॥

सूचीमुखमनोकं स्यादस्यानां बहुभिः सह ।

व्यूहाः प्राण्यङ्गरूपाय द्रव्यरूपाय कौत्सिताः ॥ २८ ॥

गरुडो मकरव्यूहयक्रः श्येनस्तथैव च ।

अर्हचन्द्रय वज्रय शकटव्यूह एव च ॥ २९ ॥

मण्डलः सर्वतोभद्रः सूचीव्यूहय ते नराः ।

व्यूहानामथ सर्वेषां पञ्चधा सैन्यकल्पना ॥ ३० ॥

द्वौ पञ्चावनुपक्षौ हाववश्यं पञ्चमं भवेत् ।

एकेन यदि वा द्वाभ्यां भागाभ्यां युद्धमाधरेत् ॥ ३१ ॥

भागत्रयं स्यापयेत्तु तेषां रक्षार्थमेव च ।

न व्यूहकल्पना कार्या राज्ञो भवति कर्हिचित् ॥ ३२ ॥

मूनच्छेदे विनाशः स्याद्य युध्येत्तु स्रवसृपः ।

सैन्यस्य पयात्तिष्ठेत्तु क्रोगमात्रे महीपतिः ॥ ३३ ॥

भग्नसन्धारणं तत्र योधानां परिकीर्तितं ।

प्रधानभङ्गे सैन्यस्य नावस्थानं विधीयते ॥ ३४ ॥

न संहतान् विरलान्योधान् व्यूहे प्रकल्पयेत् ।
 आयुधानान्तु सन्मही यथा न स्यात् परस्परं ॥ ३५ ॥
 भेतुकामः परानीकं संहतैरेव भेदयेत् ।
 भेदरघ्याः परिणापि कर्त्तव्याः संहतास्तथा ॥ ३६ ॥
 व्यूहं भेदावहं कुर्यात् परव्यूहेषु चेच्छया ।
 गजस्य पादरक्षार्थाद्यत्वारंस्तु, तथा द्विज ॥ ३७ ॥
 । रथस्य चाश्वत्वारः समास्तस्य च चर्मिणः ।
 धन्विनश्चर्मिभिस्तुल्याः पुरस्ताच्चर्मिणो रणे ॥ ३८ ॥
 पृष्ठतो धन्विनः पद्यादन्विनान्तुरगा रथाः ।
 रथानां कुञ्जराः पद्याहातव्याः पृथिवीक्षिता ॥ ३९ ॥
 पदातिकुञ्जराश्वानां धर्मकार्यं प्रयत्नतः ।
 शूराः प्रमुखतो देयाः स्कन्धमात्रप्रदर्शनं ॥ ४० ॥
 कर्त्तव्यं भीरुसहनेन शत्रुविद्रावकारकं^(१) ।
 दारयन्ति पुरस्तात्तु न देया भीरवः पुरः ॥ ४१ ॥
 प्रोत्साहयन्त्येव रणे भीरुन् शूराः पुरस्थिताः ।
 प्रांगदः शुकनासाय ये चाजिह्वेषणा^(२) नराः ॥ ४२ ॥
 संहतभ्रूयुगायैव क्रोधना कसहप्रियाः ।
 नित्यदृष्टाः प्रहृष्टाय शूरा ज्ञेयाय कामिनः ॥ ४३ ॥
 संहतानां हतानां च रणापनयनक्रिया^(३) ।
 प्रतियुक्तं गजानाञ्च शीयदानादिकञ्च यत् ॥ ४४ ॥

^(१) शत्रुविद्रावकारकमिति ज०, ४०, १ ये च जिह्वेषणा रजि ज०, ४०, ४०,
 ४०, ४० च ।

^(२) शुकनासपनत्रिपेति ज० ३

आयुधानयनं चैव पत्तिकर्म विधीयते ।
 रिपूणां भेत्तुकामानां स्वसैन्यस्य तु रक्षणं ॥ ४५ ॥
 भेदनं संहतानाञ्च चर्मिणां कर्म कीर्तितं ।
 विमुग्धीकरणं युद्धे धन्विनां च तथोच्यते ॥ ४६ ॥
 दूरापसरणं यानं सुहृत्स्य तथोच्यते ।
 चासनं रिपुसैन्यानां रथकर्म तथोच्यते ॥ ४७ ॥
 भेदनं संहतानाञ्च भेदानामपि संहतिः ।
 प्राकारतीरणाद्यालद्रुमभङ्गस्य सद्गजे ॥ ४८ ॥
 पत्तिभूर्विपमा ज्ञेया रथाश्वस्य तथा समा ।
 सकर्हमा च नागानां युद्धभूमिरुदाहृता ॥ ४९ ॥
 एवं विरचितव्यूहः सतपृष्ठट्टिवाकरः ।
 तथानुलोमशुक्रार्किदिकपालमृदुमारुताः ॥ ५० ॥
 योधानुत्तेजयेक्ष्वर्वात्तामगोत्रावदानतः ।
 भोगप्राप्ता च विजये स्वर्गप्राप्ता मृतस्य च ॥ ५१ ॥
 जित्वारीन् भोगसम्प्राप्तिः मृतस्य च परा गतिः ।
 निष्कृतिः स्वानिपिण्डस्य नास्ति युद्धममा गतिः ॥ ५२ ॥
 शूराणां रक्तमायाति तेन पापन्वजन्ति ते ।
 घातादिदुःखसहनं रणे तत् परमन्तपः ॥ ५३ ॥
 वराभरःसहस्राणि वान्ति गूरुं रणे मृतं ।
 स्वामी सुकृतमादत्ते भग्नानां विनिवर्तिनां ॥ ५४ ॥
 ब्रह्महत्याफलं तेषां तथा प्रोक्तं पदे पदे ।
 व्यक्ता सहायान् यो गच्छेद्देवाम्भ्य विनश्ये ॥ ५५ ॥
 पात्रमेधफलं प्रोक्तं गूराणामनिवर्तिनां ।

धर्मनिष्ठे जयो रात्रिः^(१) योद्धव्याथ समाः समैः ॥ ५६ ॥

गजादीय गजाद्याथ न हन्तव्याः पलायिनः ।

न प्रेक्षकाः प्रविष्टाथ अशस्त्राः पतितादयः ॥ ५७ ॥

शान्ते निद्रामिभूते च अर्द्धोत्तीर्णे नदीवने ।

दुर्दिने कूटयुद्धानि शत्रुनाशार्थमाचरेत् ॥ ५८ ॥

वाह्य प्रष्टव्य विक्रीशिक्रान्ना भग्नाः परे इति ।

प्राप्तं मित्रं बलं भूरि नायकोऽत्र निपातितः ॥ ५९ ॥

सेनानीर्निहतयायं भूपतियापि विभ्रतः ।

विद्वृतानान्तु योधानां सुखं घातो विधीयते ॥ ६० ॥

धूपाय देवा धर्मज्ञ तथा च परमीहनाः ।

पताकादीषु सम्भारो वादिषाणां भयावहः ॥ ६१ ॥

सम्प्राप्य विजयं युद्धे देवान्विप्रांश्च संयजेत्^(१) ।

रत्नानि राजगामीनि अमात्येभ्य कृते रणे ॥ ६२ ॥

तस्य स्त्रियो न कस्यापि रक्षास्ताय परस्य च ।

शयं प्राप्य रणे मुक्तं पुत्रवत् परिपालयेत् ॥ ६३ ॥

पुनस्तेन न योद्धव्यं देगाचारादि पात्रयेत् ।

ततश्च स्वपुरं प्राप्य ध्रुवे भे प्रविशीद् गृहं ॥ ६४ ॥

देवादिपूजनं कुर्याद्रक्षेद्योषकृट्स्वकं ।

संविषागं परावाप्तैः कुर्याद् गृह्यजनस्य च ॥ ६५ ॥

रथदीक्षा मयोक्ता ते जयाय नृपतेर्भुषा ।

ब्रह्माम्निषे महापुराणे रथदीक्षा नाम पञ्चविंशदधिक-

द्विंशत्तमोऽध्यायः ॥

१ अर्द्धोत्तीर्णे अर्द्धे निद्रा इति अ०, १ देवान् विप्रांश्च संयजेत् इति अ०,

अथ पट्त्रिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

श्रीस्तोत्रं ।

पुष्कर उवाच । राज्यलक्ष्मोस्खिरत्वाय यथेन्द्रेण पुरा त्रियः ।
 स्तुतिः कृता तथा राजा जयार्थं स्तुतिमाचरेत् ॥ १ ॥
 इन्द्र उवाच । नमस्ये सर्वलोकानां^(१) जननीमखिसम्भवां^(२) ।
 त्रियमुत्तिन्द्रपद्मां चो विष्णुवचःम्वलस्थितां ॥ २ ॥
 त्वं सिद्धिस्त्वं म्रधा स्नाहा सुधा त्व लोकपावनि ।
 मन्ध्या रात्रिः प्रभा भूतिर्ग्रीष्मा अहा सरस्वती ॥ ३ ॥
 यज्ञविद्या महाविद्या गुह्यविद्या च शोभने ।
 आत्मविद्या च देवि त्वं विमुक्तिफलदायिनी ॥ ४ ॥
 आन्वीक्षिकी त्वयी वार्त्ता दृण्ढनीतिस्त्वमेव च ।
 सौम्या सौम्यैर्जगद्रूपैस्त्वयैतद्देवि पूरित ॥ ५ ॥
 का त्वन्या त्वागते देवि सर्वयज्ञमयं वपुः ।
 अध्यास्ते देव देवस्य योगिचिन्मयं गढाभृतः ॥ ६ ॥
 त्वया देवि परित्यक्तं सकलं भुवनत्रयं ।
 विनष्टप्रायमभवत् त्वयेदानो समेधितं ॥ ७ ॥
 दारा. पुत्रास्तथागारं सुहृहान्यधनादिक ।
 भवन्त्येतन्महाभागे नित्यं त्वदीक्षणान् नृणां ॥ ८ ॥

शरीरारोग्यमैश्वर्यमरिपक्षत्रयः सुखं^(१) ।
 देवि त्वदृष्टिदृष्टानां पुरुषाणां न दुर्लभं ॥ ८ ॥
 त्वमस्वा सर्वभूतानां देवदेवो हरिः पिता ।
 त्वयैतद्विष्णुना चाम्ब जगद्गामं चराचरं ॥ १० ॥
 मानं कोपं तथा कोष्ठं मा गृहं मा परिच्छदं ।
 मा शरीरं कलत्रञ्च त्वजेथाः सर्वपावनि ॥ ११ ॥
 मा पुत्रान्मासुहृद्गर्भान्मा पशून्मा विभूषणं ।
 त्वजेथा मम देवस्य^(२) विष्णोर्वैचःस्यलालये^(३) ॥ १२ ॥
 सत्त्वेन सत्यशोचाभ्यां तथा शीलादिभिर्गुणैः ।
 व्यज्यन्ते ते नरा सद्यः सन्त्यक्ता ये त्वयामले ॥ १३ ॥
 त्वयावनोकिताः सद्यः शीलाद्यैरखिलैर्गुणैः ।
 कुलेष्वर्थेय युज्यन्ते पुरुषा निर्गुणा अपि ॥ १४ ॥
 स द्वाभ्यः स गुणो धन्यः स कुलीनः स बुद्धिमान् ।
 स गूरुः स च विक्रान्तो यस्त्वया देवि घोषितः ॥ १५ ॥
 सद्यो वैगुण्यमायान्ति शीलाद्याः सकला गुणाः ।
 पराट्मुखी जगद्वाती यस्य त्वं विष्णुदत्तमे ॥ १६ ॥
 न ते वर्णयितुं शक्ता गुणान् जिह्वापि वेधसः ।
 प्रसीद देवि पद्मांघ्रि नाम्नांश्याघीः कदाचन ॥ १७ ॥
 पुष्कर उवाच । एवं स्मृता ददौ शीय वरमिन्द्राय चेष्टितं ।
 सुम्पित्वं च राज्यस्य मह्यमविजयादिकं ॥ १८ ॥

१ अथ सपत्नित च०, स०, च०, अ० च । २ देवदेवर्षिणि उ० ।

अथ दृष्टिभिनि उ० ।

३ अथ दृष्टिभाषणे इति च०, स०, अ०

स्वस्तोत्रपाठश्रवणकर्तृणां मुक्तिमुक्तिदं ।

श्रीस्तोत्रं सततं तस्मात् पठेच्च शृणुयान्नरः ॥ १८ ॥

इत्याम्बे महापुराणे श्रीस्तोत्रं नाम षट्त्रिंशद्दधिक-
द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्रिंशद्दधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

रामोक्तनीतिः ।

अग्निववाच । नीतिस्ते पुष्करोक्ता तु रामोक्ता लक्षणाय या ।

जयाय तां प्रवक्ष्यामि शृणु धर्मादिवर्धनीं ॥ १ ॥

राम उवाच । न्यायेनार्जनमर्थस्य वर्धनं रक्षणं चरेत् ।

सत्पात्रप्रतिपत्तिय राजद्वत्तं चतुर्विधं ॥ २ ॥

नयस्य विनयो मूल विनयः शास्त्रनिययात् ।

विनयो ह्येन्द्रियजयस्तेर्युक्तः पालयेन्महो ॥ ३ ॥

शास्त्रं प्रज्ञा धृतिर्हास्यं प्रागल्भ्य धारद्विष्णुता ।

उक्ताहो वाग्मितौदार्यमापत्कालमद्विष्णुता^(१) ॥ ४ ॥

प्रभावः शुचिता मैत्री त्यागः सत्यं कृतप्रता ।

शुनं शीलं दमयेति गुणाः सम्पत्तिहेतवः ॥ ५ ॥

प्रकीर्णविषयारण्ये धावन्त विप्रमायिनं ।

१ वाग्मिता दाहप्रमापत्कालपरिष्णुतेति अ०, घ०, ज०, भ० च ।

ज्ञानाद्भुजेन कुर्वीत वश्यमिन्द्रियदन्तिनं ॥ ६ ॥
 कामः क्रीधंस्तया लोभो हर्षो मानो मदस्तथा ।
 पद्वर्गमुत्सृजेदेनमस्त्रिंस्त्र्यंते सुखी नृपः ॥ ७ ॥
 आन्वोषिको वयो वार्त्तां दण्डनीतिं च पार्थिवः ।
 तद्विश्वैस्तत्क्रियोपैतैश्चिन्तयेद्दिनयान्वितः ॥ ८ ॥
 आन्वोषिकवार्धविज्ञानं धर्माधर्मौ चयोस्थितौ ।
 अर्थानर्थौ तु वार्त्तायां दण्डनीत्यां नयानयो ॥ ९ ॥
 अहिंसा सुवृत्ता वाणी सत्यं शौचं दया क्षमा ।
 वर्षितां सिद्धिनां चैव सामान्यो धर्म उच्यते ॥ १० ॥
 प्रजाः सममुत्कृष्यात् कुर्यादाचारसंस्थितिं ।
 याक् मृता दया दानं क्षीनोपगतरक्षणं^(१) ॥ ११ ॥
 इति हर्षां सतां साधुद्वितं सत्पुरुषमतं ।
 आधिप्याधिपरीताय अथ श्रो वा विनामिनि ॥ १२ ॥
 को हि राजा शरीराय धर्मापेतं समाचरेत् ।
 न हि शत्रुखमन्विष्यन्^(१) पीडयेत् हृष्यं जगत् ॥ १३ ॥
 उपपन्नः पीडयमानो हि मम्यता हन्ति पार्थिवं ।
 क्रियतेऽभ्यर्चनीयाय राजताय यदाश्रयिः ॥ १४ ॥
 गतः साधुतरः कांशो दुर्जनाय शिवार्थिना ।
 प्रियविधाभिधानस्यं सत्सु निर्यं दिवत्सु च ॥ १५ ॥
 देवास्ते प्रियवक्त्रारः परमवः क्लृप्यादिनः ।
 दक्षिणाग्निव्युत्पात्ता पूजयेद्देवताः सदा ॥ १६ ॥

१ दोषोपपन्नः अर्थात् अ. १०, ११, १२,

१०, ११, १२ च ।

२ अदुष्करिणावृत्तिवि अ. १०,

११ ।

राज्याङ्गानां वरं राष्ट्रं माधनं पालयेत् सदा^(१) ।
 कुलं शीलं वयः सत्त्वं दक्षिण्यं क्षिप्रकारिता ॥ २ ॥
 अक्सिवादिता सत्यं हृदमेवा कृतज्ञता ।
 दैवसम्पन्नता बुद्धिरक्षुद्रपरिवारता ॥ ३ ॥
 शक्यसामन्तता चैव तथा च दृढभक्तिता^(१) ।
 दीर्घदर्शित्वमुत्साहः शुचिता सूक्ष्मक्षिता ॥ ४ ॥
 विनीतत्वं धार्मिकता साधोय नृपतेर्गुणाः ।
 प्रख्यातवंगमक्रूरं लीकसङ्घ्राहिणं शुचिं ॥ ५ ॥
 कुर्वीतात्महिताकाङ्क्षी परिचारं महीपतिः ।
 वाग्मी प्रगल्भः अतिमानुद्ग्री बलवान् वशी ॥ ६ ॥
 नेता दण्डस्य निपुणः कृतशिल्पपरिग्रहः^(१) ।
 पराभियोगप्रसहः सर्वदुष्टप्रतिक्रिया^(१) ॥ ७ ॥
 परहृत्तान्त्रवेक्षी च ^(२)सन्निविद्यहृतत्ववित ।
 गूढमन्त्रप्रचारज्ञी देशकालविभागवित् ॥ ८ ॥
 आदाता सम्यग्दर्शानां विनियोक्ता च पाद्विवृत् ।
 क्रीधलोभभयद्रोहदम्भचापसवर्जितः ॥ ९ ॥
 परोपतापपैशून्यमाख्यैर्पीड्यतातिगः ।
 हृष्टोपदेशसम्पन्नः शक्ती मधुरदर्शनः ॥ १० ॥
 गुणानुरागम्यस्तिमानात्मसम्पन्नाः स्मृताः ।
 कुलीनाः शुचयः शूरा. श्रुतपत्नोऽनुरागिनः^(१) ॥ ११ ॥

१ साम्यतात्वेत्यादि, पालयेत् सदैवत्यम्. ४ सर्वदुष्टप्रतिक्रिया इति घ०, ष०.
 पाठ ग० पुस्तके नास्ति । ५ ० ५ ।
 १ गूढं दृढं चिह्नमेति ग० । ५ परशुद्वान्त्रवेक्षी चेति घ०, ष०
 ७ लताशिल्पं क्षयप्रद इति घ०, अ० ५ ।
 ५ । ६ श्रुतपत्नोऽनुरागिन इति ग० ।

दण्डनीतेः प्रयोक्तारः सचिवाः स्युर्ग्रेहीपतेः ।
 सुविद्यो जानपदः कुलशीलकलान्वितः ॥ १२ ॥
 वाग्मी प्रगल्भश्चुम्भानुक्ताही प्रतिपत्तिमान् ।
 स्तम्भचापलहीनश्च भैवः क्लेशसहः शुचिः ॥ १३ ॥
 सत्यसत्त्वधृतिस्थैर्य्यप्रभावारोग्यसंयुतः ।
 कृतशिल्पश्च^(१) दक्षश्च प्रज्ञावान् धारणान्वितः ॥ १४ ॥
 दृढभक्तिरकर्ता च वैराणां सचिवो भवेत् ।
 श्रुतिस्तत्परतार्थेषु चित्तज्ञो ज्ञाननिदयः^(२) ॥ १५ ॥
 दृढता मन्त्रगुप्तिय मन्त्रिसम्पत् प्रकीर्तिता ।
 त्रय्यां च दण्डनीत्यां च कुशलः स्यात् पुरोहितः ॥ १६ ॥
 अथर्ववेदविहितं कुर्याच्छान्तिकपोष्टिकं ।
 साधुतैर्षाममात्यानां तद्विद्यैः सह बुद्धिमान् ॥ १७ ॥
 चक्षुष्मतां च शिल्पश्च परीक्षेत गुणदयं^(३) ।
 स्वजनेभ्यो विज्ञानीयात् कुलं स्वानभवयहं ॥ १८ ॥
 परिकर्मसु दक्षश्च विज्ञानं धारयिष्यतां ।
 गुणत्रयं परीक्षेत प्रागल्भ्यं प्रीतितां तथा^(४) ॥ १९ ॥
 कथायोगेषु बुद्धेयं वाग्मिवं सत्यवादितां ।
 उक्ताहं च प्रभावं च तथा क्लेशमद्विष्यतां^(५) ॥ २० ॥
 धृतिं चैवामुरागं च स्थैर्य्यञ्चापदि लक्षयेत् ।
 भक्तिं मैत्रीं च गौचं च जानीयाद्वायहारतः ॥ २१ ॥

१ कृतशीलयेति ज० ।

२ प्रतिभां तथेति ज० ।

३ चिकित्से ज्ञाननिदय इति ज० । ४ स्वजनेभ्य इत्यादि, क्लेशमद्विष्यतामि-

५ परीक्षेत गुणत्रयमिति ज० । त्वक्तः पाठः, ब० पुस्तके नास्ति ।

संवासिभ्यो बलं सत्त्वमारोग्यं शीलमेव च^(१) ।
 अस्तुत्थतामचापल्यं वैराणां चाप्यकीर्त्तनं ॥ २२ ॥
 प्रत्यक्षतो विजानीयाद् भद्रतां क्षुद्रतामपि ।
 फलानुमेयाः सर्वत्र परोक्षगुणवृत्तयः ॥ २३ ॥
 गस्याकारवती पुण्या खनिद्रव्यसमन्विता ।
 गोहिता भूरिसलिला पुण्यैर्जनपदैर्युता ॥ २४ ॥
 रम्या सकुञ्जरवला वारिस्थलपद्यान्विता ।
 अदेवमायका चेति गस्यते भूरिभूतये ॥ २५ ॥
 गूद्रकारुवणिकप्रायो महारथः क्षपी बलः ।
 सानुरागो रिपुक्षेपो पीडासहकरः पृथुः ॥ २६ ॥
 नानादेशैः समाकीर्णो धार्मिकः पशुमान् बली ।
 ईदृक्जनपदः शस्तोऽमूर्ख्यसनिनायकः^(२) ॥ २७ ॥
 पृथुमीमं महाग्नातमुद्यमाकारतोरणं^(३) ।
 पुरं समावमेष्येनमरिन्मदवनाययं ॥ २८ ॥
 जलपद्मान्धधनवहुर्गं काममहं महत् ।
 पीदकं पार्षतं पार्षमैरिपुं धन्विनं च वट् ॥ २९ ॥
 ईक्षितद्रव्यसम्पूर्णः पितृपैतामहोचितः ।
 धर्माजितो ध्ययगंघः कोधो धर्मादिहृद्यये ॥ ३० ॥
 पितृपैतामहो वग्गः संहतो दमपेतनः ।
 निव्यातपीदधो जगः कुगलः शकुभैर्युतः ॥ ३१ ॥
 नानापहृष्टोपेतो नानायुधविगाहदः ।

१ अमरः शीलं सुखं च चेति अ० । २ अथवाकारोपनिषिद्धः अ० । ३ अथवाकारोपनिषिद्धः अ० ।

१ अथवाकारोपनिषिद्धः अ० ।

नानाधीधसमाकीर्णो नीराजितहृद्यद्विपः ॥ ३२ ॥
 प्रवासायासदुःखेषु युद्धेषु च कृतयमः ।
 अद्वैधश्चत्रियप्रायो दण्डो दण्डवतां मतः ॥ ३३ ॥
 योगविज्ञानसत्त्वाढ्यं महापद्मं प्रियम्बदं ।
 आयतिचममद्वैधं मित्रं कुर्वीत सत्कुल(१) ॥ ३४ ॥
 दूरादेवाभिगमनं स्पष्टार्थहृदयानुगा ।
 वाक् सत्कृत्य प्रदानञ्च त्रिविधो मित्रसद्ग्रहः ॥ ३५ ॥
 धर्मकामार्थसंयोगो मित्रात्तु त्रिविधं फलं ।
 श्रीरसं तत्र सन्नद्धं(२) तथा वंशप्रमागतं ॥ ३६ ॥
 रक्षितं व्यसनेभ्यश्च मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधं ।
 मित्रे गुणाः सत्यतायाः समानसुखदुःखता ॥ ३७ ॥
 वक्ष्येऽनुजीविनां वृत्तं सेवी भवेत् भूपतिं ।
 दक्षता भद्रता दार्ढ्यं धान्तिः क्लेशसहिष्णुता ॥ ३८ ॥
 सन्तोषः शीलमुत्साहो भण्डयत्वनुजीविनं ।
 यथाकालमुपासीत राजानं सेवको नयात् ॥ ३९ ॥
 परस्थानगमं कौर्यमौढ्यं मत्सरन्त्यजेत् ।
 विगृह्य कथमं भृत्यो न कुर्याज् ज्वायसा सह ॥ ४० ॥
 शुद्धं मर्म च मन्त्रश्च न च भर्तुः प्रकाशयेत् ।
 रक्ताद् वृत्तिं समीहेत विरक्तं मन्त्र्यजेन्नृपं ॥ ४१ ॥
 अकार्यं प्रतिषेधय कार्यं चापि प्रवर्त्तनं ।
 सद्दक्षेपादिति सदृत्तं वन्धुमित्रानुजीविनां ॥ ४२ ॥

आजीव्यः सर्वं सत्त्वानां राजा पर्जन्यवद्भवेत् ।

आयुदारेषु चास्यर्थं धनं चाददतीति च ॥ ४३ ॥

कुर्यादुद्योगसम्पन्नानध्यक्षान् सर्वकर्मसु ।

उपिर्ष्वणिक्पथो दुर्गं सेतुः कुञ्जरबन्धनं ॥ ४४ ॥

खन्याकरबलादानं शून्यानां च निवेशनं ।

अष्टवर्गमिमं राजा साधुहृत्तोऽनुपालयेत् ॥ ४५ ॥

आमुक्तिकेभ्यद्यौरेभ्यः पौरेभ्यो राजवत्सभात् ।

पृथिवीपतिलोभाच्च प्रजानां पञ्चधा भयं ॥ ४६ ॥

अवेक्ष्यैतद्भयं काले आददीत करं नृपः ।

अभ्यन्तरं शरीरं स्ववाह्यं राष्ट्रञ्च^(१) रचयेत्^(२) ॥ ४७ ॥

दण्डांस्त दण्डयेद्राजा स्वं रक्षेच्च विपादितः ।

स्त्रियः पुत्रांश्च शत्रुभ्यो विश्वसेव कदाचन ॥ ४८ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मो नाम अष्टविंशदधिक-
द्विंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथोनचत्वारिंशदधिकद्विंशत्तमोऽध्यायः ।

—:—:—

धाङ्गुण्यं ।

राम उवाच । मण्डलं चिन्तयेन् मुष्यं राजा द्वादगराजकं ।

परिधिं च परिधिं तं मिथमिषमतः परं ॥ १ ॥

तद्यारिभित्तमित्रश्च विजिगीषोः पुरः स्मृताः^(१) ।
 पार्श्विग्राहः स्मृतः पथादाक्रन्दस्तदनन्तरं ॥ २ ॥
 आसारावनयोश्चैवं विजिगीषोश्च मण्डल ।
 श्रेयविजिगीषोश्च मध्यमो भूम्यनन्तरः ॥ ३ ॥
 अनुग्रहे संहतयोन्निग्रहे व्यस्तयोः प्रभुः ।
 मण्डलाद्वहिरेतेषामुदासीनी बलाधिकः ॥ ४ ॥
 अनुग्रहे संहतानां व्यस्तानां च वधे प्रभुः ।
 सन्धिश्च विग्रहं यानमासनादि वदामि ते ॥ ५ ॥
 बलवद्विगृहीतेन सन्धिं कुर्याच्छिवाय च ।
 कपाल उपहारश्च सन्तानः सद्गतस्तथा ॥ ६ ॥
 उपन्यासः प्रतीकारः संशोगः पुरुषान्तरः ।
 अदृष्टनर आदिष्ट आत्मापि स उपग्रहः ॥ ७ ॥
 परिक्रमस्तथा क्षिप्रस्तथा च परद्रूपणं ।
 स्कन्धोपनेयः सन्धिश्च सन्धयः षोडशेरिताः ॥ ८ ॥
 परस्त्रीपकारश्च मैत्रः सम्बन्धकस्तथा^(२) ।
 उपहाराश्च चत्वारस्तेषु मुख्याश्च सन्धयः ॥ ९ ॥
 बालो हृद्दीर्घरोगस्तथा बन्धुवद्विष्कृतः ।
 मीरुकी भीरुकजनो लुब्धो लुब्धजनयाथा ॥ १० ॥
 विरहप्रकृतियैव विषयेष्वतिगतिमाम् ।
 अनेकचित्तमन्त्रस्य देववाह्यनिष्कथाः ॥ ११ ॥
 देवोपहतकथैव दैवनिन्दक एव च ।
 दुर्भिक्षव्यसनोपेतो बलव्यसममद'सु' ॥ १२ ॥

स्वदेशस्यो बहुरिपुर्मुक्तः कालेन यद्य ह ।
 मत्प्रधर्मव्यपेतश्च विंशतिः पुरुषा अमी ॥ १३ ॥
 एतेः सन्धिं न कुर्वीत विगृह्णीयात्तु केवलं ।
 परस्वरापकारेण पुंसां भवति विग्रहः ॥ १४ ॥
 आत्मनोऽभ्युदयाकाङ्क्षो पीड्यमानः परेण वा ।
 देशकालबन्धोपेतः प्रारभेतेह विग्रहं^(१) ॥ १५ ॥
 राज्यस्त्रीस्थानदेशानां ज्ञानस्य च बलस्य च ।
 अपहारो^(२) मदो मानः पीडा वैषयिकी तथा ॥ १६ ॥
 ज्ञानात्मशक्तिधर्माणां^(३) विघातो दैवमेव च ।
 मिथार्थज्ञापमानय तथा बन्धुविनाशनं ॥ १७ ॥
 भूतानुग्रहविच्छेदन्नाद्या मण्डलदूषणं ।
 एकार्थाभिनिवेशित्वमिति विग्रहयोनयः ॥ १८ ॥
 मापत्यं वाभ्राजं स्त्रीजं वाग्जातमपराधजं ।
 वैरं पञ्चविधं प्रोक्तं साधनैः प्रगमसयेत् ॥ १९ ॥
 किञ्चित्फलं निष्फलं वा सन्दिग्धफलमेव च ।
 तदात्वे दीपजननमायत्याश्चैव निष्फलं ॥ २० ॥
 चायत्याश्च तदात्वे च दीपमश्ननं तथा ।
 पपरिज्ञानमोर्यणं परेण स्तोभितोऽपि वा ॥ २१ ॥
 परार्थं स्तोत्रमिच्छाश्च दीर्घकामं द्विजैः सह ।
 पकामदैवयक्तिन बन्धोहतमग्निं च ॥ २२ ॥

१ आत्मन इत्यादि, विग्रहमित्यन्ता

२ अपहार इति च० ।

३ वाच म० ५२८के आदि ।

४ ज्ञानादेरज्ञिधर्माणांमिति च० ।

तदात्वे फलसंयुक्तमायत्यां फलवर्जितं ।

आयत्यां फलसंयुक्तं तदात्वे निष्फलं तथा ॥ २३ ॥

इतीमं षोडशविधन्नकुर्यादेव विग्रहं ।

तदात्वायतिमंशुद्धं कर्म राजा सदाचरेत् ॥ २४ ॥

हृष्टं पुष्टं बलं मत्वा गृह्णीयाद्विपरीतकं ।

मित्रमाक्रन्द आसारी यदा स्युर्दृढभक्तयः ॥ २५ ॥

परस्य विपरीतञ्च तदा विग्रहमाचरेत् ।

विगृह्य सन्नाय तथा मन्त्रुयाय प्रसङ्गतः ॥ २६ ॥

उपेक्षया च निपुणैर्यानं पञ्चविधं स्मृतं ।

परस्परस्य सामर्थ्यविधातादासनं स्मृतं ॥ २७ ॥

अरेय विजिगीषोय यानवत् पञ्चधा स्मृतं ।

बलिनीर्द्विपतीर्मध्ये वाचात्मानं समर्पयन् ॥ २८ ॥

द्वैधीभावेन तिष्ठेत् काकाचिवदनचितः ।

उभयोरपि सम्पाते सेवेत बलवत्तरं ॥ २९ ॥

यदा हावपि नेच्छेतां मंग्रेयं जातसंविदौ ।

तदोपसर्पेत्तच्छब्दमधिकं वा स्वयं व्रजेत्^(१) ॥ ३० ॥

उच्छिद्यमानो बलिना निरुपायप्रतिक्रियः ।

कुसोद्धतं सत्यमार्यमासेवेत् बलीकृष्टं^(२) ॥ ३१ ॥

तद्दर्शनोपास्तिकता नित्यन्तहावभाविता ।

तत्कारितप्रययिता हृत्तं संययिषः श्रुतं ॥ ३२ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे पाङ्गुस्यं नाम एकोनचत्वारिंश-
दधिकविंशततमोऽध्यायः ॥

* १ उभयोरित्यादि, सर्वं व्रजेदित्यत्र
पाठः ज० पुस्तके नास्ति ।

२ बलीकृष्टमिति ३०, ४०, ४०,
४० ॥ ५ ।

अथ चत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

संभादि : ।

राम उवाच । प्रभावोक्ताहशक्तिभ्यां मन्त्रशक्तिः प्रशस्यते ।

प्रभावोक्ताहवान् काव्यो जितो देवपुरोधसा ॥ १ ॥

मन्त्रयतेह कार्याणि नानामैर्वाविपथिता ।

अशक्त्यारम्भहसीनां कुतः क्लेशादृते फलं ॥ २ ॥

अविज्ञातस्य विज्ञानं विज्ञातस्य च निययः ।

अर्घ्यहैषस्य सन्देहच्छेदनं श्रेयदर्शनं ॥ ३ ॥

सहायाः साधनोपाया विभागो देशकालयोः ।

विपक्षेय प्रतीकारः पञ्चाङ्गी मन्त्र इत्यते^(१) ॥ ४ ॥

मनःप्रसादः यथा च तथा करणपाटवं ।

सहायोत्थानसम्पन्नं कर्मणां सिद्धिलक्षणं ॥ ५ ॥

मदः प्रमादः कामय सुप्तप्रसपितानि च ।

भिन्दन्ति मन्त्रं प्रच्छन्त्याः कामिभ्यो रमतान्तथा ॥ ६ ॥

प्रशम्भः अतिमाग्याग्नीशक्ते शक्ते च निहितः ।

अभ्यस्तकर्मा नृपतेर्दूतो भवितुमर्हति ॥ ७ ॥

निरुपार्थो मितार्थश्च तथा शामनहारकः^(१) ।

सामर्थ्यात् पादती क्षीनो दूतस्तु त्रिविधः अतः ॥ ८ ॥

नाविज्ञातं पुरं गतोः प्रविशेद्य न शंसदं ।

१ अथ दत्तने इति अ०, द० च ।

१ शामनहारक इति अ०, द० च ।

कालमीचेत कार्यार्थमनुज्ञातय निष्पतेत् ॥ ९ ॥
 क्षिद्रञ्च शत्रोर्जानीयात् कोपमिन्वबलानि च ।
 रागापरागौ जानीयाद् दृष्टिमात्रविचेष्टितैः^(१) ॥ १० ॥
 कुर्याच्चतुर्विधं स्तोत्रं पञ्चगोक्षमयोरपि ।
 तपस्त्रिव्यञ्जनोपेतैः सुचरैः^(२) सह संवसेत् ॥ ११ ॥
 चरः प्रकाशो दूतः स्याद्प्रकाशधरो द्विधा ।
 बणिव् क्षपोबलो लिङ्गो भिक्षुकाद्यात्मकाधराः ॥ १२ ॥
 याथादृष्टिं व्यसनं निष्फले^(३) दूतचेष्टिते ।
 प्रकृतिव्यसनं यस्यात्तत् समीक्ष्य समुत्पतेत् ॥ १३ ॥
 अनयादास्यति येयस्तस्मात्तद्वासनं स्मृतं ।
 हुताशनो जलं व्याधिदुर्भिक्षं मरकं तथा ॥ १४ ॥
 इति पञ्चविधं दैवं व्यसनं मानुषं परं ।
 दैवं पुरुषकारेण गान्त्वा च प्रथमत्रयेत् ॥ १५ ॥
 उत्थापितेन नीत्वा च मानुषं व्यसनं हरेत् ।
 मन्त्रो मन्त्रफलावाप्तिः कार्यानुष्ठानमायतिः ॥ १६ ॥
 आयव्ययौ दण्डनीतिरभिन्नप्रतिषेधनं ।
 व्यसनस्य प्रतीकारो राज्यराजाभिरक्षणं ॥ १७ ॥
 इत्यमान्यस्य कर्मेदं हन्ति सव्यमनान्वितः ।
 हिरण्यधान्यवस्त्राणि घाहनें प्रजया भवेत् ॥ १८ ॥
 तयान्ये द्रव्यनिचया हन्ति सव्यसना प्रजा ।
 प्रजानामापदिस्थानां रक्षणं कोपदण्डयोः ॥ १९ ॥

१ दृष्टिमात्रविचेष्टितैरिति ग०, घ०,
 ङ०, भ०, झ०, ट० च ।

२ व्यचरैरिति ज० ।

३ विषये इति घ०, भ०, म० च ।

पौराद्याद्योपकुर्वन्ति संशयादिह दुर्द्दिनं ।
 तूष्णीं गुह्यं जनत्राणं मित्रामित्रपरिग्रहः ॥ २० ॥
 मामन्तादि कृते दीपे नश्येत्तद्व्यसनाच्च तत् ।
 भृत्यानां भरणं दानं प्रजामित्रपरिग्रहः ॥ २१ ॥
 धर्मकामादिभेदय दुर्गसंस्कारभूषणं ।
 क्रीयात्तद्दामनादन्ति क्षोषमूली हि भूपतिः ॥ २२ ॥
 मित्रामित्रावनोहेमसाधनं रिपुमर्दन ।
 दूरकार्याशुकारित्वं दण्डासद्व्यसनादरेत् ॥ २३ ॥
 सस्तम्भवति मित्राणि अमित्रं नागयत्यपि ।
 धनाद्यैरुपकारित्वं मित्रात्तद्दामनादरेत्^(१) ॥ २४ ॥
 राजा सव्यसनी हन्याद्राजकार्याणि यानि च ।
 वाग्दण्डयोय पारुष्यमर्थदूषणमेष च ॥ २५ ॥
 पानं क्षी गृगवा द्युतं घ्यमनानि महीपतेः ।
 पालस्यं स्यात्थता दर्पः प्रमादो द्वैधकारिता ॥ २६ ॥
 इति पूर्वोपदिष्टञ्च मन्त्रिष्वप्यमनं कृतं ।
 अनाहृष्टिञ्च षोढादो राष्ट्रप्यमनमुच्यते ॥ २७ ॥
 विग्रीर्णदम्बप्रकारपरिप्लाव्यममनाता ।
 क्षीणया मेतया मंह दुर्गव्यसनमुच्यते ॥ २८ ॥
 प्यथीलतः परिलिप्तोऽपेजितोऽनाश्रितस्त्रया ।
 दयितो ददमंश्च क्षोषव्यसनमुच्यते ॥ २९ ॥
 उपहृष्टं परिलिप्तममानितमपिमानितं ।

अभूतं व्याधितं आन्तं दूरायातन्नवागतं ॥ ३० ॥
 परिचीणं प्रतिहतं प्रहृताग्रतरन्तया ।
 आगानिर्वद्भूयिष्ठमनृतप्राप्तमेव च ॥ ३१ ॥
 कलवगर्भन्निक्षिप्तमन्तःशल्पं तथैव च ।
 विच्छिन्नवीवधासारं शून्यमूलं तथैव च ॥ ३२ ॥
 अस्त्राभ्यसंहतं वापि भिन्नकूटं तथैव च ।
 दुष्पार्ष्णिग्राहमर्थेषु बलव्यसनमुच्यते ॥ ३३ ॥
 दैवोपपीडितं मित्रं प्रस्तं शत्रुबलेन च ।
 कामक्रोधादिसंयुक्तमुक्ताह्लादरिभिर्भवेत् ॥ ३४ ॥
 अर्थस्य दूषणं क्रोधात् पारुष्यं वाक्यदण्डयोः ।
 कामजं मृगया द्यूतं व्यसनं पानकं स्त्रियः ॥ ३५ ॥
 तः कपारुष्यं परं लोके उद्देजनमनर्थकं ।
 असिहसाधनं दण्डमृतं युक्तयावनयेदृषः ॥ ३६ ॥
 उद्देजयति भूतानि दण्डपारुष्यवान् नृपः ।
 भूतान्युद्देव्यमानानि हिपतां यान्ति संशयं ॥ ३७ ॥
 विहृदाः शत्रवस्यैव विनाशाय भवन्ति ते ।
 दूष्यस्य दूषणार्थेषु परित्यागो महोद्यमः ॥ ३८ ॥
 अर्थस्य नीतितत्त्वज्ञैरर्थदपणमुच्यते ।
 पानात् कार्यादिनी ज्ञानं मृगयातोऽरितः शयः ॥ ३९ ॥
 जितश्रमार्थं मृगयां विचरेद्द्रुक्षिते बने ।
 धर्मार्थप्राणनाशादि द्यूते स्वात् कलहादिकं ॥ ४० ॥
 कामातिपातो धर्मार्थपीडा मीथ्यसनाह्वयेत् ।
 पानदोषात् प्राणनागः कार्याकार्याविनिषयः ॥ ४१ ॥

स्कन्धावारनिवेशो निमित्तज्ञो रिपुं जयेत् ।
 स्कन्धावारस्य मध्ये तु मकीयं नृपतेर्गृहं ॥ ४२ ॥
 मौलीभूतं श्रेणिसुहृद्द्विपदाटविकं बलं ।
 राजहर्म्यं समाहृत्य क्रमेण विनिवेशयेत्^(१) ॥ ४३ ॥
 सैन्यैकदेशः सन्नहः सेनापतिपुरःसरः ।
 परिभ्रमेच्चत्तरांशु मण्डलेन वह्निर्निशि ॥ ४४ ॥
 वार्त्ताः स्वका विजानीयाद्हरसीमान्तचारिणः ।
 निर्गच्छेत् प्रविशेच्चैव सर्व्व एवीपलक्षितः ॥ ४५ ॥
 सामदानं च भेदय दण्डोपेक्षेन्द्रजालकं ।
 भायोपायाः सप्त परे निक्षिपेत्साधनाय तान् ॥ ४६ ॥
 चतुर्विधं स्मृतं साम उपकारानुकोर्त्तनात् ।
 मिथःसम्बन्धकथनं ऋदुपूर्व्वं च भाषणं ॥ ४७ ॥
 आयाते दर्शनं वाचा तवाहमिति चार्पणं ।
 यः सम्प्राप्तधनोत्सर्गं उत्तमाधममध्यमः ॥ ४८ ॥
 प्रतिदानं तदा तस्य गृहीतस्यानुमोदनं ।
 द्रव्यदानमपूर्व्वं च स्वयद्ग्राहप्रवर्त्तनं^(१) ॥ ४९ ॥
 देयय प्रतिमोक्षय दानं पञ्चविधं स्मृतं ।
 स्नेहरागापनयनसंहर्षोत्पादनं तथा ॥ ५० ॥
 मिथो भेदय भेदप्रैर्भेदय त्रिविधः स्मृतः ।
 वधोऽर्थहरणं चैव परिक्लेशस्त्रिधा दमः ॥ ५१ ॥
 प्रकाशयाप्रकाशय लोकद्विटान् प्रकाशतः ।
 उद्विजेत हतैर्लोकस्तेषु पिण्डः प्रशस्यते ॥ ५२ ॥

१ पण्डितपदिति च ।

१ तथैव सुप्रवर्त्तनमिति ज., ट. च ।

विशेषेणोपनिषद्योगैर्ह्यन्याच्छस्त्रादिना द्विपः ।
 जातिमात्रं हिजं नैव हन्यात् सामोत्तरं वशे ॥ ५३ ॥
 प्रलिम्पन्निव चेतांसि दृष्टासाधु पिवन्निव ।
 असन्निवामृतं साम प्रयुञ्जीत प्रियं वचः ॥ ५४ ॥
 मिथ्याभिग्रस्तः त्र्यौकाम आह्वयाप्रतिमानितः ।
 राजद्वेषी चातिकर आत्मसम्भावितस्तथा ॥ ५५ ॥
 विच्छिन्नधर्मकामार्थः क्रुद्धो मानी विमानितः ।
 अकारणात् परित्यक्तः कृतवैरोऽपि सान्वितः ॥ ५६ ॥
 हृतद्रव्यकलत्रय पूजार्होऽप्रतिपूजितः ।
 एतांस्तु भेदयेच्छत्रौ स्थितान्नित्यान् सुशद्धितान् ॥ ५७ ॥
 आगतान् पूजयेत् कामैर्विजांशु प्रशमन्त्रयेत् ।
 सामदृष्टानुसन्धानमत्युपभयदर्शनं ॥ ५८ ॥
 प्रधानदानमानं च भेदोपायाः प्रकीर्त्तिताः ।
 मित्रं हतं काष्ठमिव घृणजग्धं विशीर्यते ॥ ५९ ॥
 त्रिशक्तिर्ह्येककालज्ञो दण्डेनास्तं नयेदरीन् ।
 मैत्रीप्रधानं कल्याणबुद्धिं सात्त्वेन साधयेत् ॥ ६० ॥
 लुब्धं घोरञ्च दानेन भित्तानन्योन्यशङ्कया ।
 दण्डस्य दर्शनाद्दृष्टान् पुत्रभ्रातादि सामतः ॥ ६१ ॥
 दानभेदेयमूमृत्यान् योधान्^(१) जनपदादिकान् ।
 सामान्ताटविकान् भेददण्डाभ्यामपराहकान् ॥ ६२ ॥
 देवताप्रतिमानान्तु पूजयान्तर्गतैश्चरैः ।
 पुमान् श्लोवस्तसंवीतो निशि चाद्भुतदर्शनः ॥ ६३ ॥

वेतालीष्कापिशाचानां शिवानां च स्वरूपिकी ।
 कामतो रूपधारित्वं शस्त्रान्यश्नाम्बुवर्षणं ॥ ६४ ॥
 तमोऽनिलोऽनलो मेघ इति माया ह्यमानुषी ।
 जघान कीचकं भीम आस्थितः स्त्रीस्वरूपतां ॥ ६५ ॥
 अन्याये व्यमने युद्धे प्रहृत्तस्यानिवारणं ।
 उपेक्षेयं स्मृता भ्रातोपेक्षितय हिडिम्पया ॥ ६६ ॥
 शिवान्धकारवृष्ट्यग्निपर्वताद्भुतदर्शनं ।
 दरस्यानं च सैन्यानां दर्शनं ध्वजशालिनां ॥ ६७ ॥
 छिन्नपाटितभिवानां संसृतानां च दर्शनं ।
 इतीन्द्रजानं द्विपताम्भोत्वर्थमुपकल्पयेत् ॥ ६८ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे सामादिर्नाम चत्वारिंशदधिक-
 द्विंशत्तमोऽध्यायः ॥

—

अथैकचत्वारिंशदधिकद्विंशत्तमोऽध्यायः ।

—:—:—

राजनीतिः ।

राम उवाच । पट्टविधन्तुः यमं प्लुक्ष्य देवान् प्रार्थ्यं रिपुं प्रजेत् ।
 मोमं भूतं योगिसुहृद्द्विपदाटविकं बलं ॥ १ ॥
 पूर्वं पूर्वं गरीयस्तु यन्नामां व्यगमं तथा ।
 पट्टं मन्तकीपाभ्यां पदात्पञ्चरक्षद्विपैः ॥ २ ॥
 अथद्विषमदुर्गेषु यच्च यत्त भयं भवेत् ।

सेनापतिस्तत्र तत्र गच्छेद्गुरोहीकृतैर्वलैः ॥ ३ ॥
 नायकः पुरतो यायात् प्रवीरपुरुषावृतः ।
 मध्ये कलत्रं स्वामी च कोपः फल्गु च यद्वलं ॥ ४ ॥
 पार्श्वयोरुभयोरथा वाजिनां पार्श्वयो रथाः ।
 रथानां पार्श्वयोर्नागा नागानां चाटवीवलं ॥ ५ ॥
 पथात् सेनापतिः सर्वं पुरस्कृत्य हृती श्वं ।
 यायात्सवदसैन्यीव, खिन्नानाखासवज्ज्जनैः ॥ ६ ॥
 यायाद्गुरोहेन महता मकरेण पुरोभये ।
 श्येनेनोद्धृतपक्षेण सूच्या वा वीरवह्नया ॥ ७ ॥
 पथाद्भये तु शकटं पार्श्वयोर्वज्रसञ्चितं^(१) ।
 सर्वतः सर्वतोभद्रं भये ब्यूहं प्रकल्पयेत् ॥ ८ ॥
 कन्दरे शैलगहने निम्नगावनसङ्घटे ।
 दीर्घाध्वनि परियान्तं क्षत्पिपासाहितक्षमं ॥ ९ ॥
 व्याधिदुर्भिक्षमरकपीडितं दस्युविद्रुतं ।
 पद्मपांशुजलस्तन्यं व्यस्तं पुञ्जीकृतं पथि ॥ १० ॥
 प्रसुप्तं भोजनव्ययमभूमिष्ठमसुस्थितं ।
 धौराग्निभयविचस्तं वृष्टिवातसमाहतं ॥ ११ ॥
 इत्यादौ श्वचमूं रक्षेत् परसेन्दं च घातयेत् ।
 विशिष्टो देगकालाभ्यां भिन्नविप्रकृतिर्षली ॥ १२ ॥
 कुर्यात् प्रकाशयुहं हि कटयुहं विपर्यये ।
 तेष्ववस्कन्दकालेषु परं हन्यात्समाकुचं ॥ १३ ॥

अभूमिष्ठं स्वभूमिष्ठः स्वभूमौ चीपजायतः ।
 प्रकृतिप्रयहाकृष्टं पाशैर्वनचरादिभिः ॥ १४ ॥
 हन्यात् प्रवीरपुरुषैर्भङ्गदानापकर्षणैः ।
 पुरस्ताद्दर्शनं दत्त्वा तप्तचकृतनिदधान् ॥ १५ ॥
 हन्यात्पद्यात् प्रवीरेण बलेनोपेत्य वेगिना ।
 पद्याहा सद्गुलीकृत्य हन्याच्छूरेण पूर्वतः ॥ १६ ॥
 प्राभ्यां पार्श्वभिघाती तु व्याख्याती कूटयोधने ।
 पुरस्ताद्विपमे देशे पद्याहन्यात्तु वेगवान् ॥ १७ ॥
 पुरः पद्यात्तु विपमे एवमेव तु पार्श्वयोः ।
 प्रथमं योधयित्वा तु दूष्यामित्राटवीबलैः ॥ १८ ॥
 आन्तं मन्दनिराक्रन्दं हन्याद्यन्तवाहनं ।
 दूष्यामित्रबलैर्ष्वोपि भङ्गन्दत्त्वा प्रयत्नवान् ॥ १९ ॥
 जितमित्येष विग्रस्तां हन्यान्मन्त्रप्यपाययः ।
 स्तन्वावारपुरयामगम्यस्तामिप्रजादिषु ॥ २० ॥
 विचभ्यन्तं परानीकमप्रमत्तो पिनाशयेत् ।
 अथवा गोचहाकृष्टं तप्तस्यं मार्गबन्धनात् ॥ २१ ॥
 अथस्कन्दभयाद्राशिप्रजागरकृतयमं ।
 द्विषासुप्तं ममाहन्याद्विद्राष्याकुमसैनिकं ॥ २२ ॥
 निनि विचभ्यमंसुप्तं नामैर्ष्यां सुहृगपादिभिः ।
 प्रशने पूर्वयायित्वं वनदुर्गप्रवेगमं ॥ २३ ॥
 अभिषामागनीकानां भेदनं भिषसङ्घट्टः ।
 विर्भाषिकाधारपातं कोपरसेभकण्यं च ॥ २४ ॥
 अभिषभेदनं भिषगस्यानं रघकर्णं च ।

वनदिह्मार्गविचये वीवधासारलक्षणं ॥ २५ ॥
 अनुयानापसरणे शीघ्रकार्योपपादनं ।
 दोनानुसरणं घातः कोटीनां जघनस्य च ॥ २६ ॥
 अश्वकर्माद्य पक्षेय सर्वदा शस्त्रधारण ।
 शिविरस्य च मार्गादिः शोधनं वस्तिकर्म च ॥ २७ ॥
 संस्रूनस्वाणुवल्मीकवृक्षगुल्मापकण्टकं ।
 सापसारा पदातीनां भूर्नातिविपमा मता ॥ २८ ॥
 स्वल्पवृक्षोपला क्षिप्रलङ्घनोयनगा स्थिरा ।
 निःशर्करा विपद्वा य सापसारा च वाजिभूः ॥ २९ ॥
 निस्वाणवृक्षकेदारा रघभूमिरकर्हमा ।
 मर्दनोयतरुच्छेद्यव्रततीपङ्कवर्जिता ॥ ३० ॥
 निर्भरागम्यगैला^(१) च विपमा गजमेदिनी ।
 उरस्यादीनि भिन्नानि प्रतिवृत्तान् यत्नानि हि ॥ ३१ ॥
 प्रतिग्रह इति ख्यातो राजकार्यान्तरघमः ।
 तेन शून्यस्तु वी व्यूहः स भिन्न इय लक्ष्यते ॥ ३२ ॥
 जयार्थं न च युद्धेऽत मतिमानप्रतिग्रहः ।
 यत्र राजा तत्र कोपः कोपाधीना हि राजता ॥ ३३ ॥
 योधेभ्यस्तु ततो दद्यात् किञ्चिद्दातुं^(२) न युज्यते ।
 द्रव्यनक्ष राजघाते तदर्हं तद्भूमिर्दाने ॥ ३४ ॥
 सेनापतिवधे तद्दद्यादस्यादिमर्हने ।
 पथवा खनु युध्येरन् पत्यम्नरयदन्तिनः ॥ ३५ ॥

यथा भवेत्सम्बाधी व्यायामविनिवर्त्तने ।
 असङ्घरेण शुद्धेरन् सङ्घरः सङ्घलावहः ॥ ३६ ॥
 महासङ्घुलयुजेपु संययेरन्मतङ्गर्ज ।
 अश्वस्य प्रतियोहारो भवेयुः पुरुषास्त्रयः ॥ ३७ ॥
 इति कल्पयास्त्रयथाश्वा विधेयाः कृष्णरस्य तु ।
 पादग्रीवा भवेयुश्च पुरुषा दश पञ्च च ॥ ३८ ॥
 विधानमिति नागस्य विहितं स्थन्दनस्य च ।
 अनीकमिति विज्ञेयमिति कल्पया नव द्विपाः ॥ ३९ ॥
 तथानीकस्य रन्ध्रन्तु पञ्चधा च प्रचक्षते ।
 इत्यनीकविभागेन स्थापयेद् व्यूहसम्पदः ॥ ४० ॥
 उरस्यकक्षपक्षांस्तु कल्पयानेतान् प्रचक्षते ।
 उरःकक्षौ च पक्षौ च मध्यं पृष्ठं प्रतिग्रहः ॥ ४१ ॥
 कोटौ च व्यूहशास्त्रज्ञैः समाङ्गो व्यूह उच्यते ।
 उरस्यकक्षपक्षास्तु व्यूहोऽयं सप्रतिग्रहः ॥ ४२ ॥
 गुरोरेष च शुक्रस्य कक्षाभ्यां परिवर्जितः ।
 तिष्ठेयुः सेनापतयः प्रवीरैः पुरुषैर्वृताः ॥ ४३ ॥
 अभेदेन च युद्धेरन् रक्षेयुश्च परस्परं ।
 मध्यव्यूहे फल्गु सैन्यं युद्धवस्तु जघन्यतः ॥ ४४ ॥
 युद्धं हि नायकप्राणं हन्यते तदनायकं ।
 उरसि स्थापयेन्नागान् प्रचण्डान् कक्षयो रथान् ॥ ४५ ॥
 हयांश्च पक्षयोर्व्यूहो मध्यभेदी प्रकीर्त्तितः ।
 मध्यदेशे हयानीकं रथानीकश्च कक्षयोः ॥ ४६ ॥
 पक्षयोश्च मजानीकं व्यूहोन्तर्भेद्यं स्मृतः ।

रयस्थाने हयान् दद्यात् पदातीथ हयाग्रये ॥ ४७ ॥
 रथाभावे तु हिरदान् व्यूहे सर्वत्र दापयेत् ।
 यदि स्याद्दण्डबाहुल्यामाबाधः सम्प्रकीर्तितः ॥ ४८ ॥
 मण्डलासंहतो भोगो दण्डस्ते बहुधा शृणु ।
 तिर्यग्भृत्तिस्तु दण्डः स्याद् भोगोऽन्याभृत्तिरेव च ॥ ४९ ॥
 मण्डलः सर्वतोभृत्तिः पृथग्भृत्तिरसंहतः ।
 प्रदरी दृढकोऽसद्यः चापो वै कुक्षिरेव च ॥ ५० ॥
 प्रतिष्ठः सुप्रतिष्ठश्चेन्नो विजयसञ्जयो ।
 विशालो विजयः शूची स्यूणाकर्णचमूसूत्री ॥ ५१ ॥
 सर्पास्यो वलययैव दण्डभेदाय दुर्जयाः ।
 अतिक्रान्तः प्रतिक्रान्तः कक्षाभ्याश्चैकचपचतः ॥ ५२ ॥
 अतिक्रान्तस्तु पक्षाभ्यां त्रयोऽन्ये तद्विपर्यये ।
 पक्षोरस्यैरतिक्रान्तः प्रतिष्ठोऽन्यो विपर्ययः ॥ ५३ ॥
 स्यूणापक्षो धनुःपक्षो द्विस्यूणो दण्ड ऊर्ध्वगः ।
 द्विगुणोत्तस्वतिक्रान्तपक्षोऽन्यस्य विपर्ययः ॥ ५४ ॥
 द्विषतुर्दण्ड इत्येते त्रैया लक्षणतः क्रमात् ।
 गोमूत्रिकाहिसञ्चारोगकटी मकरस्तथा ॥ ५५ ॥
 भोगभेदाः समाख्यातास्तथा पारिप्लवङ्गकः ।
 दण्डपक्षो युगोरस्यः शकटम्बाद्विपर्यये ॥ ५६ ॥
 मफरो व्यतिकीर्णश्च शेषः कुम्भरराजिभिः ।
 मण्डलव्यूहभेदी तु सर्वतोमद्रदुर्जयो ॥ ५७ ॥
 अष्टानोको द्वितीयस्तु प्रथमः सर्वतोमुखः ।
 अर्धचन्द्रक ऊर्ध्वान्नो वल्लभेदास्तु महतेः ॥ ५८ ॥

तथा कर्कटशृङ्गी च काकपादी च गोधिका ।
 विषतुःपक्षसैन्यानां ज्ञेया आकारभेदतः ॥ ५८ ॥
 दण्डस्य स्युः सप्तदश व्यूहा द्वौ मण्डलस्य च ।
 असङ्घातस्य पट् पक्ष भीमस्यैव तु सङ्घरे ॥ ६० ॥
 पक्षादीनामथैकेन हत्वा शेषैः परिधिपेत् ।
 उरसा वा समाहृत्य कोटिभ्यां परिवेष्टयेत्^(१) ॥ ६१ ॥
 परे कोटी समाक्रम्य पक्षाभ्यामप्रतिग्रहात् ।
 कोटिभ्याञ्चघनं हन्यादुरसा च प्रपीडयेत् ॥ ६२ ॥
 यतः फल्गु यतो भिव्रं यतद्यान्वैरधिष्ठितं ।
 ततश्चारिबलं हन्यादात्मन्योपहंशयेत् ॥ ६३ ॥
 सारं द्विगुणसारेण फल्गुसारेणपीडयेत् ।
 संहतञ्च गजानोकैः प्रचण्डैर्दारयेद्वलं ॥ ६४ ॥
 स्यात् कक्षपक्षोरस्यैव वर्तमानस्तु दण्डकः ।
 तत्र प्रयोगो दण्डस्य स्थानन्तुर्येण दर्शयेत् ॥ ६५ ॥
 स्याद्दण्डसमपक्षाभ्यामतिक्रान्तः प्रदारकः ।
 भवेत्स पक्षकक्षाभ्यामतिक्रान्तो दृढः स्मृतः ॥ ६६ ॥
 कक्षाभ्याञ्च प्रतिक्रान्तव्यूहोऽसङ्घः स्मृतो यथा ।
 कक्षपक्षावधः स्यात्प्योरस्यैः कान्तश्च खातकः ॥ ६७ ॥
 द्वौ दण्डौ बलयः प्रोक्तो व्यूहे रिपुविदारणः ।
 दुर्जययतुर्वलयः शत्रोर्बलविमर्दनः ॥ ६८ ॥
 कक्षपक्षोरस्यैर्भोगो विषयं परिवर्त्तयन् ।

१ कोटिभ्यां परिकल्पयेदिति घ०, ञ० च ।

सर्पचारी गीसूत्रिका शकटः शकटाकृतिः ॥ ६९ ॥

विपथ्योऽमरः प्रोक्तः सर्वशत्रुविमर्दकः ।

स्यात् कचपक्षोरस्थानामेकीभावस्तु मण्डलः ॥ ७० ॥

चक्रपत्रादयो भेदा मण्डलस्य प्रभेदकाः ।

एवञ्च सर्वतोभद्रो वज्राक्षवरकाकवत् ॥ ७१ ॥

अर्धचन्द्रय मृदाटो ह्यचन्ती नामरूपतः (१)।

व्यूहा यथासुखं कार्याः शत्रूणां बलवारणाः ॥ ७२ ॥

अग्निरुवाच । रामस्तु रावणं हत्वा अयोध्यां प्राप्तवान् द्विज ।

रामोक्तनीलेन्द्रजितं हतवाङ्मखणः पुरा ॥ ७३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे रामोक्तराजनीतिर्नाम एकचत्वारिंश-
दधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

पुरुषलक्षणं ।

अग्निरुवाच । रामोक्तोक्ता मया नीतिः स्त्रीणां राजन् वृणां वदे ।

लक्षणं यत्समुद्रेण गर्गाशोक्तं यथा पुरा ॥ १ ॥

समुद्र उवाच । पुंसाञ्च लक्षणं वक्ष्ये स्त्रीणाञ्चैव शभाशुभं ।

एकाधिको द्विशुक्लय त्रिगम्भोरस्तथैव च ॥ २ ॥

त्रिन्निकस्त्रिप्रलम्बश्च त्रिभिर्व्याप्नोति यस्तथा ।

त्रिषलीमांस्त्रिविनतस्त्रिकालञ्चय सुव्रत ॥ ३ ॥

पुरुषः स्यात्सुलक्षणी विपुलय तथा विपु ।

चतुर्ल्लेखस्तथा यश्च तथैव च चतुःसमः ॥ ४ ॥

चतुर्क्लिष्कुयतुर्दंष्ट्रः शुक्लकृष्णस्तथैव च ।

चतुर्गन्धयतुर्ऋस्वः सूक्ष्मदीर्घश्च पञ्चसु ॥ ५ ॥

षड्भ्रततोऽष्टवंशय समस्त्रेहो नवामलः ।

दशपद्मो दशव्यूहो न्ययोधपरिमण्डलः ॥ ६ ॥

चतुर्दशसमद्वन्द्वः षोडशाक्षय शस्यते ।

धर्मार्थकामसंयुक्तो धर्मो ह्येकाधिको मतः ॥ ७ ॥

तारकाभ्यां विना नेत्रे शुक्लदन्ती द्विशुक्लकः ।

गम्भोरस्त्रिययो नाभिः सत्त्वक्षैकं त्रिकं स्मृतं ॥ ८ ॥

अनसूया दया चान्तिर्मङ्गलाचारयुक्ताता ।

शौचं स्पृहा त्वकार्पण्यमनायासश्च शौर्यता ॥ ९ ॥

चित्रिकस्त्रिप्रलम्बः स्याद्दृपणे भुजयोर्नरः ।
 दिग्देशजातिवर्गांश्च तेजसा ययसा श्रिया ॥ १० ॥
 व्याप्नोति यस्तिकव्यापी त्रिवलीमात्ररस्वसौ ।
 उदरे बलयस्त्रिस्तो नरन्त्रिविनतं शृणु ॥ ११ ॥
 देवतानां द्विजानाञ्च गुरूणां प्रणतस्तु यः ।
 धर्मार्थकामकालज्ञस्त्रिकालज्ञोऽभिधीयते ॥ १२ ॥
 उरो ललाटं बद्धञ्च त्रिविस्त्रीर्णो विनिखवान् ।
 द्यौ पाणी द्यौ तथा पादौ ध्वजच्छत्रादिभिर्युतौ ॥ १३ ॥
 अङ्गुल्यो हृदयं पृष्ठं कटिः शस्तं चतुःसमं ।
 पणवत्यङ्गु लोत्सेधयतुक्किष्कुप्रमाणतः ॥ १४ ॥
 द्रंष्ट्रायतस्त्रयन्दाभायतुःकृष्णं वदामि ते ।
 नेत्रतारौ भ्रुवौ श्मश्रुः कृष्णाः केगास्तथैव च ॥ १५ ॥
 नामायां वदने श्वेदे कक्षयोर्विडगन्धकः ।
 ह्रस्वं लिङ्गं तथा शीवा जह्ने स्याद्देद्द्रुम्बकं ॥ १६ ॥
 सूक्ष्माख्यङ्गु लिपर्वाणि नखकेगद्विजत्वचः ।
 हनू नेत्रे ललाटे च नासा दीर्घा स्नानान्तरं ॥ १७ ॥
 वक्षः कञ्चो नखा नामोन्नतं बद्धं कृकाटिका ।
 सिन्धास्त्रक्रेगदन्ताद्य नोम दृष्टिर्नखाद्य याक् ॥ १८ ॥
 जान्नीरुर्वोय पृष्ठस्य वंगौ द्यौ करनामयोः ।
 नेत्रे नासापुटौ कर्णौ मेढ्रं पायुमुखेऽमस्तं ॥ १९ ॥
 जिह्वोष्ठे तालनेत्रे तु हस्तापादौ नखास्तथा ।
 गित्रापवक्तं गम्यन्ते पद्माभा दग देहिनां ॥ २० ॥
 पाणिपादं मुखं शीवा श्रवणे हृदयं गिरः ।

सलाटमुदरं पृष्ठं वृहन्तः पूजिता दश ॥ २१ ॥
 प्रसारितभुजस्येह मध्यमाग्रदयान्तरं ।
 उच्छ्रायेण समं यस्य न्यग्रोधपरिमण्डलः ॥ २२ ॥
 पादौ गुल्फौ स्फिची पार्श्वौ वङ्क्षणी हृषणी कुची ।
 कर्णौष्ठे सक्थिनी जङ्घे हस्तौ बाह्व तथाचिणी ॥ २३ ॥
 चतुर्दशसमहन्व एतस्त्सामान्यतो नरः ।
 विद्यायतुर्दश हासैः पश्येद्यः प्रोढशाचकः ॥ २४ ॥
 रूक्षं शिराततं गात्रमशुभं मांसवर्जितं ।
 दुर्गन्धिविपरीतं यच्छस्तन्दृष्ट्या प्रसन्नया ॥ २५ ॥
 धन्यस्य मधुरा वाणी गतिर्भूतेभसन्निभा ।
 एककूपभवं रोम भये रक्षा सकृत् सकृत् ॥ २६ ॥
 द्रव्याग्नेये महापुराणे पुरुषलक्षणं नाम द्विचत्वारिंशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

श्लोकसप्तमम् ।

यमुद्र उवाच । शप्ता स्त्रीं^(१) चारुमर्दाङ्गी मत्तमातङ्गगामिनी ।
 गुरुद्वजघना या च मत्तपारावतेषणा ॥ १ ॥
 सुनीलकेगी तन्वङ्गी विमोमाङ्गी गनीहारा ।

समभूमिस्सूशो पादौ संहती च तथा स्तनी ॥ २ ॥
 नाभिः प्रदक्षिणावर्त्ता गुह्यमश्वत्थपत्रवत् ।
 गुल्फौ निगूढौ मध्येन नाभिरङ्गुष्ठमानिका ॥ ३ ॥
 जठरत्र प्रलम्बञ्चं रोमरूचा न शोभना ।
 नर्चहचनदीनाम्नी न सदा^(१) कलहप्रिया ॥ ४ ॥
 न लोलुपा न दुर्भाषा शुभा देवादिपूजिता ।
 गण्डैर्भ्रूकपुष्पाभैर्न गिराला न लीमया ॥ ५ ॥
 न संहतभ्रूकुटिला पतिप्राणा पतिप्रिया ।
 अलक्षणापि लक्षणा यत्राकारस्ततो गुणाः^(२) ॥ ६ ॥
 भुवद्वनिष्ठिका यस्या न सूशेन्मृत्युरेव सा ।

इत्याम्बे महापुराणे स्त्रीलक्षणं नाम त्रिचत्वारिंशदधिक-
 दिशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

चामरादिलक्षणम् ।

अग्निरुवाच । चामरो रुक्नादण्डोऽग्राः कूर्चं राज्ञः प्रशस्यते ।
 हंसपक्षैर्विरचितं मयूरस्य शुकस्य च ॥ १ ॥
 पक्षैर्वाघ वलाकाया न कार्यं मित्यपघ्नकैः ।

१ न गतेति च ।

२ जठरमित्यादि, ततो मुषा इत्या. पाठः
 च० अ० पुस्तकद्वये नास्ति ।

चतुरस्रं ब्राह्मणस्य वृत्तं राज्ञश्च शुक्लकं ॥ २ ॥
 त्रिचतुःपञ्चपट्मस्रश्चतुर्ष्वथ दण्डकः ।
 भद्रासनं चीरवृत्तैः पञ्चाशदङ्गुलीच्छ्रयैः^(१) ॥ ३ ॥
 विस्तारेण विहस्तं^(२) स्यात् सुवर्णाद्यैश्च चित्रितं ।
 धनुर्व्यवृत्यं लोहं शृङ्गं दारु द्विजोत्तम ॥ ४ ॥
 व्याघ्रव्यत्रितयश्चैव वंशमङ्गत्वचस्तथा ।
 दारुचापप्रमाणन्तु श्रेष्ठं हस्तचतुष्टयं ॥ ५ ॥
 तदेव समहीनन्तु प्रोक्तं मध्यकनीयसि ।
 सुष्टियाहनिमित्तानि मध्ये द्रव्याणि कारयेत् ॥ ६ ॥
 स्वल्पकीटिस्वचा शृङ्गं शार्ङ्गलोहमये द्विज ।
 कामिनीभूलतावारा कोटिः कार्या सुसंयता ॥ ७ ॥
 पृथग्वा विप्र मियं वा लोहं शार्ङ्गन्तु कारयेत् ।
 शार्ङ्गं^० समुचितं कार्यं रुक्मविन्दुविभूषितं ॥ ८ ॥
 कुटिलं स्फुटितञ्चापं सच्छिद्रञ्च न शस्यते ।
 सुवर्णं रजतं ताम्रं कृष्णायो धनुषि स्मृतं ॥ ९ ॥
 माहिषं शारभं शार्ङ्गं रौहिषं वा धनुः शुभं ।
 चन्दनं वेतसं सालं धावलङ्गकुभन्तरुः ॥ १० ॥
 सर्वश्रेष्ठं धनुर्वंशैर्गृहीतैः शरदि न्यितैः ।
 पूजयेत्तु धनुः^(३) खड्गमन्त्रैस्त्रैलोक्यमोहनैः ॥ ११ ॥
 अयसयाथ वंशस्य शरस्याप्यशरस्य च ।
 ऋजयो हेमवार्णाभाः स्यायुस्त्रिष्टाः सुपत्रकाः ॥ १२ ॥

१ चतुरस्रमित्यादि, पञ्चाशदङ्गुलीच्छ्रयैत्येता पाठ ज० पुस्तके नास्ति ।

२ दिक्छमिति ट० ।

३ पूजयेत् इति ग०, घ०, ज० च ।

रुक्मपुङ्खाः सुपुङ्हास्ते तैलधीताः सुवर्णकाः ।
 यात्रायामभियेकादौ यजेद्वाणधनुर्मुखान् ॥ १३ ॥
 सपताकास्त्रसङ्ग्रहसांवत्सरकराश्रुपः ।
 ब्रह्मा वै मेरुशिखरे स्वर्गगङ्गातटेऽयजत् ॥ १४ ॥
 लोहदैत्यं च दृश्ये विघ्नं यज्ञे तु चिन्तयन् ।
 तस्य चिन्तयतो वक्रैः पुरुषोऽभूद्धली महान् ॥ १५ ॥
 ववन्देऽजस्र तन्देवा अभ्यनन्दन्त हर्षिताः^(१) ।
 तस्मात्स नन्दकः^(२) खड्गो देवाक्ती हरिरयहीत् ॥ १६ ॥
 तं जयाह शनैर्देवो^(३) विकीपः सोऽभ्यपद्यत ।
 खड्गो नीलो रत्नमुष्टिस्ततोऽभूच्छतबाहुकः ॥ १७ ॥
 दैत्यः स गदया देवान् द्रावयामास वै रणे ।
 पिष्णुना खड्गच्छिन्नानि दैत्यगान्त्राणि भूतले ॥ १८ ॥
 पतितानि तु संस्पर्शान्दकस्य च तानि हि ।
 लोहभूतानि सर्वाणि हत्वा तस्मै हरिर्वरं ॥ १९ ॥
 ददौ पवित्रमङ्गले आयुधाय भवेद्भुवि ।
 हरिप्रसादाद् ब्रह्मापि विना विघ्नं हरिं प्रभुं ॥ २० ॥
 पूजयामास यज्ञेन वक्ष्येऽथो खड्गलक्षणं ।
 खट्ठीखट्टरजाता ये दर्शनीयास्तुते स्मृताः ॥ २१ ॥
 कायच्छिदस्वार्यिकाः स्युर्दृढाः स्पर्शकोद्भवाः ।
 तीक्ष्णाश्छेदसहा वद्भास्तीक्ष्णाः स्युयाङ्गदेशजाः ॥ २२ ॥
 शतार्धमङ्गुलानाञ्च श्रेष्ठं खड्गं प्रकीर्तितं ।

१ लोहदैत्यमित्यादि, हर्षिता इत्यन्तः पाठः । २ तस्मात्स नन्दक इति घ०, अ० च ।
 अ० पुस्तके नास्ति । ३ महादेव इति ल० ।

तद्वर्धं मध्यमं ज्ञेयं ततो हीनं न धारयेत् ॥ २३ ॥
 दीर्घं सुमधुरं शब्दं यस्य खड्गस्य सत्तम ।
 किङ्किणीसदृशन्तस्य धारणं श्रेष्ठमुच्यते ॥ २४ ॥
 खड्गः पद्मपलाशाग्रो मण्डलाग्रश्च शस्यते ।
 करवीरदलाशाभो घृतगन्धी वियत्प्रभः ॥ २५ ॥
 समाङ्गुलस्याः शस्यन्ते व्रणाः खड्गेषु लिङ्गवत् ।
 काकोलूकसवर्णाभा विपमास्ते न शोभनाः ॥ २६ ॥
 खड्गे न पश्येद्दहनमुच्छिष्टो न स्पृशेदसिं ।
 मूल्यं जातिं न कथयेन्निशि कुर्यान्न शीर्षके ॥ २७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे आयुधलक्षणादिर्नाम चतुश्चत्वारिं-
 शदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

रत्नपरीक्षा ।

अग्निरुवाच । रत्नानां लक्षणं वक्ष्ये रत्नं धार्थमिदं नृपैः ।
 वर्धं मरकतं रत्नं पद्मरागश्च मौक्तिकं ॥ १ ॥
 इन्द्रनीलं महानीलं वैदूर्यं गन्धशस्यकं ।
 चन्द्रकान्तं सूर्यकान्तं स्फटिकं पुलकं तथा ॥ २ ॥

कर्कतनं पुष्परागं तथा ज्योतीरसं द्विज ।
 स्फटिकं राजपट्टञ्च तथा राजमयं शुभं ॥ ३ ॥
 सौगन्धिकं तथा गङ्गं शङ्खत्रयमयं तथा ।
 गोमेदं रुधिराक्षञ्च तथा भस्मातकं द्विज ॥ ४ ॥
 धूलीं मरकतञ्चैव तुयकं सीसमेव च ।
 पौलुं प्रवालकञ्चैव गिरिवज्जं द्विजोत्तम ॥ ५ ॥
 भुजङ्गममणिञ्चैव तथा वज्रमणिं शुभं ।
 टिट्टिभञ्च तथा पिण्डं आमरञ्च तथोत्पलं ॥ ६ ॥
 सुवर्णप्रतिवद्धानि रत्नानि श्रीजयादिके ।
 अन्तःप्रभवं वैमल्यं सुसंस्थानत्वमेव च ॥ ७ ॥
 सुधार्यां नैव धार्यास्तु निष्प्रभा मलिनास्तथा ।
 खण्डाः सशर्करा ये च प्रशस्तं वज्रधारणम् ॥ ८ ॥
 अम्भस्तरति यद्वज्रमभेद्यं विमलं च यत् ।
 पट्कीणं शक्रवापाभं लघु चार्कानिभं शुभम् ॥ ९ ॥
 शुकपद्मनिभः स्निग्धः कान्तिमान्विमलस्तथा ।
 स्वर्णचूर्णनिभैः सुस्त्रीमरकतद्य विन्दुभिः ॥ १० ॥
 स्फटिकजाः पद्मरागाः स्यू रागवन्तोऽतिनिर्मलाः ।
 जातवद्भा भवन्तीह कुरुविन्दसमुद्भवाः ॥ ११ ॥
 सौगन्धिकोत्था कापाया मुक्ताफलास्तु शक्तिजाः ।
 विमलास्त्रेभ्य उत्कृष्टा ये च शङ्खोद्भवा मुने ॥ १२ ॥
 नागदन्तभवाद्याग्राः कुम्भशूकरभत्यजाः ।
 वेणुनागभवाः येऽथा मीत्तिकं मेघजं वरं ॥ १३ ॥
 वृत्तत्वं शक्तता स्वाच्छं महत्त्वं मीत्तिके गुणाः ।

द्रुन्दनीलं शुभं चोरे राजते भ्राजतेऽधिकं^(१) ॥ १४ ॥

रञ्जयेत् स्रप्रभावेण तममूल्यं विनिर्द्दिशेत् ।

नीलरक्तान्तु वैदूर्यं^(२) अष्टं हारादिकं भजेत्^(३) ॥ १५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे रत्नपरीक्षा नाम पञ्चचत्वारिंश-
दधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्चत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्ययः ।

—ॐ—

वास्तुलक्षणं ।

अग्निरुवाच । वास्तुलक्ष्म प्रवक्ष्यामि विप्रादीनां च भूरिह ।

श्वेता रक्ता तथा पीता कृष्णा चैव यथाक्रमम् ॥ १ ॥

एतरक्तान्नमदानां गन्धाढ्या वसतय भूः ।

मधुरा च कपाया च अस्त्राद्युपरसा क्रमात् ॥ २ ॥

कुंगैः शरैस्तथाकाशैर्दूर्वाभिर्या च सञ्चिता ।

प्रार्थं विप्रांश्च निःगन्धां खातपूर्वन्तु कम्पयेत् ॥ ३ ॥

चतुःषष्टिपदं कृत्वा मध्ये ब्रह्मा चतुष्पदः ।

प्राक् तेषां वै षट्श्वामी कथितस्तु तथाप्यमा ॥ ४ ॥

दक्षिणेन विषमंश्च मिथः परिमतस्तथा ।

उदङ्महीधरयैव पापवत्सो च यद्भिगे ॥ ५ ॥

भावित्रयैव मयिता जयेन्द्नी नैर्ऋतेऽस्यधी ।

रुद्रधात्री च वायव्ये पूर्वादी क्षीणगादहिः ॥ ६ ॥
 महेन्द्रश्च रविः सत्यो भृशः^(१) पूर्वोऽथ दक्षिणे ।
 गृहक्षतोऽर्यमधृती गन्धर्वाद्याथ वासणे ॥ ७ ॥
 पुष्यदन्तोऽसुराश्चैव वरुणी यत्र एव च ।
 सौम्ये भङ्गाटसोमो च अदितिर्धनदस्तथा ॥ ८ ॥
 नागः करग्रहयैशे अष्टौ दिशि दिशि स्मृताः ।
 आद्यन्तौ तु तयोर्द्वौ प्रोक्तावत्र गृहेश्वरौ ॥ ९ ॥
 पञ्चम्यः प्रथमो देवी द्वितीयश्च करग्रहः ।
 महेन्द्ररविसत्याश्च श्योऽथ गगनन्तथा ॥ १० ॥
 पवनः पूर्वतश्चैव अन्तरीक्षधनेश्वरौ ।
 आग्नेये चाथ नैर्ऋत्ये ऋगसुग्रीवकौ सुरौ ॥ ११ ॥ ।
 रोगो मुख्यश्च वायव्ये दक्षिणे पुष्यवित्तदौ ।
 गृहक्षती यमभृशौ गन्धर्वो नागपैतृकः ॥ १२ ॥
 आप्ते दौवारिकसुग्रीवौ पुष्यदन्तोऽसुरौ जलं ।
 यक्ष्मा रोगश्च शोषश्च उत्तरे नागराजकः ॥ १३ ॥
 मुख्यो भङ्गाटगशिनौ अदितिश्च कुबेरकः ।
 नागो हुताशः श्रेष्ठो वै^(२) शक्रसूर्यौ च पूर्वतः ॥ १४ ॥
 दक्षे गृहक्षतः पुष्य आप्ते सुग्रीव उत्तमः ।
 पुष्यदन्तो ह्युदग्हारि भङ्गाटः पुष्यदस्तकः ॥ १५ ॥
 शिल्लिटकादिविद्यासं मन्त्रैः पार्थ्यं सुरांशरेत् ।
 नन्दे नन्दश्च वासिष्ठे वसुभिः प्रजया नह ॥ १६ ॥

१ भृशरिति ज० ।

२ नागो हुताशन ऋह इति ख०, घ० च ।

जये भार्गवदायादे प्रजानाञ्जयभावह(१) ।
पूर्णंऽङ्गिरसदायादे पूर्णकामं कुरुष्व मां ॥ १७ ॥
भद्रे काश्यपदायादे कुरु भद्रां मतिं मम ।
सववीजसमायुक्ते सर्वरत्नौषधैर्वृते ॥ १८ ॥
रुचिरे नन्दने नन्दे वासिष्ठे रम्यतामिह ।
प्रजापतिसुते देवि चतुरस्रे महीमये ॥ १९ ॥
सुभगे सुव्रते भद्रे गृहे काश्यपि रम्यतां ।
पूजिते परमाचार्यैर्गन्धमालैरलङ्कृते(१) ॥ २० ॥
भवभूतिकरे देवि गृहे भार्गवि रम्यतां ।
अव्यङ्गेय चाचते पूर्णे सुनेरङ्गिरसः सुते ॥ २१ ॥
दृष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्टाद्धारयाम्यहं ।
देषस्वामिपुरस्वामिगृहस्वामिपरिशुभे ॥ २२ ॥
मनुष्यधनहृस्वस्तपशुवृद्धिकरी भव ।
गृहप्रवेशेऽपि तथा गिलान्यासं समाचरेत् ॥ २३ ॥
उत्तरेण शुभः पूज्यो वटः प्राक् स्याद् गृहादितः ।
उदुम्बरस्य याम्येन पश्चिमेऽश्वत्थ उत्तमः ॥ २४ ॥
यामभागे तद्योद्यानं कुर्व्याद्वासं गृहे शुभं ।
सायं प्रातश्चु घर्माभौ गीतकाले दिनान्तरे ॥ २५ ॥
वर्षारान्ने भुवः शोषे सेक्तव्या रोपितद्रुमाः ।
विद्धद्गृहसंयुक्तान् सेचयेच्छीतवारिणा ॥ २६ ॥
फलनाशे कुलस्थैर मापैर्मुनैस्त्रिस्तैर्ययैः ।

१ विवाहा जयभावहेति च० ।

२ गन्धमालैरलङ्कृतैरिति ग०, च०, प० ।

दृतशीतपयःसेकः फलपुष्पाय सर्वदा ॥ २७ ॥
 मत्स्याम्भसा तु सेकेन वृद्धिर्भवति शाखिनः ।
 आविकाजसृष्टचूर्णं यवचूर्णं तिलानि च ॥ २८ ॥
 गोमांसमुदकञ्चेति सप्तरात्रं निधापयेत् ।
 उत्तेकं सर्ववृक्षाणां फलपुष्पादिवृद्धिदं ॥ २९ ॥
 मत्स्योदकेन शीतेन आम्राणां सेक इष्यते^(१) ।
 प्रशस्तं चाप्यशोकानां कामिनीपादताडनं ॥ ३० ॥
 खर्जूरनारिकेलादेर्लवणाङ्गिर्विवर्धनं ।
 विडङ्गमत्स्यमांसाङ्गिः सर्वेषां देहदं शुभं ॥ ३१ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे वास्वादिर्नाम षट्चत्वारिंशदधि-
 कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

पुष्पादिपूजाफलं ।

अग्निहोत्रे । पुष्पैस्तु पूजनादिषुः सर्वकार्येषु सिद्धिदः ।

मालती मल्लिका यूथी पाटला करवीरकं ॥ १ ॥

पावनिरतिमुक्ताद्य(२) कर्णिकारः कुरण्टकः ।

१ सेक उच्यते इति ख० ।

२ पावनिकानिमुक्ताद्येति ग० ।

कुजकस्तगरो नीपो वाणो वर्षरमल्लिका ॥ २ ॥
 अग्नोकस्थिलकः कुन्दः पूजायै स्यात्तमालजं ।
 विस्वपत्रं शमीपत्रं पत्रं भृङ्गरजस्य तु ॥ ३ ॥
 तुलसीकालतुलसीपत्रं वासकमर्चने ।
 केतकीपत्रपुष्पं च पद्मं रत्नोत्पलादिकं ॥ ४ ॥
 नार्कत्रोन्मत्तकङ्काञ्ची पूजने गिरिमल्लिका ।
 कौटजं शास्मलीपुष्पं कण्टकारीभवन्नहि ॥ ४ ॥
 घृतप्रस्थेन विष्णोय स्नानघ्नोकोटिसत्फलं ।
 आढकेन तु राजा स्यात् घृतचीरैर्द्विवं व्रजेत् ॥ ५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे पुष्पादिपूजाफलं नाम सप्तचत्वारिंश-
 दधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टचत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

धनुर्वेदः ।

अग्निबवाच । चतुष्पादं धनुर्वेदं वदे पञ्चविधं द्विज ।
 रथनागास्त्रपत्तीनां योधांश्चाश्वित्य कीर्तितं ॥ १ ॥
 यन्त्रसुक्तं पाणिमुक्तं सुक्तसन्धारितं तथा ।
 असुक्तं बाहुयुक्षश्च पञ्चधा तत् प्रकीर्तितं ॥ २ ॥
 तत्र शस्त्रास्त्रसम्पत्त्या द्विविधं परिकीर्तितं ।

ऋजुमायाविभेदेन भूयो द्विविधमुच्यते ॥ ३ ॥
 क्षेपणी चापयन्त्राद्यैर्यन्त्रमुक्तं प्रकीर्तितं ।
 शिलातीमरयन्त्राद्यं पाणिमुक्तं प्रकीर्तितं ॥ ४ ॥
 मुक्तसन्धारितं ज्ञेयं प्रासादमपि यद्वेत् ।
 खड्गादिकममुक्तञ्च नियुद्धं विगतायुधं ॥ ५ ॥
 कुर्याद्योग्यानि प्रात्राणि योद्धुमिच्छुर्जितश्रमः ।
 धनुःश्रेष्ठानि युद्धानि प्राप्तमध्यानि तानि च ॥ ६ ॥
 तानि खड्गजघन्यानि बाहुप्रत्यवराणि च ।
 धनुर्वेदे गुरुर्विप्रः प्रोक्ती वर्षहयस्य च ॥ ७ ॥
 युद्धाधिकारः शूद्रस्य स्वयं व्यापादि शिचया ।
 देशस्यैः शङ्करै रान्नः कार्या युद्धे सहायता ॥ ८ ॥
 अङ्गुष्ठगुल्फपाण्यङ्गुः श्लिष्टाः स्युः सहिता यदि ।
 दृष्टं समपदं स्थानमेतन्नचणतस्तथा ॥ ९ ॥
 बाह्याङ्गुलिस्त्रितौ पादौ स्तब्धजानुबलावुभौ ।
 त्रिवितस्त्र्यन्तरास्थानमेतद्वैशाखमुच्यते ॥ १० ॥
 हंसपङ्क्त्याकृतिसमे दृश्येते यत्र जानुनी ।
 चतुर्वितस्त्रिविच्छिन्ने तदेतन्मण्डलं स्मृतं ॥ ११ ॥
 हलाकृतिमयं यच्च स्तब्धजानूरुदक्षिणं ।
 वितस्त्र्यः पञ्च विस्तारे तदानीदं प्रकीर्तितं ॥ १२ ॥
 एतदेव विपर्ययं प्रत्यालीढमिति स्मृतं^(१) ।
 तिर्यग्भूतो भवेद्दामो दक्षिणोऽपि भवेद्दनुः ॥ १३ ॥
 गुल्फौ पाण्यङ्गुही चैव स्थितौ पश्चाद्गुलान्तरी ।

स्थानं जातं भवेदेतद् द्वादशाङ्गुलमायतं ॥ १४ ॥
 ऋजुजानुर्भवेद्दामो दक्षिणः सुप्रसारितः ।
 अथवा दक्षिणप्लानु कुक्षं भवति निघ्नं ॥ १५ ॥
 दण्डायतो भवेदेव चरणः सह जानुना ।
 एवं विकटमुद्दिष्टं द्विहस्तान्तरमायतं ॥ १६ ॥
 जानुनी द्विगुणे स्यातामुत्तानो चरणावुभौ ।
 अनेन विधियोगेन सम्पुटं परिकीर्त्तितं ॥ १७ ॥
 किञ्चिद्विचर्त्तितौ पादौ समदण्डायतौ स्थिरौ ।
 दृष्टमेव यथान्यायं षोडशाङ्गुलमायतं ॥ १८ ॥
 स्वस्तिकेनाव कुर्वीत प्रणामं प्रथमं द्विज ।
 कार्मुकं गृह्य वामेन बाणं दक्षिणकेन तु ॥ १९ ॥
 वैशाखे यदि वा जाते स्थितौ बाण्यथवायतौ ।
 गुणान्तन्तु ततः कृत्वा कार्मुके प्रियकार्मुकः ॥ २० ॥
 अधःकटिन्तु धनुषः फलदेशन्तु पत्त्रिणः ।
 धरण्यां स्थापयित्वा तु तोलयित्वा तथैव च ॥ २१ ॥
 भुजाभ्यामव कुक्षाभ्यां प्रकीछाभ्यां शुभघ्नत ।
 यस्य बाणं धनुः श्रेष्ठं पुङ्गवदेशे च पत्त्रिणः ॥ २२ ॥
 विन्यासो धनुष्यैव द्वादशाङ्गुलमन्तरं ।
 ज्यया विशिष्टः फलैर्व्यो नातिहीनो न चाधिकः ॥ २३ ॥
 निवेश्य कार्मुकं नाभ्यां नितम्बे शरसङ्करं ।
 उत्तन्निपेदुत्थितं हस्तमन्तरेणात्तिकर्णयोः ॥ २४ ॥
 पूर्वेण मुष्टिना बाह्यस्तनाद्ये दक्षिणे शरः ।
 हरणन्तु ततः कृत्वा शीघ्रं पूर्वं प्रसारयेत् ॥ २५ ॥

नाभ्यन्तरा नैव वाद्या नोर्हका नाधरा तथा ।
 न च कुला न चीत्ताना न चला नातिवेष्टिता ॥ २६ ॥
 समा स्थैर्यगुणोपेता पूर्वदण्डमिव स्थिता ।
 छादयित्वा ततो लक्ष्यं पूर्वेषानेन मुष्टिना ॥ २७ ॥
 उरसा तूत्थितो यन्ता त्रिकोणविनतस्थितः ।
 स्रस्तांशे निथलग्रीवो मयूराञ्चितमस्तकः ॥ २८ ॥
 ललाटनासावक्त्रांसाः कुर्युरश्वसमभवेत् ।
 भन्तरं त्र्यङ्गुलं त्रैयं त्रिवुकस्यांसकस्य च ॥ २९ ॥
 प्रथमन्त्राङ्गुलं त्रैयं द्वितीये द्व्यङ्गुलं श्रुतं ।
 तृतीयेऽङ्गुलमुद्दिष्टमायतत्रिवुकांसयोः ॥ ३० ॥
 गृहीत्वा सायकं पुङ्खात्तर्ज्जन्याङ्गुष्ठकेन तु ।
 अनामया पुनर्गृह्य तदा मध्यमयापि च ॥ ३१ ॥
 तावदाकर्षयेद्देगाद्यावद्वाणः सुपूरितः ।
 एवं विधमुपक्रम्य मीक्ष्यं विधिवत् खगं ॥ ३२ ॥
 दृष्टिसुष्टिहतं लक्ष्यं भिन्द्याद्वाणेन सुव्रत ।
 सुक्ता तु^(१) पश्चिमं हस्तं क्षिपेद्देगेन दृष्टतः ॥ ३३ ॥
 एतदुच्छेदमिच्छन्ति ज्ञातव्यं हि त्वया द्विज ।
 क्षूर्परन्तदधः कार्यमाकृत्य तु धनुष्यता ॥ ३४ ॥
 जर्द्धं विमुक्तके कार्यं लक्ष्यं विष्टन्तु मध्यमं ।
 श्रेष्ठं प्रकृतं विज्ञेयं धनुःशास्त्रविगारदैः ॥ ३५ ॥
 ज्येष्ठस्तु सायको ज्ञेयो भवेद्वाद्गमुष्टयः ।

एकादश तथा मध्यः कनीयान्दशमुष्टयः ॥ ३६ ॥

चतुर्दशान् धनुः श्रेष्ठं त्रयः सार्धन्तु मध्यमं ।

कनीयस्तु त्रयः प्रीतान् नित्यमेव पदातिनः ॥ ३७ ॥

अश्वे रथे गजे श्रेष्ठे तदेव परिकीर्तितं ।

इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्वेदे नाम अष्टचत्वारिंशद-
धिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथोनपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

धनुर्वेदकथनं ।

अग्निरुवाच । पूर्णायतं द्विजः कृत्वा ततो मांसैर्गदायुधान् ।

सुनिर्घातं धनुः कृत्वा यज्ञभूमौ विधापयेत् ॥ १ ॥

ततो वारुणं समागृह्य दंशितं सुसमाहितः ।

तूष्णमासाद्य बध्नीयादृढां कक्षाञ्च दक्षिणाम् ॥ २ ॥

विनक्ष्यमपि तद्वाणं तत्र चैव सुसंस्थितं ।

ततः समुद्धरेद्वाणं तूष्णाद्दक्षिणपाणिना ॥ ३ ॥

तेनैव सहितं मध्ये शरं सङ्गृह्य धारयेत् ।

यामहस्तेन वै कक्षां धनुस्तप्मात्समुद्धरेत् ॥ ४ ॥

अधिपण्यमतिभूर्त्वा गुणे पुष्टं निवेशयेत् ।

सम्पीड्य सिंघकर्णेन पुष्टेनापि समे दृढं ॥ ५ ॥

वामकर्णोपविष्टश्च फलं वामस्य धारयेत् ।
 वर्षान् मध्यमया तत्र वामाङ्गुल्या च धारयेत् ॥ ६ ॥
 मनो लक्ष्यगतं कृत्वा मुष्टिना च विधानवित् ।
 दक्षिणे गात्रभागे तु कृत्वा वर्षं विमोचयेत् ॥ ७ ॥
 ललाटपुटसंस्थानं दण्डं लक्ष्ये निवेशयेत् ।
 आक्षय्य ताडयेत्तत्र चन्द्रकं षोडशाङ्गुलम् ॥ ८ ॥
 मुक्ता वाणं ततः पयादुल्काशिङ्गस्तदा तथा ।
 निगृह्णीयान् मध्यमया ततोऽङ्गुल्या पुनः पुनः ॥ ९ ॥
 अक्षिलक्ष्यं निषेत्तूणाञ्चतुरस्रश्च दक्षिणम् ।
 चतुरस्रगतं वेध्यमभ्यसेद्वाहितः स्थितः ॥ १० ॥
 तस्मादनन्तरं तीक्ष्णं परावृत्तं गतश्च यत् ।
 निम्नमुन्नतवेधश्च अभ्यसेत् क्षिप्रकन्ततः ॥ ११ ॥
 वेध्यस्थानेष्वथैतेषु सत्त्वस्य पुटकाहनुः ।
 हस्तावापगतैश्चिचैस्तार्ज्यैर्दुस्तरैरपि ॥ १२ ॥
 तस्मिन्(१) वेध्यगते विप्र द्वे वेध्ये दृढसञ्चक्रके ।
 द्वे वेध्ये दुष्करे वेध्ये द्वे तथा चित्रदुष्करे ॥ १३ ॥
 न तु निम्नश्च(२) तीक्ष्णश्च दृढवेध्ये प्रकीर्तिते ।
 निम्नं दुष्करमुद्दिष्टं वेध्यमूर्द्धगतं च यत् ॥ १४ ॥
 मस्तकायनमध्ये तु चित्रदुष्करमञ्जुष्क्रके ।
 एवं वेध्यगणदृत्वा दक्षिणेनेतरेण च ॥ १५ ॥
 धारोहेत् प्रथमं वीरो जितलक्षस्तातो नरः ।
 एष एव विधिः प्रोक्तस्तत्र दृष्टः प्रयोक्तृभिः ॥ १६ ॥

अधिकं भ्रमणं तस्य तस्माद्वेध्यात् प्रकीर्तितम् ।
 लक्ष्यं स योजयेत्तत्र पत्रिपत्रगतं दृढम् ॥ १७ ॥
 भ्रान्तं प्रचलितञ्चैव स्थिरं यच्च भवेदति ।
 समन्तात्ताडयेद् भिन्द्याच्छेदयेद्दशययेदपि ॥ १८ ॥
 कर्मयोगविधानज्ञो ज्ञात्वैवं विधिमाचरेत् ।
 मनसा चक्षुषा दृष्ट्या योगशिक्षुर्यमं जयेत् ॥ १९ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्वेदो नामोनपञ्चाशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०१०—

धनुर्वेदकथनम् ।

अग्निरुवाच । जितहस्तो जितमतिर्जितदृग्लक्ष्यसाधकः ।
 नियतां सिद्धिमासाद्य ततो वाहनमारुहेत् ॥ १ ॥
 दशहस्तो भवेत् पाशो वृत्तः करमुखस्तथा ।
 गुणकार्पासमुञ्जानां भङ्गस्त्रायुर्कवर्गिण्याम् ॥ २ ॥
 अन्येषां सुदृढानां च सुकृतं परिवेष्टितम् ।
 तथा त्रिंशत्समं पाशं बुधः कुर्यात् सुवर्तितम् ॥ ३ ॥
 कर्णस्थं शिखकैस्तस्य स्थानं कदासु वै तदा ।
 वामदक्षिणेन मङ्गुल्य दक्षिणेनोदरेत्ततः ॥ ४ ॥
 कुण्डलस्याकृतिं ज्ञत्वा भ्राम्यैकं मस्तकोपरि ।

चिपेत् तूष्णमये तूष्णं पुरुषे चर्मवेष्टिते(१) ॥ ५ ॥
 बल्गिते च झुते चैव तथा प्रव्रजितेषु च ।
 समयोगविधिं कृत्वा(२) प्रयुञ्जीत सुशिक्षितम् ॥ ६ ॥
 विलिंत्वा तु यथान्यायं ततो बन्धं समाचरेत् ।
 कट्याम्बुद्धा ततः खड्गं वामपार्श्ववल्ग्वितम् ॥ ७ ॥
 दृढं विगृह्य वामेन निष्कर्षेद्दक्षिणेन तु ।
 पडङ्गुलपरीणाहं सप्तहस्तसमुच्छ्रितं ॥ ८ ॥
 अयोमय्यः शलाकाय वर्माणि विविधानि च ।
 श्रवहस्ते समे चैव तिर्यग्गूर्ङ्गतं तथा ॥ ९ ॥
 योजयेद्विधिना येन तथात्वद्भदतः शृणु ।
 तूष्णचर्मादनहाङ्गं स्यापयित्वा नवं दृढं ॥ १० ॥
 करेणादाय लगूढं दक्षिणाङ्गुलकं नवं ।
 उद्यम्य घातयेद्यस्य नाशस्तेन गिगीर्दृढं ॥ ११ ॥
 उभाभ्यामथ हस्ताभ्यां कुर्यात्तस्य निपातनं ।
 अक्ले श्वेन ततः कुर्वन् बध्ने सिद्धिः प्रकीर्तिता ॥ १२ ॥
 बाहानां अमकरणं प्रचारार्थं सुरा तव ।
 इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्वेदो नाम पञ्चाशदधिक-
 द्वियततमोऽध्यायः ॥

अथैकपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—000—

धनुर्वेदकथनं ।

अग्निरवाच । भ्रान्तमुद्गान्तमाविद्धमाद्भुतं विप्रुतं मृतं ।
 सम्पातं समुदीशश्च श्येनपातमद्याकुलं ॥ १ ॥
 उहूतमवधूतश्च सव्यं दक्षिणमेव च ।
 अनालचितविस्फोटी करालेन्द्रमहामखौ(१) ॥ २ ॥
 विकरालनिपातौ च विभीषणभयानकौ ।
 समग्राईलतीयांशपादपादाईवारिजाः ॥ ३ ॥
 प्रत्यालीढमघालीढं वराहं लुलितन्तथा ।
 इति द्वात्रिंशती ज्ञेयाः खड्गचर्मविधौ रणे ॥ ४ ॥
 पराहत्तमपाहत्तं गृहीतं लघुसञ्चितं ।
 ऊर्द्धात् चित्तमधः चित्तं सन्धारितंविधारितं ॥ ५ ॥
 श्येनपातं गजपातं ग्राहग्राह्यन्तथैव च ।
 एवमेकादशविधा ज्ञेयाः पाशविधा रणाः ॥ ६ ॥
 ऋज्वायतं विशालज्ञ तिर्यग्भ्रामितमेव च ।
 पञ्चकर्म विनिर्दिष्टं व्यस्ते पाशे महात्मभिः ॥ ७ ॥
 छेदनं भेदनं पातो भ्रमणं शयनं(२) तथा ।
 विकर्तनं कर्तनञ्च चक्रकर्मदमेव च ॥ ८ ॥
 ग्राम्फोटः ज्ञेदनं भेदशामान्दोलितको तथा ।

शूलकर्माणि जानीहि पठमाघातसञ्ज्ञितं ॥ ८ ॥
 दृष्टिघातं भुजाघातं पार्श्वघातं द्विजोत्तम ।
 ऋजुपद्मेपुणा पातं तोमरस्य प्रकीर्तितं ॥ १० ॥
 आहतं विप्र गोमूत्रप्रभूतद्वमलासनं ।
 ततोर्दगात्रं नमितं वामदक्षिणमेव च ॥ ११ ॥
 आहतञ्च पराहतं पादोद्भूतमवप्लुतं ।
 हसमहं विमर्दञ्च(१) गदाकर्म प्रकीर्तितं ॥ १२ ॥
 करालमवघातञ्च दंशोपप्लुतमेव च ।
 क्षिप्तहस्तं स्थितं शून्यं परशोस्तु विनिर्दिशेत् ॥ १३ ॥
 ताडनं छेदनं विप्रं तथा चूर्णनमेव च ।
 सुहरस्य तु कर्माणि तथा प्लवनघातनं ॥ १४ ॥
 संथान्तमथ विश्रान्तं गोविसर्गं सुदुर्वरं ।
 भिन्दिपालस्य कर्माणि लघुडस्य च तान्यपि ॥ १५ ॥
 अन्यं मध्यं पराहतं निदेशान्तं द्विजोत्तम ।
 वज्रस्येतानि कर्माणि पट्टिशस्य च तान्यपि ॥ १६ ॥
 हरणं छेदनं घाती बलीहारणमायतं ।
 क्षपाणकर्म निर्दिष्टं पातनं स्फोटनं तथा ॥ १७ ॥
 वासनं रक्षणं घाती बलीहरणमायतम् ।
 क्षेपणिकर्म निर्दिष्टं यन्त्रकर्मैतदेव तु ॥ १८ ॥
 सन्यागमवदंशश्च वराहोद्भूतकं तथा ।
 हस्तावहस्तमालीनमेकहस्तावहस्तके ॥ १९ ॥
 द्विहस्तावाहुपाशे च कटिरेचितकीर्तते ।

उरीललाटघाते च भुजाविधमनन्तथा ॥ २० ॥
 करोद्भूतं विमानञ्च पादाहति विपादिकं ।
 गात्रसंज्ञे पथं शान्तं तथा गात्रविपर्ययः ॥ २१ ॥ ।
 ऊर्ध्वप्रहारं घातञ्च गोमूत्रं सव्यदक्षिणे ।
 पारकन्तारकं दण्डं (१) करवीरन्धमाकुलं ॥ २२ ॥
 तिर्यग्बन्धमपामार्गं (२) भीमवेगं सुदर्शनं ।
 सिंहाक्रान्तं गजाक्रान्तं गर्हभाक्रान्तमेव च ॥ २३ ॥ ।
 गदाकर्माणि जानीयान्नियुद्धसाधु कर्म च ।
 आकर्षणं विकर्षञ्च बाहूनां मूलमेव च ॥ २४ ॥
 श्रोत्राविपरिवर्त्तञ्च पृष्ठमङ्गं सुदारुणं ।
 पर्यासनविपर्यासौ पशुमारमजाविकं ॥ २५ ॥
 पादप्रहारमास्फोटं कटिरेचितकन्तथा ।
 गात्राश्चेपं स्कन्धगतं महीव्याजनमेव च ॥ २६ ॥
 उरीललाटघातञ्च विस्पष्टकरणन्तथा ।
 उद्भूतमवधूतञ्च तिर्यग्भ्रमार्गगतं तथा ॥ २७ ॥
 गजस्कन्धमवचेपमपराह् सुखमिव च ।
 देवमार्गमधीमार्गममार्गगमनाकुलं ॥ २८ ॥
 यष्टिघातमवचेपो वसुधादारणन्तथा ।
 जानुबन्धं भुजाबन्धं गात्रबन्धं सुदारुणं ॥ २९ ॥
 विपृष्ठं सोदकं शुभ्रं भुजावेष्टितमेव च ।
 सत्रेष्टः संयुगे भाव्यं मगस्रैस्त्रैर्गेजादिभिः ॥ ३० ॥
 यराहुशधरी श्रीभी एको श्रीयागतोऽपरः ।

स्कन्धगो ह्यै च धानुष्को ह्यै च खड्गधरौ गजे ॥ ३१ ॥

रणे रणे गजे चैव तुरङ्गाणां चयं भवेत् ।

धानुष्कान्द्रयं प्रीक्षं रक्षार्थं तुरगस्य च ॥ ३२ ॥

धन्विनो रक्षणार्थाय चर्मिणन्तु(१) नियोजयेत् ।

स्वमन्त्रैः शस्त्रमभ्यर्च्य शस्त्रान्वैलोक्यमोहनं ॥ ३३ ॥

यो युधे याति स जवेदरीन् सम्मालयेद्भुवं ॥

इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्वेदो नामैकपञ्चाशदधिकद्वि-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—000—

व्यवहारकथनं ।

अग्निरुवाच । व्यवहारं प्रवक्ष्यामि नयानयविवेकदं ।

चतुष्पाञ्च चतुःस्थानयतुःसाधन उच्यते ॥ १ ॥

चतुर्हितयतुर्व्यापी चतुष्कारौ च कौर्त्तरते ।

अष्टाङ्गोऽष्टादशपदः शतशास्त्रस्तैव च ॥ २ ॥

त्रियोनिर्द्वाभियोगश्च द्विद्वारो द्विगतिस्तथा ।

धर्मश्च व्यवहारश्च चरित्रं राजशासनं ॥ ३ ॥

चतुष्पाद्द्वयवहाराणामुत्तरः पूर्वसाधकः ।

• तत्र सत्वे स्थितो धर्मो व्यवहारस्तु साक्षिणु ॥ ४ ॥

चरित्रं सङ्ग्रहे पुंसं राजाज्ञायान्तु शासनं ।
 सामाभ्युपायसाध्यत्वाच्चतुसाधन उच्यते ॥ ५ ॥
 चतुर्णामाथमाणाश्च रक्षणात्स चतुर्हितः ।
 कर्त्तारं साक्षिणश्चैव सत्वान्राजानमेव च ॥ ६ ॥
 व्याप्नोति पादगो यस्माच्चतुर्व्यापी ततः स्मृतः ।
 धर्मस्यार्थस्य यशसो लोकपङ्क्तेस्तथैव च ॥ ७ ॥
 चतुर्णाङ्गरण्यदेव चतुष्कारी प्रकीर्तितः ।
 राजा सपुरुषः सभ्याः शास्त्रं गणकलेखको ॥ ८ ॥
 हिरण्यमग्निरुदकमटाङ्गः समुदाहृतः ।
 कामात् क्रोधाच्च लोभाच्च त्रिभ्यो यस्मात् प्रवर्त्तते ॥ ९ ॥
 त्रियोनिः कीर्त्यते तेन त्रयमेतद्विवादकृत् ।
 हरभियोगस्तु विज्ञेयः शङ्कातत्त्वाभियोगतः ॥ १० ॥
 शङ्कापङ्क्तिस्तु संसर्गात्तत्त्वपीडादिदर्शनात् ।
 पञ्चहयाभिसम्बन्धाद्द्विहारः समुदाहृतः ॥ ११ ॥
 पूर्वधादस्तयोः पञ्चः प्रतिपञ्चस्वनन्तरः ।
 भूतच्छलानुसारित्वाद्द्विगतिः समुदाहृता ॥ १२ ॥
 ऋणन्देयमदेयश्च येन यत्र यथा च यत् ।
 दानपक्षणधर्मश्च ऋणादानमिति स्मृतम् ॥ १३ ॥
 स्वद्रव्यं यत्र विग्रन्मात्रिचिपत्यविगङ्कितः ।
 निक्षेपसाम तत् प्रोक्तं घ्यवहारपदस्वुधैः ॥ १४ ॥
 यणिक्प्रभृतयो यत्र कर्म सम्भूय कर्षते ।
 तन्मभ्युपसमुत्थानं घ्यवहारपदं विदुः ॥ १५ ॥
 दरया द्रव्यश्च सम्यग्यः पुनरादातुमिच्छति ।

दत्त्वाप्रदानिकं नाम तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ १६ ॥

अभ्युपेत्य च शून्यां यस्तां न प्रतिपद्यते ।

अशून्याभ्युपेत्यैतद्विवादपदमुच्यते ॥ १७ ॥

मृत्यानां वेतनस्योक्तादानादानविधिक्रिया ।

वेतनस्थानपाकर्म तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ १८ ॥

निक्षिप्तं वा परद्रव्यं नष्टं लब्ध्वा प्रहृत्य वा ।

क्रिक्रीयते परोक्षं यत् स ज्ञेयोऽस्वामिविक्रयः ॥ १९ ॥

विक्रीय पण्यं मूल्यान क्रेत्रे यच्च न दीयते ।

विक्रियासम्प्रदानन्तद्विवादपदमुच्यते ॥ २० ॥

क्रीत्वा मूल्यान यत्पण्यं क्रेता न बहु मन्यते ।

क्रीत्वा मूल्यान यत् पण्यं दुष्क्रीतं मन्यते क्रयी ॥ २१ ॥

पापण्डनैगमादीनां स्थितिः समय उच्यते ।

समयस्थानपाकर्म तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ २२ ॥

सेतुकेदारमर्यादाविक्रष्टाकृष्टनिधयाः ।

चेत्वाधिकारे यत्र स्युर्विवादः चेन्नजस्तु सः ॥ २३ ॥

वैवाहिकी विधिः स्त्रीनां यत्र पुंसाञ्च कोर्च्यते ।

स्त्रीपुंसयोगसंज्ञन्तु तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ २४ ॥

विभागोर्थस्य पैत्रस्य पुत्रैर्यस्तु प्रकल्प्यते ।

दायमागमिति प्रोक्तं तद्विवादपदं बुधैः ॥ २५ ॥

सहसा क्रियते कर्म यत् किञ्चित् बलद्विगतेः ।

तत् साहसमिति प्रोक्तं विवादपदमुच्यते ॥ २६ ॥

देगजातिकुलादीनामाक्रियत्यङ्गसंयुतम् ।

यद्वचः प्रतिकूलार्थं वाक्पादार्थं तदुच्यते ॥ २७ ॥

परमात्रेणैवभिद्रे हो हस्तपादायुधादिभिः ।
 अग्न्यादिभिद्योपघातैर्दण्डपारुष्यमुच्यते ॥ २८ ॥
 अत्रवक्ष्यन्नाकाशैर्देयतं द्यूतमुच्यते ।
 पञ्चक्रीडावयोभिश्च प्राण्यद्युतसमाह्वयः ॥ २९ ॥
 प्रकीर्णकः पुनर्घ्नो व्यवहारो निराश्रयः ।
 राजामाज्ञाप्रतीघातस्तत्कर्मकरणन्तथा ॥ ३० ॥
 व्यवहारोऽष्टादशपदस्तेषां भेदोऽथ वै शतम् ।
 क्रियाभेदान्मनुष्याणां शतशाखो निगद्यते ॥ ३१ ॥
 व्यवहारान्नृपः पश्येज् ज्ञानिविप्रैरकीपनः ।
 शत्रुमित्रसमाः सभ्या अलोभा श्रुतिवेदिनः ॥ ३२ ॥
 अपश्यता(१) कार्यवशात् सभ्यैर्विप्रं नियोजयेत् ।
 रागाहोभाद्भयाहापि मृत्युपेतादिकारिणः ॥ ३३ ॥
 सभ्याः पृथक् पृथक् दण्ड्या विवादाद्द्विगुणो दमः ।
 मृत्याचारस्थपेतेन मार्गेण धर्षितः परैः ॥ ३४ ॥
 धाविदयति यद्वाञ्छे व्यवहारपदं हि तत् ।
 प्रत्यर्थिनोऽप्रती लेख्यं यथा वेदितमर्थिना ॥ ३५ ॥
 समामासतदर्शाहर्नामजात्यादिचिह्नितम् ।
 श्रुतार्थस्थोत्तरं लेख्यं पूर्वाधिदकमभिधौ ॥ ३६ ॥
 ततोऽर्थी लेखयेत्तदः प्रतिज्ञातार्थसाधनम् ।
 तन्मिदौ मिद्धिमाप्नोति विपरोतमतीऽन्यथा ॥ ३७ ॥
 चतुष्पादव्यवहारोऽयं विवादेऽप्युपदर्शितः ।

अभियोगमनिस्तीर्य नैमं प्रत्यभियोजयेत् ॥ ३८ ॥

अभियुक्तञ्च मान्येन त्यक्तं विप्रकृतिं भयेत् ।

कुर्व्यात् प्रत्यभियोगन्तु कलहे साहसेषु च ॥ ३९ ॥

उभयोः प्रतिभूर्पाह्नः समर्थः काश्यनिर्णये ।

निङ्गवे भावितो दद्याद्धनं राज्ञी तु तत्समम् ॥ ४० ॥

मित्याभियोगाद् द्विगुणमभियोगाद्धनं हरेत् ।

साहसस्तेषुपारुष्येऽभियापात्यये स्तिया ॥ ४१ ॥

विचारयेत्सद्य एव कालोऽन्यवेच्छया स्मृतः ।

देशाद्देशान्तरं याति सुदुष्णी परिनेटि च ॥ ४२ ॥

ललाटं श्विद्यते चास्य सुखवैदर्शमेव च ।

अभावादिहृतं गच्छेन्ननोवाक्कायकर्मभिः ॥ ४३ ॥

अभियोगेऽथ वा साह्ये वागदुष्टः परिकीर्तितः ।

सन्दिग्धार्थं स्वतन्त्रो यः साधयेद्यथ निष्यतेत् ॥ ४४ ॥

न चाहृतो वदेत् किञ्चिद्धनी दण्डाय स स्मृतः ।

साक्षिपूभयतः सखु साक्षिणः पूर्वथादिनः ॥ ४५ ॥

पूर्वपक्षेऽधरीभूते भवन्तुत्तरवादिनः ।

सगणयेद्विवादः स्यात्तत्र हीनस्तु दापयेत् ॥ ४६ ॥

दत्तं पणं वसुञ्चैव धनिनो धनमेव च ।

कलानिरस्य दूतेन व्यवहाराद्युदृष्टः ॥ ४७ ॥

भूतमस्यर्थमस्यस्यं होयते व्यवहारतः ।

निङ्गुते निखिलानेकमेकदेशविभावितम् ॥ ४८ ॥

दाप्यः सर्वानृषेणार्थाश्च ग्राह्यस्वनिवेदितः ।

स्मृत्योर्विरोधे न्यायस्तु यत्नवान् व्यवहारतः ॥ ४९ ॥

अर्धशास्त्रादि बलवद्दर्मशास्त्रमिति स्थितिः(१) ।
 प्रमाणं लिखितं भूक्तिः साक्षिण्येति कीर्तितम् ॥ ५० ॥
 एषामन्यतमाभावे दिव्यान्यतममुच्यते ।
 सर्वेष्वेव विवादेषु बलवत्युत्तरा क्रिया ॥ ५१ ॥
 आधौ प्रतिग्रहे क्रीते पूर्वा तु बलवत्तरा ।
 पश्यतो ह्यवतो भूमिर्हानिर्विशतिवार्षिकी ॥ ५२ ॥
 परेषु भुज्यमाना या धनस्य दशवार्षिकी ।
 आधिसीमोपनिःक्षेपजडबालधनैर्विना ॥ ५३ ॥
 तद्योपनिधिराजस्त्रीश्रीशियाणां धनैरपि ।
 आध्यादीनां विहर्तारं धनिने दापयेद्दनं ॥ ५४ ॥
 दण्ड्यं च तत्समं राज्ञे शक्त्यपेक्ष्यमथापि वा ।
 आगमोप्यधिको भुक्तिं विना पूर्वक्रमागतां ॥ ५५ ॥
 आगमोपि बलत्रैव भुक्तिः स्लोकापि यत्र न ।
 आगमेन विशुद्धेन भोगी याति प्रमाणताम् ॥ ५६ ॥
 अविशुद्धागमे भोगः प्रामाण्यं नाधिगच्छति ।
 आगमस्तु कृतो येन सोभियुक्तस्तमुद्धरेत् ॥ ५७ ॥
 न तत्सुतस्तत्सुतो वा भुक्तिस्तत्र गरौयसी ।
 योभियुक्तः परेतः स्यात् तस्य ऋक्यात्तमुद्धरेत् ॥ ५८ ॥
 न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विनाकृता ।
 बलीपाधिविनिर्घृप्तान् व्यवहारान्निवर्त्तयेत् ॥ ५९ ॥
 स्त्रीनक्तमन्तरागारवह्निःशतुल्लतस्तथा ।
 मत्तोभशात्तैव्यमनिघालभीतप्रयोजितः ॥ ६० ॥

असम्यक्कृतस्यैव व्यवहारो न सिद्ध्यति ।
 प्रगटाधिगतं देयं नृपेण धनिने धनं ॥ ६१ ॥
 विभावयेन्नचेत्सिद्धे स्तत्समं दातुमर्हति ।
 देयञ्चौरहृतं द्रव्यं राज्ञा जनपदाय तु ॥ ६२ ॥
 अशोतिभागो वृद्धिः स्यान्नासि मासि मयन्धके ।
 वर्षक्रमाच्छतं द्वित्रिचतुष्यञ्चकमन्यथा ॥ ६३ ॥
 सप्ततिस्तु पञ्चस्रोणां रसम्याष्टगुणा परा ।
 वस्त्रधान्यहिरण्णानां चतुस्त्रिद्विगुणा तथा ॥ ६४ ॥
 ग्रामान्तरात्तु दशकं सामुद्रादपि विंशतिं ।
 दशुर्वा स्वकृतां वृद्धिं सर्वे सर्वासु जातिषु ॥ ६५ ॥
 प्रपन्न साधयन्नर्थं न वाच्यो नृपतिर्भवेत् ।
 साध्यमानो नृपं गच्छेद्दण्डो दाप्यद्य तद्धनं ॥ ६६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे व्यवहारो नाम द्विपञ्चाशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ।

अथ त्रिपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—000—

व्यवहारकथनं ।

अग्निहवाच । गृहीतार्थः क्रमाद्दाप्यो धनिनामधमर्षिकः ।

दत्त्वा तु ब्राह्मणायादौ नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ १ ॥

राज्ञाधमर्षिको दाप्यः साधिताद्दशकं स्मृतम् ।
 पञ्चवान्तु यतं दाप्यः प्रासार्थो ह्युत्तमर्षिकः ॥ २ ॥
 हीनजातिं परिक्षोणमृणार्घं कर्म कारयेत् ।
 ब्राह्मणस्तु परिक्षीणः शनैर्ह्याप्यो यथोदयम् ॥ ३ ॥
 दीयमानं न गृह्णाति प्रयुक्तं यः स्वकन्धनम् ।
 मध्यस्थस्थापितं तस्याहर्षते न ततः परं ॥ ४ ॥
 ऋक्ष्यग्राह ऋणं दाप्यो योपिद्ग्राहस्तथैव च ।
 पुत्रोऽनन्याश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्य ऋक्ष्यिनः ॥ ५ ॥
 अविभक्तैः कुटुम्बार्थं गृह्णन्तु कृतम्भवेत् ।
 दद्युस्तदृक्ष्यिनः प्रेते प्रोपिते वा कुटुम्बिनि ॥ ६ ॥
 न योपित् पतिपुत्राभ्यां न पुत्रेण कृतं पिता ।
 दद्यादृते कुटुम्बार्थात् पतिः स्त्रीकृतं तथा ॥ ७ ॥
 गोपशोण्डकशैनूपरजकव्याधयोपिता ।
 ऋणं दद्यात्पतिस्वासां यस्माद्दृत्तिस्तदाश्रया ॥ ८ ॥
 प्रतिपद्यं स्त्रिया देयं पत्या वा सह यत् कृतं ।
 स्वयं कृतं वा गृह्यं नान्यस्त्री दातुमर्हति ॥ ९ ॥
 पितरि प्रोपिते प्रेते ध्यसनामिद्गृतेऽथ या(१) ।
 पुत्रपौत्रैर्ऋणन्देयं निह्वये साक्षिभाषितम् ॥ १० ॥
 सुराकामधूतकृतस्फण्डशुस्कायशिष्टकम् ।
 हया दानं तथैवेह पुत्रो दद्यात्त पैष्टकम् ॥ ११ ॥
 भ्रातृणामथ दम्पत्योः पितुः पुत्रस्य चैव हि ।

प्रतिभाष्यमृणं ग्राह्यमविभक्तं च स्मृतम्(?) ॥ १२ ॥
 दर्शने प्रत्यये दाने प्रतिभाष्यं विधीयते ।
 आधी तु वितथे दाप्या वितथस्य सुता अपि ॥ १३ ॥
 दर्शनप्रतिभूर्वच मृतः प्रात्ययिकोऽपि वा ।
 न तत्पुत्रा धनं दद्युर्ददुर्दानाय ये स्थिताः ॥ १४ ॥
 बहवः सूर्यदि स्नाशैर्दद्युः प्रतिभुवो धनम् ।
 एकच्छायात्रितेष्वेषु धनिकस्य यथा रुचि ॥ १५ ॥
 प्रतिभूर्दापितो यत्र प्रकारं धनिने धनम् ।
 द्विगुणं प्रतिदातव्यमृणिकैस्तस्य तद्भवेत् ॥ १६ ॥
 स्वसन्ततिस्त्रीपशव्यं धान्यं द्विगुणमेव च ।
 वस्त्रं चतुर्गुणं प्रोक्तं रसयाष्टगुणस्तथा ॥ १७ ॥
 आधिः प्रणश्येत् द्विगुणे धने यदि न मोक्षते ।
 काले कालकृतं नश्येत् फलभोग्यो न नश्यति ॥ १८ ॥
 गोप्याधिभोग्यो नावृद्धिः सौपकारेऽथ भाविते ।
 नष्टो देयो विनष्टय दैवराजकृतादृते ॥ १९ ॥
 आधेः स्वीकरणात्सिद्धीरक्षमाणीप्यसारताम् ।
 यातयेदन्य आधेयो चनभाग् वा धनी भवेत् ॥ २० ॥
 चरित्रं बन्धककृतं सवृषं दापयेदनं ।
 सत्यद्वारकृतं द्रव्यं द्विगुणं प्रतिदापयेत् ॥ २१ ॥
 लपस्थितस्य मोक्तव्य आधिर्दण्डोऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजके सति धनं कुलेन्यस्याधिमाप्नुयात् ॥ २२ ॥
 तत्कालकृतमूल्यो वा तत्र तिष्ठेद्वृद्धिकः ।

विना धारणकाहापि यिक्रीणीते सगाच्चिकम् ॥ २२ ॥

यदा तु द्विगुणोभूतमृणमाधौ तदा क्षुत्तु ।

मोच्यथाधिस्तदुत्पाद्य प्रविष्टे द्विगुणे धणे ॥ २४ ॥

व्यसनस्वमनांख्याय हस्तेऽन्यस्य यदर्पयेत् ।

द्रव्यं तदौपनिधिकं प्रतिदेयं तथैव तत् ॥ २५ ॥

न दाप्याऽपहृतं तत्तु राजदैवकतस्करैः ।

प्रेमयेन्मार्गिते दत्ते दाप्या दण्डय तस्तमम् ॥ २६ ॥

आजीवन् श्वेच्छया दण्डो दाप्यस्तथापि सोदयं ।

याचितावाहितन्यामे निचेपेष्वप्ययं विधिः ॥ २७ ॥

इत्याग्नये महापुराणे व्यवहारो नाम त्रिपञ्चाशदधिक-
द्विशततमोऽध्यायः

अथ चतुःपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—000—

दिव्यप्रमाणकथनं ।

अग्निरुवाच । तपस्विनो दानशीलाः कुलीनाः सत्यवादिनः ।

धर्मप्रधाना ऋजवः पुत्रवन्तो धनान्विताः ॥ १ ॥

पञ्चयज्ञक्रियायुक्ताः साक्षिणः पशु वा शयः ।

यथाजाति यथावर्ण सर्वे सर्वेषु वा स्मृताः ॥ २ ॥

एतेषु ह्येवात्कृतयमस्तीक्ष्णताभिः शस्तकाः ।

रङ्गावतारिपापण्डकूटकृत्तिकलेन्द्रियाः ॥ ३ ॥
 पतितासाध्रमम्बन्धिसहायरिपुतस्कराः ।
 असाक्षिणः सर्वसाक्षी चौर्यपारुषसाहसे ॥ ४ ॥
 उभयानुमतः साक्षी भवत्येकोपि धर्मवित् ।
 अत्रुवन् हि नरः साक्ष्यमृषं सदगवन्धकम् ॥ ५ ॥
 राज्ञा सर्वं प्रदाय्यः स्यात् षट्चत्वारिंशकेऽहनि ।
 न ददाति हि यः साक्ष्यं जानन्नपि नराधमः ॥ ६ ॥
 स कूटसाक्षिणां पापैस्तुल्यो दण्डेन चैव हि ।
 साक्षिणः यावयेद्वादिप्रतिवादि समीपगान् ॥ ७ ॥
 ये पातककृतां लोका महापातकिनां तथा ।
 अग्निदानाच्च ये लोका ये च स्त्रीबालघातिनां ॥ ८ ॥
 तान् सर्वान् समवाप्नोति यः साक्ष्यमनृतं वदेत् ।
 सुकृतं यत्त्वया किञ्चिज्जन्मान्तरगतैः कृतम् ॥ ९ ॥
 तत्सर्वं तस्य जानौहि यं पराजयसे मया ।
 द्वेषे बहूनां वचनं समेषु गुणिनान्तथा ॥ १० ॥
 गुणिवैधे तु वचनं याद्यं ये गुणवत्तराः ।
 यस्योचुः साक्षिणः सत्यां प्रतिज्ञां स जयी भवेत् ॥ ११ ॥
 अन्यथा वादिनो यस्य ध्रुवस्तस्य पराजयः ।
 उक्तेषु साक्षिभिः साक्ष्ये यद्यन्धे गुणवत्तराः ॥ १२ ॥
 द्विगुणा वान्यथा ब्रूयुः कूटाः स्युः पूर्वसाक्षिणः ।
 पृथक् पृथग्दण्डनीयाः कूटकसाक्षिणस्तथा ॥ १३ ॥
 विवादाद्विगुणं दण्डं विवासी ब्राह्मणः स्मृतः ।
 यः साक्ष्यं यावितोऽन्येभ्यो निरुते तत्तमीदृशः ॥ १४ ॥

स दाप्योष्टगुणं दण्डं ब्राह्मणस्तु विवासवेत् ।
 वर्षिणां हि यधो यत्र तत्र सास्यऽष्टतं वदेत् ॥ १५ ॥
 यः कश्चिदर्थोऽभिमतः स्वरुष्या तु परम्परं ।
 लेख्यं तु साक्षिमत् कार्यं तस्मिन् धनिकपूर्वकम् ॥ १६ ॥
 समामासतदर्शाह्वामजातिस्त्रगोषजैः ।
 सप्तद्व्यचारिकाश्वीयपितृनामादिचिह्नितम् ॥ १७ ॥
 समाप्तेऽर्थे ऋणी नाम स्वहस्तेन निवेद्येत् ।
 मतं मेऽमुकपुत्रस्य यदचोपरिलिखितं ॥ १८ ॥
 साक्षिणश्च स्वहस्तेन पितृनामकपूर्वकम् ।
 षट्त्राहममुकः साक्षी लिखेयुरिति ते समाः ॥ १९ ॥
 अलिपित्तं ऋणी यः स्यात्लेखयेत् स्वमतस्तु सः ।
 साक्षी या साक्षिणान्येन सर्वसाक्षिसमीपतः ॥ २० ॥
 चभयाभ्यर्थितेनेतन्मया ह्यमुकसूनुना ।
 लिखितं ह्यमुकेनेति लेखकोऽद्यान्ततो लिखेत् ॥ २१ ॥
 विनापि साक्षिभिर्लेख्यं स्वहस्तलिखितञ्च यत् ।
 तत् प्रमाणं स्मृतं सर्वं बलोपधिकृताहते ॥ २२ ॥
 ऋणं लेख्यकृतं देयं पुरुषैस्त्रिभिरेव तु ।
 आधिस्तु भुज्यते तावद्यावत्तत्र प्रदीयते ॥ २३ ॥
 देशान्तरस्थे दुर्ज्ञेय्ये नष्टोन्मृष्टे ह्यते तथा ।

धनी चीपगतं दद्यात् स्वहस्तपरिचिह्नितम् ॥ २६ ॥

दत्तर्षं पाठयेत्स्यं शुद्धै चान्यत्तु कारयेत् ।

साक्षिमच्च भवेद्यत्तु तद्दातव्यं ससाक्षिकं ॥ २७ ॥

तुलान्यापो विषं कोपो द्विध्यानीह विशुद्धये ।

महाभियोगेष्वेतानि शीर्षकस्य ऽभियोक्तारि ॥ २८ ॥

रुच्या वान्यतरः कुर्यादितरो वत्तयेच्छिरः ।

विनापि शीर्षकात् कुर्यान्नृपद्रोहेऽथ पातके ॥ २९ ॥

नासहस्रादरेत् फालं न तुलान्न विपन्तया ।

नृपार्थेष्वभियोगेषु वहेयुः शुचयः सदा ॥ ३० ॥

सहस्रार्थं तुलादोनि कोपमत्पेऽपि द्वापयेत् ।

शतार्हं द्वापयेच्छुद्धमशुद्धो दण्डभाग् भवेत् ॥ ३१ ॥

मचेलस्रातमाह्वय सूर्यादय उपोषितम् ।

कारयेत्सर्वद्विध्यानि नृपत्राघ्नणसन्निधौ ॥ ३२ ॥

तुला स्त्रीबालहहान्धपद्मब्राह्मणरोगिणां ।

अग्निर्जलं वा शूद्रस्य यवाः सप्त विपस्य वा ॥ ३३ ॥

तुलाधारणविद्वद्भिरभियुक्तस्तुलाञ्छितः ।

प्रतिमानसमीभूतो रेखां कृत्वावतारितः ॥ ३४ ॥

आदित्यचन्द्रावनिलोऽनलय

द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमय ।

अह्वय रात्रिय उभे च सन्ध्ये

धर्म्य जानाति नरस्य वृत्तम् ॥ ३५ ॥

त्वं तुले सत्यधामासि पुरा देवैर्विनिर्मिता ।

सत्यं वदस्व कल्याणि संशयाभ्यां विमोक्षय ॥ ३६ ॥

यद्यस्मि पापकृष्णातस्तातो मां त्वमधो नय ।
 शुद्धयेद्भमयोर्हृत्मां तुनामित्यभिमन्त्रयेत् ॥ ३० ॥
 करौ विमृदितघ्नोहेर्लक्षयित्वा ततो न्यसेत् ।
 सप्ताश्लस्यस्य पद्माणि तावत् सूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ३८ ॥
 त्वमेव सर्वभूतानामन्तयरसि पापक ।
 साचिवत् पुण्यपापेभ्यो वृद्धिं सत्यङ्करे मम ॥ ३९ ॥
 तस्येत्युक्तवती लोहं पञ्चागतपलिकं समम् ।
 अग्निवर्णं न्यसेत् पिण्डं हस्तयोरुभयोरपि ॥ ४० ॥
 स तमादाय सप्तैव मण्डलानि शनैर्व्रजेत् ।
 षोडशाङ्गुलकं त्रैयं मण्डलं तावदन्तरम् ॥ ४१ ॥
 मुक्ताग्निं मृदितघ्नोहिरदग्धः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 अन्तरा पतिते पिण्डे सन्देहे वा पुनर्हरेत् ॥ ४२ ॥
 पवित्राणां पवित्रं त्वं शोध्यं शोधय पावन ।
 सत्त्वेन माभिरक्षस्व वरुणेत्यभिगस्तकम् ॥ ४३ ॥
 नाभिदघ्नोदकस्थस्य गृहीत्वोरु जलं विशेत् ।
 समकालमिषुं मुक्तमानोयान्यो जघी नरः ॥ ४४ ॥
 यदि तस्मिन्निमग्नाङ्गं पश्येच्च शुद्धिमाप्नुयात् ।
 त्वं विषं ब्रह्मणः पुत्रं सत्त्वधर्मे व्यवस्थित ॥ ४५ ॥
 त्रायस्त्रास्त्राद्भीशङ्गात् सत्त्वेन भव मेऽमृतम् ।
 एवमुक्त्वा विषं सार्द्रं भक्षयेद्विमगैस्त्रजं ॥ ४६ ॥
 यस्य वेगैर्विना जीर्णं शुद्धिं तस्य विनिर्हिंशेत् ।
 देवानुषान् समभ्यर्च्य तत्स्रानोदकमाहरेत् ॥ ४७ ॥
 मंत्राव्य पाययेत्स्राम्जलात् प्रसृतित्रयम् ।

आचतुर्दशमादङ्गो यस्य नो राजद्वैविकम् ॥ ४८ ॥
 व्यसनं जायते घोरं स शुद्धः स्यादसंग्रहम् ।
 सत्यवाहनगस्तापि गोवोजकनकानि च ॥ ४९ ॥
 देवतागुरुपादाद्य इष्टापूर्त्तल्लतानि च ।
 इत्येते सुकराः प्रोक्ताः श्रमयाः स्वल्पसंग्रहे ॥ ५० ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे दिव्यानि प्रमाणानि नाम
 चतुःपञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चपञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—0#0—

दायविभागकथनम् ।

अग्निहवाच । विभागश्चेत् पिता कुर्वादिच्छया विभजेत् सुतान् ।
 ल्येष्टं वा श्रेष्ठभागेन सर्वं वा स्युः समांशिनः ॥ १ ॥
 यदि दद्यात् समानंशान् कार्याः पत्न्याः समांशिकाः ।
 न दत्तं स्त्रोधनं यासां भर्ता वा श्वशुरेन वा ॥ २ ॥
 भक्तस्थानोऽहमानस्य किञ्चिद्दत्त्वा पृथक् क्रिया ।
 न्यूनाधिकविभक्त्यानां धर्मीय पितृना एतः ॥ ३ ॥
 विभजेयुः सुताः पित्रोरुर्ध्वं शुक्यन्तर्णं समम् ।
 मातुर्द्विहितरः शेषरूपात्ताभ्य ऋतेऽप्ययः ॥ ४ ॥
 पितृद्रव्याविनाशेन यदन्यत् स्वयमर्जयेत् ।
 मैत्रमौद्वाहिकस्यैव दद्याद्दानान्न तदुभवेत् ॥ ५ ॥
 सामान्यार्थसुरथाने विभागस्तु समः स्मृतः ।

अनेकपितृकाणाम् पितृतो भागकल्पना ॥ ६ ॥
 भूर्धापिता मद्योपात्ता निबन्धो द्रव्यमेव वा ।
 तत्र स्यात् सद्यं स्वाम्यं पितुः पुत्रस्य चोभयोः ॥ ७ ॥
 विभक्तोपु सुतो जातः सवर्णायां विभागभाक् ।
 दृश्याद्वा तद्विभागः स्यादायव्ययविशोधितात् ॥ ८ ॥
 क्रमादभ्यागतं द्रव्यं हृतमभ्युदरे च यः ।
 दायादेभ्यो न तद्दद्याद्विद्यया लब्धमेव च ॥ ९ ॥
 पितृभ्यां यस्य यद्वत्तं तत्तस्यैव धनं भवेत् ।
 पितुरुद्धं विभजतां माताप्यंशं समं हरेत् ॥ १० ॥
 असंस्कृतास्तु संस्कार्या भ्रातृभिः पूर्वसंस्कृतैः ।
 भगिन्यथ निजादंशाहत्वांशन्तु तुरीयक ॥ ११ ॥
 चतुःस्त्रिद्वेकभागाः स्युर्वर्णशो ब्राह्मणाब्जजाः ।
 क्षत्रजास्त्रिद्वेकभागा विड्जास्तु द्वेकभागिनः ॥ १२ ॥
 अन्योन्यापहतं द्रव्यं विभक्तियत्तु दृश्यते ।
 तत् पुनस्तु समैरंशैर्विभजेरन्निति स्थितिः ॥ १३ ॥
 अपुत्रेण परचेत्रे नियोगोत्पादितः सुतः ।
 उभयोरेष्यसाष्टकधी पिण्डदाता च धर्मतः ॥ १४ ॥
 औरसो धर्मपत्नीजस्तत्कमः पुत्रिकासुतः ।
 क्षेत्रजः क्षेत्रजातस्तु सगोत्रेषेतरेण वा ॥ १५ ॥
 वृद्धे प्रच्छन्न उत्पन्नो गूढजस्तु सुतः स्मृतः ।
 कानीमः कन्यकाजातो मातामहसुतो मतः ॥ १६ ॥
 क्षतायामक्षतायां वा जातः पौनर्भवः सुतः ।
 दद्यान्माता पिता वा यं स पुत्रो दत्तको भवेत् ॥ १७ ॥

क्रीतघ ताभ्यां विक्रीतः ह्यत्रिमः ध्यात् स्वयं कृतः ।
 दत्तात्मा तु स्वयं दत्तो गर्भे वित्तः सहोदजः ॥ १८ ॥
 उत्सृष्टो गृह्णाति यस्तु सोपविहो भवेत् सुतः ।
 पिण्डदोऽगृह्यैषां पूर्वाभावे परः परः ॥ १९ ॥
 सजातीयेष्वयं प्रीक्तस्तनयेषु मया विधिः ।
 जातोऽपि दास्यां गूढस्य कामर्तोऽगृह्यो भवेत् ॥ २० ॥
 मृते पितरि कुर्युस्तं भ्रातरस्वर्द्धभागिकं ।
 अभ्रातृको हरेत् सर्वं दुहितृणां सुतादृते ॥ २१ ॥
 पत्नी दुहितरंयैव पितरो भ्रातरस्तथा ।
 तस्तु तो गोत्रजो बन्धुः शिष्यः सत्रह्यचारिणः ॥ २२ ॥
 एषामभावे पूर्वस्य धनभागुत्तरोत्तरः ।
 स्वर्गातस्य ह्यपुत्रस्य सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ २३ ॥
 वानप्रस्थयतिव्रह्मचारिणासृक्ष्यभागिनः ।
 क्रमेणाचार्यसच्छिष्यधर्मभ्रात्रिकतीर्थिनः ॥ २४ ॥
 संसृष्टिनस्तु संसृष्टी सोदरस्य तु सोदरः ।
 दद्यात्पहरेद्भागं जातस्य च मृतस्य च ॥ २५ ॥
 अन्योदर्यस्तु संसृष्टी नान्योदर्यधनं हरेत् ।
 असंसृष्ट्यपि चादद्यात्तोदर्या नान्यमातृजः ॥ २६ ॥
 पतितस्तत्सुतः क्लीबः पद्भु र्नुमत्तको जडः ।
 अन्योऽचिकित्सरोगाद्या भर्त्तव्यास्तु निरंशकाः ॥ २७ ॥
 औरसाः सेत्रजास्त्रिषां निर्दोषा भागहारिणः ।
 सुताश्चैषां प्रभर्त्तव्या यावद्भै भर्त्तृसात्कृताः ॥ २८ ॥
 अपुत्रा योषितश्चैषां भर्त्तव्याः साधुव्रतयः ।

निर्वास्या व्यभिचारिण्यः प्रतिकूलास्तथैव च ॥ २८ ॥

पितृमातृपतिभ्रातृदत्तमध्यम्युपागतं ।

आधिवेदनिकञ्चैव स्त्रीधनं परिकीर्तितं ॥ ३० ॥

बन्धुदत्तं तथा शुक्लमन्वाधेयकमेव च ।

अप्रजायामतीतायां बान्धवास्तदवाप्नुयुः ॥ ३१ ॥

अप्रजास्त्रीधनं भर्तुर्वाङ्गादिषु चतुर्विपि ।

दुहिदृणां प्रमृता चेष्वेपे तु पिढगामि तत् ॥ ३२ ॥

दत्त्वा कन्यां हरन् दण्डगो व्ययं दद्याच्च सोदयम् ।

सृतायां दत्तमादद्यात् परिशोधोभयष्ययम् ॥ ३३ ॥

दुर्भिक्षे धर्मकार्ये च प्याधौ संप्रतिरोधके ।

गृहीतं स्त्रीधनं भर्ता न स्त्रिये दातुमर्हति ॥ ३४ ॥

अधिविक्तस्रियै दद्यादाधिवेदनिकं समम् ।

न दत्तं स्त्रीधनं यस्यै दत्ते त्वर्षं प्रकीर्तितम् ॥ ३५ ॥

विभागनिष्कवे प्रातिबन्धुसाध्यभिलेखितैः ।

विभागभावना क्षेया गृहक्षेत्रैश्च योतकैः ॥ ३६ ॥

द्रव्याग्नेये मद्यापुराणे दायविभागो नाम पञ्चपञ्चाशदधिक-

द्विंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—०१०—

सीमाविवादार्दिनिर्णयः ।

अन्निकवाच । मोम्नो विवाटे क्षेत्रस्य सामन्ताः स्वविरा गणाः ।

गोपाः सीमाक्षपाणा ये सर्वे च वनगोचराः ॥ १ ॥

नयेयुरेते सीमानं स्वलाङ्कारतुपट्टमैः ।

सेतुवत्सोकनिम्नास्त्रिचैत्याद्यैरुपनक्षिताम् ॥ २ ॥

सामन्ता वा समं ग्रामाद्यत्वानोऽष्टौ दशापि वा (१) ।

रक्तस्त्रग्वसनाः सीमाद्वयेयुः क्षितिधारिणः ॥ ३ ॥

अनृते तु पृथग्दण्डरा राज्ञा मध्यमसाहसम् ।

अभावे ज्ञातृचिह्नानां राजा मोम्नः प्रवर्त्तकः ॥ ४ ॥

अरामाघतनग्रामनिपानोदानवेश्मसु ।

एष एव विधिर्ज्ञेयो वर्षाग्वुप्रवहेषु च ॥ ५ ॥

मर्यादायाः प्रभेदेषु क्षेत्रस्य हरणे तथा ।

मर्यादायाश्च दण्ड्याः स्वरधमीत्तममध्यमाः ॥ ६ ॥

न निपेक्ष्योऽल्पबाधस्तु सेतुः कल्याणकारकः ।

परभूमि हरन् कूपं स्वल्पक्षेत्रो बह्वदकः ॥ ७ ॥

स्वामिने योऽनिवेद्यैव क्षेत्रे सेतुं प्रकल्पयेत् ।

उत्पन्ने स्वामिनो भोगस्तदभावे महोपतेः ॥ ८ ॥

फालाहतमपि क्षेत्रं यो न कुर्यान्न कारयेत् ।

१ चत्वारोऽथ दशापि वेति ध०, ग०, प्र० च ।

स प्रदाप्योऽकृष्टफलं चेतमन्येन कारयेत् ॥ ८ ॥
 मासानष्टौ तु महिषो सस्यघातस्य कारिणो ।
 दण्डनीया तदर्हन्तु गोस्तदर्हमजाविकं ॥ १० ॥
 भक्षयित्वोपविष्टानां यद्योक्ताद् द्विगुणो दमः ।
 समनेषां विधीतेपि खरोद्भ्रं महिषोसमम् ॥ ११ ॥
 यावत् सस्यं विनष्टन्तु तावत् चेत्री फलं लभेत् ।
 पालस्ताव्योऽथ गोस्वामो पूर्वोक्तं दण्डमर्हति ॥ १२ ॥
 यद्यि यामविधीतान्ते चेत्रे दायो न विद्यते ।
 अकामतः कामचारे चौरयद्दण्डमर्हति ॥ १३ ॥
 मद्योक्षोरसृष्टपशवः स्रुतिकागन्तुका च गौः ।
 पालो येपान्तु ते मोच्या दैवराजपरिभ्रुताः ॥ १४ ॥
 यथापितान् पशून् गोपः सायं प्रत्यर्पयेत्तथा ।
 प्रमादमृतनष्टांश्च प्रदाप्यः कृतवेतनः ॥ १५ ॥
 पालदोषविनाशे तु पाशे दण्डो विधीयते ।
 अर्धवयोदशपणः स्वामिनो द्रव्यमेव च ॥ १६ ॥
 यामेच्छया गोप्रचारो भूमिराजवशेन वा ।
 द्विजस्तृषैधःपुष्पाणि सर्वतः स्ववदाहरेत् ॥ १७ ॥
 धनुःशतं परीणाक्षीं यामचेत्वात्तरं भवेत् ।
 द्वे शते खर्वटस्य स्याच्चगरस्य चतुःशतम् ॥ १८ ॥
 स्यं लभेतान्यविक्रीतं केतुर्होपोऽप्रकाशिते ।
 हीनाद्द्रष्टो हीनमूल्ये विलाहीने च तस्करः ॥ १९ ॥
 नष्टापहृतमासाद्य चत्वारिंशद्दण्डयेत्तरम् ।
 देयकास्तातिपत्तो वा गृह्योत्वा स्वयमर्पयेत् ॥ २० ॥

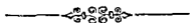
विक्रेतुर्दृशनाच्छुद्धिः स्वामी द्रव्यं नृपो दमम् ।
 क्रेता मूल्यं समाप्नोति तस्माद्यस्तत्र विक्रयी ॥ २१ ॥
 आगमेनोपभोगेन नष्टं भाव्यमतोऽन्यथा ।
 पञ्चवन्धो दमस्तस्य राज्ञे तेनाप्यभाविते ॥ २२ ॥
 हतं प्रनष्टं यो द्रव्यं परहस्तादवाप्नुयात् ।
 अनिवेद्य नृपे दण्ड्यः स तु पद्मवतिं पणान् ॥ २३ ॥
 शौल्किकैः स्थानपालैर्वा नष्टापहृतमाहृतं ।
 अर्वाक् संवत्सरात् स्वामी लभते परतो नृपः ॥ २४ ॥
 पणनेकशफे दद्याच्चतुरः पञ्च मानुषे ।
 महिषोष्ट्रगवां ह्यौ ह्यौ पादं पादमजाविके ॥ २५ ॥
 खकुटुम्बाविरोधेन देयं दारसुतादृते ।
 नान्वये सति सर्वस्वं देयं यच्चान्यसंश्रुतम् ॥ २६ ॥
 प्रतिग्रहः प्रकाशः स्यात् स्यावरस्य विशेपतः ।
 देयं प्रतिश्रुतञ्चैव दत्त्वा नापहरेत् पुनः ॥ २७ ॥
 दशैकपञ्चसप्ताहमासत्रहार्द्धमासिकं ।
 वीजायोधाघ्नरत्नस्त्रीदोघ्यपुंसां प्रतीक्षणम् ॥ २८ ॥
 अग्नौ सुवर्णमक्षीणं द्विपलं रजते शते ।
 अष्टौ त्रयुणि सीमे च ताम्रं पञ्चदशायसि ॥ २९ ॥
 शते दशपलाष्टद्विरोर्णे कार्पाभिके तथा ।
 मध्ये पञ्चपला ज्ञेया सूक्ष्मे तु त्रिपला मता ॥ ३० ॥
 कार्शिके रोमवहे च त्रिंशद्भागः क्षयो मतः ।
 न क्षयो न च हृदिस्तु कौशिये वल्कलेषु च ॥ ३१ ॥
 देशं कालञ्च भोगञ्च ज्ञात्वा नष्टे बलामलम् ।

द्रव्याणां कुशला ब्रूयुर्वत्तद्दाप्यमसंगयम् ॥ ३२ ॥
 यलाहासीकृतशौरैर्विक्रीतयापि मुच्यते ।
 स्वामिप्राणप्रदो भक्त्यागान्त्रिक्रयादपि ॥ ३३ ॥
 प्रव्रज्यावसितो राज्ञो दास आमरणान्तिकः ।
 वर्णानामानुलोभ्येन दास्यं न प्रतिलीमतः ॥ ३४ ॥
 कृतशिल्पेऽपि निवसेत् कृतकालं गुरोर्गृहे ।
 अन्तेवासी गुरुप्राप्तभोजनस्तत्फलप्रदः ॥ ३५ ॥
 राजा कृत्वा पुरे स्थानं ब्राह्मणाश्रय्य तत्र तु ।
 नैविद्यं वृत्तिमद्ब्रूयात् स्वधर्मः पाख्यतामिति ॥ ३६ ॥
 निजधर्माविरोधेन यस्तु सामयिको भवेत् ।
 सोऽपि यत्नेन संरक्ष्यो धर्मो राजकृतय यः ॥ ३७ ॥
 गणद्रव्यं हरेद्यस्तु संविदं लक्षयेच्च यः ।
 सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ ३८ ॥
 कर्त्तव्यं वचनं सर्वैः समूहहितवादिभिः ।
 यस्तत्र विपरीतः श्यास्त दाप्यः प्रथमं दमम् ॥ ३९ ॥
 समूहकार्यप्रहितो यज्ञभेत्तत्तदर्पयेत् ।
 एकादशगुणं दाप्यो यद्यमो नार्पयेत् स्वयम् ॥ ४० ॥
 वेदज्ञाः शुचयोऽनुभ्या भवेयुः कार्यचिन्तकाः ।
 कर्त्तव्यं वचनं तेषां समूहहितवादिनां ॥ ४१ ॥
 त्रेणिनैगमपाशुलिङ्गगणानामप्ययं विधिः ।
 भेदशैषां नृपो रक्षेत् पूर्ववृत्तित्त पालयेत् ॥ ४२ ॥
 गृहीतवेतनः कर्म त्यजन् द्विगुणमावहेत् ।
 अष्टश्लोके नमं दाप्यो भृशैरस्य उपस्तरः ॥ ४३ ॥

दाप्यस्तु दशमं भागं वाणिज्यपशुसस्यतः ।
 अनिधित्वं भृतिं यस्तु कारयेत्स महोद्यता ॥ ४४ ॥
 देशं कालञ्च योऽतोयात् कर्म कुर्याच्च योऽन्यथा ।
 तत्र तु स्वामिनश्छन्दोऽधिकं देयं क्षतेऽधिके ॥ ४५ ॥
 यो यावत् कुरुते कर्म तावत्तस्य तु वेतनम् ।
 उभयोरप्यसाध्यञ्चेत् साध्ये कुर्याद्यथाश्रुतम् ॥ ४६ ॥
 अराजदैविकद्रष्टं भाण्डं दाप्यस्तु वाहकः ।
 प्रस्थानविघ्नकृत्तु प्रदाप्यो द्विगुणां भृतिम् ॥ ४७ ॥
 प्रक्रान्ते सप्तमं भागं चतुर्थं पथि संत्यजन् ।
 भृतिमर्द्धपथे सर्वां प्रदाप्यस्याजकोपि च ॥ ४८ ॥
 गृह्णे शतिकष्टदेस्तु सभिकः पञ्चकं गतं ।
 गृह्णीयाद् धूर्त्तकितयादितराद्दशकं गतं ॥ ४९ ॥
 स सम्यक्पालितो दद्याद्राज्जेभागं यथाकृतं ।
 जितसुद्गाहयेज्जिन्ने दद्यात्सत्त्वं वचः क्षमो ॥ ५० ॥
 प्राप्ते नृपतिना भागे प्रभिदे धूर्त्तमण्डले ।
 जितं सशभिके स्थाने दापयेदन्यथा न तु ॥ ५१ ॥
 द्रष्टारो व्यवहाराणां साक्षिणश्च त एव हि ।
 राज्ञा सचिद्धा निर्वास्थाः कूटाक्षोपधिदेविनः ॥ ५२ ॥
 द्यूतमेकमुखं कार्यं तस्करज्ञानकारणात् ।
 एष एव विधिज्ञैः प्राणियूते समाप्तये ॥ ५३ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे सीमाविवादादिनिर्णयो नाम
 षट् पञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

वाक्पाठ्यादिप्रकरणम् ।

अग्निरुवाच । सत्यामत्वान्यथा स्त्रीत्रैर्न्यूनाङ्गेन्द्रियरीगिणां ।
क्षेपं करोति चेद्दण्डाः पणानर्हचयोदथ ॥ १ ॥
अभिगन्तास्मि भगिनीस्मातरं वा तवेति च ।
शपन्तं दापयेद्वाजा पञ्चविशतिकं दमं ॥ २ ॥
अर्होऽधमेषु द्विगुणः परस्तोयूत्तमेषु च ।
दण्डप्रणयनं कार्यं वर्णजात्युत्तराधरैः ॥ ३ ॥
प्रातिसोम्यापवादिषु द्विगुणत्रिगुणा दमाः ।
वर्णानामानुलोम्येन तस्मादेवाहं हानितः ॥ ४ ॥
वाहुग्रीवानेवसक्थिधिनाशे वाचिके दमः ।
शत्यस्ततोऽर्हिकः पादनामाकर्णकरादिषु ॥ ५ ॥
अशक्तस्तु पदत्रेवन्दण्डनीयः पणान् दमः ।
तथा शक्तः प्रतिभुवं दद्यात् क्षेमाय तस्य तु(१) ॥ ६ ॥
पतनीयकृते क्षेपे दण्डो मध्यमसाहसः ।
उपपातकयुक्ते तु दाप्यः प्रथमसाहसः ॥ ७ ॥
तैविद्यनृपदेवानां क्षेप उच्चमसाहसः ।

मध्यमो ज्ञातिपूगानां प्रथमो यामदेगयोः ॥ ८ ॥
 असाधिकहते चिह्नैर्युक्तिभिर्नागमिन च ।
 द्रष्टव्यो व्यवहारस्तु कूटचिह्नकृताद्गयात् ॥ ९ ॥
 भस्मपद्मरजःस्पर्शं दण्डो दशपथः स्मृतः ।
 अमेध्यपाष्णिनिष्ठूतस्पर्शने द्विगुणः स्मृतः ॥ १० ॥
 समेष्वेवं परस्त्रीषु द्विगुणस्तूत्तमेषु च ।
 हीनेष्वहं दमो मोहमदादिभिरदण्डनम् ॥ ११ ॥
 विप्रपीडाकरं च्छेद्यमङ्गमत्राक्षणस्य तु ।
 उद्गूर्णं प्रथमो दण्डः संस्पर्शं तु तदर्धिकः ॥ १२ ॥
 उद्गूर्णं हस्तपादे तु दशविंशतिको दमौ ।
 परस्परन्तु सर्वेषां शास्त्रे मध्यमसाहसः ॥ १३ ॥
 पादकेशांशुककरोल्लुच्चनेषु पणान् दश ।
 पीडाकर्षांशुकाविटपादाध्यासे शतन्दमः ॥ १४ ॥
 शोणितेन विना दुःखद्गुर्वन् काष्ठादिभिर्नरः ।
 द्वाविंशतं पणान् (१) दाप्यो द्विगुणं दर्शनेऽसृजः ॥ १५ ॥
 करपाददतो भङ्गे च्छेदने कर्णनामयोः ।
 मध्यो दण्डो म्रणोद्गदे मृतकल्पहते तथा ॥ १६ ॥
 चेष्टाभोजनवाग्रोधे नेत्रादिप्रतिभेदने ।
 कन्धराबाहुसकृष्याश्च भङ्गे मध्यमसाहसः ॥ १७ ॥
 एकं घ्नतां बहूनाञ्च यद्योक्ताद्विगुणा दमाः ।
 कलहापहृतं देयं दण्डस्तु द्विगुणः स्मृतः ॥ १८ ॥
 दुःखमुत्पादयेद्यस्तु स समुत्थानजं व्ययम् ।

अयुक्तं शपथं कुर्वन्नयोग्यो योग्यकर्मकृत् ॥ ३० ॥
 ह्यपहृद्रपशूनाच्च पूंस्वस्य प्रतिघातकृत् ।
 साधारणस्यापलापो दामोर्गर्भविनागकृत् ॥ ३१ ॥
 पितापुत्रस्त्रसृभ्रातृदम्पत्याचार्य्यशिष्यजाः ।
 एषामपतितान्धोन्यत्यागी च शतदण्डभाक् ॥ ३२ ॥
 वसानस्त्रीन् पणान् दण्डो नेजकस्तु परांशुकम् ।
 विक्रयावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दश ॥ ३३ ॥
 तुलाशामनमानानां कूटकवाणकस्य च ।
 एभिश्च व्यवहर्त्ता य स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ ३४ ॥
 अकूटं कूटकं वृते कूटं यद्यथाकूटकम् ।
 स नाणकपरीचो तु दाप्यः प्रथममाहसम् ॥ ३५ ॥
 भिषङ् मिथ्याचरन् दाप्यन्तिर्य्येषु प्रथमं दमम् ।
 मानुषे मध्यमं राजमानुषेषूत्तमस्तथा ॥ ३६ ॥
 अवध्यं यद्य वध्नाति वध्यं यद्य प्रमुञ्चति ।
 अप्राप्तव्यवहारश्च स दाप्यो दममुत्तमम् ॥ ३७ ॥
 मानेन तुलया वापि योऽशमष्टमकं हरेत् ।
 द्वाविंशतिपणान् दाप्यो हृदो ह्रानो च कस्वितम् ॥ ३८ ॥
 भेषजस्त्रे हस्तवणगन्धधान्यगुंडादिषु ।
 पणेषु प्रक्षिपन् ह्येनं पणान्दाप्यस्तु षोडश ॥ ३९ ॥
 सन्धुय कुर्वन्तामर्घं मयाधं कारुणिलिपिनां ।
 मर्घम्य द्वासं हृदि वा सहस्री दण्ड उच्यते ॥ ४० ॥
 जनि स्याप्यते योऽर्घ्यः प्रलहं तेन विक्रयः ।
 वा निस्त्रवस्तस्मादपिजां लाभकृत् श्रुतः ॥ ४१ ॥

दाप्यो दण्डश्च यो यस्मिन् कलहे समुदाहृतः ॥ १८ ॥
 तरिकः स्थलजं शुष्कं गृह्यन् दण्डः पणान्दशु ।
 ब्राह्मणप्रातिवेद्यानामेतदेवानिगन्धणे ॥ २० ॥
 अभिघाते तथा भेटे च्छेदे बुद्धावपातने ।
 पणान्दाप्य, पञ्चदशविगतिं तप्तयन्तथा ॥ २१ ॥
 दुःस्वीत्यादिगृहे द्रव्यं चिपन् प्राणहरं तथा ।
 पाङ्गाद्यः पणान् दाप्यो द्वितीयो मध्यमन्दमम् ॥ २२ ॥
 दुःखे च शं गितोस्पष्टे शाखाङ्गच्छेदने तथा ।
 दण्डः क्षुद्रपशूनां स्याद्विपणप्रभृतिः क्रमात् ॥ २३ ॥
 लिङ्गस्य च्छेदने सृष्टौ मध्यमो मूत्रमेव च ।
 महापशूनामितेषु स्थानेषु द्विगुणा दमाः ॥ २४ ॥
 प्ररोहिगाभिनां शाखास्कन्धसर्वविदारणे ।
 उपजीव्यद्रुमाणान्तु विंशतेर्द्विगुणा दमाः (१) ॥ २५ ॥
 यः साहसङ्कारयति स दाप्यो द्विगुणन्दमम् ।
 यस्त्वेवमुक्ताहं दाता कारयेत् स चतुर्गुणम् ॥ २६ ॥
 आर्याक्रीशातिक्रमकृद्गाढजायाप्रहारदः ।
 सन्दिष्टस्याप्रदाता च समुद्रगृहभेदकः ॥ २७ ॥
 सानन्तकुलिकादीनामपकारस्य कारकः ।
 पञ्चागतपणिको दण्ड एवामिति विनिश्चयः ॥ २८ ॥
 स्वच्छन्दविधवागामी विक्रुष्टे नाभिघातकः ।
 अपकारणे च यिक्लोष्टा चण्डालयोत्तमान् सृशन् ॥ २९ ॥
 गृहः प्रप्रलितानाश्च देवे पैत्रे च भोजकः ।

१ प्ररोहिगाभिनामित्यादिभिर्द्विगुणा दमा इत्यत्र पाठ स्वपुस्तके नास्ति ।

अयुक्तं शपथं कुर्व्वययोग्यो योग्यकर्मकृत् ॥ ३० ॥
 वृषच्छुद्रपशूनाञ्च पूंस्त्रस्य प्रतिघातकृत् ।
 साधारणस्यापलापो दामोर्गर्भविनाशकृत् ॥ ३१ ॥
 पितापुत्रस्वस्रभ्रातृदम्पत्याचार्यगिष्यकाः ।
 एयामपतितान्योन्यत्वागी च गतदण्डभाक् ॥ ३२ ॥
 वसानस्त्रीन् पणान् दण्डो नेजकस्तु परांशुकम् ।
 विक्रयावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दग् ॥ ३३ ॥
 तुलाशासनमानानां कूटकम्राणकस्य च ।
 एभिद्य व्यवहर्त्ता यः स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ ३४ ॥
 अकूटं कूटकं व्रूते कूटं यथाप्यकूटकम् ।
 स नाणकपरीक्षी तु दाप्यः प्रथममाहसम् ॥ ३५ ॥
 भिषङ् मिथाचरन् दाप्यस्तिर्य्यक्तु प्रथमं दमम् ।
 मानुषे मध्यमं राजमानुषेपूज्यसन्तया ॥ ३६ ॥
 अवध्यं यद्य वध्नाति वध्यं यद्य पमुञ्चति ।
 अप्राप्तव्यवहारञ्च स दाप्यो दममुत्तमम् ॥ ३७ ॥
 मानेन तुलया वापि योऽगमष्टमकं हरेत् ।
 द्वाविंशतिपणान् दाप्यो हृद्वो हानौ च कल्पितम् ॥ ३८ ॥
 भेषजस्य हलवणगन्धधान्यगुडादिषु ।
 पख्लेषु प्रक्षिपन् हीनं पणान्दाप्यस्तु षोडश ॥ ३९ ॥
 सम्भूय कुर्व्वतामर्घं सवाधं कारुगिन्पितां ।
 अर्घ्यस्य द्वासं हृदि वा महस्त्री दण्ड उच्यते ॥ ४० ॥
 राजनि स्याम्यते योऽर्थः प्रत्यहं तेन विक्रयः ।
 क्रयो वा निस्त्रवस्तस्माद्दण्डिनां लाभकृत् भृतः ॥ ४१ ॥

खदेशपण्ये तु शतं षण्णिग् गृह्णीत पञ्चक ।
 दशकं पारदेश्ये तु यः सद्यः क्रयविक्रयी ॥ ४२ ॥
 पखस्योपरि सस्याप्य व्ययं पण्यसमुद्भवं ।
 अर्थोऽनुग्रहकत् कार्यः क्रेतुर्विक्रेतुरेव च ॥ ४३ ॥
 गृहीतमून्यं यः पण्यं क्रेतुर्नैव प्रयच्छति ।
 मोदयन्तस्य दाप्योऽसौ दिग्लाभं वा दिगागते ॥ ४४ ॥
 विक्रोतमपि विक्रेयं पूर्वं क्रेतर्थ्यगृह्णीति ।
 हानियेत् क्रेटदोषेण क्रेतुरेव हि सा भवेत् ॥ ४५ ॥
 राजदौषोपघातेन पण्ये दोषमुपागते ।
 हानिर्विक्रेतुरेषामौ याचितस्याप्रयच्छतः ॥ ४६ ॥
 अन्यहस्ते च विक्रीतं दुष्टं वा दुष्टवद्यदि ।
 विक्रीनीते दमस्तत्र मन्मूष्याद्विगुणो भवेत् ॥ ४७ ॥
 चयं वृद्धिश्च यणिजा पण्यानामविजानता ।
 क्रीत्वा नागुगयः कार्यः कुर्वन् पद्म भागदण्डभाक् ॥ ४८ ॥
 समवायेन षण्णिजा साभार्थं कर्म कुर्वता ।
 साभासाभौ यथा द्रव्यं यथा वा संविदा लतो ॥ ४९ ॥
 प्रतिविहमनादिष्टं प्रमादाद्यथ नाशितं ।
 स तद्दाद्याद्विप्रवाच रक्षिताद्गर्मागभाक् ॥ ५० ॥
 अर्धप्रसेपणादिभं भागं शुल्बं नृपो हरेत् ।
 व्यासिहं राजयोग्यश्च विक्रीतं राजगामि तत् ॥ ५१ ॥
 मित्त्या वदन् वरोभाक् शुक्लव्यानादपक्रगन् ।
 दाप्यद्वटगुण्य यथ मय्याजकयविक्रयी ॥ ५२ ॥
 देमात्तरगते प्रेते द्रव्यं दायादवाभवाः ।

घातयो वा हरेयस्तदागतामैर्विना नृपः ॥ ५३ ॥
 जिह्वं त्वज्युर्निर्लोभमगहोऽन्येन कारयेत् ।
 अनेन विधिराप्यात ऋत्विक्कर्षककर्मियां ॥ ५४ ॥
 याहकैर्गृह्यते चौरो लोभेऽप्यथ पटेन वा ।
 पूर्वकर्मापराधी वा तथैवाशुववासकः ॥ ५५ ॥
 अन्येपि शङ्कया ग्राह्या जातिनामादिनिष्ठवेः ।
 द्यूतस्त्रीपानशक्ताय शुक्लभिदमुखध्वराः ॥ ५६ ॥
 परद्रव्यगृह्याणाञ्च पृच्छका गूढचारिणः ।
 निराया व्यवन्तश्च विनष्टद्रव्यविक्रयाः ॥ ५७ ॥
 गृहीतः शङ्कया चौर्येनात्मानञ्चे द्वितीययेत् ।
 दापयित्वा हृतं द्रव्यं चौरदृष्टेन दण्डयेत् ॥ ५८ ॥
 चौरं प्रदाप्यापहृतं घातयेद्विधिवैधैः ।
 सचिह्नं ग्राह्यणं कृत्वा स्वराट्टादिप्रवासयेत् ॥ ५९ ॥
 घातितेऽपहृते दीपो घामभर्तुरनिर्गते ।
 स्वसोमि दद्यात्प्रामस्तु पदं वा यत्र गच्छति ॥ ६० ॥
 पञ्चशामी वह्निः क्रोशाद्दशग्राम्यस्य वा पुनः ।
 वन्दिग्राह्यांस्तथा वाजिकुञ्जरायाञ्च हारिणः ॥ ६१ ॥
 प्रसह्य घातिनश्चैव शूलमारोपयेवरात् ।
 उत्तरेपकग्रन्थिभेदौ करसन्दंशहीनकौ ॥ ६२ ॥
 कार्यौ द्वितीयापराधे करपादैकहीनकौ ।
 भक्षावशायान्युदकमन्तोपकरषव्यान् ॥ ६३ ॥
 दत्त्वा चौरस्य हन्तुर्वा जानतो दम उत्तमः ।
 शस्त्रावपाति गर्भस्य पातने चोत्तमो दमः ॥ ६४ ॥

उत्तमो वाऽधमो वापि पुण्यपत्नीप्रभापणे ।
 शिलां बद्धा क्षिपेदप्यु नरघ्नीं विपदां स्त्रियं ॥ ६५ ॥
 विपाग्निदां निजगुरुनिजापत्यप्रभापर्णी ।
 विकर्णकरनासौर्षीं ह्रत्वा गोभिः प्रमापयेत् ॥ ६६ ॥
 क्षेपवेत्स्रवनशामविधीतखलदाहकाः ।
 राजपत्न्यभिऽगामी च दग्धव्यास्तु कटाग्निना ॥ ६७ ॥
 पुमान् संग्रहणे शस्त्रैः केशाकेशिपरस्त्रियाः ।
 स्रजातायुत्तमो दण्ड आनलोम्ये तु मध्यमः ॥ ६८ ॥
 प्रातिलोम्ये बधः पुंसां नार्थ्याः कर्णावकर्त्तनम् ।
 नीवीस्तनप्रावरणनाभिकेशावमर्दनम् ॥ ६९ ॥
 अदेशकालसम्भाषं सहावस्थानमेव च ।
 स्त्री निषेधे शतं दद्याद्द्विशतन्तु दमं पुमान् ॥ ७० ॥
 प्रतिषेधे तयोर्दण्डो यथा संग्रहणे तथा ।
 पशून् गच्छंश्छतं दाप्यो ह्यीनां स्त्रीं गाव मध्यमम् ॥ ७१ ॥
 अवरुहासु दामीषु भुजिप्यासु तथैव च ।
 गम्यास्त्रपि पुमान्दाप्यः पञ्चायत्पणिकन्दमम् ॥ ७२ ॥
 प्रसह्य दास्यभिगमे दण्डो दशपण्यः स्मृतः ।
 कुबन्धेनाङ्ग गमयेदन्त्याप्रव्रजितागमे ॥ ७३ ॥
 न्यूनं वाग्यधिकं वापि लिखेद्यो राजशासनम् ।
 पारदारिकचौरं वा मुञ्चतो दण्ड उत्तमः ॥ ७४ ॥
 अभचैर्दूषयन् विप्रं दण्ड उत्तमसाहसम् ।
 कूटस्वर्णव्यवहारी विमांसस्य च विक्रयी ॥ ७५ ॥
 अन्नहीनय कर्त्तव्यो दाप्यद्योत्तमसाहसं ।

शक्ती ह्यमीचयन् स्वामी दंष्ट्रिणः शृङ्गिणस्तथा । ७६ ॥
 प्रथमं साहसं दद्याद्विक्रुष्टे द्विगुणं तथा ।
 अचौरक्षीरेऽभिवदन् टाप्यः पञ्चगतं दमं ॥ ७७ ॥
 राज्ञोऽनिष्टप्रवक्तारं तस्यैवाक्रोगकं तथा ।
 मृताङ्गलम्नविक्रैतुर्गुरोस्ताडयितुस्तथा ॥ ७८ ॥
 तन्मन्त्रस्य च भेत्तारं ह्रिच्चा जिह्वां प्रयासयेत् ।
 राजधानासनारोढुर्दण्डो मध्यमसाहसः ॥ ७९ ॥
 द्विनेत्रभेदिनो राजद्विष्टादेशकतस्तथा ।
 विप्रत्वेन च शूद्रस्य जीवतोऽष्टयतो दमः ॥ ८० ॥
 यो मन्येताजितोऽस्त्रीति न्यायेनाभिपराजितः ।
 तमायान्तं पुनर्जित्वा दण्डयेद्विगुणं दमं ॥ ८१ ॥
 राज्ञोऽन्यायेन यो दण्डो गृहीतो वरुणावृतं ।
 निवेद्य दद्याद्विप्रेभ्यः स्वयं त्रिंशद्गुणीकृतं ॥ ८२ ॥
 धर्मार्थस्य कीर्त्तिस्य लोकपङ्क्तिरुपग्रहः ।
 प्रजाभ्यो बहुमानश्च स्वर्गस्थानश्च शाश्वतम् ॥ ८३ ॥
 पश्यतो व्यवहारांश्च गुणाः स्युः सप्त भूपतेः ।
 इत्याग्नेये महापुराणे वाक्पुरुषादिप्रकरणं नाम
 सप्तपञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टपञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

ऋग्विधानं ।

अग्निर्वाच । ऋग्यजुःसामाथर्वविधानं पुष्करोदितम् ।

भुक्तिसुक्तिकरं जप्याहीमाद्रामाय तद्दे ॥ १ ॥

पुष्कर उवाच । प्रतिवेदन्तु कर्माणि कार्याणि प्रवदामि ते ।

प्रथमं ऋग्विधान वै शृणु त्वं भुक्तिसुक्तिदम् ॥ २ ॥

अस्तर्जले तथा होमे जपती मनसेषितम् ।

कामं करोति गायत्री प्राणायामाद्विशेषतः ॥ ३ ॥

गायत्र्या दशसाहस्री जपो नक्ताग्निनो द्विज ।

बहुस्नातस्य तत्रैव सर्वकल्मषनाशनः ॥ ४ ॥

दशायुतानि जप्त्वाऽथ हविष्याशी स मुक्तिभाक् ।

प्रणवे हि परं ब्रह्म तज्जपः सर्वपापहा ॥ ५ ॥

श्रीकारगतजप्तन्तु नाभिमात्रीदके स्थितः ।

जलं पिवेत् स सर्वैस्तु पापैर्धै(१)विप्रमुच्यते ॥ ६ ॥

मात्रात्रयं त्रयो वेदास्त्रयो देवास्तयोऽग्नयः ।

महाव्याहृतयः सप्त लोका हीमोऽखिलाघहा ॥ ७ ॥

गायत्री परमा जाप्या महाव्याहृतयस्तथा ।

अस्तर्जले तथा राम प्रोक्तयैवाचमर्षणः ॥ ८ ॥

अग्निमीले पुरोहितं सूक्तोऽयं यद्भिदेवतः ।

शिरसा धारयन् वज्रिं यो जपेत्परिवत्सरम् ॥ ८ ॥
 होमं त्रिपत्रणं भैक्ष्यमनग्निज्वलनद्वरेत् ।
 अतः परमृचः सप्त वायुाद्या याः प्रकीर्त्तिताः ॥ १० ॥
 ता जपन् प्रयती नित्यमिष्टान् कामान् समश्रुते ।
 मेधाकामो जपेन्नित्यं सदसन्त्यमिति त्वचम् ॥ ११ ॥
 अन्वयो यन्निमाः प्रोक्ताः नवर्षो नृत्यनागनाः ।
 शुनःशेफमृधिं बहः सन्निरुहोऽथ वा(१) जपेत् ॥ १२ ॥
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो गदी वाप्यगदो भवेत् ।
 य इच्छेच्छाश्वतं कामं मित्रं प्राञ्जं पुरन्दरं ॥ १३ ॥
 ऋग्भिः षोडशभिः कुर्यादिन्द्रस्येति दिने दिने ।
 हिरण्यस्तूपमित्येतज्जपन् शत्रून् प्रवाधते ॥ १४ ॥
 श्वेभो भवति चाध्वानो ये ते पन्था जपन् नरः ।
 रौद्रोभिःषड्भिरीगानं स्तूयाद्द्वयो वै दिने दिने ॥ १५ ॥
 चरुं वा कल्पयेद्रौद्रं तस्य गान्तिः परा भवेत् ।
 उदित्युदन्तमादित्यमुपतिष्ठन् दिने दिने ॥ १६ ॥
 क्षिपेज्जलाञ्जलीन् सप्त मनोदुःखविनाशनं ।
 द्विषन्तमित्यद्याहं द्वैयद्विप्रान्तं जपन् अरेत् ॥ १७ ॥
 आगस्तृत् सप्तरात्रेण विद्वेषमधिगच्छति ।
 आरोग्यकामी रोगी वा प्रस्कन्नय्योत्तमं जपेत् ॥ १८ ॥
 उत्तमस्तस्य चार्द्वर्षो जपेद्द्वै विविधासने ।
 उद्यत्वायुरस्यथं तेजो मध्यन्दिने जपेत् ॥ १९ ॥

अस्तं प्रतिगते सूर्ये द्विपन्तं प्रतिवाधते ।
 न वयचेति सूक्तानि जपन् शत्रून्शियच्छति ॥ २० ॥
 एकादश सुपर्णस्य सर्वकामान्विनिर्दिशेत् ।
 आध्यात्मिकीः कइत्येता जपन्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥
 आ नो भद्रा इत्यनेन दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
 त्वं सोमेति च सूक्तेन नवं पश्येन्निशाकरं ॥ २२ ॥
 उपतिष्ठेत् समित्पाणिर्ध्वासांस्याप्रोत्वसंग्रयं ।
 आयुरीश्वरिममिति कौस्तं सूक्तं सदा जपेत् ॥ २३ ॥
 आपनः शोशुचदिति स्तुत्वा मध्ये दिवाकरं ।
 यथा मुञ्चति चेषोकां तथा पापं प्रमुञ्चति ॥ २४ ॥
 जातवेदस इत्येतज्जपेत् स्वस्ययनं पथि ।
 भयैर्विमुच्यते सर्वैः स्वस्तिमानाप्नुयात् गृहान् ॥ २५ ॥
 व्युष्टायाश्च तथा रात्र्यामेतद्दुःस्वप्ननाशनं ।
 प्रसन्दिनेति सूयन्तरा जपेद्बर्भविमोचनं ॥ २६ ॥
 जपन्निन्द्रमिति स्नातो वैश्वदेवन्तु सतक ।
 मुञ्चत्याज्यं तथा जुष्टत् सकलं किंश्चिदं नरः ॥ २७ ॥
 इमामिति जपन् शृण्वत् कामानाप्रोत्वभीप्सितान् ।
 मानस्योक्त इति हाभ्यां त्रिरात्रोपोषितः शुचिः ॥ २८ ॥
 श्रीदुम्यरीय जुष्टुवाक्षमिधयाज्यसंस्तुताः ।
 छिप्त्वा सर्वान्मृत्युपाशान् जीवेद्रोगमिवर्जितः ॥ २९ ॥
 अर्द्धबाहुरनेनैव स्तुत्या मन्थुं तथैव च ।
 मानस्योकेति च षट्पा शिखायथे कृते नरः ॥ ३० ॥
 पधुचः सर्वभूतानां जायते संग्रयं विना ।

चित्रमित्युपतिष्ठेत विसन्ध्यं भास्करं तथा ॥ ३१ ॥
 समित्पाणिर्नरो नित्यमौपसितं धनमाप्नुयात् ।
 अथ स्वप्नेति च जपन् प्रातर्मध्यन्दिने दिने ॥ ३२ ॥
 दुःस्वप्नश्चाहते कृत्स्नं भोजनञ्चाप्नुयाच्छुभम्(१) ।
 उभे पुमानिति तथा रघोन्नः परिकीर्तितः ॥ ३३ ॥
 उभे वासा इति ऋचो जपन् कामानवाप्नुयात् ।
 न सागदिति च जपन् मुच्यते चाततायिनः ॥ ३४ ॥
 कया शुभेति च जपन् जातिश्रेष्ठमवाप्नुयात् ।
 इमन्नृसोममित्येतत् सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ ३५ ॥
 पितरित्युपतिष्ठेत नित्यमर्घमुपस्थितं(२) ।
 अग्ने नयेति सूक्तेन घृतहोमय मार्गगः ॥ ३६ ॥
 वीरान्नयमवाप्नोति सुश्लोकं यो जपेत् सदा ।
 कङ्कतो नेति सूक्तेन विपान् सर्वान् व्यपोहति ॥ ३७ ॥
 यो जात इति सूक्तेन सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
 गणानामिति सूक्तेन श्रिग्धमाप्नोत्यनुत्तमं ॥ ३८ ॥
 यो मे राजद्वितीमान्तु दुःस्वप्नगमनीमृचं ।
 अध्वनि प्रस्थितो यस्तु पश्येच्छत्रुं समुत्थितं ॥ ३९ ॥
 अपश्यस्तं प्रशस्तं वा कुविद्भ्र इमं जपेत् ।
 हाविंशकं जपन् स्रक्तमाध्यात्मिकमनुत्तमं ॥ ४० ॥
 पर्वसु प्रयतो नित्यमिष्टान् कामान् समश्रुते ।
 कृणुष्वेति जपन् सूक्तं जुह्वदाज्यं समाहितः ॥ ४१ ॥

१ भोजनश्चाप्नुयाच्छुभमिति घ०, ग०, घ०, ज० च ।

२ नित्यमर्घमुपस्थितमिति क०, ह० च ।

अरातीनां हरेत् प्राणान् रक्षांस्यपि विनाशयेत् ।
 उपतिष्ठेत् स्वयं बलिं परित्यक्त्वा दिने दिने ॥ ४२ ॥
 त रक्षति स्वयं बह्निर्विश्वतो विश्वतोमुखः ।
 हंसः शुचिः सदित्येतच्छुचिरीक्षेद्दिवाकरं ॥ ४३ ॥
 कृपिं प्रपद्यमानस्तु स्थालीपाकं यथाविधि ।
 जुहुयात् चैत्रमध्ये तु स्रनीस्वाहास्तु पञ्चभिः ॥ ४४ ॥
 इन्द्राय च मरुद्भ्यस्तु पर्जन्याय भगाय च ।
 यथालिङ्गन्तु विहरेद्भ्रातृलन्तु कृपीबलः ॥ ४५ ॥
 युक्तो धान्याय सीतायै सुनासीरमथोत्तरं ।
 गन्धमास्यैर्नमस्कारैर्यजेदेताद्य देवताः ॥ ४६ ॥
 प्रदापने प्रलघने खलसोतापहारयोः ।
 अमोघद्वयं भवति वर्षते सर्व्वदा कृपि ॥ ४७ ॥
 समुद्रादिति सूक्तेन कामानाप्नोति पावकात् ।
 विश्वानर इति द्वाभ्यां य ऋग्भ्यां बह्निमर्हति ॥ ४८ ॥
 स तरत्यापदः सर्व्वा यशः प्राप्नोति चाक्षयं ।
 विपुनां त्रियमाप्नोति जय प्राप्नोत्यनुत्तमं ॥ ४९ ॥
 अग्ने त्वनिति च मृत्वा धनमाप्नोति याञ्छितं ।
 प्रजाकामो जपेद्विंशत्यं वरुणदैवतद्वयं ॥ ५० ॥
 अथवा अयं जपेत् प्रातः सदा अक्षययनं महत् ।
 अस्मि पत्या इति प्रोच्य अस्मिमान् व्रजतेऽध्वनि ॥ ५१ ॥
 यिजिगीर्षुर्नम्यते शङ्खो व्याधितं भवेत्(१) ।
 श्लिया गर्भप्रमूढाया गर्भमोक्षलमुत्तमं ॥ ५२ ॥

अच्चावदेति सूक्तञ्च वृष्टिकामः प्रयोजयेत् ।
 निराहारः क्लिन्नवासा न चिरेण प्रथर्षति ॥ ५३ ॥
 मनसः काम इत्येतां पशुकामो नरी जपेत् ।
 कर्हमेन इति स्नायात्प्रजाकामः शुचिन्नतः ॥ ५४ ॥
 अश्वपूर्वा इति स्नायाद्वाज्यकामस्तु मानवः ।
 रोहिते चर्मणि स्नायात् ब्राह्मणस्तु यथाधिधि ॥ ५५ ॥
 राजा चर्मणि वैद्यान्ने कागे वैश्वन्तथैव च ।
 दग्धाहस्त्रिको होमः प्रत्येक परिकीर्त्तितः ॥ ५६ ॥
 आगार इति सूक्तेन गोष्ठे गां लोकमातरं ।
 उपतिष्ठेद्वजेच्चैव यदिच्छेत्ताः सदाक्षयाः ॥ ५७ ॥
 उपेतितिस्रमीराज्ञो दुन्दुभिसभिमन्त्रयेत् ।
 तेजो बलञ्च प्राप्नोति गन्तुञ्चैव नियच्छति ॥ ५८ ॥
 खणपाणिर्जपेत्सुक्तं रक्षोघ्नं दम्युभिर्द्वितः ।
 ये के च ज्येत्सुर्चं जघ्ना दीर्घमायुरवाप्नुयात्(१) ॥ ५९ ॥
 जीमूतसूक्तेन तथा सेनाङ्गान्यभिमन्त्रयेत् ।
 अथ लिङ्गं ततो राजा विनिहन्ति रणे रिपून् ॥ ६० ॥
 आग्नेयेति त्रिभिः सूक्तैर्धनमाप्नोति चाचर्यं ।
 अमौषहेति सूक्तेन भूतानि स्थापयेन्निशि ॥ ६१ ॥
 सवापे विषमे दुर्गे बन्धो वा निर्गतः क्वचित् ।
 पचायन् वा गृहीतो वा सूक्तमेतत्तथा जपेत् ॥ ६२ ॥
 त्रिरात्रं नियतोपोष्य थापयेत् पायसञ्चरं ।
 तेनाहुतिगतं पूर्णं जुहुयात् त्रयम्बकेत्यृचा ॥ ६३ ॥

समुद्दिश्य महादेवं जीवेदद्गतं सुखं ।
 तद्यत्तुरित्यृचा स्नात उपतिष्ठेद्दिवाकरं ॥ ६४ ॥
 उद्यन्तं मध्यगञ्चैव दीर्घमायुर्जिजीविषुः ।
 इन्द्रा सीमेति सूक्तन्तु कथितं गत्रुनागनं ॥ ६५ ॥
 यस्य लुप्तं व्रतं मोहाद्वात्यैर्या संसृजेत्सह ।
 उपोष्याज्यं स जुहुयात्त्वमग्ने व्रतपा इति ॥ ६६ ॥
 आदित्येत्सृक् च सम्राजं(१) जघ्ना वादे जयी भवेत् ।
 महीति च चतुष्केण मुच्यते महतो भयात् ॥ ६७ ॥
 ऋचं जघ्ना यदि श्येतत् सर्व्वकामानवाप्नुयात् ।
 हाचत्वारिंशतिं चैन्द्रं जघ्ना नाशयति रिपून् ॥ ६८ ॥
 वाचं महीति जप्त्वा च प्राप्नोत्यारोग्यमेव च ।
 शत्रो भवेति हाभ्यान्तु भुक्त्वाचं प्रयतः शुचिः ॥ ६९ ॥
 हृदयं पाणिना स्पृष्ट्वा व्याधिभिर्नाभिभूयते ।
 उत्तमेदमिति स्नातो हुत्वा शत्रुं प्रमापयेत् ॥ ७० ॥
 शत्रोऽग्न इति सूक्ते न हुतेनान्नमवाप्नुयात् ।
 कन्या वार्षिंसुक्तेन दिग्दोषाद्दिप्रमुच्यते ॥ ७१ ॥
 यदत्य कथ्येत्यदिते जप्तेऽवष्टं जगद्भवेत् ।
 यहागिति च जप्तेन याणी भवति संस्कृता(२) ॥ ७२ ॥
 वाचो विदमिति त्वेतां जपन् वाचं समश्रुते ।
 पवित्राणां पवित्रन्तु पावमान्याह्यची मताः ॥ ७३ ॥
 वैखानसा ऋचस्त्रिंशत्पवित्राः परमा मताः ।

१ आदित्येति प्रसम्राजमिति म०, घ०, झ० च ।

२ संस्कृतेति म०, घ० च ।

ऋची द्विपट्टिः प्रोक्ताश्च परस्त्रियपिसत्तम ॥ ७४ ॥
 सर्वकल्पनाशाय पावनाय शिवाय च ।
 स्नादिपट्टेतिषूक्तानां सप्तपट्टिरुदाहृता ॥ ७५ ॥
 दशोत्तराण्युचासैताः पावमान्यः प्रतानि पट्ट ।
 एतन्नपथं जुह्वच्च घोरं नृत्युभयं जयेत् ॥ ७६ ॥
 आपोद्दिष्टेति वारिस्थो जपेत्पापमघाईने ।
 प्रदेशवेति नियती जपेच्च मरुधन्वसु ॥ ७७ ॥
 प्राणान्तिके भये प्राप्ते त्रिप्रमायुस्तु विन्दति ।
 प्रावेशाभित्युचमेकां जपेच्च मनसा निधि ॥ ७८ ॥
 व्युष्टावामुद्धिते सूर्ये द्यूते जयमवाप्नुयात् ।
 मा प्रगामेति मूढश्च पत्न्यां पथि विन्दति ॥ ७९ ॥
 चीषायुरिति मन्येत यद्दक्षितं सुहृदं प्रियं ।
 यत्सेयमिति तु स्नातस्तस्य मूर्धानमालभेत् ॥ ८० ॥
 सहस्रशालः पञ्चाहं तेनायुर्विन्दते महत् ।
 इदं मेधेति जुहुयात् घृतं प्रातः सहस्रशः ॥ ८१ ॥
 यशुकामा गवां गोष्ठे अर्थकामश्चतुष्पथे ।
 वयः सुपर्ण इत्येतां जपन् वै विन्दते शिर्यं ॥ ८२ ॥
 षड्विधन्तीयमभ्यस्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 तस्य रोगा विनश्यन्ति कायान्निर्वर्षन्ति तथा ॥ ८३ ॥
 या औषधयः स्वस्तरयनं सर्वव्याधिविनाशनं ।
 हृहसते अतीत्येतद्दृष्टिकामः प्रयोजयेत् ॥ ८४ ॥
 सर्वंवेति परा शान्तिर्ज्ञेया प्रतिरघस्तथा ।
 सूत संकाशपन्नित्यं प्रजाकामस्य कीर्तितं ॥ ८५ ॥

अहं रुद्रेति इत्येतद्वाग्मी भवति मानवः ।
 न यीनौ जायते विद्वान् जपन्नातीति रात्रिषु ॥ ८६ ॥
 रात्रिसूक्तं जपन्नाचो रात्रिं क्षेमी नयेन्नरः ।
 कल्पयन्तीति च जपन्नित्यं कृत्वारिनाशनं ॥ ८७ ॥
 आयुष्यञ्चैव वर्चस्यं सूक्तं दाक्षायणं महत् ।
 उत देवा इति जपेदामयघ्नं धृतव्रतः ॥ ८८ ॥
 अयमग्ने जनित्येतज्जपेद्ग्निभये सति ।
 अरण्यानीत्यरण्येषु जपेत्तद्भयनाशनं ॥ ८९ ॥
 ब्राह्मीमासाद्य सूक्ते द्वे ऋचं ब्राह्मीं यतादृष्टैः ।
 पृथगद्भिर्घृतैर्पाथ मेधां लक्ष्मीञ्च विन्दति ॥ ९० ॥
 मास इत्यसपत्नं संग्रामं विजिगीषतः ।
 ब्रह्मणोग्निः संविदानं गभेमृत्युनिवारणं ॥ ९१ ॥
 अपैहीति जपेत्सूक्तं शुचिर्दुस्वप्ननाशनं ।
 येनेदमिति वै जह्या ममाधिं विन्दते परं ॥ ९२ ॥
 मयो भूर्वात इत्येतत् गवां स्वस्त्रायनं परं ।
 शाम्बरीमिन्द्रजासं वा मायामेतेन वारयेत् ॥ ९३ ॥
 महीवीणामवरोस्त्विति पथि स्वस्वयनं जपेत् ।
 अग्नये विहितवेषं जपेच्च रिपुनाशनं ॥ ९४ ॥
 वास्तोष्पतेन मन्त्रेण यजेत गृहदेशताः ।
 जपभ्यैष विधिः प्रोक्तो हुते ज्ञेयो विजिषतः ॥ ९५ ॥
 होमान्ते दक्षिणं देया पापशान्तिर्हुतेन तु ।
 हुतं शाम्यति चाग्नेन यवहेमप्रदानतः ॥ ९६ ॥
 विप्राग्निपद्वमोघाः श्युर्बहिःशान्तु सर्वतः ।

सिद्धार्थका यवा धान्यं पयो दधि घृतं तथा ॥ ८७ ॥
 क्षीरहस्तास्तत्रेभन्तु हीमा वै सर्वकामदाः ।
 समिधः कण्डकिन्यश्च राज्ञिका रुधिरं विषं ॥ ८८ ॥
 अभिचारे तथा गैर्नं अशनं शक्तवः पयः ।
 दधि भैक्ष्यं फल मूलसृग्विधानमुदाहृतं ॥ ८९ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे ऋग्विधानं नामाष्ट-
 पञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

अथोनपष्टत्रिंशद्विंशततमोऽध्यायः ।

यज्ञविधानं ।

पुंस्वर उवाच । यज्ञविधानं वक्ष्यामि मुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।
 ॐकारपूर्विका राम महाव्याहृतयो मताः ॥ १ ॥
 सर्वकल्पप्रनागिन्य' सर्वकामप्रदास्तथा ।
 श्राव्याहुतिसहस्रेण देवानाराधयेद्बुधः ॥ २ ॥
 मनसः काङ्क्षितं राम मनसेऽप्सितकामदं ।
 शान्तिकामो यवैः कुर्यात्तिलैः पापापनुत्तये ॥ ३ ॥
 धान्यैः सिद्धार्थकैश्चैव सर्वकाम करैस्तथा ।
 श्रौतुर्व्यरीभिरिद्यामि. पशुकामस्य शस्यते ॥ ४ ॥
 दध्ना चैवात्रकामस्य पयसा शान्तिमिच्छतः ।
 अपामार्गसमिद्धिस्तु कामयन् कानक बहु ॥ ५ ॥

कन्याकामो हृतात्तानि युग्मगो अथितानि तु ।
 जातीपुष्पाणि जुहुयाद्गामार्थी^१ तिस्रतण्डुलान् ॥ ६ ॥
 वश्यकर्मणि शाखीढवासापामार्गमेव च ।
 विप्रासृङ्मित्रसमिधो व्याधिघातस्य भार्गव ॥ ७ ॥
 क्रुद्धस्तु जुहुयात्सम्यक् शत्रूणां बधकाम्यया ।
 सर्व्वीहिमयी^२ कृत्वा रात्रः प्रतिकृतिं द्विज ॥ ८ ॥
 सहस्रशस्तु जुहुयाद्गजा वशगते भवेत् ।
 वस्त्रकामस्य पुष्पाणि दूर्वा व्याधिविनाशिनी ॥ ९ ॥
 ब्रह्मवर्चसकामस्य वासोयश्च विधीयते ।
 प्रत्यङ्गिरेषु जुहुयात्तुषकण्टकभस्मभिः ॥ १० ॥
 विद्येपणे च पद्माणि काककौशिकयोस्तथा ।
 कापिलश्च घृतं हुत्वा तथा चन्द्रश्चे द्विज ॥ ११ ॥
 वचाचूर्णेन सम्पातात्ममानीय च तां वचां ।
 सहस्रमन्त्रितां भुक्त्वा मेधावी जायते नरः ॥ १२ ॥
 एकादशाङ्गुलं गङ्गु लौहं खादिरमेव च(१) ।
 द्विपतो बधीसीति जपन्निखनेद्विपुवेश्मनि ॥ १३ ॥
 उच्चाटनमिदं कर्म शत्रूणां कथितं तव ।
 चक्षुष्या इति जया च विनष्टश्चक्षुराप्नुयात् ॥ १४ ॥
 उपयुञ्जत इत्येदनुवाकन्तथान्नदं ।
 तनूनपाग्ने सदिति दूर्वा हुत्वार्त्तिघर्जितः ॥ १५ ॥
 भेषजमसीति दध्याज्यैर्होमः पशूपसर्गनुत्(२) ।

१ खादिरमेव वेति ग०, उ०, ज० च ।

२ पशूपसर्गं वेति ग०, उ० च ।

त्रियम्बकं यजामहे होमः सौभाग्यवर्द्धनः ॥ १६ ॥
 कन्यानाम गृहीत्वा तु कन्यालाभकरः परः ।
 भयेषु तु जपन्नित्यं भयेभ्यो विप्रमुच्यते ॥ १७ ॥
 पुस्तूरपुष्पं सष्टतं हुत्वा स्यात् सर्वकामभाक् ।
 हुत्वा तु गुग्गुलं राम स्त्रप्रे पश्यति शङ्करं ॥ १८ ॥
 युञ्जते मनोऽनुवाकं जप्त्वा दीर्घायुराप्नुयात् ।
 विष्णोरवाटमित्येतत्(१) सर्ववाधाविनाशनं ॥ १९ ॥
 रक्षीन्नञ्च यथस्यञ्च तथैव विजयप्रदं ।
 अयन्नो अग्निरित्येतत् संग्रामे विजयप्रदं ॥ २० ॥
 इदमापः प्रवक्षत स्नाने पापापनीदनं ।
 विश्वकर्मन्नु हविषा सूचीं लौहीन्दशाङ्गुलाम् ॥ २१ ॥
 कन्याया निखनेद्द्वारि साऽन्यस्मै न प्रदीयते ।
 देव सवितरेतेन हुतेनैतेन चात्रवान् ॥ २२ ॥
 अग्नी स्वाहेति जुहुयाच्चलकामो द्विजोत्तम ।
 तिलैर्यवैश्च धर्मञ्च तथापामार्गंतण्डुलैः ॥ २३ ॥
 सहस्रमन्त्रितां कृत्वा तथा गोरीचनां द्विज ।
 तिलकञ्च तथा कृत्वा जनस्य प्रियतामियात् ॥ २४ ॥
 रुद्राणाञ्च तथा जप्यं सर्वाघविनिसुदनं ।
 सर्वकर्मकरो होमस्तथा सर्वत्र शान्तिदः ॥ २५ ॥
 अजाधिकानामश्वानां कुञ्जराणां तथा गवां ।
 मनुष्याणाञ्चरेन्द्राणां बालानां योपितामपि ॥ २६ ॥
 ग्रामाणां नगरानाञ्च देशानामपि भार्गव ।

१. विष्णोरवाटमित्येतदिति ४०, ज० च । विष्णोरवाटमित्येतदिति ४०, ज०, ४० च ।

उपद्रुतानां धर्मज्ञ व्याधितानां तथैव च ॥ २७ ॥
 मरुके समनुप्राप्ते रिपुजे च तथा भये ।
 रुद्रहोमः परा शान्तिः पायसेन हृतेन च ॥ २८ ॥
 कुष्माण्डहतहोमिन सर्वाण् पापान् व्यपोहति ।
 शक्तुयावकभैद्यागौ नक्तं मनुजसत्तम ॥ २९ ॥
 बहिःस्नानरतो मासान्मुच्यते ब्रह्महृत्यया ।
 मधुवातेति मन्त्रेण होमादितोऽखिलं लभेत् ॥ ३० ॥
 दधि क्राप्नेति हुत्वा तु पुत्रान् प्राप्नोत्वसंशयं ।
 तथा हृतवतीत्येतदायुष्यं स्यात् हृतेन तु ॥ ३१ ॥
 स्वस्तिन इन्द्र इत्येवमसर्ववाधाविनाशनं ।
 ब्रह्म गावः प्रजायध्वमिति पुष्टिविधर्धनम् ॥ ३२ ॥
 हृताहुतिसहस्रेण तथालक्ष्मीविनाशनं ।
 श्रुवेण देवस्य त्वेति हुत्वापामार्गतण्डुलं ॥ ३३ ॥
 मुच्यते विक्रताच्छीघ्रमभिचारात्त संशयः ।
 रुद्र पातु पलाशस्य समिद्धिः कनकं लभेत् ॥ ३४ ॥
 शिवो भवेत्यग्नौत्पाते व्रीहिभिर्जुहुयान्नरः ।
 याः सेना इति चैतच्च तस्करेभ्यो भयापहम् ॥ ३५ ॥
 यो अस्त्रभ्यमयातीर्याहुत्वा कृष्णतिलाक्षरः ।
 सहस्रशोऽभिचारात्त मुच्यते विक्रतादक्षिण ॥ ३६ ॥
 अग्नेनात्तपतेत्येषं हुत्वा चापमवाप्नुयात् ।
 पंसः शुचिः सदित्येतज्जप्तस्तीयेऽघनाशनं ॥ ३७ ॥
 चत्वारि शृङ्गेत्येतत्तु सर्वपापहरं जले ।
 देवा यज्ञेति जपात्तु मन्त्रस्तीके महीय

- वसन्तेति च हुत्वाज्यं आदित्याहरमाप्नुयात् ।
 सुपर्णोसोति चेत्यस्य कर्मव्याहृतिवद्भवेत् ॥ ३८ ॥
 नमः स्वाहेति त्रिज्जिघा बन्धनाम्नोक्षमाप्नुयात् ।
 अन्तर्जले त्रिरावर्त्य द्रुपदा सर्वपापमुक् ॥ ४० ॥
 इह गावः प्रजायध्वं मन्त्रोयं बुद्धिबर्धनः ।
 हुतन्तु सर्पिणा दध्ना पयसा पायसेन वा ॥ ४१ ॥
 शतं च(१) इति चैतेन हुत्वा पर्णफलाणि च ।
 शारीर्यं त्रियमाप्नोति जीवितञ्च चिरन्तया ॥ ४२ ॥
 श्रोषधीः प्रतिमोदध्वं(२) वपने लवनेऽर्घ्यकृत् ।
 अग्नावती पायसेन हीमाच्छान्तिमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥
 तस्मा इति च मन्त्रेण बन्धनस्यो विमुच्यते ।
 युवा सुवासा इत्येव वासांस्याप्नोति शीतमम् ॥ ४४ ॥
 सुधन्तु मा शपथ्यानि सर्वान्तकविनाशनम्(३) ।
 मा माहिंसीस्त्रिलाल्येन हुतं त्रिपुविनाशनं(४) ॥ ४५ ॥
 नमोऽस्तु सर्वसर्पेभ्यो घृतेन पायसेन तु ।
 कण्ठध्वं राज इत्येतदभिचारविनाशनं ॥ ४६ ॥
 दूर्वाकाण्डायुतं हुत्वा काण्डात् काण्डेति मानवः ।
 ग्रामे जनपदे वापि मरकन्तु शमत्रयेत् ॥ ४७ ॥
 रोगार्त्तो मुच्यते रोगात् तथा दुःखात्तु दुःखितः ।

१ शतघेति ४० । शत वेति ४० ।

२ श्रोषधय प्रतिमोदध्वमिति ४० ।

३ सर्वकिल्बिषमाशनमिति ४०, ४० च ।

४ त्रिपुविनाशनमिति ४०, ४० च ।

उपद्रुतानां धर्मज्ञ व्याधितानां तथैव च ॥ २७ ॥
 मरुके समनुप्राप्ते रिपुजे च तथा भये ।
 रुद्रहोमः परा शान्तिः पायसेन हृतेन च ॥ २८ ॥
 कुष्माण्डहृतहोमिन सर्वाङ्गान् पापान् व्यपोहति ।
 शक्त्यावकभैद्यागी नक्तं मनुजसत्तम ॥ २९ ॥
 वह्निःस्नानरतो मासान्मुच्यते ब्रह्महत्याया ।
 मधुवातेति मन्त्रेण होमादितोऽखिलं लभेत् ॥ ३० ॥
 दधि क्रात्रेति हुत्वा तु पुत्रान् प्राप्नोत्यसंशयं ।
 तथा हृतवतीत्ये तदायुष्यं स्यात् हृतेन तु ॥ ३१ ॥
 स्वस्तिन इन्द्र इत्ये वल्लब्धवाधाविनाशनं ।
 इह गावः प्रजायध्वमिति पुष्टिविवर्धनम् ॥ ३२ ॥
 हृताहुतिसहस्रेण तथालक्ष्मीविनाशनं ।
 श्रुवेण देवस्य त्वेति हुत्वापामार्गतण्डुलं ॥ ३३ ॥
 मुच्यते विक्रताच्छीघ्रमभिचारात्त संशयः ।
 रुद्र पातु पलाशस्य समिद्धिः कनकं लभेत् ॥ ३४ ॥
 शिवो भवेत्यग्नात्पाते व्रीहिभिर्जुहुयान्नरः ।
 याः सेना इति चैतच्च तस्करेभ्यो भयापहम् ॥ ३५ ॥
 यो अस्त्रभ्यमवातीर्याहुत्वा कृष्णतिलान्नरः ।
 सहस्रयोऽभिचाराच्च मुच्यते विक्रतादृद्धिज ॥ ३६ ॥
 अग्नेनापतेत्येषं हुत्वा चाग्नेमवाप्नुयात् ।
 हंसः शुचिः सदित्येतज्जातन्तोयेऽघनाशनं ॥ ३७ ॥
 चत्वारि ऋतेत्येतत्तु सर्वपापहरं जले ।
 देवा यज्ञेति जघातु ब्रह्मलोके महीयते ॥ ३८ ॥

वसन्तेति च हुत्वाज्यं आदित्याहरमाप्नुयात् ।
 सुपर्णीसीति चेत्यस्य कर्मव्याहृतिवद्भवेत् ॥ ३८ ॥
 नमः स्वाहेति विर्ज्ज्या बन्धनान्मोक्षमाप्नुयात् ।
 अन्तर्ज्जले विरावर्त्य द्रुपदा सर्वपापमुक् ॥ ४० ॥
 इह गावः प्रजायध्वं मन्वीयं बुद्धिवर्धनः ।
 हुतन्तु सर्पिणा दध्ना पयसा पायसेन वा ॥ ४१ ॥
 शतं य(१) इति चैतेन हुत्वा पर्षफलाणि च ।
 आरीष्यं श्रियमाप्नोति जीवितञ्च चिरन्तया ॥ ४२ ॥
 औषधीः प्रतिमोदध्वं(२) वपने लवनेऽर्घकृत् ।
 अग्नावती पायसेन होमाच्छान्तिमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥
 तस्मा इति च मन्त्रेण बन्धनस्यो विमुच्यते ।
 युवा सुवासा इत्येव वासांस्याप्नोति चीत्तमम् ॥ ४४ ॥
 मुञ्चन्तु मा शपथ्यानि सर्वान्तकविनाशनम्(३) ।
 मा माहिंसीस्तिलाज्येन हुतं त्रिपुत्रिनाशनं(४) ॥ ४५ ॥
 नमोऽस्तु सर्वसर्पेभ्यो हृतेन पायसेन तु ।
 काणुध्वं राज इत्येतदभिषारविनाशनं ॥ ४६ ॥
 दूर्वाकाण्डायुतं हुत्वा काण्डात् काण्डेति मानयः ।
 ग्रामे जनपदे वापि भरकन्तु शमययेत् ॥ ४७ ॥
 रोगार्त्तां मुच्यते रोगात् तथा दुःखात् दुःखितः ।

१ शतचेति ८० । शतं वेति १०० ।

२ औषधय प्रतिमोदध्वमिति १०० ।

३ सर्वकिल्बिषनाशमिति ८०, १०० च ।

४ विपुत्रिनाशनमिति १०, १०० च ।

श्रीह्रस्वरीय समिधो मधुमाग्नौ वनस्पतिः ॥ ४८ ॥
 हुत्वा सहस्रशो राम धनमाप्नोति मानवः ।
 सौभाग्यं महदाप्नोति व्यवहारे तथा जयम् ॥ ४९ ॥
 अपां गर्भमिति हुत्वा देवं वर्षांपयेद्भुवम् ।
 अपः पिवेति च तथा हुत्वा दधि घृतं मधु ॥ ५० ॥
 प्रवर्त्तयति धर्मज्ञ महावृष्टिमनन्तरं ।
 नमस्ते रुद्र इत्येतत् सर्वोपद्रवनाशनं ॥ ५१ ॥
 सर्वशान्तिकारं प्रोक्तं महापातकनाशनं ।
 अध्यधोचदित्यनेन रक्षणं व्याधितस्य तु ॥ ५२ ॥
 रक्षोघ्नञ्च शशस्यञ्च चिरायुःपुष्टिवर्द्धनम् ।
 सिद्धार्थकारानां क्षेपेण पथि चैतज्जपन् सुखी ॥ ५३ ॥
 असौ यस्मात्प्र इत्येतत् पठन्नित्यं दिवाकरं ।
 उपतिष्ठेत धर्मज्ञ सायं प्रातरतन्द्रितः ॥ ५४ ॥
 अन्नमक्षयमाप्नोति दीर्घमायुश्च विन्दति ।
 प्रसुप्त(१) धन्वन्नित्येतत् पद्भिरायुधमन्त्रणं ॥ ५५ ॥
 रिपूणां भयदं युद्धे नात्रकार्या विचारणा ।
 मानो महान्त इत्येवं बालानां शान्तिकारकं ॥ ५६ ॥
 नमो हिरण्यवाहवे, इत्यनुवाकसप्तकम् ।
 राजिकां ऋट्कृतैलाक्षां जुहुयाच्छुभाशनीं ॥ ५७ ॥
 नमो वः किरिकोर्भ्यं पद्मलक्षाहुतैर्वरः ।
 राज्यलक्ष्मीमवाप्नोति तथा विल्वैः सुवर्णकम् ॥ ५८ ॥
 इमा रुद्रायोति तिस्रैर्होमाश्च धनमाप्यते ।

दूर्वाहोमेन चान्येन सर्वव्याधिविद्वर्जितः ॥ ५८ ॥
 आशुः शिमान इत्ये तदायुधानाश्च रक्षणे ।
 संग्रामे कथितं राम सर्वगतुनिदर्शनं ॥ ६० ॥
 राजसामेति जुहुयात् सहस्रं पञ्चभिर्द्विज ।
 धान्याहुतीनां धर्मं च चतुरोगादिमुच्यते ॥ ६१ ॥
 शत्रो वनस्यते गेहे होमः स्याद्वास्तुदोषमुत् ।
 अन्न आयुंसि हुत्वाज्यं द्वेषं नाप्नोति केनचित् ॥ ६२ ॥
 अपां फेनेति लाजाभिर्हुत्वा जयमयाप्रयात् ।
 भद्रा इतीन्द्रियैर्हीनी जपन् स्यात् सकलेन्द्रियः ॥ ६३ ॥
 अग्निश्च पृथिवी चेति वगीकरणमुत्तमम् ।
 अध्वनेति जपन् मन्त्रं व्यवहारे जयी भवेत् ॥ ६४ ॥
 यद्वा राजन्यमिति च कर्मारभो तु सिद्धिहत् ।
 संवत्सरोसीति धृतैर्लक्ष्मणमादरोगवान् ॥ ६५ ॥
 केतुं क्षणवत्रितीत्येतत् संग्रामे जयवर्धनम् ।
 इन्द्रोग्निधर्म इत्ये तद्रूपे धर्मनिबन्धनम्(१) ॥ ६६ ॥
 धन्या नागेति मन्त्रश्च धनुर्याहनिजः परः ।
 यजोतेति तथा मन्त्रो विज्ञेयो ह्यभिमन्त्रणे ॥ ६७ ॥
 मन्त्रश्चाहिरद्येत्ये तच्छूराणां(२) मन्त्रे भवेत् ।
 वङ्गीनां पितरित्ये तच्छूणमन्त्रः प्रथीर्चितः ॥ ६८ ॥
 युञ्जन्तीति तथाश्वानां योजने मन्त्र उच्यते ।
 आशुः शिमान इत्ये तद्द्याधारभयमुच्यते ॥ ६९ ॥

१ धर्मविषयनिमित्तमिति क० ।

२ मन्त्रश्चि रश्च शौण्ड्यायामिति क०, ६० य ।

विष्णोः क्रमेति मन्त्रश्च रथारोहणिकः परः ।
 आजह्वेतीति चाश्वानां ताडनीयमुदाहृतं ॥ ७० ॥
 वाः सेना अभित्वरीति परसैन्यमुखे जपेत् ।
 दुन्दुभ्य इति चाप्येतद्दुन्दुभीताडनं भवेत् ॥ ७१ ॥
 एतैः पूर्वं हृतैर्मन्त्रैः कृत्वैवं विजयी भवेत् ।
 यमेन दत्तमित्यस्य कोटिहोमाद्विचक्षणः ॥ ७२ ॥
 रथमुत्पादयेच्छीघ्रं संग्रामे विजयप्रदम् ।
 आ कृष्येति तथैतस्य कर्मव्याहृतिवद्भवेत् ॥ ७३ ॥
 शिवसंकल्पजापेन(१) समाधिं मनसो लभेत् ।
 पञ्चनद्यः पञ्चलक्षं हुत्वा लक्ष्मीमवाप्नुयात् ॥ ७४ ॥
 यदा बधून्दाचायणां मन्त्रेणानेन मन्त्रितम् ।
 सहस्रस्रक्ष्वः कनकं धारयेद्विपुवारणं ॥ ७५ ॥
 इमं जीवेभ्य द्रति च शिलां लोष्ट्रञ्चतुर्द्दिशं ।
 क्षिपेद्गृहे तदा तस्य न स्यात्क्षीरभयं निशि ॥ ७६ ॥
 परिमेगामनेनेति(२) वशीकरणमुत्तमं ।
 हन्तुमभ्यागतस्तत्र वशीभवति मानवः ॥ ७७ ॥
 भक्ष्यताम्बूलंपुष्पाद्यं मन्त्रितन्तुं प्रयच्छति ।
 यस्य धर्मज्ञ वशगः सोस्य शीघ्रं भविष्यति ॥ ७८ ॥
 शशी मित्र इतीत्येतत् सदा सर्वत्र शान्तिदं ।
 गणानां त्वा गणपतिं कृत्वा होमश्चतुष्पथे ॥ ७९ ॥
 वशीकुर्याज्जगत्सर्वं सर्वधान्यैरसंग्रथम् ।

१ शिवसंकल्प इत्येतदिति प०, ज० च ।

२ पराङ् मी तापनेनेतीति क० ।

हिरण्यवर्णाः शुचयो मन्त्रीयमभिषेचने ॥ ८० ॥
 शची देवीरभिष्टये तथा गान्तिकरः परः ।
 एकचकोति मन्त्रेण हुतेनाज्येन भागशः(१) ॥ ८१ ॥
 ग्रहेभ्यः गान्तिनाप्रीति प्रसादं न च संग्रयः ।
 गावो भग इति द्वाभ्यां हुत्वान्यङ्गा अत्राप्नुयात् ॥ ८२ ॥
 प्रवादांशः सोपदिति(२) गृह्ययज्ञे विधीयते ।
 देवेभ्यो वनस्पत इति द्दुमयज्ञे विधीयते ॥ ८३ ॥
 गायत्री वैष्णवी ज्ञेया तद्विष्णोः परमम्पदं ।
 सर्वपापप्रगमनं सर्वकामकरन्तथा(३) ॥ ८४ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे यजुर्विधानं नामीनपन्थधिक-
 दिशततमोऽध्यायः ।

अथ पष्टप्रधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सामविधानं ।

पुष्कर उवाच । यजुर्विधानद्वयितं वदन्ति साम्नां विधानकं ।
 संहितां वैष्णवीञ्जया हुत्वा श्यात् सर्वकामभाक् ॥ १ ॥
 संहिताञ्छान्दसीं साधु जया प्रीणाति गङ्गरं ।
 स्कान्दीं पैत्र्यां संहिताञ्च जया श्यात्तु प्रसादयान् ॥ २ ॥

१ भागत इति ४०, ४०, ४०, ४०, ४० च ।

२ प्रवादीम सोपदितेति ४०, ४० च ।

३ सर्वकामान्तरकरणेति ४०, ४० च ।

यत इन्द्र भजामहे हिंमाद्रोपविनाशनं ।
 अवकीर्णं मुच्यते च अग्निस्त्रिगुणं त्रि वै जपन् ॥ १ ॥
 सर्वपापहरं ज्ञेयं परितोयञ्च तासु च(१) ।
 अविक्ले यञ्च विक्रीय जपेद्दृष्टवतीति च ॥ ४ ॥
 अयानो देव सवितर्ज्ञेयन्दुःस्वप्ननाशनं ।
 अबोध्वाग्निरिति मन्त्रे ण घृतं राम यथाविधि ॥ ५ ॥
 अभ्युक्ष्य घृतशेषेण मेखलाबन्ध इष्यते ।
 स्त्रीणां यासान्तु गर्भाणि पतन्ति भृगुसत्तम ॥ ६ ॥
 मणिं जातस्य बालस्य वधीयात्तदनन्तरं ।
 सोमं राजानमेतेन व्याधिभिर्विप्रमुच्यते ॥ ७ ॥
 सर्पसाम प्रयुञ्जानी नाप्नुयात् सर्पजन्मभयं ।
 माद्य त्वा वाद्यतेत्ये तदुत्वा विप्रः सहस्रशः ॥ ८ ॥
 शतावरिमणिञ्चद्वा नाप्नुयाच्छस्ततो भयं ।
 दीर्घतमसोक्कं इति हुत्वात्रं प्राप्नुयाद्बहु ॥ ९ ॥
 स्वमध्यायन्तीति जपन् म्रियेत पिपासया(२) ।
 त्वमिमा श्रीपथी ह्येतज्जया व्याधिं न वाप्नुयात् ॥ १० ॥
 पथि देवव्रतक्षया भयेभ्यो विप्रमुच्यते ।
 यदिन्द्रो मुनये त्विति हुतं सौभाग्यवर्द्धनं ॥ ११ ॥
 भगो न चित्त इत्येवं नेत्रयो रक्षनं हितं ।
 सौभाग्यवर्द्धनं राम नाद्य कार्या विचारणा ॥ १२ ॥
 जपेदिन्द्रेति वर्गश्च तथा सौभाग्यवर्द्धनं ।

१ परितोयं युतायुतमिति ज०, ड० च ।

२ पिपासित इति घ०, अ० च ।

परि प्रिया हि वः कारिः(१)कार्यां संयात्रयेत्स्त्रियं ॥ १३ ॥
 सा तद्दामयते राम नात्र कार्या विचारणा ।
 रघन्तरं वामदेव्यं ब्रह्मवर्षसर्व्वर्षनं ॥ १४ ॥
 प्रायवेदान्तकं नित्यं वचाचूर्षं घृतप्रुतं ।
 इन्द्रमिहायिनं जप्ता भवेच्छ्रुतिधरस्त्वमी ॥ १५ ॥
 हुत्वा रघन्तरन्नघा पुत्रमाप्नोत्वसंग्रयं ।
 मयि श्रीरिति मन्त्रायं जप्तव्यः श्रीविवर्द्धनः ॥ १६ ॥
 वैरुष्यम्याटकं नित्यं प्रयुञ्जानः त्रियं लभेत् ।
 सप्ताटकं प्रयुञ्जानः सर्व्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ १७ ॥
 गव्येषुषेति यो नित्यं सायं प्रातरतन्त्रितः ।
 उपम्रानं गयां कुर्यात्तस्य स्युस्ताः सदा गृहे ॥ १८ ॥
 घृताहन्तु यवद्रीषं वार्त्तं आयासु भेषजं ।
 अनेन हुत्वा विधिवत् सर्व्वीं मायां व्यपोहति ॥ १९ ॥
 प्रदेवी दासेन तिलान् हुत्वा कार्मीणहन्तनं ।
 अभि त्वा पूर्व्वपीतये वपट्कारममन्त्रितं ॥ २० ॥
 वासकेधमहस्रन्तु हुतं युहे जयप्रदं ।
 हस्यप्रपुरुषान् कुर्याद्दुषः पिष्टमवान् शुभान् ॥ २१ ॥
 परकीयानथोद्दे श्य प्रधानपुरुषांस्तथा ।
 सन्वित्रान्पिष्टकवरान् चुरेपोत् कृत्य भागशः ॥ २२ ॥
 अभि त्वा शूर शोनुमो मन्त्रे षानेन मन्त्रवित् ।
 कृत्वा सर्पपत्तैलाहान् क्रोधेन(२) जुहुदास्तः ॥ २३ ॥

एतत् कृत्वा बुधः कर्म संपामि जयमाप्नुयात् ।
 गारुडं वामदेव्यञ्च रथन्तरवृद्धद्रथौ ॥ २४ ॥
 सर्वपापप्रशमनाः कथिताः संशयं विना ।

ब्रह्मअग्निने महापुराणे सामविधानं नाम षष्ठ्यधिक--
 द्विशततमोऽध्यायः ।

अथैकषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०००—

अथर्वविधानं ।

पुष्कर उवाच । साम्नां विधानं कथितं वक्ष्ये चाथर्वणामथ ।
 शान्तातीर्थं गणं हुत्वा शान्तिमाप्नोति मानवः ॥ १ ॥
 भैषज्यञ्च गणं हुत्वा सर्वान्नीगान् व्यापोहति ।
 त्रिसप्ततीयं गणं हुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २ ॥
 क्वचिन्नाप्नोति च भयं हुत्वा पैवाभयङ्गणं ।
 न क्वचिन्नायते राम गणं हुत्वा पराजितं ॥ ३ ॥
 आयुष्यञ्च गणं हुत्वा अपमृत्युं व्यपोहति ।
 अस्तिमाप्नोति सर्व्वत्र हुत्वा स्वस्वयनङ्गणं ॥ ४ ॥
 त्रैयसा योगमाप्नोति शर्म्यवर्मगणन्तथा ।
 वाह्ताप्यलगणं हुत्वा वास्तुदीपान् व्यपोहति ॥ ५ ॥
 तथा रौद्रगणं हुत्वा सर्व्वान् दीपान् व्यपोहति ।
 एतैर्दृग्गुणैर्हीमो षष्ठादशसु शान्तिषु ॥ ६ ॥

वैष्णवी शान्तिरेन्द्री च ब्राह्मी रौद्री तथैव च ।
 वायव्या वारुणी चैव कौबेरी भार्गवी तथा ॥ ७ ॥
 प्राजापत्या तथा त्वाष्ट्री कौमारी वल्लिदेयता ।
 मारुहणा च गान्धारी शान्तिर्नैर्ऋतकी तथा ॥ ८ ॥
 शान्तिराङ्गिरसी याम्या पार्थिवी सर्वकामदा ।
 यस्त्वां मृत्युरिति ह्येतज्ज्ञातं मृत्युविनाशनं ॥ ९ ॥
 सुपर्णस्त्वेति हुत्वा च भुजगैर्नैव बाध्यते ।
 इन्द्रेण दत्तमित्ये तत् सर्वकामकरम्भवेत् ॥ १० ॥
 इन्द्रे ण दत्तमित्ये तत् सर्वबाधाविनाशनं ।
 इमा देवीति मन्त्रश्च सर्वशान्तिकरः परः ॥ ११ ॥
 देवा मरुत इत्येतद् सर्वकामकरम्भवेत् ।
 यमस्य लोकादित्येतत् दुःखप्रशमनम्परं ॥ १२ ॥
 इन्द्रश्च पञ्चमण्डिति(१) पखलाभकरं परं ।
 कामो मे याजीति हुतं स्त्रीणां सौभाग्यवर्धनं ॥ १३ ॥
 तुभ्यमेष जषीमन्नित्ययत्तन्तु हुतम्भवेत् ।
 अग्ने गोभिश्च इत्येतत्(२) मेधावृद्धिकरम्परं ॥ १४ ॥
 ध्रुवं ध्रुयेणेति हुतं स्यान्नाभकरं भवेत् ।
 अलङ्कजीवेति शुना कृषिनाभकरं भवेत् ॥ १५ ॥
 अहन्ते भग्ब इत्येतत् भवेत्सौभाग्यवर्धनं ।
 ये मे पाशास्तथाप्येतत् बन्धनाञ्चकारणं ॥ १६ ॥
 गपत्वहसिति रिपून् नाशयेद्दीमजाप्यतः ।

१ इन्द्रश्च पञ्चमण्डिति(१) पखलाभकरं परं ।

२ अग्ने गोभिश्च इत्येतत्(२) मेधावृद्धिकरम्परं ।

त्वमुत्तममितीत्येतद्व्यशोभुद्विविधं ॥ १७ ॥
 यथा मृगमतीत्ये तत् स्त्रीणां सौभाग्यवर्धनं ।
 येन चेहृदिदृष्टैव गर्भलाभकरं भवेत् ॥ १८ ॥
 अयन्ते योनिरित्ये तत् पुत्रलाभकरं भवेत् ।
 शिवः शिवाभिरित्ये तत् भवेत्सौभाग्यवर्धनं(१) ॥ १९ ॥
 वृहस्पतिर्नः परिपातु पथि स्वस्वयनं भवेत् ।
 मुञ्चामि त्वेति कथितमपमृत्युनिवारणं ॥ २० ॥
 अथर्वशिरसोऽध्येता सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 प्राधान्येन तु मन्त्राणां किञ्चित् कर्म तवेरितं ॥ २१ ॥
 तृचाणां यज्ञियान्तु समिधः प्रथमं हविः ।
 आज्यञ्च ब्रीहयश्चैव तथा वै गौरसर्पपाः ॥ २२ ॥
 अक्षतानि तिलाथैव दधिघोरे च भार्गव ।
 दर्भास्तथैव दूर्वाश्च यिल्वानि कमलानि च ॥ २३ ॥
 शान्तिपुष्टिकराख्याहुर्द्रव्याण्येतानि सर्वशः ।
 तैलङ्गणानि धर्मज्ञ राजिका रुधिरं विषं ॥ २४ ॥
 समिधः कण्टकोपेता अभिचारेषु योजयेत् ।
 आर्षं वै दैवतं छन्दो विनियोगज्ञ आचरेत् ॥ २५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे अथर्वविधानं नामैक-

पद्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

अथ द्विपठ अधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

उत्पातशान्तिः ।

पुष्कर उवाच । श्रीसूक्तं प्रतिवेदञ्च ज्ञेयं लक्ष्मीविवर्धनं ।
हिरण्यवर्णा हरिणीमृचः पञ्चदश त्रियः ॥ १ ॥
रथेष्वक्षेपु वाजेति चतस्रो यजुषि त्रियः ।
स्त्रावन्तीयं तथा साम श्रीसूक्तं सामवेदके ॥ २ ॥
त्रियं धातर्मयि धेहि प्रोक्तमाथर्वणे तथा ।
श्रीसूक्तं यो जपेद्भक्त्या हुत्वा श्रीसूक्तस्य वै भवेत् ॥ ३ ॥
पद्मानि चाथ विल्वानि हुत्वाऽन्यं वा तिस्रान् त्रियः ।
एकन्तु पौरुषं सूक्तं प्रतिवेदन्तु सर्वदं ॥ ४ ॥
सूक्तेन दद्यान्निष्पापो ह्येकैकया^(१) जलाञ्जलिं ।
स्नात एकैकया पुष्पं विष्णोर्दत्त्वाऽष्टा भवेत् ॥ ५ ॥
स्नात एकैकया दत्त्वा फलं स्नात् सर्वकामभाक् ।
महापापोपपापान्तो भवेज्जगता तु पौरुषं ॥ ६ ॥
कृच्छ्रैर्विशुद्धो जगता च हुत्वाऽस्नात्वाऽथ सर्वभाक् ।
अष्टादशभ्यः शान्तिभ्यस्त्रिस्रोऽन्याः शान्तयो वराः ॥ ७ ॥
अमृता चाभया सौम्या सर्वोत्पातविमर्दनाः ।
अमृता सर्वदैवत्या अभया ब्रह्मदैवता ॥ ८ ॥
सौम्या च सर्वदैवत्या एका स्वात्मस्वकामदा ।

अभयाया मणिः कार्यी वरुणस्य भृगूत्तम ॥ ८ ॥
 शतकाण्डोऽमृतायाश्च सोम्यायाः शङ्खजो मणिः ।
 तद्देवत्यास्ताया मन्त्राः सिद्धौ(१)स्याग्निघन्धनं ॥ ९ ॥
 दिव्यान्तरीक्षभौमादिसमुत्पातादर्दना इमाः ।
 दिव्यान्तरोक्षभौमन्तु अद्भुतं त्रिविधं शृणु ॥ ११ ॥
 शहर्षवैकृतं दिव्यमान्तरीक्षविषोध मे ।
 उल्कापातश्च दिग्दाहः परिवेगस्तथैव च ॥ १२ ॥
 गन्धर्वनगरञ्चैव वृष्टिश्च विकृता च सा ।
 चरस्थिरभवं भूमौ भूकम्पमपि भूमिजं ॥ १३ ॥
 समाहाभ्यन्तरे वृष्टावद्भुतं निष्फलं भवेत् ।
 शन्तिं विना त्रिगिर्वपैरद्भुतं भयङ्करवेत् ॥ १
 देवतार्चाः(१) प्रवृत्त्यन्ति वेपन्ते प्रज्वलन्ति
 आरठन्ति(३) च रोदन्ति प्रस्विद्यन्ते २
 अर्घीविकारोपशमोऽभ्यर्घ्यं हुत्वा ०
 अग्निर्दीप्यते यत्र राष्ट्रे च २
 न दीप्यते चेभ्यनवांस्तद्राष्ट्रं पीडयते
 अग्निवैकृत्यशमनमग्निमन्त्रैश्च भार्गव ॥
 अकाले फलिता वृक्षाः क्षीरं रक्तं ।
 वृक्षोत्पातप्रशमनं शिव्यं पूज्य च
 अतिवृष्टिरनावृष्टिर्दुर्भिषायोभयं मतं ।

१ विद्या इति व०, ज० च ।

२ देवता इति व०, व० च ।

३ वाऽप्येति व०, य०, व०, ज० च ।

अतृती त्रिदिनारव्यहृष्टिर्ज्ञेया भयाय हि ॥ १९ ॥
 हृष्टिवैकृत्यनागः स्यात्पर्जन्येन्द्रकंपूजनात् ।
 नगरादपसर्पन्ते समीपमुपयान्ति च ॥ २० ॥
 नद्यो ऋद्रप्रश्रवणा विरसाद्य भवन्ति च ।
 शनिसाशयवैकृत्ये जप्तव्यो वारुणो मनुः ॥ २१ ॥
 अकालप्रसवा माय्यः कालतो वामजास्तथा ।
 विकृतप्रसवाथैव युग्मप्रसवनादिकं ॥ २२ ॥
 स्त्रीणां प्रसववैकृत्ये स्त्रीविमादिं प्रपूजयेत् ।
 वड्वा हस्तिनो गौर्वा यदि युग्मं प्रसूयते ॥ २३ ॥
 विजात्यं विकृतं वापि पद्भिर्मासैर्निवेत वै ।
 विकृतं वा प्रसूयन्ते परचक्रभयं भवेत् ॥ २४ ॥
 होमः प्रसूतिवैकृत्ये जपो विमादिपूजनं ।
 यानि यानान्ययुक्तानि युक्तानि न वहन्ति च ॥ २५ ॥
 आकाशे तूर्यनादाद्य महद्भयमुपस्थितं ।
 प्रविशन्ति यदा आममारण्या च्छगपक्षिणः ॥ २६ ॥
 अरक्षं यान्ति वा ग्राम्याः जलं यान्ति स्यलीङ्गवाः ।
 स्वसं वा जलजा यान्ति राजद्वारादिके शिवाः ॥ २७ ॥
 प्रदोषे कुक्कुटो वासे शिवा चांकीर्दये भवेत् ।
 गृहद्वपोतः प्रविशेत् क्रव्याहा खूर्द्धि लीयते ॥ २८ ॥
 मधुरां मच्चिकां कुर्व्यात् काको मैथुनगो दृशि ।
 प्रासादतीरणोद्यामहारपाकारवेश्मनां ॥ २९ ॥
 अग्निमित्तन्तु पतनं दृष्टानां राजमृत्यवे ।
 रजसा वाद्य धूमैर्न दिशो यत्र समाकुलाः ॥ ३० ॥

अभयाया मणिः कार्यी वरुणस्य भृगूत्तम ॥ ८ ॥
 शतकाण्डोऽमृतायाय सौम्यायाः शङ्खजी मणिः ।
 तद्देवत्यास्तथा मन्त्राः सिद्धो(१)स्यामग्निवन्धनं ॥ १० ॥
 दिव्यान्तरोक्षभौमादिसमुत्पातार्दना इमाः ।
 दिव्यान्तरोक्षभौमन्तु अद्भुतं त्रिविधं शृणु ॥ ११ ॥
 ग्रहर्चवैकृतं दिव्यमान्तरौक्षसिद्धो मे ।
 उल्कापातश्च दिग्दाहः परिवेशस्तथैव च ॥ १२ ॥
 गन्धर्वनगरश्चैव हृष्टिय विकृता च या ।
 चरस्त्रिरभवं भूमौ भूकम्पमपि भूमिजं ॥ १३ ॥
 सप्ताहाभ्यन्तरे हृष्टायद्भुतं निष्कलं भवेत् ।
 शन्तिं विना त्रिगिर्वपैरद्भुतं भयङ्करविवेत् ॥ १४ ॥
 देवतार्चाः(२) प्रनृत्यन्ति वेपन्ते प्रज्वलन्ति च ।
 आरठन्ति(३) च रोदन्ति प्रस्त्रियन्ति हसन्ति च ॥ १५ ॥
 अर्चीविकारोपशमोऽभ्यर्च्य हुत्वा प्रजापतेः ।
 अनग्निर्दीप्यते यत्र राष्ट्रे च भृशनिस्वनं ॥ १६ ॥
 न दीप्यते चेत्स्वनधांस्तद्राष्ट्रं पीडयते नृपैः ।
 अग्निवैकृत्यशमनमग्निमन्त्रैश्च भार्गव ॥ १७ ॥
 अकाले फलिता हृष्टाः क्षीरं रक्तं स्रवन्ति च ।
 हृष्टोत्पातप्रशमनं शिवं पूज्य च कारयेत् ॥ १८ ॥
 अतिहृष्टिरनाहृष्टिर्दुर्भिक्षायोभयं मतं ।

१ सिद्धा इति प्र०, ज० च ।

२ देवता इति प्र०, ज० च ।

३ आहृष्टोति प्र०, ज०, क०, ज० च ।

अनृती विदिनारव्यवृष्टिर्ज्ञेया भयाय हि ॥ १९ ॥
 वृष्टिवैकल्यनागः स्यात्पर्जष्येन्दुर्कपूजनात् ।
 नगरादुपसर्पन्ते समीपमुपयान्ति च ॥ २० ॥
 नद्यो ऋद्प्रयवणा विरसाद्य भयन्ति च ।
 शलिस्ताशयवैकल्ये जप्तव्यो वारुणो मनुः ॥ २१ ॥
 अकालप्रसवा मार्यः कालतो वाप्रजाम्नुधा ।
 विकृतप्रसवाथैव युग्मप्रसवनादिकं ॥ २२ ॥
 स्त्रीणां प्रसववैकल्ये स्त्रीविप्रादिं प्रपूजयेत् ।
 वङ्गवा हस्तिनो गीर्वा यदि युग्मं प्रसूयते ॥ २३ ॥
 विजात्यं विकृतं वापि पद्भिर्मासैर्भ्रिचेत वै ।
 विकृतं वा प्रसूयन्ते परचक्रभयं भवेत् ॥ २४ ॥
 होमः प्रसूतिवैकल्ये जपो विप्रादिपूजनं ।
 यानि यानान्ययुक्तानि युक्तानि न वहन्ति च ॥ २५ ॥
 आकाशे तूर्यनादाय महद्भयमुपस्थितं ।
 प्रविशन्ति यदा यामम्भरण्या मृगपक्षिणः ॥ २६ ॥
 अरक्ष्यं यान्ति वा ग्राम्याः जलं यान्ति स्थलीश्रवाः ।
 स्थलं वा जलजा यान्ति राजद्वारादिके शिवाः ॥ २७ ॥
 प्रदोषे कुक्कुटो वासे शिवा चांकोदये भवेत् ।
 गृहहपोतः प्रविशेत् क्रव्यादा सृष्टिं लीयते ॥ २८ ॥
 मङ्गुरां, मत्स्यकां, कुश्यात्, काको, मैघुनगो, दृगि ।
 प्रासादतीरणोद्यामहारप्राकारवेश्मनां ॥ २९ ॥
 अनिमिसन्तु पतनं हृदानां राजमृत्यवे ।
 रजसा वाद्य धूमेन दिगो यत्र समाकुम्भाः ॥ ३० ॥

केतूदयोपरागौ च छिद्रता शशिमूर्ययोः ।
 अहर्चविक्षतिर्यत्र तत्रापि भयमादिशेत् ॥ ११ ॥
 अग्निर्यत्र न दीप्येत स्रवन्ते चोदकुम्भकाः ।
 सृतिर्भयं शून्यतादिरुत्पातानां फलम्भवेत् ॥ १२ ॥
 द्विजदेवादिपूजाभ्यः शान्तिर्जप्यैस्तु होमतः ।
 इत्याग्नेये महापुराणे उत्पातशान्तिर्नाम द्विपद्यधिक-
 द्विंशत्तमोऽध्यायः ।

अथ त्रिपद्यधिकद्विंशत्तमोऽध्यायः ।

—०*०—

देवपूजायैश्वदेवबलिः ।

पुष्कर उवाच । देवपूजादिकं कर्म वक्ष्ये चोत्पातमर्दनम् ।
 आपोहिष्टेति तिसृभिः स्रातोऽर्घ्यं विष्णुर्विर्षयेत् ॥ १ ॥
 हिरण्यवर्णा इति च पाद्यञ्च तिसृभिर्द्विज ।
 शत्रु आपो ध्याचमनमिदमापोऽभिषेचनं ॥ २ ॥
 रथे अक्षे च तिसृभिर्गन्धं युवेति^(१) वस्तकं ।
 पुष्यं पुष्यवतीत्विवं धूपन्धूपोसि चाम्यथ ॥ ३ ॥
 तेजोसि शुक्रं दीपं, स्यान्मधुपर्कं दधीति च ।
 हिरण्यगर्भं इत्यष्टाष्टचः प्रोक्ता निवेदने ॥ ४ ॥
 अथस्य मनुजश्रेष्ठ पानस्य च सुगन्धिनः ।
 चामरव्यजनोपानच्छत्रं यानामने तथा ॥ ५ ॥

यत् किञ्चिदेवमादि स्यात्साधिविषेण निवेदयेत् ।
 प्रोरुपन्तु जपेत् सूक्तं तदेव जुहुयाच्चघा ॥ ६ ॥
 अर्चाभावे तथा वेद्याञ्जले पूर्णघटे तथा ।
 नदीतीरेऽथ कमले शान्तिः स्याद्विष्णुपूजनात् ॥ ७ ॥
 ततो होमः प्रकर्त्तव्यो दीप्यमोने विभावसी ।
 परिसम्भ्रज्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य परिस्वरैः ॥ ८ ॥
 सर्वान्नामं समुद्रुत्य जुहुयात् प्रयतस्ततः ।
 यासुदेवाय देवाय प्रभवे चाप्ययाय च ॥ ९ ॥
 अग्नये चैव सीमाय मित्राय वरुणाय च ।
 इन्द्राय च महाभाग इन्द्राग्निभ्यां तथैव च ॥ १० ॥
 विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यः प्रजानां पतये नमः ।
 अनुमत्यै तथा राम धन्वन्तरय एव च ॥ ११ ॥
 वास्तोष्यत्यै ततो देव्यै ततः स्त्रिष्टिकतेऽग्नये ।
 सचतुर्थ्यन्तनाम्ना(१) तु चुत्वैतैभ्यो बलिं हरेत् ॥ १२ ॥
 तद्योपतच्चमभितः पूर्वैणाग्निमतः परम् ।
 अश्वानामपि धर्मज्ञ ऊर्षानानानि चाप्यथ ॥ १३ ॥
 त्रिरुन्धी धूम्रिणीका च अश्वपत्नी(२) तथैव च ।
 मेवपत्नी(३) च नामानि सर्वेषामिव भार्गव ॥ १४ ॥
 आग्नेयाद्याः क्रमेणाथ ततः शक्तिषु निधिपेत् ।
 नन्दिन्यै च सुभार्यै च समग्रायै च भार्गव ॥ १५ ॥

१ सचतुर्थी क नाम्नेति पाठः सायुः ।

२ अश्वपत्नीति ज० ।

३ मेवपत्नीति ज० ।

भद्रकाल्यै ततो दत्त्वा स्तूणायान् च तथा त्रिये ।
 हिरण्यकेस्यै च तथा वनस्पतय एव च ॥ १६ ॥
 धर्माधर्ममयी द्वारे गृहमध्ये ध्रुवाय च ।
 मृत्यवे च वह्निर्द्द्याहरुणायोदकाग्रये ॥ १७ ॥
 भूतेभ्यश्च वह्निर्द्द्याच्छरणे धनदाय च ।
 इन्द्रायेन्द्रपुरुषेभ्यो दद्यात् पूर्वेषु मानवः ॥ १८ ॥
 यमाय तत् पुरुषेभ्यो दद्याद्दक्षिणतस्तथा ।
 वरुणाय तत्पुरुषेभ्यो दद्यात्पश्चिर्भूतस्तथा ॥ १९ ॥
 सीमाय सीमपुरुषेभ्य उद्गद्द्यादनन्तरं ।
 ब्रह्मणे ब्रह्मपुरुषेभ्यो मध्ये दद्यात्तथैव च ॥ २० ॥
 आकाशे च तथा चीर्द्धे स्पण्डिहाय क्षिती तथा ।
 दिवा दिवाचरेभ्यश्च रात्रौ रात्रिचरेषु च ॥ २१ ॥
 वलिं वह्निस्तथा दद्यात्सायं प्रातस्तु प्रत्यहं ।
 पिण्डनिर्वपणं कुर्यात् प्रातः सायं च कारयेत् ॥ २२ ॥
 पित्रे तु प्रथमं दद्यात्तत्पित्रे तदनन्तरम् ।
 प्रपितामहाय तन्मात्रे पित्रमात्रे ततोऽर्पयेत् ॥ २३ ॥
 तन्मात्रे दक्षिणाग्रेषु कुशेष्वेवं यजेत् पितॄन् ।
 इन्द्रवारुणवायव्यायाम्या या नैर्ऋताय ये ॥ २४ ॥
 ते काकाः प्रतिगृह्णन्तु इमं पिण्डं मयोद्भूतम् ।
 काकपिण्डन्तु मन्त्रेण शुभः पिण्डं प्रदापयेत् ॥ २५ ॥
 विषम्रतः कुले जातो ह्यी श्यावश्वस्री(१) शुनो ।
 तेषां पिण्डं प्रदास्यामि पश्चि रक्षन्तु मे मदा ॥ २६ ॥

सौरभेद्यः(१) सर्वहिताः पवित्राः पापनाशनाः(२) ।

प्रतिगृह्यन्तु मे पास गावस्तैलोक्यमातरः ॥ २७ ॥

श्रीषासञ्च स्वस्वयनं कृत्वा भिक्षां प्रदापयेत् ।

अतियोन्दोनात् पूजयित्वा गृही भुञ्जीत च स्वयं ॥ २८ ॥

ॐ भूः स्वाहा ॐ भूवः स्वाहा ॐ स्वः स्वाहा ॐ भूर्भुवः

स्वः स्वाहा ।

ॐ देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ पितृकृतस्यैन-
सोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ भ्रातृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा
ॐ मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ एनस एनसोऽव-
यजनमसि स्वाहा । यज्ञाहमेतो विहांसकार यथाविदांस्तस्य
सर्वस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा अग्नये सिष्टिकृते स्वाहा
ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥

विष्णुपूजावैश्वदेववलिस्ते कीर्तितो मया ।

इत्याग्नेये महापुराणे देवपूजावैश्वदेववलिर्नाम त्रिपद्याधिक-
द्विंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःषष्ट्यधिकद्विंशत्तमोऽध्यायः ।

दिक्पालादिभ्रानं ।

अग्निहोत्राय । सर्वार्थसाधनं छानं तप्ये शान्तिजरटं शृणु ।

स्त्रापयेच्च सदित्तोरे यज्ञान् विष्णुं विषयणः ॥ १ ॥

१ सौरभेद्या इति क०, घ०, ङ०, अ० च ।

२ पुण्डरीक्य इति ग०, ङ० च ।

देवास्ये च्चरात्त्यादौ विनायकप्रहादिंते ।
 विद्याधिनीं क्रुदे गेहे जयकामस्य तीर्थके ॥ २ ॥
 पश्चिन्त्यां आपयेवारीं गर्भो यस्याः स्रवेत्तथा ।
 अशोकप्रविधौ स्नायाज्जाती यस्या विनश्यति ॥ ३ ॥
 पुष्यार्धिनाञ्च पुष्याटेऽ पुष्यार्धिनाञ्च सागरे ।
 गृहसीभाग्यकामानां सर्वेषां विष्णुसन्निधौ ॥ ४ ॥
 वैष्णवे रिवतीपुष्ये सर्वेषां स्नानमुत्तमं ।
 स्नानकामस्य सप्ताहम्पूर्वमुत्सादनं स्मृतं ॥ ५ ॥
 पुनर्भवां रोचनाञ्च यताङ्गं गुरुणी त्वचं ।
 मधुकं रजनी द्वे च तगरवागकेशरम् ॥ ६ ॥
 अम्बरीक्षैव मस्त्रिष्ठां मांसीयासकमर्दनैः ।
 प्रियङ्गुसर्षपं कुष्ठम्बलाम्नाञ्चीञ्च कुङ्कुमं ॥ ७ ॥
 पञ्चगव्यं शक्नुमित्रं उदरं स्नानमाचरेत् ।
 मण्डले कर्णिकायाञ्च विष्णुं ब्राह्मणमर्चयेत् ॥ ८ ॥
 दक्षिणामे हरं पूर्वं पत्रे पूर्वादिके क्रमात् ।
 लिखेदिन्द्रादिकान्देवान् सायुधान् सहबान्धवान्(१) ॥ ९ ॥
 स्नानमण्डलकान् दिक्षु कुर्याच्चैव विदिक्षु च ।
 विष्णुब्रह्मेशशक्रादींस्तदस्त्राण्यर्चयं होमयेत् ॥ १० ॥
 एकैकस्य त्वष्टशतं समिधस्तु तिलान् धृतं ।
 भद्रः सुभद्रः सिद्धार्थः कलसाः पुष्टिवर्धनाः ॥ ११ ॥
 अमीषचित्तमानुष पर्जन्याऽथ सुदर्शनः
 स्थापयेत्तु घटानेतान् साश्विरुद्रमरुद्गणान् ॥ १२ ॥

विश्वे देवास्तथा दैत्या वसवो मुनयस्तथा ।
 आविशयन्तु सुप्रीतास्तथान्या अपि देवताः ॥ १३ ॥
 ओषधीर्वृद्धिपेत् कुम्भे जयन्तीं विजयां जयां ।
 शतावरीं शतपुष्पां विशुकान्तापराजिताम् ॥ १४ ॥
 ज्योतिष्मतीमतिबलाञ्चन्दनोशीरकेशरं ।
 कस्तूरिकाञ्च कर्पूरं बालकं पत्रकं त्वचं ॥ १५ ॥
 जातीफलं लवङ्गञ्च शक्तिकां पञ्चगव्यकं ।
 भद्रपीठे स्थितं साध्यं स्नापयेयुर्दिजा बलात् ॥ १६ ॥
 राजाभिषेकमन्त्रोक्तदेवानां होमकाः पृथक् ।
 पूर्णाहुतिन्ततो दत्त्वा गुरवे दक्षिणां ददेत् ॥ १७ ॥
 इन्द्रोऽभिपिती गुरुणा पुरा दैत्यान् जघान ह ।
 दिक्पालस्नानहृद्यितं संग्रामादौ जयादिकं ॥ १८ ॥
 द्रव्याग्नेये महापुराणे दिक्पालादिस्नानं नाम
 षतुःपञ्चाधिकाद्विंशततमोऽध्यायः ।

अथ पञ्चपञ्चाधिकाद्विंशततमोऽध्यायः ।

—000—

विनायकस्नानं ।

पुष्कर उवाच । विनायकोपसृष्टाभां स्नानं सर्वकरं वदे ।
 विनायकः कर्मविघ्नसिद्धार्थं विनियोजितः ॥ १ ॥
 गणानामाधिपत्ये च केगवेगपितामहैः ।
 स्वप्नेयगाहतेऽत्यर्थं जलं मुण्डाय पश्यति ॥ २ ॥

विनायकोपसृष्टस्तु कथ्यादानधिरोहति ।
 व्रजमानस्तथात्मानं मन्यतेऽनुगतम्परैः ॥ ३ ॥
 विमना विफलारम्भः संसोदत्यनिमित्ततः ।
 कन्या वरं न चाप्नोति न चापत्यं वराङ्गना ॥ ४ ॥
 आचार्यत्वं श्रोत्रियश्च न शिथोऽध्ययनं लभेत् ।
 धनी न लाभमाप्नोति न कृषिञ्च कृषीवलः ॥ ५ ॥
 राजा राज्यं न चाप्नोति स्रपनन्तस्य कारयेत् ।
 हस्तपुण्याश्वयुक्शौम्ये वैष्णवे भद्रपोठके(१) ॥ ६ ॥
 गौरमर्षपकल्केन साज्येनोक्षादितस्य च(२) ।
 सर्वोपधैः सर्वगन्धैः प्रलिसगिरसस्तथा ॥ ७ ॥
 चतुर्भिः कलसैः स्नानन्तेषु सर्वोपधोः क्षिपेत् ।
 अश्वस्थानाहजस्थानाहत्मीकात् सङ्गमाद्भृदात् ॥ ८ ॥
 मृत्तिका रोचनाङ्गन्धङ्गुगुलुन्तेषु निक्षिपेत् ।
 सहस्राक्ष शतधारमृपिभिः पावनं कृतम् ॥ ९ ॥
 तेन त्वामभिषिञ्चामि पावमान्यः(३) पुनन्तु ते ।
 भगन्ते वरुणो राजा भगं सूर्यो वृहस्पतिः ॥ १० ॥
 भगमिन्द्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः ।
 यत्ते केशेषु दीर्भाग्यं सीमन्ते यच्च मूर्धनि ॥ ११ ॥
 ललाटे कर्णयोरघ्नोश्चापस्तादुत्तन्तु सर्वदा ।
 दर्भपिच्छलिमादाय वामक्ष्मो ततो गुरुः ॥ १२ ॥

१ हस्तपुण्याश्वयुक्शौम्यवैष्णवेषु ग्रामेषु चेति ४०, ५० च ।

२ शाज्येनामादिगण्य चेति ४०, ५० च ।

३ इमा चाप रति ४०, ५० च ।

स्नातस्य सर्पपत्नैर्लं शुविणीहृत्स्यरेण च ।
 जुहुयान्मूर्धनि कुशान् सव्येन परिष्टञ्च ॥ १३ ॥
 मितथ सम्मितथैव तथा शालककण्टकौ ।
 कुष्माण्डो राजपुत्रश्च एतैः स्वाहासमन्वितैः ॥ १४ ॥
 नामभिर्बन्तिमन्त्रैश्च नमस्कारसमन्वितैः (१) ।
 दद्याच्चतुष्पथे शूर्पे कुशानास्तीर्थ्य सर्व्वतः ॥ १५ ॥
 क्षताक्षतांस्तण्डुलांश्च पल्लवीदनमैव च ।
 मत्स्यान्पद्मांस्तथैवामान् पुष्पं चिचं सुरां त्रिधा ॥ १६ ॥
 मूलकं पूरिकां पूपांस्तथैवैण्डविकास्त्रजः ।
 दध्यक्षं पायसं पिष्टं मोदकं गुडमर्पयेत् ॥ १७ ॥
 विनायकस्य जननीमुपतिष्ठेत्ततोऽम्बिका ।
 दूर्वासर्पपुष्पाणां दत्वार्घ्यं पूर्णमञ्जलिं ॥ १८ ॥
 रूपं देहि यशो देहि सौभाग्यं सुभगे मम ।
 पुत्रं देहि धनं देहि सर्व्वान् कामांश्च देहि मे ॥ १९ ॥
 भोजयेद्वाङ्मणान्दद्यादस्त्रयुग्मं गुरोरपि ।
 विनायकं ग्रहान्प्रार्थ्य श्रियं कर्मफलं लभेत् २० ॥ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे विनायकस्नानं नाम पञ्चपद्यधिक-

द्विशततमोऽध्यायः ।

अथ षट्षष्ट्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

—०५०—

माहेश्वरस्नानलक्षकोटिहीमादयः ।

पुष्कर उवाच । स्नानं माहेश्वरं वक्ष्ये राजादेर्जयवर्द्धनम् ।

दानवेन्द्राय बलये यज्जगादोगनाः पुरा ॥ १ ॥

भास्करेऽनुदिते पीठे प्रातः संस्त्रापयेद् घटैः ।

ॐ नमो भगवते रुद्राय च बलाय च पाण्डुरोचितभस्मानुल्लिप्त-
गात्राय । तद्यथा जय जय सर्वान् शत्रून्मूकस्य कलहविग्रहवि-
वादेषु भक्षय ।

ॐ मथ मथ सर्व्वपधिकान्घोसो युगान्तकाले दिधर्चति इमां
पूजां रौद्रमूर्त्तिः सहस्रांशुः शक्तः स ते रक्षतु जीवितं ।
सम्यर्त्तकाग्नितुल्यद्य त्रिपुरान्तकरः शिवः ।

सर्वदेवमयः सोपि तव रक्षतु जीवितं लिखि लिखि खिलि स्नाहा ॥

एवं स्नातस्तु भन्त्रे ण जुहुयात्तिलतण्डुलम् ॥ २ ॥

पञ्चामृतैस्तु संस्त्राप्य पूजयेच्छूलपाणिनं ।

स्नानान्यन्यानि वक्ष्यामि सर्वदा विजयाय ते ॥ ३ ॥

स्नानं घृतेन कथितमायुष्यवर्द्धनं परम् ।

गोमयेन च लक्ष्मीः स्याद्गोमूत्रे षाधमर्द्धनम् ॥ ४ ॥

क्षीरेण बलवृद्धिः स्यात्क्षीरेण स्यात्क्षीरेण विवर्द्धनम् ।

कुशीद्वयेन पापान्तः पञ्चमयेन सर्वभाक् ॥ ५ ॥

शतमूलेन सर्वातिर्गोशृङ्गोदकतोऽघजित् ।

अनुलेपस्त्रिशुक्लस्तु कर्पूरीशीरचन्दनैः ॥ १७ ॥
 चन्दनागुरुकर्पूरसृग्दर्पैः सकुङ्कुमैः ।
 पञ्चानुलेपनं विष्णोः सर्वकामफलप्रदं ॥ १८ ॥
 त्रिसुगन्धश्च कर्पूरं तथा चन्दनकुङ्कुमैः ।
 सृग्दर्पं सकर्पूरं मलयं सर्वकामदम् ॥ १९ ॥
 जातीफलं सकर्पूरं चन्दनञ्च त्रिशोतकम् ।
 पीतानि शुक्लवर्णानि तथा शुक्तानि भार्गव ॥ २० ॥
 कृष्णानि चैव रक्तानि पञ्चवर्णानि निर्दिशेत् ।
 उत्पलं पद्मजाती च त्रिशोतं हरिपूजने ॥ २१ ॥
 कुङ्कुमं रक्तपद्मानि त्रिरक्तं रक्तमुत्पलं ।
 धूपदीपादिभिः प्रार्थ्यं विष्णुं शान्तिर्भवेन्नृणां ॥ २२ ॥
 चतुरस्रकरे कुण्डे ब्राह्मणाद्याष्ट शोडश ।
 लक्ष्मिहोमहोतिहोमन्तिलान्ययवधान्यकैः ॥ २३ ॥
 ग्रहानभ्यर्च्य गायत्र्या सर्वशान्तिः क्रमाद्भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे माहेश्वरस्नानलक्षकोटिहोमाद्यो नाम
 षट्षष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—000—

नीराजनाविधिः ।

पुष्कर उवाच । कर्म सावत्सरं राज्ञां जन्मर्चे पूजयेच्च तं ।
 मासि मासि च संक्रान्ती सूर्यसोमादिदेवताः ॥ १ ॥

अगस्त्यस्योदयेऽगस्त्यश्चातुर्भास्यं हरिं यजेत् ।
 शयनोत्थापने पञ्चदिनं कुर्यात्समुत्सवम् ॥ २ ॥
 प्रोष्ठपादे सिते पत्रे प्रतिपत्प्रकृतिक्रमात् ।
 शिविरात् पूर्वदिग्भागे शक्रार्थं भवनक्षरेत् ॥ ३ ॥
 तत्र शक्रध्वजं स्थाप्य शचीं शक्रञ्च पूजयेत् ।
 अष्टम्यां वाद्यघोषेण तान्तु यष्टिं प्रवेद्ययेत् ॥ ४ ॥
 एकादश्यां सोपवासो द्वादश्यां केतुमुत्थितम् ।
 यजेदस्त्रादिसंवीतं षट्स्यं(१) सुरपं शचीं ॥ ५ ॥
 वर्द्धस्त्रेन्द्र जितामित्र इन्द्रहन् पाकशासन ।
 देव देव महाभाग त्वं हि भूमिठतां गतः ॥ ६ ॥
 त्वं प्रभुः शाश्वतघैष सर्वभूतहिते रतः ।
 अनन्ततेजा वै राजी ययोजययिवर्द्धनः ॥ ७ ॥
 तेजस्ते षड्यन्त्रे ते देवाः शक्रः सुवृष्टिस्तु ।
 ब्रह्मविष्णुमहेशाय कार्तिकेयो विनायकः ॥ ८ ॥
 आदित्या वसवो रुद्राः साध्याश्च ऋषयो दिवः ।
 मरुद्गणा लोकपाला ग्रहा यच्चाद्रिनिम्बगाः ॥ ९ ॥
 समुद्रा श्रोमही गौरी चण्डिका च सरस्वती ।
 प्रवर्त्तयन्तु ते तेजो जय शक्र शचीपते ॥ १० ॥
 तव चापि जयाश्रित्वं मम सम्यद्यतां शुभं ।
 प्रसौद राज्ञां विप्राणां प्रजांनामपि सर्वशः ॥ ११ ॥
 भवत्प्रसादात् पृथिवी नित्यं शस्यवती भवेत् ।
 शिवं भवतु निर्व्विघ्नं शाम्यन्तामीतयो भृशं ॥ १२ ॥

मन्त्रेणैन्द्रं समभ्यर्चयित्वा जितभूः स्वर्गमाप्नुयात् ।
 भद्रकालीं पटे लिख्य पूजयेदाश्विने जये ॥ १३ ॥ .
 शक्यपत्ने तथाष्टम्यामायुधं कार्मुकं ध्वजम् ।
 कृत्वा राजलिङ्गानि शस्त्राद्यं कुसुमादिभिः ॥ १४ ॥
 जाग्रन्निशि बलिन्दद्याद्द्वितीयेऽङ्घ्रि पुनर्यजेत् ।
 भद्रकालि महाकालि दुर्गे दुर्गात्तिहारिणि ॥ १५ ॥
 त्रैलोक्यविजये चण्डि मम शान्तौ जये भव ।
 नीराजनविधिं वक्ष्ये ऐशान्याम्नन्दिरं चरेत् ॥ १६ ॥
 तोरणचितयं तत्र गृहे देयान्यजेत् सदा ।
 चित्तान्यक्त्वा यदा स्वातिं सविता प्रतिपद्यते ॥ १७ ॥
 ततः प्रभृति कर्त्तव्यं यावत् स्वातौ रविः स्थितः ।
 मघ्ना विष्णुय शम्भुय शक्रयैवानलानिलौ ॥ १८ ॥
 विनायकः कुमारय वरुणो धनदो यमः ।
 विश्वे देवा वैश्रवसो गजायाष्टौ च तान्यजेत् ॥ १९ ॥
 कुसुदैरावणो यमः पुष्यदन्तय वामनः ।
 सुप्रतीकोऽष्टानो नीमः पूजा कार्या गृहादिके ॥ २० ॥
 पुरीषा जुहुयादाण्यं समितिहार्थकं तिस्राः ।
 कुम्भा षष्ठी पूजिताश्च तैः घ्राप्याग्निगन्धमाः ॥ २१ ॥

वारुणे वरुणं प्रार्थ्यं रात्रौ भूतवलिं ददेत् ॥ २३ ॥
 विशाखायां(१) गते सूर्ये आशमे निवसेदृपः ।
 अलङ्कृत्यादिने तस्मिन् वाहनन्तु विशेषतः ॥ २४ ॥
 पूजिता राजलिङ्गाद्य कर्त्तव्या नरहस्तागाः ।
 हस्तिनन्तुरगं छत्रं खड्गं चापञ्च दुन्दुभिम् ॥ २५ ॥
 ध्वजं पताकां धर्मज्ञं कालज्ञस्वभिमन्त्रयेत् ।
 अभिमन्त्र्य ततः सर्वान् कुर्यात् कुञ्जरधूर्गतान् ॥ २६ ॥
 कुञ्जरोपरिगौ स्यातां सावत्सरपुरोहितौ ।
 मन्त्रिताय समारुह्य तोरणेन विनिर्गमेत् ॥ २७ ॥
 निष्कृम्य नागमारुह्य तोरणेनाथ निर्गमेत् ।
 बलिं विभज्य विधिवद्राजा कुञ्जरधूर्गतः ॥ २८ ॥
 उन्मूकानान्तु निचयमादीपितदिगन्तरं ।
 राजा प्रदक्षिणं कुर्यात्तोन् वारान् सुसमाहितः ॥ २९ ॥
 चतुरङ्गवलीमेतः सर्वसैन्येन नादयन् ।
 एवं कृत्वा गृहं गच्छेद्विसर्जितजलाञ्जलिः ॥ ३० ॥
 शान्तिर्नीराजनाख्येयं ब्रह्मये रिपुमर्दनी ।

इत्यग्नेये महापुराणे नीराजनाविधिर्नाम सप्तपञ्चदश-
 द्विंशत्तमोऽध्यायः ।

अथाष्टपष्टत्रिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०१०—

छत्रादिसन्त्रादयः ।

पुष्कर उवाच । छत्रादिमन्त्रान्वक्ष्यामि यैस्तत् पूज्य जयादिकम् ।

ब्रह्मणः सत्यवाक्येन सोमस्य वरुणस्य च ॥ १ ॥

सूर्यस्य च प्रभावेन वर्षस्य त्वं महामते ।

पाण्डुराभप्रतीकाशं हिमकुन्देन्दुसुप्रभ ॥ २ ॥

यथाब्जुदम्ब्यादयते शिवायैनां वसुन्धरां ।

तथाच्छादय राजानं विजयारोग्यहृदये ॥ ३ ॥

गन्धर्वकुलजातस्त्वं माभूयाः कुलद्रूपकः ।

ब्रह्मणः सत्यवाक्येन सोमस्य वरुणस्य च ॥ ४ ॥

प्रभावाच्च हुताशस्य वर्षस्य त्वं तुरङ्गम ।

तेजसा चैव सूर्यस्य सुनीनां तपसा तथा ॥ ५ ॥

रुद्रस्य ब्रह्मचर्येण पवनस्य बलेन च ।

अर त्वं राजपुत्रोऽसि कौस्तुभन्तु मणिं अर ॥ ६ ॥

यां गतिं ब्रह्महा गच्छेत् पितृहा मातृहा तथा ।

भूम्यर्धेऽनृतयादी च क्षत्रियस्य पराक्षुखः ॥ ७ ॥

व्रजेस्त्वन्तां गतिं क्षिप्रं मा तत् पापं भवेत्तव ।

विपत्तिं मापगच्छेस्त्वं युधेऽध्वनि तुरङ्गम ॥ ८ ॥

विपून्विनिघ्नन्समरे सह भर्ता सुखी भव ।

शक्तकेतो महावीर्यः सुवर्णस्वामुपाश्रितः ॥ ९ ॥

पतत्रिराह्वेनतेयस्तथा नारायणध्वजः ।

काश्यपेयोऽमृताहर्ता नागारिविष्णुवाहनः ॥ १० ॥

अपमेयो दुराधर्षो रणे देवारिसूदनः ।

महाबली महावेगो महाकायोऽमृताशनः ॥ ११ ॥

गरुडान्माहतगतिस्त्वयि मन्त्रिहितः स्थितः ।

विष्णुना देवदेवेन शक्तायं स्थापितो ह्यसि ॥ १२ ॥

जघाय भव मे नित्यं हृदयेऽथ बलस्य च ।

साश्ववर्मायुधान्योधाग्रजाष्माकं रिपून्दह ॥ १३ ॥

कुमुदैरावणौ पद्मः पुष्पदन्तोऽथ वामनः ।

सुप्रतीकोऽश्वनो नील एतेऽष्टौ देवयोनयः ॥ १४ ॥

तेषां पुत्राय पौत्राय बलान्यष्टौ समाश्रिताः ।

भद्रो मन्दो षट्गक्षैव गजः संकीर्ण एव च ॥ १५ ॥

वने वने प्रसूतास्ते स्मरयोनिं महागजाः ।

पान्तु त्वां वसवो रुद्रा आदित्याः समरुहणाः ॥ १६ ॥

भर्तारं रक्ष नागेन्द्र समयः परिपाल्यतां ।

ऐरावताधिरुद्धस्तु बज्रहस्तः शतक्रतुः ॥ १७ ॥

पृष्ठतोऽनुगतस्त्वेष रक्षतु त्वां स देवराट् ।

अवाप्नुहि जयं युद्धे सुस्ययैव सदा व्रज ॥ १८ ॥

अवाप्नुहि बलञ्चैव ऐरावतसमं युधि ।

श्रोस्ते सोमाह्वनं विष्णोस्त्रैजः सूर्याञ्जयोऽनिलात् ॥ १९ ॥

स्यैर्ष्यं गिरिर्लव्यं रुद्राद्यथो देवात् पुरन्दरात् ।

युद्धे रक्षन्तु नागास्त्वां दिव्यस्य सह दैवतैः ॥ २० ॥

अखिनो सह गन्धर्वैः पान्तु त्वां सर्वतो दिग्गः ।

मनवो वसवो रुद्रा वायुः सोमो महर्षयः ॥ २१ ॥

नागकिन्नरगन्धर्वयक्षभूतगणा प्रहाः ।
 प्रमथास्तु सहादित्यैभूँतेशो माटभिः सह ॥ २२ ॥
 शक्रः सेनापतिः स्कन्दो वरुणश्चाश्रितस्त्वयि ।
 प्रदहन्तु रिपून् सर्वान् राजा विजयमृच्छसु ॥ २३ ॥
 यानि प्रयुक्तान्यरिभिर्भूषणानि समन्ततः ।
 पतन्तु तव शत्रूणां हृतानि तव तेजसा ॥ २४ ॥
 कालमेमिबधे यद्दत् युद्धे त्रिपुरघातने ।
 हिरण्यकशिपोर्युद्धे बधे सर्वासुरेषु च ॥ २५ ॥
 शोभितासि तद्यैवाद्य शोभस्व समयं स्मर ।
 नीलस्वेतामिमाम्दृष्ट्वा नश्यन्त्वाश्च नृपारयः ॥ २६ ॥
 व्याधिभिर्विविधैर्घोरैः शस्त्रैश्च युधि निर्जिताः ।
 पूतना रेवती लेखा कालरात्रीति पठ्यते ॥ २७ ॥
 दहन्त्वाश्च रिपून् सर्वान्पताके त्वामुपाश्रिताः ।
 सर्वमेधे महायज्ञे देवदेवेन शूलिना ॥ २८ ॥
 शर्वेण जगतथैव सारेण त्व विनिर्मितः ।
 नन्दकस्यापरां मूर्त्तिं स्मर शत्रुनिवर्हण ॥ २९ ॥
 नीलोत्पलदलश्याम कृष्ण दुःस्वप्ननाशन ।
 असिर्विशसनः खड्गस्त्रीक्ष्णधारो दुरासदः ॥ ३० ॥
 श्रीगर्भो विजययैव धर्मापालस्तथैव च ।
 इत्यष्टौ तव नामानि पुरोक्तानि स्मयन्भुवा ॥ ३१ ॥
 नक्षत्रं ज्योतिष्का रुभ्यं गुरुर्देवो महेश्वरः ।
 हिरण्यश्च शरीरन्ते देवतन्ते जमार्दनः ॥ ३२ ॥
 राजानं रक्ष निम्निंश सबलं सपुरस्ताथा ।

पिता पितामही देवः स त्वं पालय सर्वदा ॥ ३३ ॥

शर्मप्रदस्त्वं समरे वर्मन् सैन्ये यशोऽद्य मे ।

रक्ष मां रक्षणीयोऽहन्तवानघ नमोऽस्तु ते ॥ ३४ ॥

दुग्दुभे त्वं सपत्नानां घोषाद्दृद्यकम्पनः ।

भव भूमिपसैन्यानां यथा विजयवर्धनः ॥ ३५ ॥

यथा जौमूतघोषेण ह्यन्ति वरवारणाः ।

तथास्तु तव शब्देन हर्षोऽस्माकं सुदावह ॥ ३६ ॥

यथा जौमूतशब्देन स्त्रीणां त्रासोऽभिजायते ।

तथा तु तव शब्देन त्रस्यन्त्वस्माद्द्विषो रणे ॥ ३७ ॥

मन्त्रैः सदाञ्च नोयास्तं योजनीया जयादिषु ।

घृतकम्बलविष्णादिस्त्रभिषेकश्च वत्सरे ॥ ३८ ॥

राज्ञोऽभिषेकः कर्त्तव्यो देवज्ञेन पुरोधसा ।

इत्याग्नेये महापुराणे ऋचादिमन्त्रादयः नामाष्टपद्यधिक-

द्विंशततमोऽध्यायः ।